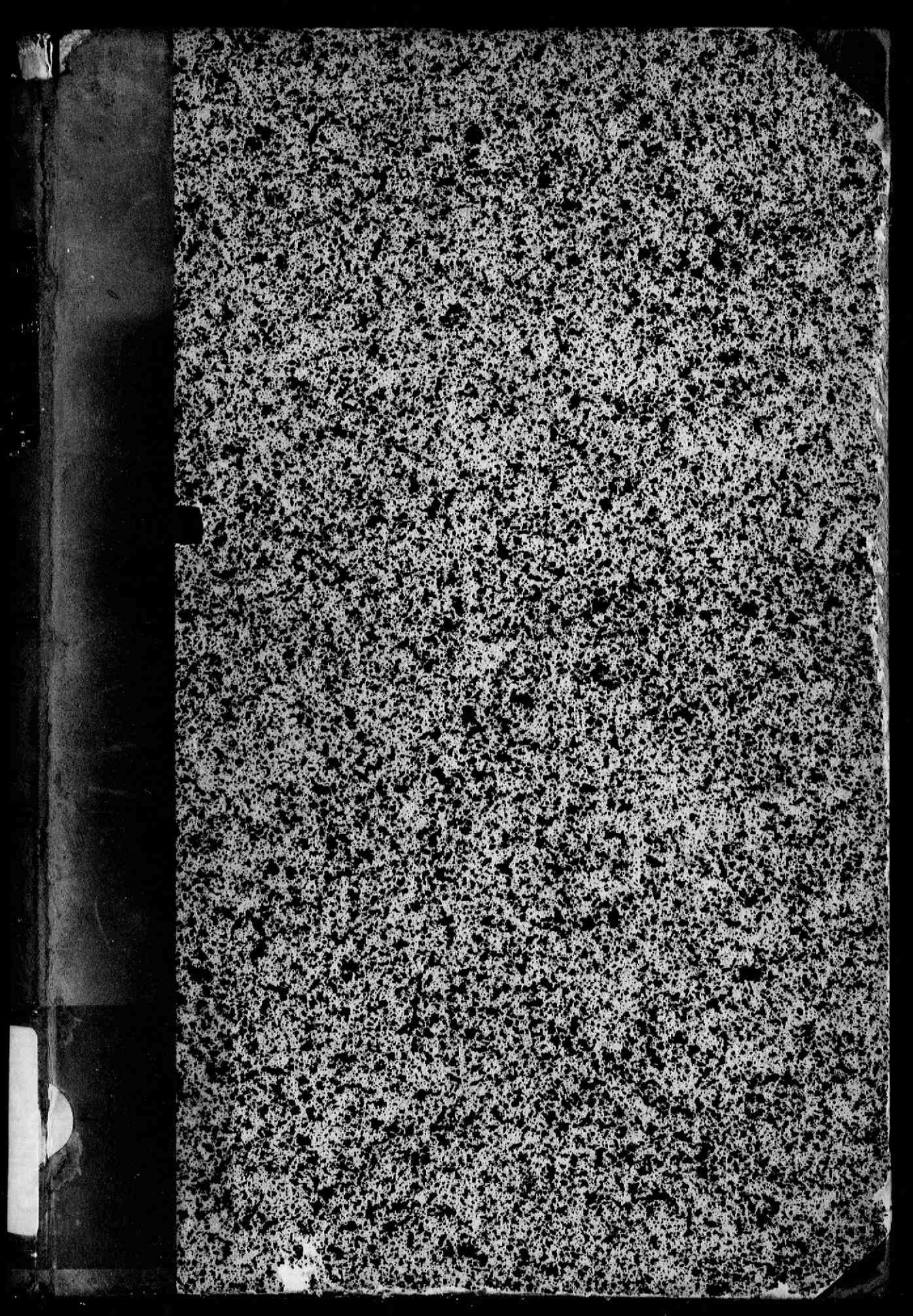

Neerlands letterkunde in de negentiende eeuw : bloemlezing, ten gebruike bij de beoefening onzer letterkunde

<https://hdl.handle.net/1874/316554>

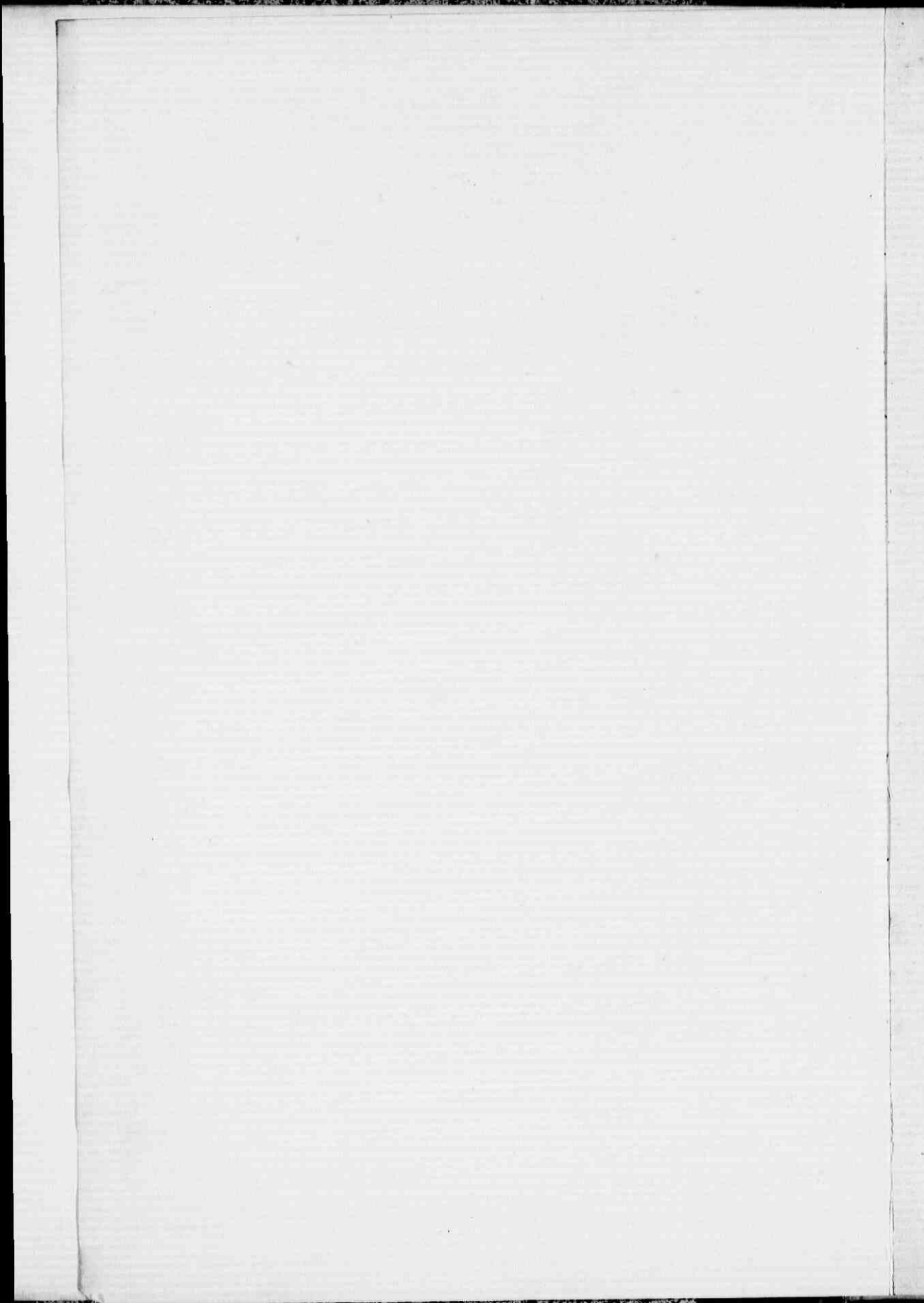

Z. oct.
3513

L 65747

S / A

Instituut De Vooy
voor Nederlandse Taal-
en Letterkunde aan de
Rijksuniversiteit te Utrecht

PRESENT-EXEMPLAAR
VAN
DEN UITGEVER.

NEERLANDS LETTERKUNDE

IN DE

NEGENTIENDE EEUW.

I.

PROZA.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0854 2726

ACJ 632 LXIX
Instituut De Vooy's
overgeplaatst voor Nederlandse Taal-
en Letterkunde aan de
Vakgebiedsbibliotheek Rijksuniversiteit te Utrecht

910 J. SPRUIJ

NEERLANDS LETTERKUNDE

IN DE

NEGENTIENDE EEUW.

BLOEMLEZING,

TEN GEBRUIKE BIJ DE BEOEFENING ONZER LETTERKUNDE,

DOOR

J. P. DE KEYSER.

~~~~~  
**Eerste Deel.**  
~~~~~

PROZA.

ARNHEM,
D. A. THIEME.
1873.

ge
sc
sc
T
H
(V
ter
le
ve
M
le
tic
Za
In
Re
in
18

M
O
la
va
ki
18
E
V
18
N
2
L
ra
Ag
va
sc

lij
sc
de
in
wi
do
ste
en
de
sch
ve
E
m
op

JOHANNES HENRICUS VAN DER PALM,

geboren te Rotterdam, 17 Juli 1763, genoot het onderwijs van zijnen vader, Kornelis van der Palm, Kostschoolhouder, en in ⁴Hebreeuwsch van H. van der Bank, pred. te Delfshaven. Hij bezocht het Erasmiaansche gymnasium in zijne geboortestad; werd op 15jarigen leeftijd (16 Sept. 1778) bevorderd tot de hoogeschool. Te Leiden met een plaats in het Staten-Collegie begiftigd, vormde hij zich onder Valckenaer, Ruhnkenius, H. A. Schultens. Onder dezen verdedigde hij 31 Jan. 1783 zijn *Ecclesiastes philologicae et criticae illustratus* (Verhand. over den *Prediker*). Den 1sten Nov. 1784 proponent bij de Klassis van Leiden; predikant te Maartensdijk, Maart 1785, huwde Nov. 1786 met Alida Bussingh. Door Bellamy versterkt in zijn patriotische gevoelens, nam hij deel aan de burgerwapenoefeningen; verliet bij den inval der Pruisen, Sept. 1787 zijn ambt, verkreeg het gevraagd ontslag 12 Maart 1788. Bibliothecaris en huisprediker van J. A. van de Perre, te Middelburg, en straks van diens weduwe (1788—94). Gematigd regeeringslid te Middelburg. Juni 1796 Hoogleeraar in de Oostersche talen en Hebreeuwsche letterkunde te Leiden. April 1799 Agent (minister) van nationale opvoeding: als zoodanig en straks (sedert December 1801) als lid van den Raad van Binnenlandsche Zaken, verbeterde hij het lager onderwijs, de geneeskundige staatsregeling en voerde eenparige spelling in. In 1806 werd hij weder Hoogleeraar, eerst in de gewijde dichtkunst en welsprekendheid, na den dood van Rau, 1807, in de Oostersche talen en Hebreeuwsche letterkunde, welke taak hij nog 5 jaren na zijn emeritaat in 1833 voortzette. Van der Palm was hooggevierd Akademiëprediker van 1807—15 en van 1822—13 Maart 1836. † 16 April 1841. Zijn borstbeeld werd in de Pieterskerk te Leiden geplaatst.

Voornameste geschriften: *Ecclesiastes philologicae et criticae illustr.* Lugd. Bat. 1784; *Lofrede op den Heer Mr. J. A. van de Perre; Jesaias vertaald en opgehelderd* 3 dln., Dordrecht, 1806, 2^e dr. Rotterdam, 1841; *Oratio de oratore sacro literarum div. interpr.* Lugd. Bat. 1806; *de Vrede van Europa*, Leyd. 1814; *Nederlands blijde vooruitzichten, godsd. gevierd*, Leyd. 1814; *Eenige liederen van David, benevens alle de liederen van Azaf, vert. en opgeh.*, Leyd. 1815; *Christel. opwekking tot heldenmoed*, Leyd. 1815; *Geschied- en redekunstig gedenkschrift van Nederl. herstelling in den jare 1813*, Amsterdam 1816, 2^e dr. 1828, 3^e dr. Schied. 1863; *Oratio de imperatore Ali, Abu Talebi filio*, Lugd. Bat. 1820; (en H. Tollens), *de nagedachtenis van E. A. Borger*, Leyd. 1821; *Salomo*, Rotterdam, 1808 vv., 2^e dr. 7 dln. ald. 1825, 3^e dr. 9 dln. Leeuw., 1855, 56; *Verhandelingen, Redevoeringen en losse geschriften*, 2^e dr. 4 dln. Amsterd. 1820; herdr. in 5 dln. Leeuw. 1853—56; *Bijbel*, gr. 4° Leyd. 1825; gr. 8° ald. 1827 vv.; *Bijbel voor de jeugd*, 24 dln., Leyd. 1827 vv.; Nieuwe uitg. 3 dln. m. pl. Gouda, 1855—57; *Leerreeuwen*, enkele en in 6- en 10-tallen, verz. in *Al de Leerred.* 2^e dr. 16 dln. Leeuw. 1852—54; *Redevoer. ter feestvierende herinnering van den Akademischen leeftijd*, Leyd. 1828; *Verhaal der inwijding van het gedenkteeken ter ged. van L. J. W. Beekman*, Leyd. 1832; *Twee rapporten aan den Raad van Binnenlandsche Zaken over de heerlijke regten*, 's-Hage, 1843; *Memorie van den Agent der nationale opvoeding, gevolgd van een 3-tal Staatsstukken, betreffelijk de invoer. der schoolwetten van 1801 en 1803, en van de voordragt van den Raadpens. R. J. Schimmelpenninck, en van het ontw. der schoolw. van 1806*, Leyd. 1854.

REDEVOERING OVER HET OORDEEL DER NAKOMELINGSCHAP.

De eer is de prikkel der verdiensten. Met dit dagelijksch gezegde, (maar wie versmaadt de dagelijksche spijs ook aan het toebereide gastmaal?) met deze gewone opmerking open ik mijne aanspraak in eene maatschappij, aan de VERDIENSTEN toegewijd; in eene vergadering, waarin verdiensten door eer zullen bekrond worden. Eer en verdienste; er bestaat in het gansche gebied der schoone en zedelijke natuur geen edeler samenvoeging dan deze! Verdiensten met den lauwer der eer bekranst, schitteren met een luister, die het oog bekoort en verkwikt, zonder te verblinden of te beleedigen. Eer, zonder verdiensten verkwikt, kan geen eer meer heeten; het is laffe vleierij; de vernederende ophef der lichtgeloovigheid, des vooroordeels en

der domheid; een schorre trompet, met wind uit opgeblazen kaken vervuld, slechts behaaglijk voor het ijdel kermisvolk!

Doch niet altijd gaan roem en verdienste hand aan hand; gelijk niet altijd de bekoorlijke maagd aan den mannelijk schoonen en fieren jongeling gepaard wordt. De edelste gaven der natuur, door verstandige en vlijtige oefening beschaafd, schuilen somtijds in het duister; een dikke nevel schijnt rondom haar samen te trekken, dien zij vruchteloos pogen door te breken, om aan het licht te verschijnen; en zijn zij dien ongunstigen samenloop van tijden en omstandigheden te boven geworsteld; ach! straks wenschen zij veellicht, nooit uit hun vergeten hoek te voorschijn te zijn getreden; want de nijd knaagt aan de schoonheid hunner kunstgewrochten; de ijverzucht brengt kleine fei-

len als onverschoonlijke gebreken aan den dag; de valsche smaak ziet uit de hoogte op hen neder; de dweperij schreeuwt van gevaar en verleiding; de menigte gaat zonder opmerking voorbij, en terwijl, opdat ik dit voorbeeld gebruike, terwijl voortreffelijke boeken, de vrucht van jaren overpeinzing en onderzoek, vol waren en schoonen zin, ongezoekt en ongelezen, op sluizen en markten worden uitgestald, ziet men beuzelachtige modeschriften in vensterbanken en op schoorsteenmantels ten toon liggen!

Doch deze ondankbaarheid, deze wanstaltigheid duurt niet altoos. Eindelijk heeft de nijd zijne tanden stomp gebeten; de ijverzucht zwijgt uit vrees van zich te verraden; de valsche smaak is van zijn zetel gestooten, en de dweperij vergenoegt zich met in stilte te zuchten! Eindelijk zegepraalt de verdienste, en de lang geweigerde, lang betwiste eerekrans, wordt onder luide toejuichingen aan haar uitgereikt! En wanneer breekt dat heugelijk tijdstip aan, dat elk rechtshapen hart van zuivere vreugde doet huppelen? Wanneer ziet het oog des voortreffelijken schrijvers, des dichters en des kunstenaars dien lang gewenschten triump? Wanneer zijn oog dien ziet? . . . misschien *zijn* oog nimmer! Misschien is het reeds lang in den eeuwigen nacht ingesluimerd; het brein, dat meesterstukken schiep, ontbonden en vergaan; de hand, die doek en marmer bezielde, reeds lang verdroogd; wanneer een ander geslacht het ongelijk wrekt, door tijdgenooten aangedaan, en hetgeen men den levenden afgunstiglijk onthouden, of al te karig geschonken had, aan den gestorvenen met des te ruimer handen wordt uitgedeeld. Zoo bezat Engeland zijn onsterfelijken Milton, bezat het pronkstuk zijner dichterlijke schepping, en vergat het wonder zijner eeuw voor staats- en kerkgeschillen: tot dat Addison den ontslapen zanger naast Homerus en Maro zijne plaats aanwees, en zijnen lof door geheel Europa deed weërgalmen!

Niet altijd echter is het levende geslacht even onrechtvaardig, in de waardeering der groote talenten, die in deszelfs midden bloeien. Hoe vele geleterden, hoe vele beoefenaars der schoone en beeldende kunsten, zamelden bij hun leven een rijken oogst van zelfvoldoening uit de achtting, de goedkeuring en toejuiching hunner tijdgenooten; genoegzaam om hunnen ijver aan te moedigen, en hun eergevoel te streelen. Het zij, omdat het geluk hen tot zijne gunstelingen had verkoren; hetzij, omdat de tijd, waarin zij leefden, het land, dat hen kweekte, den prijs der verdiensten wis-

ten te schatten en te gevoelen; hetzij eindelijk, omdat de luister hunner gaven te groot was, om door wangunst, door jaloezie, door den ophef der overdrevenheid en valsche oorspronkelijkheid verdonkerd te worden. Maar ook dan, wanneer hunne werken de vuurproef des tijds doorstaan; ook dan is de roem des nageslachts grooter en onbekrompener dan die der tijdgenooten, en gaat zelfs den hoogsten wensch te boven, dien de levende geleerde ofschrijver, de dichter ofredenaar, de schilder, de beeldhouw- of toon- of bouwkunstenaar, in de oogenblikken zijner zoetste begoocheling, zich had durven voorstellen. Demosthenes verwierf te Athene de kroon der welsprekendheid, en handhaafde die, door eene redevoering, die een nieuwe kroon verdiende; Cicero en Virgilius waren de orakels hunner kunst bij het volk dat dagelijks hen bewonderde; maar nimmer hebben zij durven hopen, dat na eeuwen met eeuwen vermenigvuldigd, niet slechts in Griekenland en Latium, maar bij Britten, bij Gallen en Bataven, bij Daciërs en Pannoniërs, hunne schriften voor den toetssteen gelden zouden, waarnaar de prijs van al wat schoon en bewonderenswaardig is, berekend en vastgesteld zou worden.

Moest deze gedachte, M. H.! niet natuurlijk in mij oprijzen, bij een feest, aan teeken- en schilderkunst gewijd? Waar is de schilder, al werd hij ook door zijne tijdgenooten bewonderd, geëerbiedigd, vergood; waar is hij, wiens kunstwerken bij zijn leven dezelfde waarde hadden, als na zijnen dood? Geen Rafaël, Titiaan of Correggio; geen Rubbens of van Dijk; geen Rembrand, van der Helst, Ruisdael, Douw, en waar zou ik ophouden namen te spellen? geen hunner heeft den prijs gekend, waarop de gewrochten zijner gelukkige vinding, zijner edele samenstelling, van zijn stout en gloeiend penseel, eenmaal geschat zouden worden. Geschat, niet in een vluchtig oogenblik van dwaze luim eens grilligen koopers; maar als bestemde, erkende, steeds klimmende waarde van hetgeen boven alle waarde, en onbetaalbaar geacht moet worden. Het is met de heerlijke gewrochten dezer kunst eveneens gelegen, als met het fijne en zuivere goud: den kenner schittert hunne onvervalschte glans en gloed van zelf, en overal in de oogen; maar het merk hunner hooge gehalte en algemeene gangbaarheid, moet door de nakomelingschap op dezelve gedrukt worden!

Ik was dus goenszins in de verlegenheid, om eene stof te vinden, ter beknopte behandeling in deze plechtige samenkomst. Ik zal spreken *over*

het oordeel der nakomelingschap, als een beslissenden toets der waardij van alle werken van kunst en smaak; ik zal den prijs van dit oordeel voor den levenden kunstenaar, en den invloed van hetzelfde op de veredeling zijner kunstgewrochten pogen in het licht te stellen. Hoort mij met toegevendheid, opdat ik het mij nimmer als eene vermetelheid moge te laste leggen, het vereerend aanzoek gehoor te hebben gegeven, om in eene vergadering als deze het woord te voeren.

Het oordeel der nakomelingschap is beslissend in het gebied der schoonheid; in alles wat tot werken van verbeelding en gevoel, van vernuft, kunst en smaak betrekking heeft: dit eerste voorstel vordert terstond alle onze overweging.

Maar wat is de nakomelingschap? Het denkbeeld, aan dit woord verknocht, is van grooten en ruimen omvang. Er is eene vroege, eene latere en eene late nakomelingschap. Zoo ras wij dit licht niet meer aanschouwen, zijn alle overblijvenden onze nakomelingen: wij leven dus nog met een gedeelte van ons nageslacht. Wanneer wij echter van de nakomelingschap als beoordeelaars der verdiensten spreken, moeten wij den ruimen zin dier benaming beperken, en ons nageslacht althans niet eerder doen beginnen, dan na het uitsterven van alle onze tijdgenooten. Ja, ook deze nakomelingschap bezit nog de bevoegdheid niet, om de voortbrengselen des genies met den ijk der onverschelde echtheid te merken. Zij miskent wel geene verdiensten, maar zij kan nog Antonides boven Vondel, en Lucanus boven Virgilius stellen. Haar getuigenis begint wel te gelden, maar het moet door dat van volgende geslachten bevestigd en bekrachtigd worden; en de uitspraak ook van dezen ontvangt steeds grooter en grooter gewicht, door de overeenstemming met latere en latere eeuwen; tot dat eindelijk het vonnis, 't welk in alle tijden, bij alle afwisseling van omstandigheden, denkwijze en zeden, onveranderlijk hetzelfde is gebleven, ook voor onherroepelijk wordt gehouden, en in het rijk der kunsten de volle kracht van wet heeft verkregen.

Hier zie ik, M.H.! bij sommigen uwer eene gewaarwording van onwil, eene begeerte oprijen, om mij te weerspreken; alsof het oordeel der nakomelingschap te hoog door mij wierd opgevijzeld; alsof ik aan het levende geslacht alle roeping ontziede, om de verdiensten zijner tijdgenooten te

schatten, hunne stukken met die der oudheid te vergelijken, en de plaats aan te wijzen, dien zij in den tempel des roems bekleeden moeten. Doch verre zij van mij deze gevolgtrekking, even vernederend voor den levenden kunstrechter, als ontmoedigend voor den levenden kunstenaar. Gelijk er in alle tijden vernuften kunnen ontstaan, die hunne voortbrengselen aan de ontsterfelijkheid wijden; zoo ontbreekt het ook geenen leeftijd aan heldere verstanden, wier juist en wikkend oordeel, wier vaste en fijne smaak, het onvergankelijk schoon terstond weten te keuren; wier lof en toejuiching eene onfeilbare voorspelling zijn van de uitspraak der latere eeuwen. Doch het komt hier niet enkel aan op innerlijke bevoegdheid, er wordt ook erkend gezag vereischt, 't welk het scherpst en geoefendst kunstgevoel zich zelf niet geven kan. Zoo er eene rechtbank bestaat, door wie het vonnis der onsterfelijkheid of der vergeetelheid, het vonnis van leven of dood, indien ik het dus noemen mag, over de vruchten van smaak en genie zonder hooger beroep wordt uitgesproken; dan moeten de leden dier rechtbank, niet slechts boven alle beschuldiging, maar ook boven de geringste verdenking verheven zijn, van onkunde, partijdigheid, vooringenomenheid, onkoopbaarheid, lichtzinnigheid, en alle gebreken of ondeugden, die het oordeel kunnen verblinden, verwarren, en gunst of ongunst stellen in de plaats der onzijdige, onkreukbare rechtvaardigheid. Maar waar is die Areopagus der kunsten? Verbeelden we ons, dat eenig levend geslacht, fier op zijnen rijkdom aan schitterende talenten, de vermetelheid had, van uit deszelfs midden zulk eene vierschaar van kunstrechtters samen te stellen; niemand zou hare onfeilbaarheid erkennen, zelfs niet hare achtbaarheid eerbiedigen; de echte kunstenaar zou weigeren voor haar te verschijnen; of indien hij de zwakheid had, om haar oordeel in te roepen, hij zou wel de kroon uit hare hand aannemen, maar nimmer zich aan haar doemvonnis onderwerpen; en het eerste, hetwelk zijn beleedigd eergevoel hem zou ingeven, zouden deze woorden zijn: *ik beroep mij op de nakomelingschap!*

Zoo ik mij niet bedrieg, hebben wij reeds den grond ontdekt, waarom alleen het oordeel des nageslachts, in alle gewrochten van kunst, vernuft en verbeelding, als beslissend gelden kan. Iedere leeftijd heeft zijn onderscheiden trap van beschaving, die wederom niet in elke eeuw voor alle volken dezelfde is. Toen Griekenland bloeide, lag het Noorden nog in nacht en nevel bedolven; en nu schijnt geen enkel vonkje van het oude vuur

den boezem der Grieken meer te verwarmen, terwijl het in nieuwen gloed op Celtischen bodem is ontstoken. Iedere leeftijd heeft zijne zwakheden en vooroordeelen; dwalingen, die hij begunstigt; kleinere of grootere gebreken, die door een' bijkans algemeenen wansmaak in bescherming worden genomen. Ieder levend kunstbeoordeelaar heeft zijne eigene voorkeuze omtrent bijzondere schoonheden; hij kweekt gevoelens van persoonlijke liefde of afkeer, van achting of minachting, die hij, zelfs onwetend en onwillig, van den meester op zijnen arbeid overbrengt; hij heeft eene aangeborene neiging tot prijzen of tot berispen; hij wordt door ijverzucht gekweld, door luimen beheerscht, en is vaak des avonds dezelfde niet, die hij des morgens was. Voegt hierbij, dat het getal der beoordeelaars van een' levenden schrijver of kunstenaar geene perken heeft, en elk zich in den rechterstoel plaatst, bevoegd of onbevoegd, wien het slechts lust zich te doen hooren, zich te doen gelden, en den wierook zijner bewondering, of de striemen zijner hekelroede, naar welgevallen uit te deelen. Kan het dan anders, of het oordeel der tijdgenooten moet altijd wankelen, dikwijls verdacht zijn, zich zelf doorkruisen, tegenspreken, ontzenuwen, en nauwelijks den naam eener beoordeeling, hoeveel te min eener heilige godspraak, verdienen? Wilt gij een voorbeeld? doch misschien is het ongeoorloofd, vermetel althans, dit voorbeeld aan te halen; aanschouwt dan sommige, ik zeg sommige rechtbanken der levende vernuften, die wij in ons midden zien opgericht, en elke maand, of op andere gezette tijden, hare vonnissen zien openbaar maken. Rechtbanken, welker leden aan hoogere en onweêrstaanbare ingeving hunne roeping tot dien post te danken hebben, daar zij door niemand, dan zich zelven, gekozen of bevoegd zijn verklaard. Welke vrees zij aan velen, welke vreugde zij somtijds, schoon altijd getemperd, aan anderen veroorzaken; welk een' eerbied zij aan allen inboezemen, daar zij als Oostersche monarchen, ja den onzichtbaren Goden gelijk, hun aangezicht met een' dichten sluier bedekken; zoudt gij echter, al ware het ook dat zij niet somtijds met elkander in strijd waren, hare uitspraken wel voor orakels durven houden? Al ware het ook, dat niet somtijds de sporen der menschelijkheid, van vriendendienst, van jaloezie, van staat- of letterkundige partijchap zich hier en daar ontdekken? zoudt gij wel met al den eerbied, dien gij voor hen koestert, hun oordeel met dat der nakomelingschap durven gelijk stellen?

Doch gij vraagt misschien: waardoor onder-

scheidt zich dan het oordeel des nageslachts van dat der levenden over hunne tijdgenooten? Hoe bezit het dat karakter van vastheid en van rechtvaardigheid tevens? Van waar ontleent het dat heilig en onbetwistbaar gezag, waaraan alle ware verdiensten zich met onbepaalden eerbied onderwerpen? Daarvan alleen, dat deszelfs onpartijdigheid, en de bevoegdheid dergenen, die het uitbrengen, zelfs aan den minsten schijn der verdenking niet onderhevig zijn. Hier zwijgen liefde, haat, gunst en ongunst. Het lang vermolmd gebeente boezemt geene vrees noch hoop meer in. Volks- of godsdienststaat, of burgerlijke partijchap, die zoo vele echte verdiensten verwaarloosden en vertraden, zoo vele schijnverdiensten ten hemel verhieven, zijn lang bejammerd, geboet en vergeten! De nijldige mededinging, die den mond des roems houdt toegeklemd, misgunt slechts aan den levenden de toewijding der levenden. De vleierij mist haar doel: geen ambt, geen voordeel, geene wel voorziene tafel, niets van hetgeen haar bekoort, kan zij wachten van den gestorvenen, wiens naam, wiens geslacht niet meer overig is, die reeds vergeten zou zijn, zoo zijne kunst hem niet onvergetelijk gemaakt had! Gelijk de zuivere hulde van het getroffen hart, dat in zijne zoete opgetogenheid geene andere behoefte kent, dan zijn eigen innerlijk gevoel, wien het dan ook gelden, wie het ook hooren moge, met verrukking uit te storten: zoodanig M. H.! zoodanig is de hulde der nakomelingschap!

Maar, zegt gij: de verwaande onkunde, die wijzer wil zijn dan alle wijzen, is zij niet van alle tijden en eeuwen? Mengt zij niet den wanklank harer heesch geschreeuwde keel met de stem der echte kunstbeoordeelaars, om de onsterfelijkheid te betwisten aan hen, die haar sinds eeuwen verdienden, of om ze aan onwaardigen te schenken? Zelden geschiedt dit! Zij heeft te veel met hare tijdgenooten te doen, om zich over de dooden te bekommeren. Ook heeft zij nog een duister gevoel van hare eigene nietigheid overgehouden, en waagt zich doorgaans niet op plaatsen, waar zij in het getier eener dwaze menigte geene ondersteuning, geene echo vinden kan. Doet zij het echter somtijds, in eene overmaat van onbeschaamde, gevoellooze onwetendheid; hare stem is als het gebelf der honden buiten den tempel, waar achtbare wijzen vergaderd zijn, om aan de bevalligheid, aan de kracht, den rijkdom en de verhevenheid des vernufts, aan het goddelijke in den mensch, eene dankbare hulde te offeren! Zij hooren het geraas op den drempel niet, en wanneer het hun hinder

doet, is de geringste hunner dienaren genoeg, om het verachtelijk vee, druipstaartend en jankend in zijn nest te jagen!

Ja! het oordeel der nakomelingschap is dat der bevoegden alleen; dat van de echte priesters der schoonheid. Het is samengesteld uit de juiste en onzijdige beoordeelingen van vele eeuwen en geslachten. De partijdige, de dwaze en voorbarige oordeelvellingen verschijnen, maken misschien eenigen indruk, maar verdwijnen allengskens, en worden vergeten: die der ware kunstrechtters gaan van het een tot het ander geslacht over; en indien nog iets onzuivers dezelve aankleefde, het wordt gedurig gezuift, gelouterd, tot dat alleen het echt metaal den stempel zijner innerlijke fijnheid, en zijner betrekkelijke waarde erlangt. Het oordeel der nakomelingschap is de samenstemming van alle volken; van hen, die reeds op het tooneel der wereld ondergingen, en van hen, die nog op hetzelfde bloeien; onder allerlei luchtstreken, allerlei wetgevingen, onder gewoonten en zeden, nog verder van elkander verwijderd, dan het Westen van het Oosten. Wat het nageslacht der onvergetelijkheid waardig keurt, heeft duizend proeven moeten doorstaan, de eene moeilijker dan de andere; het is, als 't ware, van smeltkroes in smeltkroes gegoten, en nimmer heeft het zijn' glans of zwaarte verloren. Want, gelijk het gevoel van waarheid en van deugd eeuwig en onuitdelgbaar is, in de borst van alles, wat mensch mag heeten, zoo is het ook het gevoel der schoonheid, uit dezelfde bron gevloeid, afgedaald van dien Eenigen, Aanbiddelijken, Wijzen en Heiligen, wiens werken allen het kenmerk der verhevenste schoonheid dragen, het hoogste ideaal zijn der onnavolgbare schoonheid. En gelijk waarheid en deugd wel voor een' tijd verdonkerd, onkenbaar gemaakt, verloochend en als ballingen verstooten kunnen worden, maar eindelijk in het hart, dat zijne ledigheid niet langer dragen kan, tot haren zetel worden teruggeroepen; zoo wreekt de nakomelingschap de rechten der miskende schoonheid, hare stem is eene godspraak, als die van het ontwaakt geweten!

Welk is de prijs van dit oordeel der nakomelingschap voor den levenden kunstenaar? Welk een' invloed moet het hebben op de veredeling zijner kunstgewrochten? Ziet daar den inhoud van het tweede deel mijner rede!

De nakomelingschap! Is met den klank van dit

woord niet een somber en troosteloos denkbeeld verbonden? Verplaatst het ons niet in een' tijdkring, waarin wij niet meer zijn zullen? Dan moge men ons prijzen en ten hemel verheffen, wij hooren het niet meer! Dan mogen onze werken tegen goud worden opgewogen, wij hebben er geen nut meer van! Onze geschriften mogen in alle boekverzamelingen prijken, onze kunststukken in prachtige zalen ten toon hangen, het lang gesloten oog kan zich in dien roem niet verlustigen! Ongelukkige schrijver! zoo lang leven en genot nog uw deel waren, achtte men uw arbeid, waaruit duizenden een' schat van leering zamelden, geestverheffing, zielen-wellust inademden, met weinige stuivers te duur betaald! Als gij niet meer leven of genieten kunt, zal men zich verwonderen, hoe zoo veel verdiensten in behoefte of middelmatigheid konden kwijnen! Ongelukkige kunstenaar! wat baat het u, dat men eenmaal schatten zal verspillen, om een gering voortbrengsel van uw penseel of beitel te bezitten; toen het u baten kon werd de waarde uwer schepping naar den besteden tijd, bij dagen en uren, als het werk eens daglooners berekend! Ongelukkige schrijver! kunstenaar! eerezucht blaakt in uwen boezem, meer dan winst of voordeel: maar waar gij naar jaagt en hijgt, zal u dan eerst geworden, wanneer die boezem koud, een ongevoelige klomp aarde wezen zal! Neen, kunstgenooten, broeders! niet de nakomelingschap, het tegenwoordig geslacht zij onze rechter, opdat onze belooning, onze zelfvoldoening ten minste wezenlijk, geene ijdele hersenschim zij!

Wacht niet van mij, M. H.! dat ik deze taal — ik weet het, zij is niet gansch ongehoord — uit de hoogte zal berispen en doemen. Men moet der zwakheid te hulp komen, niet haar trotschelijk voor het hoofd stooten: straks zal zij zich opbeuren, en den prijs der onsterfelijkheid boven dien des levens schatten. Onderzoeken wij dan zonder drift of vooroordeel, zonder ijdelheid of dwaze gevoeligheid: maar vooral met den adel der menschelijkheid in oog en hart!

Neen! wij behooren niet enkel tot het tijdperk, waarin wij leven. Ook het voorgeslacht is ons geslacht. Hoe! uwe voorouders, raken zij u niet? Wier bloed in uwe aderen vloeit, van wier vlijt gij misschien de vruchten plukt? Bij het noemen van hunnen naam, bij het aanschouwen van hunne beeltenissen, met dat achtbaar gelaat, in dien deftigen dos, doordringt niet eene onbekende gewaarwording uwe borst? gevoelt gij niet: zij zijn de mijnen! ik ben de hunne! Doch wat spreek ik

van voorouders, wier naam wij dragen, wier goed wij erfdien? Onze landgenooten, die eeuwen geleden, ons Vaderland een' geëerbiedigden rang onder de volken verwierven: de Nassaus, de Oldenbarnevelds, de Grotiussen, de Vondels, de Rembrands, van Huisums, van de Veldens, zijn zij ons niet dierbaar? Gevoelen wij niet onze betrekking op hen, en trachten wij niet hunner waardig te zijn; als waren zij mede onder de levenden, bij en rondom ons, getuigen van onze daden; als hoorden wij hunnen lof, vreesden wij hunnen gramstorigen blik; als hoopten wij eenmaal met hen in dezelfde rij te pronken, en door hen voor de hunnen erkend te worden!

Maar, indien wij tot het voorouderlijk geslacht behooren, wij behooren nog veel meer tot de nakomelingschap! Vaders! moeders! gaat het u niet aan, wat er na uwen dood van uwe kinderen worden zal? Hunne welvaart of tegenspoed, hunne eer of schande zijn u onverschillig? Gij zorgt niet voor hun toekomstig bestaan, wanneer zij niet meer zijn zult, en stervende bekommert zij u niet over hen? O! hoe menig een onthield zich jaren lang gemak en genoegen, sloofde en zwoegde tot aan zijn graf, opdat zijn kroost na hem de rust en het genot, die hij zich zelven weigerde, zou kunnen smaken! Wat plant zij die boomen, wier vrucht zij nimmer eten zult, wier lommer u nooit zal verkwikken? Wat beschikt zij over uwe nalatenschap met zorgvuldige nauwkeurigheid, bestemt de plaats, waar uw gebeente rusten zal, maakt bestellingen, die volgende geslachten moeten uitvoeren, deelt weldaden uit na uwen dood, en poogt te leven in gestichten van mildheid en liefdadigheid? Is het denkbeeldig, louter begoocheling, de vrucht des vooroordeels, van kindsbeen ingeprent, met de moedermelk ingezogen? Wie zijt zij, die dit oordeel velt? In welke school hebt zij het meesterschap verworven, om de heiligste ingevingen des menschelijken gevoels voor dwaling en droomerij te verklaren? Toont ons uwe voorrechtbrieven, om uw helderder doorzicht, boven dat der schranderste hoofden, te staven! Toont ons den last, uit den hemel of den afgrond, om uwe zending als profeten der dierlijkheid te bevestigen! Neen! al wat groot en goed was onder de menschen gevoelde steeds eene nauwe betrekking tot het nageslacht, en naar mate men groot en edeler was, werd deze betrekking heiliger, haar invloed machtiger, en vergat men zich zelven, voordeel, geluk en toejuiching zijner tijdgenooten, om voor volgende geslachten te leven, om voor dezelve te sterven en zich op te offeren!

Het menschdom is slechts één geslacht, van deszelfs eerste wording af tot den laatsten, die geboren zal worden. Die leefde, die leeft, en leven zal, zij zijn allen met een onverbreekbaren band aan elkander verbonden. De onverdelgbaarheid van ons redelijk vermogen; de onsterfelijkeheid van den hemelschen geest, die in ons is, smelt verleden, tegenwoordig en toekomst voor ons in een; als leefden wij allen, voorouders, tijdgenooten en nakomelingen, in dezelfde maatschappij met elkander, gelijk wij met onze ouders, met onze metgezellen, met onze kinderen en kindskinderen, op deze wereld als één geslacht samen leven! De vlijt en het vernuft der voorvaderen kwamen ons te stade, de onze moeten het doen aan de nakomelingen! Hoe kort is het oogenblik van ons bestaan hier beneden! De arbeid, die slechts tijdgenooten ten nutte strekt, waarvan alle vruchten met ons in het graf bedolven worden; wat is die in vergelijking dier edele bemoeiingen, waarin eeuwen, door eeuwen opgevolgd, zich verblijden! Als het geluk der staten bevestigd, de band der natien samengestremgeld, de rust der gewetens bevorderd wordt! Als heerlijke ontdekkingen het gebied der menschelijke kennis met schatten verrijken, en deszelfs grenzen uitbreiden, verder dan het oog die volgen kan! Als nijverheid en schranderdheid nieuwe bronnen van welvaart openen, zeeën en landen te eng zijn, om haar stoute vaart te beperken! Als kunsten en letteren hare schoonste gaven ten toon spreiden, om hart en zinnen met onweêrstaanbaar geweld te boeien, om het edelst levensgenot met volle stroomen uit te gieten, om door den adem der bevalligheid de stroeve deugd te bezielen, en de onwaardeerbare vruchten der beschaving van geslacht tot geslacht over te planten!

En wanneer nu de namen van hen, die het menschdom als zijne weldoeners eerbiedigt, op de lippen der dankbare nakomelingschap zweven; als elk met verrukking stilstaat bij de vruchten van hunnen geest, van hunnen moed en ijver, van hun smaak en gevoel, en aan hunne nagedachtenis de ongevraagde schatting van zijnen lof, of een traan der erkenning aan hunne grafombe wijdt, hebben zij dan geen deel aan die hulde? Is die schatting hunner verdiensten voor hen verloren, omdat hun gebeente vermolmd, hun stof verwaaid is, terwijl hun geest in vrijer kringen zweeft? Neen! de lof der nakomelingschap is niet alleen de eenige ware, het is ook de zoetste lof, die ingeogst kan worden; haar oordeel is meer dan dat der tijdgenooten, haar oordeel is alles waard! De zanger, de

redenaar, de schilder, die slechts zijne eeuw behagen wil, verga met zijn kunstwerk! Hij is gelijk de krijgsman, die met zijn Vaderland in weelde leven, niet voor hetzelfde sterven wil! Hij is den onwaardigen regent gelijk, die zich een trotsch gevaarte sticht van opgeblazen grootheid, dat met zijn dood in puinen moet storten! Doch wat noem ik hem zanger, redenaar, schilder? hij was het nooit! Wien slechts een enkele vonk van het goddelijk kunstvuur in zijnen boezem gloeit, hij neemt wel de hulde zijner tijdgenooten aan, maar zij is hem niet genoeg! Hij ziet eeuwen en geslachten voorbij; hij plaatst zich zelf in den strengen rechterstoel der toekomst; en dan eerst klopt zijn hart van vreugde, wanneer in de eenzaamheid, door niemand bespied, eene edele zelfbewustheid hem influistert: *gij zult leven!* Toen Sostratus van Cnidos, op last van den Egyptischen Vorst, den beroemden vuurtoren op het eiland Pharos had gesticht, die onder de wereld-wonderen zou geteld worden; toen graveerde hij zijnen naam op eenen steen, en wijdde zijnen arbeid aan de behoedende godheden der zeevarenden toe; maar hij overdekte dien steen met pleister, waarop des konings naam in prachtige letteren prijkte. Hem gunde hij den lof der tijdgenooten, misschien van geslachten en eeuwen daarna! Doch eindelijk zou de brosse kalk het vaste marmer verlaten, en zou voor den naam des konings, dien des vergeten kunstenaars doen te voorschijn komen, die den lof der nakomelingschap zich zelf had voorbehouden!

Door dit vooruitzicht alleen, niet door de hoop op winst, niet door het handgeklap der menigte te bedelen, ontvangt de kunst haren adel, en de voortbrengselen der kunst hunne hoogste volkomenheid. Poogt gij slechts te behagen, te schitteren, toejuiching te verwerven, ook zonder ze te verdienen; welaan! schik u naar den smaak des tijds; vraag niet, wat schoon is, maar wat voor schoon gehouden wordt; spoor zorgvuldig uit, wie het zijn, wier oordeel den algemeenen toon bestemt; wat hun gevalt, gevalle ook u! Verkracht uw eigen kunstgeweten, spreek, schrijf, maal, wat gij zelf veroordeelt, en breng tot verschooning van het onverschoonlijke bij: men wil het zoo! Verraad de kunst, heul met hare vijanden, of maak een schandelijk verdrag met hen! Misschien wordt ge als een afgod uwer eeuw geëerbiedigd, uw beeld onder luid geschater, een Pantheon ingeleid! Maar uit den tempel der onsterfelijkheid zijt gij uitgesloten; waar zij alleen hunne plaats bereid vinden, die aan het onvergankelijk schoon eene onbevleete hulde brachten, den wansmaak

hunnens tijds moedig het hoofd boden, en den lof van één geslacht verachtten, om dien van alle volgende te verwerven!

De gedachte, wanneer eeuwen over mijn graf zullen zijn heen gevloeden; wanneer onedele berispers, onwaardige mededingers reeds lang vergeten zullen zijn; dan zal mijn naam, mijn werk nog leven; dan zal men den jeugdigen kunstenaar met de hand tot hetzelfde voeren; dan zal men de nu onopgemerkte schoonheden, de fijnste en keurigste toetsen en tinten, die wuften tijdgenooten voorbij zagen, hem aanwijzen, en mijn voorbeeld zal een vuur der edele eergierigheid in zijne borst ontvoken! Dan zal mijn Vaderland roem op mij dragen: ik zal die dierbare moeder hare weldaden vergelden, door mijnen roem op haar te doen afstralen, en haar te verheffen onder de natien der wereld! Dan zal de menschelijkheid mij eeren, en in welke winden ook mijne asch verstrooid moge zijn, zegen zal op mijne gedachten rusten! — Kent gij iets M. H.! dat den geest verheft gelijk deze gedachte? En hij, die door zulk een gloed geblaakt wordt, zou deze geestverheffing zich niet mededeelen aan zijne kunstgewrochten? Zou zij het niet zijn, die zijne verbeelding reinigde van wilde vlammen zonder warmte of koestering; die de weelderige ranken zijns vernufts besnoeide; die zijn gevoel met reinen hemelwellust drenkte; die zijn mond, zijn pen, zijn hand bestuurde, om zich zelf, en der goddelijke kunst, onvergankelijke en onvergetelijke gedenkstukken op te richten! Ja, zij is het! En komt dan, gij kunstgenooten en broeders! zweren wij aan de nakomelingschap hulde en trouw! zoo zullen we ook onze tijdgenooten, niet als pluimstrijkers en oogendienaars, maar als wijze vrienden en leidlieden, tot onwaardeerbaar nut verstreken! Volgen wij dien weg standvastig en moedig, zoo zal hun oor en hart zich voor ons openen! Dan zal hunne toejuiching, hunne goedkeuring en belooning, indien zij ons mogen te beurt vallen, ons niet behoeven te doen blozen! Zij zal niet te duur door ons gekocht zijn, en ons de kroon niet ontrooven, die in den tempel der eeuwen voor ons bewaard wordt!

DE HONGERSNOOD TE LEIDEN.

De roem, in het veld of op de baren bevochten, moge groot zijn, en schitterend in de oogen stralen; er is een oorlogsroem, waardoor

deze overtroffen wordt, en er is grooter dapperheid, dan onder het gedruisch der wapenen den dood te trotseeren. Dat was de uwe, Leidenaren! vóór twee en een halve eeuw, toen gij, binnen uwe wallen opgesloten, met vreeselijker vijanden kampen moest, dan die ze van buiten slechts op een afstand naderen durfden. Door stoute uitvallen den belegeraar te ontrusten; met een handvol volkschansen te beklommen, werken te vernielen, en zoo er geen andere buit te behalen viel, met Spaansche koppen beladen in uwe vesting terug te keeren; dat kostte u weinig, daartoe vond men altijd armen gereed, en dien moed behoefde men niet aan te vuren, neen! wijze bedachtzaamheid moest hem met kracht beteugelen, om dierbare levens te sparen, waarvan elk door geen honderd Spanjaarden werd opgewogen. Maar den schaarschen leeftocht dag bij dag te zien minderen; het gebrek van verre te zien aankomen, langzamerhand naderen, dringen, knellen, en eindelijk den vreeselijksten hongersnood te zien waren, dat het kind in de armen, de zuigeling aan de borst zijner moeder versmacht! als de laatste kruimel broods is opgeteerd, en het onreinste voedsel, gretig ingezwolgen, de nooddrift slechts tergen, maar niet verzadigen kan; terwijl de valse gezellin des hongers, de pest, hare slachtoffers bij duizenden maait, en de levenden nauwelijks genoeg zijn, om de dooden te begraven! — o die zulk een dood boven het schenden hunner trouw aan het vaderland verkozen; die in zulke oogenblikken, daar de verraderij opnieuw lijfsbehoud, genade, gelijk zij het noemde, aanbod, hare vleitaal met verachting konden verwerpen; die toen nog, vermagerd tot op het gebeente, met holle ingewanden, en ingezonken kaken, als de alarmtrom geroerd werd, naar de wallen vlogen; en voor wie, toen in den uitersten nood de moed aan het wankelen sloeg, de toespraak van Van der Werf genoeg was, om hen op nieuw te doen staan en volhouden: — dat was uwe heldendeugd, Leidenaren! toen gij, met het oog op God geslagen, nog hopende, waar alles hopeloos scheen, Oranje's hulp verbeiddet, en door uw dulden en volharden het veege vaderland hebt gered!

(Bij de viering der tweehonderd vijftiende verjaring van Leidens ontzet.)

DE GESCHIEDENIS VAN DEN BLINDEMAN BABA ABDALLAH.

Hij was te Bagdad geboren uit ouders, die hem een matig fortuin nalieten. Uit zijnen aard geld-

gierig, verkwistte hij niet alleen dit klein vermogen niet, maar hij vermeerderde het door vlijt en zuinigheid, totdat hij tachtig kameelen in vrijen eigendom bezat. Dezen verhuurde hij aan kooplieden, die met de karavanen naar Indië, Egypte en Arabië reisden; hij vergezelde hen op deze tochten, en won in korten tijd aanzienlijke sommen.

Doch dit was slechts een lokaas, dat zijne begeerlijkheid te meer deed ontbranden. Eens met zijne kameelen ledig van Balsora terugkomende en nederzittende, terwijl zijne lastdieren graasden, en hij op middelen zon om nog rijker te worden, voegde zich een Derwisch bij hem, zette zich nevens hem, en nuttigde met hem een sober middagmaal. Na zich over vele onverschillige dingen onderhouden te hebben, zei hem de Derwisch, dat hij eene plaats in de nabijheid kende, waar zoovele schatten van goud en edele gesteenten verborgen lagen, dat men wel al de tachtig kameelen daarmee beladen kon, zonder dat men merken zou, dat er iets was afgenomen.

Hoe dit bericht de hebzucht van Baba Abdallah deed ontvlammen, is licht te begrijpen. Goede Derwisch, zeide hij, waartoe baat u de kennis van dien schat? gij zijt alleen, gij leeft van de wereld afgezonderd; wijs mij die plaats; ik zal mijne tachtig kameelen met die kostbaarheden beladen, en, om u mijne erkentenis te toonen, zal ik er u één van ten geschenke geven! Het aanbod was gering en onedelmoedig: maar in het oog van den begeerlijke, die reeds al de schatten, die tachtig kameelen dragen konden, in zijne verbeelding bezat, scheen het zoo groot, dat hij meende zelfs te rijkelijk in zijne aanbieding geweest te zijn!

De Derwisch, die zijne ongetemde zucht tot rijkdom bemerkte, veinsde er niet door geërgerd te zijn; maar bracht hem echter het onredelijke zijner voorstelling onder het oog, daar hij zonder hem niets van dien schat zou weten, en ook zonder hem niets daarvan bezitten kon; en sloeg hem eene andere voorwaarde voor: om namelijk, na de tachtig kameelen beladen te hebben, ieder veertig daarvan met hunne lading tot zich te nemen, en daarmee elk zijns weegs te gaan. Deze voorslag beviel Baba Abdallah niet, want veertig kameelen te missen viel hem hard, schoon hij er meer dan duizendmaal de waarde voor kreeg, en het hinderde hem, dat de Derwisch even rijk zou zijn als hij. Evenwel, daar hij de billijkheid der voorwaarde erkennen moest, en anders niets van den schat kon krijgen, stemde hij er in toe.

Nu trokken zij samen naar eene vallei, van rond-

om door rotsen ingesloten. De Derwisch maakte vuur, ontstak wierook, sprak eenige geheimzinnige woorden, en terstond zag men in de rots eene opening, die de ingang was van een allerprachtigst paleis, doch op welks heerlijke bouworde Baba Abdallah niet eens lette, zoo zeer verslonden zijne oogen de gouden stukken en edele gesteenten, die op groote hoopen gestapeld lagen, met groote zakken daarbij. De zakken werden gretig gevuld, en het speet den hebzuchtige, dat hij ze niet zwaarder bevrachten kon, dan zijne kameelen konden dragen: men moest dus een einde maken: en na de opening gesloten te hebben, gingen beiden terug met de lastdieren zwoegende onder hunne lading. Alvorens echter den ingang te sluiten, was de Derwisch nog eens daar binnen gegaan, en had uit een gouden vaas een klein doosje genomen, hetwelk hij in zijnen boezem verborg, na aan zijnen reisgenoot te hebben doen zien, dat er niets in was, dan een soort van zalf of pommade. Dus gingen zij de vallei weder uit, verdeelden de kameelen, elk nam de zijnen, en dus scheidden zij van elkander.

Nauwelijks waren zij op een kleinen afstand van elkaar, of de begeerlijkheid fluisterde Baba Abdallah in: wat heeft de Derwisch aan zoovele schatten? hij kon mij nog wel tien van zijne kameelen afstaan; ik zal het hem voorstellen, als meer met zijnen staat en leefwijze overeenkomstig! Dus riep hij hem terug, sprak met hem in dien toon, en de Derwisch, hem gelijk gevende, stond hem gewillig tien kameelen af. Dit ging zijne wenschen te boven; maar de gemakkelijheid, waarmee deze afstand gedaan was, boezemde hem de begeerte in, om er nog tien te vragen; want, zeide hij, gij zoudt er misschien last van hebben; ik ben gewend met kameelen om te gaan, gij niet; en de lading van twintig kameelen zal toch voor een man van uwen stand genoeg zijn! Het kostte hem geen moeite den Derwisch ook hiertoe over te halen.

Nu had hij ten minste tevreden moeten zijn; maar zijne begeerlijkheid vermeerderde met elk bezit. Hij spaarde noch vleierij, noch liefkoozing, noch omhelzingen, om den Derwisch te bewegen, dat hij hem nog tien, en eindelijk ook de laatste tien zou afstaan, en hij bezat zich zelf niet van vreugde, toen de goede man hem ook hierin te wille was, en hem al zijne tachtig kameelen weder in bezit gaf, hem alleen ernstig aanbevelende er een goed, een mild en edelmoedig gebruik van te maken.

Deze raad kon weinig ingang vinden in een hart, gesteld als het zijne. Ja! ook nu was zijne

begeerlijkheid niet verzadigd; hij dacht aan het doosje, dat zoo zorgvuldig weggenomen en bewaard was, en verbeeldde zich, dat het bezit daarvan wel groote waarde hebben moest, daar de Derwisch zoo gemakkelijk al het andere had overgegeven. Hij besloot dus terug te keeren, en er hem om te vragen. Ja, zijn voornemen stond vast, indien hij het hem geweigerd had, er hem toe te dwingen! en ziedaar, de goede geestelijke gaf hem ook dat, niet willende om zulk eene kleinigheid hem ongenoegen geven. Maar, sprak Baba Abdallah, wat gebruik kan men van die zalf maken? Indien gij, antwoordde de Derwisch, een weinig daarvan rondom uw linkeroog en op het ooglid strijkt, liggen al de schatten der aarde bloot voor uw gezicht; maar doet gij hetzelfde aan uw rechteroog, dan zijt gij stekeblind. Hierop bad hij den Derwisch, dat deze zijn linkeroog daarmede wilde bestrijken, die dit gewillig deed; en nu zag Baba Abdallah zooveel rijkdom en heerlijkheid, dat het onmogelijk was daarvan eenige beschrijving te geven. Strijk het nu ook aan mijn rechteroog, zeide hij. Maar de Derwisch weigerde het, en herhaalde zijne waarschuwing, dat hij dan voor altijd van zijn gezicht beroofd zou zijn. Gij maakt het mij slechts wijs, hernam hij; daar hij in de verhitting zijner begeerte doof was voor alle goede vermaning, en zich reeds begon te verbeelden, dat, gelijk de bestrijking des linkeroogs hem het gezicht van alle schatten had gegeven, zoo die des rechteroogs hem ook het genot daarvan schenken zou. Hij drong dus aan, maar de Derwisch bleef weigeren; toen werd hij driftig, onbescheiden, beschuldigde zijnen weldoener van kwade trouw; totdat deze eindelijk, tot het uiterste gebracht, hem ook het rechteroog bestreek, doch met geen ander gevolg, dan hetwelk hij voorspeld had: Baba Abdallah opende zijne oogen, doch alles rondom hem was nacht, en hij was stekeblind! Nu bad hij den goeden Derwisch hem het gezicht weder te geven! Neen, sprak deze, gij hebt gezien, dat ik vele geheimen bezit, maar ik bezit er geen om u weder ziende te maken. Gij zijt oorzaak van uw eigen ongeluk: bid God om vergeving, en bedenk, dat het de blindheid uwer ziel geweest is, die uw lichaam blind heeft gemaakt!

Dus eindigt de geschiedenis. Misschien denkt iemand, het was toch al te dwaas, dat Baba Abdallah zich ook het rechteroog besmeren liet. Doch deze trek is, gelijk alle andere in dit geestig verlichtsel, uit de natuur ontleend. De begeerlijke heeft niet alleen nooit genoeg, maar eindelijk verleidt hem zijne heete drift naar goud,

en goed, en altijd meer, om de eene of andere onverschoonlijke dwaasheid te plegen, die hem van al zijne vroeger samengeschraapte voordeelen berooft, en hem stort in welverdiende ellende!

(*Salomo.*)

DRIFT.

Hoezeer men doorgaans gewoon is, drift en opvliegendheid van humeur voor eene zedelijk onverschillige hoedanigheid op te geven, en zelfs wel te zeggen, niet alleen dat haastige menschen geene verraders zijn, 'tgeen men zou kunnen toegeven; maar dat de beste en goedhartigste menschen aan deze zwakheid meest zijn overgegeven; men zal althans mij niet lichtelijk aan dit gevoelen, of liever aan deze dwaling, mijne toestemming zien geven. Ik wil wel gelooven, dat diezelfde beweeglijkheid van aandoeningen, waarbij men het bloed in ziedende drift ziet koken, ook zeer gereedelijk eene tegenovergestelde richting, en met dezelve een schijn van menschlievendheid kan aannemen: maar men noeme dit geene ware *goedhartigheid*. Deze, altijd bezorgd, om geene menschelijk geluk te verstoren; altijd gereed, om hetzelfde te bevorderen; altijd inschikkelijk omtrent de zwakheid van anderen; altijd bereid, om zelfs bij schijnbare beledigingen, het beste te vermoeden, of wezenlijke verongelijkingen te vergeven; deze moet uit haren aard het grootste tegengif zijn tegen *toornige onsluimigheid*, en, waar de aanleg tot deze laatste in het bloed gelegen is, moet zij alleen in staat wezen, om dit gebrek te verbeteren, en deszelfs geweldige uitbarstingen voor te komen. Hoe! men zou bij de minste onoffenheid, die men ontmoet, mogen opbruisen en opstuiven; zijne onderhoorigen, zijne bekenden, zijne vrienden zelfs en naaste betrekkingen, om elken geringen misslag beledigen en mishandelen, van schelden en tieren misschien tot dadelikheden overgaan, en in één oogenblik meer verwoesten, dan men in zijn gansche leven zal kunnen opbouwen! Aan deze buitensporigheid zou men zich mogen overgeven, en nogtans den naam van goedhartig, menschlievend blijven dragen? omdat de overspannen hartstocht, wanneer hij eindelijk heeft uitgewoed, voor zachter gewaarwordingen, somtijds voor vlagen van naberouw noodwendig plaats maakt, gelijk de uitgebulderde storm ten laatste kalmte moet teweegbrengen? Neen! onze menschelijke natuur moge een aantal raadsels in zich bevatten, voor zulk eene

baarblijkelijke tegenspraak met zich zelve houde ik haar onvatbaar; en ik verzoek, ik bid de zoodanigen onder mijne Lezers, die zich met dit euvel besmet gevoelen, dat zij het niet voor een gering, vooral dat zij het niet houden voor een ongeneeslijk kwaad; dat zij, welverre van een driftig humeur als het kenmerk van een goed en liefderijk karakter aan te merken, integendeel de ware goedhartigheid, als onbestaanbaar met dit gebrek, als het eenige geneesmiddel dezer kwaal beschouwen!

(*Salomo.*)

WAARHEID EN LEUGEN.

Eene Allegorie.

Van den aanvang der dingen af, was er eene natuurlijke en onverzoenlijke vijandschap tusschen de Waarheid en den Leugen. Menigmaal brak dezelve tot dadelikheden uit, en beiden brachten hunne legers te velde, hoezeer de krijgskans telkens zeer ongelijk scheen te wezen. Bij het openen van iederen veldtocht, was het voordeel bijkans altijd onbetwistbaar aan de zijde des Leugens; en dit vloeide uit den aard der zaak voort. Men kon geene voordeeler legerplaats uitdenken, dan die door de benden dezer Vorstin (*), onder het beleid der bekwame en behendige krijgsoversten, List en Geveinsdheid, betrokken werden. Nu eens ontleende zij de sterkte harer stelling van hoogten of heuvelen, waarop zij geplaatst waren; dan weder van bosschen, rivieren of moerassen, die hare zijde dekten; terwijl verschansingen en verhakkingen, of wat de krijgskunde voortreffelijks vermag, in het werk werd gesteld, om haar tegen allen aanval te beveiligen. Intusschen werden alle krijgslisten en vonden uitgeput, om den vijand te misleiden, te verrassen, te overrompelen, en wanneer eindelijk de kans geheel schoon was, voerde Onbeschaamdheid dit leger met zulk een driest geweld aan, en werd door Eigenbelang, die in het middelpunt over de uitgelezenste troepen het bevel had, zoo krachtig ondersteund, dat alles voor dezen aanval moest bezwijken.

Het heir der Waarheid althans was tegen denzelfden niet bestand. Zij legerde zich steeds in het open veld, van alle kanten zichtbaar en toegankelijk. Hare optochten hadden doorgaans plaats bij vollen dag. Zij maakte er in 't geheel geen werk van, om het zwak haars vijands te bespie-

(*) Men zal zich niet ergeren, dat ik in de persoonsverbeelding den Leugen tot een vrouwelijk wezen heb gemaakt.

den, of van zijne toevallige misslagen voordeel te trekken. Zij steunde geheel 'op de rechtvaardigheid harer zaak, en op den onwrikbaren moed, die haar en hare benden bezielde. Haar tegenstand geleeke dus naar dien van eenen opstand in massa, en gelijk deze den schok van geregelde benden niet kan weerstaan, zoo zag zij zich ook geslagen, op de vlucht gedreven, en ter prooi gesteld aan de bespotting haars vijands, die de lucht van gejuich en *Te Deums* deed weergalmen!

Doch, 'tgeen elk verwondering moest baren, wanneer de Waarheid, na zich van hare nederlaag een weinig hersteld te hebben, andermaal in het veld verscheen, bemerkte men, dat haar leger in sterkte aanzienlijk was toegenomen, en men bespeurde met niet minder verbazing, dat de heermacht des Leugens, niettegenstaande hare eerste zegepraal, aanmerkelijk was gesmolten, en al hare krachten met moeite moest samenrapen, om een tweeden triomf te behalen. Bij een derden aanval wogen de strijdende partijen elkander bijkans op, en zelden werd er meer dan een vierde slag geleverd, of de overmacht der Waarheid was zoo beslissend, en de Leugen zag zich zoo geheel verlaten van strijders, helpers en bondgenooten, dat zij met hare machteloze krijgsoversten, overladen van schande en vernedering, zich ternauwernood in een duisterenschuilhoek kon verbergen.

Zoodanig was steeds de uitslag van elken veldtocht tusschen deze twee vijandinnen. Bij het openen van denzelfden was het voordeel onbetwistbaar aan de zijde der eene; doch bij het eindigen verloor zij alles, de Waarheid triomfeerde over al de aanvallen des Leugens, niettegenstaande hare sterkte, krijgskunde, hinderlagen, en het samenspannen harer machtigste bondgenooten. Nu poogde men natuurlijk de reden uit te vorschen, waarom de Waarheid na iedere nederlaag machtiger, de Leugen na elke zegepraal zwakker en krachtelooser werd? en men bevond, dat de Waarheid eene Vriendin en Bondgenoot had, die onveranderlijk hare zijde was toegedaan; wier invloed en macht onmerkbaar was, omdat zij steeds denzelfden stillen gang bleef behouden, maar wier uitwerking daarom slechts te zekerder plaats had, zoodat er geen vermogen opaarde bestaat, 't welk niet eindelijk door haar wordt ten ondergebracht, en vroeg of laat voorharen onweerstaanbare schepster bukt. Vraagt gij, hoe de naam is van deze getrouwe en machtige vriendin der Waarheid? Zij heet: de Tijd!

(*Salomo.*)

TWEE GENIUSSEN.

Iedermensch, zoo ras hij den levensweg intreedt, ziet zich van twee geleigeesten vergezeld, waarvan de één hem tot zijn nut, de andere tot zijne beproeving is toegevoegd. De eerste is dikwijls een lastig en onbescheiden metgezel, die zich meest op ongelegen tijden vertoont, die niet weet te zwijgen, wanneer men het gaarne had, die zich niet gemakkelijk laat afwijzen, en nauwelijks ooit wil dulden, dat men zijn bezoek tot een ander uur verschuive. Hij stoort ons menig genoeg, en wanneer hij zich 's nachts aan onze bedsonde, of zelfs wel met ons op ons hoofdkussen plaatst, verdrijft hij den aangenamen slaap uit onze oogen, en maakt, dat wij op het zachte bed, als opstekelige doornen liggen. Hij houdt register van al ons kwaad en van al onze dwaasheden, en schijnt er vermaak in te scheppen, om ons die schuldenlijst, met groote letteren geschreven, voor oogen te houden. Hij is met dit alles onze vriend, en zoo hij lastig is, hij is het gelijk de trouwe Zedenmeester voor den onbedachtzamen jongeling; hij wordt ook minder onaangenaam, naarmate we ons meer met hem gemeenzaam maken, en zoo verschrikkelijk en gestreng hij is, wanneer hij ongevraagd en ongenoodigd verschijnt, zoo vriendelijk en vertroostend wordt hij, wanneer wij op zijn bijzijn ons gezet toonen, en hem dikwijls tot ons roepen. Ik behoef mijnen Lezeren niet te zeggen, wie deze geleigeest is: zijn naam is, Geweten.

De tweede Genius is juist het tegengestelde van den eersten, en is ook zijn grootste vijand. Altijd even vriendelijk en toegevend, schijnt hij geene andere zucht te hebben, dan om ons te behagen. Hij heeft steeds den beker gereed, waaruit wij een vroolijken roes kunnen drinken, of een handvol wierook, om ons door dien geur aangenaam te bedwelmen. Hij vermaakt zich inzonderheid daarmede, dat hij onze beeltenis afschildert; hiertoe gebruikt hij de zachtste en vleidendste verven, en kiest den aangenaamsten dag; donkere schaduwen bedekken en verduisteren al wat ons gelaat ontsiert; het standpunt is zoo gekozen, dat het schoone en aanvallige van zelf uitkomt, en zich op het allervoordeeligste vertoont; het sierlijkste bijwerk voltooit den luister van dit portret, 't welk hij zich bevljigt ons gedurig voor oogen te houden, met verzekering, dat de gelijkenis treffend is. Hij is gelijk een dwaze Vader, die in zijn geliefd kind geen kwaad zien kan, deszelfs hatelijkste ondeugden voor kleine gebreken der jeugd houdt, en in hetzelfde een klein wonderwerk beschouwt, alles belovende en onvergelykelijk in ziels- en lichaams-

hoedanigheden. Maar gelijk deze zijn kleinen kweekeling ontwijfelbaar bederft, zoo voert ook deze vleierende, maar trouweloze geleigeest ons naar een zeker ongeluk heen. Nergens legt hij dit meer in aan den dag, dan in de pogingen, die hij aanwendt, om den eersten, den goeden, maar gestrengen Genius, van ons te verwijderen; door deszelfs invloed te verminderen, hem tegen te spreken, zijne getuigenis verdacht te maken, en wanneer deze zijne zwarte lijst vertoont, zijne schoon geschilderde beeltenis daarnevens te plaatsen, en al onze aandacht daarop alleen te vestigen. En is hij hierin eens geslaagd, heeft hij dien lastigen Zedenmeester geheel uit de baan verdreven, dan vermeestert hij ons geheel, hij verlaat onze zijde niet meer, tot op het tijdstip, waarin wij hem vruchteloos te hulp roepen, als wij de diepte van het ongeluk zien, in 't welk hij ons gestort heeft, en hem nu herkennen in zijne ware benaming en gedaante, als het rampzalig Zelfbedrog!

(Salomo.)

SPOTTERS.

Er zijn geene menschen, die eene sterker zucht bezitten of vertoonen, om aan anderen hunne gevoelens of beginselen smakelijk te maken, dan die soort, welke men ongelovigen noemt; waaruit redetwisterij ontstaat, die zich zelden binnen hare grenzen weet te houden; drift en gevoeligheid mengen zich in het geschil, en het kleine vonkje wordt lichtelijk eene vlam. Deze zucht om aanhangers te winnen zou men van diesoort van menschen niet wachten. Zij is zeer verschoonbaar in den nauwgezet godsdienstige, want deze meent althans nog, dat Gods gunst of ongunst, eeuwig wel of wee, van geloof of ongeloof afhangt, en hij poogt daarom menschen van een dwaalweg af te brengen, die, naar zijn oordeel, tot een verschrikkelijken afgrond henenleidt. Maar in deschatting des ongelovigen is het tamelijk onverschillig, hoe men over God, den godsdienst, en het toekomstig leven denkt. Indien het niet baat, dat men over deze dingen zich gemoedelijk bekommert, het zal ten minste niet schaden. Vindt men in deze gedachte troost en rust, en aanmoediging tot het goede, dan wordt men door de pogingen des ongelooft, om al deze grondslagen aan het wankelen te brengen, nog daarenboven van een schat beroofd, die door niets wordt vergoed, en welks gemis eene akelige ledigheid in het hart achterlaat. Hierom hebben de twistredenen dergenen, die het

geloof aan Gods Openbaring en de eeuwigheid poging uit te roeien, eenen bijzonderen en haar alleen eigen trek van hatelijkheid, die zelfs den zachtmoedigsten tergt, en, meer dan bij elk ander geschil, de tegenspraak licht met bitterheid vermengt.

Doch dit is het niet al: de toon, waarop de vijanden van den godsdienst hunne gevoelens aanprijzen en trachten voort te planten, is niet die der bescheidenheid, noch van een waarheidlievend onderzoek, maar het is de toon der trotsche inbeelding, en der beleedigende minachting van allen, die hen niet als Profeten, en hunne woorden niet als een Evangelie gelooven. Zij zijn *spotters!* wrevele spotternij heerscht in hunne gesprekken en geschriften: laffe kwinkslagen of lage scheldwoorden bekleeden menigmaal de plaats der bewijzen, of komen halve geleerdheid te hulp, om haar tot een dekmantel te verstrekken. Zulk een onedelmoedige strijd kan, ook van de zijde der aangevallenen, niet met gematigdheid worden gevoerd, en ziedaar eene tweedracht gestookt, die zelfs aan onverzoenlijkheid grenst. Spotternij is zulk een verachtelijk wapen, wanneer men voorgeeft voor waarheid en recht te strijden, dat hij, die zich van hetzelfde bedient, niet slechts alle aanspraak op toegevendheid heeft verloren, maar ook dien innerlijken afkeer opwekt, die den hartstocht in beweging brengt, hem ontvlamt, en aanzet, om in schromelijke losbarstingen lucht te zoeken en haren moed te koelen. Het is niet ieder gegeven bedaard en koelbloedig te blijven, terwijl men voor dwaas, bijgeloovig, kinderachtig, belachelijk wordt uitgekreten. Geschiedt dit zijdelings, dan is het vaak hatelijker nog en onverdragelijker, dan wanneer het openlijk wordt toegebeten. Wil men derhalve ergerlijke tooneelen voorkomen, heeft men zijne rust lief, *men drijve den spotter uit, en de rampzalige toespalt zal met hem ter deur uitstuiven!*

Om in vrede en eensgezindheid met anderen te leven, moet men vrede en rust hebben in zijn eigen hart. Als het van binnen spookt; als de ziel, met zich zelve in strijd, gejaagd en geslingerd wordt, en innerlijk misnoegen woelt en knaagt zonder ophouden; dan deelt die verborgen wrevel en spijt zich mede aan alles wat ons omringt; want het kan niet anders, of zulk eene zielsgesteldheid moet zich openbaren in onze handelingen; zien wij rondom ons geluk en kalmte, zij moeten gestoord, het evenwicht hersteld worden, en wij schijnen onvatbaar voor alle ander vermaak, dan hetwelk uit het leed van anderen geschept wordt. Maar is het nu te veel ondersteld, wanneer wij zeggen, dat de *spotter* geene inwendige rust of kalmte genieten

kan? Hij heeft zijn hart gesloten voor de zachte gewaarwordingen, die geboren worden uit het onderhouden en aankweken der betrekkingen, waarmee het schepsel aan zijnen Schepper verbonden is: liefde, vertrouwen, onderwerping, gehoorzaamheid, die het gemoed bevredigen en balsemen, zijn hem vreemd; den teugel zijner driften heeft hij van zich geworpen; de adel zijner ziel, 'dien hij verloochend en voor dierlijkheid verruild heeft, verheft zich onwillig in zijnen boezem, en verwijt hem zijne moedwillige vernedering uit opgeblazen trotschheid. Ook is hij inwendig onzeker omtrent zijne eigen stellingen; hij kan het zich niet verbergen, dat zijne dwaling eene verschrikkelijke dwaling zou zijn, indien hij bedrogen uitkwam. En uit dit alles ontspruit een staat des gemoeds, die het tegengestelde is der stille gelatenheid, welke alom vrede sticht en vrede verspreidt. Hierom moet de spotter tweespalt en oneenigheid met zich als zijn gevolg omvoeren; zijn binnenste is de gedurige, onuitputtelijke bron derzelven; en wil men haar uit zijnen kring verbannen, men moet den spotter niet in denzelfden dulden!

(Salomo.)

VALSCHE NEDERIGHEID.

Ja! er is eene *valsche nederigheid*, gehaat bij God en menschen, waarvan het beeld verdient ten toon gesteld te worden, opdat men aan den waren ootmoed zijnen roem, en den prijs zijner beminnelijkheid niet ontneme. Valsche nederigheid bestaat enkel in woorden, in uiterlijk voorkomen en gebaar, maar niet in het hart. Men kan in zijne gesprekken zich alle verdiensten ontzeggen, ten diepste zich vernederen, en zich den geringsten der stervelingen noemen: men kan uit zijne kleeding niet alleen allen opschik verbannen, maar zelfs de welvoeglijkheid van zijnen staat daarin uit het oog verliezen; men kan eindelijk het hoofd laten hangen, en gebukt ter aarde gaan; en nogtans een hart bezitten, dat van hoogmoed zwelt; dat door deze uiterlijke vertooning zelve eer en onderscheiding bedelt; of schandelijke begeerten en bejagingen onder deze uiterlijke mom poogt te verbergen. Ik ga verder, en durf beweren, dat de ware nederigheid nooit deze onbehagelijke vertooning aanneemt, nooit tot deze uitersten vervalt, en dezelve overlaat voor hen, die onder zulk eene grijns hunne rol verkiezen te spelen: voor vleiers, die door laagheid en kruiperij hunnen afgod zoeken te behagen; voor huichelaars in gods-

dienst of staatkunde, die zich toeleggen op bedrog en snoodheid; of voor die ongelukkig misleiden, wien men heeft kunnen diets maken, dat zulk een offer Gode welgevallig is!

Doch er is eene andere soort van *valsche nederigheid*, niet zoo misdadig of verachtelijk, als die wij zoeven beschouwden, en die veel meer uit zwakheid van geest, dan uit boosheid van hart ontstaat. Er heerscht namelijk bij sommige menschen een gebrek aan dat betamelijk zelfvertrouwen, waardoor wij ons in staat gevoelen, om op eene bescheiden wijze onze rechten in de maatschappij te doen gelden, onze eer te handhaven, onze gevoelens en daden te verdedigen, en de natuurlijke of verstandelijke voorrechten, die ons verleend zijn, zoodanig in het licht te plaatsen, dat het nut van anderen en onze eigen voldoening daardoor bevorderd worden. Dit overdreven wantrouwen op zich zelve, veelal eene vrucht der opvoeding, of van eene zwakke lichaamsgesteldheid, wanneer het gepaard gaat met vreesachtigheid en zucht tot behagen, veroorzaakt een uiterlijk zedig en nederig voorkomen, 'twelk niet alleen niets kwaads bedoelt of najaagt, maar ook op bescherming en toegenegenheid aanspraak geeft, en zelfs zeer na grenst aan ware ootmoedigheid. Doch men moet het echter daarmede niet verwarren, want het hart heeft er weinig deel aan; schadelijke gevolgen voor de samenleving vloeien er uit voort; en het zijn dezulken vooral, die aan de Trotschheid haren triouf gemakkelijker maken.

Het is geene eigenschap der Nederigheid, dat zij de voorrechten, haar te beurt gevallen, miskent; veel minder dat zij van dezelve geen gebruik zou maken; allermint dat zij te bescheiden zou zijn, om dezelve tot nut der goeden, en tot beschaming der boozen te doen gelden. Maar deze is de eigenschap der Nederigheid, dat zij hare voorrechten niet besteedt, enkel om er mede te pralen; dat zij geen buitensporigen prijs op dezelve stelt; dat zij het betrachten van haren plicht niet voor eene zeldzaamheid houdt, die op loftuiting en onderscheiding aanspraak geeft; en dat de erkentenis harer goede hoedanigheden, of wat zij ook groots en voortreffelijks moge bezitten, hare oogen niet verblindt voor het gevoel harer eigen zwakheden, of voor de achting, die zij aan de verdiensten van anderen schuldig is. De Apostel Paulus beschouwt het met veel waarheid, als een uitwissel der echte ootmoedigheid, *dat men een ander uitnemender acht dan zich zelve* (Phil. II. vs. 3.). Dit zijn geene ijdele woorden, maar het is de taal des waren gevoels in eenen man, die anders, wanneer de goede zaak het vorderde, zich moedig

op zijne voorrechten durfde verheffen. Die bescheiden en nederig is, beschouwt altijd zijnen evenmensch van de beste zijde, ziet altijd in hem hoedanigheden, die hij zelf mist; en daar hij deszelfs zwakheden, en gebrek aan kunde of deugd, niet zoo van nabij kent, als hij met zijne eigen gebreken bekend is, zoo is er bij hem niets natuurlijker en oprechter, dan dat hij velen boven zich acht, die, naar het onpartijdig oordeel van anderen, verre beneden hem zijn. Eén der Kerkvaderen beschrijft de nederigheid als eene *geringschatting van zich zelven, ontstaande uit kennis van zich zelven*. Er ontbreekt niet veel aan de nauwkeurigheid dezer beschrijving, indien men slechts door *geringschatting* verstaat eene *juiste waardeering*, doch die, daar hetgeen ons ontbreekt altijd veel meer is, dan het goede dat wij bezitten, inderdaad niets anders zijn kan, dan erkentenis en gevoel van onze geringheid. Het gevoel onzer volkomenheden te matigen door het overwegend gevoel onzer zwakheden, ziedaar het kenmerk, en het geheim der ware nederigheid!

(Salomo.)

ONBEZORGDHEID EN ZORGELOOSHEID.

Er zijn geen twee woorden, in klank en afleiding aan elkander verwant, wier beteekenis zoo hemelsbreed verschillend is, als *onbezorgdheid* en *zorgeloosheid*. Zoo prijsenswaardig de eerste is, zoo laakbaar en misdadig de andere. God heeft ons van het redeloos gedierte onderscheiden, door ons het vermogen te schenken, om het tegenwoordige niet slechts met het verledene, maar ook met het toekomstige in verband te brengen; in de oorzaken reeds de gewrochten en gevolgen vooraf te aanschouwen, en uit hetgeen gebeurt, of gebeurd is, af te leiden wat gebeuren zal. Dit vermogen is ons niet tevergeefs geschonken; ons lot op deze wereld is daardoor, in vele opzichten, in onze eigen handen gesteld. Een onheil, dat wij voorzien, en intijds afwenden konden; indien het ons treft, omdat wij er onze oogen voorsloten, het komt voor onze rekening, en wij hebben het aan ons zelven te wijten. Aan ons zelven hebben wij het te wijten, zoo ons een goed ontgaat, dat wij in de toekomst aanschouwen konden, maar wij sloegen er geen acht op, en het was voor ons verloren! Ziet, M. H.! zoo is *zorgvuldigheid* ons als een stellige plicht opgelegd, dien wij niet verwaarloozen kunnen, zonder de bittere vruchten er van te smaken, en onverantwoordelijk te handelen. Toen de on-

schuldige mensch nog in het paradijs leefde, had hij zich over niets te bekommeren, en de milde natuur voorzag vanzelf in alle zijne behoeften; maar van het oogenblik af, dat hij op de onbebouwde aarde verplaatst werd, werden met den arbeid voor dagelijksche nooddrift, ook de zorgen op hem geladen. Den grond moest hij openen, niet om het voedsel slechts daar uit te grijpen, gelijk weleer de vrucht van den beladen boom; met zijn zweet moest hij dien bedauwen, om eerst na maanden toevens en beidens den oogst in te zamelen. Dat is het lot van den sterveling op aarde gebleven: zonder arbeid of moeite is niets tot stand te brengen; geen arbeid of moeite gelukt zonder overleg, zonder berekening der gevolgen, zonder in het toekomstige te zien, zonder betamelijke zorgvuldigheid. Ongelukkig de landman, die niet ploegt en zaait maar wacht, dat het brood hem als van den hemel regenen zal. Ongelukkig de mensch, die heden niet spaart, om morgen geen gebrek te lijden; die in den zomernietzorgt tegen den naderenden winter! Ongelukkig, die bij het tegenwoordig genot de toekomstige behoefte vergeet! Ongelukkig, die de gevaren veracht, daar hij ze had kunnen afwenden; die het ongeluk trotsert, dat hij had kunnen voorkomen! Ongelukkig de zorgeloze! hij staat schuldig tegen de zijnen, tegen de maatschappij, schuldig tegen God en zijn geweten.

Wanneer Jezus zegt: *weest niet bezorgd tegen den morgen* van het toekomstige, dan kan het zijn oogmerk niet geweest zijn, zulk eene betamelijke zorgvuldigheid te veroordeelen, die zoo heilrijk, zoo noodzakelijk is, waarvan de orde en het geluk van huisgezinnen en maatschappijen in zoo groote mate afhankelijk zijn. Maar nu vraagt gij misschien: welke is dan de bezorgdheid, die door Jezus zoozeer afgekeurd en afgeraden wordt? Hoe zullen wij te gelijk aan onzen plicht, als verstandige en bedachtzame menschen, als huisvaders en huismoeders, als nuttige leden van den burgerstaat, en te gelijk aan de les gehoorzamen: *weest niet bezorgd tegen den morgen?* Het is niet zoo moeielijk, M. H.! deze beide dingen in overeenstemming te brengen: want alles hangt daarvan af, of ons zorgen *baten*, dan of het *niet baten kan*.

Vooreerst: er zijn vele toevallen en omstandigheden, waarin ons belang grootelijks begrepen is; waarvan de vermeerdering, de vermindering of vernietiging van onze tijdelijke welvaart kan afhangen; maar die geheel buiten ons omgaan, en waarvan wij de uitkomst lijdelijk moeten afwachten, hetzij die ten goede, hetzij ze ten kwade uitvallen. Veel is er, ook voor ons van geen geringe

aangelegenheid, dat wel aan menschenzorg is aanbevolen, maar niet aan de onze; waarop wij geen invloed hebben, zelfs niet kunnen of behooren te hebben; dat wij geheel moeten overlaten aan hen, die bij wettige roeping de verantwoording er van op zich genomen hebben. Wat kan er niet al gebeuren in eene wereld vol wisselvalligheden! welke lotsveranderingen kan een onvoorziën oogenblik te weegbrengen! hoe kan, hetgeen gering scheen in zijn oorsprong, tot een onoverzienbaren berg van zwaarigheden aangroeien! Maar wat baat het nu, al die mogelijkheden zich voor te spiegelen; en zich te ontrusten over hetgeen, al moest het ook gebeuren, toch door ons, of door geen menschelijk vermogen is af te keeren? Gij ziet de zwangere donderwolk dreigend aan den hemel opkomen; kan het u baten, dat gij van angst wegkrimpt? Kunt gij hare losbarsting voorkomen? Gij ziet een donkere toekomst van ramp en verlies zich voor u opdoen, of gij meent haar te zien; maar van u zal het niet afhangen, wat zij baren zal. Gij ziet een morgen vol gevaren in het verschiet, maar eene andere macht dan de uwe zal ze moeten afwenden; en de mond der Wijsheid roept u toe: *weest niet bezorgd tegen den morgen!*

(Leerrede over Matth. VI : 34.)

KEUS VAN WOORDEN.

Keus der woorden en spreekwijzen is een der voornaamste vereischten van een goeden stijl; het zijn de keurige tinten in een goed schilderstuk. In eene zoo rijke taal als de onze; en niemand wordt dezen rijkdom beter gewaar, dan die zich bevestigd op juistheid en netheid van uitdrukking; in zulk eene rijke taal behoeft men niet verlegen te staan, om voor iedere zaak, die men beteekenen wil, gepaste woorden of spreekwijzen te vinden. En echter van waar komt die flauwheid en matheid, die ons zoo dikwerf hindert, in den stijl ook van zulken onzer Schrijvers, die voor goed, en door sommigen, voor *classiek* gehouden worden? Nergens anders vandaan, dan van de platheid der uitdrukking, van de armoede, dikwerf minder aan denkbelden dan aan woorden, schoon deze beide in nauwer verband tot elkander staan, dan velen gelooven; van den gemeeneren stempel, die hierdoor op het geheel gedrukt, en waardoor de goede smaak beleedigd wordt. Men kan het bijkans onzen Schrijvers en openbare Redenaars niet dikwijls of ernstig genoeg toeroepen: Weest keurig op uwe uitdrukkingen! Laat het u niet onverschillig zijn, welke woorden gij gebruikt, in-

dien gij slechts uwe meening te kennen geeft! Geleef niet, dat eene enkele vertooring van taalzuiverheid voor kracht of sierlijkheid gelden kan! Leert den overvloed uwer moederspraak waardeeren, en stelt zooveel prijs op uwe goede denkbelden, dat gij niet tevreden zijt, alvorens voor elkderzelve die woorden gevonden te hebben, waardoor zij levendig en krachtig in de verbeelding van lezers of hoorders worden ingedrukt!

Men versta mij echter niet kwalijk. Ik gevoel, dat men van mijne aansporing, tot keurigheid in het gebruik der uitdrukkingen, misbruik zou kunnen maken. Er zijn er, die gemaaktheid en gezochtheid met keurigheid verwarren; die het vreemde der spreekwijze, of het zonderlinge der woordvorming voor kracht of schoonheid houden; die hier en daar een zeer uitgezocht woord bezigen, waar een gewoner en eenvoudiger had kunnen volstaan, en misschien vereischt werd; of wier geheele stijl eene houding van stijfheid en gedwongenheid aanneemt, omdat zij niets op de gewone wijze zeggen willen, en sieraad verspillen, waar geen opschik te pas kwam. Deze feilen verdragen gebrek aan goeden smaak, en goede smaak, voor zoover men denzelven niet van de natuur ontvangen heeft, wordt alleen door het lezen van goede boeken verkregen. Losheid en ongedwongenheid is één der eerste vereischten van den stijl, maar deze is geheel iets anders dan onbeduidendheid of nalatigheid; en die haar met keurigheid van taal en spreekwijzen niet weet te vereenigen, mag vrij afstand doen van den roem eens *classieken* Schrijvers.

(Salomo.)

GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP.

Een karakter, gelijkende naar dat der Romeinen, uit de schoone tijden dier Republiek: doch zonder de hardheid der vormen en hoekigheid der omtrekken, die meerdere woestheid weleer tot grootheid achtte te behooren. Deftig en achtbaar, maar beschaafd en zachtvaardig; een verlicht hoofd, niet slechts met kennis der fraaie wereld en harer zeden, maar ook met een kostbaren voorraad der wezenlijkste en nuttigste kundigheden verrijkt. Begaafd met het talent van wel te spreken en wel te schrijven, voorheen met een aanzienlijken post bekleed, had het hem, ook na den val van het Stadhouderlijk Huis, aan geene aanzoeken ontbroken, om in gewichtige Staatsbetrekkingen geplaatst te worden; maar hij had die alle standvastig afgewezen. Niet uit onverschilligheid, noch

uit wrok; maar omdat hij Vaderland en Oranje niet van elkander kon scheiden; door vrijheidszucht, door eer en trouw geleid. Want, waar het ongeluk zijn raad of hulp; waar de verdediging des rechts zijne pen; waar nuttige of grootsche ondernemingen zijn vermogen behoeften, vond men hem steeds vaardig tot medewerking, en, was het noodig, om zich vooraan te stellen. Schoon ambteloos levende, was er niemand, die hem niet bij doop- en geslachtsnaam beiden kende; wien die vereenigde namen geen eerbied inboezemden voor verstand en braafheid. Ook wilde hij zich geheel bewaren voor de goede zaak, wanneer die eenmaal weder zou zegeprelen. En schoon dit menigwerf door alle anderen hopeloos werd gesteld, door hem nimmer. Terwijl Napoleon van stap tot stap de wereld-monarchie scheen te naderen, arbeide hij in zijn kabinet aan het ontwerpen van Staatsbeginselen voor het in de toekomst herstelde Nederland. Tot zulk een karakter behoort ook verbeelding en geestvervoering. Wat door hetzelfde wordt voortgebracht, steunt niet enkel op koele beschouwing en berekening; het kenmerkt zich ook door opgewondenheid, door verheffing van ziel boven het gewone inzicht in de schakel van uitkomsten en oorzaken. Waar anderen slechts natuurlijke krachten zien, ziet en weegt het ook de zedelijke: waar anderen, bij het einde aller menschelijke hulpmiddelen, stuiten en stilstaan, daar stijgt het op tot de verborgen bronnen van heil en heil, die de Almachtige Bestuurder der Volken in zijnen raad houdt opgesloten. Vandaar die hooggestemde, maar tevens onwrikbare moed, dien hij in het beginnen, voortzetten en voleindigen van Nederlands herstelling aan den dag legde; een moed, die zich nooit een enkel oogenblik verloochende; dien hij bij alle braven even sterk en zuiver onderstelde, als hij dien in zich voelde gloeien, en in sommigen, die hem omringden, zag blaken; een moed, zoo groot, dat, zoo hij aller borst gelijkelijk ontvlamd had, de behoudenis des Vaderlands zelfs geen oogenblik twijfelachtig zou geweest zijn. Ziedaar den man, op wien, in den dageraad onzer verlossing, het oog van alle braven gevestigd was; en van wien het nageslacht nog onzeker zijn zal, wat het geweest zij, of het vertrouwen op zijne wijsheid, of de eerbied voor zijne deugden, of het voorbeeld van zijne zelfopoffering, 't welk het meest heeft toegebracht, om uit dien dageraad een blijden en helderen dag te doen geboren worden!

(Uit: *Geschied- en Redek. Gedenkschrift van Nederl. herstelling.*)

LEOPOLD GRAVE VAN LIMBURG STIRUM.

Naast hem prijke het beeld van Leopold Grave van Limburg Stirum, in deszelfs reine, ronde, ongetooidde waardigheid en kracht. Deelgenoot der vertrouwelijke beraadslagingen van 's Lands reders, was hij tevens de onverschrokken uitvoerder derzelve. Geen Vaderland meer te hebben, was sindslang het hartzeer, dat zijne dagen verbitterde: dat Vaderland met zijn hoofd te herwinnen, eene gedachte, die hem bekoorde en ontgloeide. »Als de tijd daar is, als de nood het eischt, zult gij mij aan uwe spits zien!» met deze woorden deed hij, weinige dagen te voren, eene saamgeschoolde menigte uiteengaan, gereed om door ontijdige drift alles te bederven. En toen ook dat oogenblik aanwezig was, heeft hij trouw zijn woord gestand gedaan. Als krijgsmann stond hij op zijnen post, gelijk van Hogendorp, als Staatsman, op den zijnen, bereid om alles te verliezen, voor de kans om alles te herstellen. Zijn moed had roekeloosheid kunnen heeten, zonder het vertrouwen op God en de goede zaak, dat zijn rechtschapen ziel geheel vervulde. Nooit had hij het geweld gediend; in Gelderlands lusthof sleet hij zijne dagen in stille vergetelheid, toen schijnbare toevalligheid hem riep naar 's-Gravenhage. Daar was hij, toen de vrijheid van Europa begon te dagen; daar moest hij zijn en blijven, om haar in zijn Vaderland te helpen vestigen. Want Gods Voorzienigheid waakte voor Nederlands herstelling: aan Haar hebben wij het begin onzer verlossing te danken, aan Haar den voortgang en het einde!

(Uit: *Geschied- en Redek. Gedenkschrift van Nederl. herstelling.*)

ADAM FRANS BARON VAN DER DUYN VAN MAASDAM.

Adam Frans Baron van der Duyn van Maasdam, uit ouden Hollandschen adel gesproten, is edeler nog van zin en deugd, dan door naam en geboorte. Bij zooveel zedigheid en minzaamheid, en zucht om iederte dienen en te verplichten, zou men bezwaarlijk durven hopen, zulk eene vastheid van geest, zulk eene onbegrensde zelfopoffering aan te treffen. De kalmte en harmonie, die de grondtrekken van zijn karakter uitmaken, spreiden een aangename glans over de beradene, openhartige, mannelijke beslotenheid zijns gedrags. Eenvoudig van zeden, hoffelijk zonder hooschheid, rein van bedoeling, onkreukbaar in trouw, gezond van hoofd

en hart, wars van twist, zonder zweem van partijgeest, zonder argwaan of achterdocht, onbepaald van vertrouwen, van geloof aan deugd en deugd-zame beginselen! Nooit gaf misschien iemand hiervan sterker proef dan hij. Des avonds na het vruchteloos scheiden der tweede Vergadering op Zaterdag, riep het belang, en het gevaar der goede zaak, hem naar Amsterdam: maar door zijn afzijn moest niets vertraagd worden: van Hogendorp had zijne handteekening op schoon papier, om daarboven te schrijven, wat het Vaderland eischen zou.

(Uit: *Geschied- en Redek. Gedenkschrift van Nederl. herstelling.*)

JOAN MELCHIOR KEMPER.

Men zegt, dat Kemper, met een zeer kennelijk en open gelaat, zeer moeielijk te treffen is, zoodat geene der van hem gemaakte afbeeldingen gelijkt. Waar de natuur zich geheel onopgesmukt, in de eenvoudige uitdrukking harer eigen kracht en waarheid vertoont, is zij voor de kunst onbereikbaar: vandaar die ontrefbaarheid door penseel en teekenen, want zoodanig is Kemper. Kracht van ziel, doch zonder overspanning; geestdrift voor al wat groot, en schoon, en goed is, onafhankelijk van tijd of luim, in zijn ganschen aanleg ingeweven. Natuurlijk en ongedwongen, niet slechts uit afkeer van veinzen, van vleien, van gemaakte deftigheid; maar omdat het hem onmogelijk is, zich anders te vertoonen dan hij is. Goedhartig en menschlievend zonder grenzen, gul, open, vrij, een vaderlandsch hoofd, door Rembrand te malen, en een vaderlandsch hart daarbij. Vlug van bevassing, gelukkig in uitdrukking, gemakkelijk in daargestelling, kost de arbeid van men hem niet meer dan oogenblikken. Als geleerde werd hem reeds vroeg de rang aangewezen, dien hij verdiende: een parel aan de kroon van den uitmuntenden Cras, een leerling zulken Meester waardig. Falck was de vriend zijner jeugd, zijn metgezel in de loopbaan der letteren, door beiden met gelijke geestvervoering bemind en beoefend; doch Kemper had zijn geheele leven daaraan toegewijd, en tot zijn beroep verkozen, wat Falck tot sieraad strekken moest. Beider vriendschap bleef steeds ongekrenkt, beider hart sloeg voor dezelfde zaak, bei-

der aandeel aan Nederlands herstelling was groot en gewichtig, van beiden misschien het gewichtigste, zoolang hun naam nog in het duister school. Vertrouwde deelgenooten van al wat beraamd en volvoerd werd: jong en vurig; hun gezichtskring niet beperkt door denkbeelden, uit vroegeren leeftijd overgehouden, zetteden zij aan de wijsheid veerkracht bij, snellen voortgang aan den tredder bedachtzaamheid; schraagden, verstoutten, ontglooiden de vaderlandsche deugd, en stelden zich mede aan de spits der gevaren. Reeds onder de Fransche overheersching had Kemper nooit gezwegen, als er gesproken moest worden voor het recht tegen onbeschaamde willekeur; maar hij sprak zonder drift, zonder ijdelheid, geroepen door hen, wien hij tot vader verstrekken moest, met bescheiden, bedaarde, mannelijke overreding. Hierom werd hij ontzien door hen, die niemand ontzagen: want men vreesde nog meer de achting voor zijne braafheid, dan zijne kloeke taal. Toen het uur der verlossing sloeg, kon, mocht geen Kemper stilzitten. Ook joeg hem van binnen eene edele onrust, metsporen en prikkels van heilig en onweerstaanbaar plichtgevoel. Geen lage baatzucht deed hem het stille boekvertrek voor het woelig Staatstoeel verlaten: geen hooger stand bekoorde hem, noch deed zijne borst van glorie zwellen: zijn doel was zoo zuiver, als zijn werk moedig en krachtig. Hij toonde dit, en hield het voor zijn grootst geluk, dat hij het kon en mocht toonen. Anderen, die het Vaderland hadden helpen redden, werden door rang, betrekkingen, of ambteloosheid geroepen, om het geredde Vaderland te dienen. Met Nederlands herstelling mocht Kemper zijn werk afgedaan rekenen. Niets ook kon hem bewegen, om het edel beroep te verlaten, 't welk hij eenmaal gekozen had, en sinds jaren tot luister verstrekte; het beroep, om door grondige kennis, echten smaak, groote beginselen, jongelingen te vormen, hem gelijk! Zoo keerde hij, overdekt met waren roem, vereerd met het vertrouwen van zijnen Vorst, gezegend, geliefd van al wat het Vaderland liefheeft, in den vreedzamen kring der letteren terug, en kende geen grooter, geen ander loon, dan *de beste burger te heeten!*

(Uit: *Geschied- en Redek. Gedenkschrift van Nederl. herstelling.*)

JOAN MELCHIOR KEMPER,

zoon van een' zeehandelaar te Amsterdam, werd aldaar 26 April 1776 geboren. Op zijn achtste jaar ouderloos, bezocht hij één jaar te Haarlem, daarna te Amsterdam de Latijnsche school; studeerde onder Cras, van Swinden, Wijttenbach, werd in 1796 te Leiden tot Doctor in de rechten bevorderd; vestigde zich als advokaat te Amsterdam, werd in 1799 te Harderwijk hoogleeraar in het burgerlijk en het natuurrecht; weigerde aanbiedingen van de hoogeschoolen te Groningen en Franeker, nam in 1806 de benoeming tot hoogleeraar aan het Athenaeum te Amsterdam aan, vertrok in 1809 als hoogleeraar naar Leiden, waar hij nevens het burgerlijk en het natuurrecht ook het staatsrecht onderwees. Onder de Fransche overheersching hield hij den volksgeest wakker, bleef aan het vaderland getrouw en werkte (zie v. d. Palm's *Gedenkschrift*) krachtig mede tot zijn bevrijding. In den adelstand verheven, tot kommandeur der Leeuwenorde en Staatsraad in buitengewone dienst benoemd, bleef hij het hoogleeraarsambt ijverig waarnemen, ook als lid der volksvertegenwoordiging. Belangrijk aandeel had hij aan de regeling van het Hooger Onderwijs, de organisatie van het Ev. Luthersche kerkgenootschap en de vervaardiging der Nederlandsche wetboeken; † 20 Juli 1824. Van der Palm wijdde hem een welsprekende lijkrede, een aantal zijner leerlingen in 1835 een marmeren gedenkteeken in de Pieterskerk te Leiden.

Vornaamste geschriften: *Diss. de jurisconsultorum rom. principio, quod contra bonos mores fiat etc.*; *Oratio de jure naturae immutabili et aeterno*; *Over de noodzakelijkheid van godsdienstige begrippen ter bevordering van deugd en goede zeden* (in 1801 bekroond door Teijlers genootschap); *Crimineel wetboek met eene inleiding en aanmerkingen*, 1809; *Verhandeling over den invloed der staatkundige gebeurtenissen en begrippen, gedurende de laatste vijf-en-twintig jaren* (insgelijks door Teijler bekroond, 1818); *Vier brieven over de in omloop zijnde geruchten omtrent eene nadere vereeniging van de Bataafsche republiek met Frankrijk* (naamloos, te Amsterdam, bij ten Brink, 1806); *verspreide gedichten*, enz. *Verhandelingen, redevoeringen en staatkundige geschriften, verzameld door Jhr. J. de Bosch Kemper*, 3 dln., Amsterdam, 1835, 36.

DE WRANGE VRUCHT DER FRANSCHER OVERHEERSCHING.

Wij waren te voren rijk en voorspoedig, thans zijn het alleen de puinhoopen des voorouderlijken fortuins, waarop wij mismoedig voortleven; wij waren te voren vrij en onafhankelijk, thans moeten wij eenen vreemden Monarch gehoorzamen. De invloed dezer veranderingen op den geest des tijds kon nu geen andere zijn, dan die hij, onder dezelfde omstandigheden, bij alle volken en te allen tijde geweest is.

Alle takken van menschelijke kennis staan in het nauwst verband met het geluk der maatschappij, gelijk zij in het nauwst verband tot elkander staan; doch niet overal is dit verband even zichtbaar, even in het oog loopend.

De wetenschappen, welke de Franschen gewoonlijk met den naam van *sciences exactes* bestempen, hebben zeker boven de letteren het voorrecht, dat hare onmiddellijke nuttigheid meer in het oog valt. Rekenkunde, meetkunde, natuurkunde, sterre- en scheepvaartkunde hebben, even als de geneskunde, de scheikunde en de natuurkennis, haren onmiddellijken invloed op het burgerlijk leven. Doch dit is het geval niet met de meeste overige, meer bespiegelende wetenschappen. Men doorziet wel gemakkelijk de belangrijkheid van eene praktische kennis der wetten van een land voor den rechtsgeleerde, en het gewicht eener altijd ter hand staande gemeenzaamheid met de vroegere omwentelingen en staatsveranderingen, vooral der nieuwere geschiedenis, voor den staats-

man; maar het belang, het onmiddellijk belang der maatschappij bij de beoefening der bespiegelende wijsbegeerte, bij eene wijsgeerige rechtskennis en geschiedkunde, bij den bloei der oude letterkunde, en wat van dien aard meer zij, daaronder begrepen, valt het gros der menschen niet zoo terstond in het oog; en het kan ons dus niet bevreemden, dat men, bij eene oppervlakkige beoordeeling, de eerste soort van kundigheden als wetenschappen van een meer onmiddellijk belang voor de maatschappij beschouwt, terwijl men bloote letterkundige en wijsgeerige kennis meer als wetenschappen van sieraad en vermaak aanmerkt.

Maar kan het nu, bij zulk eene beschouwing, wel anders, of de ongunstige loop der tijden moet ook op de beoefening van alles, wat men letterkunde en wijsbegeerte noemt, eenen nadeeligen invloed hebben?

De behoefte, om zich overal tot het noodzakelijke te bepalen, doet van zelf eene grensscheiding maken, waaraan men te voren niet gedacht heeft; en het maken van deze grensscheiding moet, bij eene oppervlakkige beschouwing, langzamerhand voor de letterkunde en wijsbegeerte eenen geest van minachting doen ontstaan, waarin de eigenliefde eene verontschuldiging van het verzuim zoekt, tot hetwelk de omstandigheden aanleiding geven.

De ongunstige loop der tijden, en het verminderen van huiselijken voorspoed geven dus op zich zelve reeds eene oplossing van het verschijnsel, dat, helaas! ook onder ons reeds meer en meer veld wint. Doch er is nog eene tweede oorzaak,

welke uit haren aard dezelfde gevolgen hebben moet. Ik bedoel de verandering van regeeringsvorm, en den toestand, waarin zich het grootste deel van Europa bevindt.

Het is uit den aard der zaak duidelijk, en de ondervinding van alle eeuwen bevestigt deze waarneming, dat vrijheid en onafhankelijkheid alleen den bloei der wijsgeerige en letterkundige studiën, en vooral ook der geschiedkunde, waarborgen; maar dat een staat van overheersching en slavernij slechts die studiën begunstigt, welke meer vlijt dan geestverheffing vorderen, en, zelfs in hare verste gevolgen, voor den troon des overheerschers niet nadeelig zijn kunnen.

Het ligt thans buiten mijn bestek de oorzaken daarvan te ontwikkelen, doch het verschijnsel is onloochenbaar: en de eeuw van Lodewijk den XIV zelfs, die men wel eens tegen deze waarneming heeft ingebracht, kan hiertegen geenszins ten bewijze strekken, daar die eeuw zelve zich minder door oorspronkelijke geestverheffing, dan wel door terugkeering tot de betere modellen der oudheid kenschetst.

Doch, ook toegegeven, hetgeen ik echter niet toestem, dat eene duurzame en *volstreckte* alleenheersching, uit haren aard, niet nadeelig zij voor de letterkundige studiën en de geestverheffingen van het genie, dan nog zou dit zeker moeten zijn, in een tijdstip, waarin zich zoodanig een despotisme, na eene lange worsteling, eindelijk op de puinhoopen van het met moeite onderdrukt republicanisme vestigt, waarin de drang van het oogenblik den overweldiger als van zelf noodzaakt, geen enkelen teugel van den veelhoofdigen vijand te laten slippen; ja, waarin het belang van de nauwelijks gevestigde dynastie dringend vordert den altijd naar vrijheid strevend geest te breidelen, en alle zucht voor de vaderlandsche letterkunde in de wingewesten uit te dooven.

Bespiegelende wijsbegeerte, wijsgeerige zedekunde en rechtsgeleerdheid, zoowel als wijsgeerige staat- en geschiedkunde, kunnen in zulk een staat van zaken slechts geduld, niet begunstigd worden. Eene vaderlandsche letterkunde, onderscheiden van die des overheerschenden volks, boezemt vrees in, en de geest der oude letterkunde zelfs wekt bedenking. Praktische bruikbaarheid, niet inwendige waarde, die men met den naam van kamergeleerdheid bestempelt, is het, waardoor de weg tot eer en belooningen open staat; en, wanneer men nu bij dit alles zich een staat van bijna onafgebroken oorlog en van algemeenen huiselijken onspoed denkt, moet het ontwijfelbaar

gevolg van dit alles natuurlijk zijn, dat die geest van het bestuur, waarvan wij zoo even spraken, na zich eerst aan de hovelingen en de grooten des rijks te hebben medegedeeld, allengs de geest van het algemeen wordt, en zoo al niet verachting, dan ten minste minachting voor de niet geteld, niet beloofd wordende letteren en wetenschappen, tengevolge heeft.

Maar is nu werkelijk deze geest, hoe schijnbaar noodzakelijk ook uit de omstandigheden, waarin zich Europa en ons Vaderland bevindt, voortvloeiende, de geest van onzen leeftijd? Ten aanzien van den geest des bestuurs, waaronder wij thans leven, en van hen, welke daarvan de ondergeschikte raderen uitmaken, kan dit aan geen twijfel onderworpen zijn.

Men raadplege de besluiten van Frankrijks beheerscher, overal zal men de zucht zien doorstralen, om, door het invoeren van Frankrijks taal, als de algemeene taal van Europa, de overheersching zedelijk te voleindigen, die zijne wapenen gegrond hebben; — men neme de wetten op het onderwijs in handen, en men zal overal deze strekking ten voordeele der onmiddellijk praktisch bruikbare wetenschappen en kundigheden bevestigd vinden; — men leze de redevoeringen, zoowel van de sprekers des Gouvernements, bij de aanprijzing der wetten omtrent de Universiteit, in het wetgevend lichaam, als van den Grootmeester en anderen, met het in werking brengen dier wetten belast, en men zal overal dienzelven geest zien doorstralen; — men sla het oog op de wetenschappelijke en letterkundige inrichtingen, door openbaar gezag gewettigd, en men zal overal dezelfde grondbeginselen aantreffen.

De afdeeling van staat- en zedekundige wetenschappen bij het Instituut is, bij een opzettelijk besluit, opgeheven. Het door openbaar gezag bevestigd onderwijs in het natuur-, staats- en volkenrecht is, misschien wel toevallig, slechts op ééne inrichting van openbaar onderwijs overgebleven, terwijl overal elders de rechtsgeleerde studie geregeld is, als of er, buiten de kennis der wetten van het land, waartoe men behoort, geene rechtsgeleerde wetenschap bestond; en uitdrukkelijk is bij meer dan eene gelegenheid het gevoelen geuit, dat de oude letterkunde niet als doel en studie op zich zelve, maar alleen als hulpmiddel voor de nieuwere letterkunde en wetenschappen moet beschouwd en beoefend worden.

De geest van het bestuur te dezen aanzien kan derhalve, ik herhale het, aan geen twijfel onderworpen zijn; maar heeft nu deze ook den algemeenen geest reeds aan zich onderworpen?

Ook op deze vraag is het antwoord, ten minste wat het oude Frankrijk, en de algemeene richting van den geest in de behandeling der wetenschappen en der letteren betreft, voor hem, die maar eenigszins met den gang der Fransche letterkunde bekend is, niet moeielijk.

Bijna alle tijdschriften ademen denzelfden geest. Het weinige wezenlijk belangrijke, dat nog in het licht verschijnt, heeft de natuurkundige wetenschappen ten onderwerp, en tot één bewijs, onder de vele, van den invloed, welken dit oogpunt van beschouwing reeds op het algemeen gemaakt heeft, strekke de geheele verwaarloozing van alle oude letterkunde bij een groot deel van het opkomend geslacht, zelfs onder het oog en de goedkeuring van ouders en leermeesters, welke laatsten zich zoo weinig bemoeien dezen geest tegen te gaan, dat zij er zich zelfs eene verdienste van maken, door het plaatsnemen van Fransche vertalingen naast den Latijnschen tekst, ook van handboeken des Romeinschen rechts, hunnen leerlingen de moeite van het aanleeren der tegenwoordig nuttelooze, doode talen te besparen.

Het is waar, bij ons, aan de oude manier gewoon, is deze geest nog niet ver genoeg doorgedrongen, om algemeen te kunnen genoemd worden; maar dezelfde oorzaken, welke in het oude Frankrijk gewerkt hebben, ontwikkelen zich ook langzamerhand hier. De geest van navolging, onzen landaard helaas! maar al te veel eigen, is ook hier niet werkeloos; de noodlottige onderscheiding tusschen het volstrekt noodzakelijke en het alleen nuttige, het dadelijk bruikbare en het enkel in de gevolgen voordeelige, heeft ook onder ons reeds menigen verdediger; en mijne eigene ondervinding heeft mij reeds meer dan eens overtuigd, hoezeer het van gewicht zij, deze richting van den algemeenen geest in deszelfs gevolgen te doen kennen, ten einde men ten minste niet overijld een pad verlate, waarop een bijna onafgebroken roem onze voorvaderen vergezeld heeft.

Ten aanzien van de pogingen, om alle zucht voor de vaderlandsche letterkunde in de wingewesten uit te dooven, zijn de bedoelingen ook niet meer twijfelachtig. De wetten zoowel, als de invloed van machtige ambtenaren, met derzelver uitvoering belast, drukken de beoefening daarvan dagelijks meer; de bepalingen op de drukpers verbannen alle poging tot hare verheffing, en de geestdrift zelve der weinigen, voor welke die verdrukking een nieuwe spoorslag is, wordt door de laagheid van anderen, die in hunne plooibaarheid verdiensten zoeken, tegengewerkt.

HET VALSCHE WERELD-BURGERSCHAP.

Zoo blijft mij dan nu maar alleen over, met een woord stil te staan bij dien schijnbaar wereldburgerlijken geest, die alle plaatselijke letterkunde der wingewesten in eene eenige Fransche moet doen samensmelten, gelijk hij die wingewesten zelve onder eenen Franschen scepter vereenigd heeft.

Maar ook hier zal ik zeer kort kunnen zijn. Vooreerst toch rust deze voorstelling op de onderstelde voortreffelijkheid van dit staatkundig wereld-burgerschap zelf; en, hoezeer men ook in onzen tijd het zedelijk wereld-burgerschap, reeds door Griekenlands en Romes wijsgeeren aangeprezen, moge verheffen, twijfel ik er echter zeer aan, of de voorstanders van die leer zich juist daarom met eenen algemeenen staat vereenigen zouden, welke, ten minste in den uiterlijken schijn, veel naar eene algemeene overheersching gelijkt, welke alle veerkracht, bij de volken uit het beginsel van Vaderlandsliefde voortkomende, verlamt, en ook Caracalla's leer schijnt geweest te zijn, toen hij Romes burgerrecht algemeen maakte, om den zetel des bewinds van het algemeene Vaderland ook door algemeener schattingen te stijven.

Maar, gesteld eens, hetgeen ik echter geenszins toegeve, dat het genot van eenen algemeenen en bestendigen vrede door de nadeelen eener dergelijke staatkundige ineensmelting van Europa's Staten niet te duur gekocht werd, dan nog zou dit niet beletten, dat ten minste voor de letteren en wetenschappen deze wereld-burgerlijke vereeniging ten hoogste nadeelig bleef, omdat het verval der plaatselijke letterkunde daarvan het noodzakelijk gevolg moet zijn; terwijl de opneming der letterkunde van den overheerschenden staat, door het verschil zelf van landaard en zeden, onmogelijk gemaakt wordt.

Romes overheerschingen bevestigen ook hier, wat gezond verstand en waarneming waarschijnlijk maken. De Grieken waren verloren, toen zij ophielden Grieken te zijn; want Romeinen konden zij niet worden. Het eigen vuur verdoofde langzamerhand, naarmate de herinneringen van vroegere grootheid krachtelloozer werden: en bij den eindelijken aanval op het middelpunt, dat men, ten koste van al het overige, verrijkt en versierd had, moest de barbaarschheid der middeleeuwen noodwendig volgen, daar de heerschezucht en hebzucht van Romes dwingelanden alle de vruchten van de wijsheid en smaak der oude wereld, als met voordacht, in ééne stapelplaats scheen vereenigd te hebben, om de plotselijke vernietiging van alles des te gemakkelijker te maken.

Maar is nu dit alles zoo, mijne Hoorders! heb ik mij in de richting van den geest onzes tijds niet bedrogen; heb ik u de strekking daarvan naar waarheid aangetoond; heb ik mij de nadeelen van die strekking niet te zwart voorgesteld, dan ben ik tevens van uwe aandacht verzekerd bij de behandeling mijner laatste vraag: welke dan de middelen zijn, om die nadeelen, onder ons ten minste, voor te komen?

Er is slechts één zoodanig middel, mijne Hoorders! het beletten namelijk, dat ook onder ons deze geest veld winne.

Maar wat is nu hiertoe, in de eerste plaats, noodiger, dan toe te zien, dat wij niet door den stroom, die zoo licht den onbedachtzame verrast, worden medegesleept? Houden wij dan het oog gevestigd op de eenige, de waarachtige strekking van dezen geest des tijds. Vergeten wij dan geen oogenblik, dat ontzenuwing en verlamming van alle geestkracht in het algemeen, en vernietiging van Hollands letterkunde, het laatste plechtanker van Hollands volksbestaan, in het bijzonder, de bedoeling, de eenige, de voorname bedoeling is, welke men onder die schoonklinkende woorden verbergen wil. Herinneren wij ons dan onophoudelijk, dat het niet de willekeurige grenzen zijn, binnen welke toeval of willekeur zeker aantal menschen besluit, waarvan een volksbestaan afhangt; maar dat het de taal, de letterkunde, de zeden en het eigenaardig volkskarakter zijn, welke over dit bestaan beslissen, en dat geen volk verloren of vernietigd is, zoo lang het dit eigenaardige bewaart, zoo lang het den band gevoelt en waardeert, welke daardoor om allen gestrengeld wordt, die denzelfden grond bewonen, en genoegens, zoowel als rampen, met elkander gemeen hebben.

Het is echter de kennis van het gevaar niet alleen, die ons de overwinning verzekert. Er is moed, er is standvastigheid noodig, om den stroom, die ons belemmert, meester te worden: en juist hierom ook, moeten wij de geestdrift levendig houden voor eene Vaderlandsche letterkunde, die gelijk een ongelukkig vriend, ons door hare onderdrukking zelve dierbaarder behoort te worden; juist hierom moeten wij des te gezetter blijven op die oude manier in het beoefenen der letteren en wetenschappen, welke ons door den roem onzer groote voorouderen afgebakend is, welke alleen naar den tempel van het schoone voert, en door dezen alleen ter onsterfelijkheid geleidt.

Doch ook geestdrift is een vuur, dat zich zelf uitdooft; en wat anders kan dit vuur onder ons beter levendig houden, dan vereeniging van allen,

welke deze schadelijke strekking van den geest des tijds doorzien, onder ééne banier? Door op zich zelf staande kracht kan hier niets worden uitgericht, maar het gevaar zelf moet hen, die de waarde kennen van alles, wat gevaar loopt, nader om het altaar van het goede, het ware, en het schoone vereenigen; en gelukkig wij, mijne landgenooten! die dit doel ook hier weder vereenigd heeft, zoo de drang der tijden ons de hooge roeping dier verplichting nimmer uit het oog verliezen doet!

De stormen toch in de staatkundige en zedelijke wereld hebben dit met de stormen in de wereld der verschijnselen gemeen, dat zij niet altijd den gezichteinder verduisteren. Zij moeten, even als deze, blijdere dagen voorbereiden; en wat zou het dan zijn, indien, bij het eenmaal verhelderen onzer uitzichten, het genot zelf dier herleving verbitterd werd door de herinnering van eene moedeloosheid, die ook datgene had laten verloren gaan, wat wij nog, door standvastigheid, voor betere tijden zouden hebben kunnen bewaren!

Maar neen, mijne Hoorders! de blijken uwer goedkeuring zelve waarborgen mij, dat wij deze schande niet te vreezen hebben; de roem der Nederlanders, in het door ons behandelde punt, is tot nu toe ongeschonden gebleven; zouden wij kunnen vergeten, dat het onze plicht is dien te handhaven? Neen! hij is als een heilig pand van onze vaderen tot ons gekomen: wij zullen nimmer uit het oog verliezen, dat het onze taak is, hem, even ongeschonden, aan onze kinderen over te brengen; wij zullen het heilig vuur voor het uitdooven behoeden, al moet het dan ook onder de asche smeulen, totdat eene betere toekomst aanlicht, en de geestdrift zal levendig gehouden worden door het denkbeeld, dat wij hierdoor de eer, wat zeg ik? dat wij hierdoor eenmaal misschien het bestaan van ons Vaderland, redden kunnen.

(Verh. over den invloed van den geest des tijds op de beoefen. der letteren en der wetenschappen, uitgespr. 26 Sept. 1812).

DE FRANSCHÉ DRUK.

Wij weten het, mijne Hoorders! hoe bij sommigen, in den drang onzer gelukken, na zoo vele mislukte proeven, om ons door verandering van vormen, waarin de grond onzer rampen niet lag, weder tot de vroegere hoogte te verheffen; hoe bij sommigen langzamerhand het wanhopend denkbeeld rijpte, dat misschien nog de opoffering

van ons volksbestaan het overschietende zoude kunnen redden; — doch wij kennen ook dit geneesmiddel op de proef. Wij weten, wat het zij, voor een' schepter te buigen, welke verder reikt dan het overzicht, ook van den besten regent, reiken kan; — wij weten, wat het zij, naar wetten geregeerd te worden, welke, naar de belangen ingericht van hen, die den troon het naast omringen, even weinig met de behoeften als met den volksgeest overeenkomen van de meer verwijderde deelen van den staat; — wij weten, wat het zij, prijs gegeven te worden aan de willekeurige bepalingen van landvoogden, welker verkeerde voordrachten, elke, ook de billijkste, klacht als een' oproerkreet overbrengen; — wij weten, wat het zij, door den afstand zelve van het middelpunt des bestuurs, in de onmogelijkheid gebracht te zijn van zich over onrecht en geweld te beklagen; — wij weten, wat het zij, vrienden, bloedverwanten en kinderen te zien wapenen, niet ter verdediging van den vaderlandschen grond en van eigene rechten, maar tot uitbreiding van een gebied, welks vergrooing zelve het ongeluk der meer verwijderde gewesten drukkender maakt, en tot voldoening eener heerschzucht, welke bij iedere nieuwe prooi onverzadelijker werd; — wij weten, wat het zij, de lasten en opbrengsten voor de gemeene zaak, niet in den boezem van het volk zelf terug te zien keeren, maar als buit naar elders te zien wegvoeren, en alzoo de laatste bronnen van ons burgerlijk bestaan langzamerhand geheel te zien uitdroogen; — wij weten, wat het zij, in ons eigen land niet beheerscht maar verguisd en bespot te worden door vreemdelingen, welker taal en zeden ons even vreemd waren: voor eeuwig moet deze ondervinding in onze harten bewaard, en op onze kinderen overgebracht worden, om hen, van hunne eerste jeugd af, te leeren, dat, hoe groot ook binnenlandsche ramp zij, het prijsgeven van het volksbestaan aan vreemdelingen de grootste en onoverkomelijkste ramp van alle is, waarvan de voorkoming door geene verliezen, door geene opofferingen, immer te duur kan gekocht worden.

(Redever. over den invloed van een onafhankelijk volksbestaan op de letteren en schoone Kunsten, uitgespr. 29 Dec. 1813).

VOLKSONDERWIJS : VOLKSBEHOUD.

Weinigen hebben slechts moed, bij het woeden der orkanen, op het behoud van het schip te den-

ken, als de zucht tot zelfbehoud alle schepelingen roept, om zich in de boot te werpen, en het schip aan de winden ter prooi te laten.

Maar het zijn juist die stormen, juist die tijden zelve, waaruit ik thans voornamelijk u het belangrijke van de handhaving dezer en dergelijke inrichtingen wil afleiden.

Nimmer toch moet de zucht om te behouden levendiger zijn, dan wanneer het gevaar, om alles te verliezen, dreigend is, en het is alleen de opvoeding, alleen dit verbeterd onderwijs, hetwelk in staat is uit te werken, dat onze kinderen niets verloren hebben.

In de handelingen der volken, in de staatkundige jaarboeken, ging de naam van Nederland verloren; in de geschiedboeken der menschheid bestaat Nederland, zoolang er nog Nederlanders gevonden worden, en Nederlanders zullen er bestaan, zoolang nog eene goede opvoeding, zoolang nog dit verbeterd onderwijs, ons het behoud onzer Nederlandsche deugden waarborgt.

Wat immers is het, dat, niet in de staatkundige handelingen der vorsten, maar voor den rechterstoel van het gezond verstand, een volk uitmaakt? Zijn het de willekeurige grenzen, binnen welke toeval of willekeur zeker aantal menschen onder een' algemeenen naam begrijpt? Neen, het zijn de zeden en het volkskarakter, waardoor zich eene maatschappij van hare naburen onderscheidt, en geen volk gaat verloren, zoolang het den band gevoelt en waardeert, welke die volksdeugden en dat volkskarakter om allen slingert, die denzelfden grond bewonen, en genoegens zoowel als rampen met elkander gemeen hebben (*).

Maar wat kan nu die ons kenschetsende deugden, wat kan dit vaderlijk volkskarakter beter bewaren, dan juist dit verbeterd onderwijs, waarvan ik nu spreke. De instandhouding der taal, die groote band van een volk, wordt alleen door dit onderwijs gewaarborgd. Orde en redelijke gehoorzaamheid zijn het gevolg der leerwijze zelve. De schoolboeken brengen de namen van de oude sieraaden van ons Vaderland tot een volgend geslacht over. Het denkbeeld van vaderlandsche geschiedenis onderhoudt en voedt het denkbeeld van Vaderland. De godsdienstige kleur, welke, om mij zoo uit te drukken, alle de daden van onze grootste lichten kenschetst, ondersteunt de liefde voor dien godsdienst, voor welken eenmaal de vaders zooveel hebben opgezet, en de prijzen zelve,

(*) Deze zinsnede vindt men ook in zijne Redeverring: *Over den invloed van den geest des tijds*, welke eenige maanden vroeger mede in het openbaar verscheen (Zie boven).

die het loon der naarstigheit zijn, bevatten de voorbeelden, welke onze vaderlandsche deugden bewaren zullen.

Doch nog een ander oogpunt is er, dat deze bijeenkomst belangrijk doet zijn.

Wat toch is bij de gewichtige gebeurtenissen belangrijker, wat opwekkender en troostrijker in alle wederwaardigheden, dan vereeniging en broederschap; wat onderhoudt meer dien algemeenen geest, welke een volk kenschetst dan samenvoeging van krachten, dan bijeenkomsten, waartoe een algemeen belang aanleiding geeft?

Plechtige aandoening vervult mijnen geest, wanneer ik, dezen kring rondziende, het oog op zoo vele ouderen vestige, die bij het opdroogen van zoo vele bronnen van voorspoed, ten minste door de voorrechten eener best mogelijke opvoeding hunne lievelingen tegen de wederwaardigheden van dit leven pogen te wapenen.

(Uit de *Aanspraak bij het openb. examen van de school des Leidschen Dep. der M. t. N. v. 'L. A.*, in het voorjaar van 1813).

BEPERKING DER VRIJHEID VAN DRUKPERS.

Het recht om alles te mogen schrijven of zeggen, wat men voor waarheid of recht meent te moeten zeggen, zonder iemands verlof te behoeven, sluit het ook tevens straffeloosheid in, wanneer men dit op eene schandelijke, hoonende, beledigende en rustverstorende wijze zeggen of schrijven wil?

Men heeft zich als naar gewoonte, met klem en kracht op Engeland en het Engelsche voorbeeld beroepen. Ik vinde dit beroep in de meeste gevallen onnauwkeurig en dwaas, omdat in het staatkundige vooral eerst de omstandigheden gelijk moeten zijn, wanneer men over gelijkheid van gevolgen spreken wil; maar in dit geval neem ik het voorbeeld aan, omdat Engeland zelf hier het sprekendst bewijst, hoe geheel strijdige begrippen men verwacht, wanneer men om het straffeloos misbruik van de drukpers te verdedigen, zich op het algemeen voordeelige en rechtvaardige van de drukpers beroept.

Ja, E. M. H. H., vraagt het aan de rechtsgeleerden, die U heden tot het voorbeeld van Engeland verwezen hebben, waarom zij U, van het *beginsel* der Engelsche wetgeving sprekende, de *Engelsche Wetten zelve* verzwegen hebben, want ook in Engeland is hij die deze vrijheid van spreken en

schrijven misbruikt niet meer onstrafbaar, dan in eenig ander deel van het beschaafd Europa, waar men vrijheid van losbandigheid onderscheidt; en hoe weinig nauwkeurig men is, wanneer men hier met het Engelsche voorbeeld schermt, mogen in mijne plaats, de woorden van een' der schranderste Engelsche rechtsgeleerden, van den beroemden Blackstone, voldingen wanneer hij zegt: »Maar schoon dan ook nu, volgens hetgeen wij zeiden, de schrijver van tweedrachtstokende, oproerige en lasterlijke geschriften naar gelang der omstandigheden gestraft worde; men hoede zich dit als eene inbreuk op de vrijheid van de drukpers te beschouwen. De vrijheid van de drukpers is inderdaad onafscheidbaar verbonden aan het begrip van eenen vrijen staat; maar die vrijheid bestaat daarin, dat geene uitgave voorloopig eenig verlof noodig heeft, niet daarin dat men, na de uitgave, niet over het misbruik van die vrijheid zoude kunnen aangesproken worden. Ieder vrij mensch heeft het ontwijfelbaar recht zijne gevoelens aan de anderen te doen kennen, dit te beletten is eene schending van de vrijheid der drukpers; maar wanneer hij iets uitgegeven heeft, hetwelk nadeelig of onwettig is, moet hij zich de gevolgen zijner eigene roekeloosheid wijten. De drukpers te onderwerpen aan de beperkende macht eener censuur is alle vrijheid van denken te onderwerpen aan de vooroordeelen van enkele menschen, welke men op deze wijze tot onfeilbare rechters over alle geschilpunten van geleerdheid, godsdienst en staatkunde maakt; maar het straffen van gevaarlijke en hoonende geschriften, wanneer zij uitgegeven zijn, is noodzakelijk voor het behoud van rust en goede orde, is de eenige vaste steun der burgerlijke vrijheid, de eenige waarborg van eene waarlijk vrije drukpers" (*).

Ziedaar, E. M. H. H. de wetgeving, die men U als voorbeeld aanwijst, naar waarheid opgegeven, ziedaar hetgeen ook onze Grondwet, wanneer zij, na de vrijheid der drukpers als staatsbeginsel te hebben gehandhaafd, er niet minder uitdrukkelijk bijvoegt: »dat desniettemin elk, voor hetgeen hij schrijft, drukt, uitgeeft, of verspreidt, verantwoordelijk blijft aan de maatschappij of bijzondere personen, voor zooverre dezer rechten mochten zijn beledigd." Ziedaar eindelijk de wetgeving van ieder waarlijk verlicht volk, hetwelk evenzeer van wanorde als van willekeur, evenzeer van regeeringloosheid als van onderdrukking afkeerig is, en nu moge dan de onpartijdige

(* Zie Blackstone's *Commentaries on the Laws of England. Book IV. Ch. 11—Thirteenth Edition vol. IV, pag. 150—154.*

en bedaarde Nederlander beslissen, of de algemeene verdediging van de vrijheid der drukpers tegen eene Wet ingebracht, die alleen een onbepaald en schandelijk misbruik van die vrijheid straffen wil, meer dan ijdele declamatie is, en of inderdaad de dwaasheid minder is, wanneer men de zedelijke verplichting om zich boven den laster te verheffen, als een beginsel van stellige wetgeving aanvoert; dan wanneer men zich op de christelijke liefde zoude willen beroepen, om het straffen van roovers en bedriegers hard en onmenschlievend te verklaren.

Neen, rechtschapene, en alleen door de zucht voor waarheid en recht bezielden schrijvers! ont-rust u niet. Men misleidt u, wanneer men het geschilpunt over de vrijheid der drukpers met de behandeling dezer Wet in verband brengt. Het snoeimes eener laaghartige en verachtelijke censuur, in de handen van een ellendig bureau-list, die niets dan alleen bevordering voor oogen heeft, bedreigt niet op nieuw, als in de tijden onzer on-

derdrukking, de schoonste vruchten van uwen geest; en hierop, maar ook hierop alleen is het zeggen van ons geëerd medelid Gendebien toe-passelijk, dat het onrechtvaardig is, iemand het spreken te verbieden, omdat hij de spraak misbruiken kan. Waarheid, en moed om die onbe-wimpeld te zeggen, is het eenig duurzaam wapen tegen geweld en onderdrukking, maar omdat men u dat wapen in handen laat, omdat men de beoefening van dat wapen aanmoedigt en begunstigt, kunt gij u toch niet verbeelden het recht tot straffeloos moorden of verwonden bekomen te hebben, en het eenige ware punt van geschil kan, na het voldingen dezer onderscheiding, alleen dit zijn: of de Wet, waarover wij thans handelen, de daden, welke zij beteugelen wil, terecht onder de misdadige misbruiken van de vrijheid der drukpers gerangschikt heeft?

(Advies, uitgebr. in de 2e Kamer over het Wets-ontw. ter beteugeling van het misbruik der drukpers.)

WILLEM ANTON OCKERSE,

geb. 1760 te Vianen; predikant te Baarn, Wijk bij Duurstede; legde wegens lichaamszwakte de predikdienst neder, vestigde zich 1795 te Amsterdam; lid der Conventie 1797 en '98; effectenhandelaar te Amsterdam; bedriegelijk van zijn vermogen beroofd; 1810—18 predikant te Limmen; 1818 tweede secretaris der Maatschappij van Weldadigheid; lid der Commissie voor de Kerk in Oost- en West-Indië; lid der Synode der Ned. Herv. Kerk, 1825. † 1826.

Voornaamste geschriften: *Medewerker aan Poetische Spectator; Proeven voor verstand, smaak en hart; Leetuur voor Smaak; de Star; Recensent ook der Recensenten; Vaderlandsche Letteroefeningen; Ontwerp tot eene algemeene karakterkunde*, 3 st. 1788—97; *Napoleontische redevoeringen*, 1814; *Lijkrede op Napoleon; de veldslag en overwinning op Waterloo, een leesboek voor ouders en kinderen, die godsd. en Vaderland liefhebben*, 1815; *Gedenkzuil op het graf van Bellamy* (met zijne zuster, Mevr. Kleyn-Ockerse), 1822; *Vruchten en resultaten van een zestigjarig leven*, 3 Dln., 1823—26; *Nagelaten redevoeringen*, 1826.

VONNIS OVER NAPOLEON.

Zullende dus de tolk zijn van uw aller inwendig oordeel, de tolk van het algemeen gevoelen der wereld, omtrent Napoleon, — betuige ik voor den hemel en voor de menschen, dat ik mij bij deze uitspraak verheven gevoele boven den invloed van alles, wat liefde of haat mij overdrevens zouden kunnen inluisteren; dat mijne verklaring opwelt uit eene diep getroffen ziel, die zich herinnert ook *zelve mensch te zijn*, en doortrokken is van den eerbied, welken zij aan de eerwaardige menschheid, en vooral aan de Eeuwige Welbron van volkomenheid en liefde, — den hoogen God — is verschuldigd.

Welaan dan, met zedige lippen, maar tevens met eene edele rondborstigheid, het vonnis uitgesproken over eenen Napoleon! »De man, door de »Voorzienigheid als het ware geroepen, in de »gunstigste omstandigheden geplaatst, met de »schoonste talenten toegerust, en van al de noo- »dige hulpmiddelen ruim voorzien, — om *Frank- »rijk* en *Europa*, na zooveel leeds en druks, recht »vrij, en onder het genot der duurzame rust en »vrede, gelukkig te maken; de man, die meer dan »niemand vóór hem, door zijnen invloed, aan bij- »geloof, ongelooft en volksverdrukking, den dood- »steek had kunnen toebrengen, omdat de volheid »des tijds daartoe geboren was, en de almacht der »openbare meening hem sterkte; de man, die de

»beste gezindheden daartoe ongevergd huichelde, »en zich meer dan eens plechtig verbond, om aan »zijn vaderland en de wereld vrede, rust, eene »grondwettige vrijheid, verlichting en welvaart »te verschaffen; — de man, die, in plaats van »dit alles, gedurende een dertienjarige regeering, »alleenlijk aan den troon zijner eigene grootheid »gebouwd, allen eerbied en gevoel voor de »menschheid uitgeschud, alle ontzag voor den »hoogen God verzaakt, alle banden van maat- »schappelijke orde en zedelijkheid baldadig los- »gerukt, het dierbare menschenleven als kaf ver- »trede, de aarde met bloed en tranen overdekt, »de wereld in eenen staat van nooit gehoorde el- »lende gestort, *Frankrijk* en *Europa* meinedig »bedrogen, zich zelve tot onder het diepste peil »der menscheijkheid verlaagd heeft: — dezen »man verklaren wij, in den naam van God en men- »schen — vervallen van den adeldom onzer na- »tuur, schuldig aan de hoogste majesteitschen- »nis, verbeurd hebbende de rechten, ja zelfs den »naam, van REDELIJK EN ZEDELIIK MENSCH, ver- »bannen uit den rang dier edele wezens, waartoe »hij behoorde, en strafbaar tot in dien afgeschei- »den staat, in welken zijn ondeelig ik zich thans »bevindt, en die geschikt is, om hem al de ge- »volgen zijner wandaden te doen inzien, en tot een »ernstig nadenken te brengen; vergevende wij hem »intusschen al het leed, ons ieder persoonlijk, of »aan de onzen berokkend, en met eene algemeene »smeekestem hem opdragende aan de albarmhart- »igheid van den oneindigen Ontfermer, *die mach- »tig is boven al ons bidden en denken te doen, naar »zijn aanbiddelijk welbehagen!* — En, indien deze »beeltenis de Uwe is, dan verklaar ik dit von- »nis, in de vierschaar der menscheijkheid, tegen U »geveld, — NAPOLEON BUONAPARTE!"

(Uit de *Lijkrede bij het graf van Napoleon.*)

WAT MOET DE JONGEN WORDEN?

Ja, wat moet hij worden? Eene gewichtige vraag, die vaak reeds in het wiegje de bestemming en het lot van een kind, in een familie-raad van zwakke ouders, en malle grootouders, ooms en tantes, beslist. Eigenlijk behoorde die vraag eerst eenige jaren later, bij de ontwikkeling van het karakter, gedaan te worden, en aldus te luiden: wat *wil*, wat *kan* de jongen worden?

Bij velen komt deze vraag dan ook later ter bane; men praat er over, men herhaalt ze van tijd tot tijd, maar er wordt niets beslist.

Anderen doen dezelve dan eerst, wanneer het

reeds te laat is, en er van den jongen niets dege- lijks meer worden kan.

Ongelukkig knaapje, dat door ouderlijke dwaas- heid en hoogmoed reeds zoo vroeg voor eenen ze- keren stand, voor een vast beroep bestemd wordt, hetzij men het voor letteren en studie, voor een burgerlijk beroep, of tot den krijgsmans-stand vóórbeschikke. Zelden wordt zulk een kind, wat het zijn moest, en meestal wordt het niets, of eene *karikatuur*.

Waarom moet die zuigeling eens Predikant worden? Omdat hij eene frissche, zware stem heeft! omdat moeder vroom is, en er van gedroomd heeft! of, omdat vaders hooghartigheid zich boven den winkeliersstand verheffen wil! of, omdat Dominé A. het gezegd heeft! — »Die jongen, daar zit een Advocaat in," zegt oom B. Waarom toch? »wel hij spreekt eeuwig tegen, en weet altijd alles goed te praten." — »Jantje is voor Officier in de wieg gelegd." Ei, hoe zoo? »Wel hij heeft een leeuwen- hart, klopt er bij elk kinder-verschil frisch op, en danst, zoodra hij de trom hoort of soldaten ziet." — »Kees wordt vast een zeebonk." Hoe weet gij dat? »Zie eens, welke knuisten! en de jongen morst en plast altoos in het water, dat is zijn element." — »Onze oudste groeit op voor een schoolmeester." Waaraan ziet gij dit? Daar staat zijn gansche ge- zicht naar; en wat begint de jongen met een stijl en deftigheid te lezen!" — Honderden zulke dwaas- heden, beuzelingen, zelfs verkeerde eigenheden, zijn vaak de gronden, waarop een kind al vroeg eene verkeerde bestemming ontvangt. En het on- gelukkigst is, bij zulk een opgevat vooroordeel, dat de ouders doorgaans hardnekkig daaraan vast- houden, al blijkt de knaap in het vervolg voor het gekozen *métier* ongeschikt te zijn, en tot geheel iets anders te neigen; trouwens hoogmoed en eer- zucht zijn de gewone roersels, die tot zulk eene gedwongene opleiding de ouders vervoeren. — Wat het gevolg moet zijn, vooral wanneer het kind tegen zijnen zin tot een stand of beroep bepaald wordt, gevoelt ieder denkend mensch. O, hoe velen werden daarvan de rampzalige slachtoffers, slechte of ongelukkige menschen!

Soms, het is waar, brengt het toeval, of liever, de goede Voorzienigheid, juist door eene zekere richting te geven aan het lot van den verkeerde- lijk bestemde, nog weder terecht, wat ouder- lijke dwaasheid of grilligheid bedorven had. Zoo heb ik een mislukten *Theologant* gekend, die door zijn liederlijk gedrag naar zee geraakte, en daar, waar het bleek dat zijne bestemming lag, fortuin maakte en braaf werd. Een ander, die gedwongen Officier werd, en eigenlijk aanleg had voor de let-

teren en wetenschappen, diende zoo ongelukkig, dat hij al vroeg in den krijg weerloos geschoten werd, en juist hierdoor geraakte hij, bij een gedwongen zittend leven, tot zijne ware bestemming. — Zoo zijn er enkele gevallen; maar meestal is de door ouderlijken wil gepreste tot een stand of beroep, voor hem niet berekend, onherstelbaar verloren.

Ik heb, bij eene andere gelegenheid, de ouders aangespoord, om bij het opgroeien der kinderen, vooral der jongens, acht te geven op derzelver hoofdneiging tot een of anderen stand of beroep, en die neiging zoo veel mogelijk op te volgen. Meestal valt de keus in dezen het gelukkigst uit, wanneer het kind die zelf doet, en hem daaromtrent niets wordt voorgepraat; en in vele kinderen laat zich deze keus vroeger of later lichtelijk ontdekken. Ik erkenne nogmaals, dat men zich ook hierin bedriegen kan, en dater karakters zijn, te veranderlijk of te onverschillig, om eenige bepaalde neiging op te vatten en aan te duiden, in welk geval de ouders naar hun beste oordeel wel kiezen moeten; maar dit valt dan nog al dikwijls ten goede uit, dewijl zulke kinderen meestal of tot velerlei bestemmingen goeden aanleg, of weinig geschiktheid hebben, om zich in eenig vak te onderscheiden.

Krijgt men, door de eigene keuze van het kind, of wel, door het niet uitspreken derzelve, aanleiding om te vragen: wat moet toch de jongen eens worden? dan doortrekke men zich van het gewicht dier vraag, en van derzelve stellige beslissing! Men zij levendig overtuigd van de moeielijkheid en het gewicht der keuze. Men trachte zich van alle eigen vooroordeel en bijzichten te ontdoen. Men denke ernstig na, hoe veel er van eene gelukkige of ongelukkige beslissing omtrent stand en beroep der kinderen afhangt. Men beslisse de zaak niet, zonder medeweten en raadpleging van het kind zelf. Men beginne met het kind, dat zich voor die of gene bestemming stellig verklaard heeft, vrij in zijne keus te verklaren, maar tevens de aangelegenheid der zaak te doen opmerken, en het ernstig besluit zijner ouden bekend te maken, dat het bij eene vrijwillige keus, ééns gedaan, behoort te volharden, wil het anders op de ouderlijke ondersteuning aanspraak behouden. Men hoore het dan omtrent zijn belang met goedwilligheid, brenge het al de bezwaren en gevaren onder het oog, die het van eene onberadene keus moeten terug brengen, of wel de onmogelijkheid der vervulling van eenen volstrekt onbereikbaren wensch, maar voere nimmer den toon hooger, dan tot raadgeving, waarschuwing en

vermaning. — Volhardt het kind met geestdrift in zijn verlangen, men werke niet *despotiek* tegen, willige in, wat men kan, en weigere niet volstrekt, dan in den hoogsten nood. *Temporiseeren* is in dit geval vaak het beste: ik heb ouders gekend, die dit middel sinds jaren gebezigd hadden omtrent eenen zoon, wiens vurige begeerte zij niet konden voldoen, en wien men tot zoo lang eene flauwe hoop liet, dat hij eindelijk bij rijper oordeel zelf beseftte, iets onmogelijks van zijne ouders begeerd te hebben; hij koos toen vrijwillig eene andere bestemming, in welke hij thans gelukkig is.

Drukt zich in den jongen geene bepaalde neiging uit, is hij zoover gekomen, dat zijne bestemming moet beslist worden, en weigert hij bij een nieuw, dringend aanzoek daartoe, zelf te kiezen, dan wordt de ouderlijke beslissing onvermijdelijk. Men doe dit echter niet, dan met het rijpste overleg, en na eene bestudeerde raadpleging van het *individueel* gestel, de geestvermogens, geaardheid, karakter en zeden des kinds. Men doeme, b. v. geenen ziekelijke tot een zittend leven, geenen zwakkeling tot zwaren arbeid, geenen onnoozele of wildeman tot de studiën, geenen bloodaard tot den krijgsdienst, geenen lees- en weetlustige tot een werktuigelijk beroep, enz. Zulke contrasten ontdekken zich duidelijk genoeg, zelfs voor eenvoudige ouders; dat zij zich daaromtrent toch nooit bedriegen ten koste van het geluk huns kinds, met het gewone zeggen: »Ja, dat zal wel veranderen met den tijd.» De grond-aanleg der natuur verandert nooit of uiterst zeldzaam, en zoo vaak men die dwingen wil, maakt men gewis een slachtoffer!

Maar, niet zelden drukt zich de heerschende aanleg van een kind op de ééne of andere wijze duidelijk genoeg uit, al doet het nog geene bepaalde keus, en hapert het alleen aan de kortzichtigheid of onopmerkzaamheid der ouden, dat die aanleg niet herkend wordt. Om uit honderden slechts een paar voorbeelden te noemen: Jan is een stil, gedwee, en weinig speelziek kind; hij leest gaarne, en zoekt alle lektuur op, die hij maar bekomen kan; grif is hij met de pen, om allerlei kleine opstellen te maken; ongevergd krabbelt hij kleine versjes op het papier, of ontwerpt met het potlood gebrekkige teekeningen. Dwaasheid zou het zijn, hieruit te besluiten, dat Jan poëet of schilder geboren is, maar zoo veel mag men er veilig uit opmaken, dat hij meer overhelt tot letteroefening, kunst en studie, dan tot een ruw handwerk en een woest leven; en wanneer men dezen wenk der natuur opvolgt in de bestem-

ming
tien g
integ
van s
en in
hach
sterk
beslu
daat
deze
dat r
zend
heid
phys
doen
is he
gen
In
ensj
moes
kun
toos
kele
alle
mat
dan
lijk
gen
hee
tig
gel
lus
wo
eel
op
da
lee
ga
bu
w
re
bl
en
lij
z
n
a
d
d
v
s
t

ming, die men hem geeft, zal men gewis van de tien gevallen negenmalen wel slagen. — Pieter integendeel is vroolijk, woelig, ruw van aard, grof van spieren; hij bemint spelen, die veel beweging en inspanning van kracht vereischen; hij is een hachje onder zijne speelmakkers, en durft met den sterksten jongen eene kans wagen. Hieruit nu het besluit op te maken, dat Pieter een zeerob of soldaat moet worden, zou zeer voorbarig zijn; maar deze algemeene wenk ligt er toch duidelijk in, dat men Pieter niet voor een stil, zittend, peinzend leven bestemmen moet, maar hem gelegenheid geven, om zijnen levendigen geest, en zijne *physieke* krachten, in een woeliger levensvak te doen werken. In zulk een *carrière* aangebracht, is het zeer waarschijnlijk, dat hij gelukkig slagen zal.

Indien de keus van den jongen zich van zelve en sprekend doet kennen, is het zeker beter; doch, moet men voor hem kiezen, dan zal de menschkundige waarneming van zijnen hoofdaanleg altoos een goede wegwijzer zijn; en treft men enkele kinderen aan, wier onverschilligheid omtrent alles, wat hen omringt, te groot is, om eenigermate te ramen, waarvoor zij geschikt zouden zijn, dan doet men best, deze, zoo lang immer mogelijk, te laten betuilen, en eene toevallige gelegenheid af te wachten, die hen soms éénsslags zelve doet gevoelen, waartoe hen de natuur bestemd heeft. Zoo heb ik een jongen gekend, die, uit deftige en welgezetene ouders in eene groote koopstad geboren, tot zijn dertiende jaar toe in niets zin of lust had, dat voor hem levensbestemming konde worden. Toen echter, een dag met zijnen vader op eene boeren-hofstede doorbrengende, voelde hij op ééns zulk eene geestdrift voor den boerenstand, dat hij zijn vader bad, hem de boerderij te laten leeren; welke bezwaren deze ook opperde, en hoe gaarne hij zijn kind van die neiging had terug gebracht, niets mocht baten; reeds een week daarna was hij bij den boer besteed, liep achter den ploeg, reed met den mestwagen, en is tot op dit oogenblik een kundig en welvarend landman.

Van eene goede, welberadene keus omtrent stand en beroep hangt zeer veel voor 's menschen zinnelijk en zedelijk geluk af, en het verderf van duizenden heeft geen anderen grondslag, dan eene misgreep daaromtrent. Vele ouders beseffen niet, aan welk gevaar zij hunne kinderen blootstellen, door hun eene verkeerde bestemming aan te raden of op te dringen. Ohoe velen heb ik ellendige wezens, liederlijke menschen zien worden, omdat sjerp en ringkraag, of beitel of houweel, hun beter zouden gepast hebben, dan mantel en bef, of

tabbaard, of penseel! Ouders! niet gij, maar uw kind zelf moet eigenlijk bepalen, wat het worden zal. De natuur wreekt zich doorgaans van elken dwang, dien men haar aandoet, en deze dwang, al ontstaat hij ook uit de beste oogmerken, verwoest niet enkel het geluk van één ondeelig wezen, maar verspreidt zijne nadeelige gevolgen over een geheel huisgezin, en zelfs heinde en verre in de maatschappij. Mocht gij van dit besef steeds doortrokken zijn, en daarom in alle gevallen van dezen aard met de meeste omzichtigheid, wijsheid en gemoedelijkheid te werk gaan! Ik ken vele ouders, die met eene losse hand, en als bij de greep, hunne mannelijke kinderen tot een levensstand opleiden; en is het dan wel te verwonderen, is het niet aan hen te wijten, indien deze, een verkeerden weginslaande, geesels en schandvlekken der maatschappij worden?

Het meest gewone gevolg van zulk eenen misslag is, dat een verkeerd aangebracht jongman, door wederzin of wanslagting gedreven, van het ééne beroep op het andere springt; en hieruit vloeit niet zelden een reeks van mislukkingen, en eindelijk eene diepe armoede en verwoesting van alle eer en zedelijkheid voort. In zulke wezens ziet men doorgaans het spreekwoord bevestigd: *twaalf ambachten, dertien ongelukken*. Slechts enkele voorbeelden zag ik, dat diergelijke verwisselingen wel gelukten, en dan nog bracht men het zelden ver in zijn vak, maar bleef gebrekkig in kennis en bekrompen in zijn bestaan. Om volkomen te slagen, behoort men bij dat beroep en in dien stand te blijven, waartoe men éénmaal is opgeleid.

Menigwerf werkt het vaderlijk voorbeeld, en het dagelijks zien van 's vaders bezigheid of beroep, zoo sterk op het kind, dat hetzelfde al vroeg zijne keus uitspreekt, om te worden wat vader is. Ik wil niet beweren, dat dit op zich zelf altijd genoegzaam is, om eene gelukkige keus te vermoeden. Evenwel beschouwe ik zulk eene neiging, vooral wanneer die volstanding blijft, over het geheel als een gelukkigen wenk, die vooral niet tegengewerkt, maar eerder ingevolgd moet worden. Trouwens, indien er geene gewichtige redenen tegen pleiten, dan ligt er, dunkt mij, over het geheel iets natuurlijks en een zeker voordeel in, dat het kind worde, wat de vader is of was. De zoon, b. v. van enen vader, die een geleerde, een bedienaar van den kansel of van de pleitzaal, een geneesheer, een staatsman, een kunstenaar, een fabricateur, een handwerker is, en die verkiest, hem in dien stand, in dat *métier* op te volgen, heeft dit altoos boven anderen vooruit, dat hij van jongens af

in de gelegenheid is, om in dit vak onderwijs en practische voorlichtingen te ontvangen, menigmaal zelfs, om den post of stand des vaders over te nemen, en dus in een bestaangevend beroep te treden, hetgeen vaak een onbedenklijk voordeel is. Is hij een jongen van verstand en liefhebberij, dan ziet men ook niet zelden hem zeer bekwaam worden in het vaderlijk vak, en den zoon zijnen vader overtreffen; waarvan ieder nadenkend lezer zich een aantal voorbeelden herinneren zal. — Ik wil het kind juist niet gedwongen hebben, om 's vaders stand en beroep te volgen, waartoe dan ook, waar meer zoons zijn, voor allen geene gelegenheid is; maar over het geheel zou ik dit toch, vatbaarheid en neiging daartoe gunstig zijnde, aanprijzen, als zeer geschikt, om bekwame lieden in hun vak te vormen, waarbij de persoon zelf en tevens de maatschappij altijd wint.

Hiertegen echter doet zich een machtigen thans vooral sterk werkend beletsel op in de zoo algemeene zucht der menschen, om al hooger en hooger te vliegen. Het geslacht der Icarussen is al zeer groot in onze wereld. Ieder jaagt naar hooger aanzien, naar ruimer inkomen, en kan men dit al om verschillende redenen zelf niet bereiken, menspant ten minste alle krachten in, om zijne kinderen boven eigen stand en rang te verheffen. — Onze voorouders stelden er over het geheel eene eer in, en hadden er zucht voor, zich door hunne zoons in hun *métier*, in hunnen stand, te zien opvolgen. Men sprak toen met zekeren ophef van priesterlijke, doctorale, koopmans-, kunstenaars-, fabriekeurs-, zeemans-, landbouwers- en bepaalde ambachts-familiën, en men zag niet zelden het voorouderlijk beroep tot het derde en vierde geslacht overgaan; vaak met roemen klimmend welvaren. Ik beschouw het als een wezenlijk ongeluk, gevolg van het bederfonzer tijden, dat deze nationale zede doorgaans is verloren gegaan, daar hoogmoed en kwistige weelde de meeste ouders aansporen, om hunne kinderen tot hooger stand te brengen. De barbier wil zijnen zoon chirurgijn of dokter maken; de schoolmeester wenscht een gestudeerden zoon te hebben; de winkelier put zijn klein vermogen uit, om vader te worden van een predikant; de geringe ambachtsman loopt de deuren af, ten einde zijnen zoon bij een kantoor of bureau geplaatst te zien; de bureauulist wederom laat niets onbeproefd, om een ambtje voor zijnen eersteling te verwerven; de kleine ambtenaar beijvert zich, om denzelven aan te bevelen tot een hooger post. Men kan deze poging naar het meerdere den ouderen wel niet ten kwade duiden: de menschelijke natuur streeft allerwege met eene onwederstaanbare aandrift voorwaarts.

Maar ongelukkiglijk verliest men, in dit geval, alle achtgeving op persoonlijke bekwaamheid en waar zedelijk belang uit het oog, en vergeet, dat alle verandering, zelfs schijnbare standsverheffing, niet altoos verbetering, maar dat dezelve vaak juist het omgekeerde is. — Ongelukkig stemt de overdrevene neiging der ouderen maar al te wel in met de eerezucht en ingebeelde eigenliefde der kinderen, zoodat bij hen een tegenzin en valsche schaamte omtrent het ouderlijk beroep aan de orde van den dag is, en zij, in de hoop van iets meer in de wereld te worden, alle werkzaamheden in dien kring verwaarloozen, en kwistig geld verspillen, om zich uitwendig als wezens van meerder aanzien dan hunne ouders voor te doen (*); en deze zien dit van hunne zijde meestal met zeker welgevallen aan! »Onze zoon is toch een jongen vol *ambitie!* onze dochter heeft zulk een deftig, fatsoenlijk voorkomen! zij zullen nog wel eens een goed huwelijk doen!» Zoo beuzelen die ingebeelde ouders, en zoo zien zij lachende hunne kinderen in het verderf loopen. — O, dat wij tot de zedigheid en matige leefwijze onzer voorvaderen wederkeerden, en dat elk in zijnen stand en kring meer tevreden ware! Het vaderland, de familiën, zouden gelukkiger zijn.

Inzonderheid zouden wij dan ook niet zoo vaak geërgerd worden door den ondragelijken hoogmoed, en de zoo belachelijke als verderfelijke praal-zucht van een aantal nieuwbakkene fortunmakers (*parvenus*), die door de opvolging der Staatsomwentelingen, door toeval, laagheid, of gunst, op den voorgrond gebracht, thans zich als personen van gewicht voordoen, en door hunne trotscheheid en uiterlijke praal onze oudste, waarlijk edele geslachten overbluffen. Indien zulke kinderen der fortun hunne opkomst aan eigene talenten en verdiensten verschuldigd zijn, dan strekt hun dezelve altijd tot eere. Maar, hoe velen wonnen schatten, of klommen tot zeker aanzien op, door wegen en middelen, die geene bijzondere persoonlijke uitmuntendheid aanduiden; ja, die soms zelfs ter nauwernood het licht en den toets velen kunnen! Men staat verbaasd, en voelt zich diep verontwaardigd, wanneer men sommige lieden thans met luister in de maatschappij ziet optreden, wanneer men bijna overreden wordt door de karossen van lieden, die men in de achttiende eeuw geheel anders gekend heeft, en wier gansche *chronique* men weet. Zulke wezens durven doen, wat andere lieden van waar fatsoen, en zelfs van een ruim vermogen, niet zou-

(*) Zou de nieuwe inrichting der lagere scholen, hoezeer onschuldig, tot dezen jeugdigen waan niet wel iets bijdragen?

den durven, althans niet willen. Zij zien met eene zekere verachting neder op dezulken, voor wie zij te voren zich diep nederbogen, alsof zij nu tot een hooger rang van schepselen behoorden, en nemen een trotsch *air de protection* aan. Diergelijke *champions* zijn veelal pesten in de maatschappij, zij bederven niet alleen zich zelve, maar ook hunne medeburgers, vooral in de mindere rangen, en, schoon door den waren fatsoenlijken en braven man veracht, doen zij zich in de gewone samenleving, ja, somtijds wel in *antichambres* en op posten van eer en gewicht, tot onbeschofftheid toe gelden. — Ziedaar het uitwerksel van dien geest van indringing, van verheffing boven zichzelf, die sedert het tijdvak der omwentelingen, bij ons zoo sterk is doorgedrongen, en welke eene treurige schaduw werpt op de gelijktijdige meerdere uitbreiding der verlichting, en het ontstaan van niet weinige schitterend-groote mannen uit den gewonen burgerstand, op zichzelf even onloochenbaar, als hoog te waardeeren. — Hij, wien men den eersten aller *parvenus* noemen mag, heeft door daad en lot die allen gewaarschuwd, om het spel niet te verte drijven: hij is het grootste monster der menschheid geworden, en uit den hemel in een peilloozen afgrond nedergerstort, — ja hij, Napoleon!

Gelijk in ieder vak schier des gemeenen levens, zoo bestaat er ook tegeneggelijk eene mode in de keus van studiën, standen en beroepen. Aldus hadden, wat de studiën betreft, *Theologie*, geleerde talen, *Philologie*, Litteratuur, Wijsbegeerte, de *exacte* Wetenschappen, enz. elk derzelve begunstigend tijdvak. Thans, hoewel de *Theologische* Faculteit, en de geestdrift voor de oude talen en Litteratuur, bij ons weder toenemen, schijnt mij over het geheel de Rechtsgeleerde Faculteit den meesten toeloop te hebben, wellicht ook uit hoofde der voorkeus, bij meer dan ééne Koninklijke wet gegeven aan het Meesterschap in de Rechten, ter bekleeding van zekere ambtsbedieningen en posten. De kwijning van handel, fabrieken, landbouw, visscherijen en andere takken van bestaan, deed de streving naar ambten zeer toenemen; men beeft bij het zien der legers van sollicitanten naar ieder openvallenden post, en dit, zoowel als de *ambitie* onzer jonge lieden van goeden huize, en hun verlangen naar een ruimer bestaan, doet hen meer dan ooit, indien het ouderlijk vermoegen zulks gedooft, aan de Rechtsgeleerde studiën zich toewijden. — Even zoo zijn van de ongeletterde standen en beroepen die gene het meest gezocht, waaraan eenige uiterlijke glans en bijzondere voordeelen verbonden zijn, neem eens: de militaire stand waarvoor de *Franschen* den smaak onzer jonge

lieden zoozeer hebben opgewekt; administratieve posten, in onzen tijd zoo ontzettend vermenigvuldigd; bureau-ambten en ambtjes, zoo ministeriele als collegiale, provinciale of plaatselijke, waarvan het getal niet te bepalen is; en onderde winkel-affaires diegene, welke het meest schitteren, en in het vak der modes en der galanteriën vallen; terwijl alle meer gewone ambachten en beroepen achterstaan en weinig gezocht worden. Ieder wil thans een heer, eene dame worden. — De dienstbare stand echter wordt door onze burgerdochteren en zoons meer dan ooit gekozen, deels wegens der ouderen bekrompen bestaan, deels uit onkunde aan een winstgevend ambacht of handwerk, dat men verzuimd heeft zijne kinderen te doen leeren, en tevens van den kant der jonge lieden uit zucht, om tot een zekeren staat van weelde te geraken, die dan menige gelegenheid aanbiedt, om zich, *per fas et nefas*, ruimere middelen ter voldoening van den zinnelijken smaak te bezorgen. — Mochten toch ouders en kinderen wel bedenken, dat daar, waar de geheele wereld heen streeft, en men elkander verdringt, waar eene grillige mode de grondslag der fortuin is, of waar de standsverbetering ten koste van eer en plicht verkregen wordt, — de kans om zijn ongeluk te bewerken het grootst is, en dat men juist tot de *solide* beroepen en standen onzer voorvaderen zal moeten wederkeeren, om één dragelijk bestaan in de maatschappij te vinden.

Wij hebben het een en ander voorgedragen, waartoe ons het opschrift aanleiding gaf: »Wat moet de jongen worden?» — Wij voegen er nog enkel de bedenking bij: »Waarom niet eveneens gevraagd: wat moet, of wat kan, wat zal *het meisje* worden?» — Die vraag hoort men zelden. Is zij niet, of minder noodig? Is de maagdelijke bestemming onzer bezorgde aandacht minder waardig? — Dat ontken ik. Het is waar, de bestemming des jongens in de maatschappij, en deszelfs invloed daardoor op het algemeene welzijn, is veelsoortiger en schijnbaar gewichtiger; men kan van het meisje over het geheel zeggen: zij worde een geschikte huishoudster, eene brave moeder, eene getrouwe gade, en hare taak in de wereld is vervuld. Maar, eens daargelaten, of deze meer stille, minder luid klinkende bestemming, voor het persoonlijk, huislijk en maatschappelijk geluk niet van ruim zoo veel zedelijke aangelegenheid zij, als de meer uiteen loopende, meer schitterende bestemming des jongelings, — zoo blijft ook in dien engeren kring nog stofs genoeg over om te vragen: wat moet, wat zal het meisje worden? welk eene soort van opvoeding en vorming is voor

haar het best geschikt naar stand, aanleg en karakter? Waartoe moet men haar voornamelijk opleiden? waarvoor haar trachten te bewaren? In welk een kring zou zij eens als vrouw het nuttigste en gelukkigst kunnen zijn? Voor welk eene soort van huwelijk zou zij het meest geschikt wezen? Welke zwakheden en gebreken staan haar het meest in den weg, moet men in haar het zorgvuldigst bestrijden? Wat is haar heerschend talent, haar hoofdaanleg? Hoe moet zij geleid en onderwezen worden, om eenmaal gelukkig te zijn en gelukkig te maken? — Ouders, deze en dergelijke vragen behoort gij u zelve en elkander dikwijls omtrent uwe nog kinderlijke dochters te doen, ten einde haar door eene doelmatige opvoeding aan hare edele bestemming eens te doen beantwoorden. De verwaarloozing van dit onderzoek is oorzaak van zoo vele mislaagde vrouwenkarakters en ongelukkige huwelijken. Voor den jongen wordt noch moeite noch kosten ontzien, om hem tot fortuin te brengen; het meisje wordt vaak verwaarloosd, en aan zich zelve overgelaten, onder het voorwendsel: zij volgt den man, en behoeft alleen eene goede huisvrouw te zijn. Maar indien zij nu eens nimmer huisvrouw wordt, en dus op hare eigene wieken drijven moet, zonder iets geleerd, zich iets eigen gemaakt te hebben, dat haar onafhankelijk kan doen leven? Of, indien zij, vrouw wordende, niet is opgeleid, om voor man, kinderen en huisgezin te zijn, hetgeen zij daarvoor zijn moest, — wat dan? Is het ongeluk, waarin zij zich en anderen alsdan dompelt, niet *uwe* schuld? Kan zij, haar man, haar kroost zulks *u* niet eeuwig wijten? De jongen kan zich vaak nog langs andere wegen redden, indien al zijne hoofdbestemming mislukt; maar het meisje is in dat geval reddeloos verloren, en wordt veelal eene verachte prooi van verleiding en zedeloosheid. — Onze voorouders kwamen in de maagdelijke opvoeding gewis veel te kort, maar twee wezenlijke dingen behartigden zij toch omtrent hunne dochters: huishoudkunde en huismoederlijke handwerken. — Zegt niet: wij hebben ook aan onze dochters veel te koste gelegd, zij hebben talen, muziek, dansen, fraaije handwerken geleerd, en bezitten vele talenten boven moeder en grootmoeder. Dat is, op zich zelf, wél, maar toetst het nu eens alles aan de vraag: wat moet, wat zal het meisje worden? en ziet dan, of het u in onze geldeloze tijden een geruststellend antwoord oplevere! O, indien hare vorming daarmede ophoudt, indien zij niets meer dan dit kent en beoefent, mag ik u dan onder het plengen van een medelijdig traan inluisteren, wat zij hoogst-

waarschijnlijk worden zal?... Eene rampzalige vrouw, eene slechte huishoudster, en ellendige moeder! — Gij beeft! welnu, de tijdige vraag: »wat moet er van het meisje worden?» behoede u en haar voor dit onheil!

(Vruchten en resultaten van een zestigjarig leven.)

STRIUKELINGEN.

Struikelingen — gezellinnen der menschheid, van het paradijs af, door alle eeuwen heen, tot aan den jongsten dag der wereld! — Struikelingen — den mensch als kind, als jongeling, als man en als grijsaard, evenzeer eigen, maar destes schadelijker en schandelijker, naarmate dezelve later op den levensdag plaats hebben! — Struikelingen — waarvan de meeste en de zwaarste tot den manbaren leeftijd behooren, omdat men dan door stand en betrekkingen aan de meeste en zwaarste verzoeking is blootgesteld, en omdat onze mistreden dan den wijdsten en verderfelijktsten invloed hebben op gezin en maatschappij. — Struikelingen, hoe klein ook soms aanvankelijk, toch vaak de bronnen van zoo vele grootere ondeugden en misdaden, waartoe de mensch allicht vervalt, wanneer hij niet tijdig van zijnen val opstaat, en den rechten weg weder optreedt, maar het mindere kwaad door een grooter poogt te bedekken en te vergoelijken.

O hoe vele en hoe veelsoortig zijn de struikelingen, aan welke wij van wieg tot graf zijn blootgesteld! Zij kunnen zich tot onzen eigen persoon bepalen, één of meer personen buiten ons medeslepen, onze naaste betrekkingen, ons beroep, onzen stand, ons ambt betreffen, ja, met de belangen van de heele maatschappij, van vaderland en godsdienst, in een nauw verband staan. Eene struikeling van één enkel mensch kan soms op millioenen werken, zoowel natuurlijk als zedelijk, zoowel door voorbeeld als door invloed; zoo veroorzaakt het pikken van een' bergvogel in de loslatende sneeuw soms eenen alles bedelvendenden sneeuwval; zoo bewerkte menig Vorst, door schijnbare vergeefflijke mislagen, het verderf van een geheel volk; de onmatige eerzucht en zinnelijkheid van eenen Lodewijk XIV staken voor eene reeks van jaren gansch *Europa* in den brand.

De gevolgen toch van alle struikelingen, tot de minste toe, zijn immer nadeelig. Nadeelig, in de eerste plaats, voor den gevallen zelve, omdat zij altoos eenig zedelijk beginsel bij hem aanranden en verzwakken, en hem in de verzoeking brengen tot herhaalde en grootere mistreden, die steeds

minder dan de eerste kosten, en die dikwijls, ter kwader ure, worden aangegrepen, om een minder kwaad te vermommen, of schijnbaar te herstellen. Zoo poogt zich de kleine dief met leugen en meened te redden; het gevallen meisje tracht door kindermoord hare eer te bewaren; de misbruiker eener publieke kas, in de hoop op latere vergoeding aangetast, ontleent, ter vervulling van het *deficit*, penningen van anderen, welke hij weet niet te kunnen teruggeven, enz. Zeldzaam is het, dat eene eerste struikeling den mensch tot waarschuwing en waakzaamheid tegen de volgende verstrekt. — Nadeelig tevens voor anderen, hetzij die rechtstreeks daarvan het slachtoffer zijn, of door het kwade voorbeeld besmet en verleid worden. — Nadeelig voor de naaste betrekkingen, die in de schadelijke en schandelijke gevolgen der struikeling deelen. — Nadeelig eindelijk voor het algemeen, dat, deels door verliezen, deels door verzoe kingen ter navolging, deels door ergernis, beroofd, bedorven of bedroefd wordt.

Wie kan al de oorzaken nagaan en opsommen, die den maatschappelijken mensch aanleiding tot struikelen geven? Dezelve zijn zoo menigvuldig en zoo verschillend van aard, dat men die met recht talloos noemen mag. Soms liggen zij in ons zelve, soms buiten ons. Eenige dragen openlijk den stempel der verkeerdheid, andere doen zich onder eene schoonschijnende gedaante van zedelijkheid voor, of ontstaan wezenlijk uit de overdrijving van iets, dat op zich zelf goed is. Men kan even goed struikelen, door iets plichtmatigs na te laten, en dus niets te doen, dan door eenig dadelijk bedrijf. Men struikelt zoowel tegenwillig, door toegeven en uit zwakheid, als moedwillig, ten gevolge van een' verkeerden zin, lust, drift, enz. Struikelingen, uit een' zekeren nood of in verlegenheid begaan, zijn altoos meer verschoonbaar, dan die bedreven worden met vrijwillig overleg, ter voldoening aan eenigen opgewekten hartstocht. Hoe licht zondigt het kind door onkunde, onbedachtzaamheid of werktuigelijke navolging! De jongeling begaat menige verkeerdheid uit losheid en onnadenkendheid, door eene te vurige aandrift, of door een al te goed vertrouwen op of verleiding van anderen; de man valt meestal, ten gevolge van al te hevige driften, of van een kwalijk berekend eigenbelang; en indien een grijsaard, bij wien de prikkels tot overtreding reeds merklijk verzwakt zijn, nog struikelt, dan is de voornaame grond daarvan in zwakheid van geest, of in eene verkeerde karakterplooi van vroegere jaren te zoeken. Hoe veel vernederender zijn dan struikelingen voor den krachtvollen man en den koudbloedigen oude,

dan voor het zwakke kind en den nog weinig gevormden jongeling! — Eindelijk, het gevaar van te struikelen is voor ieder mensch het allergrootst aan die zijde, waar het overheerschende zwak van zijn karakter ligt, b. v. in sterke driften, traagheid, eer- en heerschezucht, wellustigheid, zwakheid, onoprechtheid, geldzucht, enz.

(*Vruchten en resultaten.*)

DE LENTE.

Hoe kan ik u beter *»inleiden in het heiligdom der Godverheerlijkende Natuur,*” dan — door uw oog en uwe aandacht te vestigen op dien prachtigen en verrukkend schoonen tempel der lenteschepping, waarin gij als landlieden woont, waarin gij ook hier gezeten zijt? Door u te wijzen op die heerlijke en met niets, door menschenhanden gewrocht, te vergelijken vernieuwing van het groeiend leven des aardrijks; — op dat lachend groen van boomen en velden, met bloemen van allerlei kleur en geur geborduurd; — op die veelbelovende spruiten en bloesems van hoven, weiden en graanvelden; — op die koesterende, levenwekkende, gouden stralen der lieve lentezon; — op dat gonzend gewemel van nieuw geborene en verjongde wezens in het water, op de vlakten, rondom u, en in de blauwe lucht boven u; — op dat streelend gevoel van een zacht kussend lentewindje, dat te gelijk levensvuur en verkoeling in uwen adem blaast; — op die grootse en weldadige tooneelen, die het onweder van Gods mogendheid nu en dan voor u ten toon spreidt; op die algemeene tevredenheid en vreugd, die zich uit alle oorden der schepping doet zien en hooren, die het in de weide huppelend, hinnekend paard, de loeiende koe, het blatend schaapje, u even luide toeroept, als het brommend bloedeloos diertje, en de goddelijke zangers, die hunne stem geven tusschen de takken?

O welk een grootsch tooneel van algemeen geluk, van onbegrensde vreugde! Welk een majestueusch concert, en gadeloos natuurfest tot eer en lof van God! Van zijne almacht, die uit het *niet* der winterverwoesting zulk eene schitterende schepping deed herboren worden! — Van zijne goedheid, die, na een zoo schraal en laat aankomend voorjaar, met verrassende snelheid eene zoo veel belovende lente aanvoerde! — Van zijne toegeeflijkheid, die al ons morrend twisten en bedillend zorgen met een' zoo ongedachten en onverdienden zegen beantwoordde! — Van zijne getrouwheid, die ons ook ditmaal de gezette tijden des jaars be-

waarde; die voor eene Hem versmadende menschenwereld voortgaat met dezelfde mildheid te zorgen; die ruimer oogst schijnt te bereiden, naar mate schaarsheid en duurte der levensmiddelen dreigender uitzichten gaf; en die, wat ons ook op aarde ontvalle, en hoe de wereld ook het onderst boven keere, — onveranderlijk zich gelijk blijft, en de aarde, doormenschen tot eene hel gemaakt, in een paradijs, eene voorzaal van den hemel, verandert!

Ja, groote Schepper! dit alles is uw werk! deze herschapene Natuur is uw heiligdom — is de Tempel uwer eere, die gij rondom ons en tot in de wolken boven ons hebt opgericht! Deze algemeene gelukzaligheid en vreugd der aardsche schepping is de luide, tot in uw paleis klinkende lofzang uwer grootheid en goedheid, aangeheven door het gansche geschapendom:

- »Zij juichen, elk op zijne wijze;
- »Uwe eer klimt uit het stof;
- »Zij zingen, uwen naam ten prijze,
- »Uw goedheid en uw lof!"

(Uit de leerrede *Over de Lente als het feest der natuur.*)

JONGELINGSCHAP.

Hoeveel beminnelijks en schoons vereenigt er zich in den jeugdigen mensch! De eerste vaag der levenskrachten, frischheid van kleur, ronding en zachtheid van omtrekken, eene scheutige gestalte en buigzaamheid der ledematen, het bekoorlijkste wit en rood in een open gelaat, waarop noch zorg noch ondeugd hare voren groefde, maar uit hetwelk onschuldige vreugde en minzaamheid ons toelacht, — eene teelt, die een zweem vertoont van dat alles, wat wij in het beeld van een Apollo, van eene Venus zoozeer bewonderen, — en dit heerlijk uiterlijke bezielt met de volle veerkracht en aanvalligheid der jeugd, met den aanleg tot de voortreffelijkste talenten en hoedanigheden!

Wij onderscheiden in den nog gaven jongeling — weetgierigheid, die met onverzadelijken dorst naar kennis en wetenschap streeft; — eene ziel zoo geheel geopend voor al de indrukken, het bewaren en beoefenen van het ware, het schoone en het goede; — een geest, alleszins ontvangbaar voor wijsheid en deugd; — eene levendige, warme, scheppingrijke verbeeldingskracht, gepaard aan eene lichte ontvonkbaarheid voor allerlei vurige

neigingen en gezellige driften; — eenen aanleg tot meewarigheid, medelijden, edelmoedigheid en grootmoedigheid; — de hoogste ontvangbaarheid voor ware gevoelens van vriendschap, liefde, dankbaarheid en getrouwheid; — eene hooge mate der fijnste, innigste gevoeligheid, prikkelbaarheid, en hechtbare aankleving aan omringende voorwerpen en betrekkingen; — voorts, eene schuldeloos dartelende vroolijkheid en onbezorgdheid; — eene lieve openhartigheid, die zelfs in hare uitspattingen ons nog bekoort; — eene onbegrensde ambitie, die de prikkel is tot alles goeds en groots; — en een moed, eene ondernemingszucht, eene stoutheid, die noch moeite noch gevaar ontziet, wel eens te onberedeneerd, te roekeloos, maar altijd het onbetwistbaar kenmerk van mannelijken aanleg, van aandrift om iets groots te worden. — Ach! zooveel, en meer nog, gaat er voor de menschheid verloren, wanneer er een jongeling naar lichaam en geest bedorven wordt!

(*Vruchten en resultaten.*)

OUDERDOM.

Rust — dit denkbeeld verkrijgt voor den oude van dagen allengskens meer bekoorlijkheid, het wordt voor hem eene behoefte, en het genot daarvan zijne aardsche zaligheid. Maar juist in dit denkbeeld ligt dat van de groote grafrost opgewonden, en in die streelende gedaante ingekleed, wordt de dood voor den grijsaard, in plaats van schrikbode, een minzame vriend, die hem geleidt naar het stille leger des grafes, en hem komt ontfeffen van de bange sukkelingen des ouderdoms. Het zal velen jongelieden en hun, die in de kracht van hun leven zijn, bijna ongelooflijk voorkomen, — en het is echter waarlijk zoo, — dat langs dezen weg de vrees des doods bij den afgeleefde, die tevens godsdienstig denkt, kan verdwijnen, en overgaan in een stil verlangen naar ontbinding; en hoe weldadig is die goddelijke schikking voor ons! — Waarlijk, men moet oud geworden zijn, om het *naïeve* en zinvolle te verstaan der Apostolische uitdrukking: *wij sterven dagelijks*; en wat men elken dag doet of ervaart, daarmede wordt men allengs gemeenzaam.

Indien de tijd en ons eigen gestel ons ouden niet waarschuwden, dat ons afscheid van dit tooneel nadert, de opkomende jongere geslachten zouden het ons zeggen, door de meerdere vlugheid en levenskracht, welke zij voor de werkzaamheden en genietingen des levens ontwikkelen, en waardoor

zij ons telkens herinneren, wat wij éénmaal waren en nu niet meer zijn. Dit geeft hun onbetwistbaar eene zekere meerderheid, die ons langzamerhand uit de maatschappij verdringt, en op onzen aftocht leert bedacht zijn. Zoo wijst ons de loop der natuur zelve onze plaats in de schepping aan, en zij verplicht ons, om ruimte te maken voor een geslacht, dat ons langzamerhand boven het hoofd is gewassen.

Wèl hem, die gepast en met eer uit het veld des openbaren levens weet te wijken! Er is voorzeker wel iets onaangenaams in, van den eersten rang tot den tweede en derde, en eindelijk geheel op den achtergrond verplaatst te worden, en zich vervangen te zien door een geslacht, hetwelk men, zelf in volle kracht zijnde, spelende en beuzelende heeft zien opkomen; en hierin ligt de reden, waarom oude lieden doorgaans jegens dit jonger geslacht een zekeren meesterachtigen, soms bedilzicken toon aannemen: men moet hun deze zwakheid derhalve niet te hoog aanrekenen. Evenwel, dit is eene hoofdwet, die in de geheele natuur geldt, dat het verouderde en verzwakte voor het nieuwe, jeugdige, krachtvolle moet wijken; voor deze wet moet dan ook het eerwaardige grijze hoofd willens of onwillens bukken. Zich daartegen stijfzinnig te willen aankanten, en met geweld een post te willen inhouden, waarvan de natuur zelve ons afroept, is eene belachelijke dwaasheid, die den oude eene kinderachtige rol doet spelen. Bij eene eerlijke *capitulatie* vrijwillig af te trekken, wanneer men voor de overmacht wijken moet, is altijd de wijste keus voor een goed soldaat, en beter dan met geweld zich uit zijne *positie* te laten verdrijven.

Het is waar, ook de oude behoudt nog eene zucht voor, en, mogen wij het zeggen, eene wettige aanspraak op het medegenot van de vreugden des gezelligen levens, hij heeft uit vorige leeftijden te vele zoete herinneringen bewaard, om die allen geheel prijs te geven. En dit aandeel zal dan ook het na hem komend geslacht hem niet ontzeggen, mits hij zich niet boven of in gelijken rang met hetzelfde doe gelden, maar zijne rechte plaats in de achterhoede wete te kiezen. Gezellige, blijgeestige, vroolijke grijsaards, die nog een levendig deel nemen in elke onschuldige geneugte des levens, welke hun past, zijn doorgaans bij jeugdige lieden,

zelfs bij de kinderen, zeer geliefd; daarentegen ken ik geen bespottelijker wezen, dan een verliefd ridder met een kalen, grijzen kop, of een ouden losbol, wien de vermagerde beenen onder het lijf waggelen, en wien de pijp in de handen heeft. Zulke oude dwaashoofden zijn zelve de oorzaken der minachting, waarmede zij overal worden teruggestooten. Vroolijk zij de ouderdom, dit is de vrucht van een welbested, onschuldig leven; maar hij zij tevens zedig en eerwaardig, dat voegt bij den grijzen schedel, waarop zoovele jaren levens en zorgs rusten.

En dan geldt ook de oude man of vrouw nog wel iets, ja veel, bij de jongere geslachten. Vooreerst is hun aanzijn door dat van twee of drie opvolgende afstammelingen, van hen herkomstig, he-nengeweven, en dus ziet kind, kleinkind, mogelijk nog ééne jongere *generatie*, in hen de wortels van den stam, waarvan zij de takken zijn. Zij leven twee-, drievoudig in allen, die hen huise-lijk omringen. Ten tweede rust op hen eene zekere eerwaardigheid, bij alle volken aan den ouderdom met eerbied toegekend, en gegrond op den last der doorgestane rampen en zorgen, en op de door eene lange ervaring verkregene levenswijsheid. Ten derde vindt elke leeftijd bij den grijsaard nog iets, dat aantrekkelijkheid voor denzelfden heeft: het kind een speelgenoot, die gaarne met hetzelfde beuzelt en snapt; de jongeling en jonge maagd een levendig verteller van den ouden tijd, een terechtwijzer in vele huishoudelijke aangelegenheden; de man en de vrouw eindelijk een meer bejaarden vriend of vriendin, van wie zij over vele zaken nuttigen raad kunnen innemen, — en soms allen, den bewaarder of de bewaarster van hun tijdelijk, eerlang aan te erven vermogen. Banden genoeg waarlijk, om het overige menschedom aan den ouden stam te doen vasthouden, en deszelfs eerwaardij bij hetzelfde te doen eerbiedigen. — Ik heb doorgaans gezien, dat oude lieden, die bij de latere geslachten niet geëerd waren, dit door het een of ander zelve hadden veroorzaakt; en daarentegen zag ik schier nooit den ouderdom verdrukt of veracht, dan door zeer dwaze of zeer slechte menschen; en dit zijn dan ook monsters der natuur, op wie Bijbel en Voorzienigheid kennelijk eenen vloek leggen.

(*Vruchten en resultaten.*)

ADRIAAN LOOSJES Pz.,

zoon van een Doopsgezinden predikant, werd 13 Mei 1761 aan den Hoorn op Texel geboren. Door zijn vader tot den predikdienst bestemd, doorliep hij de Latijnsche school te Haarlem, studeerde eenigen tijd aan de Kweekschool te Amsterdam, maar verwisselde van loopbaan en werd 1783 boekhandelaar te Haarlem, wat hij bleef tot zijn dood, 28 Februari 1818. Warm vriend van zijn vaderland, nam hij ijverig deel aan de Staatsbewegingen van 1795 en later, was volksvertegenwoordiger in de Gewestelijke Vergadering van Holland, betreunde diep Nederlands vernedering onder de Fransche overheersching en juichte over Nederlands verlossing. Met Van Walré, stichter van den dichtkring Demokriet, was hij een der vruchtbaarste schrijvers, in proza zoowel als poëzie. Als boekhandelaar gaf hij zelf zijn talrijke werken uit.

Vornaamste geschriften in proza: *De historie van Mej. Suzanna Bronkhorst*, 6 dln., 1807; *Zedelijke verhalen*, 3 dln., 1805; *De lotgevallen van R. J. van Golstein tot Scherpenzeel*, 4 dln., 1810; *Het leven van Maurits Lijnslager*, 2^e dr. 4 dln. 1814, 3^e dr. 1824; *Het leven van Hillegonda Buisman*, 4 dln., 1814; *Het leven van Robbert Hellemans*, 4 dln., 1815; *Het leven van Joh. Wouter Blommesteijn*, 4 dln., 1816; *Bespiegelingen der vier levensstanden van den mensch*, 2^e dr., 1816; *De man in de vier tijdperken zijns levens*, 1809; *De vrouw in de vier tijdperken haars levens*, 1809; *Hollands Arkadia, of wandelingen in de omstreken van Haarlem*, 1807; *Verloogen ter beschaving en verbetering van den geneenen man*, 2 st., 1805, enz.

Tooneelwerken: *Menzikof*, treurspel, 1785; *De vlugt van Huig de Groot*, tooneelstuk, 1785; *Cappellen tot den Pol*, treurspel, 1785; *De Vrijburger*, tooneelstuk, 1786; *Gevaarts en Gijzelaar*, tooneelstuk, 1786; *C. F. Gellert*, tooneelstuk, 1786; *De Watergeuzen*, heldenspel, 1790; *Tooneel oefeningen*, 4 dln., 1790—93; *Dirk de Bekker*, treurspel, 1799; *Johan de Witt*, een dramatisch werk, 1805; *Amelia Fabricius, of Delft door buskruid verwoest*, treurspel, 1807; *Arnold Geesteranus en Susanna van Oostdijk*, dramatisch bearbeid, 1807; *Kenau Hasselaar, of de heldin van Haarlem*, treurspel, 1808; *Ewoud van Lodyke, of de ondergang der Zeeuwsehe stad Romerswaal*, treurspel, 1808; *Huig de Groot's tweede ballingschap of vlugt uit Amsterdam*, tooneelstuk, 1808; *Laurens Koster*, tooneelstuk, 1808; *Ebba Niels*, treurspel, 1812; *Cecilia*, nagel. treurspel.

Andere poëtische werken: *Minnezangen en jeugdige gedichten*, 1783; *de Vaderlandsche Zeeheld*, in 3 zangen, 1781; *Eustatius*, in 5 zangen, 1781; *Gedenksaai voor de vrijverklaring der Vereenigde Staten*, 1782; *M. A. de Ruyster*, heldendicht in 10 boeken, 1785; *De laatste zegel van de Ruyster*, in 12 boeken, 1812; *Proeve van gewijde poëzij*, 1784; *Volksliedboek*, 1785; *Joseph*, in 6 zangen, 1786; *Nederlands volksverwachting*, bij de groote vergad. ter overweging van het ontw. van grondwet, 1814; *Mengeldichten*, 2 dln., 1815; *de Bijbel*, 1816; *Luauwerkroon voor de Nedert. Zeehelden, in den zeeslag voor Algiers*, 1817; *Nagelaten gedichten*, 2 dln., 1820, enz. Vertalingen van Delille's *Drie rijken der natuur*, 1814, enz.

EERZUCHT.

Neem de eerzucht weg. De kunsten slaan aan 't kwijnen: de wetenschappen verliezen haar veerkracht: de koophandel mist een zijner raderen: en de staatkunde verliest een sterke zuil. Ondertuschen zijn het de Kunsten en Wetenschappen, is het de koophandel en staatkunde die den man op deze wereld, in zekeren zin, met den grootsten luister doen uitblinken.

Beschouwen wij dezen hartstocht van den middelbaren levensstand van wat nader bij, en wij zullen zien, hoe dezelve een aanzienlijk deel heeft in de werkzaamheden van de menschelijke maatschappij.

Met welk een onvermoeiden ijver slijt deze wijsgeer zijne dagen, en bijkans halve nachten, in het beoefenen der onwrikbare wiskunde, somwijlen legt hij de rekenpen moedeloos bij een zwaar voorstel neder; maar de eerzucht blaast hem moed in, hij legt het hoofd in zijne hand, peinst met dubbelen ernst, en lost het voorstel op. Dit schijnt hem een nieuw licht, en hij gebruikt de oplossing als een fakkel, om de natuurkunde, met zoo vele duisterheden omzet, op te lossen. 't Kome hem, die geene de minste kennis van de schoone wiskunde heeft, belachelijk voor, dat een wijsgeer

na het oplossen van een wiskundig voorstel een offer van honderd stieren slachte: hij trekke zelfs 't geschiedverhaal der oudheid in twijfel. Een ziel voor wetenschap uitgestrekt, zal zich niet verwonderen over zoodanig een uitsporig vreugde- en dankbetoon.

Vestig het oog op den natuurkundige. Met welk een vlijt, met welk eene nauwkeurigheid, slaat hij de verschijnselen der natuur gade. Door de eerzucht ondersteund, heeft hem de kunst zooverre opgevoerd, dat hij in zijn brein het plan van dit zonnestelsel bevat. De eigenschappen van vuur, lucht, water en aarde ontwikkelen zich van dag tot dag klaarder voor zijne oogen. — Wie denkt hier niet op den grooten Newton, dat licht zijner eeuw: doch laat dit tweeregelig vers, krachtiger, dan ons mogelijk is, zijnen lof, zijnen wettigen lof, beslissen:

Natuur lag met haar wet nog schuil voor ons gezicht,
Toen sprak de Almogendheid: *Leef*, Newton! en 't was
(licht.)

De natuurkenner, de vlijtige natuurkenner, die zoo oneindig vele moeilijke perken moet doorworstelen, en het grootste geduld gebruikende, nog dikwerf zich vindt teleurgesteld, heeft de

ondersteuning der eerzucht degelijk noodig. Wat zou eenen Linnaeus kunnen genoot hebben, om in zulk eenen bijkans het menschelijk vermogen overtreffenden arbeid, in de drie takken der natuurlijke historie, en voornamelijk in den tak der kruidkunde, zijn leven te slijten?

Hier ook voelt zich de bovennatuurkundige aansporen, om op de verschijnselen, die zich in de wezens in het algemeen, en in de zielen opdoen, te peinzen. Hooslooft zich het brein van den zwakken sterveling af. Laat vrij Voltaire met eenen geestigen slag de bovennatuurkundigen in hunne bespiegelingen vergelijken bij lieden, die een men met dansen, en op dezelfde plaats eindigen waar zij begonnen zijn. Geen danser, hoe groot in zijne bekwaamheden, zal immer met den grooten Locke op éenen prijs, door verstandige en redelijke wezens geschat worden. Dan hoevele spoorlagen der eerzucht heeft het menschelijke hart noodig in zulk een vermoedend en dikwerf ondoorworstelbaar oefenperk.

Hebben deze statelijke wetenschappen (dat wij dezelve voor een oogenblik zoo noemen) de ondersteuning der eerzucht noodig, hoeveel te meer die kunsten, die den naam van schoone bij uitstekendheid dragen.

Ziedaar den driftigen eerzuchtigen virtuoos. Alles leeft in zijne ziel op het klinken der snaren; en, op het geluid van een meesterstuk der muziek, is hij geheel aandoening, en zijn geheele wezen schijnt in de welluidende en wonderbare tonen opgelost te worden.

Zou ik u vergeten, beroemde Abt Vögler! die met uwe wonderbare tonen, alleen door het zintuig van het gehoor, alleen door de toonkunst gansche schilderijen voorstelt? Wanneer gij den edelen, den grootmoedigen Leopold, in zijne groote onderneming, in zijn ongelukkig noodlot schildert, wanneer gij door uwe verrukkende tonen, de weeklagen zijner bedrukte onderdanen . . . wat onderdanen? zijner bedrukte vrienden, zijner kinderen afmaakt: of als gij nog hooger spoor verkiezende, uwe schilderende verbeeldingskracht weiden laat en uitdrukt in uwe schilderijen van den ontzaglijksten aller dagen, den dag, als God levendigen en dooden ten oordeel roepen zal. Die schilderijen verbazen, verrukken, verpletteren het hart, vooral wanneer zich het heesche en wanluiddende gekrijt en gegil der gedoemden uit de helle schijnt te verheffen, dan versmelt het edel gevoelig hart in medelijden, dan wordt het door het sterkste afgrijzen aangegrepen.

Prikkelt de muziek de eerzucht harer beoefenaars met onwederstaanbare sporen; niet minder

doet de schoone schilderkunst, die sprakelooze navolgeresse der natuur, het hart in een heilig vuur van najver ontbranden. Wie het menschelijk vermogen in volle kracht wenscht te aanschouwen, zie den schilder, daar hij door verschillende verven, door hoogsels en diepsels, een vlak paneel herschept in eene weide, met lustig hoornvee, of in eene woelende zee, of in eene verzameling van de uitgelezenste bloemen en vruchten, schooner geschakeerd, dan de natuur dezelve immer oplevert.

Met hoeveel verscheidenheid weten zich die scheppende vernuften uit te drukken. Daar schildert een boertige Ostade de drollige en de lachverwekkende gedaanten zijner aardige boertjes. De hand van een Frans Hals zal met hetzelfde penseel een maaltijd van statelijke en achtbare helden schilderen. In die van eenen Rubbens zal hetzelfde penseel de verhevenste en te gelijk de bijzonderste trekken uitdrukken, en de verbazendste spelingen van het menschelijk vernuft voor oogen stellen. Zijne duivels zullen het moedigste hart doen sidderen, zijne engelen het koudste hart tot eene vurige aanbidding vervoeren.

En zou ik van u niet spreken, toppunt van het menschelijk vermogen, mede door de eerzucht aangevuurd, — edele kunst die met woorden schildert, en te gelijk door uwe tonen het gehoor streelt, goddelijke dichtkunst, die den mensch in zijne grootste, in zijne verhevenste kracht ontwikkelt? U, die van kindsbeen af mijne ziel geroerd hebt, en mij door het vuur, waarmede gij mijn boezem bezielt, de aangenaamste oogenblikken mijns levens doet doorbrengen, mij opheft door een meer dan menschelijk vermogen, mijnen geest in het rijk der waarschijnlijkheden overvoert, en als gij uwe scheppende kracht mij openbaart, mijne ziel door eene heilige verrukking in alle mogelijke standen verheft: goddelijke dichtkunst! De natuur spreekt door uwen mond, — de menschen worden goden, en de schilderende, de zingende dichter wordt een weldoener voor zijn volk. De jongeling moge met bevende vingers de lier grijpen, eerst in den mannelijken ouderdom zijn de snaren der verbeeldingskracht gespannen: en met eenen onwederstaanbaren, een alles met zich sleependen stroom, voeren dan de gezangen van den oorspronkelijken dichter de denkbeelden van eene geheele Natie mede, en brengen ze aan den eindpaal van zijn verlangen.

(Uit: *Vier levensstanden.*)

VALSCHE EERZUCHT.

Sommigen zoeken door uiterlijke praal en pracht het oog der menigte tot zich te trekken, en door het stichten van trotsche gebouwen, en het voeren van een blinkende levenswijs, zich van den hoop, dien zij beneden zich achten, te onderscheiden. Schoon de roem van het praalgesticht eigenlijk toekomt aan het genie van den bouwmeester, die met edelen smaak de grondtrekken van hetzelfde schetste, en voorts aan de vlijt en zorg van de bekwame kunstenaars en werkmeesters, het streelt echter den bezitter, dat de voorbijganger sturende blikken vestigt op het gebouw, hetwelk ten zijnen koste gesticht is, en elken vingerwijs op hetzelfde acht hij eene hulde aan zijnen smaak, schoon dezelve misschien eene aanduiding is van de eene of andere opgemerkte wanstaltigheid. Sommigen worden door de eerzucht gedreven, om bezitters te zijn van prachtige kabinetten van voortbrengsels der natuur, natuurlijke zeldzaamheden, schilderijen, teekeningen en penningen, van uitgestrekte boekerijen, en van levendige have, van paarden en jachthonden. Door welk eene eerzuchtige drift gloeien de harten van velen dier verzamelaars, om bovenal bezitters te zijn van hetgeen zeldzaam en ongemeen is: dikwerf zich weinig bekreunende aan de innerlijke waardij, of de wezenlijke schoonheid; doch daar zich met het dikwerf beuzelachtige het onschuldige dezer eerzuchtigen vereenigt, heeft de burgerlijke maatschappij van hen geen stellig nadeel te duchten, ja zij dragen somtijds door hunne vlijtge en onvermoeide pogingen het hunne bij tot opbouw der wetenschappen, en het uitbreiden van nuttige kundigheden.

Hooger vlucht neemt de eerzucht van anderen, daar zij, niet pronkende met het werk van vreemden, maar door eigen werkzaamheden, de lauwerkroon der eer op hunne schedels willen drukken, en die alleen aan zich zelve schuldig zijn, 't zij dat zij door schoone kunsten, of nuttige wetenschappen, 't zij dat zij door het bekleeden van de hoogste eereposten in de menschelijke samenleving, hunnen naam aan den roem der tijdgenooten, of der gedachtenis van de nakomelingschap pogen toe te wijden. Met welk eene geestdrift wedijveren de beoefenaars der wetenschappen, om elkander voorbij te streven in het looperk, dat zij verkozen hebben — hoe begeerig zijn de beminnaars der kunsten, om het handgeklap en de toejuiching hunner kunstgenooten te verwerven. Ja hoe menigmaal blijkt die zucht, meer dan de uitbreiding der wetenschappen, meer dan de bevordering der kunsten, tot geluk van het mensch-

dom, het kinderachtig en eigenbatig hoofddoel te zijn. Duidelijk is dit zichtbaar in de belachelijke pogingen, zoo van geleerden, als kunstenaars, om, somtijds op eene vrij onbeschaamde wijze, den lof van hunne tijdgenooten af te bedelen, terwijl zij, door nijd en jaloezie geprikkeld, alles aanwenden, wat strekken kan, om de verdiensten en de vorderingen van hunne medegeleerden en kunstbroeders te verduisteren en om op de puinhoopen van derzelve ingestorten roem een altaar voor hunne eigene glorie te stichten. 't Is te bejammeren, dat de verheven wetenschappen en schoone kunsten, bij zoovelen harer beoefenaars, zelfs niet zooveel invloed hebben op de beschaving van hun verstand en de veredeling van hunne zeden, dat zij zich, wanneer het 't bejag van eer geldt, ter verneering van hunne mededingers, niet ontzien zich aan onbetamelijke grofheden schuldig te maken, ja zelfs, kan het niet anders, de goede trouw te schenden. Geheel vergetende, dat de ware eer de schaduw der deugd, het eigenaardig gevolg van nuttige en goede bedrijven is, slaan zij somtijds over tot daden, die de bespotting of het beklag van alle verstandigen en braven verdienen. Maar 't is er verre af, dat eene zoo buitensporige eerzucht de gemoederen van allen zou aangrijpen, die zich op de wetenschappen toeleggen, of de kunsten beoefenen. Bij velen ook is dezelve een aan hoogere doeleinden ondergeschikte prikkel, die, wanneer afmatting of lusteloosheid hen bevangt, of wanneer de ondankbaarheid van sommigen hen bejagent, hun een nieuwen spoorslag geeft, om, met hervatten lust en ijver, het ingeslagen spoor, tot nut van hunne tijdgenooten, op te streven: wetende, dat, schoon voor eene poos ware verdiensten met nevelen kunnen omtogen worden, deze, veelal spoedig, voor den onwederstaanbaren glans van de zon der waarheid verdwijnen. Waarom ook zou hij, die iets groots en goeds voor het algemeen bedoelt en tot het hoofdvoorwerp van zijne pogingen stelt, niet als onschuldig bijoogmerk, het verwerven van de liefde en achting zijner tijdgenooten, zich mogen voorstellen? Men moet toch van den mensch, die, hoe verheven gevoelens en deugden hij voorwendt, meermalen zoo klein en zwak blijkt te zijn, schoon hij zich dan ook in de edelste loopbaan van redelijke wezens begeven hebbe, niet meer vorderen, dan met zijnen aanleg bestaanbaar is. Die meer van de menschelijke natuur eischt, verraadt of onkunde aan dezelve, of heeft door zijne valsche voorwendsels ten oogmerk, om zijne tijdgenooten te misleiden, en zich achter een masker van verheven grootheid te verbergen, welke zelfs de Godheid hem niet af-

eisch
ting v
het u
Za
hoogf
eerzu
voerd
doms
ruwh
berei
alge
(aan
niet
zelf
ver
wor
gen
krijg
lukk
zelve
van
hun
te v
ven
van
lijk
won
de a
king
zij,
den
te s
hoe
won
we
nen
ker
off
ge
de
in
da
ho

na
la
kw
be
zw
de
de
tr
st
de

eischt, die in den menschelijken geest de betracht-
ting van plicht, de bedoeling van iets groots, met
het uitzicht op vergelding verbonden heeft.

Zal ik nu afmalen, tot welke verschrikkelijke
hoogten, tot welke gruwzame bedrijven de valsche
eierzucht den krijgsman en den staatsman kan ver-
voeren? Was het beschaafde gedeelte des mensch-
doms reeds zooverre gered uit zijne barbaarsche
ruwheid, dat het dien trap van wijsheid en deugd
bereikt had, dat althans derzelve opperhoofden
algemeen begrepen, dat het geluk der volkeren
(aan welker hoofd zij zich alleen gesteld vinden,
niet, om met eenen bedwelmden, schoon op zich
zelf nietigen luister te blinken, maar om derzel-
ver wezenlijk geluk te bevorderen) niet behartigd
wordt, door duizenden en tienduizenden jongelin-
gen en mannen, in de kracht huns levens, aan den
krijg op te offeren; misschien zou het voor dat ge-
lukkig geslacht zijne nuttigheid hebben, om het-
zelve te herinneren aan die afgrijpselijke tooneelen
van wreedheid en woestheid, waarop de menschen
hun vernuft en verstand misbruiken, om elkander
te verminken en van het dierbaar leven te beroo-
ven; maar nu, terwijl het zoo beschaafd Europa,
van het kille Noorden tot het warme Zuiden, jaar-
lijks met een stroom menschenbloed overdekt
wordt, is het, helaas! noodig, om de zielen met
de afschildering van die tooneelen van verschrik-
king en afschuwelijkheid te vervullen. Ach, dat
zij, die door eene woedende eierzucht vervoerd wor-
den, en zich niet ontzien de vlam des oorlogs aan
te stoken, of te doen oplaken, eenmaal beseffen,
hoe de schoonste roem op het slagveld behaald
wordt tot den prijs van het bloed der beste, der
werkzaamste burgers, en ten koste van de tranen
van grijsen en weduwen . . . dat zij beden-
ken, hoe de rook van dat dierbaar bloed, als een
offer aan hunne bandeloze eer- en heerschzucht
geplengd, opstijgt voor het oog van den Rechter
der aarde, wiens heilige stem, door het geweten,
in eezame oogenblikken, of in het uur des doods,
dat hen ook zeker wacht, onverbiddelijk zich laat
hooren!

Is de oorlog echter, zoolang niet alle beschaafde
natiën, of derzelve gezagvoerders de ware be-
langen des menschdoms inzien, een noodzakelijk
kwaad, en verdienen zij, die in dat ijsselijk bedrijf
beleid, moed en menschlievendheid paren, die het
zwaard alleen ontblooten ter beveiliging en ver-
dediging van de haardsteden en altaren des va-
derlands, liefde en achting — ja droppelen zelfs
tranen van dankbaarheid op hunne met bloed be-
sprengde lauweren: kan zelfs de scherpe prikkel
der eierzucht, hoe gevaarlijk hier ook, zoo hij met

matiging werkt, niet zonder nadeel gemist wor-
den: anders is het met die eierzucht, welke den
geest van den staatzuchtige aandrijft, onder
welk een masker hij zich ook verbergt, die, om
zich zelve, het koste dan menschenbloed, ja het
koste het bloed zijner medeburgers, of dat van
de braafsten en verstandigsten, geene middelen
ontziet, die hem laaghartigheid en hoogmoed in-
blazen, als zij maar strekken, om hem dien trap
van aanzien en macht te doen bestijgen, welken
hij als het toppunt van zijn geluk beschouwt;
doch daarop geklommen, ontdekt hij, evenals
een wandelaar in gebergten, nieuwe hoogten,
welke, schoon gelijk met de beklommene, hem
hooger dan de reeds bestegene toeschijnen. O el-
lendig eierzuchtige staatsman, die de mannelijke
jaren van uwen leeftijd doorbrengt als een kind,
dat naar schitterende zeepbellen grijpt, maar,
dat zoras als het haar meent te vangen, al der-
zelve heerlijkheid ziet verdwijnen. Doch 't is niet
alleen aan de hoven, in de legers en de raadza-
len, dat de eierzucht het hart van staat- en heersch-
zuchtigen beroert. Neen, zij, die door de stem van
valsche eierzucht tot de overheersching van hunne
natuurgenooten worden uitgelokt, vertoonen zich
in alle kringen, waarin zij met eenige macht
over anderen, dat gevaarlijk werktuig in derzul-
ker handen, bekleed zijn. Zij benadeelen, zij ver-
drukken, zooveel zij kunnen, en breiden hunne
macht langs alle, voor hen mogelijke wegen uit.
Zij zijn het bovenal, die bedektelijk met de meeste
drift tegen dezulken ijveren, welke eenige trap-
pen boven hen met macht bekleed zijn, schoon
zelfs deze veel minder heerschzucht dan zij blij-
ken laten; en het is een zegen voor het mensch-
dom, dat velen derzulken, die den mond vol heb-
ben van geweld en onderdrukking der machtigen
dezer aarde, zich in zulke nauwe perken vinden
ingesloten, daar zij, in ruimer gesteld, aan hunne
heerschzucht onkunde en woestheid paren zouden.

't Is bijna beneden de aandacht van onze bespie-
geling, de kleine eierzucht van de zoodanigen op
te merken, die zich zelve kittelen, onder het be-
jag van loutere eretitels: eveneens, alsof zulke
nietige titels ontwijfelbare bewijzen van verstand,
moed en deugd zijn. En hebben de onderschei-
dingen voor de wezenlijk-verdienstelijken enigge-
wicht, wanneer zij door de waardeering van hunne
persoonlijke verdiensten door de gunst van Vor-
sten of Staten geschonken zijn, mits niet misleid
geworden, in de keuze der vereering, door dezul-
ken, die meermalen zelfs voor goede vorsten en
staatsmannen, door hunne eigenbatige raadgevin-
gen, de ware verdiensten bezwalken; van geen be-

laag, van geen gewicht altoos, is het, dat men van dezen of genen aanzienlijken en verdienstelijken man afstamt, indien het aan persoonlijke waarde en verdiensten mangelt — en echter ook schenkt dit voedsel aan de eerzucht van het ijdel menschelijk hart.

(Uit: *De Man in de vier tijdperken.*)

MANNENMOED.

Liever het oog afgewend van de bemoeiingen der eerzucht, en den man gevolgd, waar hij blijken aan den dag legt van de verhevenste eigenschap zijner ziel; waar hij wonderen van moed verricht, die het menschedom verrukken, en hem in de oogen zijner tijdgenooten het voorkomen geven van zich boven derzelver kring te verheffen. Ja 't is de moed, die met eene sterkte en kracht werkt, die eenen ril van koude door het harte jaagt, en weldra door eenen wensch van edele zucht ter navolging wordt opgevolgd — die het hart met liefde en eerbied vervult voor den edelen sterveling, die een glans van luister over den rang der menschen verspreidt, doch dikwerf zelf onkundig is van zijne eigen verdienste, en zich verwondert over de hulde, hem door zijne broeders en zusters toegebracht; want de ware verdienste is meermalen zoo weinig van zich zelve bewust, als de eigenwaan van zijne onwaarde. O met welk eene heerlijkheid blinkt de man van moed onder zijne natuurgenoooten uit! In het midden van de ijsselijke woestheden van den allesvernietelenden oorlog, den grootsten gruwel, door het menschedom zelve gesticht; of als de storm met ijsselijke kracht gewepend, bij het bijna verdwenen strand, zeekasteelen met honderden bemand, met eenen onvermijdbaren dood dreigt; of de golven der zee doet zwellen tot eene hoogte, dat zij den gerusten bewoner van het land overvallen, en dijken en dammen verbrijzelende, als watervallen in de lager liggende gewesten nederstorten; als op het onverwachtst de vlammen met eene verschrikkelijke woede ten hemel stijgende, vernieling en verwoesting aan alle zijden dreigen; als de grond door onderaardsche schokken in beweging gebracht, voor de wankle voeten der stervelingen golft en aan geheele steden en plotselingen ondergang voerspelt — als een onzichtbare engel des doods duizenden slachtoffers rondom zich vallen doet, en de mensch van zijnen broeder, als een besmettelijk gedrocht wegvliedt. . . . In al die toestanden, die het hart der kindsheid en jeugd doen sidderen en terugbeven, de zwakke

kanne en grijsaards ineen doen krimpen van schrik — die ook min moedige mannen met angst vervullen, is het, dat hij, die den naam van man met recht voert, zich met moed aangordt, en in het blinkendst licht te voorschijn treedt. Dan staat hij, terwijl kanonnen en bommen de trillende lucht met vuurgloed vervullen, terwijl zij rondom vernieling en dood verspreiden, in het waggelende huis, en ontrukt het ongelukkig slachtoffer aan den dreigenden bouwval — of beschermt, als losgelaten krijgslieden eene stad stormenderhand hebben ingenomen, en door hunne opperhoofden, schandelijk en snoed genoeg, op de weerlooze burgers, als roofdieren, worden losgelaten, zoo veel zijne krachten het toelaten, het leven en den eigendom zijner medeburgers. Hij staat ook niet, als een roerloos of ijdel in de handen wringend toekijker aan het fel bestookte strand, waar de schipbreuk zijne natuurgenoooten met eenen onmiddellijken dood bedreigt. Op het voetspoor der Naerebouts, of der Woltemades, beproeft hij alle middelen, en zich zelve vergetende, begeeft hij zich op eene ranke boot, in de branding der golven, en de doodelijk-benaauwd zien hem naderen, als een reddenden engel van God hun toegezonden. Met dezelfde geestkracht snelt hij, als akkers en dorpen bedolven zijn door de golven, den rampzaligen bewoners in hunnen nood te hulpe, 't zij om hun verkwikkingen, spijs en drank toe te reiken, 't zij om hen uit het levensgevaar, dat hun in de ondermijnde woning bedreigt, te redden. 't Ongeukkig voorbeeld van eenen Leopold kan hem niet afschrikken. . . . Daar nood is moet hulp zijn, en waar moed is, daar is hulp, staat als met onuitwisschbare letteren, als eene godspraak in zijn hart geschreven. Ook terwijl de vlammen zijne kleeders lekken, en zijne haren verzengen, redt hij ellendigen, die zich reeds eene prooi van den aanrollenden vuurgloed aanmerken — en met een derzelven op zijn rug de vlamme uitstrevende, is hij grooter in het oog van den menschenvriend, dan de zegepralende held, bij zijne blinkendste intrede, nadat hij rijken omgekeerd, steden verwoest en volkeren ondergebracht heeft. Hij is de weldoener des menschedoms: zijn moed heeft hem in de hand der Godheid het middel doen zijn, ter redding van eenen mensch. Hij heeft een burger behouden. En nog klimt de moed bij hem, die, als de nood algemeen, volstrekt algemeen is, wanneer het aardrijk onder de voeten golft, en wegzinkt, wanneer schok op schok de sterkste vastigheden doet schudden, dan nog zijne broederlijke handen ter redding van ongelukkigen uitstrekt. O hoevele mannen zijn er onder de gruwzame

bouw
in ee
nend
het l
de vo
en de
saag
zijne
om h
en b
trou
sten
tege
sche
toen
seill
de,
aan
de o
te k
toor
offe
nog
een
O d
me
mo
het
zij
het
mi
de
lij
zie
en
du
to
af
he
tu
he
ge
er

bouwvallen te Messina en in Calabrië gevonden, in eenen stand omgekomen, duidelijk kenteeknende den moedigen wederstand, dien zij tot het laatste oogenblik hunns levens boden, om zelfs de verpletterende gebouwen af te keeren, en zich en de hunnen te beschermen. Ook blijkt de onversaagde moed van den man, die, daar het pestvuur zijne verwoestende en besmettelijke vlammen rondom hem verspreidt, den ongelukkige, met zijn hulp en bijstand, als eene Godheid, vertroost, vol vertrouwen op de beschermende macht des Allerhoogsten, en op zijn eigen moed, die zelfs een tegengift tegen de besmetting schijnt. Gij, weldadige bisschop Belzunce! staat hier voor mijnen geest, die, toen in den aanvang der jongst vorige eeuw Marseille een schouwtooneel van verwoesting opleverde, welksgelijke de laatste eeuwen in Europa niet aanschouwd hadden, verre van alleen den slaven de dienstbetooningen aan rampzalige lijdens over te laten, met eenen gadeloozen moed overal u vertoende, waar de afschuwelijke ziekte hare slachtoffers opeenstapelde, in de aangename hoop, om nog hier en daar de razende woede van den dood eene reeds ter aarde gevelde prooi te ontrukken. O de borst haalt ruimer adem, en het hart slaat met forsker slag, bij de beschouwing van zooveel moeds; en bewaart ons de gunst des hemels voor het betreden van soortgelijke schriktooneelen, dat zij ons hart den moed, dat waardigste sieraad van het mannelijk karakter, inboezeme, om althans mindere gevaren te tarten, en den hulpbehoevenden natuurgenoot, met afzichtelijke en besmettelijke krankheden worstelende, bij te staan.

Niet alleen tot zulke omstandigheden bepaalt zich de moed van den man, hij is het die tot vreemde en onbekende landen doordringt — onbezochte en duistere bosschen intreedt — steile en bijkans ontoegankelijke bergtoppen beklimt — in heldiepe afgronden nederdaalt, en onbevaren zeeën bezoekt; hetzij om den koophandel uit te breiden, of de natuur in hare wonderen en in hare afgelegen schuilhoeken na te sporen. Moed is het, die den man, toegerust met kundigheden, om het licht van kennis en geluk onder zijne medeburgers en medemen-

schren te verspreiden, de woelingen van onkunde, dweperij en vooroordeel doet voorbijzien, of haar met een stouten blik in hunne donkere holen bespieden. Moed is het, die, ondanks alle tegenkantingen, hem doet voorttreden op den door hem ingeslagen weg, en noch ter rechter-, noch ter linkerzijde van het spoor, dat tot zijne verhevene bedoelingen leidt, afwijken. Den onverdienden haat der grooten, den laster der waanwijzen, den spot der lichtzinnigen en de dwaasheid der geringen mogen hunne schichten op hem werpen: zijn moed is het schild, waarop zij verstompt afstuiten. Of somtijds, en getuigt hier tot schande des menschdoms, jaarboeken der volken! somtijds strekt zich de ondankbaarheid der tijdgenooten omtrent de oprechtste en warmste menschenvrienden nog verder uit. Het gelukt vooral heerschzuchtigen priesteren, van wier lippen de menigte afhangt, om de braafsten te stellen tot het doelwit hunner vervolgingen, die zich zooverre uitstrekken, als de menschelijke verbittering toelaat. Tegen Athene getuigt de giftbeker van Socrates, tegen Jeruzalem het kruis van Jezus, maar tevens doen zij van den moed der beiden de wereld gewagen. Zij hebben het voorbeeld gegeven, tot welk eene hoogte de ware wijsbegeerte, die dezelfde is als de godsdienst, den mensch kan opheffen, schoon voorzichtigheid echter den wijze den dood doet ontwijken, zoolang dat ontwijken niet tot nadeel van zijne grootsche bedoelingen strekt. Maar dan, schoon de vlucht hem het leven kan redden, versmaadt hij dat middel te gebruiken, en, met eene onversaagdheid, verre dien van den held op het slagveld overtreffende, beklimt hij, met het zeker vooruitzicht des doods, het schavot, en, uit den laatsten blik, dien hij op de bedrogen menigte slaat, schittert een moed, die sporen in de harten van het nageslacht, zelfs eeuwen na zijnen dood, achterlaat, en zijn naam op de gedenkrollen der groote mannen met onverdelgbare eere boekstaaft, terwijl eene onafwischbare schande rust op die van zijne verdrukkers en de bewerkers van zijnen val.

(Uit: *De Man in de vier tijdperken.*)

RHIJNVIS FEITH

werd geboren te Zwolle, 7 Februari 1753, dankte aan zijne moeder eene godsdienstige opvoeding, genoot, onder Knoop, het onderwijs aan de Latijnsche school te Harderwijk; op zijn 13de jaar was hij bekwaam voor de Hoogeschool, waarheen hij echter eerst later vertrok. Ruim 17 jaren oud, werd hij te Leiden doctor in de rechten; huwde in zijn 20ste jaar met C. Groeneveld; in 1786 burgemeester van Zwolle, later ontvanger der convoyen en licenten, bracht hij zijne dagen beurtelings te Zwolle en op zijn landhoeve Boschwijk door. † 6 Februari 1824. Gedenkteeken te Zwolle.

Voornaamste geschriften: Proza: *Over het heldendicht*, 's-Hage 1781; *Verhandeling over de verbreiding der evangelie-leer over den aardbodem*, 's-Hage, 1809; *Beloof van de kracht van het bewijs voor de waarh. en goddelijkh. der evangelieleer, uit de wonderwerken*, Dordr., 1802; *Dayboek mijner goede werken*, 1791; *Julia*, Roman, 's-Hage, 1792; *Ferdinand en Constantia*, Roman; *Brieven over verscheid. onderwerpen*, 6 dln., 's-Hage, 1793; met Kantelaar, *Bijdragen ter bevordering der schoone Kunsten en Wetenschappen*, 3 dln., 1793—96.

Poëzie: *Het heil van den vrede*, bekr. 1779; 2 *Lofdichten op de Ruyter*, beide bekr., 1785; *Fanny*, 1787, Amsterd. 1809, 1826; *De voorzienigheid*, bekr. 1789; *Het graf*, leerd., 1792, 2^e dr. 's-Hage, 1819; *De Ouderdom*, leerd., 1802, 2^e dr. 's-Hage, 1819; *Proeve van gezangen voor den openbaren godsd.*, 1819; (waarvan meer dan 30 opgenomen in den bundel *Evang. Gez. der Hervormden*), 2 dln., 's-Hage 1804, 1805; *Brieven aan Sophie over de Kantiaansche wijsbegeerte*, 's-Hage, 1806; *Aan Louis Napoleon*, Lierz., 's-Hage, 1807; *Verlustiging van mijnen ouderdom*, Haarlem, 1818; herdr. met *De eenzaamheid en de wereld*, Haarl., 1826; *De eenzaamheid en de wereld*, leerd., 1820; *Oden en gedichten*, Zwolle, 1796—1814, 5 dln.; *Op den dood van de Prinses Douairière van Oranje-Nassau*, 's-Hage, 1821.

Dramatisch: *Thirsa of de zege van den godsd.*, treursp., 1784, 4e dr. 's-Hage, 1822; *Lady Johanna Gray*, treursp., 's-Hage 1791; *Ines de Castro*, treursp., 's-Hage 1793; *Mucius Cordus*, treursp., 's-Hage 1795; *Opwekking van Lazarus*, dram. ged., 's-Hage 1811.

Verzamel. in: *Dicht- en Prozaïsche werken*, Rotterd. 1824, 11 dln. en 2 suppl.

HET WERELDBESTUUR.

Van welk eene treurige gewaarwording vindt zich de menschenvriend aangegrepen, wanneer hij na de geschiedenis van de volkeren des aardbodems gelezen te hebben, in het einde overtuigd wordt, dat hij over het algemeen niets dan de jaarboeken van menschelijke dwaasheid en van menschelijke boosheid gelezen heeft. Maar hoeveel bitterder wordt die gewaarwording nog, wanneer zijn oog zich op den stroom van lijden vestigt, dien deze dwaasheid en boosheid over den aardbodem verspreid hebben, en hij zich dan herinnert, hoe dikwerf het één ééinig sterveling, in macht of zielsvermogen boven zijne tijdgenooten verheven, in handen had, nietslechts om de aarde gedurende zijn leven te beroeren, maar om ook nog, lang na zijnen dood, over de ellende van eenige volgende eeuwen te kunnen beslissen. Zou hij het denkbeeld van mensch te zijn kunnen dragen, wanneer hij tevens gelooven moest, dat het in de wereld altijd blijven zou, zooals het eenmaal was, en dat hij tot een geslacht behoorde, dat, eens in den afgrond des tijds, in den draaikolk der ondermaansche gebeurtenissen en uitkomsten, gestort, door het noodlot veroordeeld ware om onherstelbaar rampzalig te zijn? Zou hij vooral onder deze gedachte niet wegzinken, wanneer het toeval hem in eene eeuw had doen geboren worden, die boven de vorige eeuwen nog in rampen van allerlei soort uitstak, en hij, onder al die ellende, geen ander

doel, dan die ellende zelve, ontdekken kon? Hoe zou zijne rede hem hier pijnigen! Welk een onoplosbaar raadsel zou hem deze wereld, en zijn bestaan in dezelve, toeschijnen! Eeuwig zou hij zich vergeefs afvragen: waartoe haar aanzijn, waartoe het mijne in dezelve? Maar nu verbeelde hij zich onder dit alles een doel te ontdekken, en dit doel schijne hem de opleiding tot meerdere gelukzaligheid te zijn, daar elke doorgeworstele ellende vatbaarder voor maken, en nader toe brengen moet. Van dit oogenblik zal zijne gewaarwording iets van derzelve bitterheid verliezen, zijne borst zal ruimer beginnen adem te halen, en zijne rede zal zich zelve wedervinden. Of is het geene behoefte voor deze laatste, om zich, onder al de beroeringen der volkeren, onder al de omwentelingen der aarde, onder al de afwisselingen van gevoelens, eenen zedelijken wereldbestuurder, en, onder deszelfs regeering, eene gedurige, nu eens meer zichtbare, dan eens meer onmerkbare, maar toch altijd zekere en onafgebrokene, aannadering tot eenen staat van grootere volkomenheid en meer geluk, voor te moeten stellen? Wanhopend toch zou ons oog anders op elke omwenteling, die het levensgenot van een geheel menschengeslacht verslond, moeten rusten; en wat zouden ons de laatst verlopen dagen zijn, die de lijst van menschelijke ellende zoo geducht vermeerderd hebben; welke schrik-aan-jagende gevolgen zouden wij er voor de toekomst, voor het ons opvolgend geslacht, uit moeten afleiden? Alleen naarmate ons geloof, dat

wij, onder al de gebeurtenissen der wereld, gedurig tot een gelukkiger tijd naderen, vermeerdert, wordt ons hart kalmer, en onze beschouwing verliest telkens iets van derzelver akeligheid. Wat in de natuur een zuiverend onweder is, wordt ons dan de hevigste beroerte der volkeren, dikwerf in de gevolgen te weldadiger, naarmate zij ons, van voren beschouwd, vreeselijker toescheen. Wij dragen dan, of met vreugd, zoo er een edel hart in onzen boezem klopt, of ten minste, indien wij slechts geene lage, en door onmatige eigenliefde verachtelijke menschen zijn, gedwee en zonder morren, de rampen van onzen tijd, de, voor onze dagen bestemde, uitbarstingen van vroeger opeengepakte oorzaken; zij helpen in allen geval voor ons nageslacht eene betere orde van zaken aanvoeren. Wij denken ons in dezelve in, en nu vergeten wij het tegenwoordige, of zien in de verdubbeling der rampen alleen het voortteeken eens dageraads, die des te schooner en spoediger aan zal breken.

(Uit de *Verh. over de verbreiding der Evangelieleer.*)

DE LANGZAME WERKING VAN HET CHRISTENDOM.

Zijn overal, waar de leer van het Evangelie tot hiertoe aangenomen is, die hoofdbronnen van rampen en ellende volkomen uitgedroogd, die in andere landen, onder de ongechristende volkeren, nog zoo treurig mild vloeien? Ja, de oorlog is minder woest en wreed geworden. In deszelfs gevolgen vertoont zich meer menschlievendheid. Men brengt meer verzachting aan, waar, behoudens de hoofdzaak, verzachting aan te brengen is. Hoe vreeselijk de krijg in onze dagen ook gewoed hebbe, waar is eene enkele stad, onder de talloze, die ingenomen zijn geworden, welke van verre of van nabij het lot ondervonden heeft, dat het rampzalig Maagdenburg, onder Tilly, nog geen twee eeuwen geleden (in Mei 1631) ondervond? Het is waar, Suwarow, in zijne behandeling omtrent Praga, kan, uit onzen tijd, naast hem geplaatst worden, maar hij staat hier ook éénig, en hoe eenparig verhieft zich de stem der menschheid door geheel Europa tegen hem! Deze invloed van den geest des Christendoms erken ik dankbaar; maar de oorlog zelf, wat deszelfs wizen aangaat, altijd even rampzalig en verwoestend, altijd door dezelfde heersch- en baatzucht voortgebracht, altijd door het egoïsmus van volks-

waan en volkstrots, door de eigen-hartverkleinende vaderlandsliefde, ten koste van algemeene broederliefde, geschraagd en aangevuurd, altijd lijnrecht tegen den geest van Jezus' leer aandruischende, houdt dat onder de Christenen op? Wordt het zelfs, uit christelijke beginselen, zeldzamer? Is de staatkunde zedelijker onder ons geworden? Beoogt zij meer de verlichting en het geluk der volkeren? Zijn verblindende, geveinsdheid, bedrog, verder van dezelve geweerd, en zijn de middelen, daar zij haar doel mede poogt te bereiken, zoo rein, als het doel zelf weldadig is? In één woord, onderwerpt zij zich ter goeder trouw aan de zedeleer van het Evangelie, of onderwerpt zij de zedeleer van het Evangelie aan hare oogmerken en bedoelingen? Dat de onpartijdige beschouwer hier beslisse! Dit is althans zeker, dat, evenals wij bij het terugzien op verlopen eeuwen den weldadigen invloed van het Christendom, hetzelfde dan of het hier uit het Evangelie zelf, of uit wijsgeerige stelsels, daar het, voor dit gedeelte, reeds in overgegaan was, tot ons sprak, niet missen kunnen, wij even weinig voor ons verbergen mogen, dat het er nog ver vandaan zij, dat het Evangelie dien invloed op ons uitoefene, die het op ons uitoefenen kon, en die het voor de tijden van Constantinus, toen het, nog tot geen werktuig in de handen der staatkunde verlaagd, zijne belijders, door geene aardsche voorrechten voor weelde, eerzucht en wereldsche grootheid nog gewonnen, waarlijk tot edele menschen vormde, metterdaad uitoefende, en dat wij juist daarom ook nog aan al die ellenden onderhevig blijven, die uit het volgen van eenen tegenovergestelden geest natuurlijk ontspruiten moeten, maar die ook allen verminderen zouden, naarmate de Evangelieleer meer hare weldadige kracht onbelemmerd op de harten kon uitoefenen. »Men weet het [zegt Reinhard (*)] uit de geschiedenis, welk eenen snellen, alles veredelenden, invloed de zedenleer, door den geest der liefde bezielde, door de prediking des Evangeliums bekam; welk eene onverwachte, bijna ongelooflijke, verbetering zij in eene wereld voortbracht, die in misdaden van allerlei aard als verzonken was, en welk nieuw zedelijk leven het menschelijk geslacht binnen korten tijd daardoor ontving. Dat dezelfde verandering nog altijd volgt, zoodra men zich oprecht aan het Christendom overgeeft, bewijst de ervaring.» — Maar nu springt het in het oog, dat evenzeer als de voortgang van den invloed der Evangelieleer, door een alengskens toenemen, het doelwit gedurig naderen moet, daar dezelve aan de ontwikkeling der Rede,

(* *Moralsyst.*, 2 B., 1 Cap., blad. 115.

aan de verfijning en verhooging van ons zedelijk gevoel in ons verbonden is; dit naderen, of deze voortgang evenzoo onmerkbaar en langzaam moet zijn, en dat, de tegenwoordige toestand der wereld in aanmerking genomen, de invloed der Evangelieleer hinderpalen te overwinnen hebbe, die niet dan allengskens, en vooreerst slechts door eenen verborgen invloed op de harten van bijzonderen te overwinnen zijn, of wil men liever, dat de staten en volkeren den langen, maar zekeren, weg der ervaring moeten doorworstelen, om, na alles beproefd te hebben, en in alles geene redding, maar alleen verandering van ellende, ondervonden te hebben, eindelijk tot de weldadige Evangelieleer de toevlucht te nemen, proefondervindelijk overtuigd, dat niet alleen hunne innerlijke waarde als menschen, maar ook hunne rust en welvaart, als leden van dezelfde maatschappij, zij mogen dan tot het bevelende of gehoorzamende gedeelte van dezelve behooren, aan de hartelijke beoefening en in-practijk-brenging dier leer verbonden zijn, dewijl ellende of geluk altijd onmiddellijk met de afwijking van, of de aannadering tot, derzelver zedelijke voorschriften in het nauwst en onafscheidlijkst verband stonden. Zien wij dit nog in eenige bijzonderheden.

Dat de geest van het Evangelie algemeene menschenliefde ademt, en altijd van het bijzonder belang afleidt, om op het algemeen belang der menschheid de oogen te doen vestigen, dat Jezus, om dit gevoelen diep in de harten te prenten, niet slechts God als den algemeenen Vader der menschen voorstelt, die aan goeden en kwaden wel doet, en in wiens volmaaktheden na te volgen, onze groote taak en bestemming gelegen is, maar dat hij tevens de handelwijze, die God eens met ons in den grooten dag der vergelding houden zal, volkomen aan onze handelwijze omtrent onze evenmenschen verbindt, is bekend; maar is het minder openbaar, dat de groote Insteller van onzen godsdienst het hier niet bij de sterkste algemeene voorschriften laat, maar tot in de kleinste bijzonderheden afdaalt, en al die rust- en vrede-verstorende gezindheden en driften, welke, als zij eens post in het menschelijk hart gevat hebben, nooit nalaten het heil der maatschappij, hetzij dan meer openbaar, hetzij meer verborgen, te verstoren, in den eersten oorsprong, in de kiem zelve, aantast, door niet slechts allen haat en vijandschap voor doodslag te verklaren, en van onzen kant stellig te verbieden, maar ons bovendien nog, niet minder stellig, te bevelen, dat, wanneer ook onze evenmensch met die rampzalige*gezindheden omtrent ons aangedaan ware, wij hem echter, desmette-

genstaande, altijd met de eigen liefde en weldadigheid moesten bejegenen, zoo, dat wij hem te zegenen hadden, waar hij ons vloekte, hem wel hadden te doen, waar hij ons haatte, voor hem te bidden hadden, waar hij ons geweld aandeed en vervolgde. Dan, en dan ook alleen, zouden wij eerst kinderen van den Vader in de hemelen zijn, die zijne zonne deed opgaan over boozen en over goeden, die over rechtvaardigen en over onrechtvaardigen regende (*). Nog meer: het Evangelie erkent overal de rechten der Rede, spoort aan om alles te beproeven en het goede te behouden (+); verbiedt niet slechts alle kwaad, maar beveelt ook al het goede, dat ooit in ons vermogen zal zijn, en veroordeelt hem stellig, die het goede weet te doen, en het niet doet (§). Het breidt het gebied der Rede overal op het krachtigst uit, door aan alles, wat ooit onze volmaaktheid kan helpen bevorderen, de kracht van een goddelijk gebod bij te zetten, en ons te bevelen, om gedurig na te sporen, al wat waarachtig, al wat eerlijk, al wat rechtvaardig, al wat rein, al wat liefelijk is, al wat welluidt; ten einde altijd en overal elke deugd en elke lofwaardigheid te betrachten (**). Eindelijk, het snijdt alle aardse bedenkingen, die gouddorst, eerzucht, wellust, in het hart zouden kunnen doen ontstaan, geheel af, door onbepaald te bevelen, dat men God boven alles, dat men God meer dan menschen moet gehoorzamen (++); terwijl het tevens de dwangmiddelen, daar oppergezag en staatkunde de volbrenging dezer geboden, zoodra zij hun tegenwerkten, mede zouden kunnen verhinderen, in den grond verlamt, door ons op een veel grooter gevaar opmerkzaam te maken, dan wij, door de getrouwe vervulling onzer plichten, bij stervelingen ooit loopen kunnen, en ons daar, waar vrees voor gevaar en dood ons in onze plichten zou doen vertragen, ernstig toe te roepen: »Vreest niet voor degenen, die het lichaam dooden en de ziel niet kunnen dooden, maar vreest veel meer Hem, die beide ziel en lichaam kan verderven in de helle" (§§).

Maar wie ontdekt nu terstond niet, dat evenzeer als ons verstand, bij deze oppervlakkige schets van de voorschriften en van den geest des Christendoms, volkomen overtuigd moet zijn, dat de aarde van hare drukkendste rampen verlost zoude zijn, van het oogenblik dat deze adem Gods de

(*) Matth. V: 44, 45.

(+) 1 Thess. V: 21.

(§) Jak. IV: 17.

(**) Philipp. IV: 8.

(++) Hand. IV: 19. V: 29.

(§§) Matth. X: 28.

gemoederen der stervelingen bezielde, het niet minder in den aard der zake ligt, dat dit niet eensklaps, maar slechts van lieverlede en als onmerkbaar gebeuren kan. »Hoe meer uitgebreidheid toch iemand aan zijne ondernemingen geve [opdat ik nog eenmaal Reinhard late spreken (*)], des te meer tijd kost het om dezelve door te zetten en ten uitvoer te brengen. Dit is inzonderheid het geval bij alle zoodanige ontwerpen, die op de verlichting en verbetering der menschen betrekking hebben. Begrippen en overtuigingen, die men zich eens heeft eigen gemaakt, en welke, door verscheidene redenen, eerwaardig en dierbaar geworden zijn; gewoonten en handelwijzen, voor welke men is opgevoed geworden, en waarbij men zich juist niet kwalijk denkt te bevinden: deze houdt men met eene zekere hardnekkigheid vast, en laat zich dezelve niet schielijk, en zoo maar opeens, ontnemen. Bij uitstek veel kost het, maar een enkel mensch te hervormen; hoeveel tijd zal er derhalve noodig zijn, om eene *natie*, en hoeveel meer om *geheel het menschedom*, te herscheppen? Het spreekt daarom vanzelf, dat hij, die een allesomvattend plan beraamt, aan eene *snelle* uitvoering in het geheel niet kan denken, maar zich moet voorstellen, dat er, tot eene allengskens voortgaande uitbreiding zijner verbeteringen, eene lange reeks van jaren, of liever van eeuwen, zal noodig zijn.»

Zooals onze maatschappijen ingericht zijn, en zooals de gronden zijn, waarop de staatkunde tot hertoe rust, de stelregels, die zij tot hertoe opvolgt, zou eene eensklapsche, zelfs eene spoedige hervorming hier onmogelijk zijn. Elke natie toch heeft niet slechts hare eigen inrichtingen, hare eigen behoeften, haar eigen bijzonder belang en daarop gevestigde bijzondere vaderlandsliefde, maar dit belang is gewoonlijk lijnrecht tegen het belang van alle andere volkeren ingericht, of waar het dit niet is, zijn het enkele toevallige omstandigheden, die dit beschikten, bij voorbeeld, dat de handel van het eene volk toevallig in betrekking tot dien van het andere volk geraakt is, zoodat men onderling belang heeft zich te sparen of zelfs voor te staan, zonder dat hier echter eenigszins christelijke beginselen, of geest van de Evangelieleer, maar altijd dezelfde eigenliefde op invloei; deze vaderlandsliefde is de tegenvoeteling van de vaderlandsliefde van elk ander volk, en de grootste hinderpaal eener algemeene menschenliefde. Van hier de eeuwige twisten en beroerten der volken, van hier de vereeuwigde oorlog. De

(*) *Plan, hetwelk de Stichter des Christ. tot heil der Wereld ontwierp, 3^e Afd., bladz. 299.*

staatkunde staat niet slechts bij de verschillende volkeren met dit hun bijzonder belang in de nauwste betrekking, maar het gedurig in de hand te werken, het rusteloos te bevorderen, ziedaar haar groot doel, hare eigen verheffing. En of dit enkel geschieden kan door den bloei van een rijk of van een volk op de puinhoopen van een ander, of zelfs van verscheiden andere, te gronden, of de weg, die tot deze verheffing voert, door stroomen menschenbloeds, en door eeuwen van menschenlijke ellende, loopt, dit komt zelfs niet in aanmerking, of zoo het dit voor oogenblikken, door den verborgen invloed van de Evangelieleer doet, die zelfs ook daar nog op hare versmaders werkt, waar deze enkel de Rede en het Zedelijk gevoel wanen te hooren spreken, dewijl deze Rede reeds door de Evangelieleer verlicht, dit zedelijk gevoel door de Evangelieleer reeds gescherpt is geworden; hoe ras sterft deze bedenking in de geboorte, zoodra de stem van eigenbaat of eerzucht zich slechts van verre hooren doet. Eigenlijke zedelijke gronden kent de staatkunde niet. Deze zijn eeuwig en onveranderlijk, en hangen van geene tijden of omstandigheden af. De gronden, daarentegen, naar welke de staatkunde zich regelt, zijn aan de ebbe en vloed gelijk. Zij veranderen elk oogenblik en maken het heden dwaze en ongeoorloofde, morgen dikwerf tot wijsheid en plicht. In één woord, macht bepaalt de geoorlooftheid harer daden, en wat langs den kortsten weg, op het zekerste, tot het zich voorgestelde doel voert, maakt hare geheele zedenkunde uit. Hoe ware het nu mogelijk, dat de reine geest van het Evangelie hier ijlings of spoedig werkte? Door den christelijken godsdienst uitwendig aan te nemen, te belijden, en zelfs voor de leerstellingen, die men aan denzelven eens toegekend heeft, te ijveren, is hier niets gedaan. Men ziet, dat gechristende natiën, te midden van het Christendom, en onder de dagelijksche bekendmaking van deszelfs heilige en weldadige voorschriften, elkanders bloed, evenzeer als ongechristende volkeren, vergieten, en de staatkunde de belijdenis van het Evangelie, en het opvolgen van hare eigen voorschriften, ook waar zij tegen den geest van dat Evangelie lijnrecht aandruisen, zeer wel weet te vereenigen. Men zou dus de voorschriften van het Evangelie eensklaps werkelijk in practijk moeten brengen. Maar is dit weer denkbaar zelfs? Zou het, bij de grootste verwarring, een aasje heils meer aanbrenge? Dit zou dan algemeen moeten geschieden, zoo, dat alle vorsten en alle volkeren op één oogenblik besloten, om hunne staatkunde met de zedenleer van het Evangelie te verwisselen, en wie

ziet niet, dat dit onmogelijk is? Maar ondersteld, dat het mogelijk ware, wat heils zou het aanbren- gen? Zou dan eene aanneming van zedelijke be- ginselen, zonder dat het hart door zedelijkheid zelve hervormd en veredeld was, in staat zijn, om eensklaps tot een tegenwicht te verstrekken aan het geheele gebied der zinnelijkheid, aan de zoo lang gekoesterde, aan de, zoo lang aan de volle heerschappij over de Rede gewende, driften? Zou eene geheele, zou ten minste de meerderheid eener natie, zouden de koningen en grooten der aarde ijlings, ieder voor zich, in reële menschenwaarde en menschengrootheid, afgezonderd van alles, wat uitwendige praal en valsche grootheid hier immer geven kunnen, hunnen hoogsten roem en geluk zien, zoo, dat zij ze, ook ten koste van het- geen de wereld en de zinnelijkheid grootheid en geluk noemen, en zij zelve als éénige grootheid en geluk kennen, najaagden, en geen onspoed vreesden, geene zelfverloochening of vernedering te pijnlijk keurden, waardoor zij ze immer ver- werven konden? Zouden zij eensklaps liever de deugdzaame, dan de groote (zooals eenmaal dit woord in de maatschappijen aangenomen is), liever de rechtvaardige, dan de machtige, liever de ze- delijke, dan de overheerschende natie willen zijn, liever de goedkeuring van hun geweten en van den heiligen en rechtvaardigen God zich waardig gevoelen, dan de bewondering en lof van de gan- sche aarde in te oogsten? Of zou spoedig de Evan- gelieleer weer, mogelijk slechts op eene nieuwe wijze, tot een louter staatkundig goochelspel ver- laagd worden, welks invloed, ver van aan heerschen baatzucht grenzen te zetten, dezelve veel eer zou schijnen te heiligen, en voor het oog van het algemeen eene minder terugstootende gedaante te geven? Wie ziet niet, dat, om zich waarlijk door den geest van het Evangelie te laten besturen, vooral daar te laten besturen, waar onze stand en ons vermogen ons boven de wetten, en zelfs boven hetoordeel onzer medemenschen verheffen, ons hart volkomen voor denzelfden ingenomen moet zijn, en wij niets slechts van de wijsheid en uitvoerlijkheid, maar zelfs van de onbedingde noodzakelijkheid van, en verplichting tot, zulk een gedrag overtuigd moe- ten zijn, en wel zoodanig overtuigd, dat de moe- lijkste strijd en pijnlijkste zelfverloochening ons in onze keusgeen oogenblik doen wankelen, dewijl ons de goedkeuring van ons geweten, de rust van ons hart, en het gevoel onzer eigenwaarde, afgezonderd van allen uitwendigen glans, zwaarder wegen en meerder waardig zijn, dan schatten, eer, wellust, tronen zelfs, in één woord, dan alles wat de wereld vermag te geven. En is dit enkel door het aanne-

men van beginselen, of door een staatsbesluit, waarbij deze beginselen verklaard worden die der natie te zijn, uitvoerlijk, of veronderstelt het eene onmerkbaar vorming van het hart voor die begin- selen, en dus reeds eenen zekeren graad van ver- edeling, die ons gewillig maakt, om dezelve als hoogste wet te eerbiedigen en te gehoorzamen, zonder zelfs de gevolgen, die het op onzen uitwen- digen stand zou kunnen hebben, of het oordeel der eeuw er over, voor een oogenblik in aanmerking te nemen?

Maar alweder eens ondersteld, dat op één oogen- blik al de natiën van ons werelddeel ter goeder trouw zich voor de volkomen uitoefening der Evan- gelieleer verklaarden; welk eene verwarring zou dit eensklaps in de maatschappijen veroorzaken, welker bijzondere leden voor dezelve nog niet voorbereid waren? Men denke hier alleen op onze staande legers en de ijlingsche afschaffing van de slavernij. Van het laatste hebben wij werkelijk proeven gezien. Zouden die eigen rampzalige ge- volgen zich inmiddels vertoond hebben, zoo die ijlings vrijgemaakte slaven vooraf door de Evan- gelieleer gevormd waren geweest, en dus bij hunne vrijverklaring door deszelfs geest bestuurd waren geworden? Het Evangelie moet zijn invloed op de gansche, althans ten minste op de meerderheid der maatschappij uitoefenen, zal de laatste ooit deszelfs weldadige gevolgen ondervinden kunnen. Maar nu kan de Evangelieleer nimmer haren in- vloed op geheele maatschappijen, als maatschap- pijen, uitoefenen; zij oefent hem alleen op *indivi- du's* uit; en wordt dit aantal eindelijk zoo groot, dat het op de maatschappij in moet vloeien, dan deelt ook juist in zooverre die maatschappij in de voordeelen, die de Evangelieleer aanbrengt. Waren al de leden eener maatschappij ware Chris- tenen, de weldadige invloed van de Evangelieleer zou zich ook over de geheele maatschappij ver- spreiden, maar toch altijd zou de geest van het Evangelie enkel op ieder lid in het bijzonder mee- ten werken. Want daar geen staatsregeling, geene enkele wet zelfs, op eene maatschappij werken, of eenigen weldadigen invloed verspreiden kan, dan in zooverre de bijzondere leden dier maatschappij van de noodzakelijkheid of voortreffelijk- heid van dezelve overtuigd zijn, en er zich dus uit die vanzelfheid, die alleen de vrucht van overtuig- ing zijn kan, aan onderwerpen, hoe zou dit het Christendom kunnen? Of hoe zou eene staatsre- geling of wet, welke beginselen er ook bij aan de orde van den dag worden gebracht, en hoe nuttig en noodzakelijk, als aanleiding en bevorderings- middel dit somtijds ook zijn moge, eensklaps het

hart kunnen veranderen, of ijlings aan de neigingen en begeerten die wending geven, welke zij hebben moeten, om die beginselen getrouw aan te kleven, en voor derzelver dadelijke uitoefening alles, waar de nood het vereischt, op te offeren?

»De wijste en grootste mannen vóór Jezus, zegt hier nog eens zeer waar, Reinhard (*), hadden de noodzakelijkheid eener verbetering van den maatschappelijken toestand gevoeld, maar gezamenlijk *nieuwe wetten* en andere *staatsinrichtingen*, als het middel beschouwd, hetwelk daartoe moest gebezigd worden. Hiervandaan, dat zij, als om strijd, over den besten vorm der burgerlijke maatschappij schreven, waarbij zij dan hun weelderig vernuft den lossen teugel vierden. Ook in dezen bewandelde Jezus zijnen eigenen, en wel den ééniq waren, weg. Hij alleen nam als bewezen aan, dat dwangmiddelen en staatkundige verordeningen, wel uiterlijke *eerbaarheid*, maar geenszins ware *zedelijkheid* kunnen bevorderen. Intusschen moet deze laatste, in eene burgerlijke maatschappij, gevonden worden, zal het haar kunnen welgaan. Zijne inrichtingen scheidde Hij derhalve van de staatsbelangen geheel af, begon met de verbetering der bijzondere leden, en de aankweking van ware liefde tot het goede bij hen: verzekerd zijnde, dat een staat, wiens burgers deugdliedend zijn, zelfs bij gebrekkige wetten wél zal varen, en zich, zonder gewelddadige schokken, eene betere staatsregeling bezorgen. De burgers wilde Hij niet door den staat, maar den staat door de burgers verbeteren.»

De Evangelieleer kan dus niet anders dan onmerkbaar en van lieverlede haren weldadigen invloed uitstrekken. Naarmate zij meer op de harten van bijzondere menschen veld wint, zal zij dagelijks meer op de maatschappij invloeden en de menschelijke ellende verminderen; zoo zelfs, dat wanneer zij eenmaal den toestand der maatschappij, over het geheel genomen, verbeterd hebbe, ook die leden van dezelve, die der Evangelieleer nog niet van harte toegedaan zijn, in deze verbetering deelen, en er dus waarlijk reeds bij winnen.

(Uit: *de Verh. over de verbreiding der Evangelieleer.*)

GOD.

Vruchteloos sla ik mijne oogen naar boven om den ongeschapen luister van Gods heerlijkheid te aanschouwen, de brandende zeeën van zonnen ver-

(*) *l. c.*, bladz. 360, 361.

toon mij slechts den flauwsten wederschijs van den glans, die op zijn aangezicht vlamt, en den hemel tot eenen hemel maakt! Afgemat, verblind zinken mijne oogen naar beneden; ik ontdek den worm, die het stof bewoont, en in onaanzienlijke kringen voor mijne voeten voortwemelt. Vergeefs poog ik mijne aandacht van dit onaanzienlijk voorwerp af te trekken, de alle verstand verbijsterende gedachte heeft mij reeds aangegrepen, geweldig aangegrepen: Hij, die het noorden over het ijdel uitbreidt, die de aarde over niets ophangt, die den nacht om zich berolt en met wolkenduisternis op wolkenduisternis zich bedekt, voor wiens glans de wolken echter wegwijken, voor wiens scheldenden adem de afgrond des waters geopend en de zuilen der aarde ontdekt worden! Hij, bij wien de volkeren geacht zijn als een droppelaanden emmer, als een stofje aan de weegschaal, en die de eilanden wegwerpt als dun stof! die de bergen aanraakt en zij rooken als altaren Hem ter eere! die de wateren in zijne handpalmen vat, en hun vreeselijk gebruik tot eenen ontzaggelijken, Hem heerlijken, lofzang doet opklimmen! — Hij zorgt voor dezen kleenen en verachtelijken worm, voor dezen prediker zijner onbegrensde liefde, met de toegenegenheid van een Vader!

Verbazend, onbegrijpelijk, bedwelmend Wezen! bij wien de worm, die voor het ongewapend oog onzichtbaar is, niet klein, de vlammeende Cherub, die boven het gestarnte aanbidt, niet groot is! God, overal, altijd, zonder vermindering, zonder aanwas, God in alles wat buiten u bestaat, God, die alles op uwen wenk aanwezen schonkt, die alles op de vleugelen uwer algenoegezaamheid draagt, en uit uwe milde hand zegent, en alles met den eigen wenk in zijn vorig niet neder kunt storten! Wie kent U dan Gij zelf?

Reeds verzink ik machteloos op uwen aardbodem neder; vergeefs poge ik U in uwe schepping op te sporen; elke zon, die boven mijn hoofd drijft, is eene gloeiende, eene stroomende letter van uwen wonderlijken naam; maar haar aantal bedwemt mijne ziel; ik verlies mij in de oneindigheid uwer grootheid; de afstand van den worm tot den engel verdwijnt daar voor mijne oogen, en beiden hoor ik ze, bedwemd, den uitersten grenspaal hunner eindigheid tastende, uitjuichen: God is groot, wij begrijpen hem niet!

(Uit: *Dagboek mijner goede werken.*)

ten, die in de groote wereld meer ingewilligd worden, en natuurlijk meer ingewilligd moeten worden, dan in eene meer afgezonderde en vrijere leefwijze. Gene is toch het tooneel van eierzucht, zelfbelang, wellust, en andere verachtelijke driften, die alle uit haren aard geschikt zijn, om ons hart voor zachter aandoeningen te vereelten, en die eindelijk onze ziel tusschen de zorgen, het verdriet en de wroeging verdeelen. In zulk eene gestadige onrust is het eigen voorwerp, dat ons in onze onschuldige jeugd eene onuitputtelijke bron van vermaak was, thans eene nietsbetekenende, eene verdrietverwekkende zaak voor ons. De zachte, de harmonische natuur verspreidt vruchteloos hare volle tooverkracht om ons henen; zij is ons een rijk des doods geworden. De roos bloeit niet meer voor ons, en het lieflijk blozend gelaat des dageraads schijnt ons verdrietiger toe, dan de stikdonkere nacht. Welke schokken heeft onze ziel in dezen beklagenswaardigen toestand niet noodig! Zij moet geheel geschud worden, en een vermaak genieten, dat bedwelmend genoeg is, om haar voor een oogenblik haar zelve geheel te doen vergeten; dat echter gedurig nog prikkelender moet worden, totdat het zijn laatste toppunt bereikt heeft, en ervoor haar geen genoegten meer overig is.

(Uit: *Brief over de navolging der natuur.*)

NEDERLANDSCHE KUNSTSMAAK.

Dat zich de smaak onzer natie tot zekere onderwerpen het liefst bepale, blijkt uit de duurzame keus der dichtstukken, die zij aanhoudend het liefst leest. En welke dichtstukken zijn dat? Eenvoudige schilderijtjes van de natuur, die haar omringt; maar in deze vereischt ze zooveel kunst (dit woord in den goeden zin gebruikt) als noodig is, om in haar den hoogsten graad van illusie te verwekken, om haar de navolging voor de natuur zelve te doen houden. Ik wil hier het *ideaal* niet uitsluiten; integendeel, ik geloof, dat haar dit altijd het meest behagen zal, maar dan moet ook dit *ideaal* niet boven de wolken zweven, maar uit de natuur, die haar omringt, samengesteld zijn, althans er in de nauwste betrekking mee staan. Evenals over het algemeen (en van een bijzonder *individu* is hier de rede niet) de Nederlander een stuk van Rafael en Corregio voorbij zal gaan, om vooreen koetje van Potter, voor een watervalletje van Ruisdael, voor een zeeetje van Van de Velde te toeven, evenzoo zal hij het *Paradijs verloren* van

Milton, den *Messias* van Klopstock vrij onverschillig daar laten, om zich met een vers van Poot, met eene *idylle* van Gessner te vermaken.

Als onze natie in oogenblikken van uitspanning hare toevlucht tot een dichtstuk neemt, wil ze op de gemakkelijkste en voor haar streelendste wijze door hetzelfde vermaakt worden. Een vers, dat inspanning vereischt, dat bestudeerd moet worden, om er het schoone en verhevene in te vinden, is voor haar, is voor hare wezenlijke behoefte op dat tijdstip, niet berekend. Een vers, dat over onderwerpen loopt, die haar nimmer in de natuur vermaakten, zal haar gewis in de navolging ook niet behagen. Akkergronden, weilanden, bosschen, zeeën, rivieren, beken, en al wat daarmede in betrekking staat, ziedaar wat de Nederlander, tot hiertoe, exclusief beminde. De gedichten en schilderstukken, daar hij dat in mist, zijn gewis de lievelingsstukken van zijn hart niet.

Dat deze waarneming door de ondervinding gestaafd wordt, is zeker (*). Elk die hier met onze Nederlandsche schilders en dichters, elk die met de schilderijen en dichtstukken, die ten allen tijde hier het liefst beschouwd en gelezen werden, bekend is, zal mij dit, geloof ik, gretig toestemmen. Maar hier is meer bij te brengen. Deze smaak is niet maar zoo toevallig de smaak onzer natie geworden; uit haar grondkarakter en zeden moest hij natuurlijk voortvloeien, en de Nederlander zou geen Nederlander geweest zijn, indien hij hier eenen anderen smaak bezeten had. Dit verdient eene nadere ontwikkeling.

Onze natie heeft zich zelve in den volsten zin geschapen. Het land, dat ze bewoont, is haar land. Zij heeft het aan de wateren ontwelgd. De zeeën en rivieren, die er naar willekeur hare woede in ten toon spreidden, betugelde hare vuist. Zij deed meer: zij hervormde ze van vijanden, die haar niets dan schade aanbrachten, in vrienden, die haar verzorgden, die bronnen van voorspoed en welvaart voor haar werden. Hoezeer moest zulk een volk

(*) Gij zult u hier genoeg herinneren, welke verzen onze landgenooten het meest al van buiten kennen, om mij eene nadere opgave overtollig te maken. Ondertusschen verdient het opmerking, dat het zelfs in groote dichtstukken juist de natuurafereelen zijn, daar onze natie het eerst en het langst aan blijft hangen. Ik geloof dat er maar zeer weinigen onder onze landgenooten zijn, die, eenigen smaak voor de poëzie bezittende en eenmaal den Abraham van Hoogvliet in de hand gehad hebbende, de beschrijving van den avondstond, in het begin des 10^{den} Boeks, niet uit het hoofd op kunnen zeggen, schoon ze ook buiten dat niets uit het genoemde dichtstuk onthouden hebben.

de natuur, die hen omringde, niet beminnen! Elke blik, dien zij erop wierpen, herinnerde hun hunne eigen vlijt, hunne eigen grootheid. Het wellustig Italië moge zijne bewoners door de heerlijkheid der schoonste landouwen streelen; al de prachtige gezichten, die een Vesuvius oplevert, halen niet bij de beschouwing van eenen rijken weikamp met tierend vee beslagen, zoodra er de streelende, de zielverheffende gedachte bij komt: »Ziedaar mijne schepping — ziedaar mijne duurzame welvaart tevens! Hier sloeg eens de zee hare golven; daar trad de magere stier in moerassen. De stoutheid mijner onderneming, mijn geduld, mijne vlijt, mijn taaië en onvermoeide arbeid heeft de natuur overwonnen, en de elementen getemd!» Inderdaad, de natuur, die den Belg omringt, moge zoo eentonig in de oogen van vreemdelingen zijn, als ze wil, in zijn oog moet het eene heerlijke natuur zijn. Aan elken grasspriet, die op zijn grond ontluikt, aan elke gladde melkkoë, die in zijne weide glimt, is een denkbeeld zijner grootheid verbonden. Hoe natuurlijk dus is hier de smaak van den Nederlander! Kon hij zich met mogelijkheid immer tot andere voorwerpen uitgestrekt hebben, dan waar zijn belang, waar zijne welvaart en grootheid zoo onafscheidelijk aan verknocht waren?

Maar zien wij onze natie ten toppunt van haren luister verheven; zien wij haar met den evenaar van Europa in de hand; koningen op den zetel vestigende of van tronen beroovende; boven allen hoon en smaad het bewind over de zeeën voerende; de macht, daar de roekelooste naburen, door schade wijs geworden, voor terugbeefden, in haar eigen schoot, in hare havens en magazijnen bezittende, en met één wenk bezielende. Ook daar vinden wij bij de eigen naarstige, arbeidzame, alles aan zich zelve verschuldigd zijnde natie juist denzelfden smaak even natuurlijk. De koopmanschap en zeevaart blijven de bronnen van haar welvaart, blijven de trappen, daarze gedurig hare grootheid meer op tegenklimt. Het is de eigen kring, daar ze altijd in rondzweefde, maar deze kring is meer uitgebreid, is grooter. Hare onophoudelijk toenemende vermeerdering en welvaart had haar steden doen bouwen, havens doen aanleggen; nu dwingt haar haar bloei om de meeste uren van haren tijd binnen de wanden van het koopkantoor te slijten. Hoezeer moest door deze gedwongen levenswijze hare liefde voor, hare verzotheid op, de natuur vermeerderen! Zij maakte ook haar liefst, haar hartelijkst gezocht vermaak uit. De rijke koopman reikhalsde naar den Vrijdagavond, dan verliet hij zijne woning om het open veld te gaan bezoeken, zijne zorgen bleven

in de stad terug; op het land voelde hij het volle geluk van zijn aanzijn. De lust nam hem spoedig zijne vermoeidheid af, elke wandeling gaf nieuw vuur aan zijne uitgedoofde hersenen, en den volgenden Maandag vond hij zich opnieuw tot den aanhoudenden arbeid van eene geheele week in staat. De winkelier vond geene mindere verkwikking in de eigen uitspanning. Zijn klein tuintje was hem een tempel. Indien hij de natuur maar genieten mocht, was hij voldaan, en geen arbeid viel hem te zwaar, zoodra er de gedachte aan eene winst mede verbonden was, die hem zijn klein plekje gronds eene nieuwe bekoorlijkheid zou kunnen doen bijzetten. Mogelijk is er nimmer eene natie geweest, die, naar hare grootte, meer van buitenplaatsen en hoven gehouden heeft, dan de onze; mogelijk is er geen land op den aardbodem, daar naar evenredigheid meer buitenplaatsen en hoven in gevonden worden, dan in Nederland. Onder grooten en kleinen was er nooit een vermaak bij uitstek, of het moest op het vrije veld genoten worden. De Zondag, bij gunstig, maareenigszins gunstig weer, laat in Nederland nooit na de steden te ontvolken, om de velden met vroolijke en lachende bewoners te verrijken.

Wat dunkt u nu, mijn vriend! zou de Nederlander in de kopie andere voorwerpen aanhangen, dan hij in het origineel bemint? Mag hij niet met recht vorderen, dat de dichter en schilder hem op datgene vergasten, wat hij zoo boven alles liefst? Altijd kan hij zijnen lust op het veld niet aanhangen; maar nuzal die dichter, die schilder, zijn man zijn, die hem het meest zijne geliefkoosde natuur voor oogen brengt, die ze hem zoo gemakkelijk voor oogen brengt, dat hij ze zonder inspanning herkennen en genieten kan, en zoo naar waarheid, dat hij bij oogenblikken uit zijn eenzaam koopvertrek in het midden der velden ijlings waant overgebracht te worden.

Beide deze vereischten verdienen nog een oogenblik onze aandacht.

Het leven van den Nederlander is ten allen tijde een zeer bezet, arbeidzaam leven geweest. Zelden ging men hier tot vermaken over, of de vermoeiing, de afgeslooftheid zelve, maakten ze noodzakelijk. En welk eene uitspanning moest dan natuurlijk de beste zijn? Zeker die het gemakkelijkst tot vermaak leidde, die, na eene zoo lange inspanning, geen zweem van nieuwe inspanning weer vereischte; integendeel, die de verslaptte ziel het opmerkbaarst vervrooljkte en hierdoor eene nieuwe veerkracht verleende, om met herstelden lust en moed tot den ouden arbeid weder te kunnen overgaan. In die oogenblikken zou eene ode van Klop-

stock de vermoeidheid vermeerderd hebben. Hoe schoon dezelve inderdaad ook zijn mag, om hare schoonheid te gevoelen moet men dikwerf zeer diep nadenken — dit wilde onze landgenoot in de luttele uren van zijn vermaak niet. Hij had zoo lang moeten denken, diep moeten denken; nu wilde hij zonder denken gevoelen, zonder poging genieten, en hij prees altijd den kunstenaar het meest, die het best aan deze zijne begeerte voldoen kon.

Maar behalve deze gemakkelijker eischte onze landgenoot de gestrengste waarheid der natuur in een voortbrengsel, dat naar de verdienste stond van hem te behagen. Hij moest zijne zoozeer geliefde natuur overal vinden; de gewaarwordingen, die hij op het veld zoo menigmaal nagehangen had, moesten telkens opnieuw in zijn hart verwekt worden, en naarmate de dichter of schilder dit meer wist te doen, naar die eigen mate was hij meer zijn geliefde, zijn aangebeden kunstenaar. Idealen, die uit zijne eigen natuur niet samengesteld waren, waren niet voor hem; hij gevoelde er niets bij. Gevoelens, die te hoog opgewonden waren, gedachten, zooals ze op toppen der Alpen, daar hij nooit geweest was, in de ziel ontstaan, vlogen over zijn hoofd heen; zijn hart bleef er koud onder, en zij waren hem nimmer de moeite waardig om ze angstig na te denken. Ik kan, bij voorbeeld, zeer licht begrijpen, dat het bekende vers van Poot: *Hoe genoeglijk rolt het leven, enz.*, lang het liefkoosdestukje van onze natie geweest is. Het schonk haar juist de herinneringen, die ze zoo vurig beminde, het verlevendigde juist de aandoeningen in haar, die ze nooit dan onwillig en met smart verloren had, en dit alles zoo licht, zoo gemakkelijk! Nimmer las de bezette koopman het, of hij was in dat oogenblik op zijn landverblijf — Poot had het middel weten te vinden, om er hem ongemerkt heen te rollen — en, ja! hij leefde er juist zoo genoeglijk, juist zoo huiselijk zalig, als de dichter het schilderde.

Ik weet het wel, mijn vriend! men zal hier uit de monotone natuur, die den Nederlander omringt, een bewijs voor den meer verheven smaak van die volkeren afleiden, die eene schooner, eene in verscheidenheid rijker natuur om zich heen zien verspreid; daar het toch eenmaal zeker is, dat wij onze eerste denkbeelden van schoonheid van de natuur, zooals wij ze beschouwen, ontvangen, en de smaak dus door de natuur, die ons omgeeft, gevormd wordt. Dit zij zoo; maar zoolang waarheid der natuur, al is het dan ook der eenvoudigste natuur (*), in dicht- en schilderstukken de grond-

slag van alle schoonheid is; zoolang er geene schoonheid zonder dit vereischte zelfs mogelijk is; zoolang zal de Nederlander op waarachtig schoone producten kunnen roem dragen — meer dan eenige natie, omdat hij meer dan eenige natie waarheid der natuur vordert (†). Onze verzen zijn tot eenen zekeren tijd zeer gebrekkig geweest. Onze uitdrukking begint nu eerst die kieschheid en welluidendheid te krijgen, daar ze vatbaar voor is; maar natuur heeft de Nederlander in zijne zoozeer laaggeschatte dichtstukken meer dan eenig volk. Ik zou er hier duizend voorbeelden van kunnen bijbrengen. En met onze schilders is het niet anders geweest. Als de natuur overal verloren is, kunnen wij ze op het doek van onze Ruisdalen, van onze Van de Velden, van onze Potters wedervinden. Vreemdelingen zelfden, als ze met hunne idealen van hoogstmogelijke schoonheid lang genoeg, tot vermoeniens toe, weggevoegen zijn, komen met vermaak op een stukje uit de Nederlandsche school neder, droomen zich daar met genoeg bij een bevallig landschapje of op den oever van een stil, door de maan beschenen, zeeetje in, en gaan gewis niet van daar zonder de waarheid der natuur hulde te doen, zonder verrukt uit te roepen: Ziedaar natuur!

(Uit: *Brief over den smaak der Nederlanders in de poëzij.*)

hoe bevooroordeeld ook tegen onze poëzie, hun vooroordeel niet alleen afleggen, zoodra ze onze dichtstukken in het oorspronkelijke lezen kunnen, maar zelfs enthousiasten voor dezelve worden, en vooral de natuur en den volkstoos in dezelve bewonderen. Ik ben in het geval geweest van dit met meer dan eenen buitenlander van naam te zien gebeuren. Een onder dezelve heeft alle moeite gedaan om eenige van onze stukjes, die hem het meest behaagden, in zijne taal over te brengen; maar de eerste proef was zoo gebrekkig, dat ik hem smeekte van zijn plan te willen afzien, en mijne landgenooten liever onbekend, maar met gezonde leden, te laten rusten, dan hen deerlijk verminkt in zijn vaderland bekend te maken. „*Il est un certain nombre d'esprits qui préfèrent les beautés nues de la campagne, aux graces étudiées de nos jardins et de nos terrasses. J'avoue, peut-être à ma honte, que je suis de ce nombre, et que j'ai la sottise de croire qu'assis sur mon rocher, je goûte plus de plaisir, que dans le salon le plus délicieux de Paris.*” C. d. B.

(†) Gij begrijpt wel, mijn vriend! dat mijn oogmerk hier eigenlijk maar is, om den Nederlandschen smaak, of liever, dat vak, waartoe de Nederlandsche smaak zich uitstrekt, te verdedigen, en voor een wezenlijk

(*) Het is bijzonder, dat de meeste vreemdelingen,

JACOBUS KANTELAAR,

geboren te Amsterdam, 1759, studeerde in de godgeleerdheid te Leiden; 1781 predikant te Westwoude, daarna te Almelo. Om zijne patriotische gevoelens lastig gevallen, legde hij 1787 zijne bediening neder, vestigde zich te Amsterdam, daarna te Kampen en wijdde zich aan de letteren. In 1795 benoemd tot lid der eerste Nationale Vergadering, onderscheidde hij zich door kennis, welsprekendheid, gematigdheid; ook in de tweede Nationale Verg. gekozen, bleef hij aan zijn beginsel getrouw; bij de omwenteling van 22 Jan. 1798 gevangengenomen, bleef hij tot Juni in hechtenis; onttrok zich toen aan de staatkunde, richtte een effectenkantoor op te 's-Hage, dat hij na 12 jaren wegens ziekte moest laten varen. Hij vestigde zich te Amsterdam, straks op zijn buitenverblijf Landwijk bij Zwolle. † 1821.

Voornaamste geschriften: Proza: *Lofrede op Schultens*, Amst., 1794; *Verhandeling over het Herdersdicht*, bekr. in 1791, 's-Hage, 1813; Redev. *Over den invloed der verlichting op het lot der vrouwen*; *Adviezen in de Nat. Verg.*; medewerker aan de: *Vaderl. bibliotheek van wetenschap, kunst en smaak*; — met Feith: *Bijdragen ter bevordering der schoone kunsten en wetenschappen*, 8 dln. Rotterdam, 1796; met Siegenbeek: *Euterpe*, 2 st.

Poezie: *Aan de wellust*; *Lierzang aan R. J. Schimmelpenninck*, 's-Hage, 1805.

Redevoeringen en dichtstukken, uitg. door Siegenbeek, Haarl., 1825.

HET HERDERSDICHT.

Wanneer men, zonder aan andere landen of tijden te denken, op onze vaderlandsche heide,

schoon vak te doen verklaren. Of onze pogingen in hetzelfde altijd even gelukkig geweest zijn; of er nog op dit oogenblik geen lengte van feilen te overwinnen, naar geene grootere volmaaktheid te staan zij, dit alles wordt hier niet ontkend; wij zullen er op zijn tijd breeder over handelen.

Nog minder is mijn oogmerk om hier de dwaze gedachte te staven, dat een dichter, die voor zijne landgenooten schrijft, zich enkel tot den smaak zijner landgenooten moet bepalen. Geenszins! wie de meeste bijzondere volkssmaken in zich tot eenen algemeenen smaak weet te vereenigen, heeft gewis den besten smaak; en de dichter, die al de overige aan den heerschenden smaak zijner landgenooten weet dienstbaar te maken, is gewis de grootste nationale dichter. In waarheid, ik heb overal goed en kwaad gevonden, natuur en antinatuur, of natuur zooals de weelde ze verstommeld heeft. Maar ook in de letterkunde heerscht de rampzalige mode. Eens was er geen goede smaak dan die der Franschen; toen kregen de Engelschen hunne beurt; thans zijn wij tot de Duitschers gevorderd. Ondertusschen heeft elk dier volkeren iets voortreffelijks, dat hun alleen behoort, boven de andere vooruit. De ware liefhebber neemt en geniet dit, waar hij het ook vindt, zeer overtuigd, dat algemeene vergoedingen en algemeene verguizingen bijna altijd even valsch zijn.

Hetgeen ik alleen zeggen wil, is dit, dat, daar toch elke natie haar smaak hebbe, de Nederlander ook den zijne heeft, en dat die in warrede voor geen der naburen behoefte onder te doen. Een dichtstuk in den Nederlandschen smaak is gewis niet minder, ondersteld dat het dichtstuk als dichtstuk even volmaakt zij, dan een ander, dat in den Engelschen, Franschen, of

eenen herder ziet, met een gelaat, waarop de verveling geschilderd is, en een schamel en gescheurd gewaad, dat de prangendste armoede verraad; wanneer men hem, onder het voortleiden der kudde, een kous ziet breien, om door dit verwijfd handwerk nog een enkelen stuiver tot vermindering zijner dringendste behoeften te winnen; wanneer men in zijn oog geen vuur, in zijn gang niets dan logge traagheid gewaar wordt; wanneer hij, eeuwig naar de aarde gebukt, geene de minste bewijzen geeft, dat de schoonheid van het geschapendom hem immer treft; wanneer noch het werpen van zijne schapen, noch de bekoorlijkheden van zijn meisje, noch de balsemgeuren der lente, noch de pracht van een onweder hem zingen doet; wanneer hij zelfs den naam van veldschalmei en ruischpjjer niet kent; zou men dan niet wanen, dat het Herdersdicht een bloot ideaal zij, en niet dan een hersenschimmig en onnatuurlijk voortbrengsel van den stedelijken dichter?.... En die waan ondertusschen zou de ongegrondheid zelve zijn. Reeds van voren kan men uit den aard der zake besluiten, dat de eerstgemelde soort van Herdersdichten in meer eenvoudige en schuldelooze tijden in het geheel niet vreemd moet geweest zijn, en de geschiedenissen van bijna alle

Duitschen smaak vervaardigd is; en indien het geloofsartikel van Bürger (zie de voorrede voor zijne gedichten, Frankf. 1782) doorgaat: *Alle darstellende Bildnerer kann und soll volksmässig seyn. Denn das ist das Siegel ihrer Volkommenheit*, zal een vers in den Nederlandschen gemakkelijken, natuurlijken smaak, algemeen meer gelezen worden, algemeen aan het hüt van de poëzie, het vermaak, meer voldoen, dan een diepzinnig Engelsch of metaphysisch Duitsch vers.

volken verheffen de gegrondheid van dit besluit boven alle twijfeling.

»De kunst is eigenlijk den mensch natuurlijk, en de verfiningen, die hij in dezelve, na veel oefening en tijd, erlangt, zijn slechts de verbetering van een talent, dat hij reeds te voren bezat»: deze stelling is nog onlangs door een ongenoemen Engelschen schrijver met zulke onbetwistbare bewijzen gestaafd, dat wij aan de waarheid van dezelve niet vermogen te twijfelen. Vooral is deze stelling waar ten aanzien van de muziek en dichtkunde: zelfs bij de onbeschaafde natiën van den aardbodem vindt men de eerste; en de taal der wilden zelve brengt ons bijna reeds tot het besluit, dat de mensch van nature een dichter zij. Toen de keizer van Japan aan Asmus vroeg, welke toestellen er in Europa zijn, om zich in de poëzie te perfectionneeren, antwoordde deze: »wij hebben daar eenen schoonen hemel, en eene schoone aarde, Sire! en eenen heiligen godsdienst»; en, toen de Khan niet genoegzaam begreep, hoe dit met de poëten te zamen hing, en hem wederom vroeg, wat hij dan eigenlijk door poëten verstond, gaf hij er deze beschrijving van: »heldere, reine keisteenen, aan welke de schoone hemel, en de schoone aarde, en de heilige godsdienst aanslaan, dat er de vonken uit vliegen.» Ik heb niets anders, dan deze naïeve trekken noodig, om te bewijzen, dat, indien de mensch van nature tot de dichtkunst geschikt zij, men deze geschiktheid bij geen stand meer in hare kracht en volkomenheid moet aantreffen, dan bij den herdersstand. Voor wiens gezicht liggen de *schoone aarde* en de *schoone hemel* meer open, dan voor dat van den herder, wien de rijzende morgenster reeds op den top der bergen vindt, en die, na den ganschen dag met zijne kudden omgedoold te hebben, dezelve, bij het verlengen der schaduwen van de naaste heuvelen, door de lommerrijke dalen wederom stalwaarts leidt? En wiens hart is meer geschikt, om al dit schoon te voelen, dan het goede en zachte hart van hem, die, van list en van staatszucht, van pijnigende gierigheid en lage driften evenzeer verwijderd, geheel eenvoudigheid, geheel onschuld is; en die dus, om met Feith te spreken, altijd »bij de getrouwe aankleving aan de natuur, bij de vroolijke gehoorzaamheid aan hare wetten, vreugde zonder smart, vermaak zonder verdriet, genot zonder walging gevoelt»? — Eerst leerde hij de smeltende tonen der vogelen nabootsen; het gelispel der zefiers door het zachte riet bracht hem op het denkbeeld, om zich van dezelfde stoffe een welluidende ruischpijp te vervaardigen; allengskens verkreeg zijn werktuig

eene meerdere volkomenheid; door samenvoeging van meerdere rieten, en door het slaan der vingers bij het inblazen der lucht te voegen, stelde hij zich in staat, om eene meerdere verscheidenheid aan zijne klanken te geven, en dezelve met de verschillende gesteldheden van zijn hart, en de onderscheidene omstandigheden, waarin hij zich bevond, meerder te doen samenstemmen; en eindelijk kweelde hij, verzadigd van een matigen disch, onder een groenen boom, met verstaanbare woorden, een kunsteloos lied, maar vol van gevoel, en door de schoone natuur, die hem omringde, onmiddellijk in zijn hart gestroomd, of klaagde, bij het murmelen eener beek, die zich met zijne klachten scheen te paren, over de hardheid van het meisje, dat hij met warmte en teederheid, maar tot dusverre vruchteloos, beminde.

Deze bespiegelingen zijn zoozeer in de natuur der zake gegrond, dat het een ieder vreemd moet voorkomen, dat Zimmerman die oorspronkelijke en eigenlijk dusgenoemde Herdersliederen voor een werk van verbeelding heeft kunnen verklaren; of hij moet misschien dit alleen bedoeld hebben, dat al onze navolgingen van dezelve slechts uit eene levendige verbeelding van de wijze, waarop een herder gezongen moet hebben, ontstaan kunnen; in welk geval hij niet alleen eene zeer ware aanmerking zou hebben gemaakt, maar tevens ook zulk eene, die een genoegzame grondslag is voor eene geheele Verhandeling over deze soort van gedichten. Nog minder ondertusschen is het te begrijpen, hoe een schrijver van dat vernuft, als de heer de Pauw in de Voorrede van zijne *Wijsgeerige bespiegelingen over de Grieken*, aan den herdersstand alle geschiktheid tot de beoefening der kunsten heeft kunnen ontzeggen. »De Arcadiërs (schrijft hij) hebben mede niets van belang kunnen uitvoeren, om het licht in Griekenland spoediger te doen opdagen. Een onvruchtbare, bergachtige en tot den landbouw ongeschikte grond noodzaakte hen, *den herderlijken levensstand te aanvaarden, welke nergens ter wereld voor de beschaving en de beoefening der kunsten voordeelig is geweest.*» Men ziet in deze geheele zinsnede een schrijver, die zijn schoon vernuft zoo misbruikt, dat hij de losse spelingen van hetzelfde voor bezene stellingen wil doen doorgaan; en, wanneer men een weinig verder leest, dan heeft men reeds reden om te vragen, of hij niet zich zelven tegenspreke. »De Arcadiër (zegt hij), in welken hoek van de wereld het geval hem ook mogt overbrengen, vergat nooit *de veldmuziek van den berg Menalus*, de fraaie gezichten van Lyceüs, de grazende kudden langs de boorden van de rivier Al-

phëis, en de bloemkransen geplukt langs de klare wateren van den Ladon: die beelden, welke zijner ziele van kindsben af waren ingeprent, konden noch door de gedurige belemmeringen van een bezig, noch door de rust van een zittend leven, in het midden van de prachtigste en rijkste steden, immermeer worden uitgewischt." Zou de schrijver wel op zich nemen willen, om te bewijzen, dat deze *veldmuziek van den berg Menalus* ter wereld geene bevalligheid had, en van de volkomene ongeschiktheid der Arcadische herders voor de kunsten getuigde? En zouden die bekoorlijke beelden, welke nimmer uit hunne harten konden worden uitgewischt, dan op hen die uitwerking gemist hebben, welke zij altijd op onschuldige zielen doen, dat zij namelijk dezelve op den zachtsten en aandoenlijksten toon stemmen, en met de teederste gewaarwordingen vervullen; gewaarwordingen, die zich nimmer laten onderdrukken, en welke eenvoudige ontboezeming reeds louter poëzie is? Voorts, indien de herderlijke levensstand nergens voor de beoefening der kunsten is voordelig geweest, van waar dan, dat in Attica, dat meer voor de veehoederij, dan voor den landbouw geschikt was, en waar de geitenhoeders eens het vierde gedeelte der inwoners uitmaakten, nogtans, zooals de heer de Pauw zelf zegt, het gelukkig vernuft der bouwkunstenaars en beeldhouwers de oppervlakte van een geheel land met meesterstukken bedekte?

Doch de geschiedenis van alle volken, die in hun midden herders gekend hebben, zal de valsheid dezer stelling genoegzaam bewijzen. Overal, waar deze immer woonden, is aan hen de oorsprong der muziek en dichtkunde toegekend; en, zoo spoedig er herders waren, waren er dichters. Het is hieraan waarschijnlijk toe te schrijven, dat de berichten der Ouden zoozeer verschillen in de bepaling van de natiën, aan welke de eerste uitvinding dezer kunsten moet worden toegeschreven: de eerste beginselen van dezelve leerden de volken inderdaad niet van elkander, maar de Natuur was de leermeesteres van allen.

»Den oorsprong der dichtkunst (zegt Pope met recht) zoekt men in dien leeftijd, die op de schepping der wereld volgde; en, daar het hoeden der kudden de eerste bezigheid der menschen schijnt geweest te zijn, zoo was ook waarschijnlijk van alle soorten van gedichten het *Herdersdicht* het oudste. Men kan zich natuurlijk verbeelden, dat de ledige tijd aan deze oude herders gelegenheid gaf en hen uitnoodigde tot het nemen van sommige uitspanningen; dat geene zoo eigenaardig met dit eenzaam en zittend leven overeenkwam,

als het zingen; en dat zij in hunne gezangen aanleiding namen, om hun eigen geluk te verbreiden." De geschiedenis zal de gegrondheid dezer redekaveling staven.

Toen Jabal onder de Kaïnieten de zwervende veehoederij, welke tot dien tijd toe alleen de bezigheid van Abel's nakomelingen schijnt geweest te zijn, invoerde, vond zijn broeder Jubal tegelijkertijd reeds muziek-instrumenten met snaaren uit. De dichtkunst bereikte toen al een zoo aanmerkelijken trap van verhevenheid, dat het fragment van een dichtstukje van Lamech, den vader dezer gebroeders, hetwelk Mozes ons bewaard heeft, ondanks al deszelfs duisterheid, niet na laat een zeker gevoel van grootheid aan den lezer in te boezemen. Schoon de berichten, die wij van het leven der Aartsvaders, na den vloed, hebben, zeer kort en onvolledig zijn, mogen wij echter veilig onderstellen, dat met het herdersleven, hetwelk zij allen oefenden, ook altijd de zang-, speel- en dichtkunst zijn verbonden geweest. Bij al de korthed van Mozes, is echter zijn verhaal niet geheel en al ontbloot van aantekeningen, waardoor deze vooronderstelling gewettigd wordt: waartoe wij vooral mogen brengen hetgeen Laban aan Jakob zeide: »waarom hebt gij mij uw aanstaand vertrek te voren niet bekend gemaakt; dan had ik u kunnen uitleiden met vreugde, en met gezangen, met trommel, en met harpe." Huig de Groot mocht daarom met recht aan Jozef, daar hij de stille gevoegens van zijn vorig herdersleven herdenkt, en tegen de lastige weelde zijner Egyptische grootheid overstelt, deze woorden in den mond leggen:

*pro sistris erat
Compacta ceris canna, quae, Syrios modos
Aequans, caneat orbis opificem Deum.*

hetwelk Vondel aldus vertaalt:

Mijn speel- en rinkeltuigh dat waren slechte rieten,
Met wasch aen een gekleeft, weer op ik eer bewees,
En naer 's lants wijze staegh den grooten Schepper
(prees.

Mozes en David vormden zich achter de kudden tot de grootste dichters van Israëel. De laatste was in zijn herdersstand als een bekwaam speler beroemd; in zijne gezangen vindt men verscheidene allerbekoorlijkste beelden uit het stille herdersleven ontleend; en misschien zijn zelfs sommige van zijne Psalmen, die wij nog overig hebben, gedurende dat gelukkig en vreedzaam tijd-

perk van zijn leven vervaardigd. Het genie van Amos kreeg zekerlijk dat onderscheiden voorkomen, dat hem zoozeer van al de andere Profeten deed verschillen, door de tooneelen en bezigheden van het herdersleven, waarin hij waarschijnlijk zijn vader opvolgde, en hetwelk hij, in het zandig, onvruchtbaar, en alleen tot de veehoederij geschikte *Thekoa*, oefende, totdat hij geroepen werd, om aan Juda de gevolgen van zijne wandaden te verkondigen. Daarvan is het, dat hij zoo dikwijls zijne beelden en gelijkenissen van landtooneelen ontleent; daarvan, dat kudden en troepen vee hem steeds tegenwoordig zijn.

Er is geen twijfel aan, of deze kunsten gingen, met de veehoederij, op Ismael's nakomelingen, de Arabieren, over. Welsprekendheid behoorde ten allen tijde onder de drie voortreffelijkheden, waarop een Bedouin zich beroemde. Van de Arabieren in het koninkrijk Algiers schrijft De Tassy: »De prinses of cheiken van deze Arabieren dragen zelf zorg voor hunne kudde. Wanneer zij het vee weiden of dat zij het geleiden, zijn zij bezig, om verzen en gezangen te maken, over de aangenaamheden van het vrije landleven, 't welk zij met dat der oude Patriarchen, Gods groote vrienden, vergelijken.» Toen Niebuhr in Yemen was, werd hem verzekerd, dat onder de omzwervende Arabieren in het landschap *Dsáf* nog hedenniet zelden groote dichters gevonden worden: en nog onlangs gaven ons de nieuwspapieren bericht van eene maandelijksche vergadering, die den 1sten Augustus 1789 te Fez, in Aziatisch Turkije, ingevoerd werd, bestaande uit Arabische en Moorsche dichters, die met elkander om den prijs zongen, en een groot aantal van toehoorders tot zich trokken. Men kwam bijeen in een schoonen buitenhof, met hooge palmboomen beschaduwde, en door ettelijke fonteinen verfrist. De meest toegejuichte dichter werd voor eene romance, die hij opzong, met zeer aanzienlijke geschenken begiftigd, en vervolgens door eenige dansende meisjes met een bloemkrans gekroond.

In Europa was buiten twijfel ook reeds oudtijds deze eerste soort van Herdersdichten, het eenvoudig voortbrengsel der onbeschaafde natuur, geenszins onbekend. Arcadië en Sicilië verdienen hier vooral genoemd te worden, waar men overvloed van goede weiden had, vooral in de oudste tijden, toen het land nog minder bebouwd werd; waar het grootste gedeelte der inwoners derhalve hunnen leeftijd aan de veehoederij besteedde; waar zij, door het zachte gelaat des aardrijks, en de mildheid der lucht tot vreugde genoodigd, met onbekommerde harten vroolijke liederen dichtten,

en dezelve, bij het ongekunsteld geluid der boersche veldschalmei, somtijds in stille eenzaamheid, en somtijds in gezelschappen en wedstrijden opzongen. De namen van sommige herders, die in deze soort van liederen uitmunten, zijn ons door de oude schrijvers bewaard, zooals die van Diomus en Daphnis. De geschiedenis van den laatste is door de dichters met een aantal fabelen vermengd; en de berichten omtrent hem verschillen zoozeer van elkander, dat men misschien niet zonder grond zou kunnen stellen, dat men, onder zijnen naam, de daden en lotgevallen van verschillende personen aan één éenige verkeerdelijk toegeschreven hebbe. Doch het zou weinig tot mijn oogmerk dienen, hierover uitvoeriger te handelen. Laat mij er liever dit nog bijvoegen, dat ook de feesten, die men, van oudsher, ter eere der verschillende veldgoden vierde, en waarvan zang en dans een voornaam gedeelte uitmaakten, den herderen veel aanleiding gaven, om zich hierin meer en meer te oefenen; en dat deze jver waarschijnlijk toenam, wanneer zij, bij buitengewone landplagen, de eene of andere godheid door plechtige gezangen poogden te vereeren en te verzoeven, of haar, voor de bevrijding van dezelve, hunne gulle dankbaarheid toebachten. Zoo vindt men bij Pollux en anderen, gewag van *Ἐπιλοιμία*, eene soort van gezangen, die ten tijde van *pest*, of, na de bevrijding van dezelve, plachten aangeheven te worden. Bij andere volksrampen had hetzelfde gebruik plaats, en het is hieraan waarschijnlijk toe te schrijven, dat sommige oude berichten de aanleiding tot de eerste uitvinding van den Herderszang in zulke of dergelijke gebeurtenissen stellen.

Het komt mij zelfs meer dan waarschijnlijk voor, dat men den eersten oorsprong van het treurspel, hetwelk Plato, met het hoogste recht, veel ouder noemt, dan de tijden van Thespis of Phrynichus, in de onbeschaafde gezangen der herderen, en in hunne wedstrijden te zoeken heeft. Alles, wat de Ouden ons van den oorsprong en de vroegste gedaante van het treurspel berichten, schijnt deze gedachte te versterken. Hiertoe behoort vooreerst de Grieksche naam van het treurspel zelf. Daarin toch komen de oude schrijvers bijna eenparig overeen, dat het *τραγῳδία* genaamd is, van *τραγός*, een *bok*, omdat dit dier de belooning placht te zijn van hem, die in het treurspel zijnen mededinger overwon; eene bijzonderheid, die ons reeds van zelve tot herderlijke tijden en zeden opleidt. Daarenboven de oude treurspelen werden voor de vuist gemaakt, en niet opgeschreven of uitgegeven; het oudste onderwerp van de-

zelve was Bacchus en de Satyrs; zij bestonden eerst uit een enkel koor, hetwelk echter waarschijnlijk in twee of meer partijen verdeeld was, die elkander antwoordden, en eindelijk werd in dezelve alles al zingende en dansende voorgesteld: uit alle welke berichten men vrij gegrond schijnt te kunnen besluiten, dat zelfs deze soort van gedichten, welke naderhand de meest samengestelde werd, en de meeste kunst behoefde, aan de koren en beurtzangen van eenvoudige herders hare geboorte verschuldigd was; en men zal hiervan nog meer overtuigd zijn, wanneer men in aanmerking neemt, dat de *dialogue*, of het *carmen αμοιβαιον*, hetwelk in den herdersstand zoo natuurlijk is, en dat ook door de oudste overleveringen aan de herders wordt toegeschreven, reeds eene soort van *drama* is.

Wij mogen derhalve, om van dezen uitstap tot ons hoofdonderwerp terug te keeren, uit het gezegde met recht dit besluit opmaken, dat zoomin de herdersstand zelf een verdichtsel is, men even zoomin de natuurlijke liederen van eenvoudige herders voor versierd mag houden. Ja zelfs tegenwoordig zijn er nog landen, door herdersvolken bewoond, die in eene bijna onbepaalde vrijheid leven, en zonder eenige pijnigende bekommernis voor hunne behoeften, en bij welke de bekoorlijkheden van oord en stand natuurlijkerwijze verschillende gewaarwordingen doen geboren worden, welke het open hart op de levendigste wijze uitstort, en die zeer licht liederen worden. Cleg-horn, een Engelsch schrijver, stelt ons, in zijne *Beschrijving van Minorca*, het landvolk van dat eiland als zoodanig een volk voor: »De eilanders (zegt hij) hebben vele oude gewoonten totop dezen dag bewaard. Dus is eene soort van dichterlijken wedstrijd onder de boeren gebruikelijk, waarin de een, op een zeker onderwerp, dat hem behaagt, eenige voor de vuist gemaakte verzen opzingt, en daarbij op zijne citer speelt; terwijl de andere hem terstond antwoordt, met een gelijk getal ook voor de vuist gemaakte verzen, en hem zoekt te overtreffen of belachelijk te maken. En deze wedstrijd duurt, totdat het vernuft der beide mededingers uitgeput is. Men noemt ze *Glossadores*».

Naar mate ondertusschen de aanwas van den landbouw het zwervend herdersleven, en de verfijning en weelde de eenvoudige herderszeden meer verbannen, naar die mate is ook het oorspronkelijk herderslied meer aan het zwijgen gebracht, en men hoort nauwelijks hier en daar, waar nog eenige voetstappen des vorigen geluks en der oude eenvoudigheid zijn overgebleven, of waar een wijse-lijk bestierde ijver voor de uitbreiding van men-

schengeluk dien zaligen toestand poogt te herstellen, eenige nagalmen van hetzelfde. Bij den huur-ling, die onder ons voor een arm daggeld de hem toevertrouwde kudde weidt, en die half van kom-mer en gebrek vergaat, kan men hetzelfde onmo-gelijk ontmoeten. Armoede en afhankelijkheid verstompen het gevoelsvermogen; kommer en verdriet drukken den geest ter neder; niemand kan gewaarwordingen uitdrukken, die hij nimmer had, en edele gewaarwordingen doen zelden de borst zwoegen, die door onophoudelijke zorgen voor de eerste behoeften des dierlijken levens be-klemd en gedrukt wordt. Het gevoel van eigen-dom en onafhankelijkheid is het alleen, dat ons verheft; en wij openen dan eerst onze oogen en onze harten voor de schoonheden van hemel en aarde, wanneer wij onze dringendste nooden on-bekrompen vervullen kunnen. Overvloed van tijd, kalmte, gerustheid en vroolijkheid doen alleen zingen; en, waar deze ontbreken, daar wekt zelfs het bekoorlijk plekje nimmer het minste klankje op.

Hetgeen ik tot dusverre van den herder ge-zegd heb, is voor een groot gedeelte ook op den landbouwer toepasselijk. Ook hem deden dezelfde oorzaken zingen; maar ook zijne stem werd aan het zwijgen gebracht, toen hij, van zijne oorspron-kelijke vrijheid en onafhankelijkheid beroofd, de vruchten van zijne noeste vlijt niet meer geheel zijn eigendom noemen kon, maar met zijn zweet den onzaligen dorst van lage grooten drenken moest, wier verpest vernuft de verderfelijke kunst had uitgevonden, om hunne behoeften tot in het oneindige te vermeerderen, terwijl hunne uitge-mergelde lichamen niet eens in staat waren, om zich zelve van het noodzakelijkste te voorzien. Het enigste onderscheid, dat men misschien tus-schen deze twee standen, ten aanzien van hunne gezangen, onderstellen moet, is hierin gelegen, dat de landbouwer meer bezigheid, en de herder meer ledigen tijd hebbende, de laatste natuurlij-kerwijze tot allerlei uitspanningen, en in het bij-zonder tot het zingen, meer gelegenheid en ge-neigdheid hebben moet, dewijl de ledigheid de moeder des vermaaks is. Ondertusschen vinden wij nog blijken genoeg, dat bij alle volken, die zich op den landbouw toelegden, oudtijds eenvou-dige veldzangen gevonden werden, door de land-bouwers zelve, op verschillende onderwerpen en bij verschillende gelegenheden, gedicht. Zoo had-den de oude Egyptenaars een gezang, dat zij *Ma-neros* noemden, ter gedachtenisse van den zoon van hunnen oudsten koning Egyptus, welke dien naam gevoerd had, en aan wien zij de uitvinding van den landbouw toeschreven. De Pheniciërs en de

inwoners van het eiland Cyprus hadden een dergelijk gezang, dat zij *Linus* heetten. De Phrygiërs zongen in den oogst een lied, *Lilyères* genaamd, ter eere van den zoon van Midas, welke dien naam droeg, die als een zeer vaardig maaiër beroemd was, en aan wien sommigen de instelling van oogstliederen toeschrijven. De Maryaansche of Marydaansche boeren zongen een treurzang ter eere van Boreus, of, gelijk anderen schrijven, Bormus, een hunner landslieden; en zoo had ieder landvolk zijne eigene liederen, welker oorsprong thans wel niet meer met zekerheid kan worden opgegeven, daar dezelve door een aantal fabelen verdonkerd is, maar waaromtrent echter de berichten in zooverre overeenkomen, dat ik ze met recht mag aanvoeren als bewijzen van het voormalig bestaan van liederen, die alleen een werk der natuur, en niet der kunst waren, onder alle volken, die oudtijds den landbouw beoefenden. Voorts zijn de liederen, die in den oogst pleegden gezongen te worden; het gezang, waarvan de wijn-gaardenier, onder het snoeien van zijn wijngaard, de hooge rotsen deed weergalmen: en de *Ἐπιθυμία*, die men in den wijnoogst, — welke, gelijk Moore met recht zegt, »in alle landen het seizoen van vreugde en feesthouding is, dat het naaste komt aan de vergrootende beschrijvingen, door de oude dichters ons gegeven van het geluk desandlevens” — en bijzonder onder het treden der druiven aanhief, te bekend, om er hier uitvoerig van te spreken. Ja zelfs jagers- en visschers-volken hadden oudtijds hunne kunsteloze liederen. De aanmerking van Scaliger, dat een jager, die in gedurige beweging is, minder neiging tot zingen heeft, en dat dit zelfs hem in het verschalken van het wild hinderlijk zijn zou, is alleen in zooverre gegrond, dat men weinige of geene gezangen van hem verwachten kan in die tijden, wanneer hij dadelijk bezig is, om zijne prooi op te zoeken. Hij heeft ondertusschen ook zijne tijden van rust; en daarenboven, wanneer hij des morgens door den dauw treedt, om reeds met het opgaan der zonne in die wouden of velden te zijn, waar hij buitdenkt te vinden, of des avonds beladen van daar terugkeert, dan is niets natuurlijker, dan dat hij zich door een lied den weg verkort, en even daardoor zich de ongemakken en koude, die hij te verduren heeft, dragelijker maakt. Hetzelfde zij ook van den vischer gezegd. Voorts, daar de vischvangst en de jacht de oudste bezigheden des menschedoms geweest, en de veehoederij en den landbouw verre voorafgegaan zijn; en daar wij te voren reeds hebben opgemerkt, dat men bij alle volken eene meer levendige verbeelding, en eene meer dich-

terlijke taal gevonden heeft, naar mate zij nog minder van den staat der natuur verwijderd waren; zoo kan men ook hieruit reeds opmaken, dat de visscherszang en het jagerslied in dien alouden staat des menschedoms geenszins onbekend moeten zijn geweest, en dat in dezelve, hoeveel ook anderszins aan derzelve beschaving moge ontbroken hebben, het warm gevoel des harten zijn eigen taal gesproken heeft. Met recht derhalve hebben zoowel oude als latere dichters deze zangen gepoogd na te volgen, zoowel als die van den landbouwer en den herder. Zij voelden, hoeveel natuurlijke bevalligheid zulke onbeschaafde gedichten noodzakelijk hebben moesten, en vielen dus zeer lichtelijk op het denkbeeld, om die zoo na te volgen, dat zij derzelve oorspronkelijken aard behielden; terwijl zij alleen de ruwe natuur door de sieraden der kunst, doch op eene onmerkbaare wijze en met spaarzaamheid aangebracht, poogden te verfraaijen.

Dewijl ondertusschen in het beroep van den vischer, jager en landbouwer oneindig meer moeielijkheden te vinden zijn, dan in dat van den herder; en het de zaak van een dichter is, de moeielijkheden van een of anderen stand, waarvan hij het geluk en de zaligheden schilderen wil, zooveel mogelijk, voor zijne lezers te verbergen; zoo is de keuze van die dichters, die aan de door steedsche zorg afgepijnigde harten eene aangename en nuttige uitspanning verschaffen, en voor het oog, dat door een bezig gewoel vermoeid was, een bekoorlijk landtooneel schilderen wilden, meer op den herderszang gevallen, dan op eenige andere van de opgenoemde soorten van gedichten: en zij hebben ook hierin hun oogmerk doorgaans gelukkiger bereikt. Zij hadden hier meer gelegenheid, om een leven te schilderen, geheel vrij van al die moeielijkheden, die in een tafereel der andere standen, schoon er ook meer kunst aan besteed werd, echter dikwijls met een minder gelukkigen uitslag ontveinsd werden. Zij konden hier eene eeuwige rust en eene onafgebroken blijdschapmalen; dagen zonder zorg of vermoeiing en nachten in eene ongestoorde veiligheid doorgebracht; overvloed zonder arbeid, genot zonder gevaar, in één woord, het bezit van alle zaligheden, zonder moeite verkregen, en zonder vrees, van ééne éenige immer te zullen verliezen. Zij konden hier den gerimpelden stedeling met de warmste overtuiging toezingen:

Als de boer zijn glatte kocien,
Even lustigh, even blij,
Onder 't grazen, van ter zij,

In een boghtig dal hoort loeien,
Toon mij dan, o arme stad!
Zulk een' wellust, zulk een' schat.

— groene boomen,
Malsche weiden, dartzel vee,
Nieuwe boter, zoete mè,
Klaere bronnen, koele stroomen,
Frissche luchten, overvloed,
Maakt het *herdersleven* zoet.

Laet een koopman koopmanswaren,
Huis en hof en kas en goud
Waegen op het schuimend zout,
Daer de witte zeilen vaeren,
Vaeren, maer met groot gevaer,
Veemans rijkdom blijft van daer.

Laet de drokke pleitzael woelen,
Menigh vreezen, dat de schael
Van de vierschaer rijze of dael'
Voor de strenge rechterstoelen;
Veeman houdt zich bij zijn vee,
En daer blijft zijn zorregh mè^(*).

(Uit de: *Verhand. over het Herdersdicht*.)

HERDERSGODSDIENST.

Men vindt bij alle oude herdersvolken eene levendige erkentenis van het bestaan der Godheid, van haar toevorzicht over der menschen daden en lotgevallen, en van des menschen verplichting om haar aan te bidden en te verheerlijken. Deze erkentenis, die bij geen volk, hoe diep ook in barbaarsheid verzonken, geheel ontbreekt, moet men noodzakelijk zeer levendig bij hem vinden, die in beschaving den wilde zooverre overtreft, en die door zijnen stand zelven zooveel aanleiding heeft, om deze denkbeelden telkens te verlevendigen. Dewijl voorts landbouw en veehoederij niet weinig toebrengen ter bevordering van maatschappelijke vereeniging; dewijl de zegeningen, waarvoor herder en landbouwer de Godheid dankte, en de rampen, waarvan hij afwending verzocht, doorgaans eene gansche landstreek troffen; zoo moesten ook onder hen reeds vroeg openbare en gemeenschappelijke godsdienstoefeningen ingesteld worden. En deze had men inderdaad ook ten allen tijde overal, waar men landbouwers en veehoeders had. Een Kain en Abel zien wij, reeds vroeg na de eerste wording dezer aarde, de vruchten van vee en veld opbrengen, en het tijdperk, waarin de zwerfende veehoederij als eene kunst begon gedreven te worden, en dat, waarin men

(*) Poot's Gedichten.

het eerst op vastgestelde tijden en plaatsen vergaderde om Gode eene gemeenschappelijke hulde toe te brengen, schijnen niet verre van elkander verwijderd te zijn geweest. Van verscheidene landfeesten, zoowel gewone, die jaarlijks wederkeerden, als buitengewone, die bij gelegenheid van groote rampen, merkwaardige uitredingen, en uitstekende zegeningen gevierd werden, heb ik boven reeds met een woord gesproken. Een ieder, die niet geheel vreemd in de Ouden is, weet, hoe veelvuldig zij bij alle landlieden en herdersvolken waren. Het is hier de plaats niet, om er uitvoerig van te handelen. Dit wil ik alleenlijk aanmerken, dat men de tafereelen, die de Ouden ons geven van het vuur, waarmede zij gevierd werden, geenszins als overdreven beschouwen zal, wanneer men het karakter van herder en landbouwer wel kent.

Hetgeen Van Ommeren van de Romeinen zegt, mag ik ook voor een groot gedeelte op het landvolk toepassen. De indruk, welken de godsdienst op hun hart maakt, hangt niet af van dorre en afgetrokkene redekavelingen, die bij zinnelijke menschen zoo weinig uitwerken, en die zich met eene levendige verbeelding zoo weinig verdragen. Hun hoofdvermaak is *zien*, om steeds stoffe voor hunne werkzame verbeelding te hebben; en buiten deze aanleiding blijven zij werkeloos, en gevoelen niets. Zichtbare blijken alleen, uitwerkseelen, die hun begrip en vermogen overtreffen, kunnen hen het bestaan en de almacht der Godheid, en hunne verplichting aan dezelve doen gevoelen; maar dit gevoel is dan ook zoo levendig, en wekt een zoo diepen eerbied, eene zoo warme liefde, eene zoo geestdrijvende godsdienstigheid, als men in de steden zelden, en bij menschen van eene minder vurige verbeelding nimmer zal aantreffen.

En waar toch heeft men ook meerder gelegenheid, om de bewijzen van Gods bestaan en almacht te *zien* en te *voelen*, dan in het open veld, dan op die tooneelen, waarop herder en landbouwer hun leven slijten? — De majesteit der opgaande zonne, de pracht van een komend onweder, de zegeningen van dauw en regen, de luister van eene blauwe winterlucht, de zachte bevalligheid der wederkeerende lente, de schatten van zomer en herfst — hoe toch zou de stedeling van deze en van zoovele andere bewijzen van Gods grootheid en liefde dat eerbiedwekkend gevoel kunnen hebben, dat er de verrukte veldeling van heeft? Hij ziet sommige van dezelve in het geheel niet, en andere ten halve; door duizend ijdelheden wordt zijn oog van dezelve afgeleid, en dikwijls trekt hij

het er opzettelijk af, dewijl zijn smaak en hart door de weelde veelal derwijze verdorven zijn, dat de grootsche eenvoudigheid der natuur hem niet meer kan bekoren, maar integendeel altijd met walging, en somtijds met een duister gevoel van schaamte vervult. — Men mag dus in de steden meer over de Godheid en hare eigenschappen en daden redetwisten, en zich overgeven aan de beslissing van een aantal spitsvindige vraagstukken, die altijd bij het menschedom dan eerst zijn opgeworpen geworden. wanneer het gevoel eerst verstompt was; het is de veldeling, die, nog vrij van dit euvel, zijnen God in ieder kruidje ziet, en deszelfs goedheid zoowel in het loeien van zijn storm, als in het suizen van zijn wind, *voelt* en aanbidt. — Ik voeg er alleenlijk dit nog bij, dat men deze werking der natuur, ter opwekking van godsdienstige gevoelens, misschien onder alle bewoners van het veld het meest bij den herder moet aantreffen, die op de bergen, waarop hij doorgaans zijne kudde weidt, tooneelen van pracht en grootheid ziet, welke aan anderen onbekend blijven, en welke hem ondertusschen eene heilige verrukking inblazen, die hem geheel eerbied voor den Almachtige maakt. Wanneer men leest, wat Thicknesse, bij het beschouwen der Pyreneeën, wat Haller op de Alpen, wat Brydone, Bartels en andere reizigers, bij het opgaan der zonne op den Etna gevoelden, dan zal men begrijpen, wat ik hier bedoele. De beschrijving, die de laatstgenoemde van zijne gewaarwordingen geeft, is zoo levendig, dat hij een gedeelte ten minste van zijn eigen gevoel aan zijn lezer mededeelt. Men zal zich de moeite niet beklagen, van dezelve nageslagen te hebben. Ik moet mij vergenoegen met alleen deze woorden op te geven, waarmede hij de beschrijving zijner gewaarwordingen, bij dit verrukkend gezicht, dus besluit: »Ik stond daar vol van verwachting, en op éénmaal was het, alsof de adem des levens zich over de gansche schepping verbreidde; alles begon te leven en zich te bewegen, en juist in hetzelfde oogenblik ging het gebod: *Daar zij licht!* over de gansche aarde uit. De zonne brak met goddelijke pracht en majesteit hervorft, en, waar ik, één oogenblik te voren, nog donkerheid, nevel en verwarring zag, was nu licht en orde verspreid. Met ieder oogenblik verfraaide zich het tooneel, en verwijfde zich de gezichteinder. O mijn vriend! er is niets grooters, niets heerlijkers in de natuur, dan dit gezicht! Hier moet men komen en aanbidden, hier is het gemoed van den mensch in de rechte stemming om de grootheid Gods te erkennen!»

Gelijk ondertusschen deze vurige verbeelding,

welke dagelijks zooveel voedsel in het open veld ontvangt, den landbewoner en den herder tot den warmsten godsdienstijver aanzet, zoo stelt dezelve hem ook zeer natuurlijk aan een aantal dwalingen bloot, zoolang zijne verbeeldingskracht niet door de Rede bestuurd wordt. En wel, in de eerste plaats, geeft dezelve hem de allernatuurlijkste strekking tot het vermenigvuldigen van het getal der goden. Zijne neiging, om alles, wat hem omringde, te bezielen, en daarover eene zekere gelijkheid met zich zelve te verspreiden, zoekt overal gretig voedsel op, en greep de geringste bijzonderheid ter harer voldoening ijverig aan. Het ruischen in den wind door den top der eiken was reeds aanleiding genoeg, om aan elken boom leven en werking toe te schrijven, en hem eene Dryas tot bewoonster te geven. En het dansen van de zonnestrallen op het heldere water, misschien ook de schaduw van zijn eigen gelaat, deed den herder, evenals Narcissus, zich verbeelden, dat bronnen en beken door levende wezens bewoond werden, welke om de zegeningen, die zij over het aardrijk verspreidden, zijne dankbare liefde en eerbiedige hulde verdienden. De aanmerking van Blair is derhalve zeer juist, wanneer hij schrijft: »*Dryaden* en *Najaden*, of godheden der bosschen en der rivieren, zijn in mijne oogen schepselen, welke in die vroege tijdperken der wereld, bij menschen van eene levendige verbeelding, zeer lichtelijk uit deze gesteldheid van 's menschen geest moesten voortkomen. Deze hunne geliefde voorwerpen van het land hadden zich aan hunne verbeelding zoo vaak als levende vertoond, dat de overgang zeer gemakkelijk was om aan dezelve zekere wezenlijke godheden, beschermgeesten, of onzichtbare machten toe te schrijven, welke dezelve bewoonden, of daarmede in eenige betrekking stonden. De verbeelding vond zeer veel genoegen in zulke voorstellingen, waaraan zij zich in zekeren zin kon vasthouden; en daar dit bezielen der dingen zoo wel met de verbeelding strookte, moesten de geringste oorzaken genoegzaam zijn, om hetzelve te werk te stellen.» — Daarenboven konden zulke eenvoudige menschen, wier vermogens zoo weinig ontwikkeld, wier denkbeelden en bekwaamheden zoo bepaald waren, niet begrijpen, dat één enkel Wezen zoo vele en zulke verschillende krachten kon bezitten, als waarvan zij dagelijks de uitwerkingen zagen, of hun al die onderscheidene zegeningen schenken, die zij genoten. Evenals bij den wilde elke hem bekende natuurkracht aan eene bijzondere godheid wordt toegeschreven; evenals, om een voorbeeld te noemen, de *Tahei-*

ter, en zijne naburen, den god, die de aarde doet beven, onder een bijzonderen naam eerbiedigt, en de zee onder het gebied van dertien bijzondere godheden stelt, waarvan elke eene bijzondere verrichting heeft; zoo verbeeldt zich ook de zinnelijke herder en landman, dat het een andere god is, die zijn vee verzorgt, een ander, die hetzelfde tegen het wild gedierte verdedigt, een ander, die de bronnen, welke voor hem en de kudden van zooveel waarde zijn, onder zijn opzicht neemt, een ander, die het koren voor roest bewaart, een ander, die de druif doet zwellen, enz. — Men zal zich derhalve niet behoeven te verwonderen over de menigte godheden, die men in de landgedichten en herderszangen vindt ingevoerd, als door den herder en landbouwer met de vurigste dankbaarheid en den diepsten eerbied gediend. Hoezeer wij ook de grootste redenen hebben, om ons geluk te erkennen, dat wij zuiverder en waardiger denkbeelden koesteren omtrent het éénig voorwerp onzer godsdienstige eerbewijzingen, zoo lezen wij toch met vermaak de beschrijvingen van de nauwgezetheid en warmte, waarmede deze menschen hen dienden, welke hunne vurige verbeelding hun als godheden voorstelde. Laat mij er eenige voorbeelden van aanvoeren, die ten bewijze dienen mogen, hoe juist ook deze karaktertrek van den herder door de oude dichters is in acht genomen. — Nooit zullen deze een wedstrijd tusschen een paar herders beschrijven, of zij laten den overwinnaar, tot dankbaarheid voor de behaalde zege, aan de Muzen of de Nymfen, die misschien in de oude herderszangen voor dezelfde godheden gehouden moeten worden, eene offerande toebrengen. Dan eens plengde de herder, ter eere van dezelve, de eerste melk, die hij van het lam kreeg, dat de prijs zijner overwinning geweest was; dan weder offerde hij het lam zelf, ter harer vereering, op; of hing de fluit, waarmede hij de overwinning behaald had, als een geschenk voor Silvanus, aan een heiligen boom. — Een grijsen, of stervenden herder laten zij de gereedschappen van zijn beroep, of de fluit, waarop hij zich levenslang vermaakte, aan de Faunen, aan Pan, of aan Apollo toewijden; of, indien hij dit zelf niet gedaan heeft, geschiedt het na zijn dood, door een zijner nabijwende vrienden; en een kort bijschrift wordt in de schors van den boom gesneden, waarin dit geschenk wordt opgehangen. — De eenvoudige veldbewoner viert niet alleen de vastgestelde feesten, met de grootste nauwgezetheid en warmte, met lofzangen, offers en andere plechtigheden; maar brengt ook dikwijls buitengewone en vrijwillige offers met de

oprechtste gulheid aan zijne beminde godheden toe, en nooit zal herder of landman iets van de vruchten van vee of veld gebruiken, voordat de eerstellingen van dezelve aan de landgoden zijn toegewijd. — Zij spreken van dezelve met den diepsten eerbied, en voegen dikwijls bij de melding hunner namen, evenals de vurige Oosterling, een warmen wensch, dat zij hun genadig wezen mogen. — Niet alleen de eenvoudige bedehuizen, die de gansche buurtschap tot den openbaren eeredienst geschikt heeft, maar ook elke boom, elk ruw beeld, dat door de bijzondere gelofte van een godsdienstigen herder afgezonderd is, heeft bij allen het recht van onschendbare heiligdommen; en nooit zullen zij een eenvoudigen houten staak, of een onbehouwen steen, die, ter eere van eenen veldgod, in het eenzaam veld opgericht, en met bloemkransen omhangen is, voorbijgaan, zonder er een kraus bij te hangen, er melk of olie op te gieten, of een ander bewijs van hulde voor denzelfden af te leggen. — Van de heilige vrees, die de herdersstand voor zijne godheden koestert, en van zijne bezorgdheid dat hij niet iets doen mocht, hetwelk haar mishaaide, vindt men in de oude dichters verscheidene trekken. Eén van de natuurlijkste komt mij voor de plaats van Theocritus te zijn, waar een geitenhoeder, door een anderen herder om een lied verzocht zijnde, ten antwoord geeft:

Herder! wij mogen niet, des middags mogen wij hier
 (niet
 Spelen, wij vreezen voor Pan, die, vermoeid van het
 jagen,
 Des middags hier uitrust.

Het schijnt ondertusschen in den eersten opslag vreemd, dat deze zelfde geitenhoeder terstond op deze weigering een verzoek aan Thyrsis laat volgen, dat deze hem een lied ter gedachtenis van Daphnis mocht voorzingen. Dan deze vreemdheid verdwijnt, wanneer men slechts met Heinsius aanneemt, dat elke bijzondere soort van herders geacht werd, onder de bescherming eener bijzondere Godheid te staan; dat Pan het opzicht over de geitenhoeders had, terwijl de *Βουκόλοι* of osenhoeders meer bijzonder onder de bescherming der Muzen of Nymfen stonden, en dat Thyrsis tot deze laatsten behoorde, en dus van deze verplichting aan Pan gerekend kon worden vrij te zijn. Men zal deze oplossing zeer gegrond vinden, wanneer men alleen de eerste Idylle van Theocritus aandachtig doorleest, en daar de onderscheidene bewijzen opmerkt van de meerdere gehechtheid

der geitenhoeders aan den dienst van Pan, en der overige herders aan dien van de Muzen en van Apollo. En allerduidelijkst wordt dit onderscheid bevestigd door het vijfde bijschrift van Theocritus, waar de eene schaapherder den anderen noodigt, om te zamen met hem en den ossenhoeder Daphnis te spelen, met oogmerk, *om Pan, den geitenhoeder, in zijn slaapje te storen*. En die warme eerbied voor de ééne godheid, en oneerbiedigheid voor eene andere was wederom zeer natuurlijk voor die menschen, die God nog niet kenden, als den algemeenen Heer en Vader van al zijne schepselen. »Hij was alleen *hun* god: de god van éénen man, van één geslacht, van éénen stam. Naardien ieder tot zijnen god maakte, wat hij wilde, zoo kon ieder zich naar believen zijnen god toeëigenen. Hij kon hem bezitten. Zulk een god besloeg eene plaats. Hij was in den letterlijken zin een huisgod, de god van één geslacht, van éénen mensch. Zijne tegenwoordigheid en werkzaamheid was bepaald tot de plaats van zijn verblijf.»

Het is evenwel niet alleen de nauwgezette godsdienstigheid van den herder, die in deze plaats door Theocritus geschetst wordt; wij zullen er ook een voorbeeld in vinden van eene tweede dwaling rakende den dienst der Godheid, waaraan de herder door zijne levendige verbeelding wordt blootgesteld, en welke, daar een herdersdichter dezelve noodzakelijk kennen moet, hier ook dient behandeld te worden. Bij menschen van eene levendige verbeelding brengt de onwederstaanlijke neiging, om over alles eene zekere gelijkheid met zichzelve te verspreiden, noodzakelijk zinnelijke begrippen ontrent de Godheid voort. Zij willen haar altijd *zien*, of althans zich haar altijd kunnen verbeelden, en zij herscheppen haar dus in een wezen, aan den mensch in deugden en eigenschappen gelijk, doch in allen opzichte grooter, schooner en voortreffelijker. Ook dit valt dus zeer natuurlijk in den herder. Zijne verbeelding vertoonde hem derhalve vooreerst zijne goden in eene menschelijke gedaante, maarschooner en rijziger, dan de menschen gewoonlijk zijn. Zijn Apollo en Bacchus, bij voorbeeld, waren idealen van de hoogst mogelijke mannelijke schoonheid, en de grootste lof, dien hij aan zijne eigene gedaante,

of aan die van een ander geven kon, was dezelve met die van eenen dier veldgoden te vergelijken. Ik vind het dus zeer eigenaardig, dat een herder, bij Theocritus, in de trotsche beschrijving van zijne eigene schoonheid, onder andere het volgende vertelt:

De zwarte wenkbrauw blonk op 't voorhoofd, wit en
(hoog;
Mijn oog verdoofde, in gloed, Minerva's helder oog.

Maar, niet alleen in uitwendige gedaante, maakte de herder zijne goden aan zich zelve gelijk; zijne verbeelding gaf hun ook zijne beroepsbezigheden, uitspanningen, hartstochten, deugden en ondeugden. Iselin zegt met het hoogste regt, dat onder die menschen, die zich door hunne verbeelding nog alleen lieten besturen, en onbekwaam waren, om zich zelve van het allerverhevenste Wezen zuivere denkbeelden te vormen, de Godheid zeer verschillende gedaanten ontving, dewijl een ieder zich van dezelve zulke voorstellingen maakte, als overeenkwam met de fijnere of grovere denkbeelden, die hij van goedheid of volmaaktheid had. »De ruwe en onbandige beschouwde in haar een meester, gelijk de zachtere een vader. Bijkans iedereen vereerde het werk van zijne of eens anderen verbeelding in plaats van de groote Opper-oorzaak der natuur. De god van den jager en krijgsman werd dus de god des oorlogs, en openbaarde zich, evenals zijn aanbieder, door oorlogsdeugden. Gelijk de herder, zoo zorgde ook deszelfs god voor de kudden; en die van den akkerman werd de vriend van den landbouw, en de gever van vruchtbare tijden.» Het is dus zeer natuurlijk, dat de herders zich, in hunne zangen, de goden zoo voorstellen, dat zij, evenals zij, de kudden weiden, en in bosschen wonen, en tot hunne uitspanning op de jacht gaan, of zingen en spelen; dat zij, evenals zij, door den arbeid vermoeid worden; dat zij, eindelijk, ook door dezelfde hartstochten geregeerd wordende, evenals zij, van liefde verkwijnen, en van gramschap blaken.

(Uit de: *Verhand. over het Herdersdicht.*)

HIERONYMUS VAN ALPHEN

werd geboren te Gouda in 1746. Tot doctor in de rechten bevorderd te Leiden, 1768, werd hij Procureur-generaal te Utrecht, 1789 Pensionaris van Leiden, vier jaren later Raad en Thesaurier-generaal der Unie. In 1796 door de Franschgezinde partij ontslagen, leefde hij vervolgens als ambteloos burger te 's-Hage, waar hij in 1803 aan eene beroerte †. Zeldzaam veelzijdig, verwierf hij zich een eernaam als godgeleerde, zedekundige, christenwijsgeer, rechtsgeleerde, kunstkenner, dichter, bovenal werd hij als kinderdichter geroemd.

Voorname geschriften: Proza: *Riedels theorie der schoone kunsten en wetenschappen*, 2 dln., Utr. 1778—80; *Over de kenmerken van waar en valsch veruoft*, bekr. verh., Leiden, 1788; *Digtkundige verhandelingen*, 1782; *De gronden mijner geloofsbelijdenis*, 2^e dr., Utr., 1793; *De waare volks-verlichting*, 2^e dr., Utr. 1793; *Generale petitie en Staten van Oorlog, voor den jare 1794, dergel. voor 1795*; *Kleine bijdragen ter bevordering van wetenschap en deugd*, 2^e dr., 's-Hage, 1809; *De Christelijke Spectator*, in 12 vertogen, 's-Hage, 1799; *Predikt het Evangelium allen creaturen*, 's-Hage, 1803; *Nagelatene schriften*, Utr., 1813; enz.

Poezie: *Stichtelijke meangelpoezij* (met Mr. P. L. Van de Kastele), 6^e dr., Utr.; *Mengelingen in Proza en Poezij*, 3^e dr., Utr. 1802; *Stichtelijke dichtstukjes, op muziek gebracht door F. Nieuwenhuijzen*, 3 st., Utr. 1798; *Proeve van Liederen en Gezangen voor den openbaren godsdienst*, 2^e dr., 2 st., 's-Hage, 1802, 3^e dr., 's-Hage, 1826 (waaruit vele overgenomen in den bundel *Ev. Gez. der Herv.*); *Kleine gedichten voor kinderen*, Utr., 1821 (en talloze malen herdrukt, in 't Fransch en 't Hoogduitsch vertaald); *Dichtwerken. Volledig verzameld en met een levensbes. en portr. van den Dichter, door J. I. D. Neppou*, 3 dln., Utr., 1838, 39.

WAAR EN VALSCH VERNUFT.

Het vernuft is de sierlijkheid, en het treffend vermogen der dichterlijke uitdrukking, uithoofde van opgemerkte en voorgestelde gelijkheden, overeenkomsten en betrekkingen.

Dit vernuft heeft plaats in alle soort van dichtstukken, schoon in een onderscheidene mate, en op zeer onderscheiden wijzen.

Zal dit vernuft waar kunnen genoemd worden, dan moet, in de opgemerkte en voorgestelde gelijkheden, de dichtkundige waarheid plaats hebben; niets buitensporigs, niets gedrongens, niets ongerijmds, niets dat alleen schijn heeft, moet daarin gevonden worden.

Dan er wordt daarenboven vereischt, dat de voorstelling duidelijk zij, dat de lezer niet in verwarring gerake, maar zonder merkelijke of vermoeiende inspanning, het punt der vergelijking onder het oog krijgje.

Dan ook deze twee vereischten, hoe wezenlijk zij ook zijn, zijn echter nog niet genoegzaam. Elke dichterlijke gedachte of voorstelling, elk dichtstuk, moet versierd zijn met zulk een soort van vernuft, als overeenkomt met den aard van de hoofdvoorstelling, anders is het vernuft, hoe schoon op zich zelf en in het afgetrokkene, kwalijk geplaatst; ja in sommige voorstellingen, als het verhevene van de eerste soort, en het hartstochtelijke in den hoogsten trap, is alle vernuft overtollig en schadelijk.

Maar laat het vernuft waar, en duidelijk, en welgeplaatst zijn, er is eindelijk nog eene wet van spaarzaamheid, die ook hier in acht moet geno-

men worden, ten einde voor te komen, dat gelijk menigvuldige specerijen de spijs bederven, ook een dichtstuk niet overladen wordt met vernuftstrekken, en de lezer verbijsterd worde door al den glans, dien hij op eens voor zijne oogen ziet.

Deze wet der spaarzaamheid echter heeft ook hare bijzondere bepalingen, met opzicht tot de verschillende soorten van dichtstukken; en men kan daaromtrent niet wel bijzondere wetten maken, maar men is genoodzaakt, hieromtrent veel over te laten aan den kieschen smaak der dichters.

Hiervan nu volgt, dat het een zaak van groot aangelang is, gemakkelijke en zekere behoedmiddelen tegen het valsche vernuft aan de hand te geven.

Maar dewijl het valsche vernuft zijn oorsprong verschuldigd is, òf aan de zielsvermogens van den kunstenaar zelf, namelijk aan gebrek van oordeel en grofheid van smaak; — òf aan den genius zijner eeuw en de voorbeelden die hem omringen; — zoo zijn, in het eerste geval, de beste behoedmiddelen, de scherping van het oordeel en de verfijning van den smaak, en in het laatste, tevens het aan de hand geven van goede modellen; ten einde de kunstenaar zich, langs dezen weg, wachte voor valsche vernuft, en van zijne natuurlijke talenten op de best mogelijke wijze gebruik make.

(Uit: *Verh. over waar en valsche vernuft*.)

DE BRONNEN VAN HET VALSCH VERNUFT.

De bronnen van het valsche vernuft zijn, òf bij den kunstenaar zelf, dat is, in zijn natuurlijke

zielsvermogens zelve te vinden; of zij zijn hun aanweezen aan toevallige, en van buiten aankomende omstandigheden verschuldigd. Laat ons dit altoos nauwkeurig onder het oog houden.

Het is eene menschkundige opmerking, dat een levendig, vruchtbaar vernuft zeldzaam gepaard gaat met een fijn doordringend oordeel. Ik laat het aan den metaphysicus over, om de oorzaken van dit verschijnsel op te sporen en aan te wijzen. Het zij mij genoeg, dat het inderdaad zoo met de zaak gelegen is, en dat de natuur zeldzaam alle hare gaven aan één en denzelfden persoon schenkt, maar door verscheidenheid van gaven, menschen aan elkander verknocht en dienstbaar maakt.

Weinigen zeker is het te beurt gevallen, om met Horatius, Pope, Boileau, Rabener en anderen, zoowel door de levendigheid en vruchtbaarheid van hun vernuft, als door de schrandereheid van hun oordeel, beroemd te worden: — en ziedaar een der bronnen van het valsche vernuft, en wel die, welke in de natuurlijke zielsvermogens van den vernuftigen man zelf te vinden is. De man van een uitstekend vernuft, maar van een middelmatig oordeel, vindt een ruim veld voor zich. Duizend gelijkheden, overeenkomsten, betrekkingen merkt hij op; duizend samenvoegingen maakt hij, die allen getuigen van zijn vindingrijk vermogen. Zijne voorstellingen vloeien er van over, zijn nieuw, treffend, vermaken en houden bezig. Maar hoe is het met dezelve gesteld, als men ze van nabij beschouwt? Deze zijn onnatuurlijk, anderen buitensporig, duister, vergezocht, kwalijk geplaatst; — of in zulk een menigte op elkander gestapeld, dat men er door in verwarring geraakt. Hij is een landman gelijk, die gras, klaver, boekweit, tarwe, rogge, gerst, bloemen, planten, — alles onder elkander plaatst, en strijdende dingen samenvoegt. Het een verstikt het ander, het een komt nauwelijks te voorschijn, het ander kwijnt, een derde spilt op, en zoo komt er een akker te voorschijn, niet ongelijk aan een voortbrengsel van het valsche vernuft.

Maar welk is nu het behoedmiddel daartegen? Mijn landman zal wel doen, wanneer hij zijne zaden en planten van elkander scheidt, den verscheiden aard derzelve, zoowel als van den grond dien hij bearbeitd kennen leert, aan elk zijner zaden en planten den hun voegenden grond aanwijst, en liever eenige zijner zaden niet gebruikt, dan dat hij door een verkeerd gebruik alles zoude bederven. Evenzoo zal het vruchtbaar en levendig vernuft zich het best tegen zijne natuurlijke neiging tot buitensporigheid wapenen, wanneer hetzelfde

al die middelen in het werk stelt, welke de beste wijsgeeren tot verfijning van het oordeel aanprijzen. De beoefening der wiskunst, die breidel van eene buitensporige verbeeldingskracht en al te dartel vernuft, geeft aan de ziel eene hebbelijkheid, om zich juiste denkbeelden te vormen, en geenschoonheid te zoeken, ten koste van de waarheid.

Zijn oordeel derhalve op te scherpen; waarheid en valscheheid te onderkennen; zich de regelen van den goeden smaak zoo eigen te maken, dat men eene zekere hebbelijkheid verkrijgt, om dezelve toe te passen; liever weinig en waar, dan veel en valsche vernuft te vertoonen; den aard der kunstwerken, waaraan men arbeidt, grondig te kennen; nimmer overdadig te zijn in het voorstellen van zijn vernuft, maar altoos de spaarzaamheid, als eene hoofddeugd van den vernuftigen schrijver, te beschouwen; en in het algemeen het valsche vernuft, in deszelfs nadeeligen invloed, zoo op de schoone kunsten en wetenschappen, als op de geheele natie, te leeren kennen; — ziedaar de beste behoedmiddelen, van welke een dartelend vernuft zich, niet zonder vrucht, bedienen zal, om zijne natuurlijke zielsvermogens te verbeteren, en dezelve te doen opwegen tegen zijn al te losbandig vernuft.

't Is waar, er is niets nadeeliger voor het vruchtbaar vernuft, dan eene zekere beschroomdheid en angstvalligheid onder het werken, waardoor men elke uitdrukking, elke tour, elke voorstelling nauwkeurig beproeft, en met eene zekere vrees neerstelt — maar behalve hetgeen ik gezegd heb over die hebbelijkheid, om een juist oordeel te vellen, over trekken van vernuft, zonder eene angstvallige herinnering van de regelen, weet ik geen ander middel, om van het eene uiterste niet in het andere te vallen, dan de bekende en algemeene raad van Lord Roscommon:

To write with fury, but correct with flegm,

zorgvuldig in acht te nemen.

Maar de andere bron van het valsche vernuft is die, welke niet zoozeer in de ziel van den kunstenaar zelf schuilt, als wel, in van buiten aankomende en toevallige omstandigheden te vinden is. Men weet, hoeveel invloed kwade voorbeelden maken kunnen, opeen vernuft, hetwelk anders eene genoegzame mate van oordeel bezit, om zich zelf te leiden, bijaldien het niet, door kwade voorbeelden, op den dwaalweg geholpen wordt. Dit nu heeft dikwijls plaats. In eene eeuw, waarin een kiesche smaak heerscht, zoowel onder de kunstenaars, als onder diegenen, voor welken de kunstenaar

arbeidt, vindt men altoos veel minder valsch vernuft, dan wanneer dit onkruid voor eene fraaie bloemgehouden wordt. Een kunstenaar toch zoekt zijne land- en tijdgenooten te vermaken en te behagen; maar scheppen nu deze behagen in al die voortbrengselen en schoonheden, welke de kiesche engezuiverde smaak onder het valsch vernuft rangschikt; dan wordt ook de schranderste kunstenaar niet zelden weggesleept; hij geeft aan den bedorven smaak zijner eeuw toe; de kwade voorbeelden, welke hij dagelijks voor zijne oogen heeft, en welke de toejuiching van het gemeen erlangen, vervoeren hem; hij gewent zich daaraan, en loopt eindelijk den verblinden hoop na, op dien weg, op welken er ook voor hem roem te behalen is. Dat dit nu geene verdichte schilderij is, leert ons de geschiedenis. Zoo ging het in die eeuwen van Griekenland, waarin de edele eenvoudigheid geweken was, en plaats gemaakt had voor opgesmukttheid, onnatuurlijkheid, vergezochtheid enz. Zoo ging het bij de Romeinen na de eeuw van Augustus. Daarbij komt nog, dat men dikwijls bespeurt, hoe de zucht tot het nieuwe en treffende, wanneer dezelve zich niet meer verzadigen kan met de edele eenvoudigheid, dat kenmerk der ware schoonheid, door het zoeken naar nieuwe en treffende sieraden, de eenvoudigheid uit het oog verliest, ja zelfs begint te verachten, en daardoor zich vergaapt aan klatergoud (*). Zij die de werken van Seneca, bij voorbeeld, gelezen hebben, weten hoeveel vernuft er dikwijls in de voorstellingen van dezen wijsgeer te vinden is; maar zullen ook tevens opgemerkt hebben, hoever zijne schrijfwijze verwijderd is van die edele eenvoudigheid, zoo eigen aan de eeuw van Augustus; hoe weinig hij de wet der spaarzaamheid heeft in acht genomen, en hoe hij zich boven zijne voorgangers heeft zoeken te verheffen, door eene ingewikkelde, raadselachtige en vernuftige wijze van voorstelling, welke echter maar al te dikwijls, door vergezochtheid en onnatuurlijkheid, valsch vernuft verraadt.

Nog veel erger was het gesteld in de donkere middeleeuw, toen schepte men schier alleen vermaak in het valsch vernuft. Getuigen zijn de *Chronostica*, de *versus Leonini*, de woordspelingen, de letterkeeren en soortgelijke. Van hier ook, dat de

(* *Quand on cherche trop le brillant, il arrive souvent qu'on le préfère au solide; ou associe de mauvaises pointes à des traits vraiment ingénieux. On va, si je puis m'exprimer ainsi, de la fleur à la fleur, du vrai beau à ce qui n'en a que l'apparence: et, c'est en effet, ce qui est arrivé à plusieurs de nos meilleurs écrivains, jusqu'au règne de Louis XIV, zegt Trublet.*

beste schrijvers, de uitstekendste vernuften, welke na het herstel der fraaie letteren en de opkomst van den goeden smaak geleefd hebben, nog zooveel valsch vernuft, in het midden van echte schoonheden, lieten doorschijnen. Zij waren er zoo aan gewoon; de goede smaak had nog zijnen volkomen wasdom en krachten niet. Hunne land- en tijdgenooten waren er nog al te veel mee ingenomen; en dit alles werkte samen, om aan de trekken van valsch vernuft (wel niet aan de grove der middeleeuw, maar aan de meer verfijnde) te veel waardij te geven, dan dat zij, die anders smaaks genoeg bezaten, om zelf zich naar de ouden te vormen, het tot die hoogte konden brengen, waartoe hunne modellen het gebracht hadden. Dit bespeurt men duidelijk in de werken van Dante, Ariosto, Tasso, onder de Italianen, van Spencer, Dryden, Shakespear onder de Engelschen; en van Ronsard en zijne tijdgenooten onder de Franschen; om geen meer voorbeelden aan te halen.

Met opzicht tot onze natie zal ik slechts noemen Hooft, Vondel en Huigens; drie uitstekende vernuften, maar bij welken men echter trekken van valsch vernuft aantreft; en ziehier de reden daarvan. Hij die de werken van deze drie mannen kent, en hunnen dichterlijken geest daarin van nabij beschouwd heeft, zal tevens bespeurd hebben, dat deze drie uitstekende vernuften, tegelijk eene uitstekende mate van schrandereid en wijsheid bezaten, — een fijn oordeel en veel doorzicht in andere wetenschappen. Van waar derhalve die overgeblevene neiging tot valsch vernuft, welke vooral in Huigens zoo sterk doorsteekt in het vermaak, dat hij vond om met woorden te spelen? Mij dunkt ik kan er met alle reden op antwoorden, dat de oorzaak daarvan niet zoozeer te zoeken is in hunne natuurlijke vermogens, en het gebrek aan een fijn oordeel, maar voornamelijk daarin, dat de smaak der natie, over het geheel genomen, toen nog niet genoegzaam gevormd was; — dat de voorbeelden, welke hen omringden, daar men weet hoeveel Hooft in 'tbijzonder van de Italianen had overgenomen (*), zoovele verleiders waren, door welke hen dartelend vernuft wel eens tot buitensporigheid verleid werd; — dat het hun aan genoegzame kennis en ontwikkelde begrippen van de eenvoudige beginsels der ware schoonheid ontbrak, waardoor zij verhinderd werden, om dien trap van volkomenheid te bereiken, welken zij meer dan waarschijnlijk in deze eeuw zouden beklommen

(* *Les Poètes Italiens, zegt daarom Bouhours, Manière de bien penser p. 194, ne sont gueres naturels, ils fardent tout, et le Tasse par ce seul en droit est bien au dessous de Virgile.*

hebben; — welke oorzaken mij zelfs meermalen zoo gewichtig zijn voorgekomen, dat ik mij verwonderde, dat er geen meer trekken van valsch vernuft, bij Vondel en Hooft ten minste, te vinden waren; maar dat zij zonder die hulpmiddelen, welke wij thans hebben, het zoover gebracht hebben, dat zij in meer dan één opzicht, en onder de behoorlijke bepalingen, ook voor ons tot modellen kunnen dienen.

Maar welke zijn nu de beste middelen om deze bron van het valsch vernuft te stoppen? De smaak zeker laat zich niet gemakkelijk dwingen, en het is geen werk van eenige dagen, om zich te ontslaan van die vooroordeelen, welke men, door leer en voorbeeld, van jongs af, heeft ingezogen. Dit alles gaat langzamerhand; en op de volgende wijze is het in Europa hieromtrent gegaan. Na de duistere tijden der middeleeuw begon men eindelijk zich te wenden tot de Ouden. Men las ze; en het natuurlijk gezond verstand schiep behagen in de eenvoudige wijze, om waarheden voor te dragen, en aangename denkbeelden voor te stellen. Men begon dit na te volgen; al doende leerde men; gewende zich aan zulk eene wijze van denken, spreken en schrijven. Het voorbeeld en gezag van zulken, die veel invloed hadden, werkte mede, om den smaak te verbeteren; men begon de redenen op te sporen, waarom de goede smaak boven den bedorven smaak te schatten was, en men vond die in de gesteldheid der menschelijke ziel zelve. Dit gaf aanleiding, om ook de zielkunde, in hare betrekking tot de schoone kunsten en wetenschappen, te beoefenen; en uit dezelve, zoowel het oogmerk, als de bijzondere regelen, der schoone voortbrengselen af te leiden. Hierdoor geraakte men aan vaste beginselen, en door aan dezelve de vermaardste kunststukken der oudheid te toetsen, werd men van de grondigheid en vruchtbaarheid derzelve ook ondervindelijk overtuigd. Zodoende werd de smaak gevestigd, het vernuft binnen zijne behoorlijke palen betoogd, en voor buitensporigheid bewaard. Maar ook even dit vormde den smaak der volken. Het gewennen aan kunststukken van ware schoonheid en waar vernuft, kan niet anders dan afbreuk doen aan de buitensporige neiging tot het nieuwe, onnatuurlijke, vergezochte, gedwongene; en intendeel het vermaak en het behagen in wezenlijke schoonheden opwakkeren.

Dezen weg nu bestendig in te slaan, alle verbasteringen met leer en voorbeeld te ondermijnen; — de zuivere wijsbegeerte, als de beste leidvrouw van kunst en vernuft te eerbiedigen; — de beste modellen steeds onder het oog te houden,

en aan de natie als zoodanig voort te stellen, — het valsch vernuft in zijnen nadeeligen invloed te ontleiden; — hetgeen nog niet genoegzaam of nauwkeurig genoeg voorgesteld is, nader te ontwikkelen; — vaste en eenvoudige beginsels op te geven, waardoor het ware schoon van het valsche gemakkelijk onderscheiden kan worden; — zie daar de eenvoudigste en gereedste middelen, om datgene op te richten wat de Engelschen *Standard of taste* noemen.

(Uit: *Verh. over waar en valsch vernuft.*)

OSSIAN.

De levendige verbeeldingskracht en teergevoeligheid van Ossian was te gelijk gepaard met het vruchtbaarst vernuft. Van hier zijne menigvuldige en oorspronkelijke beelden, metaphoren, allusiën, personificatiën. Wel is waar, zijn vernuft is van die soort, welke met den aard zijner dichtstukken overeenkomstig is: het bestaat niet in kunstige en vergezochte punten, concectis of antithesen, in geen aardige kwinkslagen, maar het bepaalt zich tot zulke gelijkheden, welke zoowel de aandoenlijkheid, als de levendigheid zijner voorstellen en beelden vermeerderen. Het zij mij geoorloofd, tot een voorbeeld aan te halen Ossian's schoone aanspraak aan de Maan, waarmede hij zijn dichtstuk, *Dar-thula* genaamd, aanvangt, en in hetwelk men zoowel het vruchtbaar vernuft, als het gevoelig hart, ontdekt:

»Dochter des hemels, gij zijt schoon! De stilte van uw gelaat is bekoorlijk. Gij komt voort in lieflijkheid. De starren wachten uwe blauwe treden in het Oosten. De wolken verheugen zich in uwe tegenwoordigheid, o Maan! en doen hare donkerbruine zijden blinken. Wie is, gelijk gij aan den hemel, o dochter van den Nacht! De sterren zijn beschaamd in uwe tegenwoordigheid, en wenden hare bleeke flinkerende oogen zijwaarts. Waarheen volbrengt gij uwen loop, wanneer de duisterheid van uw voorkomen toeneemt? Hebt gij uwe woning gelijk Ossian? woont gij in de schaduw van verdriet? Zijn uwe zusters uit den hemel gevallen? zijn zij, die zich met u in den nacht verblijdden, niet meer? — ja! — zij zijn gevallen, schoon licht! en gij vertrekt dikwijls om te treuren: (is dit geen vernuft?) — Maar gij, gij zelf zult een nacht verdwijnen, en uw blauw pad in den hemel verlaten. Dan zullen de sterren hare bleeke hoofden opheffen: zij die beschaamd waren in uwe tegenwoordigheid zullen juichen!

»Nu zijt gij bekleed met al uwen luister: ziet door uwe deuren in de wolken. o Wind! breekt de wolken, opdat de dochter van den Nacht daardoor zien mag; opdat de ruige bergen mogen blinken, en de zee hare blauwe golven in het licht voortrolle.»

In deze passage ontdekt men beelden, metaphoren, allusiën en personificatiën, doch allen zoo uitgedacht, zoo voorgesteld, zoo geschikt, dat ze aan de aandoenlijkheid der voorstelling niet schaden.

(Uit: *Verh. over waar en valsch vernuft.*)

EENE VERLICHTE NATIE.

Bij mijne verlichte natie heerscht de overtuiging van het aanwezen Gods, als den Schepper en Bestuurder van het Heelal. Men beschouwt en eerbiedigt Hem als den Heer der levenlooze, levendige en zedelijke natuur. Deze overtuiging rust niet slechts op de afgetrokken en diepzinnige redeneeringen der bovennatuurkunde; op het bewijs van voren door Cartesius, dat der zedelijke noodzakelijkheid door Kant voorgedragen, of soortgelijken, van diep en afgetrokken nadenken; maar op die eenvoudige grondslagen, welke, onder het bereik der algemeene volksbevatting gebracht, eene redelijke, klaarblijkelijke en vaste overreding in elk gezond menschenverstand voortbrengen. Men beschouwt deze waarheid als verbonden met het geloof aan zijn eigen aanwezig; en, uit dien hoofde, als den eersten grondslag van alle kennis, en als het beginsel van alle betrachtting. Zulk eene natie legt, met dadelijke bewijzen, aan den dag, overtuigd te zijn: dat — »geen God, geen deugd, geen geluk» — drie schakels zijn van éene keten, onafscheidbaar van elkander in de hel vastgesmeed, en door menschenhaters, onderschijn van meer dan gewoon doorzicht, op aarde voor den dag gebracht, om hunne medebroeders aan de galeibank van rampzaligheid en wanhoop te kluiseren. Zij is integendeel overreed, dat deze waarheden: — »God regeert, met wijsheid, goedheid en macht; Hij belooft het goede en straft het kwade; er is een dag van algemeene gerichtsoefening ontwijfelbaar te wachten; rampen en beproevingen hier op aarde zijn, door het geloof aan de Openbaring, voor hen die zich dezelve ten nutte maken, in de hand der weldadige Voorzienigheid, geneesmiddelen, tot verbetering van gebreken, tot bevordering der echte rechtschapen-

heid, tot onderwerping aan, en betrouwen op God, tot stille gehoorzaamheid, en blij vooruitzicht op eene volgende en volmaaktere huishouding, zooals dit alles door de leer des Christendoms wordt voorgedragen en ingescherpt, met die welke daaraan verknocht zijn, of daaruit voortvloeien» — dat deze waarheden (zegge ik) de balsam van het leven, de zaden van alle natuurlijke en zedelijke ontwikkeling des menschen, gelijk ook de bronwellen en beweegmiddelen der onderlinge liefde, der wederkeerige hulp, en der onontbeerlijke toegevendheid zijn.

Mijne verlichte natie buigt zich diep voor den goddelijken Zaligmaker. Zij leert gaarne van Hem, en gelooft Hem op zijn woord. Zij begeeft zich onder zijne bescherming, en verbindt zich tot het opvolgen zijner voorschriften. Hij, die zich voor menschen in den dood gaf, en vervolgens het opperbestuur over alle koninkrijken der aarde aanvaardde, mag immers aanspraak maken op eene dankbare gehoorzaamheid. Hij leide door het gebod der broederlijke liefde, door de bevelen van orde en ondergeschiktheid, door de aansporing tot algemeene welwillendheid, dienstvaardigheid en eigen ontwikkeling, den grond tot menschelijk, burgerlijk en staatkundig geluk. Zijn Christenen broeders, zijn zij, als burgers, nog daarenboven vereenigd, dan wandelen zij, als reisgenooten, te zamen op denzelfden weg, onder hetzelfde opzicht, met dezelfde oogmerken en hulpmiddelen, naar hetzelfde Vaderland, de gewesten van licht en deugd. Zij hebben dan, bij de zoo natuurlijke als noodzakelijke ongelijkheid tusschen menschen en menschen, een punt van vereeniging, hetwelk de nadeelige gevolgen dezer ongelijkheid, haren grond hebbende in de onderscheiden vermogens, talenten, bezittingen, deugden, gebreken, gelegenheden, plaatselijke gesteldheid en andere uitwendige omstandigheden, zoowel wegneemt of verzacht, als zij de goede regelt of bevestigt. Dit punt van vereeniging leert de echte zuiver: beginsels van verdraagzaamheid; en is, in de grootste, in de neteligste, in de hatelijkste geschillen, het geschiktste, het zekerste middel, om eene geheele verwijdering, onderlinge grove beleediging en voortdurende haat voor te komen.

Zoude dan, bij zulk eene verlichte natie, iets anders het doelwit der burgerlijke vereeniging wezen, dan elkander behulpzaam te zijn; vrijheid te zoeken, om elkander in liefde te dienen; door onderwijs, vermaning, wederkeurig opzicht en onderlinge verdediging, het hoofddoelwit van alle menschelijke, burgerlijke en christelijke vereeni-

ging, namelijk de zedelijke ontwikkeling en volmaking van allen, in de eerste plaats te bereiken; en zoo tevens den grond te leggen, reeds hier op aarde, tot een ruim, zeker en onberouwlijk genot der voortbrengselen van landbouw, veeteelt, handel, zeevaart en industrie; gelijk ook, door vermeerdering zoowel als door zuivering van denkbeelden en gevoelens, de inwendige beletselen en verborgen vertragingen van het goede, te verhinderen of voor te komen.

Hoevele stralen nu loopen er uit dezen godsdienstigen omtrek niet tot het middelpunt van burgerlijk geluk? Vrijheid en ondergeschiktheid; veiligheid van eigendom en milddadige mededeelzaamheid; geduld met de gebreken van anderen, ook van zulken, aan wie men wegens vooronderstelde goedheid en wijsheid meer gezags gaf en meer eerbied toedroeg. Van hier ook die stille onderwerping, welke den geest van geweldigen tegenstand alleen bepaalt tot gevallen van noodzakelijkheid; zulken namelijk, waarin men door zoodanig eene onderwerping zijne heiligste, en boven alle uitzondering verhevene, plichten verwaarloozen, of zijne hoofdbestemming verloocheenen zoude. Dit en hetgeen men verder daar bij kan voegen, heeft bij eene verlichte natie niet slechts plaats in de beschouwing, maar het gaat tot beoefening over; terwijl gedurige pogingen deze beschouwing meer en meer duidelijk, uitgebreid, en daardoor de beoefening hoe langer hoe meer bestendig en nauwkeurig maken.

Ook is deze beschouwing zoowel als deze beoefening nationaal. De eerste wordt openlijk voor waarheid, en de tweede voor deugd erkend; en beide door het algemeen gezag, met de gezamenlijke krachten van den Staat, gehandhaafd en bevorderd. Vrijheid van denken, gevoelen, spreken, schrijven in zaken van godsdienst (ook in zaken van staatkunde), gaat nooit zoo ver, dat zij uitloopt op eene geoorlooftheid, om hetgeen de natie voor waarheid houdt, te bespotten; wat zij voor heilig houdt, te lasteren; wat zij belangrijk oordeelt, licht te achten; maar bepaalt zich altoos tot het oprecht, bedaard, edelmoedig en zedig bekendmaken van zwarigheden en bedenkingen, welker opgave nooit onverschillig, nimmer schadelijk is, maar meestal daardoor nuttig wordt, dat zij aanleiding geeft tot het ontzwachtelen of bevestigen der waarheid, waartoe het bij eene verlichte natie noch aan gelegenheid, noch aan hulpmiddelen, noch aan verdedigers ontbreekt. Verdraagzaamheid is daarom bij haar wel een plicht, maar zij ontaardt niet in eene onverschilligheid omtrent hetgeen men voor waarheid of deugd houdt;

of in eene toegevendheid, welke ten gevolge heeft, dat men zich door eens anders wijze van denken, in zijne beschouwingen, of door de voorbeelden van anderen, in zijne handelingen, zonder eigen onderzoek en overtuiging, leiden laat. Volksverleiders, hoe hoogen toon zij aannemen, hoe vleierend zij spreken, en met de woorden van ijver voor God en liefde tot het Vaderland in den mond, hun eigen eer, voordeel en lage oogmerken bedoelen, worden met verachting aangezien; ja, zoo zij daden van geweld of onderdrukking bij hunne gevoelens paren, zoo zij de vrijheid met het zwaard prediken, en menschen doodslaan of berooven, welke zich die vrijheid niet geduldig laten welgevallen, met al de macht van den Staat tegengegaan, gestraft, of met schaamte weggezonden.

Van deze godsdienstige verlichting is de overgang tot de meer bepaald staatkundige, gemakkelijk, geregeld en zeker. De burgerlijke vrijheid is bij haar, zoomin als de godsdienstige was, eene losbandigheid, welke op onverschilligheid uitloopt, en in zedeloosheid eindigt. Zij is niet vastgemaakt aan het denkbeeldig voorrecht, om alle wetten, of in eigen persoon, of door gemachtigden te maken. Mozes zelfs, die, door God geleerd, wist, wat het was, wetten te geven, kende deze vrijheid niet. Burgerlijk vrij te zijn, is bij haar, wijsgeerig en staatkundig gesproken, die ongedwongen handeling, waardoor men een lid wordt of blijft van eene burgerlijke maatschappij; den vorm der regeering, de wetten, loffelijke costumen en usantiën, welke men daar vindt, wel niet volmaakt, maar over het geheel genomen, voor zich geschikt vindt, om het doelwit der burgerlijke vereeniging te kunnen bereiken, en burgerlijk geluk deelachtig te worden; zoodat men, uit hoofde van die overtuiging, zich dezelve voor het tegenwoordige laat welgevallen, en zich voor het toekomstige zedelijk zeker oordeelt. Gelijk toch een onderdaan van het groote rijk der Waarheid en Deugd zijne vrijheid niet mist, doordien hij, noch zelf, noch door gemachtigden, de eeuwige en onveranderlijke wetten van dat rijk gemaakt heeft, of maken zal; evenzoo verliest men zijne burgerlijke vrijheid niet (dat is zijne vrijwillige onderwerping aan wetten uit overtuiging van derzelver geschiktheid), door in eene maatschappij te treden, waarin men wetten vindt en geen deel aan de wetgeving ontvangt. Het echte kenmerk toch dezer vrijheid is, dat de burgerlijke wetten aan de menschelijke bestemming geen hinder, maar voordeel toebrengen; dat zij, bij het gebrekkige van al het ondermaansche, over het geheel genomen geschikt zijn tot bereiking der burgerlijke oogmerken, zoo

voor het tegenwoordige, als voor het toekomstige; dat men op redelijke gronden van die geschiktheid overtuigd is; en dat eindelijk die overtuiging de grond is van onze onderwerping.

De liefde tot het Vaderland is, bij zulk eene natie, noch eene onmatige zucht tot veroveringen; noch eene overdrevene begeerte, om deszelfs roem te vergrooten; noch die nationale hoogmoed, waardoor men alles, wat het Vaderland oplevert, gebreken en ondeugden ingesloten, verheft, en eenen verachtelijken blik op alles wat men rondom zich heeft nederwerpt; zijne naburen gaarne vernederd ziet, om des te hooger boven hen uit te steken, en uitroept: *delenda Carthago!* maar zij is de bedaarde hoogschatting van die zegeningen en weldaden, dewelke, of door de Voorzienigheid meer alleen en onmiddellijk, of door de kunst en de naarstigheit van onze voorouders en tijdgenooten, aan ons geschonken zijn, en dienen kunnen, om ons het tegenwoordig leven aangenaam, onze ontwikkeling gemakkelijk, en het vooruitzicht geruststellend te maken. Zij is die werkzame poging, om al onze vermogens en talenten aan te leggen, ten einde die zegeningen en weldaden met verstandig overleg te genieten; dezelve ongeschonden te bewaren; zoo mogelijk te vermeerderen, en aan de nakomelingschap zuiver en volkomen over te leveren. Zij is dat gezet voornemen, om, in geval van nood, ons leven en goederen, ter bescherming van de gezamenlijke haardsteden en altaren, over te hebben; en in het algemeen mede te werken tot aankweeking van deugd, welvaart en sterkte; tot ondermijning der ondeugd, en tot stopping aller bronnen van nationale vernedering, verdrukking en ondergang. Deze liefde des Vaderlands werkt zeer onderscheiden, naar de bijzondere gesteldheid en den verschillende rang, talenten, plaatsing, en zedelijke stemming der onderscheiden leden: want ook staatkundig is de ongelijkheit bij deze natie geen gedrocht der overheersching, maar een gevolg van den natuurlijke loop der zaken, gematigd en bestuurd door voorzichtigheit en billijkheit; en dikwijls bij uitstek geschikt, om een zeker evenwicht te houden, de eentonige vervalping voor te komen, en eene verscheidenheit van werkzaamheit te bevorderen. Zij beschouwt de gevolgen van deze ongelijkheit, wanneer zij niet door list, overheersching of onrechtvaardigheit, tot verkeerde oogmerken zijn ingevoerd, even onschendbaar, als de eigendommen van roerende en onroerende goederen. Zij weet, dat men het tegenwicht, tegen de nadeelige gevolgen van deze ongelijkheit, genoegzaam vinden kan in de plichten door den godsdienst voor-

geschreven, door het eigenbelang zelf aangeprezen, en door de staatkunde bevolen of aangemoedigd. Naakten te kleeden; hungerigen te spijzen; zieken te bezoeken en te verkwikken; verdrukten te troosten en te helpen; onwetenden te leeren; naastigen aan te moedigen; luien en tragen met vermaningen, of, deze niet helpende, met de tucht aan het werk te helpen; boozen te dwingen; onderdrukkers te straffen; verleiders, vooral volksverleiders te beteugelen; geringen, armen, zwakken, vreesachtigen, tegen rijken, aanzienlijken, trotschen, geweldigen, belangloos en bestendig te beschermen, zijn de voorschriften van godsdienst en staatkunde. Waar deze worden beoefend, verminderen de nadeelen der ongelijkheit zoo aanmerkelijk, dat er geen bezwaar overblijft, dan hetgeen uit de ondermaansche onvolkomenheit natuurlijk voortvloeit; terwijl integendeel de zoo geprezen gelijkheit niet, dan door een herhaald plegen van allerlei geweld en onrechtvaardigheit, kan worden behouden. Zelfs heeft eene nauwkeurige beschouwing deze mijne natie geleerd, dat onderscheiden rangen en staten, zoowel als de onderscheiden talenten en vermogens, dienstbaar zijn aan de welvaart; door het voortbrengend vermogen der geheele maatschappij, over het geheel genomen, menigvuldiger, sterker en werkzamer te doen zijn, dan het bij de meest mogelijke gelijkheit zoude kunnen zijn of blijven. Niettemin blijft altoos die gelijkheit, welke uit eene gelijke zedelijke waardigheit voortspruit, bij haar heilig. Hare vorsten, burgerlijk aanzienlijker dan derzelve bedienden, zijn (dit erkent ze gaarne) boven dezelve in de zedelijke weegschaal niet gewichtiger, omdat zij vorsten zijn. Beter, roept zij onbewimpeld uit, is een arm en wijs jongeling, dan een oud en zot koning! Een koning zelf ging haar in deze uitspraak voor.

Mijne verlichte natie heeft ook eene duidelijke kennis van de bronnen des nationalen voorspoeds; ja men opent die aldaar met al het natuurlijk, zedelijk en staatkundig vermogen van den Staat. Men schikt zich echter daarin met wijsheid naar de gesteldheit van den grond, dien men bewoont en bebouwt; naar de luchtstreek, onder welke men zich geplaatst ziet; naar den volksaard; naar de behoeften en voortbrengsels zoo van de natie zelve als van hare naburen en der volkeren, met welken men in betrekking staat. Men begrijpt, dat werkzaamheit en onderlinge hulp, omgang en handeling tusschen menschen en menschen, tusschen volken en volken, het meest toebrengt tot beschaving, ontwikkeling, veraangenaming des levens en tot genot. Men haat het vreemde zoo-

min als men het bewondert, alleen omdat het vreemd is. Men leest de schriften der wijzen uit andere landen met gretigheid, zonder blinde goedkeuring; en zoekt, gelijk de Romeinen met opzicht tot de Grieken, met de ontdekkingen en vorderingen van anderen zijn voordeel te doen. De betrekkingen tusschen haar en andere natiën worden veroorzaakt en bestuurd door het recht der natuur en der volken; door onderlinge voordeelen, zonder beleediging van een derde; en door die goede trouw, waardoor men tractaten maakt zonder bedrog, en uitvoert zonder arglistigheid. Beloften vorderen vervulling, en het is schande voor eene natie, wanneer men haar, gelijk Demosthenes het volk van Athene deed, dit verwijt kan toevoegen: »Hoe meer wij den roem hebben van welsprekend te zijn, hoe meer wantrouwen andere volken hebben op onze beloften.»

Op een hoogen prijs staan derhalve, bij de staatkundige en godsdienstige verlichting, kunsten en wetenschappen. Geene van die, hoe ook geniaand, worden door haar nutteloos verklaard, zoodra zij krachten ontwikkelen, welke door den weg van oefening, tot voortbrenging, en langs het pad der deugd, tot genot leiden. Kunsten en wetenschappen beschaven het menschedom, en maken het vatbaar voor zedelijkheid. Het beschaafde Heidendom gevoelde in de eerste eeuwen van het Christendom behoeften, en ook vanhier, dat het Evangelie, in de bloeiendste steden, belijders verkreeg. Velen toch vonden in de leer des Gekruisten troost en voldoening, welke zij uit hoofde van hunne beschaaftheid hadden leeren kennen, begeerden, en bij hunne wijzen vruchteloos zochten. Het is niet de ware wijsbegeerte, niet de echte, zuivere smaak, welke Paulus afkeurt, maar de spitsvindige nutteloze haarkloverijen, welke het hoofd verwarren en het hart ongevoelig maken, welke, in alle eeuwen, onder verschillende gedaanten, aan de zedelijke en natuurlijke ontwikkeling des menschelijken geslachts zooveel nadeel hebben toegebracht. Door kunsten en wetenschappen worden menschen voor ledigheid en behoefte bewaard; van zedeloosheid en het bedrijven van misdaden teruggehouden; tot werkzaamheid aangespoord; in onderlinge betrekking en afhankelijkheid gebracht en gehouden; aan ondergeschiktheid, zowol als aan eenen geregelden voortgang gewend; en daardoor voor ontwikkeling meer en meer vatbaar gemaakt. Zonder kunsten en wetenschappen zal de staatkunde geen goede burgers, geen gevormde natie; de godsdienst geene goede menschen of treffelijke Christenen voortbrengen. Maar op deze gronden tevens wordt het blijkbaar,

dat de staatkunde die wetenschappen en kunsten het meest aanmoedigt en handhaaft, welke, naar de nationale behoeften en omstandigheden, den meesten invloed op de volkswelvaart hebben; en op de zekerste, bestendigste en uitgebreidste wijze de bronnen van voorspoed, werkzaamheid en ingetogenheid openen. Het spreekt eindelijk niet minder van zelf, dat de christelijke zedenkunde ook hierover het opperbewind voert. Zij is het, die wel de stille genoegens der gezellige vermaken niet afkeurt; noch de voortbrengsels van handel en industrie, van schoone kunsten en wetenschappen, tot veraangenaming van het leven, en tot verwekking van geestelijke en zinnelijke geneugten veracht; maar echter, door hare voorschriften, op goddelijk gezag, zorg draagt, dat overvloed niet onttaarde in overdadigheid; onbekommerdheid in zorgeloosheid; dat spaarzaamheid geene gierigheid, en werkzaamheid geene slaafsche gehechtheid aan het vergankelijke worde. Zij trekt de grenslijnen tusschen weelde, welke de vrucht is van trotschheid, lichtzinnigheid en broodronkenheid, en die, welke de dochter is van den overvloed, de hand der vlijtigen ondersteunt, of den zeldzamen kunstenaar, het genie, werk geeft, beloont en opbeurt. Zij is het, welke zorg draagt, dat de welsprekendheid geene wilde vervoering voortbrengt, geene volksdrift of volkswoeide veroorzaakt, maar overtuiging, en stille, geregelde, handeling tot haar gevolg hebbe; dat dicht-, schilder- en beeldhouwkunst, niet aan de Laïssen of Phryne's gewijd zij; maar dat al die kunstenaars hunnen wierook aansteken op het altaar der Deugd; dat zij ondeugden en gebreken, òf met Hogarth in derzelve verachtelijkheid en rampzalige gevolgen, òf met Rabener, in derzelve belachelijkheid voordragen. In één woord, zij bewerkt dat alles, wat men zich onder het denkbeeld van kunst of wetenschap kan voorstellen, zoodanig worde ingericht en gewijzigd, dat het, hetzij meer onmiddellijk, hetzij meer middellijk, iets toebrengt tot bevordering van dat geluk, hetwelk menschen, burgers en natiën, langs den weg van zedelijke volmaking en natuurlijke ontwikkeling, bedoelen; en waartoe zij, in dien weg, door den grooten Bestuurder der wereld bestemd zijn. Men zal zich daarom ook niet verwonderen, wanneer ik bevestig, dat echte zuivere smaak, geleid door de christelijke zedenkunde, de uitvindster en bestuurster der nationale feesten en vermakelijkheden is.

Mijne verlichte natie heeft dienvolgens ook zuivere en duidelijke denkbeelden van nationale deugden en ondeugden. Zij is overtuigd van het verband derzelve met volkvoorspoed en nationale

rampen. Zij weet, dat deze algemeene ondeugden zijn samengesteld uit de ondeugden van vele individuen, en omgekeerd. Zij neemt om die reden de middelen bij de hand, welke, bij bijzondere personen, ondeugden en gebreken òf verbeteren òf beteugelen. Deze zijn: godsdienstig en zedekundig onderwijs op openbaar gezag te vestigen en te handhaven, voor verval en verachtering te bewaren, deugden op te wekken en te beloonen, gebreken verachtelijk of bespottelijk voor te stellen, misdaden voor te komen, tegen te houden, te straffen met de zachtste, geschiktste en tevens zekerste straffen. Zij weet echter daarbij, dat, in den tegenwoordigen toestand van het mensdom, de rechtvaardigste natie niet veilig is voor den nijd, de hebzucht, de verachting van hare naburen; en daarom houdt zij den oorlogsmoed en nationale dapperheid voor eene noodzakelijke en lofwaardige deugd, en de krijgskunst voor eene wetenschap, door het zedelijk bederf onontbeerlijk, en door de onrechtvaardigheid van anderen gerechtvaardigd. Zij is er echter ver van af, om dezen oorlogsmoed door noodeloze, veelmin door onbillijke twisten op te wekken of staande te houden. Hij blijft altoos, gelijk het mes van den wondheeler, het laatste middel, waarvan men zoo spaarzaam mogelijk, en altoos schoorvoetend gebruik maakt; hetwelk men met droefheid ontbloot, maar met blijdschap in de scheede steekt. Oorlogen mogen, ja, gelijk donder, bliksem, stormen, watervloeden en aardbevingen, eenige weldadige gevolgen na zich laten: deze zijn verzachtingen van eene medelijdende Voorzienigheid; maar wie scheurt wonden op, om het genoeg te hebben van olie en wijn daarin te gieten? Wie die wijs is, brengt oorzaken in werking, waarvan hij de gevolgen niet berekenen kan? Volkswelvaart en voorspoed wordt alleen, zeker, door het opwekken van volksdeugden en het bestrijden van nationale gebreken veroorzaakt en bevestigd.

Mijne verlichte natie zorgt, om al deze redenen, met de grootste nauwkeurigheid, voor de opvoeding van hare kinderen. Daar is geen tijd, geen goud, geen moeite zoo wel besteed, als die tot de vorming van het opkomend geslacht in huizezinnen en scholen wordt aangewend. Godsdienst en staatkunde beide zeggen dit eenstemmig. Een burger van de wereld, een lid der burgerlijke maatschappij en een onderdaan van het rijk van waarheid en deugd te zijn, is de hooge bestemming van elk mensch hier op aarde. Daarin zijn alle menschen gelijk. Gelukkig hij, die er aan beantwoordt; en tot dit alles wordt, onder den zegen des Almachtigen, de grond gelegd door eene

opvoeding, welke, niet gelijk de Spartaansche, menschen vernietigt om burgers te scheppen, maar de belangen der menschheid boven alles bedoelende, die der burgerlijke vereeniging aan dezelve ondergeschikt en dienstbaar maakt. Ik meen zulk eene opvoeding, welke noch de paradoxe dweperijen van Rousseau, noch de lichtzinnige spotterijen van Voltaire, in jonge harten indrukt; maar terwijl zij de natuurlijke krachten van geest en lichaam, maar aanwijzing der natuur, ontwikkelt, de zedelijke door den godsdienst, en de daarop gegronde zedenleer, tracht te zuiveren, te sterken en te besturen tot het rechte einde; eene opvoeding, waarin matigheid, werkzaamheid, menschengevoel, orde, ondergeschiktheid, vaardigheid en gewilligheid tot alle menschelijke, gezellige en burgerlijke deugden worden ingescherpt; de middelen om daarin te vorderen, en den zwaarsten strijd, den strijd tegen zich zelf, met goed gevolg te voeren, worden aangewezen; eene opvoeding eindelijk, waarin, bij en onder alles, nooit uit het oog verloren wordt, dat de grond tot ontwikkeling alhier gelegd wordt, en deze slechts aanvankelijk hare gevolgen vertoont, maar te gelijk, dat dit leven zoodanig in verband staat met het toekomstige, dat de geheele reeks van ons bestaan hier op aarde behoort beschouwd te worden als eene opvoeding van het menschelijk geslacht voor eene volgende huishouding; en dat staatkunde en godsdienst de twee oppervoeden zijn van het nog altoos onmondige mensdom.

Het is bij mijne verlichte natie volksgevoel, dearmoede te beschouwen als een kwaad, hetwelk de godsdienst afkeurt, en door de staatkunde moet en kan voorkomen worden. De godsdienstige weldadigheid reikt middelen toe, en de schatkist van den Staat behoort aan te vullen wat er aan ontbreekt, of zorg te dragen, dat aan ledige handen werk en belooning verschafft worde; dat ouden, zwakken, zieken en kinderen geen gebrek lijden of hulp ontberen, maar dat het noodig levensonderhoud aan de zoodanigen geregeld worde toegediend. Staatkunde en godsdienst hebben geen medelijden met luiheid. Dezelve wordt wel met honger, of met berooving van vrijheid, ja met slagen, tot werken genoodzaakt, maar door geene ontijdige of ongepaste milddadigheid aangemoedigd. Hierdoor worden de gemeene uitgaven verminderd; de inkomsten, door de aanwakkering van het voortbrengend vermogen, vermeerderd; misdaden beteugeld of voorkomen; beschaafdheid bevorderd; en door dat alles blijft er zulk een ruim overschot voor behoeftige kinderen, zieken en ouden, dat aan dezen een ruim deel kan worden toegereikt.

Gelijk mijne verlichte natie geene veroveringen begeert, en niet dan in den uitersten nood naar verandering staat, zooweinig wil zij hare wijze van denken in het staatkundige of godsdienstige aan anderen opdringen. Elke natie heeft hare karaktertrekken, gelijk elke taal hare idiotismen. Maar heeft iemand ooit opeens eene taal gemaakt en vervolgens met geweld ingevoerd? Evenzoo kan men eenen regeeringsvorm naar welgevallen invoeren. Duizend kleine, plaatselijke, dikwijls onopgemerkte omstandigheden, zeden, ondeugden, taal, luchtstreek, lichaamsgesteldheid, werken ongevoelig maar zeker, op den vorm van bestuur, en de verkleefdheid aan of afkeer van eene constitutie. Dit weet mijne natie, en zij verbetert haar gebouw, bijaldien het zonder gevaar geschieden kan, zonder het af te breken. Zij heeft wel geenen blinden eerbied voor de oudheid, als zoodanig; maar zij ziet op dezelve die trekken van grijze eerwaardigheid, welke stilzwijgende goedkeuring aanduiden, niet voorbij. Zij laat zich door een onbedachtzaam geroep van weinigen, door vele onkundigen gevolgd, door booswichten aangezet, en zoo tot een donker verward gevoel samengesmolten, niet verleiden, om veranderingen te begeeren, welke zij niet doorziet; overtuigd, dat het eene zaak is van meer dan gewone talenten, eene natie te besturen, en uit duizend bijzonderheden, samenvoegingen, omstandigheden, op te maken, wat, in ingewikkelde gevallen, eigenlijk het belang des volks is, zoo met opzicht tot deszelfs inwendige gesteldheid, als betrekkelijk deszelfs buitenlandsche belangen. Zij gevoelt haar onvermogen, om in vele gevallen een oordeel te vellen; en wacht daarom liever de uitkomst af, dan, door ontijdig zich in het bestuur te mengen, verwarring te veroorzaken, en zoo het onheil, niet voor te komen of te verminderen, maar te verergeren.

Door deze beschouwende gevoelens, in eene aanhoudende oefening gebracht, legt mijne verlichte natie den vasten grond tot een verstandig, bestendig, ja steeds toenemend volksgeluk. Het grijpt naar geene hersenschimmen, en is niet jeukende naar verandering. Hare vaste beginselen, bevestigd door de ondervinding van vorige eeuwen, en de dagelijks sprekende lessen van andere natiën, houden in haar de overtuiging levendig, dat men, op deze benedenwereld, zich al doorgaans vrij wat gebreken getroosten moet; en dat hij er het beste aan is, die de minste heeft, en de onvermijdelijke geduldig draagt. »Geen regeeringsvorm zonder feilen!» roept de geschiedenis, zoolwel als »geene plotselijke en gewichtige veran-

deringen, vooral wanneer er geweld toe noodig is, zonder gevaar, en vrees voor geduchte gevolgen!» Het heeft bij de bekendste en meest geroemde volkeren aan geene omwentelingen ontbroken; maar wie heeft tot hiertoe de groote theorie derzelve, uit hetgeen gebeurd is, kunnen opmaken; of de middelen kunnen voorschrijven, om dezelve op eene geregelde wijze, zóó dat men den trap en de wijze in zijne macht houdt, te beginnen, te doen voortgaan, en te voleindigen. Onze wijze Hooft (*) haalt daarom, met grond, bij zekere gelegenheid het zeggen aan van een Italiaan, dien hij *wereldwijs* noemt: *Dat hij niet schuw zouw zijn, van Staten te hervormen, zoo men zich, daartoe, niet noodwendelijk met een deel dwaazen, scheepen moest.* Er is dan een zekere gelukkige, en in het menschelijk oog veelal toevallig schijnende samenloop van duizend kleine of grootere omstandigheden noodig, om een volk, eenen Staat rijp te maken voor zulk eene omwenteling, in welke, het goede en het schadelijke tegen elkander gewogen, de balans ontwijfelbaar voordeelig is. Veelal is het zoodanig met deze zaak gelegen, dat dit plaats heeft in die gevallen, waarin door onvermijdelijke plichten, volk en regenten beiden, als 't ware, tot eene omwenteling gedwongen worden. De Voorzienigheid heeft, zoude men bijna gissen, dit kenmerk er aan gehecht, om teedere gewetens te bewaren; en echter ook voor dezulken de deur tot aanmerkelijke verbeteringen niet te sluiten. Op deze wijze zijn er, ten tijde der Hervorming vooral, vele omwentelingen met vrijmoedigheid begonnen, met kracht en standvastigheid doorgezet, en door eene gelukkige uitkomst bekrachtigd. Eene verlichte natie verbetert dan wel gaarne gebreken, maar zij vergeet nooit, dat de gebreken in het bestuur dikwijls meer gegrond zijn in het zedelijk bederf, of de natuurlijke onvolkomenheid der menschen, gelijk ook in toevallige, en van onzen wil en wenk niet afhingende, omstandigheden, dan in den vorm van de regeeringswijze. Waar zelfs deze laatste niet vrij is van aanmerkelijke feilen, is het nog niet altoos veilig, daaraan te gaan arbeiden. De grootste beeldhouwer kan met éénen, ja stouten, maar onvoorzichtigen slag zulk een brok steens van zijn beeld afmortelen, dat hetgeen hij meende te verbeteren, verergerd wordt. Eene verlichte natie waagt daarom geenen burgeroorlog, om eenige gebreken in haren regeeringsvorm, met geweld (dat is, met kracht, tegen den zin van een aanmerkelijk gedeelte harer medeburgers) te verbeteren, wanneer die onvolkomenheden met hare welvaart en

(*) *Nederl. Historien*, B. XIV. blz. 589. *

vrijheid niet geheel onbestaanbaar zijn (*). Zij laat zich door klanken niet betooveren, door vleierij en valsheid niet verstrikken; vooral wanneer zij gelegenheid gehad heeft, om bij hare naburen te zien, wat er van woorden en beloften geworden is. Zij wacht bedaard haren tijd af, en ziet dikwijls datgene langzamerhand, en als 't ware van zelf, te voorschijn komen, wat zij tevergeefs, of met nadeelige gevolgen, zoude hebben zoeken te dwingen. Regenten en koningen zijn menschen; en de grootste genieën hebben door eene zekere evenredigheid, welke de natuur houdt in de uitdeeling harer gaven, wel eens daarentegen groote gebreken. De David's en Salomo's, de Titussen, de Trajanen, de Antonijnen, de Constantijn's en Theodosiussen hadden allen hunne feilen, en wie kan dat voorkomen?

Mijne verlichte natie draagt daarom deze gebreken geduldig, zonder die goed te keuren. Zij weet, dat die regenten verbeteren wil, eerst menschen en burgers moet verbeteren; en dat de domme kracht des volks niet werken moet op regenten, staatsbestuur of regeeringsvorm, gelijk sterkwater op het ijzer. Wanneer de kennis van het ware, schoone en goede, door de echte verlichting, in beoefening overgegaan, karakteristiek wordt bij eene natie, dan zal men den regeeringsvorm langzamerhand, als van zelf, beter, de wetgeving volmaakter, en de gevoelens van burgers en regenten eenstemmiger zien worden. Zelfs zal, bij overblijvende gebreken in den vorm, de kunde en deugd van regenten, rechters en volk veel meer vermogen, om de nadeelige gevolgen dier gebreken af te leiden, dan men, bij den besten regeeringsvorm en wetgeving, zonder dat, verwachten kan. De aard der zake brengt dit mede. De ondervinding van alle eeuwen bevestigt het. Dezelfde natie was, met denzelfden regeeringsvorm en dezelfde wetten, dikwijls dapper of lafhartig, oproerig of stil, gelukkig of ongelukkig, naardat hare voorgangers gesteld waren. Mijne natie heeft ook uit het voorbeeld, uit de geschiedenis gezien, en uit den aard der zaak geleerd, dat, regenten voor regenten te verwisselen, niet zelden verandering en verdubbeling van gebreken, veel meer dan verbetering, ten gevolge heeft; ja dat het eindelijk op eene regeering in naam, en eene regeeringloosheid inder-

daad uitloopt. Maar wat is zulke eene regeeringloosheid? De bron van alle onheilen, het graf van alle deugden, en de kortste weg voor de moedwillige begunstigers van zulk eenen toestand, tot een tijdelijk ongeluk en eene eeuwige rampzaligheid.

(Uit: *De Waare volksverlichting.*)

SCHETS VAN EEN VRIJDENKER,

zooals ik wenschte, er een te kunnen genaamd worden, is deze:

Hij is een mensch, levendig overtuigd van het belang, hetgeen hij, in al zijne betrekkingen, heeft bij de kennis der waarheid. Hij weet, dat God hem bestemd heeft om zijne vermogens te ontwikkelen en de waarheid te zoeken als eenen verborgen schat. Hij onderzoekt veel en zelfs de moeilijkste onderwerpen, wanneer hij ze voor zich belangrijk oordeelt, met een taai geduld, met onpartijdigheid, met aflegging van zijne vooroordeelen. Hij vraagt niet: wat heb ik in mijne jeugd van mijne ouders gehoord, van mijne meesters geleerd, te voorbarig aangenomen — maar erkent gaarne met den *philosophe de Sans-Souci*:

*Fier et présomptueux dans ma tendre jeunesse
J'aimais à décider, c'était une faiblesse;
Dans un âge plus mûr, j'ai connu mes erreurs,
Mon ignorance extrême, et l'orgueil des docteurs.*

Hij onderzoekt derhalve, bepeinst, leest, herleest, vraagt, beziet van alle kanten, uit verschillende oogpunten — eens, tweemaal, driemaal, ja zoolang, totdat hij verneemt, de waarheid gevonden te hebben, — en dit alles verricht hij met een oog vol vertrouwen op Hem, die wijsheid in het verborgen bekend maakt; en met bewustheid, dat zijne oogmerken edel, zijne pogingen getrouw zijn. Hij vent zijne gevoelens niet uit, maar er toe geroepen wordende schroomt hij, zoomin als Montesquieu bij den kardinaal De Fleury, dezelve voor de zijne te erkennen, hoe verschillende zij ook mogen zijn van de gewone denkwijze, ja schoon zelfs de erkenning daarvan met nadeel van zijne eer, goederen of leven moge gepaard gaan. En stelt hij dezelve al uit eigen beweging aan zijne medemenschen voor, dan is het, ofter beproeving, en dus tot zijne onderrichting; maar op eenen zedigen toon, geheel overgesteld tegen dien welken Mahomet bij Voltaire aanneemt, wanneer hij zegt:

*Loin de moi les mortels assez audacieux
Pour juger par eux-mêmes, et pour voir par leurs yeux.
Quiconque ose penser n'est pas né pour me croire.
Obéir en silence est votre seule gloire.*

(*) Men kan uit de brieven van Adams aan den heer Russel (Dordr. 1793) zien, hoe gevaarlijk en nadeelig men de overdrevene beginsels van Paine, zelfs in Amerika, houdt; en hoe bevreesd men is voor de ukelige gevolgen daaruit, zonder onderscheid, voor alle natien, te wachten.

Of hij maakt zijne gevoelens bekend, omdat hij meent dat deze en gene zijner ontdekkingen zoo belangrijk voor het geheele menschdom of voor bijzondere personen zijn, dat het strijdig met de menschenliefde zijn zoude, iets te verbergen, waar van de kennis voordeel aanbrengen, of nadeel afkeeren zoude. Doch zijn zijne ontdekkingen van dat aanbelang, van dien invloed niet, dan loopt hij met dezelve niet licht te koop. Hij weet welke vooroordeelen er bij velen zijn; hoe weinig er zijn die zelf oorspronkelijk denken of zulks in anderen dragen kunnen — hoe licht hij, evenals Galileï, verdacht, onbezonnen tegengesproken, onmeedoogend zou veroordeeld worden; hoe moeilijk het is, anderen in onzen stand te plaats en, en te rukken uit den stand, waarin zij door opvoeding, vooroordeelen, gezag, onderwijs, ommeegang geplaatst zijn, om ze de zaak uit hetzelfde oogpunt te doen beschouwen, waarin hij ze beschouwd heeft — en daarom verbergt hij door stilzwijgen sommige zijner gevoelens, en spreekt er niet over dan met vertrouwde vrienden, en het alleronbewimpeldst met zich zelve en met God. Deze toch kent zijne oprechtheid, en hoezeer zijne begrippen en denkwijze van die van anderen verschillen mogen, zijn hart veroordeelt hem niet, dat het hem om eer, voordeel, bewondering te doen is; maar geeft hem vrijheid, om zijn verstand zoowel te ontlasten van alle slaafsche ketenen, als zijn geweten: al was het ook, dat hij van zijne beste vrienden, van de geoeffendste verstand en, ja van het geheele menschdom, verschillen moest. En schoon hij dikwijls zich verwonderen, zoo niet ergeren moest, over de losheid, waarmede de gewichtigste waarheden, alsof het enkele geschiedenissen waren, ingewikkeld geloofd worden; hoe beperkt de kring is, waarin velen zijner medemenschen, zulken zelfs die gaarne voor verstandigen zouden willen doorgaan, zich bewegen; hoe weinig men in zwevende geschillen de zaak tot hante eenvoudige beginselen brengt — hoe weinig arbeids er besteed wordt tot het ontdekken van belangrijke waarheden — hij draagt ook deze gebreken in anderen — bespeurt de treurige overblijfsels van dezelve bij zich nog maar al te veel — en roept zich zelve duizendmaal met een nederig gevoel des harten toe: *Wat hebt gij dat gij niet ontvangen hebt?* En zoo gaat hij in zijnen arbeid onbezweken voort, totdat hem de krachten begeven, en hij zijne, naar wijsheid dorstende en geheiligde ziel, in de handen van zijnen getrouwen Schepper aanbeveelt, om op een hooger school zijne begennen en gebrekkige oefeningen voort te zetten en te volmaken; en in dit vooruitzicht verblijft

hij zich op zijnen tocht, gelijk de dappere Waldenzen onder Arnaud, toen zij op het gebergte Seid de toppen der vaderlandsche bergen zagen blinken.
(Uit: *Mengelingen in Proze en Poëzy*.)

FRANKRIJKS INVLOED.

Voorzeker is de toestand van Europa meer dan ooit zonderling, en waardig, om met een wijsgeerig staatkundig oog beschouwd te worden. Twee eeuwen geleden, waren de zaken in Frankrijk, even gelijk nu, in verwarring, en de natie aan de gevolgen van burgerlijke beroerten blootgesteld. 't Was daarom, dat de Staten van Holland, juist twee eeuwen geleden, bij hun convent op de generale petitie voor den jare 1594, verklaarden: »wel te mogen lyden, dat de Koninklyke Majesteit van Frankryk by de Generaliteit werde geassisteert tot vorderingen van zyn goede intentie, omme niet alleen zyne Onderzaten tot redentebren gen, maar zelfs tot Oorloge te voeren op Heene-gouwen, Artois en andere Kwartieren by de Spaansche Regeeringen geoccupeerd, met de somme van twee honderd duizend ponden.»

De toestand van dat, in zich zelf zoo machtig en van de natuur zoo rijk bedeelde koninkrijk, is nu, schoon gelijksoortig, echter van veel erger natuur, en in de gevolgen onberekenbaar meer gevaarlijk. De oorzaken der verwarring zijn ook van een geheel verschillenden, van een ongeneeslijker, en voor anderen meer besmettenden aard, dan die op het laatst der 16de eeuw plaats greep. 't Is waar, de Oceaen der Natiën is in alle werldeelen doorgaans, hetzij meer of minder, door stormen beroerd; en zelden ziet men denzelven zonder drijvende of zinkende wrakken. De tooneelen, welke het staatkundig Europa in het bijzonder heeft opgeleverd, zijn zelden rustig, maar doorgaans beangstigend en verschrikkend geweest; maar het is echter niet minder zeker, dat de tegenwoordige toestand van dat werldeel in de oorzaken verbazend onderscheiden is van 'tgeen hij ooit te voren was; en dat men daaruit alreede gevolgen ziet, welke eene geheele omkeering van zaken schijnen te voorspellen. Het is Frankrijk, 't welk gelijk voorheen, ook nu het eerst de zaden van onrust in Europa gestrooid heeft, eene handelwijze, welke niet vreemd in den grond, maar alleen nieuw in den vorm is.

Van het begin toch, dat de beschaafdheid in Europa, door het herleven der fraaie letteren, begonnen, en de macht der vorsten, door het vervallen van het vermogen der leenmannen, aan-

merkelijk gestegen is, heeft de Fransche natie eene voorname rol gespeeld onder de Europeesche volken, en hunne vorsten onder de Europeesche mogendheden. Hunne koningen, door het vervallen der groote leenen van Normandije en Provence in de vijftiende eeuw, verbazend in macht gestegen, aangebeden door hunne onderdanen, besturende de zaken van het rijk, naardat hunne bijzondere geaardheid, inzien, neigingen en hartstochten, of die van hunne gunstelingen en minnaressen zulks medebrachten; moesten door de gesteldheid des lands, den aard van den grond, en deszelfs voortbrengselen, de levendigheid, beweegbaarheid, het vernuft, de scherpszinnigheid, en de koningsgezindheid der ingezetenen, noodwendig bronnen hebben welke hun toelieten te volbrengen, hetgeen andere vorsten niet konden ondernemen, of ten halve moesten laten steken. Men kan met waarheid zeggen: dat Frankrijk, met wijsheid bestuurd, door deugd geregeld, door naarstigheid gebruik makende van hetgeen de natuur aan hetzelfde gaf, geschikt zoude zijn, om het rijkste, het gelukkigste, het machtigste volk van Europa te wezen; de liefde en eerbied van deszelfs naburen! Het tegendeel echter had doorgaans plaats. Dikwijls was het de bron van onrust en verdeeldheid, waardoor stroomen bloeds vergoten en onmetelijke schatten verspild zijn. Frankrijk was doorgaans de spiegel van Europa. Ons vaderland heeft van deze gesteldheid sedert meer dan eene eeuw meermalen de gevolgen gesmaakt; en het is in de oorlogen tusschen Frankrijk en Oostenrijk, met deszelfs wederzijdsche geallieerden, dat men de aanleiding vinden kan tot dien verbaazenden aanwas der staande legers en vloten, en der onafmetelijke geldleeningen daartoe noodig, welke toch eindelijk die hoogte eens moeten beklimmen, dat zij door hare eigene zwaarte instorten, en door eene algemeene bankbreuk eene geheele omwenteling in Europa's meest goeode inwoners moeten veroorzaken. Maar het zijn niet slechts de oorlogen van Lodewijk XIV en XV, die ons schatten en bloed gekost hebben; het zijn de intrigues van het Fransche ministerie, onder den anders goedgehartigen en deugdzamen Lodewijk XVI, welke, om Engeland met des te meer nadruk te vernederen, onste verzwakken, aan den band te houden, of op het sleeptouw te nemen, in het midden van een voorspoedig en gelukkig volk, onrust verwekt, ontevredenheid heeft opgeruid, en de zaden van misnoegen en oude partijenschappen kiemen deed; met dat gevolg, dat een aanzienlijk gedeelte der natie door eenen ijdel en waan van die valsche vrijheid, waarvan hare verleiders zelve nader-

hand de slachtoffers geworden zijn, verblind en zoo vervoerd geworden, dat sommigen ter goeder trouw, maar velen door lage en verfoeilijke oogmerken aangedreven, getracht hebben de gevestigde orde van zaken in ons vaderland om te keeren, waarvan het uitwerksel is, dat men met de gevolgen van eene verwarring blijft worstelen, waarvan de zaden alsnog diep bedolven liggen, en de uitkomst onberekenbaar is; eene verwarring, welke, zoo de Almachtige het niet verhoedt, in onzen ondergang eindigen kan.

Sedert dien tijd is onze rust en eensgezindheid gestoord, het finantiewezen door herhaalde schokken verzwakt, onze werkzaamheid en energie verslapt, en er blijft een donker gevoel van ontevredenheid en bedilzucht woelen, waardoor het burgerlijk bestuur zijne spanning verliest, en eene traagheid in het dragen der gemeene lasten veroorzaakt wordt, welke het verval in de financiën en in het krediet tot hiertoe ongeneeslijk maakte. Deze dispositie wordt, bij de tegenwoordige beheerschers van Frankrijk, door een aantal onzer uitgewekenen levendig gehouden, op eenen toon en op eene wijze, welke hunnen afval van den godsdienst, ende zedenkunde hunner vaders, klaarblijkelijk maakt. Dit alles zijn wij, behalve den laatsten aanval, aan de Fransche natie verschuldigd. Maar welke zijn daartegen de voordeelen geweest, welke wij sedert eene eeuw van die natie ontvangen hebben? Zijn onze zeden verbeterd? Is onze koophandel met die natie geregelder en uitgebreider geworden? Is het ware volksgeluk vermeerderd? Zijne Hoogheid en de Raad zouden hierover breed kunnen uitweiden, maar de herhaalde negotiatiën over het afgebroken Commerce-TRACTAAT van den jare 1739, zelfs in die tijden, waarin Frankrijk de meeste hoop op voordeelen scheen te geven: de registers van Uwe Hoog Mogenden en die der bijzondere bondgenooten getuigen van dit alles meer dan te veel; en de invloed van de Fransche geestgesteldheid in later jaren, heeft aan dit Gemeenebest ongeneeslijker slagen toegebracht, dan de overwinnende wapenen van Lodewijk XIV. Maar het is niet alleen dit land, waarin zulks plaats heeft; dezelfde geest trekt alle landen en staten van Europa door. Er wordt hier en daar nogal wat men vermag in het werk gesteld, om dien geest op te wekken en kwaadaardiger te maken; en waar dit al niet geschiedt, is men nog verre af, van de specifieke middelen te kennen of te bezigen, ten einde de natiën van die kwade sappen te ontlasten, en voorts zoodanig te zuiveren, dat er de wezenlijke welvaart niet door lijdt, maar bevorderd wordt. Eene gesteldheid van zaken,

waarnaar alles, wat deugd en orde liefheeft, met hijgend verlangen uitziet; maar waartoe niet slechts ervarenheid in den geneesheer, maar ook goedwilligheid in den kranke gevorderd wordt.

(Uit: *de Petitie en Staat van Oorlog voor den aanst. jaare 1794.*)

DE WARE REGEERINGSVRIJHEID.

Het is die liefde tot het menschdom en het vaderland, die algemeene welwillendheid, welke op de kennis en den eerbied van het Opperwezen, op de gehoorzaamheid aan deszelfs bevelen gegrond, uit de natuur, de natuurlijke geschiedenis van den mensch, der burgerlijke maatschappij, en het natuurlijk beloop der zaken hierbeneden, afgeleid, en door de ondervinding der eeuwen bevestigd, niet van de eigenzinnigheid van staatkundige dwepers, of het zoogenaamd oppergezag des vernufts afhangt, maar integendeel op den duidelijken wil van den hoogen Gebieder der volken gevestigd staat, welke in de handelingen van het besturend gedeelte der natie thans vooral behoort door te blinken, en in al derzelve verrichtingen zich kenbaar moet vertoonen. Hierdoor alleen leert men regeeren zonder onderdrukken, standvastig zijn zonder stugheid, en toegevend zonder lafheid of onvoorzichtigheid. Hierdoor alleen wordt trouw in den handel, volksnijverheid in werken van industrie, dapperheid in het verdedigen, en omzichtigheid in het aanvallen, in acht genomen, en eene natie bij gevaarlijke schokken voor een geheel verval bewaard. Hierdoor leert men de onbesuisde en aangestookte volksdrift bedaard, koelzinnig en standvastig, tegen te staan; hierdoor blijft men, onder het nemen van stille, voorzichtige en kloekzinnige maatregelen, betere tijden afwachten, en intusschen het scheepje van de klippen ongevoelig afhouden. Hierdoor stelt men zich alleen in staat, om wederstand te bieden aan dien algemeenen opstand, en dat grijpen naar hersenschimmige volmaaktheid, welke het eind dezer eeuw kenmerkt; en welke even gelijk de monsters der oudheid, van boven, dat is in den beginne, eene schoone gedaante vertoonende, in de grootste afschuwelijkheid eindigt. Hierdoor doet men een gisting bedaren, welke door de nieuwe wijsbegeerte allereerst opgewekt en gevernist, door menschelijke hartstochten en drift gaande gehouden, thans die hoogte heeft bereikt, dat zich door alle takken van beschouwing en handeling, van onderwijs en bestuur, hetzij meer rechtstreeks, 'tzij

meer van terzijde, heeft verspreid en eindigen zoude in onvernunft, zedeloosheid, anarchie en ongodisterij; bijaldien men geen reden had, om op eene Voorzienigheid te vertrouwen, welke dikwijls in de donkerste tijden het licht geboden heeft, en den staat der ingewikkeldste verwarring tot den grondslag maakt van orde en schoonheid; die ook dan voor het menschdom zorgt, wanneer het zich zelf schijnt te verwoesten; eene Voorzienigheid, welke door het veranderen van tijdrekening en dagschikking niet kan gedwongen worden, om toe te laten, dat de naam van Christus en Christendom van de aarde worde uitgewischt, maar welke voor een opmerkend oog alreede, hier en daar, geduchte blijken geeft, dat men haar wel loochenen, maar niet ontvluchten kan.

(Uit: *de Petitie en Staat van Oorlog voor den aanst. jaare 1794.*)

DE OORLOG.

Alle natiën van Europa, de oorlogende zoowel als die weinigen, welke onzijdig gebleven zijn, hebben belang, dat er, aan eenen algemeenen, aan eenen welgevestigden en bestendigen vrede, met verstand en deugd, wordt gearbeid. Denzelve, of steunend op zijne krachten van de hand te wijzen, en de uitkomst, die in alle menschelijke zaken, maar vooral in den krijg, onzeker is, af te wachten; of lafhartig met gebogen knieën bij den vijand te zoeken, zijn beide klippen, welke zorgvuldig kunnen vermeden worden. Maar met dat alles blijft de zaak zelve gewichtig en noodzakelijk. De natiën allen hebben rust en verzachtende middelen, zij hebben bedaarde oogenblikken noodig; ten einde zich met elkander te verstaan, en zich van hare wonden te herstellen. Ons Gemeenebest is nog daarenboven verre meer gevormd naar vrede, dan naar oorlog. Hetzelve begeert geene veroveringen, en vindt daarom, zelfs in overwinningen, meer schade dan voordeel. In volle kracht kan daarom op onze Republiek worden toegepast, hetgeen de Advocaat-generaal Talon bij zijne allergewichtigste aanspraak tot den minderjarigen koning Lodewijk XIV en zijne moeder Anna in eene openbare bijeenkomst van het Parlement, in den jare 1648 zeide: *De palmen en laurieren, om welken op te kweken, men duizenden in ellende stort, moeten niet onder de planten gerekend worden, omdat zij geen vruchten dragen, waarmede men zich voeden kan.* Duizenden arme, beroofde, weggedrevene ingezetenen roe-

pen n
wij be
ming
Hoeze
beeld
tellen
de in
derd
zwak
uit ee
en aa
krach
zelfs
dat d
evenz
als he
verwo

werd
len, g
Carp,
toe of
zich a
begeer
Hollan
schap
10 Se
Von
1815-
1797-
Weter
deelin
vraag
uitg.
vere
Tod
treurs
te Ko
1805;
het L
voorst
1805,
Anc
vieren
Brieu
tenis

IN H
Er
voor
gewo

pen met tranen om vrede: en de godsdienst, dien wij belijden, gebiedt vrede, liefde en samenstemming; zoewel onder volkeren, als onder menschen. Hoezeer toch de oorlog, naar eenige nieuwere denkbeelden, onder de weldaden der Voorzienigheid te tellen zij; hoezeer door denzelfden de akkerbouw, de industrie en koophandel bevorderd, vermeerderd en aangewakkerd; ondeugden beteugeld; de zwakheid en het staatkundig bederf der natien, uit eene langdurige rust voortgesproten, hersteld; en aan het nationaal karakter stevigheid en veerkracht medegedeeld mogen worden; zoo blijft het, zelfs naar diezelfde leiding van gedachten, waar, dat deze weldadige bestelling der Voorzienigheid, evenzoo hare vruchtbare geschenken uitdeelt, als het onweder; hetwelk, niettegenstaande eenige verwoesting, de natuur wel verjongt, het even-

wicht in den dampkring wel herstelt, en aan boomen en planten, akkers en beemden, als 't ware, eene nieuwe, eene zich hervattende vruchtbaarheid mededeelt; maar echter, zal het die uitwerkingen hebben, noch lang aanhoudend, noch telkens wederkomend, maar zeldzaam en kortdurend, ja dit laatste zelfs, in evenredigheid met deszelfs hevigheid, wezen moet.

Te recht dan zucht het afgestreden Europa, na eenen zoo hevigen, kostbaren en verderflijken oorlog, om rust; en het ware te wenschen, dat men een punt van vereeniging vinden kon, waarin de strijdende machten zich samen aantreffen, en waaruit zij allen aan een duurzaam vergelijk konden arbeiden.

(Uit: *Generale Petitie en Staten van Oorlog, voor den jare 1795.*)

JOHANNES KINKER

werd geboren op Meilust onder Nieuwer-Amstel, 1 Jan. 1764, genoot te Weesp het onderwijs in de oude talen, ging in 1781 naar de Utrechtsche Hoogeschool om de geneeskunde te beoefenen. Verkeerende met Rau, Carp, Clarisse, Bellamy, lid van het dichtgenootschap *Dulces ante omnia Musae*, legde hij zich echter meer toe op poëzie en toonkunst; koos daarna de rechtsgeleerdheid, waarin hij 1787 het doctoraat verwierf; vestigde zich als advocaat eerst te 's-Hage, 1793 te Amsterdam; hield zich intusschen meest met letterkunde en wijsbegeerte bezig (als zelfstandig aanhanger der Kantiaansche filosofie). Van 1817—1830 was hij hoogleeraar in de Hollandsche taal, geschiedenis en welsprekendheid te Luik, waar hij uit zijn beste leerlingen het genootschap *Tandem* oprichtte. Als ambteloos burger veelzijdig werkzaam, leefde hij voorts te Amsterdam, waar hij 10 Sept. 1845 in 81-jarigen leeftijd †.

Voornaamste geschriften: Proza: Medewerker aan *Janus*, 1787, *Janus verzezen*, 1795 v.v., *de Herkaawer*, 1815—1817, *De Post van den Helicon*, 1789, *Het Magazijn van kritische wijsbegeerte en hare geschiedenis*, 1797—1803, *Recensent*. Voorts *Proeve eener Hollandsche prosodia*, in de werken der Holl. Maatsch. v. Kunst. en Wetensch. Dl. 1, Amsterd., 1810; *Brieven over het Natuurregt aan P. van Hemert*, Amsterd., 1823; *Beoordeeling van Mr. W. Bilderdijk's Nederl. Spraakleer*, Amsterd., 1829; *Proeve eener beantwoording van de vraag: wat nut kan de empirische alg. taalkunde aan de hoogerwijsbegeerte toebrengen?* in de Gedenkschr., uitg. door de 3^e kl. van het Koninkl. Nederl. Inst., D. 4; *Proeve eener opheldering van de Kritiek der zui-vere rede*, 1860 enz.

Tooneelwerken en parodieën: *De eigenbaat*, Parodie, 1785; *Orosmane of de dood van Zaïre*, moorddadig treurspel, 1787; *Van Rots*, episodisch Drama, 1789; *Celia*, treurspel, Amsterd., 1792; *Parodie op Edipus te Kolone*, 1807; *Almanzor en Zehra*, Amsterd., 1805; *De Tempelheeren*, naar Raynouard, treursp., Amsterd., 1805; *Eeuwfeest, bij den aanvang der 19de eeuw*, Zinnebeeld. voorstell., Amsterd., 1801; *De Menschheid in het Lazarushuis*, Zinneb. voorstell., Amsterd., 1801; *Tafereel der jongste lotgevallen van Europa*, Zinneb. voorstell., Amsterd., 1802; *De Vereeniging van het Verhevene met het Schoone*, Zinneb. voorstell., Amsterd., 1805, enz.

Andere poëtische werken: *Academiezingen*, 1781; *Mijne minderjarige zangster*, 1785; *Treurzang bij het vieren der nagedachtenis van Washington*, Amsterd., 1800; *De duivel der 19de eeuw, een rijmpje*, Amsterd.; *Brieven van Sophie aan Mr. R. Feith*, Amsterd., 1807; *Gedichten*, 3 dln., Amsterd., 1821; *Ter nagedachtenis van C. Loots*, Amsterd., 1835 enz.

IN HOEVERRE IS DE GESCHIEDENIS EENE LEERSCHOOL VOOR VORSTEN EN VOLKEN?

Er zijn sommige vrij algemeen aangenomen, en voor onbetwistbaar gehouden stellingen, die men gewoonlijk, en zonder er veel op na te denken,

als zoovele bewezen waarheden gelden laat. Het zijn de zoodanige, die veel waars in zich bevatten, kernspreuken en gemeenplaatsen, die veeltijds met vrucht behartigd worden; doch tevens aan veel uitzonderingen onderworpen zijn. Andere, welke als meer bijzonder tot den tijd, waarin, en het volk, waaronder men leeft, behoorende, als

plaatselijke, en dus minder algemeene, waarheden kunnen beschouwd worden. — Van dezen aard zijn enkele zoogenaamde levensregelen, die zeer nuttig kunnen zijn, wanneer men ze niet verder uitstrekt dan tot den plaats- of tijdkring, waartoe zij behooren; maar waarbij men, ook dan nog, veel omzichtigheid gebruiken moet.

Maar onder alle dezen kan men niet te veel op zijne hoede zijn tegen het al te sterk vertrouwen op zoogenaamde staatkundige grondstellingen, welker betrekkelijke geldigheid van te veel voorwaarden afhangt, om (vooral in buitengewone omstandigheden) tot een veilig richtsnoer te kunnen strekken.

Bij het invallen van zulke buitengewone, niet slechts plaatselijke maar algemeene omstandigheden, wordt het raadzaam deze praktische regelen aan eene nadere herziening te onderwerpen, en tevens bij die herziening zorg te dragen, het ware of liever het nuttige niet te gelijk met het onwisse en schadelijke te verwerpen.

Onder deze en andere algemeen aangenomene regels behoort zeker de zoo dikwijls herhaalde, en bijna als een godspraak geëerbiedigde stelling: »De Geschiedenis is de veiligste gids en leerschool voor Vorsten en Volken.»

Op deze laatste (welke, vooral in den tijd dien wij beleven, eenige toelichting, misschien wel eene opzettelijke herziening behoeft) wilde ik, met dit oogmerk, eenige oogenblikken uwe aandacht vestigen.

Onder de oudere geschiedschrijvers is het vooral Tacitus, die in zijne kernachtige uitspraken, en somtijds wel eens met diep in het gemoed dringende krachtspreuken, zich als geschiedkundig leeraar der volkeren aankondigt, inzonderheid in zijne verhalen betrekkelijk de Romeinsche keizers. Maar onder de *nieuwere* komt, in dit opzicht, nog meer in aanmerking zeker Engelsch schrijver, Gordon, die, in het midden der vorige eeuw, in zijne historische gesprekken over Tacitus en Sallustius, met blinde vooringenomenheid voor den staats- en regeeringsvorm der Britten, zijne geschiedkundige lessen uitvent. Bij hem vinden wij deze stelling als eene ontegenzeggelijke waarheid voorgedragen.

Nergens misschien zoo sterk en beslissend als onder de staatkundige Fransche geschiedschrijvers, en onder deze laatste, voor zooveel ik weet, niemand die er zoo opzettelijk en als ware er niets tegen in te brengen, voor uitkomt als Agoub in zijne geschiedkundige Inleiding voor de Geschiedenis van Egypte onder de regeering van Mohammed-Ali.

Deze Fransche schrijver bracht mij, meer dan eenig ander zoogenaamde volk- en vorstenleeraar van dien stempel, op de gedachten, om de algemeene geldigheid van deze stelling van wat naderbij in oogenschouw te nemen.

»De geschiedenis (zegt hij) is eene algemeene school, waardoor alle volken onderwezen worden; zij is de ondervinding aller afgeloopen tijdvakken, die den tegenwoordigen tijd te hulp komt, en ons door gedenkwaardige voorbeelden, het wisselvallige der toekomst leert berekenen. De geschiedenis geeft lessen voor alle menschen. Door het onheil der volkeren toont zij hun de rampzalige gevolgen hunner tweedracht. — Zij is het die den koningen zegt, hoe onder eenen verlichten regeeringsvorm" (ditzal waarschijnlijk de Anglo-Fransche regeeringsvorm moeten zijn) »het gezag eene bescherming, en de troon eene vrijplaats wordt. Al ware het, dat de geschiedenis voor het overige menschedom nutteloos werd (zegt Bossuet), dan nog moest men haar den vorsten ter lezing geven.»

Er is veel waars in deze uitspraak; — maar de waarheid, welke zij behelst, zou nog minder aan twijfel onderworpen zijn, wanneer wij de geschiedenis, dat is, de gebeurtenissen aller volkeren, en de geleidelijke ontwikkeling van het menschelijke geslacht in de afgeloopen eeuwen, niet al te dikwijls verwarden met de geschiedverhalen dezer gebeurtenissen; wanneer men niet dikwijls aan de echtheid en waarheid dezer verhalen twifelen moest; wanneer men zich op de bronnen, waaruit zelfs de waarheidlievendste geschiedschrijvers geput hebben, gerustelijk en zonder argwaan verlaten mocht; wanneer de opgaven der oorzaken en beweegredenen, welke groote en belangrijke gebeurtenissen teweegbrachten, niet veeltijds op de bijzondere godsdienstige of staatkundige gevoelens der geschiedschrijvers gegrond waren; wanneer, eindelijk, de nationale trots, en de anderszins zoo lofwaardige vaderlandsliefde de pen der teboekstellers niet bestuurd, en niet al te partijdig in de vervaardiging van de Jaarboeken der volkeren voorgezeten had.

Men moet, derhalve, de *geschiedenis zelve*, met andere woorden, men moet de ontwikkeling onzes geslachts, het voorwerp der geschiedkunde, zorgvuldig onderscheiden van de overleveringen die uit de verschillende landen, volkeren en tijdvakken tot ons gekomen zijn.

Het voorwerp der zeer onzekere wetenschap, welke men de geschiedkunde noemt, verliest zich, wat zijn oorsprong aangaat, in eene moeilijk te ontcijferen fabelleer. Van hetgeen, sedert men de

gebeur
tijdper
mense
groots
overbl
lijk,
de ges
blijfs
groot
les tr
zelve
voor
derze
dat a
name
instel
beste
den a
en va
In zo
ontke
De
woes
Nini
der p
ras (i
verva
al de
gesel
gang
ook o
keno
veell
mak
sche
de l
klas
pij
die
hun
invl
wat
vers
zed
en t
len
een
ver
wet
zij
geh
I
dez
een

gebeurtenissen begon op te teekenen, de eerste tijdperken der beschaafdheid van verschillende menschenrassen voorafging, is ons, voorzeker, het grootste gedeelte onbekend gebleven; en van het overblijvende valt het nog altijd verbazend moeilijk, het *ware* van het *valsche* te schiften. — Uit de geschiedenis, en daartoe behooren ook de overblijfsels der vroegere Staten, kan men zeker ééne groote, schoon niet zeer vleierende of troostelijke, les trekken: deze namelijk, dat de geschiedenis zelve tot nog toe *weinig* opgeleverd heeft, dat voor de hoofden en bestuurders der volkeren en derzelve onderzaten navolgenswaardig is; *weinig*, dat aan de hooge bedoeling aller Regeering, namelijk, de duurzaamheid en volmaking harer instellingen, beantwoordt; *weinig*, dat van de bestemming en de waarde der menschheid, van den adel van het geslacht waartoe wij behooren, en van zijn goddelijken aanleg getuigenis draagt. In zoo verre, is deze driedelige les meer van een ontkenning, dan stellig nut.

De bouwvallen van Palmyre en Persepolis, de woestijnen waarin wij de nietige overblijfsels van Ninive en Babylon vinden, de trotsche gevaarten der pyramiden, welke het veelkleurig menschenras (hetwelk de oorspronkelijke Egyptische natie vervangen heeft) met domme verbazing aangaaft, al deze gedenkteekenen doen ons wel eene groote geschiedkundige waarheid, namelijk den ondergang dier wereldbeheerschende volkeren, lezen; ook die groote uitstekende punten in de jaarboekender ons niet *geheel onbekende volkeren* geven ons veelbetekenende wenken van de meest geruchtmakende lotgevallen der vroegere en latere menschenverenigingen en maatschappijen; — maar de belangrijkste gedeelten — de nijvere middelklassen dezer grootere en kleinere maatschappijen — deze vruchtbare kiem en kern der natiën, die dikwijls verstikt werd, de zedelijke waarde hunner bedrijven, hunner bedoelingen, welken invloed zij op de latere geslachten uitoefenden, wat — niet deze of gene hunner vorsten, wetgevers, wijzen, maar wat zij als volkeren, als zedelijke lichamen in verband van hunne natuur en tijdgenooten waren; — wat zij als bestanddeelen van een zich langzaam vormend geheel nu eens verdelgden, dan weder in het midden der verwarringen tot stand brachten; — hoe weinig weten wij er met eenige zekerheid van, wat kunnen zij er van weten, die er het weinige, dat niet geheel verloren ging, van opzamelden!

Ik behoor wel niet, M. M. H. H.! tot hen, die deze stukken en brokken van de geschiedenis als eenen grooten wereldroman beschouwen, waaruit

men dus niet veel meer leeringen omtrent de menschkunde, de staat- en zedenkunde zou kunnen putten, dan wij uit al de overige romans en zedelijke of onzedelijke verhalen zouden kunnen trekken; — maar het blijft niettemin ontwijfelbaar, dat al het onzekere, opgesmukte, verminkte, al het, dikwijls met opzet, somtijds ook ter goeder trouw, vervalschte — hetwelk niet de geschiedenis zelve, maar de geschiedbeschrijving aangehangt — zeer veel laatavdingen van de nuttigheid der lessen, welke wij uit deze zoo hoog geroemde school voor vorsten en volken zouden kunnen wegleggen.

Maar ook, behalve de onvolmaaktheid der geschiedkundige kennis, bij de meestgevorderden in dit vak, blijft er nog, bovendien, eene onoplosbare zwaarigheid over, welke vooral niet over het hoofd gezien mag worden; wanneer wij, namelijk, ons bevljigten willen, om van hetgeen ons uit dit alles bekend is geworden, voor de staat- en menschkunde nuttige lessen op te zamelen.

En deze zwaarigheid, dit beletsel vinden wij niet slechts in de geschiedverhalen, maar wij zouden ze in de geschiedenis zelve vinden, ook dan, wanneer deze ons in een onafgebroken verband, en geheel naar waarheid, kon medegedeeld worden: — want de geschiedenis is de kennis van het *verledene*, en de lessen, welke bijzondere personen en volkeren behoeven, zijn lessen voor de *toekomst*; en wel in de eerste plaats voor die *toekomst*, welke zich in onmiddellijke aanraking bevindt met het *tegenwoordige*, met den nog aanwezigen staat der volkeren, met den graad van beschaving en verstandig-zedelijke ontwikkeling van het menschedom, in een gegeven tijdvak, en toegepast op de verhouding waarin het met het onmiddellijk voorgaande staat.

En wanneer wij bij deze gedachte een oogenblik stilstaan, dan moet het ons toch wel *zeker* voorkomen, dat het menschedom in het algemeen, en ieder volk in het bijzonder, in hunne nadering tot de helft van de negentiende eeuw geheel andere leeringen uit de geschiedenis behoorde te putten, dan die bij voorbeeld voor twee eeuwen heilzaam hadden kunnen zijn, of die gewijzigd en ingericht waren naar de zedelijke en staatkundige behoeften der middeleeuwen.

Elke teruggang op den weg der volmaking van ons geslacht is noodlottig, noodlottiger zeker, wanneer zulke rugwaartsche stappen het gevolg zijn van gewelddadige dwangmiddelen; maar allerrampzaligst, wanneer een onwijzgeerige maar heerschende aanhang de volksmeeningen heeft weten te stemmen, om zulke achterwaartsche

bewegingen als voortgangen en vorderingen in de staatkundige ontwikkeling te doen beschouwen; en met eenen zoogenaamd geschiedkundigen leidraad in de hand, van regeerings-, rechts-, en staatsstelsels droomt, die onder andere vormen en benamingen misschien meer berekend zouden zijn voor de vereenigingen der volkeren in hunne woeste kindsheid, dan voor die welke de tegenwoordige toestand van de Europeesche republiek der volkeren zou vorderen; zou vorderen, wanneer, namelijk, geene gedeeltelijk half verlichte, gedeeltelijk stompzinnige volksberoerders de zedelijke ontwikkeling der volkeren gestromd, en het schrikbeeld van de Vrijheid der barbaarsche horden niet als van uit den nacht der eeuwen teruggeroepen hadden: ook zulke averechtsche lessen kan de geschiedenis der menschheid den demagogen onzer eeuw aan de hand geven.

Doch door deze gedachtenleiding te volgen, zou ik eene doorwrochte verhandeling over den tegenwoordigen toestand der volkeren moeten vervaardigen, hetwelk zeker bij het vervullen dezer spreekbeurt mijn oogmerk niet zijn kon. Liever wil ik mij alleen bepalen tot deze, gelijk het mij voorkomt, onloochenbare waarheid, dat de lessen, welke wij uit de geschiedenis behooren op te delven, vooral de zoodanige behooren te wezen, welke, zoo zij gevolgd werden, het meeste geschikt zouden zijn om eene betere toekomst voor te bereiden.

Dat de geschiedenis, hoe gebrokkeld en vol gapingen zij dan ook tot ons gekomen moge zijn, eene leerschool voor vorsten en volken is, of ten minste kan zijn, wil ik gaarne toestemmen; maar zij is voor hen eene school, even gelijk de dagelijkse samenleving, de omgang met onze natuurgenooten, voor ieder der afzonderlijke samenlevers eene leerschool is.

De menschenkennis en levenswijsheid, welke men uit deze laatste verkrijgt, zal ons van weinig nut, misschien wel schadelijk zijn, wanneer men de dus verkregen ondervinding niet weet toe te passen op zijne bijzondere geaardheid, werkring, rang en stand in de wereld, en allerbijzonderst op de toekomstige bestemming en het hoofddoel van ieder onzer, die in deze school en het daarin gegeven onderling onderwijs eenige vorderingen gemaakt heeft. — Evenzoo, en om oneindig gewichtiger redenen, is het met de zeden- en staatkundige lessen gelegen, welke er uit het onderwijs der geschiedenis voor vorsten en volken, wetgevers en staatsdienaars in de jaarboeken der menschheid voorhanden zijn.

Ongelukkig en hoogst onberaden hij, die in den loop der tijden, in de groote *keten* der gebeurte-

nissen, welke te zamen de wereldgeschiedenis uitmaken, slechts gelijksortige schakels van elkander noodzakelijk opvolgende wisselreeksen weet op te merken; en niets anders waant te zien dan gedurige herhalingen van elkander gelijkende uitkomsten en ontkenningen, die, met weinig verschil, en nagenoeg eveneens gewijzigd, in het groote tooneel spel voorkomen, dat sedert vijftig of meer eeuwen op onze planeet (die er het tooneel van is) gespeeld wordt, — en zulks, zonder, bij die onoordeelkundige beschouwing, eenen zich telkens meer verwijdenden kring der in elkander grijpende aaneenschakelingen van 's menschen bestemming te zien, welke zich niet als op zich zelf staande uitkomsten van elkander scheiden, maar door eene zedelijke aantrekkingskracht (indien ik mij zoo mag uitdrukken) zich gestadig, en telkens met verdubbelde krachten aaneen pogen te hechten.

Voor hen, die deze pogingen voorbijzien, al waren zij, overigens, opgepropte magazijnen van geschiedkundige daden en zaken, heeft de geschiedenis geene andere dan zeer misleidende lessen. Voor hen is de *geschiedenis* van het menschdom eene soort van natuurlijke historie, eene soort van zoölogie, waarbij geen *doel*, ten minste geen kenbaar *hoofddoel*, aanwezig is. — Evenwel — ook in de stoffelijke natuur ontdekken wij zulk eene schijnbare eenzelveheid in de *keten* der oorzaken en gewrochten, in de overgangen van den eenen wereldtoestand in den andere; maar hoeveel verscheidenheid echter in die eenheid! hoeveel sprekende bewijzen van eene het heelal doorwoelende doelmatigheid, nutteloos misschien voor de beschouwing, en voor de navorschingen van den natuurkundigen waarnemer der duizenderlei natuurverschijnselen en grondkrachten, schadelijk misschien, omdat het hoofddoel der eenwig voortdurende schepping te ver boven de ervaring verheven is, om hem tot leidraad in zijne pogingen te strekken; — maar die echter, hoe verborgen ook, in de samenvatting aller natuurkrachten voorzit.

De wijsgeeren, die de leer der eindoorzaken en de aaneenschakelingen van middelen en oogmerken uit de stoffelijke natuurkunde, als vreemdelingen uit hunne wetenschappen verbanden, deden zulks, *omdat*, door het aannemen van vrije oorzakelijkheid in de stof, het noodzakelijke verband van kracht en uitwerking geene eerste en voorname wet meer zijn zou; *omdat* daardoor *alle* ervaringskennis op losse schroeven gesteld, en, tevens de natuurkennis zelve, die zich niet anders dan aan de ervaring sluiten kan, geen wetenschap meer zijn zou. — Maar zij ontkenden daarom geene buiten die kennis bestaande doelmatigheid,

verheven boven het werktuiglijk bewogen krachtgeheel, welk laatste, alleen, en bij uitsluiting, het voorwerp hunner navorschingen is. En hunne natuurlijke historie, die niet minder een leerschool voor hen is, dan de wereldgeschiedenis dit is voor de staatkunde; — de natuurgeschiedenis, welke zich niet minder, dan die der handelingen en bedrijven, onophoudelijk uitbreidt door nieuwe ontdekkingen in de drie rijken der natuur, verhindert hen daarom niet, hun leergebouw en architectonische theorieën, naar die uitzetting en vergrooting van hun grondgebied, te verrijken, te verbeteren; en, niettegenstaande de meeste vasthoudendheid aan de ervaring, naar *analogische* gronden en aanwijzingen te veredelen.

En zou dan de geschiedenis van vrijhandelende wezens, in den loop en voortgang der elkander opvolgende gebeurtenissen; — zou het vrije grondgebied dier hoogere wetenschappen, waar vrij gekozen oogmerken en middelen de plaats van blinde oorzaken en gewrochten innemen; zouden deze minder recht hebben — wat zeg ik, zouden deze minder verplicht zijn, zich boven de willekeurige, dikwijls zeer bedriegelijke machtspreuken van de teboekstellers dezer gebeurtenissen te verheffen?

De geschiedenis, zal zij een leerschool voor de tegenwoordige en volgende geslachten zijn, moet in eene zeer kenbare verhouding staan met eene ophandenzijnde, of ten minste niet ver verwijderde toekomst; het doel, dat er door hare lessen bereikt zal worden, moet in de daartoe reikende middelen reeds gedeeltelijk aanwezig zijn; het tegenwoordige geslacht moet reeds rijp zijn, voor den volgende toestand, die er met reden uit verwacht kan worden; de naburen van het volk of de volkeren, die het eerst optreden, om die betere toekomst voor te bereiden, of te vestigen, moeten, of door zich zelve, of door den drang der omstandigheden, reeds de geschiktheid bezitten, om haar deelachtig te worden. — De vorsten en geleiders der natiën moeten op de hoogte hunner eeuw geplaatst zijn, ten einde hetgeen eene waarlijk wijsgeerige staatkunde, in verband met al het reeds vermelde, vordert, met kracht, maar vooral met zedelijke kracht, tot stand te brengen. — Eindelijk — uit de talloze lessen, die de romantische chaos der gebeurtenissen, welke, te zamen, de geschiedenis, immers de geschiedkunde uitmaken, moeten vooral die gekozen worden, welke op den zwangeren, dikwijls reeds barenden toestand van den tegenwoordigen tijd, en de daarin vastgeklemd volkeren met vrucht kunnen toegepast worden.

Zonder dit alles is de geschiedenis (wel verre van een leerschool der volkeren te zijn) een vormlooze baaierd, een voortdurende nacht der eeuwen, waarin wel hier en daar eenige licht- oft tintelende bliksemstralen elkander doorkruisen, maar die beter berekend zijn om het oog te verblinden, den geest en de verbeelding te verwarren, dan om, zelfs aan de kloekste en welberadenste staatslieden, lessen te geven. Zonder dit alles, is een heldere maar vaste en onbewogen blik op hetgeen het gebiedende oogenblik vordert, nuttiger en heilzamer dan de uitgebreidste diplomatische kennis der verdragen en verbonden, die de waggelende grondslagen zijn, waarop het historische staats- en volkenrecht gebouwd is.

Groote voorbeelden van personen, handelingen en gebeurtenissen, met de uitkomsten, welke zij teweegbrachten, vergeleken — geslaagde of mislukte ontwerpen ter verbetering of verslimming van landen en volken ondernomen — hunne voortgangen of teruggangen op den weg der volmaking — aan toevallige of opzettelijk vooraf beeraamde oorzaken toe te schrijven — kunnen leerzaam zijn; maar om ze zich ter navolging of vernijding en waarschuwing voor oogen te stellen, moet men er zich gedurig bij afvragen: — »Is hetgeen toen nuttig of schadelijk, toen naar de eeuw en de vatbaarheden der volken berekend, of wel ontijdig was, het nu ook?»

Zijn die lessen, uit zulke voorbeelden getrokken, zonder deze inachtneming, dikwijls niet allerverderfelijkt voor het menschedom geweest; en zagen wij zulks niet tweemaal binnen het korte tijdbestek dat velen onzer beleefd hebben? — Twee zeer kort op elkander gevolgde valsche berekeningen, in het navolgen van vroegere voorbeelden? — Is het niet reeds voor de tweede maal dat, in den loop van eene halve eeuw, het onberadenste en wuftste volk van den aardbodem, na het eerste en geduchtste mislukken zijner heerschzuchtige pogingen, het voorbeeld van het wereldveroverende Rome tracht na te volgen?

Het misdadige, de onmenselijkste gruwelen, en de alle eer en menschenwaarde verkrachtende wandaden onaangeroerd latende, en het oog alleen vestigende op het hoofddoel der bewerkers van Europa's onheilen — zal men er toch wel gereedelijk in opmerken, dat de hoofden dier beide omwentelingen zich de door kracht van wil en sterkte van ziel uitstokende Romeinen tot leermeesters en modellen — en de geschiedenis van dat wijdvermaarde volk ten leerboek gekozen hadden; maar ongelukkig, zonder daarbij in overweging te nemen, dat zij niet alleen van hunne voorgan-

gers in karakter, eigen aanleg en opleiding, deugden en ondeugden hemelsbreed verschilden; maar dat ook de hen omringende volkeren in een geheel andere verhouding tot deze twee naar de wereldheerschappij dingende natiën stonden. En nogtans volgden deze hedendaagsche Romeinen, in weerwil van dit mateloos verschil, de lessen der geschiedenis, en zelfs zeer nauwkeurig, na. —

De langdurige wereldbeheersching van het stoffeijnsche, zich spoedig door eigen aanleg oorspronkelijk vormende Rome was ten minste niet ontijdig; maar, integendeel, zeer instemmende met de behoeften van het toenmalige mensdom. De Gracchen, de Brutussen, de Cesars, de Cato's en hoevele anderen, welke, hetgeen zij vrijheid noemden, òf verdedigden, òf bestreden, waren in hunnen tijd en op hunne plaats. Spoedig, en als uit de moederaarde eigenmachtig opgeschoten, stonden zij dáár, ontzagverwekkend, en met de volle bewustheid van hunne meerderheid boven hunne naburen; maar kunnen wij hetzelfde van de laatste en voorlaatste toongevers der in zooveel opzichten Anti-Romeinen zeggen?

De grootste les welke de geschiedenis, voor zoverre zij tot ons gekomen is, ons geven kan, is zeker deze, dat zij, welke gapingen wij ook in haar meenen te ontdekken, een onafgebroken reeks van ontwikkelingen is, en dat dus alle pogingen, welke er gedaan worden, om het afgeleefde nog eens te beleven, en toestanden uit het verledene op te roepen (welke misschien toen reeds met deze eigenaardige ontwikkeling in strijd waren), machteloze dammen zijn, waarmede men den stroom der tijden in zijnen hellenden loop wel eenigermate vertragen en stremmen, maar niet tegenhouden kan. En wanneer wij ons thans in dat tijdsgewricht der geschiedenis bevinden, waarin die stroom zich in verschillende armen splitsen moet, om een grooter, maar te gelijk bondgenootschappelijk, grondgebied vruchtbaar te maken; en niet om, gelijk in vroeger tijdperken, een enkel groot en ontzaggelijk wereldrijk of beheerschen den Staat, waarin alles als in één brandpunt opgepropt is, tot een toppunt van schijnbaar overdadige grootheid en luister op te voeren; dan moet het ook thans de plicht der volkeren, en, in de eerste plaats, van de regeerders en leiders der volkeren zijn, zulke waanzinnige pogingen met gemeenschappelijke krachten tegen te gaan; dan wordt het ook de plicht van den wijsgeer, deze zich verdeelende en wijder uitstreckende ontwikkelingen in de geschiedenis der menschheid aan te wijzen, en zijne uitspraken te toetsen, en te onderwerpen, niet aan de hier en daar ver-

strooide en gebrokkelde lotgevallen der vroegere Rijken en Staten (dat is aan het doode gedeelte der geschiedenis), maar aan den levenden, aan den bloeienden toestand van het naar zijnen zedelijken aanleg beschaafde, en zich van dien aanleg, en daaraan beantwoordende bestemming bewuste mensdom.

Eenige verlichte, en zich boven de overige met majesteit verheffende punten van personen en bedrijven in de geschiedenis, mogen hem daarbij tot leidraad strekken; enkele groote, waarlijk groote mannen mogen hem daar als geboren vertegenwoordigers der nakomelingschap verschijnen; de ware kennis dier toekomstige en in de kiem van den tegenwoordigen tijd besloten geschiedenis der menschheid moet hij in den goddelijken aanleg van het redelijke en zedelijke wezen zelf zoeken, hetwelk het blijvende voorwerp der wijsgeerige geschiedkunde is; ja, zonder welke, zelfs de geschiedenis van het verledene, slechts gebrekkig verstaan en begrepen kan worden.

En zoo er dus enkele gevallen zijn, waarin voorbeelden van het verledene, tot zelfs in de kleinste bijzonderheden, gevolgd en uit een vorig bedrijf van het voortdurende tooneelstuk teruggeroepen mogen worden; de meeste echter zullen, om eene valsche ontkenning te vermijden, veiliger uit den kennelijken gang en stand der zaken, en hare richting naar een beter aanstaande voortgezet, en, met tegenstand aan een verkeerde richting, in de werkelijkheid overgebracht worden.

Daar alleen is de ware oefenschool voor den bespiegelenden menschenlijken geest; daar alleen zijn de minst bedrieglijke geschiedkundige lessen te vinden voor een verlichte staat- en regeeringskunde, voor wetgeving en stellige rechtskunde, berekend naar de behoefte van den tijd; — omdat, uit dat standpunt alleen, de afstand kan aangewezen worden, waarop het mensdom in het algemeen, en ieder volk in het bijzonder zich nog bevindt, van die gelukkiger tijdvakken, — waarin het den halfverlichten volksverleiders niet meer mogelijk zal zijn, dat talrijke volksgedeelte, dat men het grauw noemt, tot hunne menschheid-onteerende inzichten te misbruiken, en waarin ook dit ruwe, nog in zijne erts besloten gedeelte der maatschappij genoeg ontbolsterd zal zijn om de zinneloze pogingen der demagogen, en de heerschzuchtige bedoelingen van huichelende of dweepende Theokraten te weerstaan.

(Uit de voorlezing: *In hoe verre is de geschiedenis enz.*)

FRANKRIJK'S AFSCHRIKKEND
VOORBEELD.

De barbaarsheid, welke op eene averechtsche verfijning en beschaving volgt, is nog gevaarlijker en rampzaliger dan die der middeleeuwen, en der oorspronkelijke bandeloosheid, in de eerste kindsheid der bevolking.

Of heeft ons Frankrijk in zijne voorlaatste verraaging, niet genoeg geleerd, hoe ver de gruwelen van deze soort van onmenschen de barbaren der eerste menschenrassen te boven gaan? Heeft de natie, die, om hare innerlijke geaardheid te bedekken, meer dan eenige andere een masker van kunstmatige beschaving, verfijning en welvoeglijkheid behoeft, — hare naburen nog niet genoeg kunnen overtuigen, dat de willekeurige en alleen op geweld gevestigde dwingelandij het eenigste, hoewel dan ook kortstondige redmiddel is, bij het invallen van zulk eene barbaarsheid, welke beschouwd kan worden als de noodlottige uitkomst van de averechtsche staatkunde, waarvan wij spreken; — vooral wanneer dezelve toegepast wordt op zulk eene uitwendige en oogbegoochelende tooneelbeschaving?

Ja, in deze beschouwing kan de geschiedenis zeer leerzaam zijn; — maar het is de geschiedenis van het laatste tijdvak, hetwelk wij gedeeltelijk beleefd hebben, en waarin wij ons nog bevinden; het is het *levende* gedeelte der geschiedenis, dat alleen, en op zich zelf, eene meer wijsgeerige, vooral menschkundige beoefening vordert dan al de overige te zamen; een tijdvak, waarin de zedelijke verlichting en beschaving, in eenen onvermijdelijken worstelstrijd verwickeld en betrokken is met die valsche en met klatergoud omhulde beschaving, door welke het misdrijf die ontwikkeling en kunstmatige, ja wetenschappelijke verfijning en geslepenheid verkregen heeft, die het misschien noodig had, om de nog niet geheel verbasterde gedeelten aller natiën ten algemeenen strijd te roepen tegen deze vermomde en listige barbaarsheid, die zich nog maar al te gereedelijk bij halfverlichte zwakhoofden aanbeveelt; en waarom trent het wellicht wenschelijk zou zijn, dat zij onbeschaamd genoeg ware, om het bedrieglijke masker, dat hare afzichtelijkheid nog gedeeltelijk bedekt, geheel van zich af te werpen.

(Uit de voorlezing: *In hoe verre is de geschiedenis enz.*)

PROZA.

DE TOONKUNDE DER SPRAAK.

De spraak heeft dit met den zang gemeen, dat zij uit op elkander volgende tonen bestaat. Het spreken, zelfs het fluisteren is onmogelijk, zonder daardoor geluid voort te brengen; en bij ieder geluid wordt een toon, dat is, eene zekere hoogte of laagte van klank opgemerkt. In den zang wordt die toon in den klank der *vocaal* nauwkeuriger aangegeven, en minder door de bijkomende *consonanten* afgebroken; in de spraak vermengt zich het verdovende der *consonanten* meer met het geluid der *vocalen*. In den zang worden de tonen in hunne hoogte en laagte, naar de regels der *harmonie*, gelijk ook hunne *intervallen* (afstanden van elkander) kunstmatig bepaald en geregeld; in de spraak zijn deze afstanden meer willekeurig, en hangen meer af van de kracht der woorden en den meerderen of minderen nadruk, dien er de spreker aan geven wil, dan van de toonkundige welluidendheid der *ongeararticuleerde* (onbewerkte) klanken. Van daar, dat het *recitatief*, of die zang, welke de spraak nabootst, *intervallen* en overgangen aanneemt, welke van de gewone *harmonie* en *melodie* afwijken. In den zang omvat de menschenstem eene reeks van tonen, welke dikwijls meer dan twee *octaven* overschrijdt; in de spraak (wanneer men den uitroep der wanhoop, den kreet der smart en, in 't algemeen, de overdreven klanken der hartstochten daarvan afzondert) klimt of daalt de stem zelden boven of beneden den omvang van een *quint*, dat is, drie en een halve toon van de gegeven hoogte der natuurlijke stem des sprekers. In den zang, wanneer zij met de spraak niet vergezeld gaat, dat is, wanneer men zingt, zonder daarbij woorden of lettergrepen te doen hooren, hangt de *melodie*, evenals de *instrumentale* muziek, alleen van de *intervallen* en hunne maat af; de spraak heeft bovendien eene welluidendheid, die van de rangschikking en plaatsing der klinkers en medeklinkers afhangt.

Na op deze wijze het verschil tusschen den zang en de spraak nauwkeurig aangewezen te hebben, zien wij, dat de toonkunde der spraak tweërlei is, namelijk die, welke zij met de gewone muziek eenigszins gemeen heeft, en die, welke zij door de *articulatie* (de bewerkte) der letters verkrijgt.

Omtrent het eerste, namelijk het gewoon zangkundig gedeelte der spraak, kunnen wij om redenen, die bij de behandeling daarvan van zelve in het oog zullen vallen, kort zijn. Het tweede, de *toonkunde* der letters, lettergrepen, woorden, verzen, volzinnen en *perioden*, iets 't welk aan de

spraak alleen toekomt en ook van haar alleen afgeleid kan worden, moeten wij daarom ook nauwkeuriger en meer opzettelijk voordragen en uiteenzetten.

DE SPRAAK-MELODIE.

Wat dan het eerste aangaat — schoon de op elkander volgende tonen in de spraak niet van de regels der *harmonie* noch van de *intervallen* eener berekende klankladder afhangen, is het er echter verre vandaan, dat derzelve opvolging geheel willekeurig zijn zoude. Veeleer heeft de natuur der spraak, geleid door het menschelijk gehoor, zich zelve eene *melodie* geschapen, welke, zonder tot nog toe aan zoodanige regels gebonden te zijn, zich ongevoelig, maar tevens eigenaardig met den gang der gedachten en uitdrukkingen in de gesproken taal verbindt.

De regels dezer *melodie* worden in de scholen evenweinig geleerd, als de vorming der letters door de werktuigen der spraak: beide maakt zich het kind in de werktuigelijke nabootsing der *articuleerde* klanken eigen. Evenweinig, als het b. v. weet, dat de *p. b. v. f. w.* en *m.* lipletters zijn, die door de verschillende sluiting en heropening der lippen gevormd worden, evenweinig denkt het er aan, wanneer het, vragend, den toon van zijne stem verheft, en, in het antwoorden, denzelven dalen doet.

De *melodie* geeft aan de spraak niet alleen bevalligheid, leven en welluidendheid; maar zij is bovendien een vereischte, om wél verstaan te worden. Wanneer men, om uit vele slechts één voorbeeld te kiezen, bij het eindigen van een volzin, in plaats van te dalen, met den spraaktoon klimt, zal er uit honderd hoorders geen enkele gevonden worden, die niet in het begrip zal zijn, dat hetgeen nog volgen moet eene nadere wijziging aan het gesprokene geven zal. Het ophouden of afbreken van den spreker doet er niets toe: want begint hij, na deze spreekfout, eenen anderen volzin, zonder aan den vorige bij eene herhaling den sluittoon gegeven te hebben, dan zal een van beide waar zijn: men zal het vooraf gesprokene of voor eenen gebrekkigen volzin, of, indien de gang der gedachten er aanleiding toe geeft, voor eene *apostrophésis* houden, beide tegen de bedoeling van den spreker of schrijver aan.

Voor deze tonen hebben onze hedendaagsche talen geene of slechts weinige zeer ongenoegzame teekenen. Bij 't zien van *l. m. n. o. p.* enz. herinneren wij ons terstond aan den klank dier letters, maar de ; ; ? ! (.) doen ons meer de rust en ver-

deling der woordvoeging, dan den toon en de leiding der stem, opmerken. Deze laatste moeten wij meer uit den samenhang der woorden en zaken, dan uit deze teekenen der zinsneden, opmaken.

In den gemeenzamen toon der samenleving zal men tegen deze spraak-melodie minder zondigen, dan in het lezen en opzeggen. De reden daarvan is niet verre te zoeken: in 't eerste geval volgt men het natuurlijk gevoel, dat men zich, zonder nadenken, en als door het *instinct* der spraak zelve eigen gemaakt heeft; in het andere moet men dit alzo verkregen gevoel (*tact*) in hetgeen men leest of opzegt overbrengen. In het gewone spreken vloeien woorden en gedachten gelijktijdig samen; in het voorlezen en opzeggen, kan dit dan alleen plaats hebben, wanneer men door kunst en beoefening, deze donker gevoelde regels der spraakmelodie, naar gelang het onderwerp dit vordert, daarop heeft leeren toepassen.

In het overbrengen en toepassen dezer spraakmelodie bestaat de kunst van den lezer, den redenaar, den toneelspeler en, in 't algemeen, van allen, die de gedachten, door hen zelven of anderen samengesteld, voordragen. De regels van dit gedeelte der spraakkunst, en derzelve toepassing op de welsprekendheid en andere spraak-nabootsende kunsten, behooren ontegenzeggelijk tot de *Prosodia*; doch de spraakkunst, om dezelve tot een regelmatig stelsel te brengen, heeft in dit opzicht op verre na dien graad van beschaving niet verkregen, welke daartoe noodig zou zijn. Misschien hebben de *Soph Pasuk*, de *Meteg*, de *Makkaph* der Hebreëuwen en hoe zij verder mogen heeten, de *accenten* der Latijnen en vooral die der Grieken, in de spraakkunst dier volkeren, met zulk een spraaktoonkundig stelsel in verband gestaan; doch de hedendaagsche talen leveren er geen schijn of schaduw van op.

Duclos, Dodard, en in navolging van deze de scherpzinnige J. J. Rousseau, hebben in het opsporen van het kenschetsende onderscheid tusschen de sprekende en zingende menschenstem, weinig meer gedaan, dan het aantoonen van de moeilijkheid, om immer zulk een stelsel tot stand te brengen. De laatste zegt met veel waarheid in zijn *Dictionnaire de Musique (art. voix)* dat het ware verschil tusschen den zang en de spraak daarin bestaat, dat men, in den eerste, de geluiden duidelijk onderscheiden, in derzelve gelijktoneigheid (*unison*) vatten en gevoelen, hunne harmonische overgangen berekenen en afmeten kan; daar de geluiden in de spraak niet genoeg ondersteund en te eenzelvig zijn, om in hunne betrekkingen tot elkander, duidelijk genoeg opgemerkt en bepaald te kunnen worden.

Het duidelijk waarnemen dezer betrekkingen nogtans is het eenigste middel, om slechts de eerste gronden voor zulk een stelsel op te geven, en zoo lang het daarvoor gehouden wordt, dat zelfs het fijnste gehoor hierin te kort schiet, zal ook dit gedeelte der *prosodia* een ledig vak moeten blijven.

Zoo hopeloos ziet het er echter niet uit, en schoon ik aan Rousseau gaarne wil toegeven, dat de onbestemdheid der geluiden in het spreken, en het schijnbaar willekeurige in het aangeven hunner *intervallen* en overgangen, dit werk bij uitstek moeilijk maken, door de bijna oneindige verscheidenheid van fijne wijzigingen in den loop van een snel voortvlietend gesprek; zie ik daarom de onmogelijkheid nog niet in, om, in de meer langzame en *geaccentueerde* spraak, van een goed redenaar b. v., die deze wijzigingen, wanneer hij van zijne kunst meester is, hoewel met meer kracht en deftigheid, moet nabootsen, deze toonleiding op de daad te betrappen.

Ik zal in deze proeve, waarin voorzeker geen opzettelijk betoog van de mogelijkheid van zulk een uitgewerkt stelsel gevorderd kan worden, en waarin men althans deze regelen zelve niet verwacht, mij alleen bepalen tot het opgeven van eenige algemeene waarnemingen, omtrent den aard dezer *spraak-melodie*; eensdeels, omdat ik voor de moeilijke taak eener nauwkeurige uiteenzetting (*analyse*) van dit toonkundig gedeelte der spraak, mijne krachten niet berekend acht; ten andere, omdat hetzelfde, zonder een onderzoek naar de eerste gronden der *harmonie* niet geschieden kan; en ons dus te ver van den weg leiden zou.

Om hierin eenige orde te houden, zal het noodig zijn, zijne gedachten vooraf te vestigen op datgene, 't welk voornamelijk tot het verschil der toonleiding in het spreken, lezen enz. aanleiding geeft.

Dit nu bepaalt zich, naar mijn inzien, tot het navolgende:

Vooreerst, komen hier de zinsneden van een gegeven volzin in aanmerking — de *parenthesis*, de afgeleide tusschenzin, de herhaling, het tusschenwerpsel (*interjectio*) en de afgebroken zin (. . .) daaronder gerekend.

Ten tweede, de hoedanigheid van het gezegde. Is het toestemmend, ontkenkend, twijfelachtig, vragende? Regeert een *want*, een *maar* enz. de toonleiding?

En *ten derde*, welke hartstocht, gemoedsaandoening, in 't algemeen, welke toestand van het gemoed moet er natuurlijk met deze toonleiding gepaard gaan?

Alles wataanleiding tot de inrichting der *spraak-melodie* geven kan, kan, geloof ik, tot deze drie hoofdverdeelingen herleid worden.

OVER DE ZINSNEDEN.

In talen, waarin lange volzinnen geduld worden, gelijk in de Latijnsche, Duitsche en Hollandse, en waarin dus ook de afscheidende zinsneden, ter voorkoming van verwarring, hoogstnoodzakelijk zijn, is in dit opzicht de toonleiding moeilijker, dan in die, waarin de goede stijl dezelve kort en afgezonderd vordert. De Fransche taal kan daarom met minder moeite welluidend uitgedrukt worden, dan de eerstgenoemde.

Zoolang de geheele zin in het spreken nog niet ten einde gebracht is, heeft de stem iets noodig, om dit, bij iedere zinsnede, aan het luisterend gehoor te verwittigen. Zij moet den toonval, welke niet opgemerkt moet worden, eer de zin een punt (.) vordert, van zich verwijderen; en dit kan zij niet beter, dan door het tegenovergestelde (de verheffing der stem namelijk) kenbaar maken. Zoolang de toon nog rijst (hiervan kunnen ons de ongekunstelde gesprekken van den dag overtuigen) heeft de zeggende hare ronding niet. Waar zij sluit, en daardoor, als ware het, haren omtrek bepaalt, tracht zij door een ongezochte daling weder dienzelfden toon te grijpen, waarmede zij aanving; en schoon men daarin niet altijd even gelukkig slaagt, behoort het echter tot eene goede *declamatie*, bij het sluiten van een volzin, van den aanheftoon niet verre verwijderd te zijn; ten ware een volgende volzin, door het nauwe verband, waarin hij met zijn voorganger staat, veeleer een vervolg van den voorgaande dan eene afgescheidene zeggende opleverde.

Deze toonval is het schoonst, wanneer hij door een grooten heelen toon, dat is, eene *vibratie* van 9: 8, bewerkt wordt: in dat geval wordt ons gehoor getroffen door den overgang van de *second* in zijnen grondtoon.

Bij iedere *komma* (,) moet er, niet slechts in de rust, maar ook in den klank van het woord, waarop die rust valt, eene schorsing opgemerkt worden, waarbij de stem zich eenigszins, dikwijls een halven of kwart toon, ook wel nog minder, verheft (*).

Bij een tweede *komma* of bij een *semicolon* (;) is deze verheffing sterker. Dit is de oorzaak dat hij, die in een grooten volzin, bij deze rusten de

(* In de beoefenende toonkunde maakt men van deze afstanden geen gebruik, en van daar komt het, dat de *melodie* der spraak door de *melodie* van den zang niet dan onvolledig uitgedrukt kan worden.

kracht van zijne stem niet raadpleegt, denzelven wanklankig en gebrekkig uitbrengt en, door te verre van zijn aanheftoon verwijderd te zijn, den toonval der sluiting mist.

Een (:) wanneer het behoorlijk, en niet, gelijk veelmalen gebeurt, voor een (;) of (.) geplaatst wordt, kondigt zich beter door eene bestemde en strenge eentonigheid dan door eene verheffing of eenigen toonval aan. Niet door eene verheffing, omdat de gang der gedachten geene verdere uitzetting verkrijgt, maar veeleer het besluit opmaakt, geen toonval, omdat de zin of *periode* nog niet gesloten wordt, maar het midden van beide, om daardoor de opvolgende daling der stem beter voor te bereiden.

De *parenthesis* [], wanneer dezelve van het voorgaande niet afgeleid wordt, maar op zich zelve staat; gelijk: — »de menschen zijn dikwijls (ik zeg het met smart) ondankbaar en wreed" — moet van den toon der *zeggung*, waartusschen zij geplaatst wordt, aanmerkelijk verschillen, en bij het eindigen van dezelve, den vorigen toon weder met kracht hervatten. Bij een afgeleiden tusschenzin is dit minder noodig; de minste verheffing of daling is hier genoeg, omdat de leiding der gedachten daardoor minder afgebroken wordt. Echter heb ik dikwijls zulke invallende afwijkingen van den gewonen gang der rede, met de schoonste uitwerking, een *quint* lager hooren uitbrengen, dan den toon van de naastvoorgaande woorden. Dezen aanwijzenden regel moet men nogtans niet op tusschenkomende *interjecties* of zeer korte tusschenzinnen, die als in het voorbijgaan opgenomen worden, toepassen. Iemand die uit hoofde van een *nach, helaas, ó, ik zeg*" enz. de geheele toonleiding zou willen veranderen, zou zich belachelijk maken. De allerminste afwijking is hier genoeg; tenzij andere redenen dit verkieslijker maakten.

Aangaande de toonleiding van eenen afgebroken zin, moet men dit vooraf aanmerken. Deze afbreking kan in den aanvang, in het midden en bijna op het einde der *zeggung* plaats vinden. Zij kan daar geschieden, waar het oor een *comma, semicolon* of *dupuncta* wacht; en dan is hetgeen bij de behandeling dezer zinsneden gezegd is, hier weder toepasselijk; of deze afbreking kan plotseling invallen, op eene plaats daar noch het gehoor noch de zin eenige rust toelaat. In dat geval moet de schijnbare oorzaak dezer afbreking bepalen, of het beter zij het laatste woord flauw en als in den mond bestorven uit te spreken, of hetzelfde met overhaasting en eenige verheffing te doen hooren, dan wel het waarschijnlijk navolgende, in zijne vorming, op de lippen te smoren.

Dan, daar deze toonleidingen meer tot het hartstochtelijke, dan tot de gewone zinsneden behooren, zou eene verdere uitweiding over dezelve hier niet op hare plaats zijn.

OVER DE HOEDANIGHEID DER ZEGGING.

In het *recitatief* of den spraaknabootsenden zang merken wij op, dat dikwijls eene geheele reeks van lettergrepen in denzelfden toon gezongen of liever *gerecileerd* wordt, zonder eenig *accompagnement*, of alleen met eenen lang uitgehouden bas-ton, om daardoor de eentonigheid van dien zang, welke bovendien niet gebonden maar afgebroken is, des te meer te doen gevoelen. Deze herhaling van denzelfden toon op verschillende klinkers, telkens door bijkomende medeklinkers afgebroken en gesmoord, heeft de treffendste overeenkomst met de gewone spraak. In deze klimt of daalt de stem niet gedurig; maar dan alleen, wanneer het gesprokene eenige verheffing of daling vordert, om zich eigenaardig en overeenkomstig de zinverdeling, de hoedanigheid der *zeggung*, of het hartstochtelijke, 't welk het onderwerp oplevert, uit te drukken. Niets is hinderlijker voor het gehoor dan *spraakmodulatiën* te hooren, waartoe noch de zin noch de *pathos* aanleiding geven.

Indien derhalve het gesprek niet anders behelst dan een bloot verhaal of een koel betoog, is alle verheffing of daling van de stem, buiten die, welke de zinsneden volstrekt vorderen om verwarring in de zinverdeling voor te komen, niet alleen overtollig, maar ten uiterste ondoelmatig. Slechts dan, wanneer het verhaal of betoog de aandacht tracht te verlevendigen, door het verhaalde of betoogde aannemelijk te maken en ingang te doen vinden, worden de verheffingen en dalingen der stem gevoeliger. Vragen en antwoorden, stellingen en tegenstellingen, met één woord, alles wat aan het gesprek eene karakteristieke hoedanigheid geeft, vervangen dan de plaats der louter onderzoekende of verhalende uitdrukkingen. Ook met deze hoedanigheden moet zich nu de toonleiding der spraak zoodanig vereenigen, dat niet slechts de woorden, maar ook de toon des sprekers, het toestemmende, ontkennende enz. van elkander doe onderscheiden. Wanneer wij in eene ons onbekende taal een levendig gesprek hooren voeren, zullen wij, hoezeer wij den inhoud des gespreks niet gissen kunnen, uit de *spraak-melodie* nogtans deszelfs vorm en hoedanigheid duidelijk kunnen onderscheiden.

Anders is de taal der tegenspraak, anders die dert toestemming, verschillend van beide de aarze-

lende toon van den twijfel. De vrager zal nooit den toonval eens gesloten volzins doen hooren, en hij, die antwoordt, weet zeer wel, dat de *quart-interval* van den nieuwsgierigen vrager zijn antwoord in onzin zou doen uitloopen. Zonder de gronden of kunsttermen der muziek te kennen, zal hij zich (sprekende) hier nooit in vergissen.

Zoo zal men [om toch eenige voorname hoedanigheden niet onaangeroerd te laten] in de smeekende toonleiding, kleine *tersen*, *valsche quinten*, verkleinde *septima's* of *enharmonieke intervallen* — in de gebiedende, *grootte tersen*, *quintenen seconden* aantreffen.

Halve tonen, in het klimmen en dalen, drukken het gevoeligst den twijfel en de onzekerheid uit.

Schoon en *maar* regeeren eene dalende, *noctans* en *want* eene klimmende toonleiding, waarbij men in het oog moet houden, dat bij *maar* en *want* wel eens het omgekeerde plaats heeft, als b. v. *maar* in het gesprek het gevoelen van den spreker begunstigt, en *want* het tegengestelde doet.

OVER DE HARTSTOCHTEN.

Waardeze het gesprek bezielen, en voornamelijk waar de redenaar en dichter haar doen spreken, begint de spraak nader aan het *recitatief*, ja aan den gewonen zang te grenzen. Hier bepalingen te maken, buiten die, welke in de twee vorige afdeelingen reeds in het algemeen gemaakt zijn, zou niet minder vermeten wezen, dan aan een Haydn en Mozart wetten voor hunne verheven samenstellingen voor te schrijven. Hier is de redenaar en de tooneelspeler waarlijk *componist* en wel zoodanig een, die met de Italiaansche *improvisatori* in vele opzichten gelijk staat.

De bovenstaande geleidende regels, zoowegens de zinsneden als de hoedanigheid der zeggings, ontmoeten hier telkens uitzonderingen; gelukkig echter wanneer zij niet geheel uit het oog verloren worden, wanneer de kunstenaar, ook hier, in het nabootsen der natuur, de regels zijner kunst, die evenzeer van de natuur afgeleid zijn, niet geheel vergeet; en in het oog houdt, dat hetgeen men b. v. aan den toornigen spreker in de samenleving toegeeft, in den toornigen redenaar of den tooneelspeler ten uiterste laakbaar kan zijn.

Dikwijls spreken droefheid en wanhoop in de gewone samenleving, in gehoorkwetsende toonleidingen; en het akelig gekerm van eene zinnelooze moeder, die den dood van haar eenig kind beschreit, is wel eens een slecht model ter nabootsing van den jammerkreet der smart. Ik kan met

deze moeder weenen; maar eene *Meropé* moet onder hare *dissonanten* geen krassende valsche tonen mengen, of ik sluit mijne ooren dicht, en in plaats van in ontroering mede te schreien, begin ik te lachen.

Wanneer zij mij een overstemd *octaaf* gillende wil doen hooren, zal ik er al toejuichend welgevallen in nemen, wanneer zulks, evenals in de *opera* van »Procris en Cephale», tevens eenen goeden overgang oplevert en er alle harmonie niet uit geweerd wordt. »*Sort n'as tu pas assez de victimes!*» — wordt, in zijn wanklank, schoon: omdat het tevens in eene gelukkige reeks van tonen overgaat en versmolten wordt: indien »*Sort!*» slechts een onsamenhangende gil was, zou het zeker al zijn schoonheid verliezen, maar daarom niet minder een natuurlijke schreeuw zijn.

*Il n'est pas de serpent, ni de monstre odieux,
Qui par l'art imité ne puisse plaire aux yeux.*

zegt Boileau.

Hoe meer de spraak den zang nadert, hoemeer zij er ook de *harmonische* regels van overnemen moet: eene te hooge verheffing of te brommende daling zal bij de gewone toonleiding der spraak, waar de toon slechts aangegeven wordt en niet doorklinkt, minder hinderen, dan daar zij galmend in 't gebied der toonkunde overgaat.

(Uit: *Proeve eener Hollandsche Prosodia.*)

DE BESTE REGEERINGSVORM.

Welke regeering is het beste middel ter bereiking van het algemeene doel, 't welk, volgens de zedenkunde en het natuurrecht, in elke maatschappij voorzit? — Met andere woorden: welke is de beste regeeringsvorm?

Het antwoord hierop kan niet algemeen uitvallen: want de staatsvorm, die in de eene maatschappij de beste is, zou dikwijls de slechtste in eene andere kunnen zijn. Niets is betrekkelijker en meer afhankelijk van nauwelijks overzienbare mogelijke omstandigheden en voorwaarden, waarvan de voornaamste in de zedelijke persoonsontwikkelingen der volkeren, voor welke de bedoelde regeeringsvorm dienen moet, moeten gezocht worden.

In een nabij aan de kindsheid des menschedoms grenzend volk schijnt het volstrekte *despotismus* wel de geschiktste te zijn; en daar in zulke een toestand de sterkste in zedelijke en lichamelijke

krachten, zich als het meest bevoegd kind vertoont, om aan de overige kinderen de wet voorteschrijven, zou men in zulk eenen toestand van zaken, welke nauwelijks den naam van Staat verdient — in zulk eene regeering van volwassen, sterke, tuchtbehoevende, maar des te meer tuchtverwendende kinderen, de eerste poging der zedelijke natuur, om het donker gevoelde besef van burgerstaat te begronden, kunnen opmerken. Deze, alle persoonlijke vrijheid uitsluitende, volstrekt eenhoofdige regeering moge men zich voorstellen als eene ruwe schets van een andere *eenheid* van bestuur, welke uiteene naar stellige wetten geregelde wijziging van krachten, en in allerstrekking naar één doel voortvloeit; schoon het waarschijnlijker is dat deze kleine volkerschappen doornog minder ontwikkelde bijwoningen en samenscholingen van op eenen nog lageren graad dan dien der kindsheid staande menschelijke wezens vooraf zijn gegaan; in eenen toestand van woestheid en wildheid, welke dien der door de geschiedenis en reisbeschrijvingen bekenden den staat van barbaarsheid nog verre overtreft; en in welken, door gebrek aan alle zedelijke begrippen, en met geen ander besef van individueele vrijheid dan die de meest ontwikkelde diersoort met den mensch gemeen heeft, volstrekt geen regts-, maar alleen natuurlijke krachtsbetrekkingen aanwezig waren.

Men kan zich zulk eenen eersten natuurstaat, wanneer men er dien naam aan geven wil, wel voorstellen. Maar al kon men dien ook geschiedkundig en met volle zekerheid bewijzen, zou zulk een eerste toestand der menschen op deze aarde geen grond voor een natuurlijk staats- noch volkenrecht kunnen opleveren; want in dat geval zou men een rechtloozen toestand tot grond vaneenen rechterlijken moeten aannemen. Een staat van onrecht, waarbij nog altijd de verplichting om dien in een Staat van recht te veranderen kan ondersteld worden, zou het ook niet zijn: want de onafhankelijke ondeeligen zouden, hoogstens genomen, niet anders beschouwd kunnen worden dan als bezielden zaken (natuurwezens) zonder persoonlijkheid, waaraan men uit hoofde van eenen nog niet ontwikkelden zedelijken aanleg alleen dan rechten zou kunnen toedichten, wanneer er te gelijk personen bestonden waarmede zij in betrekking stonden; maar in dat zelfde oogenblik ook zou er geen eerste natuurstaat, maar eene werkelijke gemeenschap tusschen personen en als personen te beschouwen zaken bestaan; er zou eene soort van fabeleeuw zijn, waarin de laatsten de eersten als wezens van eenen hooger oorsprong zouden kunnen aanmerken, en waarbij men om

die reden reeds eene meerdere persoonsontwikkeling zou moeten aannemen dan bij zulk eenen allereersten, louter voorwerpelijken natuurstaat mogelijk is. In deze laatsten, zoo hij bestaan heeft, kan men geen zweem van rechtsgrond, maar slechts eene stoffelijke oorzaak der te volgen zedelijke ontwikkeling erkennen. Maar, gelijk wij zagen, *oorzaak op voorwerpen* toegepast is een begrip dat, op zich zelf een vreemdeling in de zielkundige wetenschappen, dus ook als zoodanig, noch tot de zedenkunde noch tot het natuurrecht behoort; en *doel*, dat is, oorzakelijkheid, op de persoonlijke wilsvrijheid toegepast, is de eenigste oorzakelijkheid waarmede zich een beginsel verbinden kan.

Zal men dus met eenig goed gevolg nasporingen doen ter beantwoording van de vraag: »Wat is de beste regeeringsvorm?» — Met andere woorden: — zal men overeenkomstig den aard der wetenschap, waartoe die vraag behoort, het beste middel trachten op te geven ter bereiking van het *doel* der oorspronkelijke gemeenschap, welke geen gegeven, maar door de Rede gevorderde toestand is; dan zal men deze niet in eenen eersten veroorzakenden, maar in een in de toekomst gevorderden burgerstaat moeten opsporen, en de bestaande maatschappijen als voorbereidende, het doel (de hoogstmogelijk volmaakte menschelijke samenleving) al meer en meer naderende middelen moeten beschouwen; waarbij men zich echter gene hersenschimmige en louter denkbeeldige gemeenschap van louter redelijke wezens moet voorstellen, als welke, ofschoon ook binnen de grenzen eener mogelijke ontwikkeling der menschelijke natuur, echter te ver buiten de waarschijnlijkheid onzer te gelijk stoffelijke en zedelijke volmaakbaarheid loopt, om tot grondbeeld eens burgerstaats te kunnen dienen. Een louter *ethische* Staat, zoodanig een b. v., waarbij geen regeering noodig, en de hoogste ontwikkeling van het besef des gebiedenden beginsels genoeg zou zijn, om aan ieder lid der maatschappij zijne rechts- en plichtsbetrekkingen te doen kennen en betrachten, zonder eenige andere staatsbewerktuiging dan die, waartoe ieder door eigen inwendige overtuiging zou medegewerkt, en eindelijk, door middel der zich telkens verbeterende inrichtingen der gemeenschap tot stand gebracht zou hebben; en wel zóó, dat de regeering als middel zich eindelijk in het te bereiken doel zelf verloor, zou bij vrijwillende maar tevens hevig begeerende wezens niet slechts een belachelijke, maar ook in zijne aanwending nadelige droom zijn.

Een algemeene wereldstaat, waarin al de tot

eenen hoogen graad van beschaving ontwikkelde volkeren der aarde met elkander in soortgelijke rechts- en plichtsbetrekkingen zouden staan als die, welke onder de bestaande natiën tusschen de verschillende leden van éenen enkelen burgerstaat, volgens stellige wetten plaats grijpen — door een wetboek der volkeren geregeld, en alleen daarin van bijzondere Staten verschillende, (a) dat deze laatste eigenlijk gezegde personen, de eerste zedelijke lichamen of zedelijke personen tot onderdanen zouden hebben; en (b) dat, juist om deze reden, de wederkeerige *rechten en plichten* dezer zedelijke personen minder talrijk en minder verschillend en gewijzigd zouden zijn — zulk een Staat van onafhankelijke natiën, niet tot één volk maar tot en door een verbond van volkeren naar een stellig volkenrecht in een daartoe doelmatig evenwicht vereenigd, is zekerlijk een groot gedeelte van het doel, tot welks bereiking de onderscheiden gemeenschappen niet alleen verplicht zijn om mede te werken, maar waartoe zij inderdaad, en uit haren aard en strekking niet nalaten kunnen mede te werken, zonder haar eigenbelang als *Volk* en *Staat* in de waagschaal te stellen. Zij onderstellen dien in de toekomst mogelijken Staat reeds stilzwijgend, wanneer zij zich in vrede of oorlog opeen recht der volkeren beroepen, en dus, daar er toch tot nog toe geen stellig wetboek der volkeren bestaat, noodwendig een natuur- of oorspronkelijk recht dezer gemeenschappen tot grond harer vorderingen leggen.

Ook laat het zich niet begrijpen, hoe er rechten en plichten tusschen menschen en menschen, en niet tusschen *natiën* en *natiën* zouden bestaan.

Maar zoo er deze bestaan, en sedert onzen Hugo de Groot zal men dit niet meer in ernst ontkennen, dan bestaat er ook een plicht om tot eene gemeenschap van volkeren toe te treden, waarvan de eigenlijke strekking geene andere dan de vorming van zulk een wereldstaat zijn kan, als de beste zoo niet eenigste waarborg voor de nakoming der daaruit voortspuitende plichten. — Om nu te weten welke, immers in 't algemeen, de beste regering zij voor een bijzonder volk, als medelid van zulk eenen wereldstaat beschouwd, zou men moeten onderzoeken, welke gemeenschap (Staat) het beste middel ware, om met even dus bewerkte maatschappijen zulk een doel te bereiken; daarbij echter altijd onderstellende, dat het volk, waarbij dit in aanmerking zou komen, zich reeds op die hoogte van zedelijke ontwikkeling bevond; als zijnde dit de voorwaarde zonder welke de invoering van dezen staatsvorm slechts onder de vrome wenschen zou moeten gerangschikt blijven.

En dan voorzeker zal het niemand kunnen invallen om daartoe op eene gematigde *democratie* (want volstreckte *democratie* is een onding) zijn oog te laten vallen; en dus ook niet op een *aristocratie*, welke niets anders is dan eene soort van *democratie* van eenige Grooten, die zich met uitsluiting van alle overigen als het volk beschouwen; en welke, wanneer zij in een *monarchie* overgaat, omdat een van hen zich van de regering meester maakt, dikwijls nog drukkender is dan eene door onderwerping van allen gevestigde alleenheersching.

Voor al deze vormen van bewindvoering en regering (de gematigde *democratie* niet uitgezonderd) kunnen er omstandigheden bestaan, welke hen tot de best mogelijke maken voor het volk dat er door bestuurd wordt; en geen van al deze mag menigewelddadig veranderen. Doch dit is hier de vraag niet. Men wil op het standpunt, 't welk wij nu genomen hebben, slechts weten, welke in 't algemeen de beste regeringsvorm zij, ter invoering en verwezenlijking van een *stellig* volkenrecht; waartoe het ook in deze meer volmaakte staten een heilige plicht der regering is, het hare bij te dragen; vooral ook door het verbeteren der inrichtingen in de maatschappijen. Tot zulke verbeteringen nu zijn de *monarchiën* beter dan de overige geschikt, omdat zich in deze ten minste reeds éene voorwaarde vertoont, welke in de *democratiën* en *aristocratiën* gemist wordt, te weten: de vereenigde en niet verbrokkelde oppermacht der gemeenschap.

Deze oppermacht der gemeenschap zou zich voorzeker het doelmatigste vertoonen in een staatslichaam, waarin de verschillende maatschappelijke inrichtingen, van de koninklijke macht af tot den minsten bewindspost toe, zoo geleidelijk afdaalden, en evenwichtig ineengrepen, dat zij elkander in elke huishoudelijke staatsverrichting ondersteunden, en te zamen slechts éene bewerkte regering en bewindvoering uitmaakten. Dat geen andere dan de monarchale vorm daartoe geschikt is, spreekt van zelf: want hoe er een oppermacht der gemeenschap, of volksoppermacht niet in naam, maar inderdaad zou bestaan, zonder een krachtig middelpunt, waarin zich alle volkskrachten tot één en hetzelfde doel vereenigden, laat zich niet inzien. Of nu zulk een krachtig geheel van ineengrijpende maatschappelijke inrichtingen, welke te zamen de staatsmacht uitmaken, immer in de bestaande maatschappijen geheel tot stand gebracht zal worden, moge onzeker zijn; maar dat de grondwettige regeringsvormen, de eene meer de andere minder, zich daartoe van

lieverlede vormen, en dit begrip reeds gedeeltelijk verwezenlijkt hebben, straalt ieder in het oog. Zullen de volkeren met elkander in een naar het begrip van oorspronkelijke gemeenschap gewijzigd maatschappelijk verband staan, dan is zulk een regeeringsvorm daartoe zeker de geschikteste: want de rechts- en plichtsbetrekkingen tusschen volkeren en volkeren kan men zich niet dan duister en bijna slechts in eene overdrachtelijke beteekenis voorstellen, zoolang deze ondeeligheid ontbreekt, welke alleen in staat is om hun het karakter van zedelijke persoonlijkheid te geven, buiten welke de volkeren zich in eenen rechtloozen toestand bevinden.

Het kan mijn oogmerk niet zijn, waardste vriend! hierover verder uit te weiden; ik wilde alleen het oogpunt aanwijzen, waarin men, geloof ik, staan moet om de gelegde gronden van het natuurrecht op de staatkunde toe te passen. Dit oogpunt

ligt tusschen twee gevaarlijke klippen, de *democratie* en het *despotismus*, twee uitersten, nader aan elkander vermaagschapt dan men mischien wel denken zou. Vele voorstanders der eerste, schoon zij er niet gaarne voor uitkomen, loopen nog altijd zeer hoog met hem die zich aan het lokaas van een wereldstaat vergaapte, waarin hij gaarne den willekeurigen schepter zou gezwaaid hebben; de anderen, schuw voor zulk een wereldstaat, zouden het willekeurig gezag binnen een kleineren omvang gevestigd willen zien, zonder er zich over te bekommeren, of hunne, vooral in den tegenwoordigen toestand, onzalige begrippen met het recht der volkeren instemmen, 't welk, als het wel zal gaan, niet op zulk een *cosmopolitismus*, maar op een algemeen verbond van onderling vrije en van elkander onafhankelijke staten moet uitloopen.

(Uit: *Brieven over het Natuurrecht.*)

JERONIMO DE VRIES,

tweede zoon van Gerrit de Vries Abz. en Catharina De Bosch, werd den 9^{den} April 1776 te Amsterdam geboren, genoot het onderwijs op de Latijnsche scholen te Amsterdam onder Richeus Van Ommeren; verliet deze scholen op 21 Sept. 1792 met eene oratie in Latijnsche verzen over *Uclius tegen Appius sprekende*; student aan de Doorluchtige school te Amsterdam. Veel had hij te danken aan zijn oom Jeronimo De Bosch, zoowel bij de leiding zijner letteroefeningen als voor zijn maatschappelijk leven. Na 1½ jaar de lessen aan het Athenaeum gevolgd te hebben, werd hij op aanbeveling van De Bosch diens adjunct-klerk ter Secretarie, twee jaren later tot vierden klerk van de Politieke Secretarie, 19 Jan. 1814 tot Griffier en Chef van 't Secretariaat benoemd, welke betrekking hij waarnam 57 jaren lang, tot 1851, kort vóór zijnen dood, 1 Juni 1853. Zooveel mogelijk onthield hij zich van inmenging in de staatkundige woelingen. Toch was hij in 1798 tweede Secretaris eener sociëteit van gemeenebestgezinde burgers: *Voor Vrijheid en Orde*, werd in Mei van dat jaar door de Administratieve Municipaliteit van Amsterdam ontzet, maar bleef zijne betrekking waarnemen, waarin hij reeds in Nov. hersteld werd. Door eene reis naar Duitschland van eene ziekte hersteld, huwde hij, 1803, met Maria Gysberta Verhoesen, uit welk huwelijk 3 zonen en 4 dochters sproten. Vriend van Pieter Nieuwland, Reinwardt, Van Cappelle, R. H. Arntzenius, Dr. A. Willet, Kemper, Siegenbeek, Falck, J. D. Meyer, Cornelis Vollenhoven, David Jacob Van Lennep, Jan Ten Brink, J. Mendes De Leon, J. F. Willems, Loots, Helmers, was hij vooral de steun van Bilderdijk, dien hij voor een leerstoel aan eene onzer hoogeschoolen aanbeval, vóór en nadat door zijn invloed de groote dichter uit Brunswijk was teruggekeerd. In 1811 werd De Vries *honoris causa* te Harderwijk tot Doctor in de rechten bevorderd. Van zijne liefde voor de klassieke letteren, vrucht zijner betrekking tot De Bosch, getuigen vele zijner

Geschriften: *Over het sterven van eenige oude wijsgeeren*; — *Over het leven van Anaxagoras* (Bibl. v. Oude Letterk.); *Iets over en uit de korte en zinrijke gezegden van Plutarchus*; — aankondigingen van Latijnsche gedichten. Hij gaf Nieuwland's *Gedichten en Redevoeringen* uit, *Bloemlezing uit de Reizen der Treurspelen van Joost van den Vondel*, Amsterdam, 1819; *Aan mijnen broeder Abr. De Vries voor de Dichtertijke werken van W. en O. Z. van Haven*, Amsterdam, 1824; *Jeremias de Dekker*, Amsterdam, 1807; *Hugo de Groot en Maria van Reigersbergen*, Amsterdam, 1827; *Hugo de Groots Bewijs van de ware godsdienst met zijne overige Ned. gedichten*, Amsterd., 1844.

Redevoeringen: *Over het nationale of eigenaardige in onze schilder- en teekenkunst* (*Vaderl. Letteroef.*, 1842), *Over den invloed der Kerkhervorming op de Kunst*; *Over het plichtelijke omtrent kunstwerken en huune beoordeeling*, (*Vaderl. Letteroef.*, 1851); *Nederl. Gedenkenningen verklaard, en met verdere bijdragen tot de Penningkunde*, uitg. door J. De Vries en J. C. De Jonge, 's-Gravenh. en Amsterd. 2 dln., 1829, 1837.

Hoofdwerken: *Proeve eener Geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde*, 2 dln., 's-Hage, 1810, 2^e dr. 4 dln., Amsterd., 1835; *Over het Eenvoudige*, 1818 gedr. voor eigen rekening, herdr. Antwerpen, 1821.

OVER HET EENVOUDIGE.

Het eenvoudige is der menschelijke natuur eigen; in opvoeding, in zeden, in handel en wandel aan te bevelen. Het is de toetssteen van den ech-

ten staatsman, den redenaar, den schrijver, den beoefenaar der wetenschappen, den kunstenaar, den dichter. Ziedaar wat ik voorgenomen heb af te schetsen, daar ik voor een uitgewerkt tafereel mij gaarne ongeschikt verklare.

Geloof niet, dat ik u met eenefijne ontleding, wat men door eenvoudige te begrijpen hebbe, zal vermoeien. Woorden, door een ieder verstaan, door allen gevoeld, behoeven geene uitpluizing, die de kracht der beteekenis verlamt, het zinrijke verarmt, de zuivere en gangbare munt eener kernvolle uitdrukking tot draden van versiering en niet zelden van verwarring uitrekt. Het eenvoudige bovenal duldt deze omschrijving niet, daar het uit zijn eigen aard door eigene duidelijkheid, zich aanbeveelt.

De kinderen zijn de ware eenvoudigen, daar zij onschuldig en nog verre van het kwaad zijn. Is er iets, dat de onschuld en gullen eenvoud ons beter en zichtbaarder toont, dan het aanminnig wicht, dat, zonder kennis, maar ook zonder hoogmoed, dat zonder deugd en ervaring, maar ook zonder wantrouwen en teleurstelling, aan 's moeders borst, het eenvoudig en natuurlijk voedsel met wellust geniet, dat daarna aan 's vaders arm de eerste stappen ter wereld waagt, en alzoo wordt gedragen en bij der hand geleid tot dat verder leven, waar leeren en verdragen, wenden en keeren, moeite en zorg, afmatting van geest en lichaam zich rusteloos aflossen, en de hoop alleen het veege gemoed naar beteren vasteroord, dan 's werelds draaikolk, doet uitzien? Die onschuld van het kind, hoe trekt zij den mensch aan door eene onweerstaanbare kracht, hoe wekt en beloofd zij de liefde der ouderen, hoe ontvlamt zij de genegenheid van vriend en magen, en brengt het stugste gemoed van ouden en vreemden tot alle lieftalligheid en teederheid! Dat kinderlijke en eenvoudige, van waar is het zoo zichtbaar, zoo heerschend in den eersten leeftijd? Waarom werd het den wordenden mensch ten deel voor hem zelve, tot aanbeveling bij anderen? Is het niet, alsof de Almachtige den volwassenen zichtbaar tot eenvoudigheid en kinderlijkheid, als den eersten en voornaamsten grondtrek van 's menschen aanleg en natuur, wilde wijzen en terugbrengen?

Te kort duurt het genot dezer lieve onschuld. Plicht en tucht eischen inspanning en zorg ter verkrijging van kennis; kennis tot middel van bestaan, tot versiering van den geest, tot verrijking van verstand, met één woord, kennis der wereld, om daarin eene gemakkelijke en gunstige plaats te bekleeden, opdat men zich en anderen tot nut en hulpe zij.

Gelukkig, zoo de opvoeding eenvoudig en doeltreffend zij, overeenkomstig den aard van den jongeling, die veelal in zijne eerste jaren door allerlei leering overladen, door velerlei meesters ge-

slingerd wordt, zoodat, schier ieder uur aan eene bijzondere leering en leiding gewijd, het jeugdig hoofd niet zelden duizelt en verward raakt, ja de heerlijkste aanleg en vermogens dikwijls vervloeien tot eene wonderbare mengeling van waanwijsheid en oppervlakkigheid. Gelukkig, zoo het hart zuiver blijve, en die eenvoudigheid behoude, die het kind kenmerkte! Driewerf gelukkig, zoonederigheid en waarheid den jonkman bijblijven, den man versieren!

De eenvoudige, de kinderlijke mensch; hij toch blijft inderdaad de beste onder de kinderen der menschen. Wat wij ook bewonderen, kunst, verstand, vlugheid, kennis, stoutheid, geluk, eer, rijkdom; de eenvoudig goede, de brave, in wien niets dubbelhartigs is, die geen bedrog kent, hij mag en moet de kroon der menschelijke voortreffelijkheid boven anderen wegdragen.

»De eenvoudige,» zegt de heilige Cyrillus (*), »heeft bij den Almachtige de hoogste waarde.» »Die in eenvoud wandelt,» zeide een wijs koning, »wandelt met vertrouwen.» Voorzeker, zijn gemoed wordt niet omgevoerd met allen wind van leering, niet geslingerd door elke speling en wending der wisselende fortuin. Vast en vertrouwend hecht men aan zijn oordeel, te recht steunt men op zijn raad en belofte. Bij hem vindt men, na duizend teleurstellingen bij anderen, eene kalme en veilige rustplaats. De eenvoudige mensch is rechtschapen, oprecht en blank van inborst, en tot argwaan en kwade beoordeeling ongenegen. Hoe eenvoudiger hij is, hoe gunstiger hij zijne naasten beoordeelt. Tot hem heeft geene misdaad, maar ieder berouwhebbend misdadige toevlucht. Hij is, in huis en daar buiten, in kleeding en omgang dezelfde; in jok en ernst even behagelijk. Hij deelt in de spelen der kinderen, en onttrekt zich niet aan die der menschen, zoolang plicht zulks toelaat. Van allen omslag afkeerig, en steeds zich zelve gelijk, is hij ook spaarzaam in woorden, maar hou en trouw in wandel. Te recht zegt Euripides (†): »De taal der waarheid is eenvoudig.» In welke betrekking of stand de eenvoudige ook geplaatst zij, rondborstigheid kenmerkt zijne woorden en daden. Hij verfoeit eene valsche staatkunde, die zich zelve en anderen verstrikt.

De brave en godvreezende staatsman is wars van die ellendige kronkelwegen, welke eene zoogenaamde fijne politiek met list en valsheid bijna tot woorden van eenerlei zin maken, en de zedelijkheid en waarheid dáár uitsluiten, waar

(*) Zie achter Stobaeus, Edit. 1609, p. 11 en 12.

(†) Phoeniss. v. 472. Edit. Valcken, p. 172.

aller belang aan weinigen of éénen moet worden toevertrouwd. De ware en beste staatkunde rust op eenvoudige en vaste gronden. Naar deze wordt de uitvoering kort, rond en waardig geregeld. Deze was de staatkunde der beste vorsten van alle tijden. Deze was de staatkunde onzer voorouders, en maakte hen vast en eenvoudig in hunne beginselen. Hierdoor waren zij bij naburen geëerd, bij vreemden geducht. Eendracht gaf hun macht. Zij spraken met waardigheid, en zwegden zij al eens met den eersten Willem, het was niet raadselachtig, wat er in het hart stak. Heldere en eenvoudige voorschriften der wetten, steun in het recht, kracht en gestadig toezicht ter uitvoering zijn de beste, de sterkste, de eenvoudigste steunsels van den Staat. Door gedurige verandering, herziening, vernieuwing, vermeerdering en allerlei omslachtig vertoog tot zoogezegd beter en beter, weten wij, Mijne Heeren! bijondervinding, dat het al minder en minder worden kan. Te veel geschrijf, te weinig daad. Door omslag verlamt de kracht, en het vaste en grootsche gebouw van eenen Staat, te zeer bij gedeelten verwerkt, wordt wanstaltig. Die alles wil omschrijven, in alles wil voorzien, een algemeen mistrouwen vooruitstelt, den handel aan al te enge banden bindt, mist het doel eener eenvoudige en vaste staatkunde. De goede wil en medewerking der ingezetenen is de beste steun der schatkist, gelijk liefde in het gemeen het eenvoudigste, hoogste, edelste en beste beginsel is. Zij alleen is de bron van alle, en dus ook burgerlijke, goedwilligheid. Zij alleen houdt huizen, vrienden, magen en Staten, in het eenvoudigst, sterkst, zachtst en reukeljkst gareel. Zij verbindt den burger aan den burger, den mensch aan den mensch. Zij is de eenvoudige en ware bron der echte verlichting en beschaving. Deze liefde staat tegen eigenbelang over, en is echter met ons hoogste belang verbonden. Deze liefde, uit nederigheid en kinderlijkheid opgeweld, is het kenmerk van de ware godsvrucht, die, daar zij ons schijnbaar nederdrukt, ons hemelwaarts verheft met nooit gekende kracht, als wijsbegeerte, met al hare stelsels, te kort schiet. — Dan hierover nader.

De houding, de taal, de bijzondere en openbare redenen van den eenvoudige zijn, als hij zelf, en klemmen best. Hierdoor behaagt hij, treft hij, bereikt hij zijn doel.

Wie kanden redenaar verdragen, die, na groote beloften bij zijne inleiding, veel omhaalt, met klanken in plaats van zaken ons bezighoudt; die wijsmonds buldert, terwijl hij bijna niets wichtigs levert; die zoovele bijpaden bewandelt, dat

hij den rechten weg geheel vergeet; die met ons door gebaande en ongebaande wegen, zelden in, en meestal buiten, spoor ronddravende, ons vreeslijk vermoeit, en duizelig en dronken van de bedwelvende vaart, waar alles ons met verbijsterende snelheid is voorbijgesnord, eindelijk zegt, ons daar gebracht te hebben, waar wij ons, of niet bevinden, of ten minste, waar hij ons, langs veel korter, beter en gemakkelijker weg had kunnen brengen.

Hoeveel woorden, hoeveel tijd wordt er niet verspild aan diepgezochte, vergehaalde, wijdgetrokken redeneeringen, ter bevestiging van stellingen, die ieder als eenvoudige en bekende waarheid van zelf aanneemt! Hoe vermoeit men zich ter ontwikkeling van gronden, door niemand wedersproken, ter overtuiging van zaken, die geen betoog, geene uitlegging hoogenaamd behoeven! Weidsche woordenpraal, zoogenaamde gevoelige opschik, zonder kracht en betekenis, heeft al te zeer de eenvoudige, erntfeste, deffige en kernvolle redekunst der vaderen, de ouderonde Hollandsche taal vervangen. Zij kozen meer voedende vrucht boven los pluksel van spoedig stervende bloemen, het echte goud eener vaste vaderlandsche welsprekendheid boven klaterend schijnmetaal van Fransche en Duitsche woordenpraal. De vrije, ronde taal van een goed redenaar of schrijver behoeft dezen valschen pronk niet. Het eenvoudige en zaakrijke is doeltreffend. Het is best geschikt, om harten te roeren, het oordeel te bepalen, den geest te verlevendigen, den wil te buigen, en alles onwrikbaar vast te zetten, tot afkeer van al, wat kwaad, laag en wanstaltig is, tot liefde voor al, wat edel, goed en schoon is. Die eenvoudig, natuurlijk en beschaafd, die van harte spreekt of schrijft, doet het goed, en is inderdaad welsprekend. Het hart maakt den waren redenaar. Al, wat gedwongen is, zij geweerd. Geene stijve bestudeering van theorieën of voorschriften van stijl, maar goed, gezond verstand, eenvoudig, waar en onverbasterd gevoel, met den nooit te ontberen smaak, rijke kennis, en gedurige oefening, zijn de ware wegwijzers in dezen.

De voorname en algemeene bron van afwijking is de lust tot schitteren, waardoor men het eenvoudige, als ware dit te laag voor de hoogestemming van een verheven schrijver of redenaar, te zeer verwaarlost, het bestuur op zich zelven verliest, het bedaard dóórdenken verleert, en alzoo het zaakrijke en het eenvoudige minacht. En echter, hoe dwaas is de meening, van op deze wijze op den duur uit te blinken! hoe geheel tegengesteld de uitkomst! Hoe waar is het gezegde:

dat korthed en eenvoudigheid de grootste kunst is, en dat wij lang worden, wanneer wij de zaak niet juist, niet krachtig genoeg voelen, om kort en eenvoudig te zijn! Wat is aangener, wat meer doeltreffend, wat gemakkelijker, wat krachtiger, stiller en mindervermoeiend, dan het korte en eenvoudige? Enkele gezegden, korte spreuken hebben immers meer vermogen op den mensch, dan lange redeneeringen. Één enkel woord, op zijn tijd gebezigd, beslist niet zelden daar, waareene geheele redevoering, hoe kunstig gesteld, hoe sierlijk voorgedragen, niets kon uitwerken. Het eenvoudige treft de ziel, als in één oogenblik, en doet de werking beter dadelijk volgen. Het langgerekte vermoeit altijd, en verstikt niet zelden door omslag van woorden het kostbare en goede zaad, door den besten redenaar gestrooid. Het is inderdaad moeilijk, de aandacht op een en hetzelfde voorwerp lang te bepalen, de aaneenschakeling der voordracht te volgen, de tegenwerpingen en derzelver wederleggingen te wegen, de bewijzen vast te houden, zóóveel op onze beslissing te laten werken, als een juist en goed oordeel gepast rekt, zich niet aan enkele min gewichtige of kwalijk bijgebrachte bijzonderheden al te zeer vast te houden, en daardoor het betere als over het hoofd te zien, bij het hooren van het eerste, de ooren niet te zeer voor het laatste als te stoppen, noch aan het laatste, als het best in geheugen, de meeste kracht toe te kennen. Men verge dan van eenen hoorder niet te veel, die het eenvoudige, vooral bij eene mondelijke voordracht, ten hoogste bemint. De redenaar spiegelde zich aan het gemeen verkeer, waar wij ons liever verlustigen in het hooren van enkele gezegden, dan van lange aanspraken en vertoogen, beter luisteren naar kleine voorvallen dan lange geschiedverhalen. Zij, wie de natuur begiftigd, of wel de oefening gewend heeft, om, met korte en eenvoudige woorden hunne denkbeelden uit te drukken, hoe aangenaam zijn zij boven hen, die, met omslag van woorden en gedurige herhaling ons beladen en belasten! De eersten geven door eenvoudigheid kracht en leven aan min gewichtige verhalen; de laatsten ontnemen, door lengte van beschrijving, ook aan het gewichtige het treffende en zakelijke. Te recht zegt onze brave Cats, (die wel eenvoudig, maar alles behalve kort was):

Dees' spreucke noem ick eel:

Niet dat veel is, is wel; maer dat wel is, is veel (*).

(* Ouderdom en buitenleven in het begin.

Het is met de redeneerkunst, als met het leven zelf. Veel woorden, veel leven verspillen wij, en Seneca had inderdaad geen ongelijk toen hij schreef (*): »Het grootste deel der stervelingen klaagt over de boosaardigheid der natuur, dat wij voor zoo korten tijd geboren worden, en dat de levensdraad, onstoegemeten, zoo haastig wordt afgesponnen, zoodanig, dat met uitzondering van weinigen, wij als in de toebereidselen zelven van het leven daarvan beroofd worden. — Geen korte tijd is ons gegund, maar veel tijd maken wij zoek. Het leven is lang genoeg en rijkelijk ons toebedeeld, om de gewichtigste zaken te volbrengen, zoo het slechts geheel goed besteed wordt. Bij het sterven alleen, wanneer wij, door achteloosheid en weelderigheid, het als vermorst hebben, merken wij te laat, dat een lang en kostbaar leven voorbijging, welks gedurigen gang wij nauwlijks opmerkten. — Het is zoo; een kort leven hebben wij niet ontvangen, maar wij hebben het leven kort gemaakt. Evengelijk groote en vorstelijke rijkdommen, als zij tot eenen kwaden bezitter zijn overgegaan, in één oogenblik verspild worden, terwijl matige bezittingen, zoo zij eenen goeden rentmeester zijn toevertrouwd, ook door een nuttig gebruik aangroeien; zoo ook ons leven is een groote schat voor hem, die alles behoorlijk op rente zet. Wat klagen wij over onze natuur? zij gedraagt zich recht goedertieren. Dat leven hetwelk men weet te gebruiken is altijd lang.» »Wij menschen,» zegt ook Manilius (†), »leven als grijsaards in eeuwigdurende zorgen; terwijl wij zoeken te leven, verliezen wij het leven, en, zonder paal en perk te stellen aan onze wenschen, waardoor wij gelukkig zouden zijn, handelen wij, als altijd zullende leven, en leven inderdaad nooit.» Zoo ook is het met der menschen spraak-, redeneer- en schrijffrant. In plaats van te onderzoeken, hoe wij kort, eenvoudig en best onze woorden kunnen uitkoopen, onze meening krachtigst uitdrukken, hoe wij onzen lees- en leerlust best kunnen besteden tot nut van ons zelve en anderen, is dikwerf een ijdele praal van woorden, eene volstreckte redeneerziekte, een onbepaalde lust om gansche boekverzamelingen, met alle nieuwe schriften, te verzwelgen, daarmede te pronken, en dus als redenaars en schrijvers uit te blinken, onze betere en eenvoudige kennis, met het gezond verstand en natuurlijk begrip, ten verderve. De drukkunst, bij zoovele voordeelen, heeft voorzeker dit nadeel, dat het geschrevene al te zeer vermenigvuldigd, het oudere door het

(* De vitae brevitate Cap. I et II.

(† In initio, Lib. IV.

nieuwere al te ras vervangen, en wij al te zeer overladen worden met velerlei, en dus ook met smaakbedervende, met rijpe en onrijpe lettervruchten.

Het eenvoudige, ons geheugen aanbevolen, beslaat als het ware mindere ruimte in deze onze verzamelpplaats van kennis en wetenschap. Het geestige is uit zijnen aard onafscheidelijk aan het korte en eenvoudige verknocht. Afwisseling behaagt den mensch, en geeft hem telken reize nieuw voedsel tot nieuwe ontwikkeling zijner vermogens.

De Atheensche welsprekendheid moge sierlijk, uitlokkend, heerlijk geweest zijn; krachtiger, meer ter zake, doelmatiger was de taal eens Lacedaemoniërs; en voorzeker, — in het oog van eenen geoefenden opmerker van den menschelijken geest heeft ééne enkele daad, één los en eenvoudig gezegde, dikwijls meer kenmerk ter onderscheiding, dan eene gansche lofrede, eene volkomene levensbeschrijving. Plutarchus, die menschkundige geschiedschrijver, zegt te recht in het leven van Alexander (*): »Het zijn doorgaans niet de luisterrijke bedrijven, welke overtuigende bewijzen opleveren van iemands deugd of ondeugd; veeleer heeft vaak eene geringe daad, het eenvoudigste woord, of een of andere boertige trek meer afgedaan, tot onderkenning van het karakter, dan velden bezaaid met duizend vijandelijke lijken, dan de talrijkste enschoonst geordende legers, dan het bemachtigen der vermaardste steden. Evenals de schilders, om hunne beelden te doen gelijken, de trekken ontleenen uit het gelaat en de oogen, waaruit de inborst blijkt, terwijl zij zich over de verdere deelen niet zoozeer bekommeren, zoo ook moeten de geschiedschrijvers tot de kenmerken der ziele doordringen, en door zulke eenvoudige trekken mede te deelen, de levens afmalen.»

En te recht — hieruit leert men menschen bespieden. De fijne opmerker, de nauwkeurige beschouwer der eerste en eenvoudigste drijfveeren der menschelijke daden, vindt in deze studie eenen rijkdom van kennis, die de armoedige omhaler, zelfs de altijd werkzame geleerde, uit geene boekverzamelingen putten kan. Hoe menig letterkundige bewijst ons dit uit zijn gedrag en werken!

De eenvoudige bepaalt zijne keus en leert hierdoor schiffen en behouden ten beste van taal en daad.

»Er is een soort van volk», zegt de menschkundige Phaedrus (†), »bemoeiallen, die met veel te doen niets uitvoeren.» Inderdaad een gezegde van

(*) In initio.

(†) Fab 5. Lib. II.

nadenken! Hoevelen, die alles aanpakken, alles mededoen, aan alles zullen helpen, en den medearbeider, die zich aan het eigen werk geheel overgeeft, zich daartoe eenvoudig bepaalt, in plaats van te helpen, niet weinig belemmeren, en dus meer kwaad, dan goed doen, meer in, dan uit den weg helpen. Onze onbepaalde eerzucht, onze trotschheid bedriegt ons zelve. De eenvoudige landman, die den vaderlijken grond bewerkt en tot vruchtbaarheid meer en meer uitlokt, de eenvoudige handwerker, die in het vaderlijk beroep blijft, en het tot meerdere volkomenheid, tot ons gemak en nut, zoekt te brengen, de gestadige bewerkers van deelen, waardoor het geheel volmaakter wordt; zijn ze niet te stellen boven die geestvermoeiende schrijvers en praters, die velerlei wetenschap en geenerlei bedrijf — dan van schrijven en praten, — hebben? Wie bevordert meer het nut van zijn evenmensch, die armen aan het werk, kinderen ter school, bedelaars van straat, blinden, dooven en stommen tot het licht der kennis helpt, — of hij, die over de menschelijke volmaakbaarheid en hemelschen aanleg, met klimmenden voortgang redekavel, en zijn eigen kostwinning, ten madeele van vrouw en kinderen, tot schade en schande van zich zelve, verwaarloost? Lof zij dan ook hierin den eenvoudige, die goed is en goed werkt, en niet poogt te schitteren, waar men verdienen moet! *Handelen* is toch beter dan *verhandelen*; doen gaat toch boven zeggen.

»De eenvoudigheid», zeide Boerhave, »is het zegel der waarheid.» Schoon geen geneesheer, weet ik, volgens de les van alle deskundigen, dat niets de geneeskunst zoo benadeelt, als de verwaarloozing dezer verhevene les. Deze kunst vindt haren voornaamsten steun in de noodzakelijke eenvoudigheid van hare beginselen en toepassingen. Past het mij, Toehoorders! het gordijn op te lichten, waarachter de ellendige, al kranker en kranker geworden door lange voorschriften van allerlei middel, geld en kracht verspilt en eindelijk sterft, onder den last der middelen tot herstel bezweken? Past het mij eene kunst, na eeuwen bestudeerd en beoefend, en toch nog even wankelend, tot eenvoudige beginsels te wijzen? Geenszins, — doch dit weet ik, dat, ook in de geneeskunde, menschenkennis, nauwkeurige opmerking, stille begluring en tegemoetkoming der goede natuur, met eenvoudige middelen ter genezing, den toets van alle tijden, boven alle stelsels, hebben doorgestaan.

Wat in de geneeskunde geldt, is niet minder toepasselijk op de rechtskunde. Ik zal u daarom

niet van het ziekbed naar de pleitzaal geleiden, waar dikwerf, onder allerlei haarklooverijen, met velerlei ophof van rechtsgeleerde termen, het eenvoudig goed recht, geschreven in aller harten en eeuwig, als de bron van alle recht, gewrongen, gerekte, en niet zelden verkort bevonden wordt.

Met schrik slaan wij een oog, bij deze beschouwing, op de wijsbegeerte. Hoe vele stelsels, hoe weinig ware wijsheid! Waar toch is die lang gezochte grondslag? Ieder nieuw bouwmeester breekt het werk zijns voorgangers af, en haalt een nieuw stelselgebouw van nieuwen grond op, dat zijn opvolger weder zal omverwerpen. In hevigen twist over de *beste wereld*, schreeuwt ieder luidkeels, hoe zij wezen moest, terwijl de eenvoudige en brave burger haar ten goede gebruikt, zoo zij is. Wie toch was de wijste man, volgens getuigenis van gansch Griekenland, volgens de meest geëerbiedigde godspraak? Was het niet de eenvoudige, maar ware wijsgeer Socrates? Hij verdiepte zich, op het voorbeeld zijner voorgangers, de Ionische wijsgeeren, niet in een donker onderzoek: of de stof, dooreeuwige beweging van kleine gelijkmatige deeltjes (*), de wereld had voortgebracht, en of de zon eene verzameling van gloeiende steenen (†) was. Hij dwaalde niet zoo lang in het zinnebeeldige, bovennatuurlijke en onstoffelijke rond, totdat hij, als van zijnen meestberoemden leermeester gezegd wordt, eindelijk staande hield, dat de sneeuw zwart was; hij weidde niet, als zijn leerling Plato, en inzonderheid Aristoteles, uit, over nooit begrepene, nooit gegrondveste, nooit toegestemde zaken. Hij verwarde zich niet in het fijn gesponnen weefsel van wel kunstig, maar te los saamgeknoopte spitsvondigheden. Zijne taal was deze: »Sophisten en wijsgeeren, veel omhalende, meenen veel te weten; mijne wetenschap is eenvoudig: ik weet dit alleen, dat ik niets weet (§).» En echter, Mijne Heeren! — deze weet niet was de man, die, naar aller oordeel, de wijsheid uit den hemel op aarde dalen deed, als een andere Prometheus, het ware vuur en licht des hemels in de wereld bracht, en daardoor zijne wijsheid staaft; die de menschen als kinderen (en wat zijn zij anders, dan groote kinderen?) onderwijzende, en het goede minzaam uit hen lokkende, hen drong tot erkentenis van onkunde, nederigheid, en bovenal tot eene eenvoudige en

stijpe betrachting hunner plichten. Hij schreef niet, als zijne voorgangers en navolgers, vele en zware verzamelingen over allerlei wetenschap; hij stichtte niet, als zij, scholen, meestal eenig en alleen geschikt tot uitpluizing en pronkerij van geleerdheid; hij zwoer niet in de woorden van zijne leermeesters Anaxagoras en Archelaus; hij gaf geene *acta erudita* in het licht, maar hij *handelde* en leerde *handelen*, en, het denkbeeld der eenvoudigheid nooit uit het oog verliezende, raadpleegde hij de eenvoudige waarheid, leerde den menschen goed te zijn, ja, ter dood toe, goed te blijven. Hij bewees met zijn voorbeeld, met zijn leven, met zijn sterven, dat de ware deugdsbetrachting, niet door omslag van woorden, maar door eenvoudige werken ten goede best bewezen, heerlijk over dood en tijd zegespraakt.

De zuivere en eenvoudige waarheid wordt te recht naakt voorgesteld. Zoo zuiver, zoo eenvoudig is de ware kunst. Zij moet het altijd en in alles zijn, omdat zij waarachtig één en eenvoudig is in zich zelve, en uit de ware bronader van alles goeds en schoons, een zuiver en eenvoudig gevoel, haren oorsprong neemt.

De ware kunst, of liever alle kunst, is één en dus eenvoudig; overal blijkt dit middagklaar, maar nergens zichtbaarder, dan in de gelukkigste, de treffendste aller kunsten, de bevallige teekenen schilder-kunst. Het gevoel, de ziel des kunstenaars beslist het groote punt. Het overige geven wij den werkmans. Dit gevoel, die ziel vereenigt kunstenaar en kenner. Dit is de band der kunsten, der tijden, der volken. Dit is de springveer van het edele en schoone, in geene oefenplaatsen of scholen voor koude zielen immer te verkrijgen. Dit eenvoudig beginsel behoeft geen pijnlijken arbeid, of zoogenaamde grootsche voorstelling. Eenige stoute en fiksche penseelstreken, een geestige, recht zuivere en gevoelige omtrek doen oogenblikkelijk den grooten meester, een Raphaël, Rembrandt of Luiken kennen. Eene eenvoudige studie toont u in even aangewezen, maar toch onnavolgbare trekken eenen Potter, Berchem, Adriaan van de Velde, Troostwijk en andere meesters; en deze flauwe schetsen, kenmerken van het meesterschap, hoe schitteren zij in wezenlijke kunst, boven die volle en overladen samenstellingen van bonte en kwalijk verenigde groepen, van vele middelmatige schilders, die een ander en meer edel doel, zoo zij meenen, najagende, van het ware licht eener altijd eenvoudige verhevenheid afdwalen; die, de natuur geweld aandoende, hare hemelsche éénstemmigheid voorbijzien, en, schoon met de schitterendste verven, honderd

(*) Ὁμοιομερέται.

(†) Beide stelsels, evenals de volgende omtrent de sneeuw, worden toegeschreven aan Anaxagoras. Zie Diog. Laërtius, Cicero en anderen, aangehaald onder velen bij Brückcr, Hist. Crit. Philos. T. I. p. 500 et seqq.

(§) Zie onder anderen bij Plato *Ed. Serrani* Tom. I p. 21.

ellen doeks beschilderende, den kunstkeurigen beschouwer zoo koud laten, als de kwalijk geronde beelden, die zij ons voor oogen stellen! Zulke zoogenaamde hoogverhevene en heldhaftige voorstellingen, zonder gevoel, zonder ziel, mogen den onkundige treffen, den waren kunstkenner stuiten zij, en doen hem den armhartigen werkmans wegens het verspil van tijd en verf beklagen. De eenvoudigheid sluit geene voorstelling uit. Zij schittert in alle soorten en deelen der beeldende kunsten. Oefening beschaaft, gevoel wekt de kunst. Wat doet ons bij de Ouden, bij de meesters in de kunst, altijd, en altijd met vrucht, ter schole gaan, daar vast verblijven, of na een korte afwezigheid, om meerder en beter te zoeken, door het schoonschijnende verleid, derwaarts altijd wederkeeren? Wat anders, dan denooit volprezene eenvoudigheid hummer kunstwerken? Deze eenvoudigheid is het kenmerk, de toetssteen der Grieksche schoonheid.

Ik zie het, Mijne Heeren! de Grieksche Venus en het pronkstuk van beeldhouwkunst, de vergode Apollo, van den, nog meer naar waarheid, onsterfelijken Griekschen kunstenaar, zweven voor uwe verbeelding. Vergelijk dit een en ander beeldwerk der Ouden met dat der grootste meesters van lateren tijd, met dat ook van de schitterende regeering van den veertienden Lodewijk elders, en den derden Willem hier, en gij zult met mij erkennen, dat eenvoudigheid aan de kunst hare hoogste en natuurlijke waarde bijzet. Met schrik herinneren wij ons, bij de gedachte aan deze valsche en Fransche praalzucht, in het gemeen de kunstenaars van de eerste helft der vorige eeuw hier te lande. Is niet, zoowel in beeldhouwkunde als bouwkunde, de overlading van lofwerk walgelijk? Sphynxen, halve vrouwenhoofden, apen, vogels, krullen zonder doel, nuttelos bijwerk, breken alle eenvoudige regels der kunst, en mismaken gevels, spiegels en verder huisraad.

Wat bij de schilder- en beeldhouwkunst geldt, is niet minder toepasselijk op de dichtkunde. Het goddelijk gevoel, uit een getroffen hart opgeweld, en uitgestort in verheven zangen, behoudt de ware eenheid, helderheid en zuiverheid van de onbesmette bron. Iedere afwijking, iedere vreemde vermenging, iedere gekunstelde en gedwongen verheffing kan alleen den ongevoelige bekoren. De taal des harten is eenvoudig, en daardoor verheven. In maat gebonden, verliest zij niets van hare eigenaardige en natuurlijke eenvoudigheid en duidelijkheid. Zij verheft zich, zij is stout en krachtig, doch blijft zich zelve en haren oorsprong altijd gelijk. Deze dichtspraak, zich met de ge-

wone uitdrukkingen niet meer vergenoegende, leent zij beelden ter opheldering, roept zij vergelijkingen ter hulpe; eenstemmigheid, juistheid en eigenaardigheid van voorstelling, zullen haar, bij den echten dichter, nooit verlaten, in alles bijblijven, terwijl de gedwongen rijmer, met valschen tooi opgesmukt en met gehuurden dospronkende, zooveel te lager daalt, als hij hooger in zijne verbeelding meent te klimmen. Doch niet alleen de ellendige rijmers en de middelmatige dichters; — de beste vernuften hebben dikwerf dit gebrek, en onze tijd voorzeker deelt er in. Het eerste vereischte van alle spraak, taal en schrift is — verstaan te worden. Waar dit ontbreekt, lijdt het geheel zeker schipbreuk. Het is geen vereischte van een goed heldendicht, met bovennatuurlijke wezens, kracht, schrik, gewoel en vuur te verspreiden, en met zulke verschijningen enkele plekken in het gedicht te verlichten, om den lezer te treffen, gelijk de schimmen in het enge rond van het tooverlantaarnlicht het kindsch gemoed, in een donker vertrek, bezig houden. Neen — het is geen vereischte in een leerdicht, door wijsgeerige ineenpakking van donkere beelden en woorden, zonder aanduiding van overgang, de ziel te pijnigen, om dáár samenhang te zoeken, waar men ons moest treffen, bezighouden, stichten en streelen. Neen — het is geen vereischte in een lierzang, dien tot wildzang te maken, en den dichter geene eer, groote woorden en uitroepingen, voor wezenlijk verheven godentaal te willen laten gelden. Het is waar, bevorens had men, en men heeft ze nog, lierzangen, die niets van deze dichtsoort hebben, dan het opschrift. Het korte, aan den lierzang eigen, is, na de Ouden, dikwerf, en in de voorlaatste tijden vooral, verwaarloosd. Het is waar, voor weinig tijd, stonden berijmde langwijlige levensbeschrijvingen voor roemwaardige heldendichten te boek, en men dorst somwijlen geen schrede van de heilige oorkonden, waaraan men zich als ter pijnbank overgaf, afwijken; men dorst ternauwernood het vertelde en overgenomene met een vergelijking ophelderen, veelmin zich met de fabelleer der Ouden bezoedelen; doch het is ook tevens waar, dat thans bij geachte dichters, de vergelijkingen dikwerf niet van *meer*, maar van *min* bekende zaken en volken, die zelfs vergelijking tot opheldering behoeven, worden gekozen, dat thans allerlei godenleer, priesterdienst, geschiedenis en aardrijkskunde wordt omgehaald, en het geheel zich inderdaad opdoet als een bonte en zwaar gekleurde tooverkaart, waar alle landen, volkeren en werelddeelen zich bij afwisseling ver-

toonen. Alle versiering, die het wezen der voorstelling voor ons oog bedekt, doet kwaad ter eenvoudige, juiste en altijd noodzakelijke onderscheiding. Alle vergelijking moet ten goede hier medewerken, alle vreemdheid zooveel mogelijk vermeden, alle duisterheid verdreven, alle overgangen gemakkelijk gemaakt. De ware oorspronkelijkheid stort eigene en natuurlijke vruchten, ook die van kennis, uit haren nooit lediggestorten hoorn van overvloed.

Wie is de grootste, de verhevenste van alle dichters, de zon, wier glans de overige lichten altijd zooverre overtreft? Is het niet de ongekunstelde Homeer? Hoe eenvoudig, hoe onnavolgbaar, hoe nooit volprezen is tevens de kunst van dezen goddelijken zanger! Zijne poëzie is bevattelijk voor ieder, zijne verzen zijn grootsch, edel, treffend voor onbedorvene harten. Alles loopt natuurlijk en ongedwongen, en moet alzoo vloeien, omdat het met de natuur der zaken éénstemmig is. Schetst hij ons een offerande, en den maaltijd daaraan verbonden, wij zijn daarbij tegenwoordig, en de minste schijnbare kleinigheid wordt ons belangrijk. Schildert hij ons het hoofd der goden met de schaal der lotsbestemming in de handen, roept hij voor onze verbeelding eenen Jupiter, Apollo of Minerva, wij knielen met hem als van zelf neder. Zoo eenvoudig, maar ook zoogrootsch is in vele opzichten onze Vondel, wien wij daarom te recht op den duur, als den vorst der Nederduitsche dichters hulde toebrengen. Toen hij in zijnen hoogen ouderdom het eenvoudige pad der ware schoonheid verliet, en de wereld op zijnen verheven zoon Antonides, (wiens verdiensten wij anders volmondig erkennen) als *een wonder* wees, was het wel te zien, dat hij, als een oud geworden dichter, eindelijk zich tot het teruggerlangen der verloren dichtkracht overspande; toen was het, dat men ternauwernood dat eenvoudige, ware en verhevene, dat in vroegere werken uitblonk, in hem erkende. Wilt gij dat eenvoudige, ware en verhevene, of liever de overeenstemming van het ware, het eenvoudige en verhevene, hetwelk inderdaad, wel beschouwd, één is, bij dien Feniks onzer dichteren u voordien geest brengen, herinnert u

DEN ZANG DER ENGELEN.

Wie is het, die zoo hoog gezeten,
Zoo diep in 't grondeloze licht,
Van tijd noch eeuwigheit gemeeten,
Noch ronden (*), zonder tegenwicht
Bij zich bestaet, geen steun van buiten
Ontleent, maer op zich zelven rust,

(*) Kringen van tijd of ruimte.

En in zijn wezen kan besluiten
Wat om en in hem, en onwust
Van wancken, draeit, en wort gedreven,
Om 't een en eenigh middelpunt;
Der zonnen zon, de geest, het leven;
De ziel van alles wat ghy kunt
Bevroên, of nimmermeer bevroeden;
Het hart, de bronner, d'oecean
En oirsprong van zoo vele goeden
Als uit hem vloeijen, en bestaen
Bij zijn genade, en alvermoogen,
En wijsheid, die hun 't wezen schonck
Uit niet, eer dit in top voltoogen
Palais, der heemlen hemel, blonck;
Daer wy met vleuglen d'ooogen deeken,
Voor aller glansen Majesteit;
Terwijlwe 's hemels lofgalm wecken,
En vallen, uit eerbiedigheid
En vreeze, in zwijm op 't aenzicht neder?
Wie is het? noemt, beschrijft ons hem,
Met eene Serafijne veder.
Of schort het aen begrijp en stem?

Tegenzang.

Dat 's Godt. — Oneindigh eeuwich Wezen
Van alle ding, dat wezen heeft,
Vergeef het ons; ô noit volprezen
Van al wat leeft, en niet en leeft,
Noit uitgesproken, noch te spreeken;
Vergeef het ons, en schelt ons quijt
Dat geen verbeelding, tong, nog teken
U melden kan, ghy waert, ghy zijt,
Ghy blijft de zelve. alle Englekennis
En uitspraeck, zwaek, en onbequaem,
Is maer ontheiliging, en schennis:
Want ieder draeght zij eigen naem,
Behalve ghy. Wie kan u noemen
By uwen Naem? wie wort gewijt
Tot uw Orakel? wie durf roemen?
Ghy zijt alleen dan die ghy zijt,
U zelf bekent en niemant uader.
U zulx te kennen, als ghy waert
Der eeuwigheden glans en ader;
Wien is dat licht geopenbaert?
Wien is der glansen glans verschoenen?
Dat zien is nog een hooger heil
Dan wy van uw genade ontleenen;
Dat overschrijt het perck, en peil
Van ons vermogen. wy verouden
In onzen duur; ghy nimmermeer.
Uw wezen moet ons onderhouden.
Verheft de Godtheit: zingt haer eer.

Toezang.

Heiligh, heiligh, noch eens heiligh,
Driemael heiligh, eer zy Godt.
Buiten Godt is 't nergens veiligh,
Heiligh is het hoog gebodt.

Ziedaar de grootste duidelijkheid, de gemakkelijkste leiding der denkbeelden, ziedaar de eenvoudigste en tevens de verhevenste toespraak tot God, eene toespraak den stervelingen, — wat zeg ik, den engelen voegende! Zoo immer eenige lofzang der Godheid waardig zijn moge, deze is het; geene andere kan het zijn.

Slaat, Mijne Heeren! na zulk eenen lofzang, het oog op die dikke verzamelingen van godgeleerde uitpluizingen over Gods nature en verdeelde eigenschappen, waarvan de werken van zoovele geleerden en van zoovele genootschappen vol zijn, en gij zult met mij u verwonderen, hoe de onbepaalde trotschheid zich heeft uitgeput, om de zuivere bronader van alle licht vreemde en wanstaltige vlekken toe te kennen, en zich alzoo aan wezenlijke *ontheiliging* en *schenisschuldigheid* te maken.

Om de ware meening, wat wij eigenlijk door eenvoudigheid ten opzichte der dichtkunde verstaan, te begrijpen, gelooven wij reeds genoeg gezegd te hebben. Men veroorlove ons echter dit nog hierbij te voegen. Een getroffen en dichtelijke ziel ontlast zich gemakkelijk en eenvoudig van zelve. De stroom gaat gewillig den welgestemde van het harte. Alle pijniging van verstand, al het zoeken naar versiering is hiervreemd. Rijkdom van kennis vloeit met den stroommede. Het waar gevoel is de bron, die de kunst op duizenderlei wijze opwelt, zoodat zij in duizendvormige stroomden zich uitgiet. Deze bron vloeit, zoo lang als de dichter gevoelig blijft; verlaat hem dit gevoel, zoo verlaat hem de kunst. In vurige minnedrift, in hartgrievende omstandigheden, in plotselijke vreugde krijgen wij menschen bijna allen iets dichterlijks, dat wij willens of onwillens moeten uitstorten, en niet kunnen weerhouden; en, hoe buitengewoon gespannen en beeldendrijf wij dan ook zijn, wij zijn natuurlijk, en de zuivere bron blijft altijd kenbaar. Die bron, wij herhalen het, is het gevoel van het teeder en licht getroffen hart, waarmede alles maat houdt. In felle aandoeningen gaat niemand bloemen plukken, en de diepbedroefde veracht versieringstrikken, wanstaltig aan een goed en effen rouwkleed. Wij herhalen het, in de treffendste oogenblikken wordt ieder wezenlijk diep getroffen, die zich ontlast, als 't ware dichter. Het werktuiglijke alleen der kunst ontbreekt. Met de natuur der menschelijke aandoeningen houde dan ieder dichter, ja ieder redenaar en kunstenaar, eenvoudig maat en gang. Dat men toch leere, dat de kracht niet in de woorden als woorden, niet in de afgronden, onweders en wilde dieren, maar in de zaken, krach-

tig uitgedrukt door natuurlijke en eigenaardige woorden, gelegen zij. Die een goed gedicht maakt, vraagt niet, waaruit hij de kracht haalt. Hij wordt van zelf krachtig, omdat hij gevoelig getroffen is. Om eenen stouten stap verdere te wagen, voege ik hierbij: Mijns oordeels, is alle onnoodige uitpluizing van kunstvereischen, zijn dichttheorieën en dichtverdeelingen, op de kunst zelve toegepast, der dichtkunde meer schadelijk, dan bevorderlijk. Wat verschilt het mij, of het een heldendicht of heldenzang, treur- of historiespel, zeden- of leerdicht, lier- of orgelzang zij, of wel een bijzonder soort op zich zelve, nog nooit gekend, bedacht of genoemd, zoo het maar een goed en samenhangend geheel zij, rond in zich zelf? Regelen en dichtsoorten, zoodra zij op de kunst als wetten worden toegepast, zijn, mijns oordeels, van weinige of geene waarde. Zoo ook is het mischien met de geheele kunst van rederijken, wier figuren in het oneindige zouden te vermeerderen zijn. Wat een goed gedicht is, laat zich voelen, niet beschrijven; en evenmin als men iemand, des niet gevoelig of geoevend, van de wezenlijke verdiensten van een fraai schilderstuk, door beschrijving of leering, bij mogelijkheid, kan overtuigen, evenmin zal, mijns oordeels, eenige *aesthetische* redeneering regelen kunnen bepalen aan eene kunst, welke mijn onsterflijke en nooit te vergeten oom Jeronimo de Bosch te recht voor dezelve, zoo zij gemeenlijk worden bedoeld, onvatbaar getoond heeft (*).

Het eenvoudige wijzigt de taalregelen naar eene gezonde afleiding en goed verstand, niet naar voorbeeld. Het maakt den bouw der zinsneden gemakkelijk en duidelijk. Wat dan ook de ware redenaar, schrijver of dichter te boek stelle, wat hij ook voordrage, de eenvoudigheid, het zuiver gevoel zij hem ten leidsman. Dit maakt ook de uiterlijke voordracht gepast, treffend en behagelijk. De kracht, de klem der uitspraak valt als van zelve dáar, waar het bedoeld is. De oogen en handen volgen de natuurlijke leiding. Geene opzettelijke poging, geen pronk van wending des lichaams of handen-gebaar, maar waarheid en overeenstemming van uitdrukking en denkbeelden blinkt in toonval, wezen en lichaam; en alles werkt mede tot overstorting van dat gevoel, waarvan men inwendig doordrongen is. Hierdoor mist de kanselleeraar allen valschen dreun, en wijdgalmende op- en nederhaling, waaraan men, eens gewend, zich, helaas, nimmer kan losmaken. Hierdoor mist de voorspraak bij de rechtbank dat

(*). Zie de met goud bekroonde verhandeling in de werken van Teijler's tweede Genootschap, Deel II.

stooterige en herhalende, dat pijnigt, daar, waar men overtuigen wil. Hierdoor mist de tooneelspeler de geleende, rauwe en schorre keelstem, die alles bederft; het eenvoudig gevoel bindt hem best aan zijne rol, aan het gansche stuk, en stelt hem vast op de gekozen standplaats. Hij is bedwaard, zich zelve meester, diep doordrongen van de voorstelling, en drukt zich uit met dien eigenaardigen, krachtigen en gevoeligen toon en houding, die de zaak zelve eenvoudig en natuurlijk vordert.

Welk een veld van bespiegeling ligt niet voor ons open, waarin wij gaarne en met vrucht dit zelfde beginsel zouden toepassen! Hierdoor behoudt toonkunst hare natuurlijke bevalligheid, welluidendheid en eenstemmigheid, hare hemelsche bekoorlijkheid, zoo zij al iets van den lof van het moeilijke en hooge missen moet. Neen, de kunst is ook hier pijn noch overspanning van moeite, altoos strijdig met het zuivere denkbeeld van ware kunst.

Wilde ik de behandeling dezer onuitputtelijke stof, de eenvoudigheid, het kenmerk van het ware, verhevene, schoone en goede verder uitbreiden, nader op natuur- en scheikunde of andere wetenschappen, op de ware beoefening der geleerdheid, op de rechte studie der letteren, op het lezen, bewerken en uitgeven der oude schrijvers, op andere vakken der menschelijke kennis toepassen; wilde ik de wet der spaarzaamheid, door den

Almachtige als het richtsnoer zijner schepping, zijner onderhouding van het heelal, ten bewijze aanvoeren, waar zoude ik een einde vinden? De zichtbare en onzichtbare natuur, alles is doordrongen van dit beginsel. Verbazend is de verscheidenheid, maar nog ontzettender het volkomenst verband door het eenvoudigste middel, de aantrekkingskracht tot één middelpunt, tot één spil, waarom het draait, als om zijne as. — Die aantrekking, die spil is eigenlijk de goddelijke liefde. Ja, liefde is de bron niet alleen van het menschelijke, maar ook van het goddelijke wel-doen. Zij verbindt niet alleen staten, maar ook werelden, en den Schepper aan het schepsel. Ja, godsdienst welt uit het nederig en gevoelig hart, dat de *blijdste boodschap* ter wereld daarom dankbaar en kinderlijk ontvangt van Hem, Wiens leer, Wiens leven en dood het zuiverst en schoonst geheel der goddelijke eenvoudigheid oplevert. — Verbannen wij dan allen onslag van al te flauwe, niets uitdrukkende woorden, en — zwijgen wij, bij de gedachte aan den algemeenen Vader, aan dat volmaakte, allesbestralende licht, aan die alles bezielende liefde, die zich ook hierdoor, dat is, door de volmaaktste overeenstemming van wijsheid, goedheid en macht, aan ons als de ware en *éénige* Godheid openbaart.

JAN DE KRUIJFF Jr.

was de zoon van den dichter Jan de Kruijff (1706—1775), werd geboren te Leiden in 1753, legde zich met ijver toe op de oude talen, om zich voor het predikambt voor te bereiden. De dood zijns vaders en gekrukte gezondheid bewogen hem een anderen werkkring te kiezen. Hij aanvaardde het bestuur over eene uitgebreide fabriek. Hij bleef echter de letteren beoefenen en verwierf zich naam als redenaar en dichter. Sedert 1798 was hij Curator der Leidsche Hogeschool, totdat deze een Fransche Universiteit werd. De loop der gebeurtenissen bracht hem in 1795 op het Staatstoonel: hij werd lid van het gemeentebestuur te Leiden, toen van het Provinciaal Comité van Koophandel, van den Raad van Binnenlandse Zaken, in 1808 Wethouder, 1811—1819 Vrederechter te Leiden; † 1821.

Voornaamste geschriften: Proza: Nederd. vertalingen van Redevoeringen van J. Luzac, H. Paradijs, S. F. J. Rau, van de *Aanmerkingen over 't Evang. van Johannes* van E. A. Borger; levensbeschrijvingen van A. Hoogvliet en S. Feitama, in de werken van het Genootschap: *Kunst wordt door arbeid verkregen; Redevoering ter nagedachtenis van J. Nieuwenhuyzen*, Leid., 1806; *Lofrede op P. C. Hooft*, bekr. door de Holl. Maatsch. v. Kunst. en Wetensch. (Werken D. IV, Leid. 1819), enz.

Poëzie: *De Hoop des Wederziens*, in 2 Zangen, Leid., 1817; kleinere gedichten.

HET KARAKTER VAN CORNELIS PIETERS-ZOON HOOFT.

Bij de oneindige verscheidenheid, welke, te midden eener algemeene overeenstemming of gelijk-

vormigheid, zich, evenzeer in de zedelijke gesteldheid der menschen, als in derzelver gelaatztrekken openbaart, heeft ieder mensch iets eigendommelijks, iets heerschends, 't welk voor den grondtrek van zijn bijzonder karakter moet gehouden

worden, en tot hetwelk, als eene bron van denken en handelen, genoegzaam al zijne daden kunnen en moeten worden teruggebracht, gelijk zij er oorspronkelijk uit zijn voortgevloeid. 't Is genoeg, het bestaan van zoodanig een heerschenden karaktertrek aan te nemen, om terstond te gevoelen, hoe onontbeerlijk deszelfs juiste bepaling zijn moetter schatting van iemands zedelijke waarde, en tevens hoe gevaarlijk het zij, daarin mis te tasten, als hetwelk onvermijdelijk eene geheele miskenning ten gevolge moet hebben. Intusschen is het in vele gevallen ten hoogste moeilijk, met voldoende zekerheid tot dit groote werkzame beginsel door te dringen, daar het, evenals de kenmerkende grondtrek van iemands gelaat, niet zelden onder fijne of grovere bekleedselen verborgen ligt, zich met aanverwante deugden of gebreken vermengt, ja zelfs, somtijds, onder eene listige vermomming, of zonderlinge en bijna onverklaarbare strijdigheid van uiterlijke gedragingen, zeer langen tijd bedekt kan blijven.

Vandaar die enkele duistere en twijfelachtige karakters, die zich niet dan hoogstbezwwaarlijk laten doorgonden, en waar het oog, zelfs van den geoefendsten menschenkenner, zich, schier ten einde toe, blind op tuurt: maar, gelijk deze, eenmaal ontdekt zijnde, zelden van de beste soort bevonden worden, zoo zijn er ook anderen, meestal van een beteren stempel, welke, 't zij door eene eenparige gelijkheid van daden en bedoelingen, of eene bestendige overeenstemming met zich zelve, 't zij door meer of min uitstekende en beslissende trekken, 't zij door beiden te gelijk, zich terstond kennelijk teekenen, en omtrent dit huneigendommelijk bestaan of de groote springveer hunner ziele geen den minsten twijfel overlaten. Tot dit geslacht, en wel tot deszelfs verhevenste soort, behoort gewisselijk onze Hooft; hij, die, noch geleerd, noch geneigd zijne ware gedaante kunstiglijk te vermommen, door den eenparigen geesten strekking van al zijne handelingen, in al zijne betrekkingen, tot in het binnenste zijner ziele, zich onbedrieglijk vertoonde, zooals hij was, en nimmer in eenig ander opzicht de verwachting konde te leur stellen, dan door de staag nieuwe ontdekking van deugden of talenten, welke eene aangeborene zedigheid, lang en ongezoekt, voor het oog der wereld had verborgen gehouden.

En nu dan — wat was dat bijzonder eigene, dat hoofdbeginsel van denken en handelen, 't welk wij voor het groote en onderscheidende kenmerk van Hooft te houden hebben, waarmede al zijne overige deugden in het schoonste verband stonden, en hetwelk ons, als 't ware, den sleutel geeft van

geheel zijn hart? Zij alleen, die met 's mans verrichtingen volstrekt onbekend zijn, of wier oog geheel niet gevormd is tot eenige karakterkundige waarneming, kunnen zich op deze vraag verlegen vinden; — immers het antwoord op dezelve ligt voor den opmerkzame reeds niet onduister in onze voorloopige schets van 's Mans vroegere bedrijven en lotgevallen; maar, leesbaar voor iedereen en als met gouden letteren staat het uitgedrukt in de geheele geschiedenis zijns openbaren levens. Daar toch vinden wij in hem, altijd en overal, den man, blijkbaar door geen ander roersel gedreven, dan de zucht om nuttig te zijn, met geen ander doel of richtsnoer bekend, dan het geluk zijner medemenschen in het algemeen, het heil van stad en vaderland in het bijzonder, en van deze hoofdneiging zijner ziel zoodanig doordrongen, dat derzelve opvolging hem, als 't ware, hebbelijk geworden was, en zij, in alle gevallen, hem ten gereeden toetssteen verstrekte, zoowel voor zijn eigen gedrag, als voor zijn oordeel over dat van anderen.

Overbodig ware het een oogenblik stil te staan bij den uitgestrekten invloed, welken een zoo heerschend en zoo werkzaam beginsel onfeilbaar hebben moest op de geheele zedelijke stemming van Hooft; en, wat den aard diens invloeds betreft, — zonder hier te willen beslissen, of het in een staatsman en regent beter zij, het hart door het hoofd, dan wel het hoofd door het hart te laten besturen, — zooveel komt ons onwedersprekelijk voor, dat, daar toch in de menschelijke natuur eene volkomene scheiding van beiden evenmin wenschelijk als mogelijk schijnt, en het hart, zelfs ongevoelig, in de meeste gevallen, den boventoon krijgt, dat er niet wel een ander of tweede beginsel is uit te denken, 't welk, òf krachtiger in zich zelf, òf met het gezond verstand minder in tweestrijd zal bevonden worden.

Over de innerlijke voortreffelijkheid, de beminlijkheid en den adel van dezen grondtrek, zal het gewis evenmin noodig zijn iets te zeggen; reeds door de beroemdste mannen der oudheid en alom in hunne schriften, vinden wij dien afgeteekend als het toppunt van zedelijke grootheid; als eene gemoedsgesteldheid, waardoor wij het naast aan de Godheid komen; terwijl de verhevenste zedenleer, welke ooit gepredikt werd, die van den Hervormer der wereld, den Hersteller der menschelijke deugd, in hare echte belijders en volgelingen geen ander beginsel vereischt, geen ander kenmerk aanneemt dan juist dat van *belanglooze menschenliefde*. Het komt er dus maar op aan, met hoeveel recht wij aan Hooft deze ver-

hevene zielsgesteldheid als een heerschend beginsel mogen toeëigenen, en hoe hetzelfde zich werkzaam getoond hebbe in de uitoefening der schoonste plichten van een voorbeeldig *regent*.

Doch hiervan wachten ons straks de getuigen op het tooneel zijner bedrijven; evenwel, daar het, in dezen, eenen hoofdtrek geldt, mogen wij ons niet onthouden hier eene voorbereidende proeve in te vlechten, ontleend, niet uit zijne regeering zelve, maar uit hetgeen haar natuurlijk moest voorafgaan, namelijk het aanvaarden of op zich nemen van dezelve, als niet minder strijdig met zijne bijzondere belangen, dan met de stemming eener ziele, geheel tevreden met zich zelve, afkeerig van alle uiterlijke grootheid en bij uitnemendheid gevormd voor de stille genoegens des huiselijken levens.

't Is waar, men moet in de geschiedenis der wereld, welke te gelijk die is van het menschelijke hart, al zeer onbedreven zijn, om niet te weten, dat de zucht om te heerschen zoo algemeen is, als de begeerte naar rijkdommen, ja misschien nog algemeener dan deze, en dat die beide, even vermogende, even gevaarlijke neigingen, 't zij te zamen vereenigd, 't zij ieder op zich zelve, door alle eeuwen heen, niet alleen de hoofdrol speelden in de groote staatswisselingen, maar tevens, onder duizenderlei verschillende wijzigingen, steeds krachtdadig werkzaam zijn in de mindere bedrijven en aangelegenheden des gewonen burgerlijken levens: vandaar die zoo algemeene, zoo vurige en dikwelf zoo blinde zucht, om, waar te besturen of te gebiedten valt, deel te krijgen aan dat bewind; vandaar dat kuipen, dat kruipen, dat woelen en jagen, met eene drift, doorgaans te heviger, naar mate men zich van het bedoeld gezag voor zijne eer- of baatzucht eene meerdere voldoening beloven mag.

Dan, hoe levendiger wij van ditzwak der menschelijkheid overtuigd zijn, des te uitstekender vertoont zich in ons oog de man, die, van hetzelfde geheel onbesmet, niet dan op de stemme van plicht en geweten, eenen hem aangeboden, luisterrijken post aanvaardt, aan deszelfs getrouwe waarneming zijne eigene belangen opoffert, en door geen ander doel gedreven wordt, dan om nuttig te zijn, of algemeen geluk te helpen stichten. En, dat deze ware grootheid van ziel bij Hooft het eenig roersel was, hiervan ligt het bewijs in alles, wat ons nu reeds van hem bekend is, en verder bekend zal worden, terwijl het, buiten den beslissenden invloed van dat edel beginsel, onverklaarbaar zoude zijn, hoe een man, als hij, zich ooit hebbe kunnen laten bewegen tot het aannemen van een post, welke, in die allerhachelijkste en moeilijkste tij-

den, niet dan een bron konde zijn der pijnlijkste zorgen en grievendste onaangenaamheden, zonder, alstoet, nog in vergoeding bijna iets aan te bieden van die schitterende aanlokzelen, welke denzelve, in volgende blijder dagen, voor velen zoo bekoorlijk hebben gemaakt; een post, die, door zijne uitgebreide werkzaamheden, schier den geheelen mensch vorderende, alzoo ten hoogste hinderlijk moest zijn aan de voortzetting en uitbreiding zijns bloeienden handels, en dus ook aan de bevordering zijner huiselijke welvaart; een post eindelijk, zoo gevaarlijk voor de rust zijner ziele, zoo vreemd aan zijnen eigenlijken aanleg, en, als 't ware, in gestadige vijandschap met de wenschen, de behoeften en de geheele stemming van zijn hart. Of twijfelt, bij dit alles, nog iemand aan de gegrondheid van het door ons beweerde? Welaan, hij hoore 's mans eigen woorden — niet gelijk te stellen met die laffe, ijdele en opgesmukte betuigingen, waaronder zoo vaak eene valsche nederigheid den gloed eener stille eerzucht poogt te verbergen, en die doorgaans zich zelve logenstraffen; neen, maar — woorden, uitgesproken in eene achtbare vergadering, bij wie de niet min achtbare spreker door veeljarige proeven ten volle bekend stond, en, als zoodanig, woorden van onbetwistbaar gezag; ziehier dezelve:

»Mijne medeburgers weten, dat ik altijd meer genegen was te gehoorzamen dan te regeeren; dat ik, buiten ambten zijnde, steeds der Overigheid behoorlijke gehoorzaamheid bewees, wenshende in dien staat te mogen blijven; doch dit heeft mij niet mogen gebeuren. Tot de regeering beroepen zijnde (eene zaak mij niet gelijkende), heb ik, van den nood eene deugd makende, mijn kleen pand wel zoeken aan te leggen, mijn bijzondere zaken en de vordering van mijn eigen huis terzijde stellende; ook middelen, om groot voordeel te doen, verlatende, alleen om mijn gemoed, in het bedienen van stadszaken, te beter te voldoen, mij zelve ten deele verterende, om mij te beter tot de gemeene zaak te mogen besteden, inzonderheid verhopende, dat ik, zoodoende, iets ter harer bevordering zou mogen bijbrengen.»

Inderdaad! al wisten wij, voor het overige, van Hooft en zijne bedrijven niets meer, ook dan nog zoude deze zijne taal, in den onnavolgbaren toon van het harte, dat ieder woord bezielt, het kenmerk van de waarheid hebben en genoegzaam zijn, om ieder mensch van onbedorven gevoel, met de volste overtuiging, te doen uitroepen: »*Waarlijk, de man, die zoo sprak en openlijk zoo mocht spreken, die man verdiende te regeeren en kan niet anders dan een voortreffelijk regent geweest zijn.*»

Hetgeen wij bij dezen, misschien te langen, uitspraak gezegd hebben over de beweeggronden van Hooft, ter aanvaarding van het roer der regering, verdiende, wel is waar, te staan aan het hoofd der geschiedenis zijns openbaren levens, en zou dus kunnen schijnen hier min gepast te zijn; doch, daar het ons voorkwam, zoo bijzonder en als bij uitsluiting te vallen onder den aangewezen hoofdtrek zijns karakters, oordeelden wij het daarvan niet te moeten afscheiden, om alsmo te geruster te kunnen voortgaan in het afteekenen zijner verdere trekken.

Zooverre wij Hooft thans kennen uit den heerschenden grondtrek zijner ziele, de liefderijke en belanglooze zucht om algemeen en bijzonder geluk te helpen bevorderen, vertoont hij zich reeds aan ons in een zeer beminnelijk licht, en hebben wij tevens in die edele stemming een voornaam vereischte van den waardigen regent. Want toch, wat is de man van gezag, 't zij op den troon, 't zij in de raadzaal, zonder, in al zijne handelingen en bedoelingen, door dit zelfde beginsel bezielde te zijn? wat anders, dan een man des gewelds of des bedrogs; de plaag, de schrik van al wat hem omringt, en te gevaarlijker, naarmate zijne macht uitgebreider is, en hij in verstandelijke vermogens meer boven anderen uitmunt! Maar — hebben wij daarom aan dit ééne, groote en goede beginsel reeds genoeg voor de betrekking, waarin wij Hooft hier beschouwen? Helaas! hoevele treurige voorbeelden geeft ons niet de geschiedenis aller tijden, van vorsten of staatsmannen, die, met het beste hart ter wereld, nogtans zich zelve of hun land en volk in een onherstelbaar verderf stortten, alleen, omdat zij niets *meer* bezaten, dan den wil om goed te doen; en hebben ook niet onze dagen, in den beminnenswaardigen maar zwakken Lodewijk, een nieuw en smartelijk bewijs opgeleverd, dat goedhartigheid, zelfs in dien ruimen en edelen zin, waarin wij haar aan Hooft hebben toegekend, zonder sterkte van ziel en kracht van beginselen, de jammervolle bron kan worden van algemeene en bijzondere rampen?

Ja — vastheid van karakter en beginselen, ziedaar een ander onmisbaar bestanddeel van den regent, ziedaar een tweede kentrek van Hooft.

Men kan deze groote hoedanigheid onderscheidenlijk beschouwen, voor zooverre zij namelijk haar steunpunt heeft, of in het verstand of in het hart. In het eerste licht zullen wij haar straks ontmoeten in gemeenschap met andere krachten van den geest; van de laatste zijde alleen komt zij hier, als eene *deugd*, in aanmerking, en dan vertoont zij zich — niet in de norsche en door

stoïcijnschen trots verharde stijfzinnigheid van den bij velen zoo hooggeroemden en toch zwakken Cato, maar — heerlijk in de eenparige en onopgesierde grootheid van eenen Phocion of Aristides; dan bestaat zij in eene bestendige overeenstemming met zich zelve, in de onwankelbare trouwe aan eenmaal goedgekeurde of door verstand en hart aangenomene beginselen.

Als zoodanig rust zij, in de eerste plaats, op een altijd levendig, altijd werkzaam besef en gevoel van plicht, gepaard met de onveranderlijke gezindheid, om aan die heilige inspraak onbeweeglijk vast te houden, in spijt van alle aanlokselel ter afwijking, in spijt van alle afschrikkende gevolgen; — boven alle beloften of bedreigingen; boven alle genietingen of beroovingen. En dat dit, in de tweede plaats, eene buitengewone kracht van ziel, dat het waren, edelenmoed vereischt — o, wie zal dit durven ontkenen, die geen vreemdeling is in zijn eigen hart, of rondom zich henen ziet op zoovele wrakken van gestrande grootheid, de waarschuwende gedenkteekenen van hen, die, van eene benijdenswaardige hoogte, waartoe de treffelijkste hoedanigheden hen reeds hadden opgevoerd, jammerlijk ter neder stortten; alleen, om dat zij niet van *alle* zijden genoeg gewapend, en misschien een enkel oogenblik ongetrouw geworden waren aan hun eigen hart en beginselen.

Gewisselijk, er is geen stand of betrekking ter wereld, waarin het onwrikbaar vasthouden aan plicht en geweten, zooveel kracht van deugd vereischt, zoo moeilijk en tevens zoo belangrijk is, als in de hoogere posten van bewind, omdat, in geenen anderen, de gelegenheden ter afwijking zoo menigvuldig, de aanlokselel daartoe zoo talrijk of zoo gevaarlijk zijn, maar vooral de afwijking zelve, ja zelfs de geringste zwakheid, zoo vruchtbaar kan worden in rumpzalige gevolgen: ja, indien het te recht een hemelsch schouwspel heeten mag — een groot man in worsteling met den tegenspoed; een nog heerlijker is het en der Godheid waardig — een staatsdienaar of regent zegevierende in den strijd der beproeving. Regulus, onder het jammergeschrei van echtgenoot en kinderen, onder de weerhoudende smeekingen van geheel Rome, naar Karthago terugkeerende; van de Werf, te midden eener oproerige en, tot wanhoop toe, uitgehongerde burgerschare, zijnen eed herhalende, en zich zelve ter slachting aanbiedende; Sully, de ongenade tartende van zijnen *koning* en *vriend*, om aan *beiden* getrouw te blijven; Hooft... maar — bedwingen wij ons dit heiligdom dieper in te treden, eer wij nog genoeg

zijn voorbereid om er al den indruk van te gevoelen en — gaan wij voort in onze karakterschets.

Vermoeid en als verblind door het schitterend licht der pas beschouwde, verhevene deugd, vestigt zich ons oog met welgevallen op eene andere, die haar ter bevallige schaduw verstrekt, en wel, door eenige trekken van gelijkheid, zooals het bij zusteren betaamt, een gelijken oorsprong teekent, maar nogtans, door hare eigene gedaante, zich ook kennelijk onderscheidt. Het is de stille *gematigdheid* of bezadigdheid des gemoeds, evenzeer het kenmerk van elken wijze, als het onontbeerlijk vereischte van den regent, en daarin overeenstemmende met de zoeven geschetste deugd, dat zij, gelijk deze, den glans van eenparigheid verspreidt over den geheelen mensch, doch van een veel zachteren gloed, naardien zij, uit haren eigen aard, zich minder sterk vertoont, en bijna zooveel heeft van het *ontkennende*, als van het *stellige* of *dadelijke*.

Dit laatste intusschen maakt het ten uiterste moeilijk, deze schoone hoedanigheid der ziel, welke onzen Hooft in zoo hooge mate versierde, in hare juiste trekken krachtig genoeg voor te stellen: wij noemden haar daarom de *stille gematigdheid*; en waarlijk: — hoe zeer stemt niet de streelende gewaarwording van *stille*, van kalme overeen met den bekoorlijken toestand eens gemoeds, waarin geene drift of hartstocht zich verheft *boven*, of daalt *beneden* het peil harer weldadige bestemming; eens gemoeds, dat, even verre van gevoelloosheid als van onmatige gevoeligheid, al de beweegkrachten der ziele in bestendig evenwicht houdt, geene derzelve tot overheersching laat uitspatten, noch ook door anderen laat onderdrukken, en alzoo aan de gansche zedelijke huishouding eene stemming van orde en harmonie geeft, die, terwijl zij ieder lid aan zijne bijzondere plichten verbindt en in zijne rechten handhaaft, de werkzaamheden van allen versterkt en verhoogt.

Niemand voorzeker, die met deze onze beschrijving instemt, zal behoeven te vragen, welken invloed, aan den eenen kant, het gemis — aan den anderen kant, het bezit dier deugd onfeilbaar hebben moet op de uitoefening der plichten eens regents.

Of, hoe zoude hij, die, gestaag door nieuwe driften geschokt, in den storm zijner hartstochten, elk oogenblik gevaar loopt, zich zelven, zijnen stand en zijne roeping te vergeten, hoe zoude hij betrouwd zijn aan het roer van Staat, dat zich niet dan door bedaarde waakzaamheid naar eisch laat besturen? hoe weinig voegt in *zijne* onstui-

mige handen de zoo teedere weegschaal des rechts, en hoe zal *hij* zich vermeten, over anderen het bewind te voeren, die te zwak is, om zich zelven te regeeren?

Zoozeer het gezicht van dien onwaardigen en gevaarlijken man, op den stoel des gezags, ons met schrik vervult en doet beven voor de algemeene belangen; met zooveel gerustheid, daarentegen, met zooveel vertrouwen en innig welgevallen zien wij die dierbare panden onder de zorg van hem, die, met het gebied over zich zelven, ook al de krachten behoudt van een vrijen geest; van hem, die, door geene onrust van binnen gestoord, met een bedaard en onbevleed oog rondom zich ziet, en zelfs de toekomst bespiedt in hare duistere hollen; in wiens boezem de geheimen van Staat en van zijne medeburgers even veilig zijn voor verraad als voor verrassing; die, altijd nuchteren en wakende, ook te aller ure gewapend is tegen alle soorten van aanval op de vrijheid zijns gemoeds en de rust van zijn geweten; kortom, van hem, die, als meester van zijn eigen hart, sterker is dan de machtigste overwinnaar.

Ziedaar de drie groote deugden, welke Hooft zoo bij uitnemendheid kenmerkten, en die hem, van de zijde van zijn hart, den heerlijksten aanleg gaven tot een volmaakt regent. *Belanglooze menschenliefde* — *vastheid van beginselen* — *bezadigdheid des gemoeds*; — welke hoedanigheden, elke op zich zelve, en, te zamen vereenigd, welk een geheel! Of zoude misschien nog iemand meenen iets meer te mogen vorderen? Welaan, dat hij ons, zelfs naar het schoonste ideaal, eene enkele deugd opnoeme, die niet in de eene of andere van dit verheven drietal ligge opgesloten, of als een uitvloeiSEL van hetzelfde zou kunnen beschouwd worden.

Liefde tot het vaderland? maar, is zij niet slechts eene wijziging dier algemeene liefde, welke zich het heil van allen ten doel stelt?

Grootmoedigheid? doch, waarin zou deze zich luisterrijker vertoonen, dan in de geneigdheid, om het geluk van anderen, zelfs ten koste van zijn eigen, te bevorderen?

Rechtvaardigheid? maar, hoe zoude *hij* weigeren ieder te geven wat hem toekomt, die zelfs het zijne ten beste heeft; of wat zou *hem* kunnen bewegen tot onrecht, die voor plicht en geweten zelfs den dood zou tarten?

Kloekhartigheid? doch, waarin zou deze zich onderscheiden van die kracht der ziele, die met onwrikbaren moed en trouw leert vasthouden aan zijne beginselen?

Achtbaarheid? maar is zij niet de onafscheidelijke gezellin van haar, die, boven alle onmatige gemoedsbewegingen verheven, altijd en in alles zich zelve waardig blijft?

Wijsheid? ja, zoo men door deze iets anders verstaat dan eene nauwgezette en plichtmatige regeling van zijn gedrag in al zijne betrekkingen, en haar dus buiten gemeenschap brengt met

de beschouwde hoofddeugden, dan voorzeker ontbreekt zij nog aan onze schets, maar ook dan behoort zij niet zoozeer tot het hart, als wel tot het verstand, en wijst ons, als zoodanig, van zelve den weg, om nu ook Hooft nog te beschouwen van eene andere zijde, dat is, in de hoedanigheden en gaven des verstands.

(Uit: *Lofrede op Cornelis Pieterszoon Hooft.*)

PETRUS DE WACKER VAN ZON,

uit een aanzienlijk Brabantsch geslacht 9 Aug. 1758 te Amsterdam geboren, werd doctoor in de rechten, leidde eerst een ambteloos leven, was later Secretaris bij den Hoogen Raad van adel tot aan zijn + 5 Dec. 1818.

Zijne voornaamste geschriften, meestal zonder of met een verdimt naam uitgegeven, zijn: *De Adel*, door *Anonymus Belga*, 1786; stukken in *Kiuker's Janus*; men hield hem voor den Redacteur van een Weekblad *De Prullemand*, waarvan slechts weinige nummers verschenen. Voorts schertsende en satirieke Zedenromans, *Willem Hups*, door *B. D.*, 's-Hage, 1805; *De 32 woorden*, of *de les van Kotzebue*, door *Bruno Daalberg*, 2 dln., Amsterd. 1805; *De Steenbergische familie*, 4 dln., 's-Hage, 1809; *Jan Perfect*, of *de Weg der volmaking*, 2 dln., 's-Hage en Amsterd., 1817, 2^e dr. Amsterd. 1834; *De Overijsselsche Predikantsdochter*, 3 dln., Amsterd., 1817; *Apollo*, in komische vertoogen, 's-Hage; *Nog wat lectuur bij de ontbijt- en de theetafel*, 2 st., 's-Hage, 1807, herdr. 1851; *Nieuwe bijdragen tot de geschiedenis der kruisvaarten, in hare betrekking tot ons vaderland*, door *Mr. P. D. W. V. Z.*, 's-Hage, 1818.

JAN PERFECT BIJ DE MONNIKEN.

Toen de brave Jan Perfect weder bij zich zelve kwam, bevond hij zich, schrijdelings op den grooten mast van het schip zittende, in het midden van de Spaansche Zee te drijven.

Bij het zinken van het vaartuig namelijk was hij in 'n omacht op den mast, die nog dwars over het schip lag, nedergevallen: en toen het schip verdween, was hij, bij geval, dusdoende boven water gebleven. Daár dobberde hij thans baar op baar neer! Sluiten was de boodschap: en daar hij op een mak beestje reed, mocht hij er gerust de hakken inzetten, want dit had hij noodig om zich vast te houden. Met genoegen zag hij middelerwijl, dat, ofschoon hij dan eens vijf minuten onder water ging, en dan weder bovenop eene huishooge golf geraakte, alles maar van de gewoonte afhing, en dat zijn vaartuig goeden spoed maakte. Een lap van het zeil, dat nog aan den mast gebleven was, dreef mede. Doch Perfect, die een vernuftig man was, begreep ras dat hij er beter partij van trekken kon. Hij maakte dus het eene eind aan den top van den mast, en het andere aan zijnen hals vast, en zag met verwonderend genoegen, dat hij eene van de fraaiste ontdekkingen gedaan had, die nog bij de navigatie overschoten. Met de snelheid des arends vloog hij thans met zijn smal en ondiep

vaartuig over de oppervlakte der zee henen. Naar zijne gedachte had nimmer een schip zoo sterk gezeild. Hij dankte de gevangenis, de *Botany-baai*, den storm en deschipbreuk, die hem in staat gesteld hadden, om eene *revolutie* in de zeevaartkunde te bewerken, die zoo onbegrijpelijk veel naar de volmaaktheid in dat vak zweemde. Immers zoo wanneer men in de meeste wetenschappen de vermindering van omslag, bij gelijke of nog meerdere uitkomst, als een voornaam doel van geleerde pogingen hebbe aan te zien, meende hij thans zoo ver te zijn als niemand voorheen geweest was. Johannes begreep namelijk in zijne wijsheid, dat, zoo men dan bij voorraad nog geene vloten van dergelijke takelage naar Oost-Indië of de Zuidzee ter ontdekking van nieuwe eilanden uitzenden, of er de landingen gemakkelijker door maken kon, men er toch dadelijk denzelfden dienst alste land van postboden of koeriers trekken kon: — en welk een groot middel reeds ter voltooiing van dat weinige, wat nog aan de scheepvaart ontbrak! Hij maakte staat op eene gouden medaille zoo zwaar ten minste als een paar menschen dragen konden: voorts op het honorair lidmaatschap van de *Faetes*, en dan nog op een uitsluitend patent voor het vervaardigen zijner *Oceaan-Estafettes*, gelijk hij die reeds in verrukking noemde.

Paf! zeide eensklaps de *Oceaan-Estafette*, en de

heer Perfect, wiens hoofd bont en blauw geworden was, door zoo lang voor mast te spelen en wiens lichaam dood vermoed was, ontdekte, niet dan met moeite, wat hem en zijne equipage in hunne snelle vaart wederhield. Deze had namelijk zijn *non plus ultra* in de spleet eener steile rots gevonden, die den noordhoek van de kust van Gallicië uitmaakte. Perfect zag eindelijk het geval, uit al deszelfs ontmoedigende gezichtspunten, aan: en bespeurende, hoe hij, met alle mogelijke spoorlagen, geen duim voorwaarts kwam, besloot hij om af te wachten of de beweging der golven niet wel eenige verandering in zijne gesteldheid opleveren mocht: zoo niet, of zijn vaarttuig zelf hem ook tot steun zou kunnen dienen, om de rots verder op te klauteren. Dan hij ontdekte schielijk dat het eene zoo onmogelijk als het andere was. Intusschen bleef hij zitten waar hij zat, en hierin verzuimde hij niets; want daar wachten het eenigste was dat hij doen kon, was het in alle gevallen — ook het beste.

Evenwel, daar van het te paard zitten, niets moeilijker valt, vooral wanneer men, gelijk hij, zonder zadel rijdt, dan lang met hetzelfde te moeten stilhouden, werd de heer Perfect dan ook binnenkort gewaar, dat zijne zittende ledematen ieder kwartier uurs zooveel van hunne zelfstandigheid verloren, als hij, door de uitvinding van zijne *Oceaan-Estafettes*, de volmaaktheid naderbij getreden was. Want daar men niet op alles bedacht is, en dit nog minder, wanneer men haast heeft, had de heer Perfect, bij zijn afrijden, vergeten, om zich van een dier hoofdproducten, welke de kaarsenmakerswinkel oplevert, te voorzien: en begon dit gemis zich zoo treffend te doen gevoelen, dat de heer Jan Perfect, die de pijnlijke deelen dan eens over bak-, dan weder over stuurboord wierp, eindelijk zoo hevig werd aangedaan, dat hij de *perfectibiliteit* zijner *Oceaan-Estafette* geheel en al over het hoofd zag, en huidkeels begon te schreeuwen en te brullen van de pijn. Overmaat van droefheid voegde zich hierbij, toen hij bij het vallen van den avond ontwaarde, dat het water, dat misschien nog hulp had kunnen aanbieden, hem door de opkomende eb alle hulp ontzeide, en hij dus voorzien kon, dat hij ten minste zes uren op zijne estafette tusschen hemel en aarde zou moeten doorbrengen, eer zich de minste hoop tot redding opdeed. Waarlijk een wanhopig vooruitzicht! en hetwelk hem nog meer dan ooit den wijden mond tot hulp deed openen, als zich vleierende, dat zijne droevige stem de eene of andere mededoogende ziel, bovenop de rots, bewegen mocht, om hem van zijne ellendige zitplaats af te helpen.

Dan, gelijk het meer gebeurt met den mensch, waar Perfect hulp zocht, van daar kwam geene: en van waar hij niets wachtte, scheen dezelve, hoezeer in geheel andere gedaante, op te dagen.

Twee vrome paters Capucijnen, uit het naastgelegen klooster *de los Pentados*, welke dezen ochtend bij de rots langs gevaren waren, om zich eenen voorraad van sardijnen te gaan opzoeken, en die met hunne vangst wederkeerden, waren zeer verwonderd, dat zij nu onder eene smalle brug scheenen te varen, welke zij des ochtends niet bemerkten hadden. En daar zij, aangezien de dikte van den mast, en de dunheid van den heer Perfect, niets van dezen dan alleen een paar dikke, groote, roode, bloote voeten ontdekten, vond een der geestelijken, die een groot natuuronderzoeker was, goed, om met den langen haak, van welken hij zich bediende, eens de proef te nemen, tot welke rangschikking onder het geschapene die *spongieuse* uitwassen behoorden, welke hem toeschenen aan deze brug te zijn aangegroeid. Verwaarloosd was het geschreeuw van Perfect, die zich op deze verrassing niet gewapend had! Niet minder ontzet waren de goede paters! en de naturalist liet van schrik zijnen haak in den voet van onzen ongelukkigen vriend hangen. Deze, op zijne beurt nieuwsgierig gemaakt en door de pijn aangezet, bukt ten halven lijve neder, om te zien, van waar deze liefkoozingen voortkomen. Dan op het ontwaren van den langen, mageren, bleeken, schelen man met de verwaarloosde *Minerva-pruik* op, verandert de verwondering der eerwaardige Paters in schrikbarende ontsteltenis. Zij meenen in den persoon van onzen Johannes den Vader des kwaads in zijne volle liverei te ontdekken, en met een vol gemoed roepen zij eenstemmig uit: *Satanos! Satanos! procul à nos!* Perfect, die zich in het Latijn meent te hooren aanspreken, en wiens rekening het niet is om voor den duivel door te gaan, wanneer hij geene veder van den mond blazen kan, zoekt hun dadelijk deze averechtsche begrippen uit het hoofd te praten, en voert hun in zijn niet minder sierlijk potjes-Latijn te gemoet: *non Satanus! non Satanus! sed Apothecarius et Professor Honorarius in de Perfectionibus!* — en met zulk eene drift sprak onze vrome landsman deze woorden uit, dat hij, de wankelbare gesteldheid, waarin hij zich bevond, uit het oog verliezende, eensklaps, langs den perpendicularsten weg, van zijne *Oceaan-Estafette* tot verdere verbazing van de paters — op hunne sardijnen nederstortte. Eenigszins herstelden zij zich evenwel, toen zij, na rijper onderzoek, ontwaarden hoe er zoo weinig *Satanos* aan den armen schelm zichtbaar was, als die, van

pijn en ongemak overmand, halfdood op de sardijnen liggen bleef, en meer een voorwerp van mededoogen dan van vreeze geleck! Zij roeiden dan, met hem beladen, den hoek der rots om en landden bij het klooster aan. Hier droegen zij onzen armen vriend het vaarttuig uit, na hem eerst van den haak te hebben ontdaan, en daar hij, on-aangezien deze voorzorg, die hem opnieuw moord en brand schreeuwen deed, zich op zijne beenen niet houden kon, maakten zij zich gereed om hem naar binnen te brengen, toen de pater-gardiaan op dit vreemd en onverwacht gezicht, met al zijne geestelijken den nieuwen logeergast te gemoet toog, van meening om hem eerst met behulp van eenige emmers wijwater te *exorciseeren* of te ontduivelen. Dan van deze plechtigheid bevrijdden hem nog bijtijds de geestelijke sardijnevaarders, door hunnen bekommerden chef geruststellend toe te roepen: *no Satanos! no Satanos! est Apothecarius et Professor Honorarius in de Perfectionibus!*

In de Perfectionibus! — Nu hoe langer hoe gekker! schreeuwde de goede pater-gardiaan. Ik ben ook, vervolgde hij, te Valladolid, te Jegenza en te Taledo op de universiteit geweest. Ik ben drie jaar achtereen *Claviger* bij het *Seminarium* van *Oviedo* en vijf jaar *Confiturier* bij het heilige *College* der *Trinitad* geweest. Ik heb het zoover in het kanonieke recht en in de *Exegesis* gebracht, dat ik de geheele *Summa* van den heiligen *Thomas*, van voren naar achteren en dan weder van achteren naar voren, kan opzeggen, en het *Bonum Universale* van *Thomas Cantipratanus*, die geen heilige was, bij opslaan van het boek uitleg, hoewel de schrijver er voor in het dolhuis gezet is. Ik ben in staat, om alle vier de faculteiten van geleerdheid, naar rang en orde, in zeventien talen op te noemen. Ik weet dus wat er in de wijde wereld en in derzelver wijsheid omgaat — maar van eenen *Professor Honorarius in de Perfectionibus* heb ik in mijn geheele leven nooit hooren spreken.

Dat wil ik zeer wel gelooven, zeide de heer Perfect, die, in welken ellendigen staat dan ook, zijne *contenance* dadelijk wederscheen aangenomen te hebben, daar hij, zijne verdiensten naar die van het nieuwe gezelschap afmetende, met een gunstig oog op zich zelven nederzag. Aan ulieder *physionomie* en aan de praat van den heer huisbaas, bespeurt men licht dat gij allen van de volmaking — waarvoor ik in de bres spring, en die ik hier op eene *Ocean-Estafette* moest komen aanbrengen — nog *extra* ver schijnt af te zijn.

Een ander had misschien de opmerking gemaakt, dat, alhoewel men een groot man en een groot

wijsgeer zij, men echter wel wat bescheidener zijn mocht, wanneer men in een vreemd land wordt opgenomen, en vooral wanneer men door deszelfs bewoners van eenen gewissen dood gered is: en dater bovendien in de physionomie zelve des heeren Perfect zooveel opgesloten lag, dat als Zijne edele van ongelukkige physiomicen hardop spreken dorst, dit een bewijs opleverde, of van zijne groote modestie, dat hij nooit in den spiegel zag, of van zijne verregaande verwaandheid, dat hij, daarin ziende, niet bespeurde dat hij zelf er al vrij wonderlijk uitzag: doch onze held had dit met de vernuftigste bollen dezer wondereeuw gemeen, *dat hij zijne lui aanzag*, en deze het allerzotst behandelde, naarmate hij de minste vrees had, om door hen als een gek te worden aangezien.

De goede pater-gardiaan was inderdaad van die soort van menschen, welke daardoor, dat zij zeer weetgierig vallen, gemeenlijk zeer weinig weten en alles bewonderen. Zelfs het onbeschofte van Perfects uitdrukkingen had iets vreemds, iets *imposants* in zijn oog, en dat hem meer eerbied inboezemde dan hij anders voor eenen man met bloote voeten en eene duivelspruik op, zoude gevoeld hebben. Zoodat, *Signor!* zeide hij, met eene stamrende stem en een vriendelijk gelaat, zoodat de *Perfectionibus*.... is de facul.... teit.... de faculteit.... teit.... teit.... zegt uwe *Signoria*.... *ia*.... *ia*....

Om het geheele menschdom, dat reeds met reuzenschreden op den weg der volmaaktheid vooruitwandelt, dezelve binnenkort geheel en al te doen machtig worden! Zoo antwoordde Perfect, op één been staande, en eene hand op eene trotsche wijze in de borst stekende, inmiddels dat hij met de andere de toepasselijkste gebaren *developpeerde*. En wat mij aangaat, vervolgde hij, ik durf zeggen dat ik de steenen tot den opbouw van haren tempel, de materialen tot deszelfs voltooiing, de sieraden tot deszelfs verfraaiing, trots den eersten wijsgeerigen opperman, vurig aanbrengende: en dat, zelfs onder dogenen, voor wie het is weggelegd, om in deze laatste dagen de laatste hand aan het *definitief* geluk van het menschdom te leggen, uw onderdanige dienaar, die thans op één been voor u staat, wijl uwe confraters hem met eenen puthaak door het andere gestoken hebben, zekerlijk niet een van de minste is, — nemaal dat hij — dit zij met alle zedigheid gezegd! — zijne pogingen ter volmaking tot alle, *alle* vakken van het menschelijk aanwezen uitstrekkende, daarin zóó ver is gevorderd, dat hij dezelve reeds in al die voorwerpen begint aan te treffen en verder aan te kweeken, die slechts onder het bereik van zijne

groote inbeeldingskracht, van zijn doordringend verstand en van zijn schitterend vernuft komen: — en dus van de hoogste bespiegelingen der bovennatuurkunde af, tot het drogen van boerenboontjes toe! — Kortom, mijne heeren! ik zie, ik hoor, ik voel, ik betast, ik proef, ik riek de *Perfectionibus*, in al wat leeft, wat ademt, wat gevoelt, wat zich beweegt. Ik tref dezelve overal aan! en hoezeer Uedelen mij voorkomt als nog zeer weinige bevoegdheid voor dezelve te hebben, zou ik mij echter sterk maken, zoo gijlieden mij slechts liet begaan, om dezelve ook hier in te voeren.

Ha! ha! ha! — Ba! ba! ba! riepen al de monniken in schrandere verwondering uit.

Hij spreekt als Cicero zelf, zeide de pater-gardiaan, die er over oordeelen kon: en zulke eene zaak als de *Perfectionibus* moet verbazend mooi zijn ook! hoe weinig dat wij er dan nog van verstaan. Ik ben er voor om het in ons eerste kapittel voor te dragen, als het *sacramentsche* ding maar niet te hoog loopt. Het uitdeelen van onze soep aan de armen wil ik er nog wel aan geven: maar eene besparing in onzen kelder, die reeds zooslecht voorzien is, heb ik er niet voor over.

Geld kosten! ongelukkige menschen! hernam Perfect: Geld kosten! in plaats van geld *kosten* brengt het geld en geluk *aan*. Immers wanneer alles zich volmaakt, dan toch volmaken zich al de deelen van dat alles, van dat geheel. Volmaken zich de deelen, dan ook die, welker bestanddeelen geld en geluk zijn. *Atqui verum prius ergo et posterius*. Een kind die zulks niet verstaan kan!

Zoals gij zeer wel zegt, voer hem de gardiaan te gemoet; maar doe nu eens, alsof wij het niet verstonen, en leg ons eens uit wat of eigenlijk de *Perfectionibus* zij? Grootte, hoogte, zwaarte, diepte, breedte? Wij rekenen hier bij *palmas de Corunha*, waarvan er vijf op twee van uwe rijnlandsche voeten gaan. *A governo*.

Groote goôn! hervatte de heer Perfect, die tot enthusiastische verontwaardiging oversloeg.

En bovendien, vervolgde de gardiaan, wat het al zoo aan jaarlijksch onderhoud kosten zou; want zie! ons convent is arm, en als wij niet zesmaal in de week sardijnen eten en den zevenden dag vasten, dan kwamen wij er niet.

Zoodat gijlieden dan nog, sprak Jan Perfect, zoo onkundig, zoo diep, zoo deerniswaardig onkundig zijt, om de allergrootste pogingen, die 's menschen vernuft gedaan heeft, *totidem, totibus, tota-liter* te ignoreeren, zoodat gijlieden in uwe bergen van *los Caragnos* nog niet weet, wat reeds, bij ons te lande, de straatjongens op de miltrom blazen, dat namelijk eenaantal menschevrienden,

wat zeg ik! dat het edelste gedeelte onder dezelve is opgestaan, om zijne natuurgenoeten tot eenen staat van volmaaktheid op te leiden: dat zij zich de perfectie in alles *als mogelijk* voorstellen en daarom in alles invoeren *willen*; dat hunne vorderingen dag aan dag, uur aan uur, het groote doel meer en meer naderen; dat sommigen zelfs het licht zoo nabij zijn geweest, dat zij in de kaarsgevlagen zijn, en anderen van de *Perfectie* zelve reeds eenen duchtigen slag weggelkrege hebben. Intusschen dat allen de gerechte verzekering bij zich zelve voeden, dat het menschedom, hetwelk deszelfs Schepper, om redenen Hem zeer wel bekend, tot den staat van onvolmaaktheid verwees, binnenkort door ons tot de volmaaktheid zal gebracht worden.

Niets, niets weten wij hiervan, spraken al de monniken. Wij hebben hier nog volstrekt niets volmaacts. Onze sardijnen zelve kunnen wij in den zomer niet langer dan een dag vier à vijf frisch houden, en onze olie kan zoo vervaarlijk stinken dat er al de *delicatesse* van afgaat.

Geen zweem van het groote werk hier aanwezig! hernam Perfect, de oogen hemelwaarts verheffende. Gij hebt hier dan nog geene economische maatschappij in al derzelver bloeiende *Ramificaties*? Geen woordenboek van Chomel, die op het titelblad van de middelen gewaagt om *zijn goed te vermeederen, zijne gezondheid te bewaren en zijn geluk te volmaken*? Geene schoolmeesters van de zooveelste en zooveelste classis? Gij hebt hier dus nog geene boekjes voor de kinderen, waarin precies alles staat wat zij niet verstaan kunnen, noch versjes waar alles uit te zingen is, wat niet verdiende gezegd, veel min onthouden te worden? Gij hebt hier nog geene algemeene *Panaceas*, probaat zoowel voor de rottkoorts als voor de likdoorns? Lavater heeft u dan zijn systema nog niet ontvouwd, waardoor een ieder weten kan, dat zijn deugdzaamste vriend een schurk is, noch Gall, dat hij geboren is om met eere een schurk te zijn? Uwe zedenkunde zegt u dus nog niet dat de menschen zich voor den beteren en besten staat bekwamen, noch uwe natuurkunde dat de kabeljauw van deze eeuw zoo in lichaams- als zielsvermogens die der vorige ver overtreft? Hebt gij dan nog geene luchtmachines, die u proefondervindelijk aanwijzen, dat de mensch om volmaakt te zijn het ook in de lucht zijn moet, waar onze voorouders het nooit zouden gezocht hebben, en dat de mensch in alle vier de elementen de koning van het geschapendom is? Hebt gij nog geene proeven met het *Aurum Potabile* of het drinkbare goud gemaakt, dat schitterend kenmerk der laatste volmaking

genomen? daar hetzelfde, aanwezig zijnde, volmaakt onnoodig zoude zijn. En wanneer uwen boosdoeners de kop wordt afgeslagen, neemt gijlieden alsdan de zoo nuttige proef met het *Galvanismus* niet, om hen nog een uur na hunnen dood de tong uit den mond te laten steken: iets, dat zeer aardig staat en onbegrijpelijk veel nut aan het menschdom voorspelt?

Bij de Moedermaagd! en bij al de heiligen! neen, voor zulke dingen heeft de goede God ons tot nog toe genadiglijk bewaard! riepen al de monniken met een dankbaar gelaat eenstemmig uit, en sloegen zich met gekruiste armen de borst.

Perfect schudde het hoofd: dit was geen koren op zijnen molen. Hij was het zoo gewoon met zijne soort van toehoorders, dat zij tot het omhelzen zijner volmaaktheidsleer toetraden, ook zonder dieper inzien, dan hun neus lang was. Want ook dit hoort bij zulk een wijsgeerig *systema!* endie het verwierpen had hij, behalve den gevangen filosoof en de filosofen uit de bierkroeg, nimmer aangetroffen: want hij was gewoon om zijne toehoorders uit te kiezen. Dit hoorde ook, zeide hij, tot het *systema*, en tot deszelfs onfeilbaarheid!

Om het dan diendommen en ongelukkigen menschen verstaanbaar, smakelijk en aangenaam te maken, vond hij niets gereeder dan om hen — om slechts een voorbeeld aan te halen! — op die vorderingen zelve te brengen, waardoor sedert eenige jaren, stel eens! de scheepsbouw der meest mogelijke volmaking zoo nabij gekomen was. Hiervan kon hij spreken als nog versch uit het college van den grooten, nu zaligen John Padder komende; hiervan konden de paters als kustbewoners oordeelen en het moest hun belangrijk zijn. En, vroeg hij hun eindelijk, op eenen alles afdoenden toon van overdrevene pedanterie: En wat zegt gij dan toch wel van het toppunt der menschelijke *industrie*, van de uitvinding der *Oceaan-Estafettes?*

De monniken keken elkander aan en beefden op het hooren van zulk een schrikbarend woord: maar Jan Perfect, wien het om geen kruisen of beven te doen was, stelde der menigte voor: wat het ware, welk bewijs van meer dan natuurlijk vermogen het inhield, welk voldoende bewijs van een zich beschavend en alles volmakend menschdom het met zich bracht, om een wezen aan te treffen, groot, verheven genoeg om zich, bij voorbeeld, een vaartuig uit te denken en daar te stellen, slechts uit een enkel stuk hout gevormd; daarop schrijdelings gezeten den Oceaan stoutmoediglijk over te varen, zeestormen, schipbreuk te braveeren of onschadelijk te maken, het tiende, het honderdste, het duizendste deel slechts van

den gewonen tijd tot eene reis te besteden, en dus in een oogenblik de wereld te kunnen rondzeilen, dagelijksche gemeenschap tusschen derzelver verst afgelegene deelen gemakkelijk te maken; vrede en oorlog in een punt des tijds te kunnen overbrengen; alle nieuwe uitvindingen overal dadelijk te kunnen aan- en invoeren: en het brood nog versch, nog warm van Amsterdam naar Japan of Mexico te mogen overdragen!

Warm brood! Zoo treft een, voor anderen onverschillige toon, onder duizenden, die voorgingen, het muzikaal timpaan des grooten en gevoelligen toonkundigen! Het woord van *warm brood* trofde arme paters! Het deed hunne gemoederen gisten en het hart rees, als met hetzelfde, in den oven. Vermoedelijk hadden zij in langen tijd niets van zulk een wezen vernomen, veel minder geproefd. Zij keken Perfect met warme deelneming aan, als meenden zij, dat hij er eene goede *provisie* van aanbracht. Onze wijsgeer bediende zich van dien indruk, om verder door te draven.

Die man, zeide hij, die uitvinder, mijne heeren, ben — ik! Een zoo ontzettend gedenksmaal heb ik het nageslacht en der volmaking opgericht, dat het ulieden mogelijk kan gemaakt worden, om, zoo gij slechts wilt, en gij uwe garnalenhersens slechts gebruiken durft, morgenochtend, datzelfde versche brood — dat, naar de wellustige beweging uwer dikke lippen af te nemen, het teederste voorwerp van ulieder hartstochtelijke begeerte schijnt — door middel mijner *Oceaan-Estafette*, bij het opgaan der poort in Amsterdam te gaan halen: tenzij gij somwijlen de *Haagsche timpjes* prefereren mocht, waarbij ik opgebracht ben.

De monniken verstomden. De volmaking, Jan Perfect en de timpjes lachten hun alle even aangenaam toe: zij begonnen *roeping* tot het verbeterings- en volmakingswerk te gevoelen: want inderdaad zij kenden het versche brood nauwelijks anders meer dan bij naam. En men wil dat het *Enthusiasmus* tot de *Perfectie*, bij velen van derzelver hoofdvoorstanders, meestal op soortgelijke, zeer aangename grondbeginsels steunt.

OVER DE PAARDEN-PERFECTIE.

Perfect stond in zijne stijgbeugels, en keek de omliggende buurt eens over om te zien, of zich hier of daar ook eene herberg opdeed. »De volmaaktheid, voor welke het menschdom vatbaar is,» lettede de groote man op, »en naar welke thans allen streven, is geloof ik in deze eeuw nog

niet voor de paarden weggelegd: en dat bewijs ik vooral door het voorbeeld der Amsterdamsche sleperspaarden, wier *physiek* zoowel als hun *moreel* bestaan mij, *salvo meliore*, voorkomt, vooralsnog weinig *geseigneerd* te zijn. Dat niet is, moet echter eens komen: en ik voor mij zou niet weten waarom, wanneer wij menschen eensallen *completeel* volmaakt zullen zijn, dit ook niet het lot der arme knollen zou worden: en zulks te meer, wijl er toch bij ons, dat edelste deel der schepping, ook nog zoo aanmerkelijk veel knollen onder loopen! Alles in de natuur hangt toch als schakels aan elkander: en schoon ik niets van die schakel of schakelkunde versta, begrijp ik toch zeer wel, dat, zoo wanneer alles aan elkander hangt, het eene op het andere volgt, en de paarden ook aan ons, of wij aan de paarden hangen. Ik voorzie dus reeds met mijn scherpziend oog, dat de paarden op hunne beurt ook opvoedingsplannetjes zullen gaan bedenken, en instituu'tjes staan op te richten, en zich voorts op alles gaantoeleggen, watslechts onder hun bereik komen zal, zuur of zoet, gaar of ongaar; dat zij van alles wat leeren zullen en eindelijk het *Compendium van de algemeene geleerdheid* elkanderen aan de ruifopzeggen. In dat vroolijk vooruitzicht, hetwelk den natuurvriend zoo bijzonder streelt, zie ik reeds de kreupelen of blinden onder hen, die tot niets meer deugen, in meesters van den eersten of tweeden rang gemetamorphoseerd en met al de deftigheid, aan deze waardigheid voegende, de jonge veulens op hunnen schoot nemen, en hun de elementen der zedekunde, der astronomie, natuurkunde, algebra, Romeinsche geschiedenis en chemie, uit *duodertimo* vragenboekjes, ten algemeenen nutte, zoo van paarden als menschen opgesteld, voor runneken. Ik ontken echter niet, dat het wat te zeggen zal hebben, wanneer zij hunne leesgezelschapjes, hunne geleerde kransjes en hunne perfect-societeitjes zullen hebben opgericht, om alsdan die vrienden behoorlijk op te zadelen of in te spannen, zonder vrees dat de volmakingslust hen aanspore, om ons armen en beenen aan stukken te slaan of tegen de lantierboomen dood te drukken. Doch daar wij, als het eens zoo laat zal zijn, alsdan ook allen reeds volmaakt zullen zijn, voorzie ik er in mijne wijsgeerige droomen bij, dat onze kinderen, zooveel beter en gelukkiger dan hunne voorouders geworden, de eersten zullen zijn, om hen tot de perfectie op te leiden, en, in plaats van hen voor de koets of den mestwagen te spannen, hun geregelde uren voor hunne normaal-scholen zullen geven, en er intusschen zelve voor loopen zullen. En als ik dan naga, dat *wij*, voorname

perfectie-bewerkers dezer eeuw, het toch zullen geweest zijn, die onze evennaasten op het voetspoor van al dat goede, dat edele zullen gebracht hebben, o dan! . . . »(Hier knikte het paard verschrikkelijk:) »maar ja, wat ik zeggen wilde — en vanwaar ik door mijne *parenthesis* zoo ver afgeraakt ben als een goede herberg zich van ons schijnt te verwijderen — het is maar zoo dat ik voorzie, dat zoolangals zij met hunne beestachtige volmaaktheid nog niet klaar zijn, zij die *crapuleuse* gewoonte van eten en drinken nooit zullen afwennen.»

KONING JAN PERFECT'S NATIONALE EDUCATIE.

»Het eerste, waaraan wij hier te denken hebben,» zeide hij tegen zijnen groot-vizier, »is de nationale educatie!» — »Dat spreekt yanzelf!» zeide de groot-vizier, die voor den eersten keer van zijn leven, het woord van *educatie* hoorde noemen.

»Maar hoe zal de educatie begonnen worden?» herdacht Perfect, »daar niemand hier iets van de educatie weten kan?» — »Men zal hierdienen te werk te gaan, gelijk koning Alfred deed,» antwoordde Perfect zich zelve.

»Dat zal voorzeker het beste zijn,» hernam de vizier, »maar, sire! hoe deed die?»

»Die groote man leerde eerst zelf, om daarna anderen te kunnen leeraren: en de handen die koningen verslagen, die volken overwonnen en te onder gebracht hadden, schaamden zich niet, volgens het zeggen zijner historische-schrijvers, om de *elementen* der eerste wetenschappen te gaan opdoen, en, bij elke fout van eenig gewicht, zich zelve de behoorlijke portie plakken te laten toetellen.»

»Dan beklage ik Uwe Majesteit!» lette de groot-vizier op: »vooreerst om de plakken, welke zij ontvangen zal; ten tweede daarhoogstdezelve, voor *dedommagement* derzelve, evenwel niets leeren zal.»

»In *mijn* land,» sprak de Majesteit, zijne waardigheid weder opnemende, waar hij die gelaten had, en zijnen minister overzijde aanzijnde, »in mijn land zal provisioneel niemand plakken uitdeelen dan ik. Ik zelf zal diegenen leeraren, van wie anderen wederom zullen te leeren hebben: en zoo, hierdoor, mijne vergelijking eenigszins mank loopt, het is vooreerst, omdat alle vergelijkingen mank gaan, en ten tweede, wijl ik an-

derszins geene gelegenheid had om u van Alfred den Groeten te spreken."

»Dat waarlijk jammer zoude geweest zijn!" antwoordde de groot-vizier, die, in zijne hoogst-natuurlijke eenvoudigheid, nog minder dacht dan hij inderdaad wel zeide.

En nu ging er een koninklijk gebod door het gansche rijk uit, om de verstandigsten van het land in de hoofdstad bijeen te roepen. En zulk een gepast gevoel had deze hoezeer eenvoudige natie van hare zielsvermogens, dat, binnen weinige dagen, al de inwoners van het rijk zich in de hoofdstad samen vergaderd vonden.

»Dat kan niet! dat kan niet!" sprak de koning, die het, vanwege de benauwdheid, door zoovele duizenden van nieuwe ademen aangebracht, in zijn paleis niet houden kon en de vlucht op het dak genomen had. »Wanneer er zoo onbeschoft veel verstand in mijn land aanwezig is, dan zit er niet anders op, dan om door het lot te laten beslissen, wie de allerverstandigsten onder deze allen zijn zullen, en de rest weg tezenden. Ik kan toch waarachtig, ten *faeuure* van de volmaking, niet wel met de katten in de goot gaan slapen."

Twaalf leden werden derhalve uitgeloot. Dit zouden dan de verstandigsten zijn. Doch benijders, gelijk men er overal aantreft, beweerden »dat de reden, waarom deze twaalf wel eens niet de verstandigsten zijn konden, daarin bestond, dat eene keus uit zoovele menschen, waarvan de meesten pas half wijs waren, door het lot te laten doen, zooveel was als zich bloot te stellen, om juist de geksten uit de geheele natie tot hare voorlichters te krijgen: hetwelk, meenden zij, slechts in een enkel geval als geschikt zou mogen aangezien worden: wanneer men namelijk voorhad, om de geheele natie nog gekker dan ooit te maken."

Dit raisonnement had kop noch staart. Heeren critici hadden *eerst* moeten betoogen, »dat niet *alle* de *Paralapapappers* schrandere lieden waren:" iets dat toch zoowel onder de *possibilia* behoorde, als dat zij allen *Paralapapappers* waren: en dan *secundo*, »dat uit die verstandigen niet juist de allerverstandigsten door het lot hadden *kunnen* gekozen worden, iets wat toch ook zoo mogelijk was, als dat alle de *Paralapapappers* verstandig waren: dat wederom zoo mogelijk was als het onmogelijk scheen, en daarom hoogstwaarschijnlijk was."

Kortom, de koning koos zich twaalf groote mannen, waarvan hij zooveleschoolmeesters wilde maken, bestemd om het volk tot de volmaaktheid op te leiden. Zijne Majesteit liet er zich eene ivoren plak op draaien en ging aan het *doceren*.

»Het eerste wat zich natuurlijkerwijs aan den mensch verthoont," zeide hij, »is de beschouwing van de natuur. Het overwegen derzelve," vervolgde hij, »leidt ons als van zelf hiertoe op, dat het de natuurlijke historie is, uit welke bespiegeling en toepassing zich de aanstaande *regeneratie* van ons geslacht laat uitleggen. Immers, dat groote uitwerksels niet kunnen gezegd worden nog grootere uitwerksels te beloven, dan nadat men het vooraf in de bestudeering derzelve zoover eens is, dat men, na hunne ontwikkeling van nabij te hebben gadegeslagen, uit dezelve *per Analogiam* de werking van al de vooraf *gescruteerde* klemen in hare onmisbare *destinatie* ter volmaaktheid heeft nagegaan, kan men, eigenlijk genomen, niet zeggen, dat men nog iets voor de *Perfectibiliteit* gedaan heeft. — Ik geef, mijne heeren!" besloot onze groote man, »deze mijne eerste voordracht, uit welke alle andere moeten voortvloeien, even daarom eene zoo eenvoudige wending, opdat dezelve te meer aan uwe vatbaarheid zoude evenredig zijn. Ik twijfel niet of gij allen verstaat mij?"

»O Ja! O Ja! O Ja!" riepen de twaalf koperkleurige schoolleeraren te gelijk uit. En hetsprak vanzelf, dat zij er vooral niet meer van verstonden dan Perfect zelf.

Al, wat zich in de drie rijken der natuur opdoet, werd derhalve in *Paralapapap* met zoovele inspanning overdacht als met geestdrift aangevoerd. Om met het dierenrijk te beginnen, de *Hippopotamus* bij voorbeeld, welke nimmer in die gewesten viel, en waarvan men dus, naar den mensch gesproken, had kunnen denken dat het *Paralapapappische* opvoedingsplan nog niet veel mede uitstaande had, werd zoo uitvoerig *gedoceerd*, dat de heeren leerlingen dat wonderbeest binnen zes weken zoo goed kenden als hunne eigene familie. Van den *Leviathan* en deszelfs zedelijke toepassing, werden ook geheel zoete dingetjes gezegd, en de *Mahmoud*, welke als geheel uitgestorven en dus van een dubbel nut ter beschouwing en overweging was, werd lang en breed behandeld. De heer Perfect had hierbij het genoegen, van zijnen nieuwe discipelen, hoofdvoor hoofd, te kunnen bewijzen hoe het in het groote plan verordend lag, dat zijlieden donkerbruin van kleur zijn en lang, zwart, pittig haar dragen moesten, waarvoor hij de luchtgesteldheid, de graden van breedte en hunne niet verre afgelegenheid van zee gepast en schrandere aanhaalde, en zulks met nog des te gelukkiger klem en gevolg, wijl toch de bewoners van Afrika bijna op gelijke breedte met hen, maar aan de Roodde Zee

gelegene, gekroesd haardroegen en pikzwart waren: waaruit dan ook noodwendig volgen moest, dat zij voor de volmaking, als ware het, uitgekozen waren. Overtuigd van deze en soortgelijke grondwaarheden, ging men tot het behandelen van andere niet min gewichtige over. Het steenen- en plantenrijk kreeg ieder zijne beurt. De heer Perfect wist apodietisch aan zijne schoolmeesters voor te houden, »hoe noodig het geweest was, dat de goede Natuur de steenen had uitgekozen om in den grond, de boomen en andere plantgewassen daarentegen, om op denzelven te groeien." Hij wist hun met diep verstand en onder de fraaiste voorbeelden aan te toonen, »wat het zoude in zich hebben, wanneer men, stel eens! in plaats van meikersen niet dan kniekers in zijne maag kreeg: en wanneer de koeien het gras zoo diep hadden op te delven als het Parisch marmer gewoonlijk lag." — En daar onze wijsgeeren uit alles wat is, hunne bewijzen weten af te leiden, dat alles zoo en niet anders zijn moest, wist de heer Perfect alles zoo treffend op zijn hoofdargument t'huis te brengen, dat het een lust was om hem te hooren spreken en om hem te zien manoeuvreeren.

»Vrienden!" zeide hij, »uit deze kleine maar zeer heldere voordracht, die u in staat stellen kan om de drie rijken der natuur grondig te beoordeelen, en welker verdere beschouwing de basis van ons regeneratief opvoedingsplan moet opleveren, ziet gij, met slechts geringe aandacht, de menschelijke volmaking evenals de zon aan de kinnen opdagen. De natuur had de volmaaktheid in hare eigene werken niet half en half laten doorstralen, zonder onze bijzondere volmaking tot haar bijzonder doel te hebben. Waarom toch zoude het gras bovenop onze weiden en niet zes voeten onder dezelve gevonden worden; waarom zouden de krieken aan de boomen hangen en waarom zou de Mahmoud het grootste dier hebben moeten zijn, dat ooit geschapen was, zoo niet de Natuur, in hare wijsheid, aan onsmenschen, voor wie alleen, gelijk gij weet, de geheele wereld geschapen is, niet had willen aan den dag leggen, dat wij tot alles wat vernuftig, tot alles wat grootsch, derhalve tot alles wat volmaaktheid ademt, bekwaam zijn: dat derhalve die volmaking in alles ook het doel zijn moet, waarnaar wij onze pogingen hebben aan te wenden. Zij moet bij al de takken van wetenschappen, ons, in het verschiet, als tot wit verstrekken, waarop wij groote mannen met onze wijsgeerige windbussen hebben aan te leggen: evenals de nijvere bijen uit alles slechts het fijnste, het edelste kiezen, het een-

voudige, het alleen nuttige daar laten, hebben wij slechts haar voorbeeld te volgen, zonder dat wij ons de moeite behoeven te geven, van alles in zijnesmaldeelingen te bevatten, wijl toch bij groote genieën, gelijk wij met ons dertienenzijn, het bevatten van het kleinere schoone, het gevoel van het groote nuttige als vanzelf involveert."

De heer Perfect onderhield vervolgens zijne jongelieden over al de proeven, die tot op dien tijd in het vak der natuurkunde gemaakt waren. Het is waar, hij kon hunde electricseer-machinerie noch de luchtpomp zoo duidelijk niet voorstellen, alsof zij dáár voor hen stonden, doch, den aard der heeren schoolmeesters in oogenschijn genomen, scheen het inderdaad dat zij het met datgene, wat zij er thans van begrepen, zeer wel stellen konden. Dus ook was het met de wiskunst en al derzelve onderdeelen gelegen. Ook hierin hield Perfect zich met geene droge demonstraties op, welke den kostelijken tijd, tot nog zoo verre volmaking hoogst noodzakelijk, roekeloos verslinden mocht. Hij begon met den heeren zoo duidelijk, als hij slechts zelf kon, aan te toonen, dat de rechte lijn de kortste weg tusschen twee gegeven punten was, en bewees hun dit *peremptoir* door het voorbeeld hunner eigene lange neuzen. Voorts verzekerde hij hun op zijn woord van filosoof, dat het *quadraat* op de *Hypotenuse* zoo groot was als die op de twee andere lijnen te zamen genomen, en verzocht hun zulks als bewezen toe te staan: waartoe die heeren dan deste gereeder overgingen, wijl zij voor de eerste reis deze vreemde woorden noemen hoorden. Van de stelkunst verzekerde hij hun allervriendelijkst, dat zij het als eene eeuwige waarheid konden aannemen, »dat wanneer vijf x minus b gelijk aan a plus vier x is, alsdan noodwendig volgt, dat vijf x minus vier x gelijk aan a plus b , of wat hetzelfde zegt, dat x gelijk aan a plus b is."

HOE DE HEER HABACUC KNAAGWURM OVER DE PERFECTIE DENKT.

»Ik heb het u gezegd! de mensch is zoomin voor volmaaktheid vatbaar als de wilde dieren om zachtmoedigheid uit te oefenen, de duiven om ten oorlog te trekken en de oesters om *bons mots* te zeggen! Een ieder moet bij het *zijne* blijven: — dit alleen is der menschen wijsheid! Iedere eeuw heeft hare uitzinnigheden gehad: die van de onze was de hersenschim der volmaking! Wij streven naar denkbeeldige schoonheden, welke het ons,

te midden des strijds van menschelijke hartstochten, onmogelijk is te bereiken! Waartoe zich in de wolken van hoogdravende hersenschimmen te gaan verliezen! daar het gezond verstand ons raadt, om, met wijsheid en ondervinding, stil en bedaard op de aarde te blijven zitten!

»Doch van alle volmaaktheidsplannen,» vervolgte de onvriendelijke wijsgeer, »was die uwer tegenwoordige algemeene opvoeding nog wel de onzaligste. Vergeeft mij mijne vrijpostigheid, mijnheer Perfect! maar deze is, in *massa* genomen, bijna zoo zot als U. zelf! Alles, geloof mij, hangt in de jeugd, van een goed hart, eenen goeden kop en van grondbeginselen, en niet van gelijk geschorene *cosmopolitische*, of, wilt gij dien eenen nog fraaieren naam geven, van *philanthropische* opvoedingsplannetjes af, die, in navolging van nieuwerwetsche, *tudeske* en *semi-tudeske* geleerdheid, thans als wilde struiken, en in onrijpe vruchten overal opschieten: en, welke, in de vooronderstelling alleen, eener geheele ophanden zijnde omkeering, zoo van zaken als menschen en hartstochten, intusschen dienen, om het jeugdelijke gemoed, het jeugdelijke gestel en ook het jeugdelijke denkbeeldige, geheel te veranderen, maar niet te verbeteren. Bespiegelingen, welke in het afgetrokkenene evenals het gevoelen van zekeeren wijsgeer, »dat de menschen gemaakt waren om op handen en voeten te loopen,» zoolang er geen dwang aan gehecht wordt, om dezelve op te volgen, onzondig en onverschillig zijn; doch welke, in regels en in wetten overgaande, meestal doodelijk worden: daar toch de goede mensch, wanneer hij aan zich zelve, aan zijn eigen goed hart en zijn goed oordeel, overgelaten wordt, zich vrij wat meer volmaakt, dan wanneer hij altoos door dezelfde handen, altoos volgens hetzelfde voorschrift gekneet, en daarna op dezelfde wijze, in denzelfden oven te bakken gezet wordt. Opvoedings-*systemata*, mijnheer Perfect! zijn reeds op zich zelve onvolmaakt, wijl er geen systema op aarde bekend is, dat voor allen, zelfs niet voor velen, berekend is. Een *systema*, volgens hetwelk alle kinderen, zelfs die van slechts een uwer zoogenaamde instituten, zouden kunnen opgebracht worden, is reeds op zich zelf onzin! En gelukte het al eens, dat men, volgens een, bij verre nog niet aanwezig plan, zulks konde bewerkstelligen, wat anders zoude zulks het menschedom, dan de eenvormige houding eener geschorene hegge geven? Is de mensch daartoe geboren? Neen, mijnheer! Verscheidenheid vermaakt, verscheidenheid is nuttig, verscheidenheid is noodzakelijk, want zij is eene wet der natuur, welke men voorgeeft zoo

dicht mogelijk te willen naderen, en van welke men echter zich zooveel mogelijk verwijderd. Aan de natuur gaat men onze veld- en tuingewassen toevertrouwen, mits de grond goed, en het *klimaat* voor de planten berekend zij! en zou dan aan diezelfde goede natuur de mensch, haar edelsten zich zoo goed ontwikkelend product, niet mogen toevertrouwd worden, wanneer slechts het hart welgeplaatst, de kop in orde en de grondbeginsels goed zijn?»

»Het *originele*,» vervolgte de wijsgeer *Habacuc*, met nadruk op zijne woorden rustende, »het *originele*, het oorspronkelijke, is toch ook zoo iets! — iets dat den edelen, den vrijen man, zoo bijzonder fraai, zoo sierlijk staat!»

»Dat schoone, dat *originele*, waarvan ik thans spreek, 's menschen eerste karaktertrek, dat kenmerk van mannelijke denkingskracht, die edele uitkijk, door zelfstandig gevoel en aangeborene wijsheid teweeggebracht, wordt bijna altoos, door dat *gelijke fatsoeneeren* der halve geleerdheid, uitgedoofd of verstikt. Men heeft voorheen als een geluk gerekend, dat de weg der geleerdheid moeilijk was, en oorbaar gevonden dat dezelve moeilijk gehouden werde: inderdaad, men had hiertoe groote reden! Wat is thans het gevolg van tegenovergestelde grondbeginsels? Wij scheppen duizend kleine mannetjes, wij sluiten de deur voor die eenige weinige groote mannen, die hun vaderland en hunner eeuw tot sieraad verstreken moesten, en wij allen worden erover het algemeen niet beter, niet wijzer en vooral niet gelukkiger door. Ik vraag het u, is er een land bekend, waar deugdelijker opvoeding aan jongelieden van alle standen gegeven wordt dan in Engeland? Was er voorheen een land, hetwelk grooter mannen opricht dan Holland? — Wat echter, mijnheer de apotheker! wisten onze voorvaders van al die *geforceerde* opvoedingen, wat weten de Engelschen er thans nog van? en zoo diegenen in ons oog gelijk hebben, als bewerende, dat eene volstreckte nationale en algemeene opvoeding of hersenschim zij of, zoo al eens mogelijk, zij nadeel aanbrengen moest, hierbij staande houden door de uitkomsten bewijzen, dat het enig mogelijke nationale schoolwezen, desongeacht, in Engeland alleen plaats heeft: dat is — waar men van een ieder in zijnen stand, *eenen man* zoekt te maken: en waar — hoe men dan anders over die natie begeere te oordeelen! — waarlijk mannen gevonden worden, — wat heeft men dan, vraag ik andermaal, te denken van die hooggeroemde

emphatisch voorgestelde en *despotisch* doorgezette opvoedingsplannen van volkeren, die zoovele eeuwen langer in den nacht der onkunde en botheid doorbrachten, dan deze of wij? — Duitschland, hetwelk zelf eerst sedert weinige jaren de oogen begint te openen, om den staat zijner onwetendheid met een waar gevoel van verbeteringslust te beschouwen, doch dat, in den loop zelve zijner aanzienlijke vorderingen, niet heeft nagelaten eene menigte voorbeelden van valsch vernuft en wanstaltigen smaak op te leveren — Duitschland, in tegenoverstelling van Frankrijk en Groot-Britannië, nog niet geheel ontwaakt, nog sluimerende, en hetwelk ons echter thans in smaak en vernuft, zoowel als in zoovele takken van geleerdheid, wetten zou willen voorschrijven — kan, vraag ik, datzelfde Duitschland, trotsch op zijne *extract-* en *compendium*-makers en op maar weinige thansaanwezige geleerden, *ware* geleerden —

op mannen bogen? — baken voor alles overwegende, alles doorgrondende zelfdenkers?

»Mijnheer Perfect!» dus eindigde de onheusche antagonist der algemeene volmaking, »de natuur kent geen dwang: en nimmer was het geweldige duurzaam! Het is buiten alle tegenspraak, dat de grootste mannen, welke de latere tijden, zoowel als die, welke de zoogeleerdealsstrijdbare oudheid te voorschijn brachten, in tijden verschenen zijn, waarin al onze nieuwerwetsche opvoedingsplannetjes nog geheel onbekend waren: dat menschenkennis en ondervinding hun van de vroegste tijden af leeraarden, *dat* de beste opvoeding diegene zij — welke het vernuft zelf aan het vernuft weet te geven: en dat niets zoozeer tot de barbaarsche onbeschaafdheid terugleiden kan als het ontijdig en daarom onverstandig naja-gen der volmaaktheid *zelve!*»

(Uit: *Jan Perfect.*)

JACOBUS SCHELTEMA

werd te Franeker, 14 Maart 1767, geboren. Zwak van lichaam, vlug van geest, was hij onder de leiding der Rectoren H. Bosscha en H. Waardenburg reeds in 1781 gerijpt voor de hoogeschool, die hij echter eerst een jaar later bezocht, na eerst nog het onderwijs van P. Nota, pred. te Berlikum, genoten te hebben. Reeds als student werd hij in de Staatsgeschillen betrokken. In Sept. 1786 werd hij tot doctor in de rechten bevorderd, moest bij de omwenteling van 1787 naar Steinfurth wijken, waar hij onder den mede uitgeweken hoogl. Van der Mark zijne studien in de rechtsgeleerdheid voortzette. In 1789 teruggekeerd, poogde hij tevergeefs in Friesland een ambt te verkrijgen, vestigde zich als koopman te Amsterdam, huwde met zijne nicht P. Ennema, genoot den omgang van Stuart, Koopmans, Hesselmeek. In 1795 naar Friesland teruggekeerd, werd hij (een genatigd man) lid van het Provinciaal Comité van Revolutie te Leeuwarden, daarna als lid van het Comité tot de zaken van het bondgenootschap te lande toegevoegd aan het Departem. van Finantiën te 's-Hage; Sept. 1797 lid van de tweede Nat. Verg.; om zijn verzet tegen de revolutionaire factie gevangen op *'t Huis in 't Bosch*, van 22 Jan. tot 14 Juli 1798; daarna ambteloos, toen, Oct. 1799, lid van het Departementaal Gerechtshof te Kampen, in 1802 van den Zeeraad te 's-Hage, in 1805 Raad des Ministers van Finantiën en lid van den Raad van Judicature over de middelen te water en te land, 1806 Commies-Generaal der convoijen en licenten te Amsterdam; na onze inlijving vrederechter te Zaandam. Hij nam ijverig deel aan de omwenteling van 1813. In Febr. 1814 Griffier van 't Hoog Gerechtshof van Finantiën en Zeezaken te 's-Hage; na de ontbinding van dat Hof in Jan. 1820, werd hij Sept. 1820 Griffier bij het Hoog Militair Gerechtshof te Utrecht. + 25 Oct. 1835.

Van zijne talrijke geschriften zijn de voornaamste: *Levensschets van Simon Stijl*, Amsterd. 1804; *Staatkundig Nederland, een woordenb. tot de biogr. kaart van dien naam*, 2 dln., Amsterd., 1805, 6; *Peter de Grootte, Czaar en Keizer van Rusland, in Holland en te Zaandam in 1697 en 1717*, 2 dln., Amsterd., 1814; *Redevoering over de brieven van P. C. Hooft*, Amsterd., 1807; *Anna en Maria Tesselschade*, Amsterd., 1809; *Alexander, Keizer van Rusland, in Holland en te Zaandam in 1814*, Amsterd., 1815; *Vergelijking van de afschudding van het Spaansche juk in 1572 met die van het Fransche in 1813*, Amsterd., 1814; *Bemoediging der Nederlanders bij de landing van Bonaparte*, Amsterd., 1815; *Wat willen — wat zullen nu de Franschen — wat moeten wij nu doen?* Amsterd., 1815; *Het Vaderland en de Franschen*, Amsterd., 1815; *De laatste veldtocht van Napoleon Bonaparte*, Amsterd. 1816; *Rusland en de Nederlanden beschouwd in derselver wederkeerige betrekkingen*, 4 dln., Amsterd., 1819; *Geschied- en letterkundig Mengelwerk*, 17 st., Utr., 1817—36; *De uitrusting en ondergang der onoverwinnelijke vloot van Philips II in 1588*, Haarl., 1825; *Toevoegsels tot voorg.*, ald. 1828; *Geschiedenis der Heksenprocessen*, Haarl., 1828; *Reintje de Vos, van H. van Almaar*, Haarl., 1826; *Verh. over het bewerken van de gesch. d. Nederl.*, Haarl., 1829; *Volksgebruiken der Nederlanders bij het vrijen en trouwen*, Utr., 1832; met J. Koning, *Vier brieven gewisseld over de laatste tegenspraak van het regt van Haarlem op de uitvinding der drukkunst*, Haarl., 1823, enz.

SPROOKJES.

HET PROCES VAN DEN MAN MET DE SLANG.

Twee jaren geleden, kwam hier een slang, die met grooten aandrang klaagde, hoe een man aan

haar ontging, die haar tweemaal in rechten was toegewezen. Die man was ook tegenwoordig en nu vernam men de klachte.

De slang was door een gat gekropen, waarin een strik was gezet. Zij wilde in eenen tuin ko-

men en was alzoo in den strop blijven hangen. Zij zoude zeker haar leven aldaar hebben moeten laten, maar daar kwam een man voorbij. De slang riep: ik bid u, ontferm u mijner! verlos mij! De man zeide: ik doe het gaarne, indien gij mij beloven en zweren wilt, dat gij mij geen kwaadzult doen. Met uwen treurigen toestand heb ik medelijden. — De slang was hiertoe genegen en beloofde met eenen duren eed, dat zij hem nimmer eenige schade zou aanbrengen, en toen verlost de man haar van haar lijden.

Zij gingen te zamen den weg op; de slang was ziek van honger en schoot op den man toe, ten einde hem te wonden en daarna op te eten. De man ontsprong dit gevaar ternauwernood, en zeide: is dit de dank, voor dat ik u uit het verdriet heb geholpen? Gij hebt mij een duren eed gezworen, dat gij aan mij geen leed zoudt doen. De slang sprak: ik heb fellen honger; deze brengt mij daartoe. Ik kan verantwoorden wat ik doe; *nood breekt wet.*

Toen de slang dit gezegd had, hernam de man: Ik bid u laat mij zoo lang vrij, totdat wij bij eenigen komen, die zonder om voor- of nadeel te denken, het recht van onrecht kunnen scheiden. De slang zeide: zoo lang wil ik wachten.

Zij gingen voort over eene gracht; aldaar ontmoette hen de raaf Plukkebeurs met zijn zoon Kwakkelaar. De slang riep: komt herwaarts; en zij legde hun de zaak voor. De raaf vonnisde: Eet den man. Hij dacht op zijn belang en had gaarne een stuk medegenoten. De slang zeide: ik heb het alzoo gewonnen; niemand kan het in mij afkeuren. De man hernam: neen, nog niet; zoude mij een roover ter dood verwijzen? Ook kan hij alleen geen rechtspreken; ik ga met u voor vier of voor tien rechtters. De slang antwoordde: laten wij dan gaan.

Toen ontmoetten hen de beer en de wolf. De man stond alleen onder dezen en dacht: nu zal het mij euvel vergaan; alleen bij vijf anderen, die het mij geenszins goed meenen; zoo bevond hij zich bij de slang, de beide raven, den beer en den wolf in groot gevaar. De beide laatsten spraken onderling af, hoe zij de zaak beslissen zouden. Zij vonnisden: De slang mag den man dooden, want de hongersnood drijft haar daartoe. Nooddwang verbreekt eed en trouw. De man werd zeer bezorgd en bedroefd. Zij stonden allen naar zijn leven.

De slang schoot op hem toe en spuwde zijn venijn uit; de man ontsprong het met groote moeite, en zeide: Gij doet mij groot onrecht, door mij alzoo naar mijn leven te staan. Gij hebt nog geen recht op mijn lijf. De slang hernam: Hoe kunt gij

dit zeggen, daar mij het recht driemaal is toegewezen? De man: Dit is gewezen door zulken, die zelf rooven en stelen. Ik wil mijne zaak aan de uitspraak van den koning laten; breng mij voor hem, en zooals hij beslist, daarin zal ik berusten, en het zij recht of onrecht, ik zal het dan lijden, al is het nog zoo erg. De wolf en de beer zeiden: hem zal hetzelfde lot wedervaren en de slang zal het niet anders begeeren. Zij meenden, dat, kwam de zaak voor de heeren van het hof, dan het vonnis zoo zou gewezen worden, als zij het hadden uitgesproken.

Zij kwamen, mijnheer de koning! alzoo in het hof: de man, de slang, de beer, de beide raven, en drie wolven, want de wolf had nog twee zonen bij zich, van wien de man het meest te lijden had, te weten: Hollemaag en Nimmerzat; zij hielden zich bij den vader, omdat zij den man mede dachten op te eten; zij konden veel op, zooals gij weet, en zij schreeuwden erg en waren lomp en grof, waarom gij ook aan hen den toegang tot het hof verboden hebt.

De man riep tot u, en klaagde: dat de slang, aan wie hij grooten dienst had gedaan, en die hem bij duren eede beloofd had geen kwaad te zullen doen, hem wilde aanvallen. De slang zeide: dit is zoo; maar de honger drijft mij daartoe; zulk een nood gaat boven de wet.

Gij, heer koning! bevondt u verlegen, om deze zaak alzoo te beslissen, dat elk zijn recht behield. Uwe edelmoedigheid zag het noode, dat men den man, die de hulp bewezen had toen de slang in nood was, ter dood zou brengen, en gij dacht ook hoe de honger knelde. Gij bracht de zaak in den raad; de meesten adviseerden ten nadeele van den man, ten einde zij dan denzelven mede zouden te lijve gaan. Gij hebt toen boden aan Reintje gezonden; want hoe de anderen ook spraken, zij konden de zaak niet naar rechten beslissen, en dit meendet gij van mijn neef te mogen verwachten; gij bepaaldet toen dat het recht alzoo zoude gaan, als Reinaart het verstond.

Deze sprak met groote bescheidenheid: Mijnheer! laten wij naar de plaats gaan, waar de man de slang vond; mocht ik deze zien in dien toestand, en zóó als zij gebonden was, toen de man haar zag, dan zal ik spoedig de zaak in rechten kunnen uitwijzen.

De slang werd nu gebonden in alle deelen, zooals de man haar had gevonden, en ook op dezelfde plaats. Reintje zeide: Nu zijn beiden in gelijken toestand als te voren; niemand heeft iets gewonnen of verloren, en nu spreek ik voor vonnis: dat de man de slang mag verlossen en opnieuw laten

zweren; wil hij niet, hij mag de slang in banden laten en zijnen weg gaan. De slang heeft den man trouwloos behandeld, nadat de laatste haar uit den strik verlost had. Hij heeft het nu in zijne vrije keuze, gelijk te voren. Dit dunkt mij is naar recht geweest; hij, die het beter weet, moge het zeggen.

Gij, heer Koning! vondt dit vonnis goed en ook uwe raden, die toen bij u waren. Reintje werd zeer geprezen. De man werd ontslagen en bedankte u hoogelijk. Reintje is kloek en wijs.

(Uit: *de vertaling van Reintje de Vos, van Hendrik van Alkmaar.*)

HET GEVAL VAN DEN EZEL EN DEN HOND.

Beide behoorden aan een rijk man. De hond genoot de meeste gunst. Hij zat bij de tafel van zijnen heer, en kreeg vleesch en brood, naar welgevallen. De heer nam hem dikwijls op den schoot en gaf hem de beste brokken; dan kwispelde de hond met den staart, en likte den baas om den mond. Dit zag de ezel, Boudewijn, en wel met een diep gevoel van smarte. Hij zeide bij zich zelve: Wat mag mijn heer hiermede toch voorhebben, dat hij tegen dezen vuilen hond zoo goed en vriendelijk is, die hem likt en op hem springt? Mij dwingt men tot zuren arbeid; ik moet zware zakken dragen. Mijn heer zou in een jaar niet met vijf honden doen, ja, met geen tien, wat ik in vier weken alleen volbreng; de hond eet het beste; ik krijg stroo, en moet op den grond liggen, en waar ze mij henen drijven, daar moet ik mij nog laten bespotten. Ik wii mij niet langer alzoo doen mishandelen, en wil ook de gunst van mijnen heer voor mij verwerven.

De heer kwam er toevallig bij. De ezel hief den staart in de hoogte, en sprong tegen hem op. Hij riep, en huppelde en zong. Hij wilde zijn heer om den mond likken en hem kussen, gelijk hij van den hond gezien had, en nu stootte hij hem twee groote builen. Toen riepde heer met angst: Neemt den ezel en slaat hem dood! De knechts sloegen den ezel uit al hun macht, en joegen hem naar den stal; hij bleef een ezel gelijk voorheen.

Nog zijn er vele dwaze ezels, die de welvaart van anderen misgunnen, hoezeer zij er niets bij winnen zouden. Ja! al komen zij in den gewenschten stand, dan nog zoude het hun niet voegen; het zoude gaan als de zeug, die met een lepel wilde eten, en weinig in den mond kreeg.

Men late den ezel zijn pak dragen, en geve hem stroo en distels. Al bewijst men hem eere, hij be-

houdt echter zijnen ouden aard. Waar de ezels in ambten komen, daar ziet men het zeldengoed gaan. Zij letten op hun eigen voordeel en weinig op het welzijn van anderen. De meeste aanleiding tot klagen wordt gegeven doordien de ezels gestadig in macht rijzen.

(Uit: *de vertaling van Reintje de Vos, van Hendrik van Alkmaar.*)

DE WOLF EN DE KRAAN.

De wolf ging eens over een veld en vond aldaar het rif van een gevild paard. Het vleesch was reeds vergaan. Uit hoofde van den fellen honger, begon hij de beenen te knagen; en nu schoot hem een beentje dwars in de keel. Veel smart leed hij, en hij zond boden aan vele dokters en meesters; niemand kon hem uit den nood helpen. Hij beloofde eene groote belooning. Lutke (de kraan) kwam ook bij hem; deze droeg eene roode kap, waarom men hem dokter heette. Izegrim zeide: help mij en verlos mij vande pijn; indiengij kunt, trek dan het beentje er uit; ik zal u een groot loon geven.

De kraan, die deze mooie woorden geloofde, stak het hoofd in de keel van den wolf, en troker met den snavel het been uit. De wolf riep luide: O wee! o wee! gij doet mij zeer, maar ik vergeef het u; doe het niet weer. Indien een ander mij zoo zeer had gedaan, ik zou het nooit van hem lijden.

Wees tevreden, sprak Lutke. Gij zijt genezen; geef mij nu mijn loon. Toen zeide de wolf: Hoor dien gek! ik ben in lijden en hij wil loon van mij hebben! Hij denkt niet aan de weldaad, welke ik hem bewezen heb. Hij stak zijn hoofd in mijnen mond, en ik heb hem hetzelfde onbeschadigd laten terughalen, en hij heeft mij bovendien nog zeer gedaan; ik meen dat, wanneer een van ons beiden loon zal ontvangen, het mij dan naar rechten toekomt. — Zoo beloonen zulke schelmenhunne weldoeners!

(Uit: *de vertaling van Reintje de Vos, van Hendrik van Alkmaar.*)

DE TOOVERIJ.

Misschien is de waarheid van geene der *uitspraken*, welke ooit door schrijvers of dichters zijn gebezigd, meer proefondervindelijk bevestigd ge-

vonden, dan van eene, door onzen algemeen ver-
eenden dichter, Rhijnvis Feith, gebruikt, waar hij
den mensch voordraagt, als het *verbazend samen-
stel van tegenstrijdigheden*.

De mensch, geroepen en in staat om den al-
machtigen God in geest en waarheid te dienen,
geeft zich over aan het onzinnigste bijgeloof. Ge-
roepen en in staat om zich als Heer der schepping
vroolijk in zijn bestaan te verheugen, beeft hij soms
voor de schaduw van eene vlieg of het kloppen van
eene houttor. Geroepen en in staat om het geluk
en genoegen van zijne natuurgenoeten met liefde
te bevorderen, woedde hij, eeuwen lang, tegen de
zwaksten onder dezelve — de oude suffe vrou-
wen — en wel met eene wreedheid van welke men
onder wolven en tijgers geen voorbeeld vindt.

Op vele bladen van het boek der geschiedenis
zoude men bewijzen kunnen vinden van meer der-
gelijke, even treurige, waarheden; maar de ver-
melde stellingen worden zeker nergens meer tot
overtuiging gebracht dan wanneer men den mensch
beschouwt in het tijdperk, toen het geloof aan het
bestaan en de kracht van een boos wezen: *duivel*
geheeten, en aan de mogelijkheid en strafbaar-
heid van hetgene men *tooverij* noemde, algemeen
was aangenomen.

Aan dit booze wezen, hetwelk de oorzaak zoude
zijn van het *zedelijk* kwaad, werd de macht toe-
gekend, om de gaaf van wonderen te doen, over te
dragen aan een ieder, die zich in zijnen dienst
begaf; en daarna werden dan deze dienaars be-
schouwd en beschuldigd, als de bewerkers van
het zoogenoemd *natuurlijk* kwaad, namelijk: van
aardbevingen, onweders, ziekten, misgewas en
wat dies meer zij; en vermits men verder meende,
dat de straffen van Gods hand, alleen om de *too-
veraars* bedreigd zouden zijn, beschouwde een
ieder zich weldra geroepen, om tegen de gewaan-
de dienaars van den duivel te waken en te werken.

Onbedenklijk veel is er over, voor en tegen
deze leer geschreven; en vermits dezelve voorheen
de heerlijkste gevolgen heeft gehad op het lot van
het menschedom, zoo verdient het voormalig be-
staan van deze leer, en vooral de bestrijding, of
liever het verdwijnen van dezelve, de aandacht
van den beoefenaar der geschiedenis, bij wien de
voortgang der beschaving, of der menscheeljkheid,
als een der meest belangrijke voorwerpen van na-
sporing wordt aangemerkt.

(Uit: *Geschiedenis der Heksenprocessen*.)

HEKSENPROCESSEN IN NEDERLAND OP 'TEIND DER XVI^{de} EEUW.

In het jaar 1595 vonden wij melding van drie
treurige gevallen.

Te Amersfoort werd Grietje Segers, eene toover-
heks, die men de *roode kater* noemde, gevangen
en verbrand.

Willem Stevens ter Eem, in de wandeling ge-
naamd: *Botte of Bulk*, is tenzelfden tijde geëxecu-
teerd, misschien ook zijne kinderen, twee jonge
dochters.

Te Arnhem kwam Hans Poek in lijden. Hij werd
op den zevenden van Oogstmaand aan een paal
geworpd en daarna verbrand.

Hij was een arm en onnoozel man. De duivel
was in het zwart gekleed bij hem gekomen, en
had hem een sletje (een versleten doek) vereerd.
Hij was daarna een weerwolf geworden, en bleef
het gedurende drie jaren, wanneer hij wel zijner
rede machtig was, maar niet spreken konde. Hij
had sterk met den Booze geworsteld; als deze te-
gen hem sprak, dan was het of er heet of warm
water in zijn aangezicht kwam, enz.

Nog deerlijker was het treurspel, hetwelk te
Utrecht plaats vond, waarvan wij bij de Verhan-
deling over de verdiensten van Johannes Wier reeds
eenige melding hebben gemaakt.

Anthonis Cornelisz. Bulk, Maria Bartens, vrouw
van Thomas Rykz, Volkert Hendriks en zijne
dochter Hendrikje, zijn in Oogstmaand van dat
jaar bij sententie van het Hof op het Paardeveld
verbrand.

Zij woonden vroeger op het *Hoogeland* bij Amers-
foort.

Het meisje was een ontluikende bloem van nau-
welijks zeventien jaren. Hare moeder was in
1594 op St.-Jacobsdag insgelijks als tooveres ver-
oordeeld en met den vure ter dood gebracht, en
nu moesten hare broertjes, Hessel oud veertien,
Gijsbert oud dertien, en Dirk oud acht jaren, de
doodstraf van vader en zuster aanzien. Die kin-
deren werden nog bovendien tot den bloede gegee-
seld en moesten opgesloten blijven in de giou (de
kluizen) van den huize *Hazenbergh*, totdat het
den Hove anders behagen zoude.

De vader had de waterproef in de Oude-gracht
ondergaan, en was dan eens drijvende, dan eens
zinkende bevonden. Hij was, gelijk de beide an-
dere volwassenen, meermalen op de pijnbank ge-
bracht, alles wegens beschuldigingen, welke zich
zelven tegenspraken, en schijn noch schaduw van
misdad, ja, van mogelijkheid behelsden. De voor-
naamste waren: »dat zij als katten poot aan poot

gedanst hadden op eene bleek te Amersfoort, in tegenwoordigheid van den duivel; dat zij in weerwolven waren veranderd en koeien hadden gejaagd en gebeten." Een der bejaarden had bekend: »boter uit eene sloot gekarnd te hebben, welke zijn vader met eenen lepel in den boternap had gedaan." Een der kinderen had beleden: »melk uit eene bieze getapt en deze van den grond te hebben opgeschapt." Een ander kind zeide: »melk te hebben gehaald uit het hecht van een mes, hetwelk hij in eenen boom had gestoken." Het meisje had bekend: »dat zij het door hulp van den Booze zwaar had doen hagelen." Dit waren toen, volgens het slot van de sententie, »feiten, zeer leelijk en afgrijselijk, schrikkelijk en abominabel, geenszins te gedoogen in landen der Christenen, daar de vreeze Gods en de Justitie plaats vinden."

Ik herhaal alleen het gezegde, dat ik het niet kan verklaren hoe destijds nog in Utrecht zulk een verschrikkelijke wreedheid, op de onzinnigste belijdenissen en nietigste bewijzen gegrond, heeft kunnen plaats vinden — in Utrecht, alwaar toen reeds vele stralen van licht voor de wetenschappen en den godsdienst waren doorgebroken, en zulks door Rechtsers, door mannen, die in de maatschappij in aanzien, door andere bedrijven eenen goeden naam verworven hadden.

(Uit: *Geschiedenis der Heksenprocessen*.)

BALTHAZAR BEKKER.

De grootste eer voor het Vaderland, het grootste nut voor het geheele menschedom, werd verworven en teweeggebracht door de edele bemoeiingen, de onafgebrokene werkzaamheid en den verbazenden heldenmoed van Balthazar Bekker, in het samenstellen van het nooit volprezene werk: *De Betooverde Wereld, zijnde een grondig onderzoek van het gemeen gevoelen aanguande de geesten, derzelver aard en vermogen, bewind en bedrijf, alsook hetgeen de menschen door derzelver kracht en gemeenschap doen*.

Bekker was te Metslawier in Friesland geboren, alwaar zijn vader, uit Duitschland afkomstig, predikant was. In zijne jeugd somtijds bij zijne bloedverwanten te Bielfeld, in het Graafschap Mark, aanwezig, moet hij reeds tusschen de jaren 1650 en 1660, volgens de overlevering aldaar bewaard, een zichtbaar belang gesteld hebben in de deerlijke ellende, welke destijds nog in vele streken van het Deutsche Rijk door het Heksenproces plaats vond.

In zijnen mannelijken leeftijd had hij in verscheidene betrekkingen, en door uitgegevene geschriften over en voor het godsdienstig onderwijs, zich doen kennen als een man, begaafd met een vluggen geest en schrandere oordeel, die al zijne vermogens dienstbaar maakte ter bevordering van het belang zijner medemenschen en de eere des Allerhoogsten.

Vermits hij niet schroomde met eigene oogen te zien, op eigene beenen te staan en niemands zijde te kiezen; die verder zijn eigen licht volgde, en bij dat licht naar de waarheid zocht, en alzoo wijzer durfde zijn dan anderen, zoo had deze zelfstandigheid en de daardoor veroorzaakte edele pogingen, hem onbedenklijk veel leed berokkend van de zijde der kerkelijken, die zich geroepen beschouwden, om tegen alles, wat nieuw scheen, te waken, en het als misdaad rekenden, wanneer iemand aan hunne uitspraken durfde twijfelen.

Wij kunnen van hetgene in Friesland aan Bekker overkwam, thans geene berichten geven, maar maken alleen van dit vroegere bedrijf en het ondervondene leed eenige melding, omdat naar onze gedachten het groote en grootsche zijner pogingen, op den avond van zijn leven ondernomen, ten einde den duivel en het bijgeloof in het hart aan te tasten, hierdoor nog te meer uitkomt.

Hij kende alzoo het bittere van den haat van de godgeleerden in dien tijd bij ondervinding, en heeft zich daardoor niet laten afschrikken of terughouden, om den grooten kampstrijd tegen den duivel en deszelfs voorstanders te ondernemen. Wij kunnen van het groote en stoute dezer onderneming moeilijk een begrip vormen, en nog minder aan onze lezers een overzicht van dezelve naar wenschen geven.

Bekker was in den jare 1679 benoemd tot Leeraar der Hervormde Gemeente te Amsterdam. Na het verschijnen van de groote komeet, in het jaar 1680, vond hij zich opgewekt, om, ter bestrijding van de vooroordeelen deswege en tot wegneming der ijdele vrees, als voortteekens van naderende ellende, eene verhandeling te schrijven, getiteld: *Onderzoek van de beteekenis der Kometen, bij gelegenheid van degene, die in de jaren 1680, 1681 en 1682 geschenen hebben*.

Hoezeer hij zich ergens beklaagt, dat dit werkje naar het oordeel van zekere Klassis of Synode beoordeeld werd, *als alle vrees Gods vernietigende*, zegt hij elders zelf: »mijn boekske over de kometen geraakte onbelemmerd door de wereld, openende veler oogen, zonder afgunst en ook nog met dank."

Deze poging had eerlang andere zeer gewichtige gevolgen.

Het onderzoek, of het algemeen oordeel, aangaande de kometen, als voorboden of schrikbeelden van Gods toorn eenigen grond had, behaagde aan verstandigen, en dit veroorzaakte, dat Bekker werd uitgenoodigd, om een gelijk *onderzoek* te doen naar de *mogelijkheid en het bestaan der tooverij en spokerij*.

Hij had zich vroeger reeds op den predikstoel doen kennen, als iemand, die in het bepalen van den waren zin der woorden der Heilige Schrift somtijds eenen geheel anderen weg insloeg, dan dien, welke door de meeste leeraars betreden werd. Vele leden zijner gemeente waren hierdoor aangespoord tot een onpartijdig onderzoek der waarheid naar den Bijbel, en tot eene meer zelfstandige wijze van denken en oordeelen.

Hij ondernam het vervolgens, om eenige der plaatsen in de Heilige Schrift, waarin van den duivel, de tovenaars of verschijningen melding is, opzettelijk te behandelen. De leerredenen hierover gehouden behaagden aan verstandigen, en zoo kwam Bekker allengskens tot het besluit, om de zaak in haar geheel te behandelen; een besluit, hetwelk men anders te groot zoude beoordeelen voor de krachten van één mensch.

Wanneer men overweegt, hoe algemeen destijds nog het geloof aan het bestaan en de werkkraft van den duivel en de mogelijkheid van tooverij bestond; alsmede, dat, hoezeer de wreedheid van het heksenproces op de onzinnigste belijdenissen, hier te lande door de wijsheid en gematigdheid der rechters en rechtsgeleerden geweken was, echter nog door vele personen in godgeleerde zaken, naar de bloote letter der Heilige Schriften en op een autoriteitsgeloof, zonder eigen-onderzoek, gedacht en gehandeld werd, en eindelijk, dat de duivel in zeer vele kerkredenen gestadig als de oorzaak van het zedelijke kwaad, als de gewone verleider van alle menschen, en als de verklaarde bijzondere vijand van de geloovigen en deugdgezinden werd voorgedragen, dan kan men het wel als mogelijk beschouwen, dat de uitgave van een werk, waarbij dit een en ander met kracht werd aangevallen, een algemeen gerucht moest verwekken.

De leer van Bekker moest aan velen geheel onverwacht voorkomen, en het was derhalve niet te verwonderen, dat de Godgeleerden en anderen zich geroepen beschouwden, om, ter handhaving van de oude leer, tegen den stouten aanvaller te velde te trekken.

Bekker zag zelf vooruit, »dat er een geweldige

kreet tegen zijn werk zoude opgaan; dat men hem voor een ketter zoude houden, omdat hij den duivel van de aarde bande en in de hel bond, opdat de Koning der heerlijkheid te vrijer heerschen zoude.” Hij voorspelde wel: »dat men hem voor een atheïst zoude schelden, wijl hij niet gelooven wilde, dat er twee verhevene wezens bestonden, het eene goed, het andere kwaad; dan, er mocht gebeuren wat er wilde, de liefde tot de waarheid drong hem, om eens recht uit de borst te spreken en het deksel van vooroordeel weg te nemen. Ware het niet bij velen, bij weinigen althans, en wel bij menschen, die onder het lezen van den Bijbel hun gezond verstand wilden gebruiken zoude hij bijval vinden en dank verdienen.”

Hij vond later *alle* deelen van deze voorspellingen ten volle door de ondervinding bevestigd, maar het is ons *thans* onmogelijk om van dit een en ander zulke breedvoerige berichten mede te deelen, als wij wel zouden wenschen.

Uit den aard der zake is het even ondoenlijk, om aangaande het uitgestrekte werk van Bekker, hetwelk met eene verstommende geleerdheid doorwrocht is, een eenigszins voldoende overzicht te geven.

Vermits hetzelve thans door den stroom der tijden is weggedreven, en aan verre de meesten onzer lezers waarschijnlijk geheel onbekend zal zijn, vermeenen wij het volgende te moeten zeggen.

Het werk is bij gedeelten, en wel in vier boeken, in het licht verschenen.

In het *eerste* boek heeft de schrijver de meeningen en begrippen der meeste oude heidensche volken, aangaande de goden en geesten, opgezocht en ontwikkeld. Hij gaat hierbij tot de vroegste tijden terug, begeeft zich in de donkerste wegen van het bijgeloof, en spoort de overblijfselen op, bij de nieuwere heidensche volken; alles met vergelijkingen, welke bijzonder leerrijk zijn en tot het kennen der waarheid leiden. Vervolgens gaat hij na, hoe die begrippen bij de Joden, Mohammedanen en Christenen zijn gekomen; en bewijst uit de boeken der kerkvaders, hoe deze heidensche denkbeelden over goden, ondergoden enz., allengskens in de Christelijke kerk zijn ingeslopen, gevoed en gebleven, en hierbij spaart hij zoomin de Onroomschen, als de Roomschen.

Naar zijn oordeel was dit geloof aangaande de *goede*, en vooral aangaande de *kwaad*geesten, eene schadelijke en grove dwaling, welke de gansche Christenheid onder de vrees van den duivel hield. Hij zoekt verder bepaaldelijk de bronnen op, waaruit deze wanbegrippen zijn ontstaan bij de Protestanten, en hiervan was een der voornaamste,

dat men fabelachtige overleveringen als waar aannam, daarnaar dan den Bijbel plooid, en eindelijk geloofde, dat men die fabelen zelf in de heilige boeken gevonden had.

In het *tweede* boek, hetwelk het voornaamste is van het geheele werk, trachtte hij *alle* plaatsen der Heilige Schrift, in welke van de werking der engelen en duivelen op aarde gesproken wordt, met zijne stellingen overeen te brengen.

Hij zegt, dat hij geeneten beteren raad weet, dan om de Schrift zoo te verklaren, alsof ze nooit door iemand vroeger verklaard was, de zaken uit den grond op te halen, den rechten draad na te sporen, en de beste vertalers en uitleggers tot behulp te nemen, om alzoo achter de waarheid te komen. Met een gevoel van dankbaarheid erkent hij hierbij zijne verplichting aan den beroemden taalkundige, Johannes Drusius, wiens handschriften, waarvan eene uitgestrekte verzameling van hetgene tot voorbereiding van eene nieuwe overzetting van de heilige boeken dienen konde, een voornaam deel uitmaakte, hem door koop waren ter hand gekomen. Hij meende ook hierom met eenige der verklaringen in de Staten-overzetting des Bijbels te mogen verschillen.

Hij ging verder bij dit alles uit van eene stelling van den vermaarden wijsgeer, Renatus Cartesius: »dat een geest eene denkende, en een lichaam eene uitgestrekte zelfstandigheid is; en hij vestte daarop zijn gevoelens, dat geen *denkende* geest in eenen staat van afgescheidenheid, hetzij *goede* of *kwade*, op *uitgestrekte* stoffelijke lichamen, inzonderheid op die der menschen, werken kunnen.»

Of Bekker bij dit alles niet te veel toegaf aan zijn stelsel van filosofie, en zijne uitleggingen der Heilige Schrift hiernaar geplooid heeft, willen wij niet beslissen, en evenmin, of hij niet hier en daar aanstoot heeft gegeven, door eene onkiesche hardheid zijner uitdrukkingen.

Hij verklaarde verder stellig: »dat de Bijbel geenszins alles werkelijk leert, wat men hem heeft laten leeren, en dat dit boek niet aan ons gegeven is, om ons met *alle* werken der natuur en derzelve eigenschappen bekend te maken.» Verder: »dat de Bijbelberichten, aangaande de werkingen der verhevene geesten in een oneigenlijken of allegorischen zin moesten verstaan worden»; en aangaande de leer der *kwade* geesten, waartegen hij bijzonder ijverde: »dat de duivel met zijne onderhoorigen in den afgrond aan de ketenen der duisternis geklonken ligt, en derhalve niet in staat is, om eenige de minste macht uit te oefenen op den mensch, die hier op aarde leeft.»

Zoodra deze beide boeken in het licht waren ge-

geven, ontstond er een storm in de Hervormde Kerk, van welke geen wedergade na 1618 en 1619 bestaat. Niet alleen kwamen er tegenschriften van allerlei aard, en daarna verweerschriften van Bekker zelven en zijne medestanders, maar ook alle Kerkeraden, Klassen en Synoden werden in beweging gebracht; en eindelijk werd Bekker, na ongelooflijk vele moeienissen en kerkelijke handelingen, als leeraar te Amsterdam afgezet en als onduidbaar verklaard in de Nederlandsche Kerk.

Nu scheen de man geveld, — maar — nooit heeft misschien eene poging meer tegen het doel der ondernemers gewerkt, dan de vervolging en afzetting van Balthazar Bekker.

Niet alleen was de Regeering van Amsterdam zoo wijs en rechtvaardig, dat men aanden veroordeelde de volle bezoldiging als leeraar tot aan zijn overlijden liet behouden, en de openstaande plaats onvervuld deed blijven, maar de vervolging zette vooral aan zijne leer eene bijzondere kracht bij, en wekte eene algemeene deelneming voor dezelve. Het zeggen van Tacitus: *punitis ingeniis gliscet auctoritas*, werd hier opnieuw bevestigd. De tegenschriften werden zoodanig beantwoord, dat zijne leer telkens als goud in het vuur beproefd voor den dag kwam.

Bekker zelf vond nu bij den stilstand te betere gelegenheid en te meer tijd, om het *derde* en *vierde* boek van *De Betooverde wereld* af te werken, en dit deed hij met eene gelijke kracht en verbaazende geleerdheid.

Alleen zij nog deswege gezegd, dat hij in het *derde* boek het algemeen gevoelen aangaande den omgang van den duivel met de menschen aantastte, en bewees, dat hetzelfde niet met de gezonde rede is overeen te brengen. Hij treedt hierbij in een wijdloopig onderzoek van het werk der tooverij en van alle plaatsen van de Heilige Schrift, waar van *toovenaars* gewag wordt gemaakt.

Hetgeen voorheen door deze en gene gedeeltelijk en nog somtijds met schroom was geleerd, omdat de oude leer in eene wolk van goddelijk gezag scheen te zijn ingehuld, werd hier in al zijnen omvang vrijelijk en onbedekt voorgedragen.

Bekker beschouwde verder deze drie eerste boeken, als loopende over: *quaestiones juris*, zaken van beoordeeling; hij meende nog ten overvloede in het *vierde* boek de *quaestiones facti*, de daadzaken, te moeten behandelen, en alzoo is de hoofzaak in dezen geworden de behandeling der vrage: »of het geloof aan de tooverij of spokerij op eene waarachtige ondervinding is gegrond of niet.»

Hij overweegt eerst, hoedanig eene getuigenis

van eigene ondervinding wezen moet, indien het gelden zal. »Vooral moet blijken,» zegt hij, »dat degenen, die zulk eene getuigenis zullen geven, vrij moeten zijn van vooroordeel en bangheid voor spoken of heksen. Ook dient men te weten, hoe ver de krachten gaan en waar ze stilstaan, omdat velen uit onkunde voor onnatuurlijk aanzien, hetgeen inderdaad natuurlijk is.»

Hij toont door vele voorbeelden, hoe iemand door lang waken en ongemakken zich kan verbeelden, zaken te zien of te hooren, welke buiten zijne hersenen niet bestaan. Daarna komt hij tot *spokerijen, bezetenheid en tooverij* door kunst en bedrog, en hier mag men zeggen, dat hij geheel zegpraalt.

Hij wikt, pluist en zift elke omstandigheid van een groot getal der vermaardste tooverijen en spokerijen, en toont het bedrog uit de eigene verhalen dergenen, die dezelve als *ware historien* hebben in het licht gegeven. Hier is het bijgeloof in de meest verborgene sluipwegen en holen opgezocht, en niets is er ter ontmaskering van het monster nagelaten.

Hebben wij ons bij het bericht aangaande de *drie eerste boeken* beklaagd, geene voldoende opgave te kunnen geven van de geleerdheid, schrandtheid en het oordeel des schrijvers; aangaande dit *vierde* boek kunnen wij nog minder naar wenschen gewagen van den ijver en heldenmoed. De waarheidsliefde, welke hem bezielde, om den chaos van volkssprookjes, overleveringen uit de middeleeuwen, vertelsels van bakerwijven en vroedmoeren, oudwijfsabelen, monnikenverhalen en bedriegerijen van baatzuchtige schurken te doorwoeten, is boven alle lofspraak.

Om tegen de buitenlandsche toover- of spookverhalen berichten en bewijzen te zoeken, heeft hij zich de ondankbare moeite getroost, de voortbrengsels der domheid, voor het gemeen in die tijden geschikt, te doorsnuffelen; de binnenlandsche spoorde hij zelf na, hij onderzocht het plaatselijke, of betrad het dorre spoor der lijfstraffelijke gerechtigheid; niets viel hem te lastig; niets liet hij onbeproofd, om aan te toonen, dat men tegen zijne hoofdleeringen geene *dadelijke* bewijzen konde aanvoeren.

Dit zij voor het tegenwoordige genoeg, wegens de werken en bemoeiingen van Bekker.

Verder zij nog hem aangaande gezegd, dat hij niet alleen zijne wenschen tot inlichting van, en een gunstig oordeel bij verstandigen vervuld zag, maar hij mocht nog bij zijn leven onberekenbaar gelukkige gevolgen zien van zijne menschlievende pogingen.

Zijn werk werd niet alleen met eene ongemeene graagte hier te lande gekocht, gelezen en beoefend, maar het werd eerlang in bijna alle talen van Europa overgezet. Hierdoor ter kennis gekomen van de andere, ten minste aan deze zijde der Alpen en Pyreneeën, vonden de geleerden nieuwe gronden in hetzelfde, om het bijgeloof te bestrijden, en vooral, om de redenen, welke voor de vervolging der gewaande tovenaars uit de Heilige Schrift werden aangevoerd, geheel te ontzenuwen. Overal werd alzoo de moed gewekt bij de tegenstanders der domheid en van het geweld, en overal vluchtten de duivels als het ware voor hetzelfde.

Geen voorbeeld is er, dat eenig boek een grooter gerucht heeft gemaakt; en wij durven er bijvoegen, dat waarschijnlijk geen ander meer gezegende gevolgen heeft gehad, vermits hetzelfde eene gewichtige omwenteling in de begrippen en handelingen van vele menschen heeft teweeggebracht.

De tegenschriften, wier getal *legio* was, geraakten eerlang in vergetelheid, en zijne hoofdleeringen werden gestadig meer en meer verspreid en door velen aangenomen.

Wij meenen deze kortelijk te kunnen opgeven, als volgt:

1. »Dat de goede en kwade geesten, engelen en duivelen, geene werkkraft of invloed hebben op den mensch of aardsche zaken.»

2. »Dat de eene mensch de duivel is van den ander, en dat de wereld of de eigene begeerlijkheid, den mensch tot het kwade verzoekt en verleidt.»

3. »Dat tooverij en alle andere gevolgen, uit het bestaan en de werkkraft van den duivel afgeleid, en de verbonden met dezen, of hersenschimmen zijn, of dwalingen, uit gebrek aan onderzoek, of volstrekte bedriegerijen.»

4. »Dat alle gerechtelijke vervolgingen, welke daarover hebben plaats gehad, onbillijk, gewelddadig en strijdig zijn geweest met Gods eere en het belang der menschen.»

Bekker vond niet alleen aangaande zijn werk de eigene voorspelling:

't Groeit tegen d' onlust op,

vervuld, maar het zeggen van eenen anderen dichter:

Het heldert met den tijd,

werd insgelijks bevestigd.

Hoe gevloekt, hoe verguisd het ook moge geweest zijn in den beginne, thans is er maar ééne stem deswege, te weten, dat hetzelfde, hoezeer het misschien niet zonder gebreken is, gewaardeerd moet worden, als het meeste van alle boeken te hebben bijgebracht, ter verzwakking der algemeene volksbegrippen, aangaande duivel en tooverij, en vooral tot verbanning van het bijgeloof in de gerechtshoven, ofrechtbanken in de omgelegene Rijken van Europa.

In Duitschland worden deze verdiensten door alle menschevrienden en rechtvaardigen erkend. Aldaar is door de vereenigde pogingen van de reeds geprezone geleerden, Schwager en Semler, een duurzame eerzuil voor Bekker gesticht, door de keurige vertaling van het werk *De Betooverde wereld*, met uitlatingen en toevoegsels, waardoor de waarde en de bruikbaarheid van hetzelfde aanzienlijk zijn toegenomen.

Ook in het Vaderland is bij de onpartijdige na-

komelingschap herziening gegaan over het vonnis der partijdige kerkelijken van zijnen tijd. Heeft men hem bij zijn leven verketterd, na zijnen dood is hij ten volle gerechtvaardigd. Uit de menigvuldige lofspraken hem aangaande, meen ik alleen te moeten aanwijzen, hoe billijk over Bekker en zijne bedrijven melding is, in het voortreffelijk groote werk van onze geleerde landgenooten A. IJpey en J. J. Dermout, en in eene vroegere fraaie *uitboezeming* van den verdienstelijken onderwijzer J. A. Oostkamp, getiteld: *Balthazar Bekker, een groot man*.

Bedriegt mij mijne hoop niet, dan zal Friesland nog eenmaal eene waardige hulde uit dankbaarheid bewijzen aan haren nuttigsten inboorling — aan den held, die zich verdienstelijk heeft gemaakt jegens het geheele menschelijke geslacht — aan den *grooten duivelbanner!*

(Uit: *Geschiedenis der Heksenprocessen*.)

HENDRIK VAN WIJN

werd geboren te 's-Hage, 21 Juni 1740; door zijn vader, die solliciteur-militair was, voor den krijgsdienst bestemd, trad hij op elfjarigen leeftijd als kadet bij de dragonders in dienst. Na 3 jaren verliet hij deze loopbaan, bezocht de Latijnsche school, daarna de Academie te Leiden, waar hij zich toelegde op de rechtsgeleerdheid en de vaderlandsche geschiedenis en in 1764 promoveerde met eene dissertatie *de jure aggerum* (over het dijkrecht). Met eenige jonge vrienden richtte hij eene letterkundige vereeniging op: *Minima Crescunt*. Zijne dichterlijke proeven, daar voorgedragen, hadden geene bijzondere waarde. Uit dat genootschap, in vereeniging met dergelijke te Utrecht en te Hoorn, ontstond in 1766 de *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, wier medestichter Van Wijn was. Advokaat te 's-Hage, beoefende V. W. de vaderlandsche letter-, geschied- en oudheidkunde. Pensionaris van Den Briel, toen, in 1779 van Gouda, nadat Haarlem en Dordrecht tevergeefs zijne diensten begeerd hadden, deelde hij straks in de onrust der staatkundige woelingen. Eerst koos hij de partij der Staten van Holland, trok zich, toen men de omkeering van aloude instellingen bedoelde, terug en volgde eene gematigde richting. Bij de komst van een Pruisisch leger, verhinderde hij de verplaatsing van den zetel der Staten van Holland uit 's-Hage naar Amsterdam. Na de gebeurtenissen in 't najaar van 1787, leide V. W. in Maart 1788 zijn post neder. Hij had intusschen velerlei diensten bewezen in belangrijke zaken o. a. betreffende den toestand der O. en W. I. Compagnie en de Admiraliteit van Friesland te Harlingen. Zijne rust besteedde hij, beurtelings toevend te Gouda, beurtelings op Zuiderbosc, bij 's-Hage, aan onafgebroken letterarbeid. Het lidmaatschap der Nationale Vergadering, waartoe het district der *Maze* of der *Zeegeaten* hem riep na de omwenteling van 1795, wees hij af, de benoeming tot Archivaris der Bataafsche Republiek nam hij, in 1802 aan, voorloopig voor 5 jaren, en vestigde zich weder te 's-Hage. Tot vasten Archivaris werd hij aangesteld, toen hij, tot tevredenheid van den Raad-pensionaris Schimmelpenninck, zijn ijver en bekwaamheid had getoond in het opsporen, onderzoeken en rangschikken van oude staatsstukken. Koning Lodewijk waardeerde hem, en hij werd benoemd tot ridder der Unie en lid der Tweede Klasse van het Instituut. De wegvoering der hem toevertrouwde staatsstukken naar Parijs wist hij te voorkomen. In 1812 werd hij bij keizerlijk besluit uit zijn ambt ontslagen, dat hij na Nederlands herstelling op nieuw verkreeg. De Kamer van Hoogen Raad van Adel kwam onder zijne medewerking tot stand. Tot in hoogen ouderdom bleef hij de vaderlandsche geschiedenis beoefenen. Nog op 76-jarigen leeftijd (1816) bracht hij belangrijke staatsstukken over van Mons naar 's-Hage. † 27 Sept. 1831.

Voornaamste geschriften: *Diss. hist.-jurid., quaedam circa Jus Aggerum sistens*, Lugd. Bat., 1764; *Bijvoegsels, aanmerk. en 2 dln. Nalezingen op Wagenaar's Vaderl. Hist.; Geschiedk. verh. betr. Zeeland*, in de verh. van het Zeeuwisch genootschap der Wetenschappen, Middelb., 1769—1790; *Historische en letterkundige avondstonden*, 's-Hage, 1800; *Huiszittend Leeven*, 6. st. m. pl., 's-Hage, 1801—1812; *Onderzoek naar den*

tijd der regeering van Wolfaart II en III, Heeren van Vere uit den Huize van Borsselen, Middelb., 1837, Letter- en geschiedk. aantekeningen op de Rijkskronijk van Jan van Heelu, betreffende den slag van Woeringen in het jaar 1288, uitg. d. W. J. A. Jonckbloet en A. W. Kroon, 's-Hage, 1840; Wetenswaardigheden uit de geschiedenis van Noord-Holland, (met Mr. A. van Halmael Jr. en B. A. Plemper van Balen), Hoorn, 1843; Verhandeling over de Bellen (van de kleederen), in de Werk. der M. der Nederl. Letterk. te Leiden, 4^e d., Leiden, 1779. Hij schreef eenige gelegenheidsgedichten en bezorgde een herdruk van zeldzame gedichten van Hugo de Groot, die echter niet in 't licht verscheen.

KAREL DE GROOTE.

Die Vorst, een der waardigste, die ooit tronen beklommen, was dien eernaam aan zijne uitmuntende begaafdheden, niet aan laffe vleierij, verschooldigd. Door de instelling en bestendige uitvoering van wijze wetten, door 't beloonen der goeden en het straffen der kwaden, met één woord, door verstand, beleid, rechtvaardigheid, dapperheid, en eenen, hem nooit verlatenden, ijver en geest van orde, was hij (die in 't jaar 772 aan 't gebied kwam) de liefde, 't ontzag, 't vertrouwen, de roem en 't geluk zijner volkeren, en wist zoo de algemeene zaken als die der bijzondere leden van den Staat, in vrede en oorlog, tot 'slands welvaart in dier voege te regelen, dat, terwijl hij slechts op één punt scheen te letten, aan alles ondertusschen eene meesterlijke hand werd gehouden, zonder dat het een om het ander eenigermate leed.

Niets echter ging hem meer ter harte, niets ook was eerlijker en nuttiger voor zijne wijdre strekte Staten, dan de bevordering der kennis in dezelve. De algemeene landswetten (*Capitularia*), door hem, met toestemming van 's lands Grooten, over het gansche Frankische Rijk gemaakt, en welke derhalve alle overwonnen volkeren, waaronder onze voorvaderen, verbonden (ofschoon hunne, daar niet tegen aanloopende, bijzondere gewoonten en gebruiken mede bevestigd waren geworden), zijn er, nog heden, de sprekende bewijzen van. Laten wij een oogenblik bij die bronnen stilstaan!

Alles hangt af van de eerste beginselen. Het schoolwezen trok Karel's bijzondere aandacht tot zich. Van de scholen der eerste geloofspredikers hier te lande heb ik reeds, met één woord, gewaagd. Karel gaf er een nieuw leven aan.

Gelijk de wetenschappen, in die tijden, alleenlijk berusteden bij de geestelijkheid, en de Keizer hun belang, deels uit godsdienstige, deels uit staatkundige oogmerken, voorstond, vermeerderde hij in de bisschoppelijke steden en elders de abdijen en kloosters van zijn Rijk, plaatste er de kundigste lieden aan het hoofd en gelastte denzelven, om, onder hun opzicht, door mindere maar bekwaame

meesters, het onderwijs der jeugd op de regelmatigste wijze te doen voortzetten, niet alleen voor zulken, die tot de Kerk werden opgeleid, maar ook voor leeken. Kinderen van grooten, van kleinen, van vrijen, van slaven, van christenen, van heidenen, moesten hier onderwezen worden, zoo in de eerste beginselen van godsdienst, als in het behoorlijk lezen, schrijven, zingen, rekenen en het aanleeren (waarover straks nader) der inlandsche, zeker der latijnsche, toen ook buiten de Kerk zeer gebruikelijke, taal, terwijl voor zulken, die verder wenschten te komen, de weg, zoo hierals buitenslands, gemakkelijker gemaakt werd. Tot dit laatste behoorde, dat men thans en, 't kan wel zijn, ook vroeger, eene school voor de Friesche jeugd te Rome had opgericht, evenals er meerdere scholen, ook van andere natiën, zich aldaar bevonden. Deze Friesche jongelingschap (ik behoef niet te herhalen, dat onze voorouders, in het algemeen, toen Friezen genaamd werden) was het, die Karel den Grooten, ten jare 800, blijdelijk inhaalde, toen hij Paus Leo den Derden in den zetel herstelde. Eene inhaling uit welke, sedert, de droomerijen van eenen tocht der Friezen naar Rome, en van hunne verovering van den Burcht aldaar ter hulp van den Keizer, gesmeed zijn.

Dan, om dichter bij huis te blijven, had reeds ten jare 787, op zijne derde Italiaansche reis, uit dat zelfde Rome, eenige taalkundigen (*Grammatici*) met zich gebracht, teneinde de letteren en zoogenaamde vrije kunsten (*Artes liberales*) in zijne landen door te zetten. Hij zond, ten dien einde, rondgaande brieven aan al de bisschoppen en abten van zijn Rijk. Mannen van den beroemdsten naam, in die tijden, werden nu niet slechts overeenkomstig de regelen van Benedictus, maar op 's Keizers bevel, verplicht, en zij achteden het zich tot eene eer, op gezette uren binnen hunne abdijen of kloosters, openbare lessen in vele takken van wetenschap te geven. Deze droegen den naam van *Scolastici* en zijn, te recht, aangezien voor de hoogleeraren van die en volgende dagen in Oost- en West-Frankrijk. De gestichten, in welke zij leerden, werden welhaast door eene groote menigte van geestelijken en we-

reldlijken bezoekt. De edelste vernuften werden op deze plaatsen gevormd, evenals in vervolg van tijd, op onze Academiën, die haar vervingen. En het spreekt vanzelf, dat dit alles ook gebeurde ten aanzien der geestelijke gestichten van ons land, die nu onder de bisschoppen van Utrecht stonden, omdat er geen schijn, laat staan blijk, is, dat die bisschoppen, van Karel's algemeene aanschrijving zouden uitgezonderd geweest zijn. — 't Is wijders klaar, dat voor deze scholen boeke-rijen benoodigd waren. — In een daartoe geschikt vertrek (*Scriptorium*), en met beter gevolg dan voorheen, werden goede afschriften gemaakt van de voornaamste werken, opdat er door den tijd geen gebrek aan zou zijn. Onbegrijpelijk is de zorg, welke Karel aanwendde bijzonderlijk tot herstel der feilen, die in de godgewijde geschriften, door vroegere afschrijvers, begaan waren. Hij had, zegt hij ergens, bevonden dat sommigen, schoon met de beste meening, evenwel verkeerde gebeden tot God opzonden, omdat zij naar bedorvene afschriften baden, en hij gebood daarom, dat voortaan niemand dan van genoegzamen ouderdom (*perfectae aetatis*) de Evangelieën, de Psalmen en de Misboeken zou mogen afschrijven. Ook verklaart hij op eene andere plaats, langs dezen weg alle bijbelsche boeken (die men weet, dat in dien tijd in de Roomsche Kerk nog gelezen werden) van feilen te hebben gezuiverd. 't Is waar, dit laatste wordt eigenlijk gevonden in eene aanschrijving aan de West-Franken, of tegenwoordige Franschen, terwyl Duitschland, en dus ook wij, tot Oost-Frankrijk behoorden. Maar wie zal zich durven vleien, dat het, hier te lande, alwaar de christelijke leer later ingang kreeg dan in West-Frankrijk, beter dan daar zal toegegaan zijn? Of wie zal vermoeden, dat, in dien stand van zaken, de Keizer minder voor de Oost-Franken, in wier midden hij zijn meeste verblijf had, dan voor die van 't Westen, zoude gezorgd hebben? en zulks wel, daar hij reedsten jare 777 de Utrechtsche Kerk begiftigd en dus zijne zucht voor dezelve betoond had. Ondertusschen deed het bovenverhaalde zooveel uit, dat de abten en bisschoppen zelve zich op 't nauwkeurig afschrijven toelagden. Alcuin, Hincmar en andere eerste vernuften van dien tijd gingen hierin voor, en een voornaam deel der toenmalige geleerdheid bestond er in. Ook was er tot het behoorlijk vergelijken en herstellen der bedorvene plaatsen, in zoovele schrijvers, als men toen nog overgehad zal hebben, zekerlijk veel oordeel en naarstigheid noodig, te meer, daar zich het afschrijven ook tot ongewijde schriften uitstreckte, die men, zonder deze voorzorg,

gewisselijk in nog minder getal en met meerdere feilen, bij 't herleven der wetenschappen, om en na de veertiende eeuw, zou hebben teruggevonden.

Karel evenwel hield zich met al de bovengemelde inrichtingen nog niet voldaan. De geestelijke gestichten moesten het alleen niet zijn, in welke de wetenschappen, met zooveelzorg, werden aangekweekt. 's Vorsten zucht voor de letteren was te groot, te onbepaald, om toe te kunnen laten, dat hij zelf of zijne kinderen en hofgenooten zouden verstoken zijn gebleven van een geluk, 't geen thans voor den minsten zijner onderdanen verkrijgbaar was geworden. Hij had ten dien einde, uit verscheidene gewesten, de naar gelang dier tijden geleerdste mannen aan zijn hof genoodigd. Zij werden er op de gunstigste en vereerendste wijze geplaatst en, naar de toenmalige zeden, met rijke abdijen als anderszins voorzien. Onder dezen bevonden zich een Italiaansche grijsaard, Petrus van Pisa genaamd, alsmede Alcuin, een Angel-Sax, uit Britannië. Karel, schoon thans niet ver van de vijftig jaren, schaamde zich niet (welk een voorbeeld voor volgende tijden!) deze twee tot zijne bijzondere leermeesters te nemen. Petrus onderwees hem in de Grieksche en Latijnsche spraakkunst, en Alcuin in de welsprekendheid en redeneerkunst, alsook in de sterrenkunde en het berekenen van derzelve loop, waarmede men om den invloed, dien men, reeds toen ten tijde en vroeger, aan 't gestarnte op de menschelijke zaken toeschreef, veel ophad. De laatstgemelde werd eerlang zijn lieveling en de groote hand, die, ten hove en elders, het lichaam der geletterden bestuurde, waarvan Karel de ziel bleef. Alles was hier gevestigd op goede orde en eendracht, en 't was een nieuw en treffend verschijnsel, den eersten generaal, den eersten staatsman, den eersten Vorst der bekende wereld gemeenzaam in den kring of onder het gehoor dezer uitmuntenden te zien verschijnen. Hier, geen oppergezag gevoelende, dan om hen te beschermen, voerde hij, die anderszins, daar het pas gaf, zijne meerderheid zeer wel wist te doen gelden, eene soort van gelijkheid in, en verkoos een medelid gerekend te worden van dit eerwaardig gezelschap. Ja, daar Alcuin vermaak vond om, naar 't gebruik ook der Romeinsche tijden in Gallië, elkander kunstnamen te geven, sluitende op ieders bijzonderen smaak of hoedanigheden, kreeg Karel ook den zijnen. Hij heette, in die betrekking, *David*, zooals Alcuin zelf *Flaccus*, de kanselier Angilbert *Homerus*, Riculf, sedert aartsbisschop van Mentz, *Damoetas* genaamd werden. Men legde zich toe, om de oude schrijvers, gewijde en ongewijde, in

hunne oorspronkelijke talen en de beste handschriften te lezen en, om hiertoe beter te geraken, had Karel zich een voortreffelijke boekerij verzameld, waarvan het nadenken nog eerbied verwekt. Of zijne landen, of onze omtrek, hem hiertoe ietsverschaff hebben, weet ik niet, schoon het echter wel zou kunnen zijn, dat ruim eene eeuw te voren, hier omstreeks, uit den roof der volkeren, eenige stukken gescholen hebben. Ten minste Paus Martin kan niet zeer vreemd van dit denkbeeld geweest zijn, toen hij, omstreeks de helft der zevende eeuw, aan Amand, bisschop van Maastricht, verzocht, om, indien mogelijk, hem uit *de afgelegenste plaatsen van Germanië* het boekverlies aan te vullen, 't geen men in Italië, door den inval van vreemde natiën, geleden had. Dan hoe dit zij, Rome herstelde zich ras ten deze. Wij zagen reeds, dat er thans de letteren bloeiden, en men behoeft niet te twijfelen, of Karel's invloed op dien Stoel zal hem van daar alles, wat tot zijn oogmerk noodig was, hebben doen verkrijgen. Ook gevoelt men lichtelijk, dat Britannië, waar men thans veel werk van de wetenschappen maakte; waar Karel, zoo met andere Vorsten als met Offa, Koning van Mercie, zeer bevriend was; waar Benedictus, bisschop van Canterbury, eene schoone boekerij, ook van Hebreeuwse en Grieksche handschriften, waaronder een uitmuntende Homerus was, had opgericht; en waar Alcuin, vóór hij in Karel's dienst trad, opzichter was geweest van den vermaarden boekschat van Egbert, Bisschop van York — men gevoelt, herzegik, lichtelijk dat ook Britannië hem rijke afschriften zal hebben gezonden, die hij door daartoe bekwame handen weder deed afschrijven. Zooals men ook wijders vindt, dat de Arabieren, thans meesters van Syrië, Egypte, een groot deel van Afrika, Spanje en Griekenland, en die, in hunne Aziatische veroveringen, voornamelijk vele Grieksche en andere boeken met zich gesleept hadden, verscheidene derzelve aan Karel toeschikten, bijzonderlijk zulke, op welke hun meeste smaak was gevallen, dat is die tot de wijsbegeerte van Aristoteles, tot de natuur-, wis- en sterrenkunde, betrekking hadden, en die zij, voor een groot deel ten minste, uit het Arabisch in het, hun zeer gemeenzaam, Grieksch hadden overgezet, uit welke taal de Keizer dezelve in het Latijn deed overbrengen.

Met zulk een luister blonk het hof van Karel den Grooten en verspreide zijne glansen, zoo over de geheele Wester-wereld, als voornamelijk over zijn Rijk, en allerbijzonderst, gelijk men natuurlijk mag vermoeden, over die plaatsen, die

het digtst bij Aken, den hoofdzetel van zijn gebied, gelegen waren, en dus mede over deze landen, welker geloofspredikers, bijzonder Bonifacius en Ludger, door Alcuin, die 't leven van den eerstgemelde beschreven heeft, reeds zeer hooggeacht werden. Ook weet men, voor 't overige, dat de Vorst dikwerf te Nijmegen vertoefde, alwaar hij een uitmuntend paleis had opgericht, dan welks eerwaardige en, door den alles verblindenden tijdzelven, zoolang geëerbiedigde verblijfselen, helaas! in onze tijden, en (hoe zal het de kunstminnende nakomelingschap gelooven!) door Nederlandsche handen, zijn gesloopt geworden.

De kennis der letteren was, onder 's Keizers bescherming, zoozeer toegenomen, dat de Latijnsche taal, welke sinds een geruimen tijd die van den Staat en der Kerk was geweest, dit thans ook van het hof werd. Men schreef er in aan vrouwen. Ook zal de verbetering der bijbelsche geschiedenis tot dezen tijd moeten gebracht worden. Doch 't verhaal dat Karel, in 't laatst van zijn leven, de vier Evangelisten zou hebben verbeterd naar de Grieksche en Syrische overzetting, zou ik niet letterlijk opvatten, maar liever zoo, dat die verbetering door anderen, op zijnen last, zal volvoerd zijn geworden. Immers Eginhard zegt wel, dat Karel 't Latijn verstond en sprak, als zijne eigen taal, en dat hij 't Grieksch beter verstond dan uitsprak, maar van het Syrisch zijgt hij geheel, en er zal licht hier niet meer aan zijn, dan aan 's Keizers tocht naar 't Heilige-Land, waarvan zooveel is verteld, en die, zoo men 't gelooven wil, door de Friese Vorsten, Jan, zoon van Adgillus, en Adel Adeling, zou beschreven zijn geweest.

Trouwens men beschouwt de daden van beroemde lieden, voornamelijk in lang verloope tijden, niet zeldzaam met een vergrootend oog, en dit moet ons, ook hier, omzichtig maken. Want tot welk een trap van aanzien de letteren ook thans gerezen waren, men dient dit altoos op te nemen (zooals ik met een woord reeds heb aangevoerd) naar gelang van die, kort te voren nog zoo duistere dagen, en men zou veel te ver gaan, indien men den toenmaligen staat der wetenschappen eenigszins gelijk wilde stellen met dien, welken wij weten, dat eene gestadige nazoeking, oordeelkundige overpeinzing en herhaalde bewerking, bijzonderlijk in de twee laatst afgeloopene eeuwen, bij onze en andere natiën heeft doen geboren worden, en die God geve, dat in deze dagen niet verloren ga! waartegen elk in zijn vak alle krachten behoorde in te spannen.

Maar weder ter zake! Alles is, en was ook voorheen, betrekkelijk. De val van 't Romeinsche gebied had de grondvesten van het Rijk der wetenschappen niet slechts geschud, maar deels omgekeerd. Menschen, boeken, kunsten, gebouwen waren vernield. Het sterfelijk vermogen reikte niet ver genoeg, om een volkomen herstel te bewerken. Een Karel zelf schoot hier te kort. Nooit wordt men van dit alles meer overtuigd, dan wanneer men de beste geschriften van dien tijd met een bedaard oog inziet. Hoe gemeenzaam het Latijn was, 't is zelden zuiver, indien men eenige weinigen, bijzonderlijk Eginhard, die Karel's leven schreef, uitzondere, en die, zoo hij onder de hofgeleerden een kunstnaam gedragen heeft, dien van *Suetonius* (wiens stijl en taal hij nauwkeurig volgde) verdiende. Bepaaldelijk nopens Alcuin, hoezeer hij iets van Hebreuwsch en Arabisch en, verder het Latijn en misschien meerdere talen, behalve 't Angelsaxisch, verstond, ziet men dikwijls den kwaden smaak, niet min van den tijd dan van den man, als op eene zee van onbekoekte kennis drijven en, in de verklaring bijzonder der gewijde bladeren, naar geheimen duikelen, die slechts in de hersenen van den zoeker verscholen waren, gewoon den letterlijken zin der woorden te veronachtzamen, om, het koste wat het wilde, er een verborgen zin uit te wringen. Hij begreep ongelukkiglijk, dat de wetenschappen vervat werden in zeven hoofdpunten, waarvan de drie eerste waren de spraak-, welsprekendheid en redenkunst (*Grammatica, Rhetorica en Dialectica*), en de vier laatste de reken-, zang- of speel-, meet- en sterrenkunde (*Arithmetica, Musica, Geometria en Astronomia*): alle welke met den algemeenen naam der zeven vrije kunsten (*artes liberales*) gedoopt werden. In vele scholen werden slechts de drie eerste onderwezen. Die ze alle zeven kende, was een meester in geleerdheid en, indien hij verder wilde gaan en als ware het een stap doen buiten den kring der gewone menschelijke wijsheid, wees men hem naar Boëtius, die, in de zesde eeuw, behalve verscheidene werken over de gezegde vrije kunsten en andere stoffen, bijzonderlijk eene Latijnsche overzetting der wijsbegeerte van Aristoteles gemaakt had, maar die nu, door de nieuwe overzetting en bijvoeging der Arabieren, vele veranderingen had ondergaan. Ook wees men hem tot de Latijnsche werken van Cassiodorus, tijdgenoot van Boëtius, die mede, behalve over de zeven vrije kunsten en eenige andere werken, voornamelijk eene verhandeling had geschreven *over de wijze, hoe de gewijde geschriften te lezen*.

Zoo stond het ten dezen tijde; doch met dit alles moet men de gedachtenis van Karel den Groeten zegenen en de veelvuldige moeite, die wij zagen dat hij nam, om het zoo ver nog te brengen, als hij deed. — Waarlijk, wat was er van de wetenschappen en de kennis der vroegere tijden geworden, indien hij er niet geweest was? De volgende eeuwen leefden, nog zeer lang, in de schemering van het licht, 't geen hij ontstoken had, en de besten van haar vulden het nu en dan wat aan. — Bijzonderlijk vergat hij, door het geven van onderwijs in vreemde talen, zijne moederspraak niet. Dat hij eene Duitsche overzetting van het Nieuwe Testament, gelijk sommigen denken, zou hebben laten maken, kan ik niet zien op bewijs van eenigen echten ouden schrijver te steunen; maar 't is evenwel zeker, dat hij eene Duitsche spraakkunst heeft begonnen en aan de maanden, die de Franken, in zijnen tijd, deels met Latijnsche (wij doen het ook nog), deels met Duitsche, bewoordingen noemden, Frank-Duitsche namen heeft gegeven, zooals hij insgelijks aan de winden deed en, wijders, verscheidene Duitsche gedichten, denklijk den lof der vorige Frankische Koningen vermeldende, in geschrift liet brengen. Ook vind ik in Karel's wetten, 't is waar, wel geen volstrekt bevel, om aan de jeugd eenig onderwijs in de landtaal te geven; maar moet men hieruit besluiten, dat het aanleeren der letteren, spellen, lezen en schrijven in dezelve geen plaats zal gevonden hebben? Is het te denken, dat een Vorst, die deze toen zeer ruwe taal, door het eigenhandig vormen eener spraakkunst, tot regelen zocht te brengen, zoodanig verzuim ten aanzien zijner onderzaten zou hebben kunnen plegen? er, dat wel, daar zelfs één zijner voorzaten, Koning Chilperic, reeds in de zesde eeuw die taal met eenige letteren had willen aanvullen? Buitendien, en zonder te zeggen, hoe Karel op het aanleeren van het Onze Vader en de artikelen des Geloofs, ook zelfs door de minstkundigen, gesteld was, en hoe, onder zijn invloed, op de Kerkvergadering van Tours, ten jare 813, werd besloten, dat de bisschoppen van Oost- en West-Frankrijk in het Duitsch of Romaansch moesten prediken, kan men eenvoudig vragen: hoe schreef dan Othfrid, die onder Karel's zoon, Keizer Lodewijk, en zijnen kleinzoon, Lodewijk Koning van Germanië, bloeide, de Duitsche berijming der vier Evangelien, zoo hij bevorens het lezen en schrijven in het Duitsch niet geleerd had? En, had hij het geleerd, wanneer dan? De bekende tijd van zijnen bloei, of schoon het juiste jaar zijner geboorte niet bekend is, brengt zijne jeugd tot de laatste jaren van Ka-

rel's regering of tot de eerste van Lodewijk. Maar, wat meer is, men heeft reden, om thans voor genoegzaam zeker te houden, dat er, reeds vóór Karel's tijd, Duitsche stukken, zelfs betrekkelijk tot den godsdienst, al is het niet in onzen tongval, geschreven zijn, waarover anderen gehandeld hebben; en het is dus niet te betwijfelen of, daar thans alles meerder bloeide, men derhalve ook onder Karel, het aanleeren van lezen en schrijven in het Duitsch niet zal verzuimd hebben.

Karel stierf op den 28sten van Louwmaand des jaars 814, in den ouderdom van 72 jaren, tien jaren na zijnen vriend Aleuin, beiden te vroeg voor de letteren. Bij zijnen uiterste-wil had hij gelast, dat zij, die zijne boeken voor zich wenschten te hebben, (ik denk, dat hij op zijne erfgenamen zag), dezelve voor een behoorlijken prijs, uit te deelen aan de armen, zouden vermogen in te koop.

(Uit: *Huiszittend leven*.)

WILLEM BILDERDIJK

werd 7 Sept. 1756 te Amsterdam geboren. Zijn vader was Izaäk B., med. Doet. en Opziener van 's lands Zegel en Collective middelen over Amsterdam, Amstel- en Goiland, zijne moeder Sibilla Duizenddaalders; hij was de 4de van een 7tal kinderen. Reeds in zijne vroege jeugd toonde hij zeldzame vlugheid en vatbaarheid, hij kennisdorst en sterk geheugen. Aan zijn vader dankte hij, bij zijn liefde voor Oranje, zijne eerste wetenschappelijke ontwikkeling: van hem leerde hij lezen, schrijven, rekenen, italiaansch boekhouden, Grieksch, Latijn, nieuwere talen. Verbazend veelsoortige kennis verzamelde hij van der jeugd af. De woeligheid der tijden, waarhi hij leefde, oefende beslissenden invloed uit op zijn lot en zijn werken. Maar ook te midden van groote beroeringen, van eigen kommer en lijden, arbeidde hij met reuzenkracht aan het herstel derkwinende Nederlandsche letterkunde en wierp op menige wetenschap het licht van zijn genie.

In 4 tijdperken verdeelt men de geschiedenis van zijn leven en werkzaamheid: het eerste van zijn optreden op het gebied der dichtkunst tot zijn ballingschap in 1795; het tweede tot op zijn terugkomst in het vaderland onder Koning Lodewijk; het derde van 1806 tot 1819, toen hij met zijne uitgave van Schotsman's *Eerezuil op de Synode van 1618* en 1619 den strijd begon den tijdgeest; het vierde van 1819 tot op zijn dood.

Door een ongemak aan den linkervoet tot eenzaamheid gedwongen, vormde hij zich door eigen oefening en trad reeds op 15jarigen leeftijd als dichter in de *Vaderl. Letteroef.* op met zijn *Bijschriften op de tafereelen uit Joseph's leven*, afzond. in 1830 gedrukt; een jaar later vertaalde hij een Zangspel *Het Orakel* (nog onuitgegeven.)

Tot in 1780 bestuurde hij als boekhouder mede zijns vaders zaken; lichaamszwakte verbood hem den begeerden krijgsdienst. In 1780 ging hij te Leiden de rechtsgeleerdheid beoefenen, waarin hij twee jaren later promoveerde. Hij vestigde zich te 's-Gravenhage als Advokaat, waar hij zich roem en vijanden verwierf, vooral in en na 1787, door het verdedigen van Oranjegezinden. Vol van velerlei letterkundige plannen, werd hij, om zijn gehechtheid aan het huis van Oranje, in 1795 verbannen, met verlies van bijna al zijn boeken en geschriften. Hij week naar Hamburg, toen naar Engeland, weder naar Duitschland, waar hij zich 't langst ophield in Brunswijk: in zorg en kommer openbaarde hij steeds de vruchtbaarheid van zijn geest. Na 10 jaren keerde hij onder Koning Lodewijk terug. Monarchaal- en Oranje-gezind, blaakte hij beurtelings voor den tijdelijken Vorst en het verdreven Stamhuis, maar aan Nassau hing toch zijn hart. Zijn grootste meesterstukken dagteekenen uit het 3de tijdvak van zijn leven. Na Lodewijks vertrek in armoë gedompeld, wachtte hij van Oranje's terugkomst heil voor 't vaderland en voor zich zelve. Maar teleurgesteld en miskend, ontweek hij, 1817, zijne moederstad en vestigde zich te Leiden, waar hij, strijdend tegen den tijdgeest, tal van dichtstukken en wetenschappelijke werken voortbracht, voorlezingen hield, vooral over vaderlandsche geschiedenis, en op menig jongmensch o. a. Da Costa beslissenden invloed uitoefende. In 1827 verliet hij Leiden voor Haarlem, waar hem 16 April 1830 zijne gade ontviel. Hoog vereerd en diep verguisd, bitter klagend, heftig strijdend, met zichzelf bezig boven velen, naar buiten weekend boven allen, eindigde hij zijn rijk en droevig leven 18 Dec. 1831, te Haarlem.

Voornaamste geschriften: Proza: *Brief van den Navolger van Sophocles' Edipus*, Amsterd., 1780; *Bekroonde Verhandeling over het verband van Dichtkunst en Welsprekendheid met Wijsbegeerte*, Leiden, 1780, herdr. Amsterd., 1836; *Specimen Academicum inaugurale, exhibens theses aliquot selectas, ex diversis juris Capitibus depromtas*, Lugd. Bat., 1782; *Redevoering over de voortreffelijkheid der Schilderkunst, in derzeiver voorwerp beschouwd*, 's-Hage, 1794; *Verhandeling over de Geslachten der Naamwoorden in de Nederduitsche Taal*, Amsterd., 1805, 2^e dr. Amsterd., 1818; *Verlag van de Commissie der Taalkundige Werkzaamheden, betrekkelijk de Bastaardwoorden, uitgebragt in de Vergadering der Tweede Klasse van het Koninklijk Instituut op den 8sten van Bloemaand 1809*, (door Bilderdijk, M. Siegenbeek, P. Weiland, J. H. van der Palm en J. W. Bussingh), 1809; *Pestel, Gedachtenisrede*, Leiden, 1809; *Kort verhaal van een aanmerkelijke Luchtris en Planeetontdekking*, Uit het Russisch vertaald, Groning., 1813; *Geologie, of Verhandeling over de Vorming en Vervorming der Aarde*, Groning., 1813; *Een Protestant aan zijne Mede-Protestanten, ter gelegenheid van de afschetsing der voortreffelijkheid van den Katholijken Kerkleer*, door J. G. Le Sage ten Broek, Amsterd.,

1816; *Gulielmi a Teisterbant (Dict. Bilderdijk) Icti Observationum et Emendationum libri duo*, Lugd. Bat., 1819—1820; *Van het Letterschrift*, Rotterdam, 1820; *Taal- en Dichtkund. Verscheidenheden*, 4 dln., Rotterdam, 1820—23; *Nieuwe dito*, 4 dln., ald. 1824—25; *Verhandelingen, Ziel-, Zede- en Rechtsleer betreffende*, Leiden, 1821; *Echte stukken, betreffende de uitzetting in Maart 1795, 1821; Geslachtlijst der Nederduitsche Naamwoorden, op stellige taalgronden gevestigd*, 2 dln., Amsterd., 1822, herdr., onder den titel: *Verklarende geslachtlijst*, 3 dln., Amsterd., 1832—34; *De Bezwaren tegen den Geest der Eeuw, van Mr. I. da Costa, toegelicht*, Leiden, 1823; *Bijdragen tot de Tooneelpoëzij*, Leiden, 1823; *Aan de Roomsche-katholiken dezer dagen*. (Door een Protestant), Leiden, 1823; *Over een oud Amsterdamsch volksdeuntjen*, Leiden, 1824; *Nederlandsche Spraakleer*, 's-Hage, 1826; *Grondregelen der Perspectief of Doorzichtkunde*, Dordr., 1828; *Korte Aanmerkingen op Huydecopers Proeve van Taal- en Dichtkunde*, Amsterd., 1828; *Epistola de collatione Legum Mosaicarum et Romanarum, nec non specimen Emendationis Edicti Imperatorum Diocletiani et Maximiani contra Manichaeos*, Rotterdam, 1829; *Aan den Heer Le Sage ten Broek, in antwoord op zijn openbaren brief*, Amsterd., 1829; *Woordenboek voor de Nederduitsche Spelling*, 's-Hage, 1829; *Beginsels der Woordvoorschijning*, Leeuward., 1831; *Geschiedenis des Vaderlands*, uitg. door H. W. Tydeman, 13 dln., Amsterd., 1833—39; *Nagelaten opstellen van godgeleerden en Zedekundigen inhoud*, 2 dln., Amsterd., 1834; *Mengelingen en Fragmenten*, nagel. door B., Amsterd., 1835; *Brieven*, 5 dln., Rotterdam, 1836, 37; *Briefwisseling van Mr. W. B. met M. en H. W. Tydeman*, 2 dln., Sneek, 1866—67.

Poezie: Drie bekroonde Prijsverzen bij het Leidsche Genootschap, over den *Invl. der Dichtk. op het Staatsbestuur en De Ware Liefde tot het Vaderland* (één met goud en één met zilver); en één Prijsvers bij het Haagsche Genootschap: *Kenschets onzer Voorvaderen*, 1776. Alleen *De Ware Liefde* herdr., 's-Hage, 1828; *Mijn Verlustiging*, Leiden en Amsterd., 1781; *Vertelling voor de Minnedichteren en hunne Lezoren*, 1781; *Bloemtjens*, Amsterd., 1785, herdr. Amsterd., 1836; *Tyrléus' Krigszangen*, 't oorspronkelijke Grieksche gevolgd, Amsterd., 1787; *Elius*, Romance, Amsterd., 1788; *Vertoogen van Salomo*, Amsterd., 1788; *Ode*, 1791; *Treurzang van Ibn Doreid*, in Nederduitsche dichtmaat overgebracht, 's-Hage, 1795, 2e dr., 's-Hage, 1808; *Mengelpoezij*, 2 dln., Amsterd., 1799, herdr. Rotterdam, 1823; *Het buitenleven, in vier zangen*, (naar Delille), Amsterd., 1803, 2^e dr., Rotterdam, 1821; *Poezij*, 4 dln., (met Vrouwe K. W. B.), Amsterd., 1803—1807, 2^e dr., Rotterdam, 1822, 4 dln.; *Mengelingen*, 4 dln., Amsterd., 1804—1808, 2^e dr., 's-Hage, 1828, 4 dln.; *Vaderlandsche Oranjezucht*, (Amsterd.), 1805, herdr. 1841; *Fingal, in zes Zangen*, naar Ossian gevolgd, 2 dln., Amsterd., 1805; *Napoleon*, Ode, 's-Hage, 1806, herdr., 1824; *Nieuwe Mengelingen*, 2 dln., Amsterd., 1806, 2^e dr., Groning., 1817; *Prins Karel Napoleon*, 1807; *Aan den Koning*, 's-Hage, 1807; *Zegfeest*, Ode, 's-Hage, 1807; *De ziekte der Geleerden*, Amsterd. en 's-Hage, 1807, 2^e dr., Rotterdam, 1828 kl. 8°, en ald. 1829, gr. 8°. Op nieuw uitgeg. met aant. door prof. J. David, Leeuw., 1848; *De Mensch*, Popes Essay on Men gevolgd, Amsterd., 1808, 2^e dr., Rotterdam, 1829; *Kallimachus' Lofzangen*, Amsterd., 1808; *Lijkzang op Sebald Fulco Johannes Rau*, Haarl., 1808; *Leydens Ramp*, met afbeeldingen, Amsterd., 1808; *Vreugdezing*, 's-Hage, 1808; *Odilde*, 's-Hage, 1808; *Najaarsbladen*, 2 dln., 's-Hage, 1808—1809; *'s Konings komst tot dea Throon*, Feestviering, (met Vrouwe K. W. Bilderdijk), Amsterd., 1809; *Aan de Weduwe des Kunstschilders Scheffer*, 1809; *Wapenkreet*, 1809; *Bath hernomen*, 1809; *Verspreide Gedichten*, 2 dln., Amsterd., 1809; *Hulde Aan Zijne Keizerlijke en Koninklijke Majesteit*, 1810; *Echtereiging van Keizer Napoleon*, Amsterd., 1810; *Winterbloemen*, 2 dln., Haarl., 1811; *Krigsdans*, (1813); *Nieuw Liedboekje*, op aangename en bekende wijzen, strekkende tot opwekking van vaderlandschen moed en gepaste vreugde, in deze belangrijke dagen, (November 1813), door Mr. W. Bilderdijk, Vrouwe K. W. Bilderdijk, Mr. S. I. Z. Wiselius en C. van Marle, Amsterd., 1^e en 2^e dr., 1813; *Hollands Verlossing*, 2 dln., (met Vrouwe K. W. Bilderdijk), Haarl., 1813—1814, herdr. Leiden, 1833; *Affodillen*, 2 dln., Haarl., 1814; *Wapenkreet*, Lierzang, Amsterd., 1815; *Willem Frederik, Koning der Nederlanden*, Amsterd., 1815; *Vaderlandsche Uitboezemingen*, (met Vr. K. W. B.) Leiden, 1815; *De Dieren*, Dichtstuk, Amsterd., 1817; *Nieuwe Uitspruitsels*, Rotterdam, 1817; *Wit en Rood*, 2 dln., (met Vr. K. W. B.), Rotterdam, 1818; *Nieuwe Dichtschakeering*, 2 dln., (met Vr. K. W. B.), Rotterdam, 1819; *Ter Nagedachtenis van Julius Willem Bilderdijk*, (met Vr. K. W. B., S. I. Z. Wiselius en I. da Costa), Leiden, 1819; *De Ondergang der eerste Wereld*, I—V Zang, Amsterd., 1820, herdr. in kl. 8°. Leeuw. 1834, en op nieuw uitgeg. met aant. en verhand. door Da Costa, ald. 1847; *Perzius' Hekeldichten, vrij en in toepassing op onzen tijd nagevolgd*, Rotterdam, 1820; *Zedelijke Gispingen*, Rotterdam, 1820; *De Muis- en Kikkorschkrjg*, Homerus nagezongen, 1821, 2^e dr., Utr., 1835; *Vertellingen en Romances*, Nieuwe uitgave, Rotterdam, 1821; *Sprokkelingen*, Rotterdam, 1821; *Ter Uitvaart van den WelEerwaardigen Heere Nic. Schotsman*, Leiden, 1822; *Krekelzangen*, 3 dln., Rotterdam, 1822—1823, 2^e dr., Amsterd., 1835; *De derde October*, (Leiden), 1823; *Spreuken*, (Leiden), 1823; *Rotsgalmen*, 2 dln., Leiden, 1824; *Op den woord van den Hertog d'Enghien*, Leiden, 1824; *Aan Leyden*, op den twaalfden van Loumaand, Leiden, 1824; *Bij de feestviering der Leydsche Hoogeschool*, Leiden, 1825; *Chassinet-versje*, (Leiden, 1825); *Navonkeling*, 2 dln., Leiden, 1826; *Opraking*, later Dichtstukjens, Dordr., 1826; *Nieuwe Opraking*, Dordr., 1827; *Afscheid aan Leyden*, Leiden, 1827; *De voet in 't Graf*, jongste Gedichten, Rotterdam, 1827; *Spreuken en Voorbeelden van Mustih Eddin Sadi*, getrokken uit zijn *Rozengard*, Rotterdam, 1828; *Nakbank*, gedichten, Dordr., 1828; *Avondchemering*, Brussel, 1828; *Fermaking*, Rotterdam, 1828; *Nieuwe Fermaking*, Rotterdam, 1829, beide 2^e dr., Zutphen, 1833; *Proeve eener navolging van Ovidius Gedaanteverwisselingen*, Amsterd., 1829; *Ter nagedachtenis van Mr. J. Hynloope*, Rotterdam, 1829; *Schemerschyjn*, nieuwe gedichten, Gent, 1829; *Nasprokkeling*, Brussel, 1830; *Het Nicotiaansche Kruid, en Uitzicht op mijn dood*, voorafgegaan door een *Levensbericht des Dichters*, (door H. Maronier), Rotterdam, 1832. Dramatische werken: *Edipus, Koning van Thebe*, Treurspel, het oorspronkelijke van Sophocles nagevolgd. Waarbij gevoegd is een Voorafpraak over het Tooneelspel der Ouden en Hedendaagschen, dit Treurspel betreffende, Amsterd. 1779; *Deukalion en Pyrrha*, tooneelstuk, Amsterd., 1785; *De dood van Edipus*, treursp., het oorspronkelijk van Sophocles nagevolgd, Amsterd., 1789; *Floris de Vijfde*, treursp., Amsterd., 1808, 2^e dr., Rotterdam, 1828; *Treurspelen*, 3 dln., (met Vrouwe K. W. B.), 's-Hage, 1808—1809, 2^e dr. Utr. 1836; *De Cykloop*, Saterspel, naar het Grieksch van Euripides, Amsterd., 1828; *Dichtwerken, Uityg. onder toezigt van Mr. I. da Costa*, 16 dln., Haarl., 1856—59.

Uitgaven van anderer werken: *Nagelaten Dichtwerken van Jongvrouw Juliana Cornelia baronesse de Lannoy*, Leiden, 1783; *De Geuzen, Vaderlandsch Dichtstuk*, van Jonkheer Onno Zwier van Haren (met Feith), 2 dln., Amsterd., 1785, laatste uitg., 's-Hage, 1826; *Lijkgedachten van Zijne Doortuchtige Hoogheid Prins Willem de Vijfde*, door Dr. Johannes le Francq van Berkhey, met *Opdracht, Voorrede, Lykzang en Aanteekeningen* van Bilderdijk, Amsterd., 1806; *Exposition et défense de ma théorie de l'organisation végétale*, par Mr. Brisseau-Mirbel, la Haye, 1808, herdr. te Parijs, 1811; *Eerezuil, ter gedachtenis van de voor twee honderd jaren te Dordrecht gehoudene Nationale Synode, opgerecht door Nicolaas Schotsman, Predikant te Leyden*, 2e dr., Leiden, 1819; *Proeve over de werking en invloed der Geesten*, door G. E. W. Dedekind, uit het Hoogduitsch vertaald, Haarl., 1820; (H. D. Hermes) *Betrachtelingen bij het ziekbedde*, uit het Hoogd., Haarl., 1820; *Mac-Benac, of het stellige der Vrijmetselarij*, door F. W. Lindner, naar den derden druk, uit het Hoogduitsch vertaald, Leiden, 1820; *Het Bewijs en Gezag der Christelijke Openbaring*, door Thomas Chalmers. Naar den zesden druk, uit het Engelsch vertaald, Haarl., 1820; *P. C. Hooft's Gedichten, met ophelderende aanteekeningen*, 3 dln., Leiden, 1823; *De Geboorte van J. C. of Kerstdag in eene Leerrede* van J. H. Merle d'Aubigné, uit het Fransch vertaald, Leiden, 1826; *C. Huygens' Korenbloemen*, Nederlandsche Gedichten, met ophelderende aanteekeningen, 6 dln., Leiden, 1824—1825; *Heldinnenbrieven door Pieter van Schelle*, Dordr., 1825; *Jaannes Antonides v. d. Goes, Gedichten*, met ophelderende aanteekeningen, 2 dln., Leiden, 1827; *H. I. Spieghels Hartspiegel in nieuwer taal- en dichtmaat overgebracht*, Amsterd., 1828; *Redevoeringen des heiligen Oudvaders Chrysostomus*, uit het Grieksch overgebracht, Breda, 1832; *Kerkredenen van J. H. Merle d'Aubigné*, uit het Fransch vertaald en met aant., Amsterd., 1833.

BRIEF AAN ADRIAAN LOOSJES PZ.,
TE HAARLEM.

Wel Edele Heer!

Het is, inderdaad, iets zonderlings, dat bij de bewerking van Van Harens Geuzen mijne aandacht nooit op de nasporing van het eerste Oranjedragen gevallen is. Schrijf dit daaraan toe, dat de tekst des Auteurs er nergens gewag van maakt; dat bij de onderneming van mijne beschaving de troubles nog niet begopen, en dus de leus der Oranjepartij nog niet begopen noch verboden was te dragen, en dat bij het afdrukken de veelvuldigheid van mijn beroepsbezigheden (waarvan de menigte drukfeilen en andere onachtzaamheden blijken opleveren) mij niet toeliet, het werk anders dan *à la hâte* af te maken. 't Had anders, in de hitte van dien tijd en tijdsomstandigheden, niet wel kunnen missen, of er zou hier of daar in de aanteekeningen wel iets ingevlochten geworden zijn op een onderwerp, toen aandacht trekkende. En het is dus ook natuurlijk, dat gij u verbeeldet, wel enig licht uit de nasporingen die gij bij mij ondersteltet, daarover te zullen kunnen verkrijgen. Ik heb er echter geene, mijnheer; maar wilt gij mijn gedachten weten, zoo die bij mij huisvesten, en die ik voor beter geve; ziedaar, ten blijke van mijne goedwillige mededeelzaamheid, wat ik er van houde.

't Komt mij in den hoogsten graad onwaarschijnlijk voor, dat de Geuzen Oranjeteekens gedragen zouden hebben; en dat, om de volgende redenen.

Vooreerst, wat de oorspronkelijke Geuzen (de requestreerende adel) betreft; dezen hebben aan hun hoofd Willem den Eersten, Prins van Oranje,

niet gehad. Zij hebben zich ook wel door een gemeen teeken, tot de bedelarij betrekkelijk, onderscheiden en vereenigd, maar er was geen reden, waarom heeren van den hoogsten rang, als Brederoede, Egmond, Hoorn, Palland, zich verlagen zouden, door een soort van liverci van den Prins van Oranje, met wien zij hier te lande immers gelijkstonden (sommigen hadden hier hooger familiewaardigheid) aan te nemen. Dit kan in den mensch niet ondersteld worden, en met al den heimlijken en openbaren invloed van Oranje, was de nijd tegen hem groot; ook liet zijn post als Stadhouder van Holland enz. niet toe, dat (terwijl hij op dien tijd nog alle mogelijke behoedzaamheid in acht nam om het Gouvernement Generaal geen aanstoot te geven) het teeken van zijn naam op die wijze gebezigd werd. Ook is mij nooit voorgekomen dat er Oranje aan de Geuzenteekens gebruikt is.

Wat in de tweede plaats de Watergeuzen en andere aanhangers van de partij van Willem I betreft. Zoo zij 't Oranje niet in navolging van de eerste en zich dien naam zelf toeëigenende Geuzen gedragen hebben, zoo moeten er andere redenen geweest zijn om 't aan te nemen. Hun betrekking tot Willem I is zekerlijk nauw en onmiddellijk genoeg, dewijl zij op zijn commissiën voeren en zeeschuimden. Maar Willem I heeft toen en nog lang daarna niet aangemerkt willen zijn als de wapenen tegen den Koning zijn heer en graaf voerende, maar als *voor* hem strijdende; en 't zelfde was ook bij de steden, bij burgers en boeren zoo bekend, dat de afgevallenen en door Alva opgeëischte plaatsen regelmatig voorgaven, hun steden enz. voor den Koning, of voor den Koning en den Prins van Oranje als deszelfs Stadhouder

te willen bewaren. 't Is mij dus niet waarschijnlijk, dat men toen een teeken, ontleend van des Stadhouders naam, tot onderscheiding gebruikt zou hebben. Ook weet ik niet, wat daar aanleiding toe zou hebben gegeven, al had men Willem den I toen die eer willen aandoen. Want de kleur die wij nu Oranje noemen, 'tgeen toevallig met den naam van 's Vorsten prinsdom overeenkomt, heette toen niet dus, maar *Aranje*, terwijl het prinsdom *Orange* genoemd werd. Ook was Willem de I als Willem van Nassouwen bij 't volk bekend en geliefd, en niet als Prins van een land, dat hem toen pas aangekomen was, waarvan de titel hem wel in de publieke acten gegeven werd als de hoogste dien hij voerde, maar geene betrekking tot dit volk had; terwijl integendeel de Nassouwers als Brabantsche baronnen vanouds voor een inlandsche familie gerekend werden. — Voeg hier bij, dat mij geen blijk, geenspoor, geenschijs of schaduw zelfs (zooveel ik mij herinneren kan) voorgekomen is, om het dragen van Oranje, door die zeelieden, 't zij als een algemeen vereenigings-teeken, 't zij als een bijzonder versiersel, te vermoeden. De vaandels der Watergeuzen waren niet Oranje, maar rood met tien stukken geds, in toespeling op den tienden penning door Alva geëischt. De versiersels aan hoed en borst van Lumel zelf bestonden in den geuzenap, kalabas, en penning, maar nergens gewag van Oranje. Die der zeelieden van Boisot waren halvemanen, (ver genoeg gezocht). En geen afbeeldingen van dien tijd, die ons Oranjelinten of strikken vertoonen. De Oranje écharpes bij de stedelijke schutterijen spruiten uit het goudkleurde veld van het Hollandsch Leeuwschild, waarvan de hofkleeding onder de Hollandsche graven ook geel of goudkleur was. En ik zou durven verzekeren, dat ten minste mijn meer-bet-oud-overgrootvader, die Raad van Willem I was en Gedeputeerde van Noord-Holland, en die Alkmaar tegen de Spanjaards verdedigd heeft, bij geen gelegenheid, zelfs het presentieren van den gevangen graaf van Bossu niet, waarbij veel parade was, Oranjelinten gedragen heeft. Ik grond mij daaromtrent op de nauwkeurige aanstipping van vele bijzonderheden van dien aard, waarbij dit nauwelijks had kunnen vergeten worden.

Noch in openbare noch in bijzondere stukken is mij iets van 't Oranjedragen voorgekomen, vóór de Stadhouderlooze Regeering ten doode van Willem den Tweeden. Toen begon men, na 't houden der Groote Vergadering en het taliter qualiter vaststellen van 's Lands regeeringsvorm op dezelve, en in gevolge daarvan, hier en daar den

schutterijen, die voor een gedeelte haar wezen en bestaan van de Prinsen van Orange ontvangen hadden, en uit dien hoofde de wapens van dat Stadhuis in hare vaandels voerden, andere vaandels te geven tot haar groot ongenoegen, 'twelk zich op verscheidene plaatsen door dadelikheden, op andere door meer of minder openbaar gemor vertoonde. Toen ook begon men 't eerst in Zeeland het teeken van Oranje te dragen bij dezulken die hun zucht voor het huis van Oranje wilden te kennen geven. En ik voor mij geloof dat dit de époque is, waarvan die versiersels dateren. Dit woei over naar Holland, waar het min openlijk geschiedde tot aan de verheffing van Willem den Derden, wanneer degenen, die 't zoo lang ter sluik gedaan hadden (want het werd oogluikend geduld en niet dan door zijdelingsche middelen te gegaan) natuurlijk niet missen konden, hun hart op te halen met het nu openbaar te doen, en 't algemeen te maken. Zoo vind ik, dat in dien tijd mijn oudovergrootvader (als een merkwaardigheid) met Oranje versiersels op de hoeden der dragers en volgers ter aarde besteld is; 'tgeen ik ook wederom van zijn zoon, mijn overgrootvader (92 jaar oud geworden), bij de verheffing van Willem den IV, vind opgemerkt.

Ziedaar, mijnheer, wat ik van dit onderwerp wete endenke! Er nu in 't bijzonder onze geschichtschrijvers over op te slaan, begrijpt ge, dat mij niet wel doenlijk is (*).

Afbeeldingen van het innemen van Den Briel ken ik niet, die mij eenigszins voldoen. Noch de plaat in Hoofts historie noch eenige andere beantwoordt aan den aard van die expeditie.

Bijzonderheden, de Geuzen betreffende, heb ik niet. De papieren van mijne familie die anderszins nog al *anecdota* bevatten, vooral betrekkelijk het huis van Nassau, schoon weinig, naar gelang van 't geen men er in zou verwachten, berusten, slecht bewaard, onder een oudoom van mij, die er geen gebruik van weet te maken, en ze mij echter onthoudt. Tot kort na de hervorming van Amsterdam leveren zij genoegzaam niets meer op, en het vroegere is zeer onvolkomen en schrikkelijk verwaarloosd, waarvan ik reden zou kunnen geven. Ik kan u derhalve werkelijk niets bijzetten, dat u van nut kan zijn.

Ik ben zeer begeerig om uw treurspel in den Griekschen smaak nader te leeren kennen; en heb er verwachting van. Maar hoe gij 't gemaakt hebt,

(*) Men vergelijke Bilderdijs Aanteekeningen op het Buitenleven, bl. 10 en 11; en die op den Fingal, I, 174.

om de eenheden te bewaren, erken ik mij nog een raadsel te zijn, schoon ik anders nog al slag heb van treenspelen te ontwerpen. Dan bij 't ontwerpen blijft het, bij gebrek van tijd en wakkerheid van geest.

Of ik mij hartelijk vereenig met de gevoelens door u omtrent de verdraagzaamheid van begrippen, en den plicht van een goed burger in woelende of door overmacht beslechte partijenschappen voorgedragen, is (vertrouw ik) buiten bedenking. En ik acht het een waarachtig geluk voor mij, dat ik zoowel van de partij die ik aangekleefd heb (ik zou ze naar geweten aankleven zoo de verdeeldheid nog voortging, maar ik houd de partijenschap voor neergelegd en daarom bedien ik mij van de uitdrukking des voorledenen) als van de andere onafhankelijk heb kunnen blijven, en terwijl ik de aanzoecken van den eenen kant afsloeg, aan den anderen geenerlei gunsten ooit gehad, of gezocht, of genoten heb, die mij van bijzondere inzichten kunnen doen verdenken. Voorts verzeker ik u, dat ik in de troubles noch aristocraat noch democraat, maar waarachtig republikein ben geweest. Of ik dat nog ben, zal ik u beantwoorden als ik weet of de Republiek nog bestaat; maar dat weet ik niet meer; en sedert dat ik dat niet meer wete, ontsla ik mij ook van mij ergens mee te bemoeien. — Wat u betreft, ik heb u altijd voor een eerlijk man gehouden, door opvoeding, indrukken, verbloemde voorstellingen en onkunde van het wezenlijk doel der hoofden, aan een partij verbonden, waarvoor de naam zelf iedereen interesseerde; en waarin mogelijk meer eerlijke lieden geweest zijn, dan in de mijne. Ik hield u dus noch voor puur democraat, noch voor vijand van 't Stadhouderschap; ik kende de hoofden van uw partij voor Venetiaansche aristocraten, die den democraat uithingen. Ik kende hen, zeg ik, daarvoor; want zij hadden zich aan mij doen kennen. En ziedaar, waarom ik 't mijn plicht moest rekenen hen tegen te staan, en het Stadhouderschap, 't welk het bolwerk der burgerlijke vrijheid tegen de aristocratie behoort te zijn, op het sterkst aan te kleven. En dit heb ik van 't begin, en voor dat er de personeele betrekking tot den Prins bijkwam, en steeds gedaan, door openbare en onberispelijke middelen, zelfs zonder ooit het vertrouwen dat sommigen mij onvoorzichtig gegeven hadden, toen zij mij (buiten partij zijnde) voor zich meenden te kunnen winnen, te misbruiken of te openbaren. En had elk zoo gehandeld, het zou beter uitkomst gehad hebben dan nu.

Over den Homerus wil ik gaarne denken, en een mondeling onderhoud afwachten. — Maar

mijn brief is lang genoeg om hem te sluiten. Ik ben met welmeenende achting,

Wedeledē heer,

UwE. Dw. Dr.
BILDERDIJK.

's-Gravenhage, 17 Jan. 1790.

(Uit: *Brieven, uitg. v. W. Messchert, D. I.*)

DICHTERLIJKE GEESTDRIFT.

Dichterlijke geestdrift kent niemand dan hij, die tot dichter geboren is.

In de ideale wereld, die hij zich ver boven de zinnelijke wereld, waarin wij verkeerden, niet inbeeldt, maar schept; in den bruisenden stroom der aandoeningen, waar hij door bezielde is, bestaat zij. Noch de koude rijmer en maatkundige, hoe geoefend hij zijn moge, in 't kneden van klinkende en vloeiende verzen, wordt er immer van aangedaan. Noch het ijverig letterblokken, noch de inspanning der verhitte verbeelding eens dweppers, baant er iemand den weg toe; ze is den dichter eigen, en hem alleen.

Om zich overzulks een nauwkeurig, — om zich een onbedrieglijk denkbeeld van de dichterlijke geestdrift te maken, is 't noodig, den dichter te kennen. — Watis Poëzie? wat is 't, Dichter te zijn?

Ik zeg poëzie. Want iets anders inderdaad, zoo wij 't woord in zijn kracht en nadruk opvatten, iets anders is poëzie, en iets anders dichtkunst.

POËZIE.

Dichtkunst is een kunst: dat is, eene vaardigheid in het aanwenden van zekere middelen, (de uitdrukking van gevoelens in eene welluidende taal) ter bereiking van een zeker doel: het verwekken van gevoelens, en daardoor de ziel te verheffen, te verteederen, te buigen, en in hare aandoeningen dat innig en ongelijkbaar genoegen te verschaffen, hetgeen onze zelfkennis, en wel, onze gezuiverde zelfkennis, bevat. Dichtkunst, als een kunst, onderstelt hare wetenschap, van waar ze uitgaat, en die zij in oefening brengt. Wetenschap, van de wijze van 't hart te roeren, de driften, naar eisch van het oogmerk, in beweging te brengen, te bezadigen, door elkander te steunen, te bevechten; met één woord, als zooveel verschillende harpsnaren, waar de menschelijke ziel als de zangboom van is, te bespelen; ter voortbrenging van de ontzettendste zoowel als de teederste harmonie, die het klein heelal, in den spiegel van 't groote besloten, kan opleveren. Deze kunst,

deze wetenschap, die haar tot grond ligt, is (ja) poëzie: maar de poëzie niettemin is geen kunst, is geen wetenschap. En, opdat wij deze schijnstrijdigheid oplossen, poëzie is door natuur, 't geen de kunst door de wetenschap, die haar ten grond ligt, tot dichtkunde maakt. Ze is de kunst, die zich zelve niet bewust is; en dichtkunst, daarentegen, is poëzie, maar door waarneming gevestigd, en in haars beoefenaars hoofd tot dien regelmatigen samenhang gebracht, die het wezen der wetenschap, — tot de willekeurige vaardigheid eener uitoefening, die het wezen der kunst maakt: en het is op deze wijze, dat zij 'n verscheiden zijn 'n eenloopen, dikwijls tot eenzelvigheid samensmelten, en dan wedergeheel van elkander afwijken.

Wat is dan poëzie, vragen wij? dat is, wat is dichtkunst, zooals zij zich in den dichter, zich zelve als kunstenaar niet bewust zijnde, opdoet? Zooals zij hem vervult en beheerscht, en geheel zijn bestaan wijzigt? — Men vrage hier oude noch hedendaagsche wijsgeerte: beide miskennen haar. Plato noch Aristoteles, Wolff noch Kant, leeren haar kennen. Plato, hoe dichterlijk, was geen dichter, hij was, bij den filosoof, dien hij voorstelde, dweper en redenaar; Aristoteles had niets van den dichter, en de hedendaagsche wijsgeeren zijn de juiste tegenvoetelingen der dichterlijke wereld. Raadplegen wij ons eigen gevoel!

Is hij dichter, die ons fraaie schilderijtjes ophangt, waarin de verbeelding vermaak schept? Is hij het, die van fijn vernuft flikkerend, ons met geestige slagen verrast? met *concetti*, *bons-mots*? met wendingen van allerlei aard? Hij, die eene rede wel weet te verdeelen, in keurige en nadrukkelijke woorden te vatten, in eenen geregelden en welluidenden val te doen afloopen? Is hij het, die ons verstand overweldigt, door de ziel van gevolg- tot gevolgtrekking, evenals in een doolhof van bewijsredenen om te leiden? Of hij, die van de verbeelding zich meester maakt, en ons in de toovernevelen der onmogelijkheid op wil voeren, waar het hart geene rust vindt? Geen van dezen, mijne heeren! Men kan geest, men kan vernuft hebben; men kan redenaar zijn, men kan redenkunstenaar of redentwister zijn, en men kan ook verdichter zijn, en nochtans niets van den dichter hebben. Duizenden bedrogen zich daarin; duizenden gaven voor 't kenmerk des dichters, 't geen hem vreemd, louter toevallig is, of onder zijne talrijke volkomenheden behoort, maar echter den dichter niet maakt. Neen, verbeelding, vernuft, welsprekendheid, redeneerkunde, behoort tot den dichter, (en wat behoort niet tot hem!) maar het is daarin niet dat hij bestaat.

PROZA.

Poëzie is eenzelvig. Zij is uitstorting van overstelpend gevoel: even onwillekeurig als schreien of lachen. Uitstorting van gevoel, dat lucht eischt, dat zich uitbreiden, dat zich meedeelen, dat zich verveelvuldigen moet, of het hart zou barsten, en de geest tot de overspanning der razernij overgaan. Die dit niet beproeft heeft, die niet weet, wat de onwederstaanlijke dronkenschap des gevoels is, die men poëzie noemt; die zich koel en kalm in zijn leuningstoel nederzet, om een vers te maken; die zich dat, wat hij zeggen zal, voorstelt; dit in woorden brengt; deze woorden in maat; en het rijm tot de verzen zoekt; laat, o mijne vrienden, laat den welmeenenden sukkel zijn troostrijke inbeelding, gij zult nooit misleid worden, om hem voor poëet, of zijne nietige koude voortbrengselen voor poëzie te houden. Hij alleen, die van zijn gevoel overmeesterd, zich zelve onmachtig, dat gevoel in den stijl, de bewoording, de maat, die het zelf tevens ingeeft, en ineens te gelijk vormt en kneedt, overstort; hij alleen zal u medeslepen, hij alleen uwe ziel aan zijne tonen kluisteren, hij alleen uw God zijn, in wiens uit-en overvloeiende volheid ge u verliest. En dit, o mijn vrienden, dit is dichter zijn.

GEVOEL, 'S MENSCHEN PRIKKEL EN
LEVENSBEWEGING.

Alle werktuigen en werkingen, zoo, die wij in de ziel onderscheiden, als die louter lichamenlijk zijn, staan den mensch ten dienst. Het gevoel alleen is geschikt, om hem meester te zijn! 't Is de prikkel, waardoor hij leeft en werkt. De oorsprong des lichamenlijken levens is lichaamsgevoel. De toevloed des bloeds, door het zure der lucht in de longen gescherpt, prikkelt het hart, en 't gevoel dezer prikkeling doet het samentrekken en datzelfde bloed door de slagaderen verspreiden, van waar het door de aderen terugkomt; en deze werktuiglijke omloop vernieuwt zich gestaag door dezelfde prikkeling. Het is evenzoo in het zielsgestel, en dezelfde wetten beheerschen 't onstoffelijk en stoffelijk deel van den mensch. 't Is 't gevoel der ziel, 't is het redelijk, het onstoffelijk gevoel van het goede, het kwade, het schoone, het onschone (onstoffelijke bevattingen, die de ziel zich in 't stoffelijke, in deschijsbare en lichamenlijke wereld weet af te zonderen); 't is dit zuiver gevoel, in zijn aard eindeloos fijner, eindeloos sterker, eindeloos vermogender, dan de hevigste van den lichamenlijken wellust of smart, dat de ziel in beweging brengt, en waardoor zij in geene doodsche of vuidige vadsigheid inslaapt, maar tot haar bestemming wordt opgewekt. Dit gevoel is het,

derlinge gaven, *Groote lieden*, in allen ernst, en zonder er een glimlach bij te voegen, noemde, zoude thans een leelijk *soloecismus* begaan.

Inlandsch. Wordt nog alleen in deszelfs ware en oorspronkelijke beteekenis in de kruidkunde of botanie gebezigt; in al de overige wetenschappen, kunsten, handwerken, zeden, gevoelens en kleedingen, maakt dit versmide woord een heel mal en triviaal figuur, en wordt dagelijks, door het veel hooger geachte *Villandsch*, verdrongen en gesmoord.

Kruid (Kruut). *Kruit en Lood*, onder welke metaphorische en verkorte wijze van spreken, men *Buskruit* en *Kogels* verstaat, is thans, zoo ooit, een aanmerkelijke behoefte voor het twistend mensdom geworden; daar derzelversamenvoeging, door *Vuur* vernietigd wordende, een geluid veroorzaakt, waartegen de zwaarste stem niet opwegen kan; waarom men hetzelfde ook bezigt, als vele duizenden van menschen op onafzienbare afstanden tegen elkander moeten disputeeren; wijl het, zonder behulp van zulk een alles doordringende en eensluidende stem, onmogelijk zou zijn, dat ze elkanders argumenten duidelijk genoeg zouden kunnen verstaan. Departij, die den meesten voorraad van deze zoo noodzakelijke spraakorganen bezit, heeft dus ook de beste kans, om de opposanten te overtuigen, wijl zij hun best hare meening kan doen begrijpen, en een groote menigte derzelve tevens tot een eeuwig stilzwijgen kunnen gebracht worden, hetgeen door middel der gewone samensprekingen zoo gemakkelijk niet gaat, uit hoofde van het onophoudelijk *Ja maar!* waarmede de redetwisters elkander, tot in het oneindige, kunnen ophouden en kwellen, 't welk een zoo volstrekt *scepticismus* veroorzaakt, dat men, inzonderheid in disputeren tusschen geheele volken, aan het vinden der waarheid zoude moeten wanhopen, ingevalle de beslissende *sylogismen* welker *Major*, *Lood*, de *Minor*, *Kruit*, en de *Conclusie*, *Vuur* is, niet in gebruik gebracht waren; want die door derzelver kracht eens *volkomen getroffen* is, zal nooit weder eenige de minste objectie tegen de betwiste *Thesis* te berde brengen.

Taal. Geen zaak is onbestendiger en aan meer verwisselingen onderworpen, dan de taal van een volk; en deze veranderlijkheid gaat zelfs zoo verre, dat men inderdaad niet zeggen kan, dat ooit eenige natie een volstrekt eigene, zuivere en onvermengde taal gehad hebbe; altijd werden, zelfs in de talen der beschaafde volken, overgenomen en ontleende immengselen, hetzij van vroeger bestaan hebbende of gelijktijdig bloeiende naburige volken gevonden; geen wonder dan ook,

dat de taal, welke hier te lande gesproken wordt, aan oneindige veranderingen en verwisselingen onderhevig geweest is en nog blijft. Als wij dezelve, van 's lands eerste opkomst tot op heden, door de reeks der sinds verlopen eeuwen, eens oppervlakkig nagaan, zullen wij lichtelijk gewaar worden, dat een groote ongelijkheid in dezelve vanouds plaats gehad heeft. — De Batavieren of Katten, welke zich hier, uit Hessenland vluchtende, kwamen nederzetten, bezigden, zeer waarschijnlijk, hunne Nedersaksische spraak, waarvan wij nog veel woorden overbehouden hebben, inzonderheid in de namen van sommige steden en plaatsen, wier beteekenis men in geen andere taal ontwikkelen kan; de Romeinen brachten ons veel woorden aan van zaken die bij hen bekend en in gebruik waren; de Franken vermeerderden dat mengelmoes vervolgens met hunne, echter van die der Batavieren niet zeer verschillende, maar ook van de Teutonische taal afstammende, spraak, welke naar luid der Voorrede van Otfridus, voor zijne Evangelien, die hij zegt in de Frankische taal (Ao. 870) geschreven te hebben, omtrent aldus klonk:

*'t Had wir imo hiar gezungun
In Frenkiska Tungun.*

Deze *Frenkiska Tungun* was eigenlijk niet de tegenwoordige *Fransche Taal*, welke eene boersche en bedorven uitspraak der Latijnsche is, en de *Lingua Romana Rustica* geheeten werd, maar een soort van mengelspraak, welke de onderling uit geheel Europa ter kruisvaart trekkende volken te zamen vormden, en welks voornaamste regeering Frankduitsch was; waarom men de Christenen in de Turksche landen ook allen nog Franken noemt, en deze taal schijnt men, ten tijde der Graven uit het eerste of Hollandsche Huis, hier te lande gesproken te hebben. Toen, ná Graaf Floris V, Graven uit het Huis van Henegouwen hier te lande regeerden, kwamen met hen ook de Fransche spreekwijzen allengs ter tale insluipen, 't welk reeds met zijn moei en opvoedster, Aleid van Poelgeest, die mede afkomstig uit den Huize van Henegouwen was, een aanvang nam; alzoo die heur neef, Floris V, volgens Melis Stoke,

*dede ter scole gaen
Walsch ende Dietsch leeren wel.*

Deze gemeenzaamheid der Waalsche tale hier te lande nam al meer en meer toe, zoodat zelfs

Melis Stoke, die omstreeks 1300 schreef, reeds eenige bastaardwoorden in zijn rijmen mengde — tot een voorbeeld leze men slechts hetgeen hij van *Jonckheer*, Willem, (naderhand Willem III) zoon van Graaf Jan II, zingt, als die een nederlaag tegen de Vlamingers bekomen had. Waarop hij een beschouwing maakt dat het den grooten Heeren niet treft, schoon er vele van hun soldaten sneuvelen.

*Al waren dusent veruen mee
Hine gaver niet om een slee (een haar)
Op dat hi 't sine mochte bedriuen
Si mochten slachten den keituen (chetiven.)
Die hem dus verdullen laten gemeente.
Ende hem zelven so sere haten;
Want die aventure (avonture) werkt wonder.*

Hier ziet men tevens welke taal hier te lande in de veertiende eeuw gesproken werd, en hoedanig de vreemde woorden toen reeds begonnen in te sluipen; dit is in 1345, toen de landen onder het Beiersche Grafelijk Huis geraakten, al meer en meer toegenomen. Doch in 1433 onder het Bourgondische Huis, en toen Filips zijne Bourgondische hofwoorden in de openbare Staatschriften bracht, begon alles wat eenigszins diplomatisch geschreven werd, van Bourgondisch-Latijnsche hoftermen over te loopen, zoodat eindelijk zijn kleindochter Maria, in heur Groot Privilege, als een gunst den lande beloofde: *dat voortaan in open en beslooten brieven de Deutsche taale gebruikt worden*, en toen, met heur zoon Philips den Schoonen, in 1432, de Oostenrijksche Stam begon, hield men het spreken en schrijven van vreemde en Fransche en Vlaamsche woorden voor zoo fraai, dat de dichters en rhetorijkers er naderhand hunne verzen, tot walgens toe, mede opvulden; zelfs duurde dit, totdat eindelijk de taalverbeteraars, Hooft, Vondel, en lateren, al die vreemde woordenkraam, zooveel mogelijk, opruimden, en uit de latere schriften verbanden; maar de hoftermen bleven nog al gedurig hun vorige gebruik behouden; van daar kwamen hier te lande zooveel als vier talen tevens in gebruik, daar men oudtijds te Rome slechts twee had, namelijk de *oratio viri eloquentis*, en de *vulgaris sermo*, dat is de welsprekende en de gemeenemans-taal; want wij hebben er nog een *Sermo Politica*, *Diplomatica* of *Staatstaal*, en eene *Mixta* of gemengde burgertaal bij, die inderdaad zooveel talen op zich zelven uitmaken. Om deze vier talen wel te onderscheiden, zal niet ondienstig zijn, dat wij hier een zelfde rede, in elke derzelve, afzonderlijk ternederstellen; men merke slechts in dezelve het hemelsbreed verschil

op. Ondertusschen worden deze vier afzonderlijke spraken hier te lande gebezigd, en gaan alle voor Hollandsch door.

De Beschaafde taal. (*Sermo viri eloquentis.*)

Niets is schandelijker, dan dat een volk deszelfs eigene moedertaal minacht, en eene vreemde boven dezelve stelt; immers zich voornamelijk toelegt om vreemde talen in den grond machtig te worden, en, buiten noodzaak, tot een richtsnoer van zijne uitdrukkingen te nemen; terwijl het, in deszelfs eigene, uit verwaarloozing en minachting, vreemd en onkundig blijft; ja zelfs nauwelijks een regel, zonder aanmerkelijke mislagen, zoo tegen de spelling als wordeigenschappen en woordvoeging, kan te boek stellen; een gebrek, hetwelk grootendeels aan het, tot nog toe, verkeerd ingericht wordend onderwijs in vele onzer scholen te wijten is, in welke de meesters en onderwijzers in de grondregelen van alle talen, of algemeene taalkennis, onbedreven, in de Fransche vreemd, en in de Hollandsche volstrekt onkundig zijn.

De Staatstaal. (*Lingua Politica, seu Diplomatica.*)

Niets is abominabeler dan dat eene natie derzelve moedertaal mepriseert, en een aliene daar voor praediligeert en anteponeert; zich principaal appliceerende om heterogene talen fundamenteel en perfect te studeeren, en, zonder urgente necessiteit, tot een Cynsure van heure expressiën te assumeeren; terwijl zij, in derzelve eigen idioma, uit negligentie en mepris, zelve inhabiel en idioot permanceert. Ja zelfs nauwelijks een ligne, zonder considerabele fouten, zoo tegen de Orthographie, als Etymologie en Syntaxis kan concheeren; een defect dat radicaal aan de, tot nog toe, vigeerende perferse costume, naar welke men in vele onzer Instituten en Collegiën doceert, te adscribeeren of te reprocheeren is; welker Precepteurs of Informateurs in de principien der Linguistica inexpert, in de Fransche taal ongeëxerceerd en in de Hollandsche compleet ignorant zijn.

De Straattaal. (*Sermo vulgaris.*)

Der is gien teeliker ding als dat ien volk zen eige moers taal veragt en ien vreemde veurtrekt, of ten minste zen best doet om vreemde talen in de grond te leeren, en er altijd, of 't noodig is of niet, na te koeteren, en onderlussen zen eigen leet loopen en er niemendal van en weet, en gien regel goed spelden of schrijven kan; dat veul deur die breekebienen van Schoolmeesters komt, die gien a veur en b van de talen weten, 't Frans as ien gans en 't Duijs op zen Puijs praten.

De Gemengde of Burgertaal (*Mixta*)

is uit alle drie de vorige samengesteld, en wordt meestal in den dagelijkschen omgang gebezigd.

Vertalen. Dit woord komt meer en meer in gebruik, en maakt thans de bezigheid van een groot aantal personen uit, die nog kort te voren nauwelijks lezen konden; al wat slechts *bon jour*, *wie geht's* en *how do you do* kan zeggen, vertaalt uit het Fransch, Hoogduitsch en Engelsch, in het Nederduitsch, of ten minste in een zekere wartaal, of *patois*, welke zij Nederduitsch noemen, en die zich aan geene der gevestigde taalregelen bindt. — Men moet dus eene geheel andere beteekenis aan dit woord hechten, dan onze voorouders er aan gaven; welke daaronder verstonden den geest der uitheemsche schrijvers, in hunne eigene taal, zorgvuldig, met hunne taaleigene uitdrukkingen, overbrengen, teneinde ons die schrijvers te doen lezen, even alsof ze zelven in de Nederduitsche taal geschreven hadden; in één woord, ons een getrouw afschrift hunner werken in onze taal te bezorgen, en, in den geest van den auteur denkende, alleen in deszelfs taal te verschillen. — Thans is vertalen het werk van een Fransch, Engelsch of Hoogduitsch auteur naast eenige blaadjes schrijfpapier leggen en dan, voor elk Fransch, Engelsch of Hoogduitsch woord, zoo in den rang en volgorde als ze in die werken staan, een Nederduitsch woord, dat men denkt dat er zoowat in den zin, of klank, mee overeenkomt, op dat blad papier schrijven. — Dit veroorzaakt dat er in de vertalingen uit het Hoogduitsch wel eens *schatten* voor *schaduw*, *duizend* voor *dozijn*, en *geraden* voor *juist* enz. aangetroffen wordt. — Dit ongeluk komt dikwijls de werken van voornamelyc mannen, en wel voornamelyc hunnen tooneel-arbeid, over. En daar het tooneel inzonderheid geschikt is, om de volkstaal te beschaven, heeft dat ook ten gevolge, dat men door het spelen dier zoodanig vertaalde of overgeschrevene stukken, de zuivere Nederduitsche taal thans voortdurend met allerhande gallicismen, anglicismen en germanismen bezig is te verrijken, waaruit wij, als de pogingen dier geleerden slechts eenigszins mogen gelukken, waaraan geen twijfel is, uit hoofde van het gemak en de aangenaamheid die met deze oefening verknocht is, binnen weinige jaren, onze oude Nederduitsche taal in eene geheel nieuwe en veel rijker *Anglo-Germano-Gallico-Belgische* taal herboren zullen zien.

(Uit: *Proeve van Iron. Com. Woordenboek.*)

POËZIE-TOESTEL.

[In een droom leest de schrijver eene advertentie, waarin Phebus Apollon de Delos, *Marchand d'Instruments Poétiques au grand Magasin de Poésie et de Versification, sur l'Helicon* bekend maakt, dat hij uit Deutschland en Frankrijk ontvangen heeft een aanmerkelijk assortiment der allernieuwste *Instruments Poétiques, Bouds-rimés, Dictionnaires Poétiques* enz.

De schrijver bezoekt Apollo op den Modernen Helicon en vindt bij hem o. a. wat hij hier beschrijft.]

Wij traden in een stal, die daar dicht bij stond, en daar vond ik waarlijk het oude paard, op de knieën, voor eene krib liggen, waarin eenige oude boeken, waarvan de banden afgescheurd waren, lagen. — He, knol! zeide Apollo tegen hem, hem met de hand over de manen strijkende; waarop hij aanstonds, echter met veel moeite, oprees: het was een oud mager beest; het had evenwel een paar vleugels, dat al zeer wonderlijk voor een paard stond. — Wat geeft ge hem daar voor voer, mijnheer? vroeg ik aan Apollo. — Ja, dat zoudt ge niet raden! Ik zal u zeggen: hij is altijd met de werken van de oude Grieksche en Latijnsche dichters in zijne jeugd gevoed geweest; maar sedert hunnen tijd heb ik hem met de werken, die dagelijks uitkwamen, moeten voeren. Maar, man! in het kort is hij zoo machtig afgevallen, omdat ik hem onmogelijk zoo veel daags kon geven, als hij er wel van op kon; want de nieuwe werken zijn zoo beestig duur, en het is, of er geene kracht of voedsel meer voor het dier in is: het is stook op en haal meer; wat heb ik nu gedaan: ik heb op boekverkoopingen, die er thans al heel veel zijn, afgesneden oude poëten laten opkopen; want die worden toch half weggegeven, bij voorbeeld: Huygens, Westerbaan, eenige nadrukken van Vondel's Treurspelen, de nadrukken van Cats, en dergelijke boeken; de kracht is er toch hetzelfde in, als in de onafgesneden groot papieren; maar ik trek er de banden af, en nu zie ik, dat hij van dag tot dag weer aanneemt; want er zit tienmaal meer voedsel in dat oude goed, dan in het nieuwe. Hij streelde voorts het paard nog eens, en trad vervolgens met mij in het pakhuis. Mijn oog viel daar aanstonds op eene heele partij groote monstrueuse beelden; het leek *den Eekhof* te Antwerpen wel: ik zag er met hoornen, klauwen, staarten, stroppen, dolken; *summa summarum*, het was om van te droomen! — Daar heb je nu die collectie van *satans*, waarvan ik u zooveen sprak, zeide Apollo, toen hij zag, dat ik er naar keek: die scheeve, mismaakte en manke zijn oprechte Engelsche, en die groote, kloeke zijn Hoogduitsche;

die met de stroppen en dolken zijn doods- en wurg-engelen; dat is *veritabel* Duitsch goedje. Maar kijk reis op, wat daar al hangt! — Ik zag, opziende, allerlei geschilderde vloerzeilen op stokken hangen, en vroeg: wat zal dat beduiden? — Wel dat is, zeide hij, voor de beschrijving van den dage-raad: dat zijn eigenlijk *azure gewelven* en *purper-roode kimmen*. Ik heb hier dat groote goed maar bij elkander gepakt, omdat het zooveel plaats in den winkel wegneemt. Maar val daar niet! ze hebben daar dien boom ook al heel mal in de voeten gelegd. Dat is *een howterdjarige eik*, die door een storm omgerukt is; men vraagt die veel in lijkzangen; och! dat is allemaal zoowat prullerij: men moet het toch alles nahouden. Maar kijk! ziet ge dien bak wel met die aarde er in, en dat water er bovenop? — Ja wel, zeide ik. — Nu, dat is een *bruisend pekelveld*; kijk! als ge dat wat roert, dan schuimt het: het is niet anders dan zeepsop. — Maar die houten dingen, die daar staan, waar dienen die toe? vroeg ik hem, naar eenig houtwerk wijzende. — Dat zijn *schragen* en stutten. Die heel groote, die daar staat, is om *den hemel te schragen*, — die kan ook met stukken aan elkander gezet en nog grooter gemaakt worden, en die kleine dienen, om onder andere dingen te plaatsen; maar als ze *een troon* moeten *schragen*, beplakken wij ze met goudpapier, omdat het anders zoo ruw staat. Wij hebben ook nog andere *schragen*; doch die kan ik u niet toonen, dewijl het enkel aetherische wezens zijn; het valt ook zeer moeilijk om die af te leveren; wij moeten die in blazen bewaren, evenals de kunstluchten. — Waartoe gebruiken, vroeg ik, de dichters dan deze *aetherische schragen*? — Wel, zeide Apollo, om onder onlichamelijke dingen te zetten, bij voorbeeld:

Om wijsheid, heldenmoed en ware deugd te schragen!

— Zoo, zeide ik, dan kan men er toch niets van zien. Maar wat zijn dat toch voor groote roode planken, die daar ginds tegen elkander gestapeld staan? — O! was het antwoord, dat is *een bloedig moordschavot*; ik heb er veel zoo, want ze worden zeer dikwijls gebruikt; zelfs plaatsen de dichters die tot in het oude Judea, Griekenland en Rome, waar het mij, die bij die oude volken toch nog al meen bekend geweest te zijn, niet geheugt, ze ooit te hebben zien gebruiken. Maar zie hier eens! zoodanig een instrument zult ge zeker van uw le-

ven niet meer gezien hebben. Dat is eigenlijk een Fransch *Univers* of een *Heelal*; dat komt nu openrecht uit Frankrijk. — Hij wees mij hierop een zeer groot raam, met zonnen, manen, sterren en aardbollen beschilderd; allerhande mogelijke figuren schenen er op verbeeld te zijn. Wel, dat is waarlijk een raar groot ding! zeide ik tegen hem. — Niet waar? en het kan nog oneindig grooter gemaakt worden, als het allemaal in elkander gezet is; al wat ge daar ziet liggen, behoort er nog toe; maar dan kan het hier niet staan. Dan noemen we het *het groot Heelal*; maar zooals het hier is, kan het nog kleiner en als een ordinair kraamschut gemaakt worden, en dan is het een *Heelal-letje*, dat men wel in zijn binnenkeuken voor den tocht, of voor een schutje kan gebruiken. — Dat is waarlijk kunstig, zeide ik; maar is hier nog al wat vraag naar? — Ofer vraag naar is! dagelijks! dagelijks! Ik heb er ook meer dan één, want hier moet iets aan veranderd worden, omdat het gebroken is, daarom is het te huis. — Hoe komt dat? vroeg ik. — Och! dat komt veel daarvandaan, antwoordde hij, dat de dichters er niet mede weten te recht te komen; want, als men er eene pen uithaalt, moet alles, tot zeker einde, in elkander kunnen storten, evenals *Phaetons*, mijn armen zoons wagen, in vorige jaren, op den schouwburg; en die dat wel weet te doen, kan eene machtige kracht aan zijn vers geven. Maar dan rukken ze altemet eene verkeerde pen er uit, en, in plaats dat het dan los zal gaan, breken ze het, en sturen het me dan maar zoo, bij stukken en brokken, weerom; dan heeft het, *quasi*, niet gedeugd. — Waar is dan die rechte pen, mijnheer? vroeg ik; ik wilde wel eens zien, als het u niet te veel moeite is, hoe deze machine bewerkt werd. — O! met alle plezier; maar ge moet niet schrikken, dat zeg ik u vooruit. Weet ge hoe ze er mee moeten leven; kijk, zoo! — Zij zeggen, bij voorbeeld:

Daar stort het groot Heelal ter neder!

Nu, dan moeten ze te gelijk, *zóó* aan deze pen trekken. — Hij rukte er, terwijl hij dit zeide, de pen uit, — en daar kwam de geheele machine met zulk een ijselijken slag van boven neer, dat ik dacht, dat de geheele wereld verging! Waarvan ik, ondanks zijne waarschuwing, zoodanig schrikte, dat ik, met een schreeuw, ontwaakte!

(Uit: *De Moderne Helicon*.)

CORNELIS FRANSEN VAN ECK

werd 2 April 1764 te Amsterdam geboren, studeerde te Leiden in de godgeleerdheid, werd in 1789 predikant te Hemmen, in 1798 te Deventer. Eene roeping naar Francker als Hoogl. in de natuurlijke godgeleerdheid en zedenkunde wees hij af, waarop hem dezelfde waardigheid bij het Deventersche atheneum werd opgedragen. De hoogeschool van Harderwijk verleende hem in 1805 den doctorstitel in de theologie. In 1816 bood men hem het professoraat in deze wetenschap te Amsterdam aan, en toen hij dit had afgewezen, werd hem de leerstoel in de Nederl. taal- en letterkunde te Deventer aangewezen. Beide wetenschappen bleef hij, ook nadat hij in 1828 zijn leeraarsambt had nedergelegd, tot aan zijn †, 11 Maart 1830, onderwijzen.

Voornaamste geschriften: *Redevoering bij de opening van de Synode der Herv. Kerk in 1818*, Deventer, 1818, (in 't Hoogd. vert.); *Leerrede, ter gelegenheid van het plechtig Dank-wur, geh. te Deventer, 26 April 1814*, Deventer, 1814; *Leerrede, uitg. 15 Febr. 1815 — na den dood van Mr. J. O. Sluiter*, Deventer, 1815; *Redevoering over het aanbevelenswaardige van de beoefening der Nederl. Letterk.*, Deventer, 1817; *Tiental leerredenen*, Deventer, 1829, 3^e dr., 1853; *Tiental leerredenen, uitg. door A. van Eck*, Deventer, 1831; *Hel tweede eeuwfeest van het Athenaeum Illustre te Deventer, op den 16^{den} Februarij 1830 gevierd* (met Mr. P. Bosscha), Deventer, 1830; *Oratio de Desiderii Erasmi in doctrinam moralem meritis*. Ed. A. van Eck, Daventr, 1831.

VRUCHTELOOZE MIDDELEN TOT STILLING
DES GEWETENS.

Van alle kwellingen, die er kunnen uitgedacht worden, zijn er geene zoo erg als die van een boos geweten. Alle uitwendige ongevallen kunnen dat bedroevend en vernederend gevoel niet voortbrengen, dat zij voortbrengen. En geene lichaams- of zielskwale is er, waarvan zij de smart niet ten sterkste vermeerderen.

Het is derhalve geen wonder, dat de menschen, door alle tijden heen, niets onbeproefd gelaten hebben, om zich van deze kwellingen te bevrijden; dat zij alle middelen aangrepen, welke hun slechts eenigszins dienstig schenen, om dit oogmerk te bereiken. Groot is de menigte der middelen, hiertoe aangeprezen en aangewend; en men kan zeggen, dat het menschelijk vernuft zich daarin zoodanig heeft uitgeput, dat het niet meer mogelijk is, nieuwe te voegen bij degene, welke men reeds heeft uitgevonden. Doch vele, ja, de meeste dezer middelen voldoen zeer slecht aan het oogmerk. De uitkomst logenstraft grootendeels, of geheel, de verwachting, die men daarvan had opgevat. Zij brengen slechts eene schijnbare genezing, eene oogenblikkelijke verlichting aan. Zij drijven de kwaal naar binnen, om in het einde, met verdubbelde kracht en doodelijke gevolgen, los te breken. Dat wij eenige dier gewaande middelen, van welke de menschen zich voornamelijk bedienen, nagaan.

Er zijn er, die tot een soortgelijk middel, als Saul door zijne hovelingen werd aangeraden, de toevlucht nemen, op welker door gewetensangsten beroerden geest de *muziek* haar verzachtend vermogen oefent. Dan ook, evenals bij hem, is dat vermogen, dat in den beginne werkt, geenszins duurzaam, en brengt niet meer dan eene kortston-

dige spanning teweeg, welke van eene te diepere neerslachtigheid wordt achtervolgd. Het welluidendste, lieflijkste maatgezag en snarenspeel mogen de wonden van het hart kunnen lenigen, maar kunnen die niet heelen. En met het verflauwen en ophouden van derzelve zielstreelende tonen, komt de oude onrust in de bevlakte ziel weder.

Anderen, voor de bekoringsen der toonkunst onvatbaar, nemen eene andere soort van spel te baat, en vinden voor de kwellingen van hun geweten geene afeiding en verstrooiing dan in het *kaart- en dobbelspel*, waarbuiten zij nauwelijks kunnen leven. Dan, terwijl de voordeelige en nadeelige kansen, die het spel medebrengt, het gemoed des spelers geheel schijnen in te nemen, ontkent de doorzichtige aanschouwer niet zelden op 's mans verwilderd gelaat den boozen geest, die zijne ziel geene rust laat. En laat ook de drift voor het spel zijne benauwende gewaarwordingen, op dien tijd, onderdrukken; dan, wanneer hij van de speeltafel naar zijne woning is wedergekeerd, zich naar zijn slaapvertrek heeft begeven, vindt hij zich overgelaten aan het pijnlijkste zelfgevoel, dat de behaalde winst niet kan wegnemen, en het geleden verlies des te duldelooszer maakt.

Anderen zoeken hunnen troost in den *drank*. En dit middel, terwijl het hun de bewustheid van zich zelve beneemt, geeft hun ook rust van hunne gewetenskwellingen. Maar het is eene rust, welke hen gelijkstelt aan dengene, die in het midden van de zee, in het opperste van den mast slaapt! En wanneer de roes der dronkenschap voorbij is, gevoelt de ontzuochterde zijnen akeligen toestand des te dieper, en wordt telkens weder gedreven tot het gebruik van een middel, dat hij telkens bevindt, dat zijne schande vermeedert en zijn ongeluk vergroot.

Anderen trachten bij het volkomen gebruik van hun verstand te blijven. Met nuchtere zinnen

met beleid, met smaak, zoeken zij zich alle *zinnelijke genoemens* te verschaffen, en onderde weelde der tafelvreugde, in de armen van den wellust, alle innerlijke onrust van zich te verdrijven. En het gelukt hun meer dan eens, dat zij alle zelfgevoel bedwelmen en verdooven. Maar het gebeurt ook, dat de mond lacht, terwijl hun hart smart gevoelt; dat de bitterheid hunner ziel zich mengt met iedere teug, die het vermaak hun aanbiedt; dat, terwijl anderen niets zien, het eensklaps verschrikte geweten hun op den muur eene hand aanwijst, die het geduchte vonnis met vlamme letteren over hen opschrijft: »Gij zijt gewogen, en gij zijt te licht gevonden.»

Hetgene de opgenoemden in het zinnelijk genot niet vinden, dat zoeken anderen in *de bedrijven van een werkzaam leven*. En, waarlijk, mijne hoorders, werkzaamheid is tegen alle zielskwalen een der beproefde middelen, maar vermag het minste van allen tegeneenschuldig geweten. Dit verdrijft vaak alle pogingen, om, door de bezigheden van hoofd of handen, zich afleiding te bezorgen, en beneemt dikmaals allen lust, kracht, moed en voorspoed, om te werken. Het is die booze geest, die den koopman op zijn kantoor, den geleerde op zijn boekvertrek, den staatsman in zijn kabinet, en den krijgsman op het slagveld vervolgt. Geen beleid of dapperheid kunnen dien inwendigen vijand, welken wij met ons omdragen, ten onder brengen, noch heftaanzienlijkste rantsoen van goud of zilver ons van hem vrijkoopen. Een beroerd hart kan al de vrucht van den best geslaagden arbeid verbitteren. En, terwijl blinkende eurlaurieren om den schedel prijken, en schitterende ordeteekenen den rok versieren, kan die worm, die geene rust laat, den boezem jammerlijk knagen.

Even zoomin laat zich de bedoelde zielskwaal door de *redeneeringen*, of liever, door de *drogredenen des verstands* verdrijven. De een zoekt zich te troosten door de gedachte, dat wij met al onze kwellingen het verledene kwaad, waarmede ons geweten bevekt is, niet ongedaan kunnen maken. Maar, hoe zoude juist dat, hetwelk ons het meeste kwelt, in staat wezen, om ons te vertroosten? Hoe zoude het die pijnigende bewustheid, dat het bedrevene, hoe lang verleden het ook zijn moge, ons echter toegerekend blijft, kunnen wegnemen?

Een ander tracht zich met de misdaden, waartoe hij vervallen is, te verzoenen, door zijne onschuld aan andere, waartoe hij geene overhelling gevoelde. Maar, welk eene armhartige voldoening, van staande gebleven te zijn, daar men geen

gevaar liep van te vallen! En de vrede, dien men over de zuivere zijden van zijn geweten heeft, kan niet opwegen tegen het verdriet, dat de bevlekte kunnen berokkenen.

Wederom zoekt een ander zich gerust te stellen door te zien op de veel meerder en grover misdaden, waarmede deze en gene zijn geweten heeft bezwaard. Maar, kunnen wij de vergelijkingen, die onze eigenliefde tusschen de misdaden van anderen en van ons zelve maakt, als onpartijdig vertrouwen? En kan de schuld van anderen onze schuld uitwisschen, daar een iegelijk zijn eigen Heer staat of valt?

Nog een ander tracht, opeens, van al die kwellingen vrij te worden, door de moeite, die hij zich geeft, om zich zelve te beduiden, dat het geweten niets meer dan een ijdel schrikbeeld van staatkunde, dan eene hersenschim van opvoeding is. Niets meer dan dit zoude dan datgene wezen, hetwelk een Saul zoo zeer verschrikte, hetwelk zelfs een Nero zoo zeer plaagde? — Doch, het zij zoo: maar, waartoe zich dan zooveel moeite gegeven, om datgene te verdrijven, dat niets meer dan een ijdel schrikbeeld, dan eene hersenschim zoude wezen? En van waar die inwendige stem, welke deze leer telkens overschreeuwt, en hare schaamtelooste predikers zoo dikmaals in de eenzaamheid doet verzaken, hetgene zij in het openbaar verkondigen?

Handelen dan zij niet welberaden, raadplegen niet zij veel beter met hunne ware belangen, die in den *godsdiens*t verloren vrede met zich zelve trachten weder te vinden? Alle menschen van alle eeuwen en in alle landen, hebben steeds in den godsdiens**t** balsem voor hun gewond geweten gezocht. Dezelve is de algemeene toevlucht der goeden en der boozen, der wijzen en der eenvoudigen, der aanzienlijkste misdadigen en der armste zondaren. Er zijn oogenblikken, waarin de godsdiens**t** zijne rechten tegen de sterkste verachters en beleedigers weet te handhaven. Zelfs die helden des ongeloofts, die, in gezonde dagen, met al wat heilig is vermetel den spot daven, ziet men vaak, wanneer de nood des doods nadert, uit een versleten gebedenboek prevelen, en, indien het mogelijk ware, zouden zij zich gaarne, door eenen vromen prediker, ja, door de onnoozelste oude vrouw, laten bekeeren.

(Uit: *Leerr. over 1 Sam. XVI: 14—17.*)

ONDERZOEK VAN ONS GEWETEN.

Willen wij ons zelve oefenen, om altijd een on-

ergerlijk geweten te hebben bij God en de menschen, dan moeten wij den staat van ons geweten behoorlijk onderzoeken. Die gerustheid op een onergerlijk geweten, die het gevolg is van gebrek aan zulk een zelfonderzoek, kan ons geene voldoening geven, kan ons ellendig bedriegen. Het is meest in alle gevallen zeker, dat, wanneer ons geweten ons schuldig verklaart, wij dan ook werkelijk schuld hebben: maar omgekeerd is het alles behalve zeker, dat wanneer ons geweten ons niet beschuldigt, wij dan ook onschuldig zijn. O! talloos zijn de kunstgrepen, waardoor wij ons geweten den mond weten te stoppen, of om te koop, opdat het zóó spreke, als wij gaarne willen hebben, als wij van ons zelve het liefst gelooven. Paulus vertrouwde, dat hij een goed geweten had; maar dit vertrouwen was op zelfkennis gegrond. Hij, zoo iemand, was een streng oordeelveller, een alles behalve toegevend zodenmeester over zich zelve, en onderwierp dan nog zijn oordeel aan het onfaalbaar oordeel Gods. »Het is mij niet genoeg,» verklaarde hij, »van menschen geoordeeld te worden. Ook ben ik mij zelve geens dings bewust. Maar die mij oordeelt, is de Heer.»

Dat zelfonderzoek nu, hetwelk wij aanbevelen, is voor den zinnelijken en door eigenliefde beheerschten mensch geenszins behagelijk. Zij inzonderheid, die in de aanhoudende verstrooiing en bedwelming der aardse dingen en aardse genietingen leven, kunnen daarin onmogelijk lust hebben. Het kost ons eene verzameling van zijne gedachten, eene inspanning, eenen ernst, eene gestrengheid jegens ons zelve, welke wij ons niet, dan zeer noode, kunnen getroosten. De koopman heeft het daartoe veel te druk met zijnen handel; de bezige vader en moeder met de zorgen voor huisgezin en kinderen. Die, ten oorbaar van het land, een lastig ambt bekleedt, vindt in de beslommingen van het staatsbewind genoeg verschooning, om zich daaraan te onttrekken. Hoe zoude de krijgsman, onder al de afleidingen en al het gewoel van zijnen stand, zich daartoe kunnen verledigen? De arbeidsman heeft overgenoeg te doen, om voor het dagelijksch brood te werken. De oude van dagen is daartoe veel te zwak van hoofd. De jeugd houdt het voor het genot van haren vroolijken leeftijd veel te somber, vindt het naargeestig. De man en de vrouw naar de wereld hebben daartoe noch hoofd, noch hart; kunnen zooveel tijds aan hunne vermaken niet ontnemen. Ja, wij beginnen wel eens met dat onderzoek; maar, indien het ons vernederende ontdekkingen aangaande ons zelve oplevert, laten wij het alras varen. Wie zou dien prediker van harde

waarheden ook gaarne het oor leenen? Op eenen gelegener tijd, wanneer hij wederkomt, zullen wij hem hooren!

Kort na eene prijselijke daad, die wij verrichtten, na een edel gevoel, dat in ons oprees, is het ons niet onaangenaam, eens te weten, wat ons geweten van ons zegt: omdat wij dan meenen wel daarmede te staan; omdat wij dan eene streelende lofspraak op onze braafheid, op onze goedhartigheid, op onze grootmoedigheid, uit zijnen mond verwachten; en met dien lof rekenen wij allicht reden te hebben, om dubbel met ons zelve vergenoegd te wezen. Dan, ongelukkig, bedenken wij te weinig, dat die heldere en schoone oogenblikken, waarin wij, als 't ware, ons zelve overtreffen, niets over onze doorgaande zedelijke waarde beslissen; dat die geestdrift, die ons deed gloeien, mogelijk niets meer is dan eene morgenwolk, dan een vroegkomende dauw, die henegaat; dat hetzelfde gevoel, dat nu zoo warm, zoo teeder was, lichtelijk morgen voor alle deugd en menschenliefde koud, ontrefbaar zal wezen; dat hetzelfde hart, dat, bij voorbeeld, in David zoo hoog sloeg, toen hij de slip van Saul's mantel had afgesneden, in hem deszelfs kostelijke werking geheel verzaakte, toen hij vervolgens met overspel en bloedschuld zijne ziel bezoedelde.

Willen wij derhalve den waren staat van ons geweten opmaken, dan moeten wij het gedurig en getrouw onderzoeken; dan moeten wij niet alleen voor zijne sterke en gave, maar ook voor zijne zwakke en gekwetste deelen de oogen openen; dan moeten wij zijne uitspraak hooren en gelooven, ook dan, wanneer die ons laakt en doemt; dan moeten wij de heilzame gewoonte ons eigen maken, om, iederen avond, ons zelve af te vragen: Hoe hebt gij den verloop den dag doorgebracht? Van welk kwaad zijt gij heden genezen? Welke ondeugd hebt gij wederstaan? Hebt gij onder de menschen, en in het verborgene, hebt gij in die gezelschappen, aan die plaatsen der vreugde, bij die lakkend-lachende verzoeking, uwe eer en uwe onschuld ongeschonden bewaard? In wat opzicht zijt gij beter of slechter geworden? O! zulk een onderzoek moge u veel stof tot schaamte en droefheid opleveren; maar het zal u de taal van eenen getrouwen vriend doen hooren, van eenen vriend, die u niet vernedert, dan om u waarlijk te verhoogen. En, indien gij, na zulk een onderzoek, door uw hart niet veroordeeld wordt, zoo zult gij vrijmoedigheid hebben voor God en voor menschen.

(Uit: *Leerr. over Hand. XXIV*: 16.)

DOOR ÉÉN ÉÉNIGE VEEL VERDERF.

Één ééinig zondaar verderft veel goeds. Dit zien wij, op de noodlottigste wijze, gestaaft in onwaardige troonbekleeders, die zooveel te meer goeds verderven, als de heillooze macht, welke zij daartoe bezitten, grooter is. Maar het is ook waarachtig van die groote zondaren, die de gebieders der aarde tot de mannen van hunnen raad, tot de voorwerpen van hunne gunst, tot de deelgenooten van hun bewind hebben gekozen. Één ééilige Josef, met het hooge vertrouwen van Pharao vereerd, maakte het dienstbaar, van den algemeenen nood af te wenden, om een geheel volk bij het leven te behouden. En meermalen was één ééinig verlicht, werkzaam en weldenkend staatsdienaar het gezegende werktuig der Godheid, om door kloekheid van raad, en staag wakende achterzorg en voorzienigheid, de felste rampen en plagen voor te komen of af te wenden; om eenen veegen Staat van den gedreigden, nabijzijnden ondergang te redden. Maar ook één ééinig staatsdienaar, die de verdraaide wegen eener eerlooze staatkunde bewandelt; die de zedenkunde des gewonen levens, als beneden de aandacht des gezagvoerders, belacht, met voeten treedt, en met den godsdienst, dat schrikbeeld voor het gemeen, in zijn hart den draak steekt, ofschoon hij ook, om de onnoozelen te begoochelen, deszelfs masker weet aan te nemen; die de laaggezielde vleier van zijnen zwakken of bedorven meester is; die den vorst, wiens vriend hij zich noemt, verblindt, verleidt, verdraagt; die niets zoo heilig en dierbaar kent, hetwelk hij niet aan de voldoening zijner grenzeloosheerschzucht, of onverzadelijke geldgierigheid, zonder bedenken, opoffert; o! de klachten, de verwenschingen, die er van alle kanten, uit aller monden opgaan, de kwijning, het verval, de dood der beste dingen, de algemeene verwarring, nood, vertwijffeling, waarvan hij de oorzaak is, getuigen, welk een kwaad een enkel man kan berokkenen; en vaak kunnen al de samenvereenigde pogingen der weldenkenden en der weldoenden in den lande dat goede niet herstellen, hetwelk hij alleen heeft verdorven.

En het is niet noodig, mijne toehoorders, dat wij het bewijs voor de waarheid van de uitspraak des Predikers, alleen op den troon, of in deszelfs nabijheid, zoeken. Wij kunnen de voorbeelden, die hare zekerheid bevestigen, aantreffen bij lieden van allerlei rang en staat; bij allen, die door hunnen post, door hunne betrekkingen, door hunne beroepsbezigheden, door hun voorbeeld en door hunnen invloed, in de gelegenheid zijn gesteld,

om ten nutte of ten nadeele der algemeene belangen werkzaam te zijn. Hoeveel goeds kan niet één deugniet verderven, die op het eerekussen is gezeten? Één man zonder geweten, die het gestoelte des gerichtsbekleedt? Één trouweloos ambtenaar, die de openbare geldmiddelen beheert? Één beginselloos voorspraak van kwade zaken, hoe weet hij niet het recht te krommen, de misdaad vrij te pleiten, de onschuld en braafheid eere, eigendom, veiligheid van lijf en leven te doen verliezen? Één prediker van den godsdienst, die zijne leer door zijnen wandel tegenspreekt, verloochent, welk eenen hoon, en welk eene schade brengt hij der heiligste en beste zaak onder de zonne niet toe? Één bedorven leermeester en opvoeder, die het vergift zijner besmette denkwijze en zeden in de jeugdige gemoederen strooit, is genoeg, om alle kiemen van eerbaarheid, van schrik voor het snoode, van eerezucht voor het edele, bij zijne kweekelingen, voor altijd, te verstikken. En één schrijver, die zijne talenten misbruikt, die zijne pen bezoedelt, en het heerlijk vermogen zijner welsprekendheid of dichtkunde ontheiligt, om ongelooft en godverzaking voort te planten, om de deugd van hare eerwaardij, de ondeugd van hare schande in de oogen der menschen te ontdoen, om de heimelijke of openlijke lofredenaar van wulpsche driften en verpeste zeden te wezen: voorzeker! zijn ware naam is verderver; hij begaat eenen veel gruwzamer en wreeder moord aan degenen, die hij verleidt, dan zij, die alleen het lichaam dooden.

Wijd is het er af, dat het vele goeds, dat één ééinig zondaar verderft, zich alleen tot de opgenoemden zoude bepalen; dat men alleen op het openlijk tooneel der menschelijke bedrijven zoude behoeven te werken, om heinde en verre kwaad, leed en verdriet te stichten. Neen, onder openbare en bijzondere personen, in de hoogere en lagere kringen, in het geestelijke en in het wereldlijke, overal waar menschen met menschen te doen hebben, alomme in het maatschappelijke leven, trefen wij voor de gestrengte, maar waarachtige uitspraak des Predikers het overtuigendste bewijs aan. — O! waar zoude ik beginnen, en waar zoude ik eindigen, indien ik al de voorbeelden, die zich daartoe aan mijne beschouwing voordoen, aan uwe opmerkzame aandacht wilde voordragen? En, indien ik in de treurige verzameling daarvan u mocht voorkomen te overvloedig te wezen, schrijft het toe aan mijne welmeenende zucht, om eene droevige, doch allergewichtigste, waarheid in uw aller zielen diep in te prenten.

Één ééinig nijldigaard dan kan zijnen naaste

het genoeg verbitteren, het levensgenot vergiftigen. Één éénig achterklapper kan vele gemoederen, weleer ten nauwste vereenigd, van elkander verwijderen, tegen elkander onverzoenlijk verbitteren. Één éénig lasteraar kan menig man van de beproefdste verdiensten zijne eer en zijn vertrouwen, zijnen naam en zijnen invloed onherstelbaar ontrooven. Één éénig wellusteling kan het eene slachtoffer van zijne onreine lusten, na het andere, in schande, verderf en wanhoop storten. Één éénig woekeraar kan het getal der ongelukkigen, welke hij uitkleedt en uitmergelt, dagelijks vergrooten. Één éénig eerloos bankbreukige kan aan een aantal huizen en geslachten al de vrucht der noeste voorvaderlijke, of eigene vlijt, in spijt der wetten en der algemeene verontwaardiging, ontstelen. Ja, één éénig eigenbelang-zoekend volksberoorder kan, met den naam van vaderlandsliefde op de lippen, vreedzame burgers tegen elkander in het harnas jagen. Één éénig boosaardig dweper, die voor het zuivere geloof zegt te ijveren, kan het noodlottigste twistvuur in eene christelijke gemeente aansteken, den getrouwen arbeid van hare best gezinde leeraren bederven. En één éénig doemwaardig huichelaar, die de huizen der weduwen en der weezen opeet, onder den schijn van lang te bidden, kan vaak eene grootere blaam op den naam der vromen, en op de eer der christelijke belijdenis werpen, dan de oprichtste vereerders van God en den Zaligmaker in staat zijn uit te wisschen.

Hoe gelukkig zoude het niet wezen, indien althans het huiselijk leven bewaard bleve voor de ondervinding, dat één éénig zondaar veel goeds verderft! Maar ook binnen deszelfs omtrek, onder deszelfs dak, ontbreekt het niet aan jammerlijke voorbeelden, die de uitspraak des Predikers boven allen twijfel verheffen. Dáár is een huisgezin. Het is van middelen om te bestaan, om wel te varen, om voorspoedig te zijn, om levensgenot en levensvreugde te smaken, genoegzaam, zelfs overvloedig, voorzien. Het wordt door geene buitengewone onheilen, welke anderen treffen, van 's Hemels wege bezocht. Het zoude gelukkig, benijdenswaardig wezen, indien slechts één éénig zondaar daartoe niet behoorde! — Maar nu is het die éénige zondaar, hetzij de slechte vader, hetzij de verachtelijke moeder, hetzij de cervergeten zoon, hetzij de schaamteloze dochter, nu is het die éénige, die wanorde verwekt, die de goede tucht verbreekt, die dagelijksch verdriet berokkent, die de liefde en het genoeg verbant, die de hel in

de woning plant, die den vloek werpt op al dat goede, hetwelk de zegen des Hemels voor dat huisgezin bereid had!

Verderft één éénig zondaar veel goeds, dan moeten wij ons voor dien éenen zorgvuldig wachten. Één éénig zondaar onder vele anderen wordt dikwerf niet geteld, niet opgemerkt; men meent, dat hij weinig of geen kwaad kan doen; dat men hem kan verachten, zonder dat het noodig is hem te vreezen; dat hij niets vermag tegen de meerderheid der beter denkenden en gezinden. Intuschen kan die éénige zondaar het vergiftig insect wezen, dat den balsem des specerijbereiders doet opwellen en stinken. Vooral, wanneer die éénige zondaar de gave van te overreden en op anderen te werken, in eene ruime mate, bezit; wanneer hij een man van grooten rijkdom en hoog aanzien is; wanneer hij zijnen boozen aard, achter den schitterenden glans van uitstekende bekwaamheden en wegslepend vernuft, weet te verbergen; wanneer hij een bevallig booswicht is: o! hoe nadeelig, hoe rampzalig kan zijn invloed niet worden!

Gij allen, die het goede bemint, laat u door dien éenen zondaar niet belesen, niet verleiden. Acht nimmer dien éenen vijand te licht, om u te kunnen benadeelen, om u ontrouw aan uwe goede beginselen te kunnen maken, om u in zijneschande te kunnen inwikkelen. Houdt hem in het oog. Gaat zijne gangen na. Weest tegen hem, als ambtgenoot, op uwe hoede. Dat hij, als metgezel, uw vertrouwen niet verwerve. Maakt hem niet tot den vriend van uw huis.

Jongelieden, die God en de deugd eerbiedigt; die, door nuttige kennis en edele plichtliefde, uwe hoofden en uwe harten zoekt te verrijken; die eens uwe plaats in de maatschappij, op eene waardige wijze, wenscht te bekleeden; die uwe zielsrust en zieleheil bemint: bevindt er zich in uwe bringen één zondaar, die eene slechte ziel bezit; die u het aanstekende voorbeeld van lediggang, van tijdverspilling, van ongebondene zeden geeft; die, gelijk hij zelf, door spel, drank en wellust, zich heeft bedorven, zoo ook u zoekt te bederven: o! doet dien booze uit uw midden weg; gevoelt en betoont die zoo welgeplaatste eerzucht, om u van hem te onderscheiden, door uw pad zuiver te houden, naar des Heeren heilig Woord.

(Uit: *Leerr. over Pred. IX: 186.*)

werd
Chris
toe, v
in
voor
Nog
godge
Vo
belsch
E. A.
Leide
van
haven
der z
weede
Aldeg
inhoo
Rana
De h
Prote
sterd.

DE I
L.

VI
vens
trou
dere
hefti
echt
land
het
pen,
met
ren
over
maa
war
ken
derb
wan
te st
der
neve
and
was
lijke
Elis
haa
zoo
juk
op
was

WILHELM BROES

werd 19 Oct. 1766 te Haarlem geboren, waar zijn vader, Petrus Br., de beroemde schrijver van *De Peinzende Christen*, toen predikant was. Te Amsterdam en daarna te Leiden legde hij zich op de godgeleerdheid toe, werd in 1790 predikant te Voorschoten, sloeg een beroep naar Breda af, vertrok in 1797 naar Zutphen, in 1802 naar Leiden (na eene beroeping naar Dordrecht afgewezen te hebben), dat hij reeds in 1804 verliet voor Amsterdam, alwaar hij 33 jaren gevierd prediker was, in weerwil van zijn hockigen, gedrongen stijl. Nog ruim 20 jaren bleef hij, als leeraar rustend, werkzaam als schrijver op het gebied van geschiedkunde en godgeleerdheid. † 7 Jan. 1858.

Voornaamste geschriften: *Leerredenen*, 3 dln., Amsterd. en 's-Gravenh., 1810—15; *Leerredenen over bijbelsch historische onderwerpen*, Amsterd., 1814; *Leerrede, bij aanleiding van het afsterven des hooggeleeraars E. A. Borger*, 2e dr., Amsterd., 1820; *Berigt omtrent het leven — der — vergiftigster H. R. Nepping*, Leiden, 1812; *Onderzoek over de vereeniging der Protestanten in de Nederlanden*, Rotterdam, 1822; *Proeve van aanmerkingen over de leerwijs van Jezus*, Amsterd., 1825; *De Engelsche Hervormde Kerk, benevens haren invloed op onze Nederlandsche*, 2 dln., Delft, 1825; *Willem de Eerste, in betrekking tot de scheuring der zeventien vereenigde Nederlandsche gewesten, in de XVIIe eeuw*, Amsterd., 1831; *De Kerk en de Staat in wederzijdsche betrekking, volgens de geschiedenis*, 4 dln., Amsterd., 1832; *Philips van Marnix, heer van St. Aldegonde, bijzonder aan de hand van Willem I*, 3 dln., Amsterd., 1838—40; *De Evang. godsdienst, haar inhoud en hooge waarde opengelegd in breeden tekstenvol enz.*, 3 dln., Amsterd., 1847, nieuwe uitg. 1848; *Randschrift tot het werk: Evangelische godsdienst — in breeden tekstenvol*, Amsterd., 1850; *Een woord over De hervorming der Roomsch-Kath. Kerk. Eene Erasmiatische lectuur, zamen voor Roomsch-Katholieken en Protestanten*, Amsterd., 1856; *De Bijbel uit God. Afscheidswoord*, Amsterdam, 1858; *Een vredewoord*, Amsterd., 1858; bijdragen in het *Christ. Maandschr.*, de *Morgenster*, enz.

DE BEVREDIGING VAN HOLLAND EN ZEE-
LAND MET DE OVERIGE NEDERLAND-
SCHE GEWESTEN.

Vier jaren lang werd er tussehen Holland nevens Zeeland ter eene en de overige, aan Spanje trouw geblevene, Nederlandsche gewesten ter andere zijde, krijg gevoerd; in de twee eerste jaren heftiger, in de twee laatste jaren slapper, en nog echter met veel bitterheid. Aan de zijde van Holland en Zeeland was de begonnen voorspoed, na het herwinnen van Bergen door Alva, dra verlopen, en de verliezen, geleden in den strijd eerst met Alva's zoon, vervolgens met Requesens, waren zoo vele en groot, dat eenige tussehenkomende overwinningen en afwerpingen van nood, als Alkmaarsen vooral Leidens ontzet, nauwelijks genoeg waren om den moed staande te houden, of gezonden zijnde weder op te richten. Bang was inzonderheid het jaar 1576 — er is aan toegekend het wanhopig denkbeeld om dijken en dammen door te steken, en dan met lijf en tilbare have een ander vaderland op te zoeken — het jaar 1576; toen, nevens anderen druk, mede Zierikzee aan den vijand was verloren, en het dapper zeehoofd Boisot was gevallen; toen men in bangen nood, nauwelijks met enig goed uitzicht, zich in de armen van Elisabeth wierp. In deze gesteldheid van zaken haakten Hollanders en Zeeuwen naar elken vrede, zoo maar niet zulken, als geheel het afgeworpen juk van nieuw op de schouders zou leggen, gelijk op het congres van Breda, in 1575, geen andere was aangeboden. De Nederlanden ter zijde van

Spanje waren den oorlog doorgaans evenzeer moede, mochten zij dien ook bij meerdere macht beter kunnen uithouden; zij waren te meer handelbaar, toen om dezen tijd de herstelling des vredes met de Hugenoten in Frankrijk voor de Hervormden te hunnent enig helder uitzicht opende, ja, de vrede was ook hun van hunne zijde lief, en werd hartelijk begeerd, als de muiterij der Spaansche soldaten onder Requesens de zoogenoemde *Spaansche woede* aanrichtte, en zijn dood, zonder benoemden opvolger, het uitzicht op eigene vaderlandsche besturing. Zoo werd van den een en anderen kant eene verzoening ondernomen en tot stand gebracht. Tot stand is zij gebracht in de gezegde Gentsche Pacificatie, den achtsten van Slachtmaand des jaars 1576.

In de handelingen nu ook over dit verbond is Van Marnix bedrijvig geweest. Doch vermits hij in die geschiedenis weinig meer voorkomt dan naar zijn naan, zoo wil ik daarbij niet stilstaan. Belangrijker is het hem te ontmoeten en te beschouwen, waar hij begrepen is in hetgeen den Gentschen vrede, gedeeltelijk reeds vroeg, ter wegbaning en bevordering is vooruitgegaan. Hierbij dan, om het wat breeder open te leggen, wil ik mij bepalen; en vooral zij een woord gezegd over zeker vredeoverleg van het jaar 1574, waarvan geheel de hoofdrol tot Van Marnix behoort.

Namelijk in de Spaansche gewesten was men niet gelijkmeend. Anderen, aan Oranje toegeneegen en anderen, slechts matig Spaanschgezind, stonden er over tegen scherp Spaanschgezind, als Roda met de zijnen. De twee eersten dan moes-

ten, om den vrede te bereiden, over de laatsten allengs de overhand winnen; en bood Willem bij dezen strijd de wakkere hand, wakker deed het ook Van Marnix aan de zijde van zijn meester. Niet buiten hem, mocht hij ook eenige bedenkingen hebben, gaat de *coup d'état*, welken De Glimes te Brussel deed met het gevangenzetten van ettelijke leden uit den Raad van State; niet buiten hem is, hetgeen vervolgens door de Gentenaars werd ondernomen tegen het Slot van Gent en straks ten gevolge had de inroeping van Oranje met een krijgstroep ter ondersteuning. En had het groote moeite in, zelfs de niet gansch ongenegenen voor het vredeverbond te winnen en gewonnen zijnde te behouden, bijzonder vanwege bekommering over het Roomsche-Katholieke geloof, zoo komt aan de onderhandelaars, aan Van Marnix niet het minst, hooge lof toe van beleid en volharding. De geschiedenis verhaalt het, en door Mr. Groen van Prinsterer is het in bijzonderheden aangewezen. Maar, ook dit met bloot aanstippen voorbijgaande, wil ik breder spreken over de gezegde vroegere vredesonderneming. In deze is Van Marnix meest betrokken. We leeren hem daaruit naar karakter en bedrijf onderscheidenlijk kennen; tevens zal het ons tot aangename proef strekken, hoezeer de matig Spaanschgezinden, in den loop des krijgs, leed droegen tegen broeders de wapenen te voeren, met wie zij te voren ééne lijn getrokken hadden.

Straks heb ik van terzijde aangeduid Van Marnix' gevangenneming bij de overgave eener schans in den omtrek van Maaslandsluis in 1573. Deze gevangenschap — zij was op het slot Vredenburg te Utrecht — duurde nog voort tot October 1574. Aan Champigni nu, die voor Oranje niet volstrekt ongenegen was, en van Van Marnix goede meening had, kwam in het hart om met dezen of wel door diens invloed den vredehandel aan te knooien. Eenig goed uitzicht beloofde de bange tijd (Mei 1574) na het verlies op de Mookerheide en staande het scherp bedreigen van Leiden. Tot het gezegde einde gaat hij hem in de gevangenis spreken, en overreedt hem, bij dringend aanzoek, tot voorstand en aanprijzing van een request, door Oranje en de Staten aan Filips te richten; zoodanig request, waarbij des Konings achtbaarheid volkomen zou bewaard zijn, en het artikel van godsdienstvrijheid met stilzwijgen zou worden voorbijgegaan. Hij bewerkt voorts, dat de uitgekozen middelaar voor ettelijke dagen, tegen genoegzamen waarborg van twee Heeren, van Carnesse en Junius de Jonge, zou ontslagen zijn, en vrij den weg nemen naar Rotterdam (waar thans Zijne Door-

luchtigheid en de Staten bijeen waren), teneinde het gezegde overleg hun voor te leggen, en, zoo veel in hem zijn zou, smakelijk te maken. Wat Van Marnix? Hij weigert verre na dezen last niet, hij voldoet er aan naar al zijn vermogen; den Prinse weinig genegen vindende, laat hij echter niet af, hij kwijt zich van den last hem aanvertrouwd, en zóó ver met gunstig gevolg, dat eene vroeger ingezondene *Memorie* veranderd wordt in eerbiedig Bidschrift, en de melding van godsdienstvrijheid werkelijk, gelijk verlangd was, daarin wordt uitgelaten. Als echter in het ingeleverde stuk, nevens betuigingen van diepen eerbied en omzichtig voorbijgaan van het religieus punt, veel geklaagd en vrij wat geëischt werd, behaagde het zelfs den vredelievenden Champigni niet, en deze, licht berekenende, hoe hetzelfde dan bij het Hof te Brussel zou opgenomen worden, legde het ter zijde. Zoo liep geheel de onderneming vruchteloos af, en heeft geheel het beschreven bedrijf voor den gang der zaken weinig of geene waarde. Maar gij vermoedt, dat het door mij is aangevoerd, deels om een nieuw bewijs te geven van den grooten invloed, welken Van Marnix geacht werd te hebben en werkelijk had op zijn meester, deels en vooral om u te leeren kennen zijne prijselijke gematigdheid, en zoo wijze als edelaardige gereedheid tot verzoening met den wettigen vorst der Nederlanden. Het is zoo; doch dat tweede heeft dan eene nadere ontvouwing, ook eenige bepaling noodig. Ge hebt namelijk gehoord, dat er in den beschreven handel tusschen Van Marnix en Oranje verschil van gezindheid zich voordeed; bij den eerste schijnt vele gezindheid tot vrede en verzoening te zijn, bij den tweede weinig; en hoe nu den een en den ander betrekkelijk daartoe te beoordeelen? Gaarne zou ik beiden achtenswaardig vinden, althans nevens prijselijk slechts in kleine mate berispelijk, niet meer dan verschoonlijk zwak: en ik meen voor dat gelijk gunstig oordeel genoegzame reden te hebben. Vooreerst is, blijkens de gewisselde brieven, het verschil van meening tusschen de twee allervriendelijkst: en kan het vriendelijk zachte verschil in eene zoo gewichtige zaak wel anders dan klein wezen? Ten andere zijn werkelijk de twee meeningen, wèl ingezien, niet zeer onderscheiden. Wil Oranje op dit oogenblik in geen vredesgesprek, hetzij met Noircarnes, hetzij met Champigni, zich inlaten, Van Marnix wil niets meer dan eene, door eerbied voorkomende en innemende, *inleiding* tot zulk gesprek. Daarenboven stemmen de dissenteerenden toch eindelijk samen in zeker ootmoedig request aan Filips, ja, Oranje gaat gedeeltelijk tot Van Marnix over,

als hij Noircarmes zelven, den min gunstige, met een brief, waarin verzoek om deszelfs toebrenge tot vredeschikking, in het gemoet gaat. En Van Marnix, begeerig naar verzoening, wil echter volstrekt geene verzoening, zonder uitdrukkelijk beloofd en wel gewaarborgd vrij geloof: en hoe pleeg hij niet aan Oranjes zijde, vóór en achter deze dagen, te waarschuwen tegen valschen vrede; hoe vlijtig en slim ziet hij op beide de congressen van Breda en Keulen toe, dat zulkevrede niet doorga! — Ge ziet hieruit, dat in het meer gezegd punt van bevrediging met Spanje de een niet zoo tegen den ander overstaat, dat, indien deze is goed te keuren, gene is af te keuren. In zooverre er evenwel verschil overig blijft, zal, meen ik, bij de onderscheidene, schier in gelijke mate, van het verdienstelijke een weinig zijn af te trekken, de een zoowel als de ander met het prijselijke iets min prijselijks vermengende. In Oranje vindt ge nevens den vasten, onverschrokken geest, die om des lieven, zoeten vredes wil geen krijg ontziet, waar het recht en het volksheil den doorgezette krijg vorderen; in hem vindt ge, nevens dat edele, een hoog gevoel zijner hoog aanzienlijke geboorte, wrok over het gelede grievende ongelijk, iets van staatszucht, en fieren roem op zijne kloeke Zeeuwen, op het nu gewonnen Middelburg en het vroeger ontzette Leiden. En wat Van Marnix? Schoon is het in hem, dat hij den oorlog schuwt vooral om de zedenverwoesting, welke die ter onttering van God en ten schadelijksten verlieze van de Hervormden godsdienst dreigt aan te voeren; schoon in hem, dat hij voor verzoening met den wettigen vorst alles wil hebben opgeofferd, zoo maar niet het dierbaar gereinigd geloof: doch zou niet aan zijne vredegezindheid mede deel hebben hovelingontzag voor het hooge aanzien van Noircarmes en Champigni, ingenomenheid met den hoogen rang van staatsmiddelaar, welken die aanzienlijke heeren hem opdragen, en vooral de bange druk zijner gevangenis, met het blijde uitzicht, dat hare poort eerlang hem wijd zal geopend wezen? Hoe fijn ziften vordert niet het wel beoordeelen van 's menschen bedrijven en bedoelingen!

Met den Gentschen vrede, als die twee jaren later, den 2^{den} November 1576, gesloten is, zijn de partijen niet innerlijk vereffend; en eerlang, na de aankomst van Don Jan, den nieuwen handhaver van Spanjes dwingelandij na Requesens, traden zij nogmaals, met bewijzing van grooten wrevel, aan het licht. Holland en Zeeland weigeren den Spanjaard te erkennen; Oranje waarschuwt en zendt zijn Aldegonde tot de Algemeene Staten

met het voorstel om in Duitschland een leger te werven tot afwering. Duurzaam maakt hij zwaarigheid om hem aan te nemen, zij het ook met zijn bezworen eeuwig edict. De matig Spaanschgezinden, eene tweede partij, nemen den gezonden Landvoogd aan, doch met wantrouwen. De scherp Spaansch- en anti-Oranjegezinden, eene derde partij, staan hem ijverig voor. Als hij echter, met de inneming van Namens Slot, tot openbaar geweld is gekomen, vereenigen zich nogmaals de twee eerstvermelde aanhangen. De Staten-Generaal nemen bij groote meerderheid het moedig besluit om den dwingeland het hoofd te bieden: en Oranje, zijn verklaarde vijand, staat nu met alle hulp wakker gereed. Men handelt wel met den geweldenaar; doch verzuimt intusschen niet om burechten te slechten, steden te bezetten, krijgsvolk te verzamelen. Vader Willem heeft in dit alles den voortocht; en nu, bij de gunst en het vertrouwen, hetwelk hij althans bij de groote meerderheid der staatsleden vindt, stemmen die samen om hem, den wijze en dappere, naar Brabant te roepen. Hij komt. Bij het streelen van zooveel vertrouwen, en nog meer bij uitzicht op de redding van het vaderland, draalt hij niet. Hij komt (September), en doet eerst te Antwerpen, vervolgens te Brussel, eene luisterrijke intrede. Een wijde en aanzienlijke hofstoet is er aan zijne zijde, onder welken zeker Aldegonde niet ontbreekt, die zijn hooggeschatten meester voor de tweede reis tot hoog bewind invoert, nu in den aanzienlijken gouverneurs-zetel, Brussel.

Intusschen, met deze prachtige intrede in de hoofdstad was de vorst niet dra gezeteld in dat hooge bewind, vanwaar het tweede tijdperk zijns bestuurs een aanvang neemt. Een breede twist, wie in plaats van den verworpen Don Jan aan het hoofd der zaken te stellen, gaat nog vooruit; welken ik te minder mag overstappen, omdat Van Marnix daarbij verre niet ledig is. Bij één groot bedrijf in het geschil, namelijk de gevangenneming van Aerschot door Rijnhove, staat hij, volgens uitdrukkelijke aanwijzing der geschiedenis, vooraan; waaruit wij het besluit mogen trekken tot zijne doorgaande deelneming in de overige bedrijven.

Gij weet, men is omtrent de keus van een hoofd over de gezamenlijke provinciën onderling verdeeld. De eene partij neigt tot Frankrijk of Engeland, eene andere tot den aartshertog Matthias, eene derde tot den Prins, en de twee laatsten vooral zijn in scherpem strijd. Die van Aerschot is reeds, op eigen gezag, vooruitgelopen met Matthias te noodigen en in het Land te halen; die van

Oranje drijft daarentegen haren uitgelezene door hem te kiezen tot ruwaard van Brabant. Na twist en geweld van wederzijde komt tot stand een mediatior, hetwelk aan Matthias de landvoogdij en aan Oranje het stadhouderschap zijde van Matthias opdraagt, den een den hoogen titel, den ander het bedrijf des bewinds. En wat doet Van Marnix in dezen loop van zaken? Het is in mijn oog niet twijfelachtig, of, gelijk de gevangenneming van Aerschot niet buiten Van Marnix' weten geschiedde, zoo geschiedde bij de Staten van Brabant, mede volgens zijne aansporing, de opdracht van het ruwaardschap aan Oranje, en kwam later vooral naar zijn wenk en raad tot stand die vereffening van het geschil, welke zijn meester achter Matthias stelde en gelijkelijk verhief tot het hoog bewind des Landvoogds.

(Uit: *Filips van Marnix aan de hand van Willem I.*)

RANGZUCHT.

Hebt gij lust tot zedige bescheidenheid, begeert gij de rangzucht te bestrijden; ziedaar eenige oefeningen, door welke Gods genade die deugd leert, en eenige wapenen, waardoor zij die ondeugd in u ten onderbrengt en van u afkeert!

Legt u toe, om de verbodene ondeugd en de aanbevolene deugd nauwkeuriglijk te onderkennen. De christelijke zedigheid is geheel iets anders, dan de vadsigheid en het wantrouwen aan God, welke de hooge plaats, wanneer ook de Voorzienigheid duidelijk tot dezelve roept, weigeren en ontduiken, om den arbeid, de kwelling, de verantwoording, die aan dezelve verbonden zijn. Aan den anderen kant is hij geenszins over ijdele rangzucht te berispen, die uit den lageren stand door vlijtige werkzaamheid tot den hoogereren zoekt op te klimmen, deels om een aangename levensgenot te bereiken, en voor het meerder gedeelte om des te overvloediger nut in de maatschappij te verspreiden. Deze verwarring van begrippen behooren wij te vermijden, niet alleen dewijl zij ons van den rechten weg zou afbrengen; maar vooral dewijl wij gereed zijn om uit dezelve glimpige voorwendsels te ontleenen, en tot verschooning van ijdele rangzucht te zeggen: »maar men mag toch en moet in de wereld zoeken te vorderen! maar het is toch onedel om, op zijne stede blijvende zitten, alleen te willen doen, 't geen rustig en gemakkelijk is.»

Is de Rangzucht eene dochter van den Hoogmoed,

wat zou u sterker tegen dezelve wapenen, dan zulke gedachten, als den ootmoed voor God wekken en onderhouden? Laat Gods vrijmachtig bestuur, waaraan het ieder zoon van stof voegt zich met nederigheid te onderwerpen; uwe behoefte aan de hulpe van God tot het allerkleinste werk, uw onvermogen om de verzoeken, welke ieder stand, en de groote verleiding, welke de hoogere staat oplevert, te overwinnen, u dikwijls voor den geest zijn: zoo zult gij met uwe mindere plaatsing tevreden zijn, naar den meerderen rang zeer sober wenschen, ja, waar gij wordt opgeheven, schoorvoetende klimmen. Ziet vooral naar de duizendvoudige ontrouw van uw werk, — de verzuimenissen, de baatzuchtige bedoelingen, — de ave-rechtsche handelingen, aan welke gij u in den post, die door u bekleed wordt, schuldig gemaakt hebt, en naar het onberekenbaar groot getal uwer zonden in het geheel; gij zult, bij deze gedachte, over uwe drift naar hooge eer blozen, en, verre van misnoegen over uwe min aanzienlijke roeping, de genade van uwen Heer roemen, die u uit zijnen dienst niet wegzendende, nog tot eenig werk in zijne wereld gebruiken wil!

(Uit: *Leerr. over Matth. XVIII: 1—5.*)

DE BLINDE.

Wilt gij de waardij weten van het gezichtsvermogen; de blinde onderrichte u, die het, na smartelijk verlies, thans teruggekregen heeft. Och! misten wij de oogen, ons lichaam en deszelfs onderscheidene ledematen, handen en voeten, ontbeerden den leidsman hunner menigvuldige bewegingen en werkzaamheden; wij moesten in eenen alijdurenden nacht omtasten, ongeschikt tot den meesten arbeid, smartelijk ledig, bang verlegen en altijd behoeftig aan de hulp van medemenschen! Gelijk het lot van hem, die bij eenig toeval het gezicht verloren heeft, niet weinig verergerd wordt door de vergelijking van zijn tegenwoordigen met zijnen verleden staat; zoo is weder hij, wien dit gebrek van de geboorte af heeft angekleefd, van eene andere zijde op het hoogst te beklagen; hem drukt eene veel grootere armoede van begrippen: want toch, terwijl het uiterlijke oog, de rijkste aanvoerder of werkzaamste opwekker onzer denkbeelden, den blindgeborene ten geenem tijde ooit met zijne vlijt gediend heeft, vindt het inwendige oog bij hem, in deszelfs onvermogen en ledigheid van zien, geene voorheen opgelegde renten, waaruit het zich kan voeden

en verkwikken. Stelt u voor, van hoe velerhande en uitnemende genoegens, welke de beschouwing der natuur- en kunstgewrochten ons dagelijks veroorzaakt, een blinde beroofd zij. Vergelijkt u met den blinde, onder uwe aanschouwing en genieting van het herleefde aardrijk. Eene zoete lucht moge hem, gelijk u, verkwikken en het lieflijk gezang der vogelen hem met u, of wel boven u, streelen; voor zijne geslotene oogen is die verrassende opstanding der natuur, uit den dood des winters, tot het werkzame enjuichende leven; zijn die fraai groene en met huppelend vee bedekte weiden; die verscheidenlijk geschakeerde en rijkbelovende akkers; die sierlijke en ver boven Salomo's heerlijkheid luisterrijke bloemen; dat statige en in nieuwe pracht uitgedoste geboomte, welke ons, in de jeugd van het jaar, blijdschap en als opgewekt leven instorten: — voor de geslotene oogen van den blinde is dat alles met een dichten, valensluier toegedekt. Nog hooger waarde heeft het gezichtsvermogen, en hoeveel hooger wordt het niet geschat, waar de aanschouwing der lente het gemoed opleidt tot de aanschouwing van haren grooten en oneindig goeden Herschepper! Ja wanneer wij, in de schoon vernieuwde aarde, haren Maker en Heer onderscheiden, bij het gezicht van veld en boomen, tot de opmerking zijner macht, wijsheid, milde goedheid, onkreukbare trouw gewekt, van Hem zingen: »Hoe groot zijn uwe werken! gij hebt zeale met wijsheid gemaakt; de aarde is vol van uwe goedheid! Alle wachten op u, dat gij hun spijzen geeft; gij geeft hun; zij vergaderen; gij doet uwe hand open; zij worden met goed verzadigd. Zendt gij uw en geest uit, zoo worden zij geschapen, en gij, gij vernieuwt het gelaat des aardrijks. De heerlijkheid des Heeren zij tot in der eeuwigheid; de Heer verblijde zich in zijne werken!» Onder zulke aansporingen en uitstortingen van Gods lof, verblijden wij ons, en danken; dat wij oogen hebben om te zien.

(Uit: *Leerr. over Marc. VIII: 22—26.*)

WEINIG IS NOODIG.

Weinig slechts is noodig! een klein deelisreeds genoeg! Meent niet, dat ik de armoede, welke aan het gezin het brood laat ontbreken of met de uiterste bekrompenheid bedeeft, niet voor zeer jammerlijk houde. Ik beklaag u van harte, en besef, hoeveel gij behoeft om met geduld in de schikking van God te berusten, en u eenigermate op te beuren. Denk niet dat ik den rijken overvloedigen stand, waarin sommigen nog leven mogen, beschouwe als iets onverschilligs! Neen! 't is een goed, hetwelk zijne genietingen aanbrengt! 't is een gunstige erve van den Heere, en als men het voor een goed deel tot hulp van anderen durft en wil gebruiken, zoo heeft het grooter waarde, hoe meer er zijn, die de eene of andere soort van onderstand behoeven. — Zonder heteene of andere te ontkennen, beweer ik, dat nietveel noodig, dat weinig genoeg is: — dat een klein huis, een gemeen huisraad, een enkel gerecht, een weinig afgewisseld kled, toereikend is om te leven. Ei, zit men niet evenzoo gemakkelijk en warm; slaapt men niet evenzoo rustig en veilig in het kleine als in het groote huis? Eet men niet tot verzadiging en smakelijk, zoowel van weinige, als van vele schotels? Ziet men met minder genoegen een en ander vriend aan den zeer eenvoudigen, dan aan den rijkelijk prachtigen disch? 't Is bezwaarlijk, M. V.! om op de wereld, die toch geen Eden meer is, alles genoeglijks bij elkander te hebben; — in één en hetzelfde huis gezondheid, liefde, deugdzaam oppassende kinderen, en rijkdom, dat is, niet waar? te veel geëischt! Maar, als nu één van die goederen tot een derde of nog minder moest afdalen; van welk kunnen wij met het meeste recht zeggen, dat het overblijvende tot geluk des levens genoeg is? Een mindere maat van gezondheid? van braaf oppassen? van liefde en eendracht? of een derde van 't huis? van het huisraad? van de gerechten?

(Uit: *Leerr. over Luc. X: 38—42.*)

JOHANNES CLARISSE,

zoon van Theodorus Adrianus C., werd 19 Oct. 1770 geboren te Schiedam, waar zijn vader predikant was, die, straks te Amsterdam, hem reeds ontviel toen hij pas den 13-jarigen leeftijd bereikt had. Van den rustenden predikant van Haastrecht, Ledeboer, ontving hij nu zijne verdere opleiding, studeerde te Leiden en te Utrecht, hield zich met velerlei wetenschap bezig, beoefende ook de dichtkunst. Onder Bonnet verdedigde hij eene verhandeling over den Heiligen Geest, werd 16 Sept. 1792 pred. te Doorn, wees eene beroeping als Hoogl. in de godgeleerdheid te Lingen van de hand, vertrok in 1797 als pred. naar Enkhuizen, werd in 1803 beroepen tot Hoogl. in de godgeleerdheid te Harderwijk, in de wijsbegeerte te Groningen. De eerste betrekking nam hij aan, verloor haar bij de opheffing der hoogeschool te Harderwijk, en werd 1812 pred. te Rotterdam, van waar hij in 1814 als Hoogl. in de godgeleerdheid naar Leiden ging om er 25 jaren veelzijdig werkzaam te zijn. Zoo onderwees hij, na den dood van Brugmans, 3 jaren lang zoölogie en mineralogie. In 1840 emeritus, bracht hij zijne laatste levensdagen († 29 Nov. 1846) op het landgoed De Brink bij Rheden door.

Voornaamste geschriften: Proza: *Gedenkwaardigheden uit het leven van sommige Apostelen*, 2^e dr., 2 dln., Leid., 1825; *Verhandeling over de vergenoegdheid*, Amsterd., 1801, nieuwe uitg., ald., 1841; *De Brief van Jakobus, met korte ophelderingen en voor huisselijke slichting bearbeid*, Amsterd., 1802; *Proeve over de waardij en het gezag van de leere der Apostelen*, Dordr., 1802; *Verhandeling over den H. Geest*, nieuwe uitg., Amsterd., 1802; *Over Mozes als dichter; eene voorlezing*, Amsterd., 1815; *Orationes duae, de theologo vere liberali, et de injusto theologici studii contentu*, Lugd. Bat., 1815; *Leerredenen*, 3 dln., Amsterd., 1817; *Nieuwe Leerredenen*, 2 dln., Amsterd., 1828; *Viertal Leerredenen*, Rotterdam, 1814; *Leerredenen bij bijzondere gelegenheden*, Amsterd., 1824; *Redevoeringen voor jongelingen, bijzonderlijk uit de beschaafde standen*, Amsterd., 1824, 2^e dr., Amsterd., 1846; *Aanleiding tot huisselijke godsdienstoefeningen*, 2 st., Delft, 1824, 2^e dr., Rotterdam, 1831, 3^e dr., 3 dln., Amsterd., 1833—39; *De weg tot christelijke volkomenheid*, 1ste dl., Groning., 1826; *Tafereelen uit de levens- en tijdensgeschiedenis van J. Chr.*, 2 zestallen, Amsterd., 1830, 2^e dr., Groning., 1846; *Leerredenen naar de behoeften van onzen leeftijd*, Groning., 1831; *Encyclopaediae theologiae epitome*, Lugd. Bat., 1832, ed. 2^a Lugd. Bat. 1835; *Over Hieronymus van Alphen als dichter en kinderdichter. Twee voorlezingsen*, Rotterdam, 1836; *Voorlezingsen over de witerlijke kanselwespreekendheid, volgens J. L. Ewald*, nieuwe, overgew. uitg., Arnh., 1839; *Prologus ad scholas theologicas, praesertim apologeticas, a. 1840—41 habendas*, Lugd. Bat., 1841; *Leerredenen*, Leid., 1842; *Levensberijf van A. van den Ende* (met J. Teissière l'Ange), Devent., 1847; *Voorrede voor K. R. Hagenbach, het wezen en de geschiedenis der Hervorming*, 10 dln., Rotterdam, 1836—45; *Sterre- en Natuurk. Onderwijs, gemeenlijk genoemd Natuurk. van het Geheel-al, en gehouden voor het werk van zekeren Broeder Gheraert. Een Nederd. oorspr. leerlicht uit het laatst der 13^e of het begin der 14^e eeuw. Uity. naar vijf zeer oude handschriften, met gebruikmaking van vier latere maar zeer nauwkeurige afschriften; met eene inleid. en aant.* (4^e dl. der N. reeks van werken uitg. d. de Maatsch. v. Ned. Letterk.), Leid., 1847; *Verhandel. Over de kracht van het bewijs voor de waarheid en goddelijkheid der Evangelieer, uit de wonderwerken van Jezus en de App.* (beker. door het Haagsche Genootsch. tot Verded. van den Chr. godsd.), 's-Hage, 1800; *Betooing van de kracht van het bewijs voor den goddelijken oorsprong en 't gezag van het Evangelie, uit den aard en den invloed van eenzelfs zedeleer* (beker. door hetzelfde Gen.), 's-Hage, 1803.

Poëzie: *Gedichten*, Utrecht, 1793.

GODLOOCHENING.

»De dwaas zegt in zijn hart: daar is geen God!»—Zeker, indien iemand dit in ernst zegt, die moet wel dwaas zijn. Maar, zou het wel ooit iemand in ernst gezegd hebben? Zoo niet, dan is het wel dubbel dwaas, — dan is het veel meer dan dwaas, — dan is het boos en smood, zulks nochtans te zeggen. Nu, dwaasheid en boosheid zijn zeer nauw aan elkander verbonden, evengelijk de ware Wijsheid en de Vreeze Gods in den Bijbel, — vooral ook in Salomo's spreuken, — dikwerf bijeengevoegd, en wel eens met elkander verwisseld worden. Maar, de dwaas zegt het in zijn hart. Zou dit ook wel meer een wenschen dan een zeker vaststellen zijn? Zou het ook een paaien van het ontrust geweten zijn met eenen schijngrond, welks nietigheid men zelf gevoelt? O! dan is het wederom dwaas en verfoeilijk, maar niet minder beklagenswaardig tevens. Welk een

schrik wacht dien dwaas, welk een angst en ontzetting, wanneer hij eenmaal, zijns ondanks, wijsheid moet leeren!

De dwaas zegt het: en zeker niemand anders dan een dwaas. Het geheele menschdom zegt het anders. Waar men op de wereld immer gekomen is, zoodra men menschen vond, wier rede eenigzins was begonnen ontwikkeld te worden, vond men ook geloof aan de Godheid. De geschiedenis van alle eeuwen en volkeren levert op elke bladzijde hetzelfde verschijnsel op: en vanouds aan heeft men zich op de algemeenheid dezer overtuiging, als op een bewijs der waarheid beroepen. Ik weet het; duizenderlei ongerijmde wanbegrippen ontstelden en bezoedelden veelmalen, bij de Heidenen, hun geloof aan het Goddelijke: — maar dat geloof zelf vind ik overal weder, terwijl die dwaze bijvoegselen bij onderscheidene volkeren, en in onderscheidene tijden, zeer onderscheiden, ja verschilden zijn. Het is, als of de overtuig-

ging van Gods bestaan tot de menschelijke natuur behoorde, in de menschelijke natuur ingeweven, den mensch van nature in zijn hart aangeboren en ingeschapen ware. En geen wonder voorwaar! daar reeds van de schepping der wereld aan, Gods onzienlijke dingen, zijne eeuwige kracht en goddelijkheid, uit de schepselen verstaan en doorzien worden, en alzoo, hetgeen van God kennelijk is, in de menschen openbaar is, daar God zelf het hun geopenbaard heeft!

Dat is dan zeker wel eene groote dwaasheid, zoo tegen het algemeen gevoel van al wat mensch heet aan te druischen, — zoo zijne eigene rede en menschelijkheid te verzaken, te verkrachten, uit te schudden! Want, wat toch zou er bedacht kunnen worden, geschikt om het niet-bestaan van God te bewijzen? Ons onvermogen om Hem te bevatten zal toch wel geen bewijs tegen zijn aanwezig zijn. En evenmin onze onkunde ten aanzien van het doel en de strekking van sommigen zijner gewrochten en bedeelingen. Zeker, die uit onze zwakheid en onze onkunde redeneeren wilde tegen het bestaan van iets ter wereld, zou wel in nadruk den naam van dwaas verdienen.

En, als er nu toch geen bewijs te vinden is, waarmede de onmogelijkheid, de ongerijmdheid van het bestaan van God zou kunnen aangetoond worden; — welk eene vermetelheid dan, welk eene onzinnigheid, hoe gevaarlijk, Gode zijn bestaan te willen ontzeggen, tegen God zelven te strijden! O! hoeveel veiliger ware het, in eenen God te gelooven, die niet bestond en zijne vereerders niet kon beloonen, dan dien God te verloochenen, die bestaat, de zijnen kent, maar ook weet, wie tegen Hem opstaan; die alles in zijne hand heeft; tegen wiens wil geen schepsel zich roeren noch bewegen kan; en die beide ziel en lichaam kan verderven in de helle!

Ik schrik van de stoutmoedigheid eens aardworms, die het wagen durft, Uwe macht, o mijn God! te trotseeren; en bewonder Uw geduld en lankmoedigheid, die hem niet verplettert, maar tijd tot nadenken en verbetering verleent. Ik beklag de verblindende dwazen, die zijne oogen voor het licht, en zijn hart voor den zachtsten troost toesluit. Ach! wat ware ik zonder God! Waar vond ik heul en toevlucht in nood en druk, bij laster en vervolging, bij vrees en bekommering? Wist ik het niet, dat Gij leeft, en zorgt, alles verzorgt, en zelfs het muschje op het dak, — zelfs elk haartje op mijn hoofd, gadeslaat, ik ware in mijnen rouw en leed reeds lang vergaan.

Maar, ik weet het. Gij hebt U, o mijn God! niet onbetuigd, niet zonder doorslaande bewijzen

van uw aanzijn gelaten. De geheele natuur, welke mij aan alle zijden omringt, al het geschapene, waarin zoo vele blijken van een wijs en weldadig overleg zich alomme den opletten beschouwer voordoen; — die orde en samenhang, die schoonheid en nuttigheid, die onderlinge betrekking op, en geschiktheid voor elkander, welke in alle deelen en leden der schepselen heerscht; — derzelver menigte en soorten, overeenkomst en verscheidenheid, voeding en dekking, nut en vermaak; — alles stemt samen om mij te doen uitroepen: Hoe groot zijn Uwe werken, o Heere! Gij hebt ze allen met wijsheid gemaakt: het aardrijk is vol van Uwe goederen.

En, dat alles zou bij toeval slechts zoo goed en schoon zijn! Zulke werkstukken zouden geenen werkmeester, — zoovele kinderen geenen Vader, hebben! Zooveel wijs overleg, zooveel weldadig bestuur geen overleg, geen bestuur, zijn! Alles zou God prediken, en God nochtans niet bestaan! En dit gevoelen zou hooge wijsheid zijn! — Ach! het is een dwaas, die zoo iets zeggen kan!

Neen, neen! De hemelen vertellen Uwe eer, o God! en het uitspannel verkondigt Uwer handen werk. De dag aan den dag stort overvloedige sprake uit, en de nacht aan den nacht toont wetenschap. Geene sprake, noch geene woorden zijn er, daar hare stemme niet worde gehoord. Haar geluid gaat uit over de gansche aarde, en hare redenen aan het einde der wereld.

(Uit: *Aanleiding tot huiselijke godsdienstoefening.*)

DE ZEDENWET.

Ik moest geen mensch zijn, bijaldien ik kon ophouden, eerbied te voeden voor den vriend der deugd, en afkeer en verachting voor den booswicht. Zelfs de deugniet mistrouwt, veracht, scheldt, verwijt zijnen makker; — wensch heilmelijk beter te zijn; — begeert het genot, zoo mogelijk, zonder het wanbedrijf: en — betaalt den tol van ontzag, toegenegenheid en vertrouwen aan den brave en edelmoedige.

Verbasterd is dit algemeen gevoel wel eens onder menschen en volken; maar, waar vond men immer horden, zoo wild en onmenscht, daar bedrog, ontrouw, verraad des vaderlands, vadermoord, ondankbaarheid, zonder blijkbare afkeuring gepleegd werden? Heerscht onder de minst-beschaafden niet herbergzaamheid en een kiesch gevoel voor recht en onrecht?

Van waar dit alles? Hoe komt het, dat geen schuldige, hoe verborgen ook zijne misdaad blijve, bij zich zelve goedkeuring vinden kan? Van waar die hooggaande angsten bij wroeging en zelfverwijt, waarmede de dwingeland en onafhankelijke snoodaard zich zelve pijnigt?

Wie is die stem, die in mijn binnenste, en in ieders binnenste, zoo hoorbaar spreekt? Of, wie spreekt door die stem? Wie onderwerpt mij aan zedelijke voorschriften? Wie spant binnenin mij de vierschaar, om over mijn gedrag te oordeelen? Wie is het, die mij vrijspreekt en prijst en kalme rust in het harte stort, wanneer duizenden, — ja schoon allen zonder onderscheid, — mij naar eenen valschen schijn veroordeelen: maar ook daarentegen onverbiddelijk veroordeelt, wanneer ik kwaad deed, of het goede deed uit onzuivere beginselen, — al prijst mij de wereld, en vijzelt elk mijnen roem in top? Wie gaf mij dit Geweten? Wiens vonnis over mijn gedrag wordt mij daardoor aangekondigd?

Gij zijt het, o mijn God! Heilige, Rechtvaardige, Wijze, Algoede! — Gij zijt het, die mij niet maaktet als de beesten des velds: — die mij tot een voorwerp van zedelijke verplichting, vatbaar voor lof en schande, belooning en straffe, gevormd; — die het beeld uwer heiligheid in mijne natuur afgedrukt; — die mij, door het edel vermogen der beoefenende rede, zoo geschapen hebt, dat, al ware ik een heiden, ik mij zelve ter zedelijke wet kon zijn.

Gij zijt het: — en o! hoe zal ik U daarvoor ooit naar waarde kunnen danken? Hoe zal ik het mij gedurig en sterk genoeg inprenten, dat dit een bewijs is van die oneindige cere, welke Gij mij aandeedt, om mij naar uw heilig beeld te schepenen? Hoe zal ik mij ernstig genoeg voorhouden, dat, naar uwen, dus verklaarden wil, de ware gelukzaligheid slechts op het pad der deugd en godzaligheid te vinden is?

Ik buk voor U, o Heilige! en buig mij diep voor U in het stof.

(Uit: *Aanleiding tot huisselijke godsdienst-oefening.*)

VAN ALPHEN ALS KINDERDICHTER.

Kindsch, kinderachtig en kinderlijk zijn drie woorden, welke, zoo gij de woordgronding raadpleegt, nagenoeg hetzelfde denkbeeld moeten uitdrukken; maar aan ieder van welke het gebruik eene verschillende en bepaalde beteekenis heeft toegekend.

De Hoogduitsche taalverwant noemt zulke daden of menschen *kindsch*, welke wij *kinderachtig* heeten; bij ons geldt *hij* voor *kindsch*, die, door afslijting der vermogens, door ouderdom, ziekte of eenig toeval, terugzinkt tot den staat van een klein, nagonontwikkeld kind; die onnoozel beuzelt, zich over alles verwondert, speelt en snapt en snoept, zonder blijken van vroegere schranderheid en nadenken en doorzicht te geven. — Een voorwerp van oprecht medelijden voor den menschevriend; voor den wijsgeer het vreemde verschijnsel eener verlorene redelijke zelfbewustheid; en voor den man, die zich ijdelijk op zijne verstandsvermogens verhoovaardigt, eene behartigenswaardige, allerernstigste waarschuwing!

Kinderachtig daarentegen is hij, die vrijwillig, in denk- en handelwijze, de kleur en gedaante, den toon en smaak aanneemt van hetgeen aan kinderen, en wel aan onbedrevene, ongeoeffende kinderen, in tegenoverstelling van volwassene, wijze menschen, eigen is. Beuzelachtige gehechtheid aan nietigheden, bijgeloof, kwalijk geplaatste vreesachtigheid, kibbelarij, en al die kleine dwaasheden en ondeugden behooren hiertoe, die bij kinderen door de vingers kunnen gezien worden, vermits zij, gelijk men zegt, nog niet beter weten; maar welke den meer bejaarde tot een voorwerp maken van anderer bespotting en verachting.

Geheel anders vertoont zich de man, dien wij *kinderlijk* noemen. Achtung en toegenegenheid komt hem tegen; want in hem vindt men nog eens weder terug, wat in lieve kinderen zoo bevallig en innemend is. Die zedigheid zonder trotsche aanmatiging; die ongedwongene vrijmoedigheid zonder onbescheidene vrijpostigheid; die eenvoudigheid in voorkomen en zeden; dat natuurlijke, ongemaakte, ongekunstelde; die opgeruimdheid en weltevredenheid, ook met hetgene anderen eene kleinigheid noemen; die gezelligheid; die mededeelzaamheid, meewarigheid, zucht om verlegen en bedroefden te troosten en te beschermen; die rondborstige openhartigheid, en wat dies meer is, dat, bij het opwassen, maar al te dikwijls wordt afgelegd. Dat karakter, hetwelk zich met schrander doorzicht, wijdstrekkende kunde, wijs overleg, moed en dapperheid, zoo wel vereenigt, en den man, den wijsgeer, den held in het geheel niet misstaat; dat karakter, hetwelk zoo velen uwer, M. H.! zoowel als ik, in onzen onvergetelijken Kemper zoo zeer bewonderd en bemind hebben; dat karakter, ja, het is dat van den kindervriend, den kinderleeraar, den kinderdichter.

Twijfelt er niet aan. Hij alleen, die, naar de eenvoudige-verhevene les van den grootsten Kin-

dervriend, zich niet schaamt » te worden gelijk een kind"; — hij alleen kan zulk een belang in kinderen stellen, als Van Alphen deed. Ver van opgeblazenheid, lage baatzucht, kruipende eerzucht, ijdele plichtplegingen en gemaaktheid, acht hij het geenszins beneden zich, kinderen aan te halen, in hunnen kring zich te mengen, tot hen af te dalen. Op het voetspoor van hem, die zijne onkinderlijke leerlingen berispende, zoo minzaam sprak: »Laat de kindertjes tot mij komen, en verhindert ze niet", bemint, zoekt en zegent hij de kleinen gaarne. Door zijn kinderlijk gevoel geleid, weet hij recht met hen om te gaan, hen te verstaan, en zich van hen te doen verstaan; hun vertrouwen te gewinnen en zich aan hen mede te deelen; hunne gangen gade te slaan en hunne wenschen te voorkomen; geduld te hebben metspeelscheit en dartelheid, en toch de zaden van ondeugd te verstikken, eer zij ontkiemen. Hij schaamt zich niet, hun drijven en trachten opmerkend en met stil genoegen aan te zien, op hun spelen te letten: ja, met glimlachende verachting van den smaad, die hem daarvoor van waanwijsheid, zelfbehagen, ingebeelden trots, te wachten staat, zelfs aan het kinderlijk spel, tot onderwijs der jeugd niet minder dan tot hare vergenoeging, wel eens een enkele reis deel te nemen. De uitdrukking der vreugd op het gelaat, in het gejuich, zijner lievelingen belooft hem dan rijkelijk, en doet hem de bespotting derschimpende dwaasheid zelfs vergeten. Zoo roemde een Gellert van zich zelve:

Ik ben een grijsaard, dien het heugt,
Hoe hij te moê was in zijn jeug!

zoo vermeldde de levensbeschrijver van Laurens de Medicis, dien held en wetgever, dien verdediger van Florence, dien bevrediger van geheel Italië, dien handhaver van kunst en wetenschap, dien stichter van Pisa's wijdivermaarde universiteit; — zoo vermeldde, zeg ik, William Roscoe onder de trekken, die Laurens' karakter veredelde, ook dit uitdrukkelijk, dat hij liefst zich verpoosde in het gezelschap zijner kinderen, en zich gewende aan hunne spelen deel te nemen en hunne genoegens te bevorderen.

Wien deze edele kinderlijkheid eigen is, die is

vader en onderwijzer, zooals Van Alphen was; niet afstootend door trots, stuurschheid, wrevelig ongeduld en gereedheid tot bestraffen en kastijden, maar aanlokkend, vermakend, aan zich verbindend. »Aan de zijde" van zulk eenen »huppelt" het leerzame kind onbezorgd en gaarne; van hem kan en wil het leeren; het leert veel, en spoedig, en goed; het poogt de woorden van zijne vriendelijke lippen op te vangen. Wederkeuriglijk onderwijst, vermaant en sticht hij met een onuitspreklijk zielsgenoegen: terwijl het hem niet moeilijk valt, inschikkelijk te zijn voor de onvatbaarheid, traagheid, speelziekte, woeligheid van het eene, en voor de al te groote levendigheid en te vlugge voortvarendheid van het andere kind; voor dezes lichtzinnigheid, dartelheid, onoplettendheid, en voor de te groote verbeelding van zich zelve, of te hoog opgedrevene eerzucht, bij genen. Zulk een kinderkennend, kinderlievend, kinderlijk opvoeder was de voortreffelijke Duitscher, Campe. Wie verslond, als kind, zijnen *Robinson-Crusoë* niet? Zulk een vader, die spelend leerde, was onze edele landgenoot, De Perponcher. Wie, die 's mans uitmuntende werkjes, allereerst ten dienste van zijne dochters opgesteld; wie, die ze zijnen kinderen te lezen gaf en — met hen las, kon dit miskennen? Maar zulk een *kinder-dichter* was dan ook Van Alphen. Kinderlijk, boven duizenden: kindervriend, gelijk weinigen. Was zijn voorkomen — hetgeen misschien dezen of dien nog heugt — in latere jaren van stroeve staatszorg en hoogst moeilijk bedrijf, wel eenigszins gestreng en indrukwekkend; zijn hart nochtans was vriendelijk en teeder. Bij kinderen kon hij niet anders dan minzaam en lieftalig zijn. Om zijnen lievelingen eens weder iets te schenken, besteedde hij gaarne, van tijd tot tijd, nog eenige uurtjes, en voldeed zoo aan zijne belofte:

Wilt gij er meer,
Gij moogt er om vragen;
Wanneer ze u behagen,
Komt huppelend weer.

(Uit: *Over Hieronymus van Alphen als dichter en kinderdichter.*)

ELIAS ANNES BORGER,

geb. 26 Febr. 1784 te Joure in Friesland, was de vijfde van het achtal kinderen uit het huwelijk van Anne Kerstes Borger en Sibbeltje Tiele's Tieleman. Onder de leiding van zijne voortreffelijke moeder toonde hij reeds vroeg zijn geniale aanleg. Zijn eerste onderricht ontving hij, 4 jaren oud, van den onderwijzer Lourens Durks Hornstra; in de latijnsche taal werd hij het eerst onderwezen door den heelmeeester M. van den Acker; voortgezet onderwijs, ook in de Grieksche taal, genoot hij van den pred. H. Schlikker te Langweer. Op 17jarigen leeftijd rijp voor de hoogeschool, ging hij (1801), in het genot van een landsbeurs, door zijn uitstekende bekwaamheid verworven, zijne letteroefeningen voortzetten aan de Leidsche Akademie. In 1807 werd hij bevorderd tot doctor in de theologie, waarna hij terstond aangesteld werd tot lector in de gewijde uitlegkunde. In 1813 werd hij benoemd tot buitengewoon, in 1815 tot gewoon hoogleeraar in de godgeleerdheid, welk ambt hij in 1817 verwisselde met het professoraat in de Grieksche letterkunde en algemeene geschiedenis. Twee zijner verhandelingen, gelijk de overige in keurig latijn gesteld, werden door Teijler's Godgel. Genootschap bekroond. Hij † 1820, één zoon (Dr. P. A. Borger) nalatende uit zijn eerste huwelijk met Abrahamina van der Meulen, dat, even als zijn tweede met Cornelia Scheltema, slechts 10 maanden duren mocht.

Voornaamste geschriften: Proza: *Interpretatio epistolae Pauli ad Galatas*, Lugd. Bat., 1807; *Oratio de modesto ac prudenti sacrarum literarum interprete*, Amstelod., 1808; *Iets nopens den brief aan eenen vriend, betrekkelijk het godsdienstig vieren van Leydens Ramp*, Amsterd., 1813; *Commentationes de Evang. Joh.*, p. 1^a (ook in 't Nederd. vert.), 1816; *Disputatio de historia pragmatica; accedit oratio de historiae doctore, providentiae divinae administro*, ed. 2^a, Delphis, 1818; *Disputatio de mysticismo* (betr. door T.'s Gen.) Delphis, 1819; *De constanti et aequabili Jesu Christi indole, doctrina ac docendi ratione*, pars 1^a, Delphis, 1816, vert. onder den titel: *Van den eenparigen en zich zelven steeds gelijken aard, leer en leerwijs van J. Chr.*, Delft, 1821; *Verhandeling over het gevoelen van J. A. Eberhard, wegens den oorsprong van de christelijke godsdienst*, (betr. door T.'s Gen.), Haarl., 1815; *De officii historici in patefaciendis opinionibus*, Haarl., 1815; *Commentatio de fictis in historia orationibus*, Haarl., 1822 (beide in de werken der Holl. Maatsch. te Haarlem); *Leerredenen*, 4^e dr., 2 dln. (1^e dr., 1^e dl. 1814, 2^e dl., uitg. door v. d. Palm, 1821), Delft, 1825, 5^e dr., Leeuw., 1839, 6^e dr., ald. 1848.

Poezie: *Op de bevalling der Princes van Oranje*, Leid., 1817; *Iets voor mijn kind*, Leid.; *Ter gedachte van H. A. van der Palm*, Leid.; *Dichtertelijke nalatenschap, ten deele nooit gedrukt*, Leid. en Utr., 1832; *Zijn leven en eenige dichtvruchten*, Amsterd., 1850; *Dichtertelijke nalatenschap*, Haarl., 1851; 6^e verm. dr., Schiedam.

WEDERZIEN.

Neen! een godsdienst, die de menschen van menschelijkheid berooft, is geen godsdienst voor menschen. En wat is menschelijker, dan mensch te zijn? Het hart is gevormd om pijn te voelen, als het geslagen wordt; de klip stoort zich niet aan het geklots der golven, en ziedaar het onderscheid tusschen een menschelijk hart en eene steenrots! Dit gevoel is behoefte, en deszelfs vrije werking is niet alleen botvierung aan onze natuurlijke neiging, maar tevens schuldige plichtsbeachtiging omtrent onze ontslapenen. Immers heeft het gebeente der dooden aanspraak op onze liefde en onze smarte. De mond, die in het stof zwijgt, kan zijne rechten niet meer handhaven; maar het hart, dat God ons gegeven heeft, bepleit de zaak der afgestorvenen, en eischt, in den naam der dooden, de tranen der levenden. Hij, die het eerst gezegd heeft, dat de dood alle banden verbreekt, alle verplichtingen vernietigt, de menschelijkheid mag met hem richten: hij heeft God en onze natuur gelasterd! O zoo ons hart zich niet met nadruk tegen deze stelling verzette, geene lijkstaatsie ware voor bespotting, geen graf voor schennis, geen uiterste wil voor vervalsching veilig. Weg dan met zoovele edele daden en bedrijven, wier grond van verplichting alleen in de

nagedachtenis der afgescheidenen ligt! Neen! ik veracht den vriend, die mij kan zien sterven, zonder te weenen, die weigeren zal mij den tol der vriendschap te betalen, omdat mijne asche niet spreken kan. En wie zou zijne kinderen kunnen liefhebben bij de gedachte: die zelfde kinderen, die mij zoo na aan het harte liggen, zullen eens mijnen dood beschouwen als den kwijtbrief hunner verplichtingen jegens mij. Hun gevoel zullen zij op den mond kloppen, en met koude harten voor vader en moeder een graf delven. — Ik beeroepe mij op de uitspraak van het ouderlijke hart: staat bij dit denkbeeld uw kroost nog even hoog in uwe schatting? keurt gij het niet schuldig aan schending van dien eerbied, dien gij ook dan nog kunt eischen, als uw stof reeds verwaaid en verstoven is?

En slaan wij eindelijk het oog op den Vader der lichten, die ons de panden onzer liefde gaf en ontnam; is Hij dan niet een offer waardig voor weldaden, waarop wij geene aanspraak konden maken? En wat offer kunnen wij Hem brengen, dan een verslagen en gebroken hart? Welke tolken drukken onze erkentelijkheid beter uit, dan onze tranen? Dankbaarheid is de gemeenschappelijke bron van blijdschap over Gods zegeningen en droefheid over haar gemis. Dezelfde wijsheid bestrooit onzen weg met rozen en leidt ons langs

hobbelige paden. Dezelfde zenuwen onzer ziel moeten in beweging worden gebracht door de gunstbewijzen en door de kastijdingen des Allerhoogsten. Die niet treuren kan over het gemis van Gods weldaden, heeft nooit voor het genot van Gods weldaden kunnen danken. Onze droefheid, zoowel als onze vreugde, moet bewijzen, hoe hoog wij de zegeningen des hemels waardeeren; en een hart, dat niet bloeden kan, Gods almacht kan het vermorzelen, maar vruchteloos zal zijne liefde de slagen harer tuchtroede aan een keisteen verspillen.

Maar te lang, te lang reeds den adel onzer natuur verdedigd. Gaarne doen wij afstand van alle overwinning op de wapenen eener koude wijsbegeerte. Doch ook de wijsgeer vergunne ons den eisch onzer menscheijkheid te voldoen en onze dooden te beweenen. Hij vergunne ons de herinnering dier dagen, toen de zon van voorspoed en geluk onzen huiselijken kring bescheen, toen een heldere hemel boven onze hoofden gloorde, en geen wolkje den gezichteinder der toekomst verdonkerde. Geen worm knaagde aan den wortel van ons genoegen; rust en vrede was ons erfdeel, en elken dag groeide onze dankbaarheid; want elke dag was gekenmerkt met de gunstbewijzen van onzen hemelschen Vader. En nu, bij onze eenzaamheid, bij den woesten, doodschen aanblik onzer woningen, blijft ons niets over dan deze herinnering, de herinnering dier dagen, die nooit zullen wederkomen, maar die wij ook nooit zullen vergeten. En o! in deze smartelijke herinnering ligt de kiem der hope. Des daags moge zij ons pijnigen meer dan wij kunnen verdragen, des nachts den slaap van onze oogen weren, zij ont-rukt ons aan de banden der aarde, houdt den trek naar den hemel levendig in onze harten, en ieder dag en ieder nacht brengt ons een stap nader aan ons vaderland daar boven, waar onze vrienden leven en werken en ons verbeiden.

Ja, het is juist deze eisch van het hart, dit gevoel, dat wij niet eeuwig van onze betrekkingen zullen gescheiden blijven, waarop ik mij in de eerste plaats, moet beroepen. Ik weet het, deze taal is onverstaanbaar voor allen, die nooit uit den beker des lijdens hebben gedronken, en ik wanhoop schier aan de mogelijkheid, om mij duidelijker te verklaren. Middenin den storm der hartstochten fluistert ons een stem in het oor: wij zullen elkander wederzien. Het is de orakelstem van het gevoel, dat in het binnenste heiligdom

van den menschelijken geest zijn zetel heeft; dat zich ontfermt over onze zwakheid, als de menschelijke rede ons onbevredigd laat en haren troost ontzegt. Het is de stemme Gods, die ons schraagt bij de sterfbedden van hen, met wier jongsten adem wij zoo gaarne wenschten dat ons de jongste adem ontvloog, om te zamen in het graf te dalen en onder dezelfde zerk den dag der opstanding te verbeiden. Dan is de stem des gevoels de stemme Gods; want wie heeft dat gevoel in onze borst geplant? Zal de wijsgeer zijne verwachting van een eeuwig leven op dien heimelijken trek naar onsterfelijkheid bouwen, dien de hand van onzen Maker in ons bestaan heeft ingeweven, en zal het den lijder niet vrijstaan, de eenigste hope, die hem overblijft, op dat zelfde gevoel te gronden: wij zullen elkander wederzien? Maar is dit geen droom, dien wij verwezenlijken? Is het geen riet, dat wij aangrijpen, om in den pool der wanhoop niet te verzinken? Neen, M. H.! een machtig gevoel, dat ons overweldigt, dat zich aan ons opdringt ten spijt van onze zintuigen, die in het ontzielde lichaam niets dan verrotting en vernietiging zien, dat gevoel kan geen droom, kan geen broze rietstaf zijn. Of kent gij een toestand in het menschelijke leven, waarin wij minder voor zelf bedrog, wat zeg ik? minder voor waarachtige vertroosting vatbaar zijn, dan wanneer wij hem of haar verliezen, wier leven ons leven was, en wier dood de dood van onze vreugde is! Tevergeefs wijst gij den herder op zijne talrijke kudde, zoolang er één schaaap verdwaald is. Hij verlaat de kudde en rust niet voordat hij het afgedwaalde heeft wedergevonden. Tevergeefs wijst gij den beroofden echtgenoot op een bloeiend en deugdzaam huisgezin. Hij weigert zich met zijne kinderen te troosten, omdat hij de moeder zijner kinderen heeft verloren. En in dezen toestand, waarin wij blind en doof zijn voor de zegeningen des barmhartigen Vaders, waarin de smarte den toegang tot het hart voor allen troost heeft toegelukkigd; in dezen toestand, waarin wij geen troost zoeken, grijpt ons de hope des eeuwigen levens aan, en wij stelpen onzen tranenvloed, want wij zullen elkander wederzien. Wie gaf toch aan ons gevoel die tooverkracht, om zich van een verstaald hart te kunnen meester maken, en het te vermurwen? Wie deelde dat gevoel in eene gelijke mate uit over het gansche menschelijk geslacht, waar het zich op den aardbodem bevindt? Want niet alleen woont dat gevoel in het hart van den beschaafden Europeaan, maar zelfs de woeste barbaar, wiens taal nauwelijks rijk genoeg is, om het woord: *onsterfelijkheid* uit te

drukken, graaft een graf voor de gezellin van zijn leven, en beurt zich op met de gedachte: wij zullen elkander wederzien.

En letten wij, in de *tweede plaats*, op den vermoedelijken aard van den toekomenden staat, die ons verbeidt, dan verkrijgt de hope des wederziens eenen nieuwen grond. Ik zoude op dezen grond niet gaarne mijne verwachting willen bouwen, indien ons verscheiden van deze aarde eene volkomene uitwissching van het geheugen der aardsche dingen tengevolge had. Maar zoo wij eens mogen stamelen over dingen, die geen oog gezien, geen oor gehoord heeft, dan dragen wij het aandenken aan deze benedenwereld in de eeuwigheid over, gelijk onze Heer met de teekenen van de nagelen zijns kruises naar den hemel voer; en de oplossing van de raadsels der Voorzienigheid op aarde verhoogt het gevoel van de zaligheid des hemels. Zal eens ons geloof met aanschouwen verwisseld worden, dan moeten wij dáár aanschouwen, hetgeen wij hier gelooven, dat eeuwige wijsheid onzen levensweg heeft afgebakend, dat vaderlijke liefde de bestendige drijfveer van Gods handelingen was, dat goedheid, loutere goedheid ons de wonden sloeg, waarvan wij de litteekenen zullen dragen, zoolang er adem in ons is. Dit aanschouwen moet een bestanddeel van onze zaligheid zijn, gelijk de herinnering van de tranen, in den zaaitijd, de blijdschap des landmans ten dage des oogstes vermeerdert. En zullen wij dan dáár aan onze betrekkingen kunnen denken, die ons dikwijls in de vaag haars levens ontvielen, in denzelfden ouderdom, waarin onze Heer aan zijne jongeren ontviel; zullen wij dáár aan die betrekkingen kunnen denken, zonder den band te gevoelen, die ons op aarde verenigde, en dien de dood zelfs niet heeft kunnen losmaken? Zullen wij kunnen berusten in de bloote beantwoording der vraag, waarom wij onze vrienden zoo vroeg moesten missen, zonder ons verlies hersteld en onze afgestorvenen aan ons hart te zien wedergegeven? Zullen wij zalig kunnen zijn met de enkele gedachte, dat in deze maatschappij, waarvan wij leden zijn, zich een onbekende geest bevindt, die éénmaal aan onzen geest was vermaagschapt en verbroederd, en die ons verliet, als onder handtasting, dat wij elkander dáár zouden wedervinden? Ons gevoel zegt *neen* op deze vragen, en onze mond zou rondborstig *neen* zeggen, zoo wij niet wisten dat wij stof en assche zijn, en liever moeten strijden om in te gaan, dan op aarde te willen weten, of er ook doornen in den hemel groeien.

Maar mag ik nog éénmaal gissen — en uwe

toegevendheid waarborgt mij het verlot, om met mijne geheele ziel in dit onderwerp te deelen, — mag ik nog éénmaal gissen, dan zoude ik een *derden* grond voor deze verwachting uit het zichtbaar plan der opvoeding van het menschelijk geslacht ontleenen. Indien wij toch aan de bestellingen eener wijze en vaderlijke Voorzienigheid gelooven, dan mogen wij vaststellen, hetgeen door de ondervinding duizendmaal gestaafd wordt, dat de betrekkingen, waarin zij ons op aarde plaatste met onze vorming voor de eeuwigheid in het nauwste verband staan. Zelfs die betrekkingen, welke deze vorming schijnen te verhinderen, zijn de middelen in Gods hand, om ons te louteren, gelijk het goud door het vuur wordt gelouterd, en de dood maakt een einde aan dezen proeftijd. En wat zullen wij dan zeggen van menschen, die hand aan hand hunnen weg naar de eeuwigheid bewandelen, die door God vereenigd zijn, om over elkanders deugd te waken, en elkanders harten voor den Heer en den hemel op te leiden? Te zamen reisden zij door het land der vreemdelingschap en der uitwoning van den Heer; en zal dan hij, die het eerst zijne bestemming bereikte, den reisgenoot, die hem volgt, niet welkom heeten in het vaderlijke huis hierboven? Hier strooiden zij het zaad van alles, wat goed en eerlijk is, het zaad van christelijke deugd en christelijk geloof in elkanders harten; zullen zij zich daar niet verblijden in het gezicht der rijpe halmen, der honderdvoudige vrucht van hunnen arbeid? Hier kenden zij geen reiner, geen zaliger genoegen, dan de ervaring van elkanders opwassing in het goede, en trapswijze vordering op de steile baan der deugd; zullen zij voor den troon van God en het Lam geen verbondsluiten, om het begonnen werk, onder het oog des Verlossers, voort te zetten, om voort te gaan van deugd tot deugd, van kracht tot kracht, en in het strijdperk des hemels, waar de eerekronen zijn opgehangen, naar luisterrijker en luisterrijker kronen te dingen?

Ach! misschien spreek ik als een kind, en verdien het medelijden des Wijsgeers. Misschien is hij gereed, om de kracht van dit betoog te ontzenuwen, en stuk voor stuk in al deszelfs nietigheid op te lossen. Maar o! dan moeten wij hem bidden uit grond onzes harten, hij bega aan onze rust dezen manslag niet. In den naam van alle lijders en lijderessen moeten wij hem bezweren, hij wakke ons niet uit eenen droom, die ons de aarde nog draaglijk maakt, de aarde, in wier schoot onze dooden rusten. Hij verlosse ons niet van eene dwaling, die aan het benaauwde hart nog verademing schenkt, als wij in den eenzamen,

stillen nacht, onze oogen opheffen naarden hemel en de starren, waar de woningen zijn van het huis onzes Vaders. Dan gaat een Geest voorbij ons aangezicht henen, die de veelheid onzer beenderen niet doet verschrikken, noch de haren onzer hoofden te berge rijzen, maar wiens woorden druipen in het verslagen gemoed, als olie in de wonden. »Het zal toch niet eeuwig duren: dáár in den hoogen hemel klopt een hart, eenstemmig met het hart van den bewoner der leemen hutten. Ook zijne tent, wier grondslag in het stof is, zal eertlang worden afgebroken, en het eeuwig gebouw in de hemelen zal vereenigen, dat hier de dood gescheiden heeft." Zie! deze gedachten worden in ons vermenigvuldigd, als de verschrikkingen des nachts ons aangrijpen, en de slaap onzesponde ontvliekt. Dan droomen wij al wakende zulke droomen, waarbij ons hart zich tot God en onze dooden verheft, en in die verheffing bespeuren wij het kenmerk van goddelijke liefde en vertroosting. Ach! niemand store ons in deze onze bespiegelingen: niemand bespote de onzekerheid eener verwachting, wier zekerheid wij niet weten, omdat wij ze niet weten mogen. De hope des wederziens is de staf van zoovele lijdens op hunne reis naar het vaderland. Ik geloove, dat deze hoop gegrond is, en zal mij dat geloof niet laten ontrukken; anderen gelooven het misschien niet, en ook hun ongeloof blijve hun eigendom. Laat ons niet twisten over dingen, die ons te hoog zijn. Ons leven is een handbreed, eene nachtwake, en wij allen gaan met rassche schreden naar de eenwigheid, die zoovele geschillen beslissen, zoovele donkerheden zal opklaren.

(Uit: *Leerr. over Joh. XVI: 22.*)

DROEFHEID NAAR GOD.

Brengt u een van die oogenblikken te binnen, waarin het hart u sloeg, omdat gij gedaan hadt, dat kwaad was in de oogen van uwen God; herinnert u dien toestand, waarin uwe eigenliefde tevergeefs naar wapenen zocht, om zich tegen den machtigen aanval uwer conscientie te verdedigen; dien bitteren, treurigen toestand, waarin gij voor u zelve verschrikket, en nauwelijks uwe oogen tot God en menschen durflet opheffen; herinnert u één van die oogenblikken, en zegt ons, of niet *schaamte*, *vrees*, en *spijt*, de drie bestanddeelen waren, waaruit uwe droefheid was samengesteld? Gevoeldet gij niet, dat gij u zelve diep verlaagd hadt, dat gij verachtelijk moest zijn in het oog van

den Heilige, en Onbevleete, dat gij de verachting van u zelve verdiendet en van alle menschen veracht zoude worden, zoo alle menschen, gelijk God en gij zelf, uwe geheimen wisten, en in uw hart konden lezen? Voegde zich niet bij deze *schaamte* een levendig besef van uwen gevaarlijken toestand, eene geweldige *vrees* en angstige verwachting, dat de rechtvaardige Rechter het rechtvaardig vonnis, tegen de zonde en den zondaar uitgesproken, gewisselijk aan u zal uitvoeren? En kwam niet, om de droefheid uws harten te voltooien, kwam niet eindelijk bij dit gevoel van *schaamte*, bij deze *vrees* voor straf, de treurige gedachte aan de reddeloosheid uwer zaak, de grievende *spijt*, dat het gedane niet ongedaan kan zijn, dat de misslag niet hersteld kan worden, dat de zonde met onuitwisbare letteren op het register uwer overtredingen geschreven staat? Dit, dit zijn de geeselslagen van het ontwaakt geweten, dit zijn de drie dolken, die de ziel doorboren, dit zijn de plagen, die ook het dons der koningen in eene pijnbank veranderen. Voorwaar! het is eene zware straf, gezondigd te hebben!

Maar is dit nu die droefheid naar God? is dit eene getrouwe teekening van dat waarachtig berouw des harten, dat eene onberouwelijke bekeering tot zaligheid werkt? Neen, M. H.! er ontbreekt nog aan deze beschrijving het groote kenmerk van de echtheid des berouws, deszelfs *duurzaamheid*. Eene wonde, die genezen is, zoodra zij geslagen wordt, kan toch geen gebroken geest uitmaken; eene oogenblikkelijke ontwakking van het zedelijk gevoel, dat straks weder insluimert, om vaster, dan ooit, te slapen, verdient toch den naam van berouw niet. De ware droefheid, die naar God is, moet in het harte wonen, en blijven wonen, zoolang dat harte kloppen kan. De grijze ouderdom moet met *schaamte* aan de zonden der jeugd denken; met onrust op den afgelegden levensweg terugzien; want wie is er, die niet duizendmalen struikelde? en al waren onze dagen met smarte daar henen gegaan, al hadden wij nooit eene bete broods gegeten, dan bevochtigd met ons zweet en met onze tranen, den wensch, om ter herstelling van zooveel kwaads, nog eens, van de borsten onzer moeders af, den verdrietelijken loop te mogen beginnen, dien wensch mogen wij nooit verzaken, al staan wij ook aan den ingang van het land der ruste. Dit zijn de wrange vruchten der zonde, dit is het gedurig offer van het verbrijzeld gemoed, dat God van ons vordert. Klagen wij niet over de hardheid van dezen eisch! Hebben wij het ons zelve niet berokkend? God is goed over ons: Hij laat zijne zon opgaan, Hij regent over

rechtvaardigen en onrechtvaardigen: Hij geeft spijs en drank: Hij tooit jaar op jaar de schepping met de voortbrengselen van zijne macht en liefde: Hij opent den hoorn des overvloeds voor menschen en dieren: waarlijk, onze hemelsche

Vader is goed: de slang, wier rustlooze beet ons het rein genot van dezen rijkdom ontzeft, hebben wij zelfden opgenomen, en aan onzen boezem gekoesterd: bitter zijn de vruchten der zonde!

(Uit: *Leerr. over 2 Cor. VII: 10^a*.)

JODOCUS HERINGA, Ezn.

werd 14 Oct. 1765 te Gorredijk in Friesland geboren, studeerde op aansporing van zijn oom Johannes H. in de godgeleerdheid te Groningen, werd pred. te Nijkerk op de Veluwe, 1792 te Vlissingen, 1794 Hoogl. in de godgeleerdheid te Utrecht, wees in 1797 eene roeping als Pred. en Hoogl. te Amsterdam, in 1797 eene voor het Prof. te Leiden af, oefende een beslissenden invloed uit op vele geslachten van studeerende jongelingen, stichtte eene bepaalde theologische en kerkelijke school, † 18 Jan. 1840.

Voornaamste geschriften: Proza: *Oratio de Theologiae in scholis institutione ad praesentem reip. Chr. conditionem accommodanda*, Ultraj., 1794; *Redevoering bij het overlijden van S. J. van Geuns*, Utr., 1795; *Praktikale aanmerkingen en bijvoegsels op H. C. Bergen, Gedenkwaardigheden uit het leven van Jezus*, 2 dln., Leid., 1800; *Afgeperste verdediging*, 3 st., Utr., 1803; *Redevoering over het godgevallige der onderneming van het Zend-gen.*, Utr., 1813; *Tiental bijbetoefeningen, in leerredenen*, Amsterd., 1818; *Kerkelijke Raadvrager en Raadgever*, 8 st., Utr., 1826—43; *Tiental leerredenen ter aanprijzing van Chr. deugden*, Amsterd., 1826; *Betoog, dat Jezus en zijne apostelen zich doorgaans niet geschikt hebben naar de verkeerde denkbeelden van hunne tijdgenooten* (Verh. van het Gen. t. verd. v. d. Chr. godsd., 1789); *Verloof over het vereischt gebruik en hedendaagsch misbruik der kritiek in de behandeling der h. Schr.*, (ald. 1790); *Verhandeling over het ware denkbeeld, dat de bijbelschrijvers hechten aan de koninkl. waardigheid van Jezus* (ald. 1797); *Redevoering over het belang der regte kennis van Jezus* (ald. 1804); *Verhandeling over het bestaan der Engelen* (ald. nieuwe verh., 1811); *Verklaring der Bergrede*, bekr. door de M. t. N. v. t. A., Amsterd., 1814, 4^e dr., 1854; *Raad en aanmoediging tot biddend werken en strijden voor het bedreigde vaderland*, in 2 leerr., Utr., 1830; *Beoordeeling van de nieuwe uitgave der Prolegomena in N. T. van J. J. Wetstein*, Amsterd., 1833; *Berigt aangaande de zeven stellingen betreffende de formulieren van eenigheid des geloofs in de Nederl. Herv. Kerk*, Utr., 1834; *Berigt aangaande de Utrechtsche Vereeniging tegen het misbruik van sterken drank*, Utr., 1835; *De L. C. Valckenaerii sententia, qua interpretes N. T. Belgae doctorum virorum conjecturas, nullo etiam Codice confirmatas, in versionem suam receperisse dicuntur*, (Comm. lat. 3^{ae} Cl. Inst. reg. Belg., Amstel., 1836); *Nagelatene leerredenen*, 2 dln., Utr., 1840—42; *Opera exegetica et hermeneutica*, ed. H. E. Vinke, Traj. a. Rh., 1845.

ZALIG DE VREEDZAMEN.

Hoe gelukkig zou de aarde zijn, indien er de vrede op woonde! Maar de oorlogen tusschen volken en volken, de verdeeldheid in de christelijke Kerk, de partijschappen in de burgerlijke maatschappij, de oneenigheid in de familiën, de kakeelingen in de huisgezinnen, de twisten tusschen vrienden en bekenden, verpesten hier, al dikwijls, het genoegen des levens.

Evenwel, zalig is, onder dat alles, de *vreedzame*: deze houdt zich buiten al dien twist, zoolang hij met een goed geweten kan. Altijd eerlijk, rechtvaardig, oprecht zijnde, is hij ook zorgvuldig, om aan niemand, wie hij ook zij, reden te geven tot ongenoegen of verwijdering; en, als een nederige en zachtmoedige, is hij ook niet lichtgeraakt, en bewaart den vrede zorgvuldig, wanneer die ook door anderen dreigt verbroken te worden. Moet hij zich verzetten tegen hen, die den vrede bre-

ken, hij doet dat noode, en heeft daarmede geen ander doel, dan zich zelfen en anderen te handhaven bij hetgene hem, naar Gods wet en verordening, toekomt, en dengene, tegen wien hij zich verzet, van zijne dwaling te overreden, of tot afstand van zijn misdrijf te brengen. Hij tracht den verbroken vrede, op billijke voorwaarden, te herstellen, en leent gaarne het oor aan redelijke voorlagen van vergelijk. Hij koopt zelfs het voordeel van den vrede gaarne voor eenig ander, min waardig, goed. Heeft hij zelf, door dwaling of overijling, iets toegebracht aan het ontstaan of verergeren van den twist, hij belijdt gaarne schuld, en is gereed om vergoeding te doen voor het aangedane ongelijk, en nieuwe blijken te geven van welgezindheid. Is hij zelf de beleedigde partij, hij staat niet op zijn uiterste recht, vordert geene te grievende vernedering, is licht verzoend, vergeeft den berouwhebbende, en knoopt de verbroke banden weder aan, wanneer niet de zorg

voor nieuwe en gevaarlijker scheuring dit verbiedt.

De vreedzame doet zelfs meer. Hij is toch, naar de beteekenis van het woord, dat de Heiland gebruikte, een *vredemaker*. Wanneer hij den vrede verbroken ziet tusschen anderen, op wie hij betrekking heeft, en op wie hij iets vermag, door raad, of gezag, of bede, wendt hij, met voorzichtig beleid en zachtmoedig geduld, alles aan, wat hij, behoudens een goed geweten en ieders recht, doen kan, om den twist bij te leggen, de goede verstandhouding te herstellen, en den beleediger tot zijnen plicht te brengen.

Hoe nuttig zijn zulke mensen voor de maatschappij! Hoe aangenaam maken zij zich in hunne betrekkingen! Voor wat al onheil bewaren zij zich zelve en anderen! Welk eene rust en vrede des gemoeds genieten zij! Ja, *zalig* zijn zij. Het is waar, zij gaan niet vrij van allen overlast; somtijds worden hunne beleedigers zelfs stouter; somtijds worden hunne pogingen tot herstelling van vrede verijdeld; somtijds lijden zij dubbele schade; somtijds worden zij zelfs als zwakke, bloode, laaggeestige mensen veracht.

Doch in het Koninkrijk van God zijn zij *zalig*; want zij zullen Gods kinderen genoemd worden. God, die Hemelsche Vader, zal hun de bijzonderste bliken van zijn welgevallen en liefderijke voorzorg doen ondervinden; Hij zal hen als zijne geliefde kinderen kenbaar maken, reeds hier aanvankelijk bij allen, die prijs op waarheid, recht en vrede stellen, maar volkomen na dit leven, in de gewesten des eeuwigen vredes.

Het Joodsche volk roemde op den eertitel van *kinderen van God*, ook te midden van deszelfs heete twisten, partijschappen en oorlogszuchtigheid; en zelfs de snoodste der vijanden van Jezus, die eenen helschen aard van twistgierigheid, list, leugen, bedrog en allerlei onrecht bezaten, durfden zich nog tegen Hem beroemen: *Een is onze Vader, God*. Maar Jezus leert hun, dat alleen de echte vredelievenden als Gods geliefde kinderen zullen erkend worden in zijn Rijk. Trouwens, zij alleen hebben iets van dien goddelijken aard, van die heilige gezindheid, welke den mensch, eenigermate, naar God, gelijk een echt kind naar zijnen vader, doet gelijken. Hij leert hun, dat zijn Rijk niet door oorlog, door geweld en onderdrukking, maar door liefde en vrede, gesticht en bevestigd zal worden.

Zijt gij, waarde lezer! zulk een vreedzame en vredemaker, verblijd u over dien hemelschen aard! Gij beleeft hier op aarde mogelijk geen vrede tusschen de volken; maar uw hart deelt toch in den haat der volken niet, ofschoon gij mede deelt in

de nadeelen, welke uit hunne verbittering tegen elkander ontstaan. Gij kunt hier met alle menschen, hoe gaarne gij wilt, niet altijd vrede houden; maar gij blijft toch ook voor hen, met wie gij twisten moet, een menschenvriend. Zalig zijt gij aanvankelijk; éénmaal echter zult gij het volkomen wezen, wanneer gij van allen overlast zult bevrijd zijn, en met enkel vreedzamen in eene zalige maatschappij zult omgaan. Ga dan maar voort, den vrede te bewaren, den vrede te herstellen: de God der liefde en des vredes, wiens kinderen gij zijt, zal met u zijn.

(Uit: *Verklaring der Bergrede*.)

BALK EN SPLINTER.

»Waarom merkt gij eene kleine feil in uwen medemensch op, terwijl gij uwe eigene veel grootere gebreken over het hoofd ziet? Of hoe zult gij (met eenigen schijn van rechtmatigheid) u aan uwen medemensch opdringen, om hem zijne kleinere gebreken onder het oog te brengen, en ze hem te helpen verbeteren, daar gij zelf met veel grootere behept zijt, zonder die op te merken (en te verbeteren)? Huichelaar! verbeter eerst uwe eigene grootere gebreken, en dan eerst zult gij in staat zijn, die van anderen te helpen verbeteren!»

De hoofdleering, welke wij hieruit, voor alle tijden, trekken mogen, is dan deze: Wilt gij anderen hunne feilen aanwijzen, hen bestraffen, tot verbetering aansporen, en daardoor aan hunne verbetering medewerken, dan moet gij eerst u zelve nauwkeurig beschouwen, uwe eigene feilen opmerken, en aan derzelver verbetering met ernst de hand leggen. Verzuimt gij dat, dan zijt gij tot het werk, waartoe gij u opwerpt, ongeschikt, en uwe onderneming is slechts eene schijnvertooning van ijver voor de deugd.

Laat ons dit, ter onzer eigene beschaming, opmerken, wanneer wij in anderen berispen, hetgene wij zelve evenzoo, of nog erger, begaan, of wanneer wij anderen veroordeelen om misdrijven, van welke wij wel zijn vrijgebleven, maar die wij waarschijnlijk, evenzeer als zij, zouden hebben begaan, indien wij ons met hen in gelijke omstandigheden bevonden hadden. Zouden wij met arendsoogen toezien op de gebreken van anderen, welke toch moeilijker te ontdekken zijn, en welker kennis voor ons minder nuttig is, en zouden wij onze eigene gebreken, die ons dagelijks zoo nabij en onder het oog zijn, niet willen zien, of voor ons zelve ontveinzen, daar wij bij de kennis

er van zoo groot belang hebben? Welk eene ontrouw aan ons zelven! Hoe weinig nut is van zulk eenen handel te verwachten! Indien onze gebreken door anderen worden opgemerkt, hoe weinig nut kunnen onze bestraffingen doen, al waren zij nog zoo gepast en noodig! De bestrafte stelt geen vertrouwen in den bestraffer, die zelf eene gelijke of nog zwaardere bestraffing noodig heeft; ja, de zaak van recht, deugd en godsdienstigheid, welke deze bestraffer voorstaat, wordt weleens verdacht bij den bestrafte. Hoe zal ook de man, die aan het verbeteren van zijne eigene gebreken nimmer met ernst begon, in staat zijn, zijnen medemensch te helpen in het verbeteren van de

zijne? Hij mist de rechte liefde voor de deugd, die hij in anderen niet beminnen kan, omdat hij ze in zich zelven niet bemint. Zijne bemoeiing moge er den schijn van hebben; maar God doorziet deze huichelarij, en zal haar eens ten toon stellen en straffen!

Laat ons dan, eerst en vooral, onze eigene gebreken erkennen; geene daarvan verschoonen; het goede in onzen naaste liever dan het kwade opmerken; zijne feilen door geene dan zachtmoedige en liefderijke waarschuwingen hem onder het oog brengen, en onze vermaningen en bestraffingen aanprijzen door ons eigen voorbeeld!

(Uit: *Verklaring der Bergrede.*)

WILHELMUS KIST,

zoon van den pred. Antonie K., werd in 1758 te Woerden geboren, studeerde te Leiden, werd in 1779 Conrector te Breda, in 1784 Reector te Middelburg, 1787 Lector der alg. geschiedenis aan het athenaeum ald., 1789 Hoogl. in de geschied. en welsprekendheid ald., nadat hij het hoogleeraarsambt in de letteren te Francker had afgewezen. Voorts werd hij Lid van het Comité van den O.-Indischen handel, in 1800 van den eersten, 1804 van den tweeden Aziatischen Raad. In 1807 ervool ontslagen uit den dienst der O.-Ind. Comp., was hij later Directeur van de *Gazette Nationale* te Brussel, 1816 Directeur der *Nederl. Staatscourant*. In 1828 gepensioneerd, † hij 1841 te Arnhem.

Van zijn geschriften, 31 dln. gr. 8°, zijn de voornaamsten: *De Ring van Gyges wedergevonden*, 4 dln., Haarl., 1805; *Eduard van Eikenhorst, enz.*, 4 dln., Amsterd., 1811; *Karakterschetsen, zeden en gewoonten van Nederl. mannen en vrouwen*, Amsterd., 1816; *De Nederl. jongelingen*, Rotterd., 1829; *De Belgen vóór, gedurende en na den opstand*, Rotterd., 1832; *De Speer van Ithuriel*, 2 dln. Arnh., 1835.

KARAKTERTEEKENS.

De Professor.

En gij zegt, mijn vriend! dat het ongelukkig voor het menschdom is, dat men in de ziel der menschen niet lezen kan; dat men zijne heimelijke overdenkingen niet te weten kan komen; en dat men, als men dit konde doen, zich voor duizenden listen en lagen, die voornamelijk brave menschen gespannen worden, zoude kunnen wachten, terwijl nu het beste, het goedhartigste gedeelte van het menschdom een prooi wordt van valsheid en bedrog?

De heer Vredenhoven.

Ja, Professor! dat zeg ik, en ik wenschte met al mijn hart, dat zulks plaats konde hebben.

De Professor.

Wel, vriend! het zou inderdaad rampzalig zijn, zoo men al de geheime gedachten der menschen

konde weten; men wordt, helaas! nu dikwijls genoeg ontrust, en in zijn genoegen gestoord door honderden gesprekken, die in den nijd en de afgunst hunnen oorsprong vinden; maar wat zou het dan niet zijn, zoo wij in het hart van alle menschen duidelijk konden inzien! zoo wij daarin zoovele bekommerende en ontrustende gedachten, overleggingen en bedreigingen zagen woelen! Deze alwetendheid zou voor den mensch zelven, en voor de maatschappij zeer nadeelig zijn, en wel om duizenden redenen, die ik u, bij eene volgende gelegenheid, gaarne wil mededeelen.

Nochtans heeft de Voorzienigheid zooveel voor den opmerkzamen mensch opengelegd, dat men zich niet geheel en al omtrent de innige overdenkingen en het hart der menschen kan vergissen; en het valt zelfs gansch niet moeilijk, uit eenige onfeilbare kenmerken, de hoofdneigingen te ontdekken, en zich voor slechte en gevaarlijke menschen te wachten, naardien zij zich zelven gemeenlijk door hunne gebaren of gesprekken verraden,

evenals gevaarlijke dieren zich zelve reeds van verre door hun geratel, gebrul of geloei verdraden.

De heer Vredenhoven (*met opgesperde oogen zijn stoel nader bijschuivende*).

Eilieve! ik brand van verlangen om hiervan iets te hooren, daar heb ik nog nooit om gedacht.

De Professor.

Er is geene deugd, geene goede hoedanigheid, maar ook geene ondeugd, geen gebrek in het hart der menschen, dat zich niet, hetzij vroeger of later, aan den opmerker vertoont; en hoe lastig het ook zijn moge, zich in gezelschap te bevinden van menschen, bij voorbeeld, die trotsch en verwaand zijn, zoo wordt deze onaangenaamheid, aan den anderen kant, wederom dubbel vergoed, dewijl gij tot in het gemoed van zoodanig eenen mensch daardoor kunt doordringen, en hem waardeeren naar die mate, als hij verdient gewaardeerd te worden.

Kunt gij, om eens een voorbeeld bij te brengen, onzen buurman Stolts niet kennen, als gij hem slechts uitwendig ziet, zonder dat gij hem hebt hooren spreken? Zijne uiterlijke vertooning is zoo groot, zoo verheven; zijn hoofd is achterovergebogen; zijne wangen zijn opgeblazen; zijne borst wordt vooruitgestoken, moedig als een pauw stapt hij daarhenen; al zijne gebaren zijn afgemeten; en met welk eene deftigheid groet hij als men hem het eerst groot!

Kent gij hem nog niet genoeg, tred dan met hem in gesprek, en luister aandachtig naar zijne verhalen; het geliefkoosd woord *ik* zweeft gestadig op zijne lippen:

Ik sprak met den Vorst.

Ik zeide tegen den Raadsheer.

Ik adviseerde in de Vergadering.

Ik sprak met den Generaal, en gaf hem dezen raad.

Ik werk van den vroegen morgen tot den laten avond.

Ik gun mij geen oogenblik uitspanning.

Ik offer mijn tijd alleen aan mijn Vaderland op.

Dit zoo streelend woord wordt steeds gevolgd door een ander gezegde, dat zijne kleine ziel nog al meer verraadt.

Mijn raad werd in alles gevolgd.

Mijn invloed werkte dit uit.

Mijne eer geef ik u tot pand.

Mijn voorbeeld zal wel gevolgd worden.

De heer Vredenhoven.

Ha! ha! hi! hi! Gij doet mij waarlijk lachen, het is of ik den man hoor spreken; ha! ha! hi! hi!

De Professor.

Zoo de heer Stolts zich zelve, zoo door zijne houding en gebaren als wel voornamelijk door zijne gezegden niet verried, zou het dan niet zeer moeilijk zijn geweest, dien man recht te leeren kennen? te meer, daar hij eenige oppervlakkige kennis heeft; alsdan zouden wij gedacht hebben, dat hij een man was van verstand en bekwaamheden; maar gelukkig wordt door hem zelve het gordijn opgelicht, dat ons anders zou belet hebben hem naar waarde te beoordeelen.

De heer Vredenhoven.

Zijn er nu nog meer kenteekenen, waaraan men zoodanig iemand kan leeren kennen?

De Professor.

Zonder twijfel; een mensch als hij, kan niemand dan zich zelve beminnen, of menschen, die hem vleien, terwijl hij een hevig vijand is van diegenen die hem weten te doorgronden, welke hem die achting en eerbied, waarop hij zooveel aanspraak maakt, niet kunnen, noch willen toedragen.

Daarenboven ziet hij alle menschen die beroemd zijn, voor zijne openlijke of heimelijke vijanden aan; voorts heeft hij noch oordeel, noch verkeerfing genoeg met fatsoenlijke lieden, om te kunnen weten, dat vele menschen niet noodig hebben van zich zelve te spreken, of te zwetsen; en dewijl hij hen nooit hoort uitbazuinen, hoevele uren zij arbeiden, of wat zij verricht hebben, of welke oogenblikken, voor eene noodzakelijke uitspanning geschikt, zij aan hunne studie, aan hun beroep, of andere betrekkingen opofferen, zoo ziet hij hen voor zeer eenvoudige lieden aan, zonder eenige kennis, of verstand, die traag zijn in het waarnemen van hunnen post, en zoo maar in hunne onnoozelheid en diepe onkunde vadsig voortleven. Wanneer hij nu, in tegenwoordigheid van deze verstandige lieden, gestadig van zich zelve spreekt, en snoeft op zijne verrichtingen, en hij hen ziet glimlachen, zoo ziet hij dezen glimlach voor enkele goedkeuring en bewondering aan, ja kraait daarna nog sterker dan ooit te voren.

De heer Vredenhoven.

Dat is zoo, dit heb ik wel eens meer opgemerkt.

De Professor.

Ongeukkig is het, zoo deze menschen, bij toeval, in kennis geraken met lieden van vermogen en invloed, doch die, gelijk het zeer dikwijls gebeurt, geene menschenkennis genoeg bezitten, en, deze snorkerijen voor ware verdiensten aanzieude, uitwerken, dat zij in den eenen of anderen zwaarwichtigen post gesteld worden.

De heer Vredenhoven.

Ja, dat geloof ik ook, dat moet dan zeer ongelukkig zijn.

De Professor.

Dan leert men die knapen eerst recht kennen: met ijver, en met het grootst gevoel van zich zelve aanvaardden zij den opgedragen last; door hun gelaat, door hunnen voorgewenden ijver en werkzaamheid, door hunne geheimvolle woorden denken onkundige menschen, en dit getal is zeer groot, dat zij wonderen zullen verrichten; doch nauwelijks hebben zij een gedeelte van hunne loopbaan afgelegd, of hunne geringe kunde, hun bekrompen verstand, weinig oordeel, en gebrek aan menschenkennis doet hen misslag op misslag begaan: hunne heimelijke vijanden en bespotters daarentegen volgen hen ondertusschen op de hiel, zij doen onderzoek, en verbreiden hunne dwaze verrichtingen, en, in korten tijd, zijn die trotsche, laatdunkende schepsels tot spot en beschimping van alle menschen.

De heer Vredenhoven (*van vergenoeging in zijne handen wrijvende*).

Ik bid u, ga voort; welk een licht wordt hierdoor verspreid!

De Professor.

Kent gij den Raadsheer Balthazar Stamboom?

De heer Vredenhoven.

Wel, mijn vriend! zou ik dien lastigen man niet kennen!

De Professor.

Nu, deze goede man telt in allegezelschappen, waar hij zich bevindt, al zijne voorvaderen en

bloedverwanten op zijne vingers op; hij gewaagt, met eene heldere stem, van al hunne bedieningen, die zij, zoo hij zegt, met den grootsten lof bekleed hebben.

Hij verklaart openlijk voorniemand eenige achtig te hebben, dan voor dengene, die uit een zeer oud geslacht is gesproten; hij kan onmogelijk begrijpen, dat een Vorst, of de Bestuurders van een Gemeenebest zoo onzinnig zijn kunnen, om eenig ambt aan iemand anders op te dragen, dan aan een man, (hoe onwetend en slecht hij anders ook zijn moge) wiens voorvaderen ten minste reeds bekend waren ten tijde der Hunnen of Wandalen.

Hoort hij spreken van mannen van verdienste, of van geleerdheid, of die roem in den oorlog hebben verworven, zoo vraagt hij terstond, met eenen hatelijken glimlach, wie hun vader of grootvader van beide zijden geweest is: voldoet het antwoord niet aan zijne verwachting, dan trekt hij, met veel wijsheid, den neus op, en ziet, met deftigheid, terwijl hij zijn ijdel brein ginds en herwaarts draait, alle aanwezigen in de oogen.

Sommigen hebben mij zelfs verzekerd, dat hij gelooft, dat Koningen, Vorsten, Graven, Baronnen, en zoo vervolgens, ook alle aanzienlijke lieden, in die hoedanigheid zijn geboren, en dat de eerste stamvader van zulk een vermaard geslacht met een touwtje uit den hemel naar de bewoonde wereld is afgelaten, evenals men in de koopsteden zware balen katoen, of koffie uit de hemelhooge pakhuizen doet nederdalen.

De heer Vredenhoven.

Ha! ha! — Ja! het is een zeer onnoozel mannetje!

De Professor.

Is het nu niet zeer gelukkig, dat men dien goeden Balthazar Stamboom zoospoedig, en zoo grondig kan leeren kennen? daar hij misschien, zoo hij van zijne voorvaderen gezwezen had, voorwijs zou zijn gehouden. Nu ligt immers zijn geheel nietig brein en hart bloot en naakt voor uwe oogen? zonder alwetend te zijn, leest gij immers in zijne ziel? nu weet gij immers, dat hij eene zeer verwaarloosde opvoeding gehad heeft? dat hij noch gezond oordeel, noch eenige kundigheden bezit? dat er dus voor hem tot zijne vertroosting niets anders is overgebleven, dan dat hij aanzienlijke voorouders heeft gehad, schoon men, door hem gestadig op zijn oud geslacht te hooren roe-

men, in vermoeden wordt gebracht, dat er iets aan hapert, dewijl men menschen van den eersten rang zelden hoort zwetsen, en dewijl

De heer Vredenhoven (*met voorbarigheid*).

Uw vermoeden is waarlijk niet ongegrond.

De Professor (*met nieuwsgierigheid*).

Weet gij mij daaromtrent iets te verhalen, dat mij in mijn vermoeden kan versterken? Dat zou mij wederom eenig licht geven.

De heer Vredenhoven (*eene pijp aanstekende en bij elk woord den rook wegblazende*).

Eens . . . op . . . een . . . winteravond . . . met een oud man . . . uit een gezelschap . . . uitgaande, waarin de heer . . . Balthazar Stamboom wederom . . . eenige uren achter den anderen . . . over zijne voorouders had gesproken, zeide hij mij, dat de heer Balthazar Stamboom liever behoorde te zwijgen, voornamelijk in zijne tegenwoordigheid, dewijl zijn grootvader getrouwd was geweest met de dochter van een dienaar der justitie, en wel in eene naburige stad, alwaar zijn vader toentertijd den post van hoofdschout bleekede.

De Professor (*glimlachende, en beide zijne armen uitbreidende*).

Ik dacht het wel, dat er reden zijn moest voor dit gezwets. — Hoe dwaas intusschen, dat men het hartzeer, hetwelk men gevoelt over de misstappen zijner voorvaderen, zoekt te verbergen en te bedekken, door den menschen gestadig het tegendeel te willen wijsmaken!

De heer Vredenhoven.

Het is bespottelijk!

De Professor.

Het staat mij nog zeer duidelijk voor, mijn vriend! dat gij u eens beklagdet, dat de heer Bonifacius Snoeshanius zoo ondraaglijk was in de gezelschappen, waarin gij hem ontmoettet, en dat gij zijne tegenwoordigheid niet altoos kondet ontvlieden, dewijl uwe echtgenoot hem nog in bloedverwantschap bestond; gij zeidet toen, dat hij zoo onophoudelijk sprak over zijne geleerdheid en

kunde in vreemde talen, dat hij elk oogenblik den naam van Homerus, Sophocles, Plato, Polybius, Horatius, Virgilius, Cicero, en honderd anderen in den mond had, schoon gij zeker wist, dat hij, uit ieder van dezen, geen twintig bladzijden had gelezen, ja wat meer is, niet in staat was om dezelve in het oorspronkelijke te kunnen lezen; dat men u, als hij in gezelschappen met kracht en veel waanwijsheid sprak, in vergelijking van hem, voor een weetniet hield, dewijl gij te verstandig zijt om bij alle gelegenheden, of het te pas komt of niet, een geleerd gesprek te houden; dat gij u over hem schaamdet, en dat deze schaamte u nog des te meer deed zwijgen.

Maar ik bid u, vriend! hoe zoudt gij hem anders hebben kunnen leeren kennen? is dit niet eene wijze schikking, dat een mensch zijn hart moet openleggen of hij wil of niet, hoezeer hij, voor eenen tijd, de grootste pogingen in 't werk stelt om hetzelve te bedekken?

Zou hij, indien hij weinig sprak, indien hij niet snoefde en zwetste, niet somtijds voor eenen verstandigen en geleerden man worden gehouden? en hoe nadeelig zou dit veeltijds zijn voor zijnen evenmensch, en voor de belangen der maatschappij! — neen, de onverstandige, de halfgeleerde man moet zich door zijne grootspraak, door zijn gezwets openbaren, en hierdoor kan men hem peilen tot op den bodem van zijn hart.

De heer Vredenhoven.

Ik ben het nu volkomen met u eens — maar, ik bid u, ga voort.

De Professor.

Voor eenigen tijd waart gij mede zeer ontevreden over den koopman Murke Windvlaag, dewijl hij zoo onophoudelijk sprak van zijne schatten, van zijnen, zoo uitgebreiden, tak van handel, van zijne correspondenten in Frankrijk, in Engeland, Spanje, Portugal, Hamburg en elders; vervolgens van zijne groote ondernemingen; gij werdt gemeelijk, als hij op andere kooplieden, menschen van eene gevestigde achtig, met verachting nederzag; maar, ik bid u, stoor u mede hier niet aan; de wijze Bestierder der wereld bedient zich van zulke middelen, om den opmerkzamen man voor zulk eenen mensch op zijne hoede te doen zijn.

Groote kooplieden volvoeren hunne gewichtige taak met ijver en nederigheid, zij laten het aan anderen over om hunne grootheid uit te meten; met voorzichtigheid, geduld, en naarstigheid,

en onder afwachting van den zegen des Hemels, verrichten zij hunnen moeilijken en nuttigen arbeid.

En, voorwaar! dit heeft plaats omtrent alle menschen, van welk een stand of rang ook; hoe grooter iemand is, hoe nederiger hij zich gewoonlijk gedraagt; hoe lediger het brein der menschen is, des te sterker zijn zij gewoon zich zelven te verheffen, en dat ledige met ijdel gezwets aan te vullen.

Wie denkt gij, dat meer van zijne bekwaamheden zal spreken, de zwerfende arts, die, in 't goud uitgedost, en van een aantal potsenmakers vergezeld, op zijn theater, met deftigheid, ginds en herwaarts wandelt, en zich op vermaarde boerenkermissen glansrijk vertoont, of een der beroemdste hoogleeraren der Nederlandsche academiën, die eenen Boerhaave reeds in roem begint te evenaren?

De heer Vredenhoven.

Gij doet mij lachen, en het is nochtans waarachtig zooals gij zegt.

De Professor.

Op gelijke wijze leert men den staatsman, den krijgsman, den rechtsgeleerde, den wijsgeer kennen: en geloof mij, mijn waarde vriend Vredenhoven! deze allen kan men weldra doorzien tot op den bodem van hun hart.

(Uit: *De Ring van Gyges.*)

ZIEKENKARAKTERS.

De dokter naderde met opgetrokken beenen het ledekant, opende de gordijnen, en vroeg den zieke naar zijnen welstand.

Daarop kwam er uit de diepte van eenen berg van kussens eene holle stem, die eenige afgebroken en onverstaanbare woorden uitstamelde.

Na eene stilte van eenige seconden, vroeg de dokter, op eenen medelijdenden toon, wat hem deerde; hierop richtte de kranke zijn hoofd een weinig op, en een donkerbruin gelaat, dat verlakt of gebronsd scheen, en hetwelk dooreene zeer witte, bevallige nachtmuts nog meer afstak, kwam, evenals een schildpad, uit eene laag van wollen en katoenen dekens te voorschijn. — Ach! lieve dokter! zijt gij daar! wat heb ik naar u verlangd! schoon ik u in persoon niet kende, of ooit

heb gezien!.... het is of al de rampen, die uit de doos van Pandora zijn uitgevlogen, in dit mijn lichaam haren intrek hebben genomen! Helaas!.... Ouf!.... Ach!.... doch eer ik van mijne ziekte spreke, moet ik u te voren wat nader bekend maken met mijn persoon.... Zooals gij mij hier, als een zondaar, voor uwe oogen ziet liggen, ben ik een achterachterkleinzoon van den beroemden Aart van Hermelynen, een man, die zeer vermaard is geweest door zijne geleerdheid, en verrichtingen, ten tijde der Hoeksche en Kabeljauwsche oneenigheden, en vooral, hetgeen ik niet moet verzwijgen, door het vangen van valken. Dus ben ik afkomstig van een oud en patricisch geslacht, en mijn eigen vader, die reeds langen tijd in den hemel is, was in eigen persoon Burgemeester in eene, schoon kleine, echter reine en welbekende stemhebbende stad.

Mijne moeder Abigaël Ruth Moerbalk, afkomstig uit het beroemd geslacht der Moerbalken, die reeds mede ter ziele is, had mij teeder lief, heeft mij met groote zorgen opgevoed, en alles doen vermijden, wat mij, naar ziel of lichaam, eenig nadeel kon toebrengen; zoodra er zich een gerucht verspreidde, dat er kinderziekte, mazelen, roodvonk, kinkhoest, of iets dergelijks, in ons stadje heerschte, werd ik op eene achterkamer opgesloten, en van alle verkeer met menschen geheel afgehouden, ja zelfs werd er een *cordon* rondom mijne kamer getrokken, even alsof er eene alles vernielende pest in den omtrek woedde.

Zoodra ik over hoofd- of buikpijn klaagde, was het geheele huis, ja zelfs de geheele stad in rep en roer: knechts, meiden, mijn vader zelf, draafden alsdan onophoudelijk ginds en weder. Dewijl ik niet zeer sterk zijn konde door zulk eene slechte en al te teedere opvoeding, en men beducht was, dat de achterachterkleinzoon van den beroemden Aart van Hermelynen, en van Abigaël Ruth Moerbalk, de éénige stamhouder van de geslachten der Hermelynen en der Moerbalken, zoude sterven zonder wettige *descendenten* na te laten, mocht ik volstrekt noch mijn geest noch mijn lichaam vermoeien; ik bracht mijn tijd dus door met vogelen op te zetten, en, bij de groote schaarschheid, of, om beter te spreken, bij een volkomen gebrek aan valken, duiven te vangen. Een gedeelte van mijn leven heb ik dus op de duiventil doorgebracht, en ik kan mij, zonder grootspraak, vleien, dat mijne waarnemingen omtrent den aard en de natuur der duiven, alsmede derzelve huishouding en karakter, al hetwelk ik zeer netjes, met mijne eigene hand, op het papier heb gesteld, mij in 't vervolg geen en minderen roem zullen geven, dan

mijn stamvader Aart van Hermelynen door het vangen van valken heeft behaald.

Dokter L * * * * (*op eenen gemelijken toon en met drift*).

Ik bid u, mijnheer! laat uw oudovergrootvader en al zijne valken, die hij gevangen heeft, maar stil rusten, en zeg mij slechts, wat u deert; ik heb noch lust noch tijd om u langer zoo geduldig aan te hooren.

De zieke.

Reeds den 27^{en} dezer maand, toen ik, volgens gewoonte, des morgens te twaalf uren eene pijp op mijn duiventil zat te rooken, gevoelde ik eenige duizelingen; doch zonder eenig gevolg: op mijne reize naar herwaarts (want ik ben hiernaartoe gereisd, dewijl er eene groote verkooping van opgezette vogelen zal gehouden worden) kwamen dezelve wederom, en sedert dien tijd gevoelde ik trekkingen en rillingen door, en langs mijn geheele lichaam! helaas! (*den dokter met een beschroomd gelaat aanzierende en beginnende te schreien*) wat zal er van mij worden!

Dokter L * * * * (*den pols voelende*).

Gij hebt de koorts, mijnheer! ik zal u een *recept* schrijven.

De zieke (*achterover in de kussens neervallende alsof hij door een kogel in 't hart was getroffen*).

Ik heb dan de koorts! goede hemel! wat zal er van mij worden! dan zal ik mijne lieve ouders wel schielijk in het graf volgen! Ach! lieve moeder! kijk eens, smee ik u, van den hoogen hemel naar deze aarde, waar gij zoo lang gewoond hebt, neer! zie eens, daar ligt uw zoon Roeland, verlaten van alle menschen, in eene vreemde stad, in een vreemd huis, ik word opgepast door vreemde menschen, uitgenomen door mijnen knecht Obadja, die daar staat, (*schoon de dokter schreef, keek hij echter eens achter zich om naar Obadja, die hem daarop met eerbied groette*).

Ach! lieve moeder! zoo gij in eene betere wereld nog eenige bewustheid hebt van hetgeen uw zoon Roeland thans lijdt, dan zult gij in de gewesten der gezaligden nog hevig worden ontrust!

Dokter L * * * * (*glimlachende het recept overgeevende*).

Kom! kom! gij behoeft u zoo zeer niet te kwel-
PROZA.

len, het is slechts eene gevatte koude; zoo gij dit drankje nauwkeurig inneemt, zult gij wel schielijk wederom uwe duiventil kunnen beklimmen.

De zieke wentelde zich al weenende in de dekens; de doctor vertrok al lachende, en ik volgde hem tot aan mijne kamer. —

Den volgenden morgen eenen van mijne vrienden willende bezoeken, zag ik van verre de koets van dokter S * * * aankomen, en voor een huis in de H... straat stilhouden; ik volgde den dokter onzichtbaar naar eene achterkamer, alwaareen jong heer van omtrent drie en twintig jaren, een *fat* zoo groot als ik nog ooit ontmoet had, en welke een groot jaar met zijn gouverneur Frankrijk en Engeland had doorgereisd, ziek te bed lag.

Hoe gaat het? mijnheer Van Bergen! vroeg de dokter, op eenen vriendelijken en opbeurenden toon.

De heer Van Bergen (*zeer gemaakt en verwijfd sprekende en een spiegel in zijne hand houdende*).

Hélas! mon cher Docteur! hoe zou het gaan! ik word als *gepetrifiseerd*, zoo dikwijls als ik mij zelven beschouwe: zie eens! ik ben geheel *gederangeerd*: mijne oogen staan *languissant*; mijne handen zijn vermagerd, en mijn aangezicht is *pâle comme l'image de la mort*.

Ach! hoe lang zal ik nog *gepriveerd* blijven van de buitenlucht te *jouisseeren*! kon ik maar eens een half uurtje, al was het maar in mijn *dishabiljé*, eene *promenade* maken, dit zou mij nog eenig *soulaas* geven; nu lig ik, als geheel *insensibel*, en daarenboven van alle kanten *gebarricadeerd* door *horribele decoctums*, en *degoutante vapeurs* van kokende medicijnen.

Dokter S * * * (*zijn pols voelende*).

Hebt gij dezen nacht nog al wel gerust?

De heer Van Bergen (*zich met moeite een weinig opheffende, en terwijl hij op zijn rechterarm leunde, telkens van terzijde in den spiegel ziende*).

Geen *moment*: ik werd, zoodra ik slechts sluimerde, *getourmenteerd* door mijne *indigestie*, en *iterative* maagpijnen, die mij *affreus fatigeeren*: daarenboven heb ik mij *gechagrineerd*, dat mijn *cousin germain*, die gisteren van Parijs *geretourneerd* is, *genegligeerd* heeft mij eene *visite* te maken; ook bracht ik mij daarenboven nog voor den geest, dat er overmorgen een *partijje* zijn zal bij *madam Watteville*, daar ik mede *geinviteerd* ben; (*hevig zuch-*

tende en nog eens in den spiegel ziende) maar al was ik beter, dan zou ik mij schamen, evenals een *scellet* op haar *prié* te *compareeren*.

A propos! ik hoop niet, dat ik gisteren nacht eenige *derangementen* in uw huis gemaakt heb, door u zoo vroeg bij mij ter *adsistentie* te *requireeren*: ik dacht, *parol d'honneur*, dat ik *gesuccumbeerd* zoude zijn, ik begon inderdaad reeds te *agoniseeren*.

Dokter S * * * (*glimlachende*).

Ik verzeker u, lieve vriend! dat gij evenzoo in *in agone mortis* geweest zijt, als ik op dit oogenblik: gij, heertjes van suiker, denkt, dat de minste krimping *in abdomine*, *vel in stomacho* reeds doodelijke *indicia* zijn; en nog daarenboven zijt gij lieden zeer verstoord als men u het tegendeel verzekert.

De heer Van Bergen (*met gemelijkheid en drift zijne nachtmuts afnemende*).

En gij lieden, *Messieurs!* zijt zoo *insensibel* over de *fataliteiten* en *revers* van uwe *patienten*, alsof gij lieden door wilde dieren waart *grédukeerd*, en gij voornamelijk, *mon cher Docteur!* gij *inclineert* meer om met uwe zieken te *raillleeren*, dan om hen op alle wijzen te *consoleeren*; ik voor mij neem zulks op als een *insult*.

Dokter S * * * (*in zijne handen wrijvende*).

Dat gaat goed, dat gaat goed, *bravo!* nu gij knorrig wordt, lieve vriend! zult gij wel schielijk wederom gezond zijn, ik hoor gaarne mijne zieken zoowat grommen.

De heer Van Bergen (*met bedaardheid en ernst*).

Maar, ik bid u, *maltraiteer* mij niet langer, en zeg mij eens oprecht, of ik in gevaar geweest ben of niet?

Dokter S * * *.

Wilt gij, dat ik de waarheid spreke?

De heer Van Bergen.

Sans doute.

Dokter S * * *.

Zoo iemand anders dezelfde ziekte had gehad, welke voornamelijk ontstaan is, doordien gij uwe

zwakke maag te veel hebt gevergd, zou hij er niet eens om te huis zijn gebleven.

De heer Van Bergen.

Gij zijt *cruel*; wilt gij dan niet gelooven, dat ik door al dat *vomeeren*, *laxeeren*, *lavementleeren* en *continueel evaporeeren* sterk ben verzwakt?

Dokter S * * *.

Zeer gaarne, als gij het zoo begeert.

De heer Van Bergen.

Geloof gij dan ook niet, dat mijn *fragil* en *sensibel* zenuwgestel daardoor *terribel* is *geaffecteerd*? Ik verzeker u, dat ik zeer wel gevoel, dat ik weken lang noodig zal hebben om mij te *recouvreeren*.

Dokter S * * *.

Wat zegt uw vader van uwe ziekte en zwakheid?

De heer Van Bergen.

Papa is een man van ijzer en staal, en *badineert* dus met al mijne *discoursen*; hij zegt, dat ik vol *imaginaties* ben, en *desespereert* reeds van mij ooit kloekmoediger en wijzer te zullen zien, al liet hij mij de geheele bewoonbare wereld doorreizen; ja, zelfs voegde hij er bij, in *presentie* van *mama*, dat hij begon te *presumeeren*, dat ik hem in den bloede niet bestond, dewijl ik al te lafhartig was om zijn eigen zoon te zijn.

Hierover lachte de dokter hartelijk, en verliet den zieke zoo gezwind, dat ik veel moeite had om hem naar buiten te volgen.

Zoodra hij op de straat kwam, wandelde hij voort naar eene nabijgelegene gracht, alwaar zijne koets hem reeds stond te wachten; hij krom eene trap op, ik volgde, en wij kwamen in een wel gemeubileerd bovenhuis, alwaar, in de achterkamer, eene jonge juffrouw van omtrent vijf en twintig jaren, te bed lag, en wel in eene houding, alsof zij eene zeer aandoenlijke rol op het tooneel moest spelen, en hare ligging door het volk moest worden toegejuicht.

Zij had een zindelijk nachtjasje aan, doch haar hoofd was ongedekt, en hare bruine lange haren hingen als gekronkelde slangen in twee rijen over hare schouders heen, welke zij van tijd tot tijd onder het spreken, met drift, achterwaarts wierp, evenals *Alecto* door *Claudius* wordt afgemaald:

Alecto stetit in mediis vulgusque tacere
Jussit et obstantes in tergum reppulit Hydros,
Perque humeros errare dedit.

Hoe bevindt gij u thans, lieve juffrouw Cunegonda! vroeg de dokter met een zonderling stemmetje, even alsof hij een kanarievogeltje aansprak om hetzelfde tot zingen uit te lokken.

Daarop richtte Cunegonda zich langzaam op, wendde hare verwilderde oogenginds en herwaarts, en antwoordde den dokter, onder het maken van zonderlinge en theatrale gebaren, op deze wijze:

Vraagt gij nog, hoe ik mij bevind! daar mijne ingewanden als door een altoosdurend vuur worden verteerd! een aangestoken fakkel blaakt in mijnen boezem, en een brandende gloed verzengt mijnegebeente. — Hemel! welke smarten! ach! had ik slechts één oogenblik rust en kalme in mijne lijdende ziel! ach! verliet er slechts één uur, zonder dat mijn lichaam door de hevigste pijnen werd gefolterd! — Neen, zulke rampen leed geen sterveling op deze ongelukkige aarde! — geene verlaten woestenijen, geene ontoegankelijke bosschen, geene onstuimige oceanen zouden zulke vreeselijke tooneelen voor mijnen geest kunnen vertoonen, als het verschrikkelijk vooruitzicht, dat ik nog langer door hevige koortsen zal moeten worden geteisterd! Ik bezweer u dus (*hier greep Cunegonda den dokter bij zijne knieën, en bij de panden van zijnen zwarten rok*) bij de heilige asseche, en bij de schimmen van alle uwe en mijne bloedverwanten en vrienden, die reeds in het graf ter eeuwige ruste zijn nedergelegd, dat gij mij bijstaat, dat gij mij ongelukkige niet verlaat!

Dokter S*** (*met veel gevoel van medelijden*).

Lieve Cunegonda! ik zal u niet verlaten; doch gij moet meer bedaard zijn; zie mij eens aan: hebt gij dezen nacht nog al wat gerust?

Cunegonda.

Rusten! Helaas! er is voor mij geene rust meer te vinden! alles sliep rondom mij, de gansche natuur was met eenen sluier des doods overdekt; doch ik rampzalige, ik alleen kon niet rusten! mijn geest werd gestadig ontrust door akelige verbeeldingen, door schrikverwekkende tooneelen; nu eens door het gezicht van vermoorde lijken op vermoorde lijken gestapeld, dan weder door donkere kuilen met moordenaren opgevuld; een weinig daarna zweefden voor mijnen geest afgelegene kasteelen door helse spoken bewoond, die van tijd tot tijd

met brandende toortsen uit de aarde opstegen, dan weder naar den diepsten afgrond nederzonken.

Dokter S***.

Ik bid! bedaar, lieve Cunegonda! — zeg mij eens, hebt gij uw drankje reeds gebruikt?

Cunegonda.

Spreek niet meer van uw drankje, het was een beker gevuld met het sterkste vergif, dat mijne teedere ingewanden verteerde, het scheen toebeleid te zijn uit het water van den Styx, of liever uit dat van al de helse rivieren, die het Plutonische rijk, eeuw in eeuw uit, bespoelen.

Dokter S***.

Houd slechts goeden moed; (*haren pols voelende*) de koorts is minder hevig, de *crisis* schijnt reeds daar te zijn: binnen weinige dagen zult gij misschien geheel hersteld zijn.

Cunegonda.

Ach! wreede! waarom vleit gij mij! — neen, eerlang zal ik een prooi zijn van het stille graf, eerlang zullen de wormen dit mijn lichaam doorknagen! — (*na eenigen tijd gezwegen te hebben*) des avonds, wanneer de maan zich boven de toppen van het geboomte verheft, en mijn somber graf met hare melancholische stralen verlicht, wanneer alles zoo stil, zoo doodsch, zoo eenzaam zijn zal; wanneer men niets meer zal hooren dan het geluid van den eenzaam zwervenden avondvogel, of het dof geblaf van wakende honden, hetwelk van verre door de echo wordt teruggekaatst; wanneer de winden zelve zullen weigeren het dorre gras te bewegen, hetwelk zich boven mijn graf verheft, alsdan zullen er nog wel gevonden worden, die al zuchtende zullen uitroepen: *hier ligt de ongelukkige Cunegonda, die in den bloei van hare jaren is gestorven!* alsdan zullen er nog wel gevonden worden, die mijn gebeente met hunne tranen zullen besproeien, en die, terwijl zij zich van mijn graf verwijderen, al weenende zullen uitroepen: *de ongelukkige Cunegonda leeft niet meer!*

Hierop wierp Cunegonda zich achterover: ik stond geheel verslagen, ik wist niet wat ik moest denken. De dokter sprak nog eenige woorden; doch Cunegonda antwoordde niet, zij bleef met gesloten oogen en gevouwen handen nederliggen, even alsof zij reeds was gestorven, en in haar graf neergelaten.

De dokter sloot de gordijnen van het ledekant toe, beval de dienstmaagd hare juffrouw niet te verlaten, en vertrok; in de voorkamer werd hij opgewacht door eene dame, die eenige jaren ouder scheen dan Cunegonda. Hoe vaart mijne zuster thans, zeide zij, terwijl zij met hevige bekommernis het antwoord scheen af te wachten. Ik geloof, antwoordde de dokter, schoon de ziekte minder is, en de koorts zich niet zoo sterk verheft als gisteren, dat uwe zuster, zoo zij voortgaat zich zelve zoo hevig te kwellen, eenige overhelling heeft om krankzinnig te worden: er moet iets van aanbelang gebeurd zijn, zeide hij met nadruk, dat hare ziel

op zulk eene hevige wijze geschokt heeft: ik bid u! wat is toch de oorzaak van haar lijden? heeft zij eenen minnaar gehad, en is zij misschien door hem verlaten? of heeft zij vele zielbedervende romans gelezen?

De zuster zag den dokter met starende oogen aan, doch zij antwoordde niets; eindelijk begon zij bitterlijk te weenen. De dokter wachtte nog eenige oogenblikken op antwoord, doch tevergeefs: nog eens zag hij haar met medelijden aan, trok zijne schouders op, en vertrok.

(Uit: *De Ring van Gyges.*)

EWALDUS KIST

werd in 1761 te Woerden geboren, ontving zijne eerste opleiding tot het begeerde predikambt van C. Swaving, pred. te Naarden, verkreeg in 1778 eene plaats op het Staten-Collegie te Leiden, waar hij de letteren, wijsbegeerte en godgeleerdheid beoefende en een hechten vriendschapshand sloot met Van der Palm. In 1784 werd hij pred. te Gellikum en Rhenoi, toen te Thamen aan den Uithoorn, in 1789 te Arnhem, in 1797 te Dordrecht. Het professoraat te Utrecht zoowel als te Leiden wees hij van de hand. † 1822.

Voornaamste geschriften: Proza: *Beoefeningsleer*, 2 dln., 4 st., Dordr., 1804—9; *Beknopte Beoefeningsleer*, 2 dln., Dordr., 1812, (vert. in 't Hoogd.); *Leerred. over Gods deugden*, 2 dln., Dordr., 1798; *Leerr. over verschillende onderwerpen*, 5 dln., Dordr., 1802—20; *Leerr. over de Zedeleer des Christendoms*, 2 dln., Dordr., 1800; *Leerr. over het Geweten*, Dordr., 1810; *Vier Leerr. over Rath*, Dordr., 1811; *Het ongunstig onthout des Heilands in de Wereld, enz., in leerred.*, Dordr., 1815; *Het veranderd gelaat des Aardrijks — of de Lente van het jaar 1814*, Dordr., 1814; *Laatste Leerred. over verschillende onderwerpen*, Dordr., 1822; *Vijftien gemeenzame brieven aan Aristus, over de Eeuw der Rede*, Dordr., 1798; *Verhandelingen en Redevoeringen over verschillende onderwerpen*, Dordr., 1816; *Lofrede op P. van Braam*, Dordr., 1815; onderscheiden bijdragen in de *Mnemosyne* enz.

HET GEWETEN.

Het geweten oordeelt niet slechts over onze daden, wanneer wij dat zoo willen, zoodat zijne ambtsverrichtingen van onze willekeur zouden afhangen. Neen! wij bemerken, dat het niet in onze macht staat, die geheel te verhinderen. Het geweten, wanneer het niet geheel verhard is, beschuldigt den mensch tegen wil en dank. Hoe menigschuldige zou zich van dat oordeelen over zich zelve gaarne ontslaan! en echter, dit kan hij niet. Waar hij heen vlucht, overal wordt hij gewaar, dat er in zijn binnenste over hem geoordeeld wordt, en dat vrees hem vervolgt. Er moet derhalve iets in onze ziel zijn, dat haar tot dit beoordeelen dringt, en noodzaakt. — Ik zou daarom het geweten dus beschrijven: »Het is die eigenschap onzer ziel, door God haar gegeven, waardoor zij niet slechts vaardig beoordeelt, wat goed of kwaad is, maar zich dat ook gedurig voorhoudt; niet

slechts bewustheid van hare daden heeft, maar ook zich gedrongen voelt, om zich hare daden te vertegenwoordigen; en niet slechts hare daden beoordeelt, maar ook niet nalaten kan, die te beoordeelen, zich te beschuldigen of te verontschuldigen, en bij het eerste onrust en smart, en bij het laatste rust en blijdschap te gevoelen.” —

Dat er een geweten in de menschelijke ziel aanwezig zij, daarvan moet onze eigene ervaring spreken. — Ondervinden wij het niet, M. T.! dat wij innerlijk besef hebben van goed en kwaad, dat ons eigen hart ons tegenspreekt, wanneer wij uit belang het goede kwaad, en het kwade goed; zouden willen noemen? Ondervinden wij niet in ons binnenste geheime aansporingen tot onzen plicht, maar ook geheime waarschuwingen tegen de zonden? — Hebben wij niet bewustheid van ons zelve? worden wij dikwijls niet gedrongen; om, hetgene wij gedaan hebben, ons voor oogen

te stellen, in spijt van alle poging, om dat niet te doen? — Als wij het kwade deden, klopte dan ons hart niet? Als wij iets prijselijks verrichtten, was er dan geen vergenoegen, geene stille goedkeuring in ons binnenste? Kent gij, M. T.! dat beschuldigen, en dat ontschuldigen niet? — Vrees voor menschen en menschelijke straffen kan dit niet zijn, daar deze rust en onrust ook ondervonden worden bij goede of kwade handelingen, die onder het bereik der menschelijke wetten niet vallen, ook bij de verborgenste goede werken of overtredingen, die geen menschelijk oog ooit ziet, maar alleen bekend zijn bij God. — Voor een tijd mag het geweten zwijgen; in voorspoed onder de aanhoudende verstrooingen des levens, mag het den zondaar voor een tijd gelukken, de aandacht van zich zelve af te trekken; ten dage des tegenspoeds echter, in het tijdstip van ernst, zal datzelfde geweten zijne kracht herkrijgen. — Zijne kracht zal het vooral herkrijgen in die ure, in welke men ophoudt, zich zelve en anderen te bedriegen, ik meen de ure des doods. — Zag men niet menigmaal die zelfden, die bij lachenden voorspoed, en bij het genot der gezondheid, zich boven de werkingen des gewetens meenden te kunnen verheffen, ende inwendige wroeging ontveinsden, die dezelve voor niets anders aangezien wilden hebben, dan voor een angst, dien de menschen elkander aanjagen, voor een schrikbeeld voor eenvoudigen, voor een uitwerksel van dwaze opvoeding, priesterlist en staatkunde, zag men niet menigmaal die zelfden op hun sterfbed al hunne gewaande sterkte verliezen, van angst bezwijken, en onder de hevigste folteringen van het zelfverwijt, van dat zelfde, te voren door hen ontkend, geweten, naar de eeuwigheid gaan? —

Inderdaad treurig is de gesteldheid van een zondaar, wiens geweten door schuldgevoel gekweld wordt, zonder door den troost der vergeving te worden opgebeurd. Hij draagt het verwijt in zijn binnenste om van tallooze en groote zonden, en zijn eigen hart zegt hem, dat hij met derzelver bedrijf onbetamelijk gehandeld, en zijne duurste plichten op eene onwaardige wijze geschonden heeft. — Denkt hij aan God, (en zijn geweten noodzaakt hem, aan God te denken) dan denkt hij aan Hem, als den Alwetende, Heilige en Rechtvaardige, die zijne verborgenste zonde in het licht zijns aangezichts stelt, die de ongerechtigheid haat, en eens ook hem tot verantwoording roepen, en over alles, wat hij gedaan heeft, rechtvaardig oordeelen zal. Hij stelt zich de straf voor, die hem te wachten staat, en zijne innerlijkste

overtuiging zegt hem, dat hij die waardig is. — Van hier heeft hij geen vertrouwen op God, geene liefde tot God, geene aandrift, om Hem uit liefde en met vreugde te dienen. Hij durft tot hem niet naderen. Hij beschouwt Hem als zijnen vijand, die zijnen almachtigen arm zal opheffen, om hem te straffen, en zich daartoe van alle krachten dernaar, die hem omringt, bedienen kan. — Hij ontvlucht Hem; en zijn hart, met afkeer en vrees vervuld, wikkelt zich zoo langer hoe meer in de strikken der zonde, waaruit alleen vertrouwen en liefde hem redden konden. —

Uit deze oorzaken heerschen in zijn binnenste heimelijke minachting van zich zelf, treurigheid, angstvalligheid, en vreeze. Niet zelden heeft hij voor zijne schaduw, en vliedt, waar geen vervolger is. — Gejaagd door zijn geweten, is hij eene voortgedrevene zee gelijk, die niet kan rusten; en echter, waar hij ook staat of nederligt, naar welke afgelegene oorden hij ook zou willen henen vluchten, overal vervolgt hem zijn beschuldiger, daar hij de knaging, die zijne ziel verteert, overal bij en in zich voert. — Is hij in voorspoed, zijn bevekt geweten vergiftigt al zijne genoegen. Ook onder zijne luidruchtigste vermaken verheft het wel eens zijne stem, die heimelijken kommer tusschen zijne vreugde mengt. Geene verlustigingen van het hof konden die stem bij Darius doen zwijgen; en ook in de prachtige feestzaal verbleekte en sidderde een Belzazar. — Heeft hij met rampen te worstelen, hij mist onder dezelve dien troost en die kracht, die eene bevredigend geweten geniet. — Zijne rampen zelve verwijten hem zijne zonden. *Daarom overkomt mij dit!* dit is de eerste gedachte, die zich aan hem opdringt. En het onheil, reeds droevig op zich zelf, dus nog daarenboven uit het oogpunt van straf beschouwd, heeft eene dubbele kracht, om zijne ziel neder te slaan en te ontroeren. — En wanneer ondervindt hij meer het onzalige van een schuldig geweten, dan wanneer zijne laatste ure nadert? — O als dan het ontwaakt geweten hem zegt, dat hij zoo aan de grenslijn gekomen is, die den tijd der beproeving van dien der vergelding afscheidt; als hij, achterwaarts ziende, een gansch register van zonden voor zijne aandacht krijgt; als hij voorwaarts eenen Rechter zich voorstelt, die hem lang met langmoedigheid gedragen heeft, en nu over hem oordeelen zal; hoe akelig is dan de gesteldheid zijner ziel! Voorzeker, de angsten des doods komen bij de angsten des gewetens niet! —

Dat aandenken aan God, waartoe ons geweten ons dringt; die erkenenis, waartoe onze ziel zoo

geneigd is: daar is er een boven ons, van Wien wij afhangen, Wiens wil wij verplicht zijn te doen, die op ons acht geeft, en die ons oordeelen zal; — dat innerlijk, dat diep in het hart gedrukt, besef van het groote onderscheid tusschen goed en kwaad, waardoor wij zoo noodwendig het goede heimelijk toejuichen, en het kwade innerlijk afkeuren, als wij de smakelijke van de onsmakelijke spijzen onderscheiden; — die gedurige herinneringen van onzen plicht, die ons geweten ons met zooveel getrouwheid doet; — die opwekkingen tot goede, die ontradingen van kwade daden, die ernstige waarschuwingen tegen dezelve, die wij inwendig gewaar worden; dat kloppend harte, als wij op het punt zijn, iets kwaads te bedrijven, of onder dat bedrijven zelf; — die klare bewustheid van ons zelven, wat wij gedaan of verzuimd hebben; dat ontgensprekelijk getuigenis daaromtrent in ons binnenste; — die drang in onze ziel tot beoordeeling van onze handelingen met betrekking tot Gods wil en onzen plicht; — dat ontschuldigen in ons binnenste, als wij het goede gedaan hebben, met die rust, dien moed, die blijdschap, daaraan verbonden; — dat beschuldigen van ons zelven, als wij het kwade deden, met die onrust, die treurigheid, dien angst, die wroeging, welke daarvan onafscheidelijk zijn; — zegt mij, M. H.! zijn al deze werkingen van het geweten geene scherpe prikkelen, die ons tot hetgene, waartoe God ons roept, ten krachtigste dringen moeten? Is het niet, alsof wij op eene reize langs moeilijke wegen eenen leidsman aan onze zijde hadden, die ons *hier* omtrent den rechten weg onderricht; *daar* ons waarschuwt tegen zijpaden, op welke wij dolen zouden; *hier* ons aanmoedigt, om voort te spoeden; *daar* ons bestraft en terugroept; die ons voortleidt, met al den ernst van een gebieders, en met al de trouw van een vriend? En, wat nog meer zegt, die altijd onze schreden verzelt, daar andere vermaners en onderwijzers ons niet volgen kunnen; die ons niet verlaat, ook daar de weg over klippen, en door afgronden, henen loopt. Zacht fluistert hij ons wel zijne vermaningen, waarschuwingen, en beschuldigingen in; maar zoo min vleidend, zoo rond, zoo getrouw zijn dezelve, dat zij den schuldige menigwerf, gelijk een donder, in de ooren klinken. —

Dit is de natuur van onze ziel, wanneer de indrukken, die het geweten verwekt, opgemerkt en aangekweekt worden, dat zij dan levendiger en krachtiger worden. Maar trekt men de aandacht af, verzet men zich tegen dezelve, volhardt men in spijt derzelve in de zonde, zoekt men zich

te verstrooien, of door het aannemen van slechte beginselen te verstokken, dan leert de ondervinding, dat deze indrukken des gewetens al meer en meer hun kracht verliezen, dat de mensch onder dezelve hoe langer zoo ongevoeliger wordt, dat hij van kwaad tot erger komt, en eindelijk tot eene diepte van verwoesting nederzinkt, die hem eene rampzalige bron wordt van ongeneesbare jammeren. — Een jongeling, tot hiertoe van een gevoelig geweten, maakt zich voor het eerst aan eene grove zonde schuldig. Nauwlijks heeft hij het gedaan, of zijn geweten bestraft hem gevoelig. Hij weet zich nauwlijks van angst te bergen. Hij herhaalt zijne misdaad. Ook nu spreekt het geweten met nadruk, maar verwekt toch minder angst. Hij herhaalt meermalen zijn misdrijf. Nu wordt de stem van zijn geweten zwakker. Hij geeft zich geheel aan de ongerechtigheid over. Het wordt bij hem eene gewoonte van zondigen. En nu verstokt hij zich door die gewoonte. Alle aandoeningen des gewetens zijn bij hem verdoofd geworden, en nu bedrijft hij, dikwerf zonder eenig gevoel, misdaden, van welke hij te voren teruggedisidderd zou hebben. Dat is de geschiedenis van het menschelijk hart, M. H.! Wie hier begint, weet niet, waar hij eindigen zal. Het tegengaan van de kloppingen van het geweten was bij menigeen de eerste schalm van de lange keten van overtredingen, aan wier einde een schandelijke dood was. —

En wat, M. H.! wat is nu gevaarlijker, wat aandoenlijker, dan zulk een ongevoelige toestand? Hoe zeer verwijdert hij zich niet al meer en meer van de bekeering tot God, ja, aan welk een telkens toenemend bederf is hij niet blootgesteld, die zorgeloos daarheen leeft, gelijk aan iemand, die slaapt in het opperste van den mast, die onder zijne misdrijven geene knagingen des gewetens meer gevoelt, die voor alle vermaningen en waarschuwingen zich ontreffbaar gemaakt heeft! Hoe ellendig, hoe diepgezonken is de mensch van een verhard geweten, als daar alle gevoel van goed en kwaad bijna in hem verstorven is, als hij leeft in de zonde, zonder wroeging, zonder schaamte, en veeleer zijne eer in zijne schande stellende, als hij daar alle vrees voor God heeft afgelegd, geslagen wordende, geen pijn meer gevoelt, zich aan hemei noch hel bekreunt, en zich boven alles verheffen wil! Hoe diepgezonken is de staat van zulk een mensch! En ziedaar dan, wat heillooze gevolgen het tegengaan van de werkingen des gewetens veroorzaken kan.

(Uit: *Leerr. over het geweten.*)

G O D.

Een wezen, dat zuiver geestelijk, onzienlijk, ondeelbaar, oneindig, en voor alle geschapene vernuften ten eenemale onbegrijpelijk is; — een wezen, dat zijn aanzijn van niemand ontving, uit kracht van zich zelve is, nooit begon, bij geene voortdoring, bij geene opvolging van oogenblikken bestaat, boven alle verandering verheven, van eeuwigheid tot eeuwigheid dezelfde God; — een wezen, tegenwoordig aan alle oorden van zijne wijde schepping, tegenwoordig te gelijk in de hoogste hoogte, en in de diepste diepte; — een wezen, dat alle dingen kent, tot in het geheimste, tot in het meest verborgene doordringt, en zich te gelijk al het voorledene, al het tegenwoordige, en al het toekomstige op de volledigste wijs voorstelt; — wijs in den hoogst mogelijken trap; — heilig, zonder de allerminste vlek; — almachtig, zoodat één wenk van Hem genoeg is, om eene wereld daar te stellen; — rechtvaardig zonder wreed, barmhartig zonder zwak te zijn; — altijd dezelfde onveranderlijke vriend van trouw, waarheid, billijkheid en orde; — en goedertieren en lankmoedig in die mate, dat al de grootmoedigheid der edelste menschevrienden, en al de liefde van alle teedere vaders en moeders te zamen gerekend, slechts eene allerflauwste schets zijn van zijne liefde; — een wezen, bij dit alles, dat de Heer en Koning is van het gansch heelal, het onbepaald gebied voerende over al de heiren van redelijke wezens, die Hij in hemel en op aarde formeerde, en met een gezag, dat alle wederspraak uitsluit, met de gansche schepping handelende naar zijn hoog en soeverein welgevallen! — Zulk een wezen! — wie valt diep genoeg voor zijne majesteit neder? Waar is dat verhevene in de uitmuntendste schepselen in den hemel of op de aarde, dat bij de verhevene grootheid van zulk een wezen, zelfs op den allerversten afstand, kan vergeleken worden. — Maar

God is niet minder majestueus in de prachtige vertooning van zijne grootheid buiten zich. — Hetzij ik op de wijde uitgestrektheid van het geschapene mijne aandacht vestige, hetzij ik den luister van Gods heerlijkheid opmerke, die in al dat geschapene uitblinkt, alles predikt mij zijne majesteit.

Stel ik mij de verbaasend wijde uitgestrektheid van het geschapene in mijne verbeelding voor; denk ik aan de grootheid van den aardbol, dien wij bewonen, met al deszelfs landen, zeeën, bergen en afgronden; zie ik bij den avond naar boven, beschouw ik daar van het oosten tot het westen den statigen hemel, met al de starren, die in

deszelfs donkere ruimte flonkeren; verlies ik mij bij dit gezicht, in het ten onzen opzichte oneindige der schepping, zoodat ik nergens een punt vinde, waar ik mij den grenspaal van het geschapene kan voorstellen, hoe groot, hoe majestueus komt mij God dan niet voor! God! die dezen hemel en deze aarde tot het aanzijn sprak, en die over een gebied, zoo oneindig uitgestrekt, den scepter zwaait!

Beschouw ik de gesteldheid van dit geschapene zelve met een nauwkeurig oog, hoe heerlijk, moet ik dan uitroepen, *is uw naam niet over de geheele wereld! Gij, die uwe majesteit gesteld hebt tot boven de hemelen!* Ja, de prachtige sleep van zijn gewaad vervult den ganschen tempel der natuur. Waar ik mijne oogen ook henen wende, boven mij, onder mij, rondom mij, overal zie ik den luister van zijne heerlijkheid, overal ontdek ik de sporen van zijne wijsheid, macht en goedheid in dieren, in menschen, in bloemen, in kruiden, in bronnen en zeeën, in zon en maan, in hemel en aarde. Ik zie weidsche vertooning van zijne grootheid tot in het verafgelegene, en tot in de diepe hollen der bergen. Bepeins ik de wegen van Gods voorzienigheid, sta ik stil bij het hooge, het diepe, het donkere, het soevereine en echter aanbiddelijke derzelve, hoe menigmaal vind ik mij dan gedrongen om te erkennen: zijn doen is majesteit en heerlijkheid.

(Uit *Leerr. over Gods Majesteit.*)

DE TAAL DER MENSCHELIJKE NATUUR.

De welsprekende taal is de eigenaardige taal, waarin de menschelijke natuur gewoon is, zich uit te drukken.

Wat toch zijn al de spraakfiguren in de redekunde? bij voorbeeld, de vraag, de uitroep, de tegenstelling, de opklimming, de vergrooting, enz. Dat zijn geene willekeurige uitvindingen van schoolgeleerden, die, naardat hun dat in den zin kwam, met onderling goedvinden een aantal regels bjeengebracht, en afgekondigd hebben, dat het inachtnemen van deze regels voortaan voor welsprekendheid zou gehouden worden. Het zijn niet anders dan verschillende wijzen van uitdrukken, waarvan de menschelijke natuur zelve bij verschillende gewaarwordingen zich gewoon is te bedienen. Men heeft de menschelijke natuur waargenomen. Men heeft opgemerkt, dat zij zich in het eene geval dus uitdrukt, in een ander geval op eene andere wijze; dat zij zich van verschillende spraakwendingen bedient, naarmate zij of

liefde of afkeer, of verwondering of verontwaardiging gevoelt. Deze verschillende wijzen van uitdrukken heeft men tot soorten gebracht, en aan dezelve kunstnamen gegeven. En ziedaar den oorsprong der spraakfiguren. — De hoogleeraar Engel heeft in zijn uitmuntend werk over de gebaren, op eene wijsgeerige wijze, het verband aangetoond, dat er tusschen de verschillende gewaarwordingen der ziel, en tusschen de gebaren gevonden wordt. En inderdaad, dit zelfde verband heeft er ook plaats tusschen de verschillende gewaarwordingen der ziel, en de wijze van spreken.

Voorbeelden zullen hier wel het meeste afdoen. Stel eens, dat iemand zich onverwacht op eenen hoogen heuvel bevindt, van waar hij een heerlijk gezicht over een bij uitstek schoon landschap heeft; stel, dat hij door dat gezicht getroffen wordt, hoe zal hij zich dan uitdrukken? Hij zal dan niet koelweg zeggen: *Mijne stelling is, dat dit landschap schoon is*. Maar hij zal zijne handen ineenslaan, of zijne armen over elkander leggen, en zeggen: *Wat is dat hier schoon!* Daar hebt ge van zelve de exclamatie! En zoo zal hij zich uitdrukken niet om de zwakheid en kinderachtigheid van zijnen vriend, die bij hem staat, en die dezen levendigen toon liever hoort dan eenen anderen, maar omdat zijn eigen gevoel hem vanzelf leert zoo te spreken. Die spraakfiguur was in dat geval de eigene taal der menschelijke natuur.

Een ander voorbeeld. Wanneer iemand zich van eene zaak sterk overreed gevoelt, en vurig verlangt, dat die zelfde overreding ook plaats hebbe bij anderen, zal hij zich dan wel met de gewone wijze van betoogen vergenoegen? Zal dan deze zucht, om overtuiging te verwekken, hem niet aanvuren, om zich op het oordeel zijner hoorders zelve te beroepen, en hun af te vragen, of zij met eenige redelijkheid aan zijne stellingen kunnen twijfelen? Zal hij niet op dezelfde wijze spreken als Demosthenes tot de Atheniënsers sprak: »Of is er iemand onder u zoo dwaas om te gelooven, dat het Philips om eenige Thracische gehuchten te doen is, en dat hij, om die te behouden, den zwaarsten arbeid en de grootste ongemakken geduldig verdraagt, en de grootste gevaren trotsert? Dat hij het oog niet heeft op de Atheensche havens, magazijnen, galeien en zilvermijnen? dat hij in de akelige holen en afgronden van Thracië, de winterkwartieren zou nemen, en u in het gerust genot laten van uwe bezittingen?»

Verder, sla het oog op de menschen, die over het slecht gedrag van anderen verontwaardiging gevoelen, en die verontwaardiging willen mededeelen, hoe menigmaal zult gij dan niet deze of

dergelijke opklimming uit hunnen mond hooren: »Had hij dit gedaan, ik zou gezwezen hebben; had hij er dat kwaad nog bijgevoegd, ik zou er nog niets van gezegd hebben. Maar zoo te handelen! dat gaat te ver.» En hoezeer is dan niet die bekende figuur in de menschelijke natuur grond, waarvan zich Cicero bedient: »Het is eene misdaad, eenen Romeinschen burger te binden; het is een schelmstuk, hem te geeselen; en bijna een vadermoord, hem te dooden. Hoe zal ik het dan noemen, wanneer men hem kruisigt?»

Het zou mij niet moeilijk zijn, hetzelfde van al de figuren der redekunde aan te toonen. Vestig maar uwe aandacht op twee menschen, zelfs uit den laagsten en onbeschaafdsten stand. Laat hen beiden van de zaak, waarover zij spreken, ten eenemale doordrongen zijn. Laat alle uitwendige beletsels afwezig zijn, welke hen zouden kunnen verhinderen, zich in hunne natuurlijke gedaante te vertoonen; ik houde mij verzekerd, gij zult dan de grootste welsprekendheid uit hunnen mond hooren. Hun gesprek zal vol zijn van vragen, uitroepen, tegenstellingen, opklimmingen, vergrootingen, persoonsverbeeldingen zelfs niet uitgezonderd, terwijl dit alles van de natuurlijkste gebaren verzeld zal gaan. Zulk een vast verband is er tusschen de wijze van gewaarwording en de wijze van uitdrukken. Zoo onwillekeurig is de welsprekendheid.

Zelfs het matig gebruik van woordwisselingen, overdrachtige spreekmanieren en vergelijkingen, dunkt mij op dezelfde wijze uit de gesteldheid der menschelijke natuur verklaard te kunnen worden. Wanneer ons verstand tot die hoogte verlicht is, dat onze verbeelding daardoor in werking wordt gebracht, dan zijn wij geneigd, bij het hoofddenkbeeld, dat wij ons voorstellen, een ander denkbeeld te voegen, tusschen welke wij met vermaak overeenkomsten ontdekken. Wij komen hierdoor vanzelf tot overdrachtige spreekwijzen. Terwijl wij ook, wanneer wij een denkbeeld, dat wij willen voorstellen, sterk gevoelen, ons dikwijls met de gewone woorden niet kunnen voldoen, maar gaarne ons van eene metaphora, die ons op onzen weg voorkomt, bedienen, om ons met meer kracht te kunnen uitdrukken, en aan ons voorstel de laatste sterkte bij te zetten. Daarenboven, het is zoo zeer eigen aan de menschen, zich van metaphora's te bedienen, dat men dit in de gemeenzame verkeer onder allerlei standen aantreft, dat wij dit honderdmaal doen, zonder dat wij het weten, dat alle talen vol zijn van metaphorische uitdrukkingen, en dat men bijna geenen volzin kan aanbrengen, zonder een

zinn
den.
king
voor
toel
Th
rede
gen.
De
naa
mer
mal
dit
ven
Cat
teg
ver
stan
ont
leg
mis
en
voe
die
Zoo
en
spr
toe
dri
een
las
lin
ist
jac
Pa
m
vu
Co
co
su
qu
ri
ca
et
M
ne
in
g
w
t
t

zinnelijk ontleend woord te gebruiken. De woorden, die ik daar op het oogenblik bezig, *uitdrukkingen, vol, uitbrengen*, zijn alle van zinnelijke voorwerpen ontleend, zonder dat ik hier eenigen toelag had, om metaphorisch te spreken.

Ik wil dit alles nog met een voorbeeld uit de redevoeringen van Cicero ophelderen en aandringen. Denk om zijne redevoering tegen Catilina. De samenzwering van dezen man tegen de voornaamsten van Rome is bekend. Des nachts had men het ontwerp gesmeed, om Cicero, den toenmaligen burgemeester, te doodden. Fulvia ontdekt dit verraad. Cicero belegt den raad, en in denzelfden verschijnende, ziet hij tot zijne verbazing, dat Catilina nog de stoutheid heeft, om daar ook tegenwoordig te zijn. Hij wordt geheel drift en verontwaardiging. Hoe zal hij nu in zulke omstandigheden spreken? Had hij toen koelweg de ontwerpen van Catilina voor den senaat opengelegd, had hij op eenen drogen betoogtrant het misdadige en gevaarlijke derzelven aangewezen, en er tot slot een *quod erat demonstrandum* bijgevoegd, dan had hij de onnatuurlijkste rol gespeeld, die immer eenig schepsel op de wereld spelen kan. Zoo spreekt geen man, die in zijn geval verkeert, en het schuldige van het misdrijf, waarover hij spreekt, met verontwaardiging gevoelt. Maar toen hij zijnen mond met eenen door alles heen dringenden nadruk opende, toen hij zijn hart in eenen stroom van de hartstochtelijkste figuren ontlastte, toen hij dus begon: »*Quousque tandem Catilina abutere patientia nostra? Quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese effrenata jactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? Constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris? ubi fueris, quos conciveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora! o mores! Senatus hoc intelligit, consul videt. Hic tamen vivit — vivit? imo vero etiam in senatum venit; fit publici concilii particeps! Notat, et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum!*» Toen Cicero dus sprak, toen sprak hij in de eigene natuurlijke taal der verontwaardiging; toen vertoonde hij zich in die gedaante, waarin de mensch, in zijn geval, zal hij geen contrast met zich zelve zijn, zich noodwendig vertoonen moet.

(Uit: *Betoog, dat de welsprekendheid — eene innerlijke waarde bezit.*)

DE WEELEDE.

Stellen wij ons in onze verbeelding een volk voor, onder hetwelk dit kwaad begint te heerschen.

Tot hiertoe waren matigheid, spaarzaamheid, en nijverheid de deugden van hetzelfde. De Luxe bleef over het algemeen binnen hare palen. Maar thans begint zij hare grenzen te overschrijden. Er ontstaat *weelde*. Zij begint het eerst onder de aanzienlijkste kringen, waar zij tot in het buitensporige overdreven wordt, en veler inkomsten, hoe groot ook, te boven gaat. Men heeft thans vele handen noodig. Maar daar men niet raadpleegt met hetgeen men in staat is vol te houden, zoo moet de koopman, de winkelier, de ambachtsman, de daglooner druk arbeiden en leveren, zonder betaling te ontvangen, of ten minste lang naar hetgeen hem wettig toekomt, wachten. — Intusschen worden de eetwaren en andere levensmiddelen door de verkwisting van sommigen meer zeldzaam, en stijgen hoog in prijs. Vele huisgezinnen geraken in zorgen; en terwijl eenige menschen buitenmate prachtig en brooddronken leven, is er voor den gemeenen man niet dan door zuren arbeid het noodige te bekomen, en het geschrei van velen, die de landen der rijken geogst hebben, klimt op tot God.

Velen, door het voorbeeld van anderen verlokkt, beginnen nu eenen staat te voeren, die met het standpunt, waarop zij in de maatschappij geplaatst zijn, niet overeenkomstig is. Dit maakt bij lieden van hunnen kring het instinct van navolging gaande. Niemand wil de minste zijn. De navolging wordt meer algemeen. Welras worden dezelfde dingen, die te voren slechts punten van Luxe waren, onontbeerbare noodwendigheden, — noodwendigheden, die men niet meer missen kan, en aan welke gebruik zelfs de grootste vijand der Luxe zich onderwerpen moet, wil hij niet van boerschheid beschuldigd, veracht, bespot, nagezeven, en in vele opzichten onbruikbaar worden. — Eéns op deze paden van navolging getreden, ziet men zich in de noodzakelijkheid gebracht, om de grenzen zijner behoeften, niet overeenkomstig de natuur, maar overeenkomstig de grillen der mode, en het gedurig veranderend welgevallen der menschen, tot in het oneindige uit te strekken. Ziedaar nieuwe bronnen van schraalheid en zorgen.

Daar men zich echter aan meer kostbare levenswijzen gewend heeft, is men er met alle kracht op uit, om die te kunnen bekostigen. Men wordt gierig, waar noodige uitgaven gevorderd worden, om die tot het onnoodige te verspillen. — Tever-

geefs klaagt de schamele armoede haar bitter lijdend. Men maakt zich ongevoelig voor hare smee-kingen. Weduwen en weezen vinden noch man noch vader. Behoeftige zwakke grijsaards missen troost en onderstand. — Niet genoeg verzamelende, door anderen geene weldaden te betoonen, zoekt men zijn vermogen toereikend te maken, door anderen het hunne te onthouden. Men maakt schulden op schulden. De eerlijkheid bezwijkt, en wegens de menigte der overtreders ook de schaamte.

Thans wordt de weelde eene heerschende neiging der natie. Men wordt op het zinnelijke, vermakkelijke en prachtige verzot. De openbare verlustigingen vermenigvuldigen. Dartelheid en lichtzinnigheid besmetten allerlei standen. — Nu worden de leden der maatschappij ongeschikt, om veel goeds voor den Staat te verrichten. — De tijd wordt verspild. De lichaamskrachten en zielsvermogens nemen door de weelde af. Men gevoelt zich tot doordenken onbekwaam, en krijgt ras verdriet in al zulke bezigheden, die aanhoudende vlijt, vooral die inspanning vorderen. — Daar men alles, wat de zinnen op eenige wijs maar streelen kan, het hoogst waardeert, daarop gestadig denkt, en dat bejaagt, zoo heeft men zulke uitzichten, behoeften en neigingen, die den lust tot alles, wat van eenen anderen aard is, benemen. — Men kent het zoet van den arbeid niet. — De bestuurders van den Staat worden door hunne zinnelijkheid minder gevoelig, minder waakzaam en ijverig voor zijne belangen. — Den ambtenaren ontbreekt het aan neiging, om zich met de borst toe te leggen op de welwaarneming hunner posten. — De ambachtsman verricht maar terloops zijn werk, om zich maar naar zijne verlustigingen voort te spoeden. En de krijgslieden, in den schoot der weelde gekoesterd, beven voor de ongemakken en gevaren van den krijg. — Nu gaat ook de smaak voor godsdienstige kennis, gezindheden en verrichtingen verloren. — De wetenschappen kwijnen, — de wetenschappen, die daarenboven geene aanmoedigers vinden, daar de uitvinders van nieuwe verfiningen der Luxe aan mannen van verstand en geleerdheid worden voortgetrokken. — Het huiselijk geluk is ook zeldzaam te vinden. De genoegens, uit het vervullen der onderlinge plichten, uit zachte gezellige zeden geboren, zijn van eenen te fijnen, te kieschen aard, dan dat de grofzinnelijke mensch daarin smaak zou kunnen vinden. De moeders, aan de Luxe overgegeven, achten het te gemeen en ook te lastig, zich veel met haar huisgezin en kinderen te bemoeien. De vaders ontvluchten, na het afdoen van hun werk, spoedig

hunne woning, om elders hun vermaak te zoeken. De dienstboden behartigen het belang van hunne meesters en meesteressen niet verder, dan met hunne eigenbaat bestaanbaar is. — En de verwaarloosde kinderen doen al vroeg de hoedanigheden op, die zij noodig hebben, om naderhand verders van hun vaderland te worden.

En ach! bleef het maar bij deze ongeschiktheid, om voor den Staat veel goeds te verrichten! maar verslaafd aan de genietingen der weelde, wordt men ook door haar voortgesleept, om veel kwaads te ondernemen. — Het is om het even, op wat wijze men zijn doel bereikt; indien men zich maar in de ruime gelegenheid stelt, om zijne zinnelijke driften te verzadigen, men is tevreden. Nu wordt het belang van het algemeen onder zulk eene natie uit het oog verloren. Eigenbaat is de groote afgod, waarvoor ieder nederbuigt. — Ieder is er maar op uit, om zich den vetsten brok te eigenen, en geene kunst wordt meer beoefend, dan de behendigheid, om op de ruïnen van een anders welvaart zijne eigene grootheid te bouwen. Thans komen de Messalina's te voorschijn, die de Valeriussen doen sterven, om de tuinen van Lucullus te bekomen, of de Jesabels, die de Nabots doen steenigen, om wijngaarden aan hare bezittingen aan te trekken. — Tevergeefs schreeuwt de onschuldige verdrukte om de bescherming der wetten, daar de rechters het geschenk aanzien in het gerichte. De oudsten des volks worden, gelijk de raad te Rome, lichtelijk omgekocht; en men behoeft geen diepe navorschingen, om overal bereidwillige verraders van hun vaderland te vinden. — Om in zulk eene weelde en de gruwelen, daaruit geboren, voort te varen, zoekt men den grootsten hinderpaal, den godsdienst, uit den weg te ruimen. Het geweten moet zwijgen. En daar men de onmogelijkheid ziet, om ongeloovig te zijn, wil men zich ten minste met alle kracht ongeloovig verklaren. — Dus goddeloos door weelde, krijgt de weelde beurtelings door verachting van den godsdienst nieuwe kracht. Zij vermaagschapt zich met de dierlijkste, de onreinste zeden. Thans worden de huwelijken zeldzamer. De ongebondenheid neemt hand over hand toe. Het getal der ingezetenen vermindert. De lichaamssterkte der natie verzwakt. En alles schikt en bereidt zich, met één woord, of tot eene geheele ontbinding, of tot eene slaafsche onderwerping aan den willekeurigen sloopster eens machtigen dwingelands.

(Uit Verh.: *Is de Luxe voor den Staat voor- of nadeelig?*)

MARTINUS STUART

is uit een Schotsch geslacht geboren te Rotterdam, 4 Oct. 1765; hij werd godsdienstig opgevoed en op de Erasmiaansche school goed onderwezen. In 1780 bezocht hij het Remonstr. Seminarie te Amsterdam, beoefende, nevens de godgeleerdheid, onder Wijtenbach de oude letteren, onder Van Swinden de wis- en natuurkunde. In 1787 werd hij Remonstr. pred. te Dokkum, in 1790 te Utrecht, waar hij als kauselredenaar schitterde tot 20 Oct. 1793, toen hij het leeraarsambt te Amsterdam aanvaardde. Gezien bij Koning Willem als bij Lodewijk, werd hij straks (1815) tot historieschrijver des Rijks benoemd. † 22 Nov. 1826.

Voornaamste geschriften: Proza (nevens zijn vertaling van Barthélemy's *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce*, 10 dln., Amsterd., 1794—1801): *Tafereelen der Fransche Staatsomwenteling*, D. 1 en 2, 1794; *De brief van Jakobus in leerr.*, 3 dln., Amsterd., 1805; *Herinneringen uit de lessen van F. J. Gall, over de hersenen*, Deventer, 1806; *De mensch zoo als hij voorkomt op den bekenden aardbol, afgebeeld door J. Kuijper*, 6 dln., Zalt-Bommel, 1808; *Romeinsche geschiedenissen*, 30 dln., Amsterd., 1811; nieuwe uitg., 20 dln., Amsterd., 1826; verkort door Y. van Hamelsveld, 4 dln., Amsterd. 1806; *Verhand. over de scherts van Socrates* (Gedenkschr. van de 3^e kl. van het K. Ned. Inst. D. 3), 1826; *Vaderl. historie*, 4 dln., van 1752—1784, Amsterd., 1827; *De N. Nederl. Jaarboeken*, 6 dln., (van 15 Nov. 1798—30 Maart 1814); *Jaarboeken van het Koninkr. der Nederlanden*, van 1814—1822, 16 st., Amsterd., 1826; *Leerredenen*, 2^e dr., 4 dln., Amsterd., 1829; *Vervolg op Wagenaars Vaderl. Hist.*, 4 dln., (van den dood van Prins Willem IV tot den Parijschen vrede, 1784); *Joseph, in leerr.* (met P. v. d. Breggen Pauw), 3 dln., Amsterd., 1799; *Nagelatene leerredenen*, 6 dln., 's Hage en Amsterd., 1829; *Nagelatene Redevoeringen, met herinneringen aan denzelven door N. Swart*, 2 dln., Rotterd., 1828 enz.

DE SCHERTSENDE SOCRATES.

Het gelaat van Socrates was en is den gelaat-beschouwer van onzen tijd geene mindere ergernis, dan die van den zijnen, gebleven. Gelijk men medelijden krijgt wegens de moeite, welke Lavater zich heeft gegeven, om zijne gelaatkunde toch staande te houden bij derzelver openlijke bespotting door al de afbeeldingen, die men van dezen wijzen en deugdzamen Athener heeft gegeven, zoo lachte Alcibiades reeds Zopyrus uit, die in deszelfs gelaat het kenmerk van eenen dommen, wellustigen, dronkaard vond. Hij zelf echter stond verbaasd, Socrates te hooren zeggen: »dat hij van nature zulke gebreken en neigingen gekregen, maar ze door de rede verwonnen had»; en gelijk Alcibiades zelf, die het fijnste gevoel voor het schoone bezat, hem een afschuwelijken Silenus op het oog noemde, zoo wist ook elk, dat Socrates meer dan iemand zwelgen kon, zonder daarvan dronken te worden, alhoewel hij een voorbeeld van matigheid was. De natuur zelve had alzoo dezen mangemaskerd, om hem tot het voor-gewezen van onkunde en domheid, tot het aannemen van ruwheid en onbeschaafdheid, tot het vertoonen der laagste zinnelijkheid zelve in staat te stellen. Cicero schijnt dit voorbij te zien, wanneer hij zegt: »de veinzerij stond hem, ik weet niet hoe, zeer wel.» Zijne houding en verkeering kwamen met dit natuurlijk masker overeen; meestal toch ging hij ongeschoeid; dagelijks hield hij zich in werkplaatsen en winkels op; onder den ijver van het spreken, knipte hij telkens met den vinger en zat zich ook wel met de handen in het haar. Zijne eigenlijke leerwijze, niet in het on-

derwijzen maar in het uitlokken der waarheid, door veelvuldig vragen bestaande, drong hem tevens tot eene gedurige ontveinzing of verberging zijner eigene gevoelens, en ook deze veeljarige en aanhoudende oefening van zijnen geest gaf, als eene tweede natuur, hem een nieuw masker, waarvan het nu eeniglijk de vraag wordt, of en hoe hij beide heeft gebruikt.

Voorzeker had Socrates ondanks dezen aanleg en dit voorkomen zich alleszins zoo deffig en ernstig kunnen toonen, als hij doorgaans bij Xenophon wordt voorgesteld. Hij had altijd kunnen doen opmerken, dat zijn geest scherpzinniger, zijn vernuft vindingrijker, zijne kunde uitgebreider, zijn geheugen rijker, zijn smaak zuiverder, zijn gevoel keuriger was, dan van iemand zijner toehoorders; terwijl de reinheid van zijn hart en de verhevenheid zijner deugden uit de ingetogenheid zijner gesprekken en de omzichtigheid in zijne verkeering had kunnen blijken. Maar letten wij nu op de personen, met wie hij openlijk te doen had, dan zal ons bij zijnen persoonlijken aanleg tot scherts en spotternij tevens de onmiddellijke aanleiding tot derzelver veelvuldig gebruik voor Socrates in het oog vallen.

Ten zijnen tijde was de wijsbegeerte, na zich nutteloos verdiept te hebben in een ijdel onderzoek naar de wording der dingen, verkeerd in een nog belachelijker beuzelspel van den mensche-lijken geest, om door drogredenen het verstand te verwerpen en de rede zelve tot eenen staat van redeloosheid te brengen. Gelijk Socrates die zogenaamde *natuurphilosophie*, die tot de noodwendige oorzaken wilde opklimmen, waaraan de hemelsche lichamen derzelver wording verschul-

digd zijn, eene dolheid noemde: zoo scheen hem alle afkeer van het gezond verstand, wegens deszelfs onvermogen tegen de listen en kunstgrepen eener spinnewebbigge redekunst, nog veel gevaarlijker dan alle menschenhaat, uit veelvuldige mishandelingen geboren; en het was een der hoofdbedoelingen zijner wijsbegeerte, de krankzinnigheid dergenen aan te toonen, die geheimen wilden doorgronden, door de Goden zich voorbehouden, en de drogredenaars zelve door zijne overmeesterende scherpzinnigheid aan de algemeene verachting over te geven.

Zij verdienden dit dubbel, *en* door hunne verwaandheid, waarmede zij voorgaven over alle opgegevene onderwerpen voor de vuist te kunnen redeneeren, en op alle mogelijke vragen gereedelijk antwoorden; *en* door hunne onbeschaamde vrekheid, om zich hunne ijdele woorden met goud te doen betalen. Een Gorgias, Prodicus, Protagoras, Hippias, Polus en anderen zagen zich geëerd en aanbeden dooral, wat waan voor wijsheid hield. Zij reisden op hunne ellendige en verachtelijke kunst Griekenland door; zagen zich de rijkste jongelingen aanbevolen tot onderwijs; gaven voor, den ingang tot alle wetenschappen te openen, en haalden schatten bijeen, waarvan zij vorstelijken staat voerden, gaande de algemeene verblindings zoo ver, dat men de gezantschappen zelve aan geene geschikter voorwerpen meende te kunnen toevertrouwen. Het spreekt vanzelf, dat de sophisten zonder vele wezenlijke bekwaamheden en kundigheden, zulk een aanzien niet zouden verworven hebben, evenals een Hippias vele handwerken moet verstaan hebben, om zich, gelijk hij eenmaal deed, te kunnen beroemen, dat hij geen stuk kleeding of opschik droeg, welk hij niet zelf had vervaardigd; en het is dus blijkbaar, dat niemand tegen hen was opgewassen, noch hen bij het algemeene gevoelen bereiken kon, tenzij hij hen in scherpzinnigheid en kundigheden niet slechts verre overtrof, maar tevens de menigte zelve tot eigen inzicht van der sophisten ijdel waan en tot hartelijke verguizing van hunne schandelijke eer- en geldzucht wist te brengen. Zij moesten ten toon gesteld worden, zouden zij vallen; zij moesten listig aangegrepen worden, zouden zij zich blootgeven; hun waan moest kunnen schitteren, zou dezelve kunnen worden uitgejouwd; daartoe moest hun de onkunde, de domheid en de onbeschaafdheid schijnen in handen te vallen, doch zij zelve onbestand bevonden worden voor de hoersche eenvoudigheid.

Het was derhalve geene bloote aanleiding, welke Socrates in zijnen strijd met de sophisten vond,

om zich van het masker, hem door natuur en oefening eigen, te bedienen, alhoewel dezelve schier onweerstaanbaar is, wanneer men zich in staat gevoelt de waanwijsheid te verblinden en te bespotten; maar dit was zelfs eene noodzakelijkheid, wilde hij voldoen aan hetgeen hij zijne bestemming, ja wel hoogere roeping, noemde.

Wanneer dan Socrates het nieuws vernam, waarvan Athene weldra vol was, dat een of meer sophisten, die meest allen Grieken van elders waren, in de stad waren gekomen, en zich ergens onder eene galerij of aan een huis liet hooren, vervoege hij zich als bij toeval onder de luisterende menigte, of drong ook wel met moeite tot de gehoorzaal door. Alsdan den drogredenaar ontmoetende, opgezwollen van ijdel waan door den uitbundigen lof der dwazen, die hem omringden, was zijn woord: »hoe gelukkig zou ik zijn, stelde mijn vermogen mij in staat om de lessen van zulk een leermeester, als gij, te bekostigen: maar bij mijne armoede, biede ik u eeniglijk mijne onkunde en twijfelingen, maar tevens een gezeggelijken geest en erkentelijk hart aan, nu ik het geluk heb u te ontmoeten." Het verlot om eenige vragen te doen werd dan met eenen schamperen glimlach toegestaan. Zij liepen over de allereenvoudigste zaken naar hetscheen: wat schoonheid, wat deugd, wat welsprekendheid zij; en werden eerst bejegend met eene bespottig van derzelve onbeduidendheid, daarna beantwoord met weidschen zwier van niets bepalende woorden, en eindelijk wel beleedigend omgekeerd ter verguizing van de ruwheid en domheid des vragers. Maar voor zoo ruw en dom wilde Socrates dan juist worden aangezien; daarom had hij den mond steeds vol van voerlieden, lakenvollers, leerlooiers, schoenlappers, alsof die hem voorbeelden moesten leveren, om zijne gedachten slechts te kunnen uiten. Die gewaande domheid erkende hij zelf dan ook, en bad den sophist, toch niet breed uit te weiden voor zijn te zwak geheugen, maar met een enkel woord slechts te antwoorden op zijne korte vragen; welke vragen hij dan weldra alzoo wist te wenden, dat de drogredenaar spoedig in de war geraakte en tot de uiterste tegenzeggelikheden werd gebracht. Het hielp hem niets, of hij zulks dan al bemerkte, en nu liever wilde dóórredeneeren; want Socrates beriep zich op de verplichting van den snelle om zich, als zij te vermogen moeten loopen, naar den traagganger te schikken, en wierp inmiddels weder zooveel goudstof van vleierij in de oogen van den waanwijze, dat deze zich telkens opnieuw van de overwinning verzekerde en aan eene korte beantwoording waagde, die nieuwe

ongerijmdheid voortbracht. De kunstgreep van den geveinsden domoor vattende, keerde hij ook wel hetzelfde wapen, in welks gebruik de drogredenaars zelve volleerd schenen, tegen Socrates om, maar deszelfs verovertreffende slinheid en vaardigheid gleden hem oogenblikkelijk als tusschen de handen door, terwijl een algemeen geschater den sophist in verlegenheid bracht. Antwoord in het geheel te weigeren, was almede voor hen geen redmiddel, want dan geschiedde de aanval op hunne leerlingen, wier deerlijke slinging tot allerlei gevoelens de meester, die met schatten werd betaald, toch niet mocht gedoogen. Naar gelang nu Socrates veld won op zijne partij, of liever de vooringenomensten zelve der aanwezigen zulks erkenden, ging de toon van geveinsde hulde voor deze godspraken van hunnen tijd meer en meer over in dien van verwondering over de ijdelheid hunner redekunst, van verbazing over de kostbaarheid hunner nietige lessen, van beschimping hunner eigenlijke onkunde, en van bestrafing hunner bederving van den geest der Atheensche jeugd. Met die verandering van toon scheen tevens een geheel andere goest op te rijzen in den onbeschaafd schijnenden wijsgeer, want eindelijk stroomden veelvuldige dichterlijke aanhalingen uit Homerus, Pindarus, Hesiodus, Anacreon, Sappho, van deszelfs lippen, en de zegepraal over eenen Protagoras was volkomen, wanneer Socrates zelf de rol van dien sophist opnam, dezelve veel glansrijker dan deze voerde, en daarna met eene enkele aanmerking ook dit ijdel gewrocht der verbeelding in stinkenden rook deed verdwijnen. Daar stond dan de laatdunkende drogredenaar verstomd, die op alles had willen antwoorden, de wonderige wijsgeer beschaamd, die tot erkenning van zijn *niet-weten* was gedwongen, de schatrijke lesgever ten toon, wiens nietswaardigheid was gebleken voor het oog van zijne leerlingen en derzelve bedrogene ouders, en niet zelden voor het oog van het schimpziek gemeen, zooveel luider uitbarstende in verwonderd geschater, als het de gewaande eenvoudige, de ongeschoeide, de gemeene beeldhouwer, de leelijke Socrates was, die het den vergoden, met standbeelden reeds vereerden Gorgias, zoo slim en kunstig, ja somtijds zelfs met een gemeen gezelschapliedje, zoo aardig en handig gedaan had.

»De menschen worden alleszins vermaakt, wanneer zij de wederlegging bijwonen dergenen, die zich wijs achten. Het is ook geene onaangename kunst, mij door God, de godspraak in den droom en op allerlei wijze aanbevolen, waarop de mensch eene hoogere roeping heeft; — en daarom zelfs

verlang ik naar een ander leven, om ook aldaar ieder te beproeven, of hij wijs zij, dan wel, het niet zijnde, zich verbeelde": dus sprak Socrates zelf eens over zijne scherts, die hij tot in de Elyzeesche velden wilde drijven.

Het waren ook de sophisten niet alleen, die aan dezelve ten doel stonden, noch hunne drogredenen eeniglijk, waarmede zij speelde; leerlingen en vrienden, ernstige en wetenschappelijke zaken, dagelijksche ontmoetingen, ja de uiterste aangelegenheden des levens werden door hem wel met min bijtende, maar met niet min boertende scherts behandeld, zoodat men wel eens gedrongen werd tot hem te zeggen: »ik wenschte bij de Goden! wel eens te weten, o Socrates, of wij moeten gelooven, dat gij ernstig spreekt of den gek steekt." Het scheen hem somtijds genoeg, de gevoelens van de priesters, zoowel als van het algemeen, te wederleggen wegens hetgeen den Goden aangenaam zou zijn, zonder eenige betere gedachten voor te stellen. Meermalen bepaalde hij zich ook eeniglijk tot het widerspreken van de bepalingen van anderen, zonder zelf er eenige op te geven, en juist daardoor kwam zijn wezenlijke ernst maar zelden in werking. Zijn scherts integendeel nam schier zoovele vormen als een Proteus aan. Tot Theaetetus was het: »gij gaat zwanger, en gij weet het niet eens, maar gij weet zeker, dat ik de zoon eener vroedvrouw ben; welnu, ik oefen dezelfde kunst aan den geest als mijne moeder aan het lichaam, en waarschuw de menschen, als zij wind in plaats van eene wezenlijke vrucht dragen." Tot Menexenus, die zwaarigheid maakte, hoe lijkredenaars over gesneuvelden in den slag, die door het Atheensche volk moesten benoemd worden, zich in éenen dag zouden voorbereiden tot die taak, was het woord van Socrates in dezer voege: »zulke lijkredenen zijn zoo zielroerende, dat ik er wel vier dagen van mijn stuk door ben; maar een bekwaam lijkredenaar is terstond klaar; van Apasia zelve hoorde ik er onlangs eene, welke ik nog wel van buiten ken, want ik kreeg schier kloof van haar, toen ik bij het opzeggen haperde:" en daarop volgt dan waarlijk het *recept* eener lijk- en lofredede, vol van uitbreidingen en algemeene plaatsen, zoo geestig en zoo fijn voorgesteld, dat niet slechts Cicero en schier alle geleerden na hem, maar de Atheners zelve haar voor goede munt schijnen gehouden te hebben, en dat de laatsten haar jaarlijks wilden hooren. De geheele welsprekendheid was ook bij Socrates slechts eene *keukenkunst* gelijk hij haar noemde, die aan den smaak alleen zocht te behagen, zonder iets gemeen te hebben met de geneeskunst,

welke de kwalen herstelt; alhoewel hij, naar Cicero's oordeel, zelf zoo welsprekend ten nadeele der welsprekendheid gesproken heeft, dat het waarlijk wonder schijnt, hoe men ook deze schimprede voor geene lofreden op de kunst gehouden hebbe. Nu was het een Thracisch geneesheer, die hem een tooverstuk had geleerd, om de oogen te genezen, doch waartoe het geheele hoofd en tot hetwelk het gansche lichaam, en waarin de ziel zelve eerst moest hersteld worden; dan was het Diotima, eene waarzeggende vrouw, die hem de zuivere liefde voor het schoone had leeren kennen; somtijds had een ander hem kwanswijs in de war gebracht; hij, die tegen hem immer scherts gebruikte, kreeg den bal terstond terug: »gij gelijkt, zei Meno, naar de sidderaal, die hem, welke haar aanraakt, verstijft; zoo verstomt gij mij, en gij doet wel, nooit buiten Athene te komen, want aldus zou men u als eenen toovenaar straffen.» — »Dat zegt gij maar,» was het antwoord, »om nu ook uw portret eens te zien, want deftige mannen worden deftig geschilderd; maar is de visch stom, die anderen verstijft, ook van mij, die slechts te twijfelen weet, zult gij niets bepaalds over u hooren.» — »Mocht nu de wijsheid, gelijk het water door een wollen lap uit een vol in een ledig glas, van den eenen in den anderen overgaan, hoe voordeelig zou ik thans nevens den beroemden Agatho aan tafel liggen:» zoo riep hij aan deszelfs gastmaal uit, op hetzelfde tafelbed met hem aanliggende. Van hem gingen vele luimige woorden uit. Van hem was het zeggen: »anderen leven om te eten; ik eet, om te leven.» Van hem het antwoord op de vraag: of het beter ware al of niet te trouwen? — »Het zal u rouwen, wat gij van beide kiezen moogt.» — »Ik zie uwe ijdelheid door de scheur van uwen mantel!» moest Antisthenes van hem hooren; en als Xanthippe, na veel gescholden te hebben op haren Socrates, hem daarna met onrein water overgoot, bleek zijne scherts niet minder, dan zijn geduld, in de woorden: »zei ik niet, dat Xanthippe's onweder met eene regenbui zou afluopen!» Noch zijne zelfverdediging voor zijne rechters, noch zijne jongste gesprekken over de onsterfelijkheid der ziel, noch zijne uiterste oogenblikken bevorens den giftdrank, waren van dit schertsende en luimige vrij. Het was voor zijne rechters, dat hij zeide: »ik verlang naar de andere wereld, om eens te zien, wat er van de wijsheid van eenen Ulysses, Sisyphus en vele andere mans en vrouwen te denken zij.» Het was in zijn gesprek over het andere leven, dat hij Simmias deed zeggen: »bij Jupiter, gij dwingt mij eenen lach af, o Socrates, daar ik

waarlijk niet wenschte te lachen.» En wie kon ernstig blijven, wanneer men hem hoorde aanmerken: »misschien vreeft gij kinderlijk, dat de ziel bij den uitgang uit het lichaam wordt uiteengedreven als een damp, vooral als men niet bij stilte, maar met harden wind, sterft.» Hij zelf lachte op de bedenkingen, die Simmias inbracht, of ook de ziel slechts eene stemming van het lichaam zou mogen zijn. Het was even voor de doodelijke teug, dat hij, gevraagd hoe hij wilde begraven zijn, antwoordde: »zooals gij verkiest, mits ik u niet ontsnap;» er grimlachende bijvoegende: »gij schijnt niet te begrijpen, dat Socrates, die nu met u spreekt, na de gedronken teug, niet meer bij u zal zijn.» Zijne huisvrouw begon luid te jammeren bij het jongste afscheid; hij liet haar wegleiden, wreef zijn been, en zeide: »zoo is vermaak en smart vereenigd; het been deed mij zeer van den kluister, en nu doet mij dit wrijven goed; zoo gaat het immer en Esopus mocht er wel eene fabel van gemaakt hebben.»

Na deze opmerkingen, zelfs uit die gesprekken ontleend, waarin Plato geene verlichting kon hebben durven bestaan, daar zij voor den rechter gevoerd en te midden der leerlingen gehouden werden, die ze zeker aan hem hadden overgebracht, zijnde hij zelf bij de laatste niet tegenwoordig geweest, staat het dan alleszins vast, dat de scherts door aanleg, omstandigheden, gewoonte en neiging zoo geheel karaktereigen was geworden aan Socrates, dat men, zijn hoofd of hart willende beoordeelen, dezelve nimmer genoege in het oog kan houden.

(Uit: *De scherts van Socrates.*)

ZADEN DES VERDERFS IN DE ZEVEN GEWESTEN.

Gemakkelijk is het der voorvaderen spreuk: »eendracht maakt macht; tweedracht brengt groote Staten ten val,» ter oplossing des verschijnsels van het Nederlandsche Gemeenebest in den rang der volkeren, en van deszelfs geheele verdwijning uit denzelfden, aan te voeren: doch, zonder nadere wijziging dier oplossing zelve, zou zulks eeniglijk strekken, om aan het tegenwoordige en de volgende geslachten eenen overdreven eerbied voor de vroegere, eene misdadige minachting voor de latere vaders in te boezemen, zonder dat daarbij het werkdadige nut der ondervinding groot zou kunnen zijn voor het toekomstige. Van de stichting van het Gemeenebest af was het eerste deel dier spreuk meer een heilzaam voorschrift,

dan een eigen grondregel, des gedrags der voorvaderen, en daarna was het meer aan de omstandigheden van tijden en zaken, dan aan zoo bijzondere ontaardingen in het Nederlandsch karakter toe te schrijven, dat het laatste gedeelte zich in onze geschiedenis deerlijk bevestigd vond.

Ten bewijze van het eene behoeven wij slechts te gedenken: aan de moeilijkheden, die de Grondlegger der vrijheid en Vader des vaderlands zelf ondervond, zoodat hij meermalen betuigde, de zaak van vrijheid en vaderland verloren te moeten geven, indien er geene krachtiger samenwerking plaats greep; aan de burgerlijke verdeeldheden, met godgeleerde geschillen in verband, na zijnen dood; aan de staatkundige verdeeldheden over het stadhoudelijk en stadhoudeloos bewind des lands, tot aan het tijdvak toe, vanwaar wij hebben aan te vangen, en aan menigen strijd van verschillende belangen, schier bij elke gelegenheid van oorlog of vrede; — oneensgezindheden en tegenwerkingen, steeds zoo groot, dat, gelijk de algemeene nood de wet der eendracht in de vroegste dagen dwong, alzoo de nooddwang der omstandigheden zelf in al de volgende telkens het uiterste verderf stuitte, hetgeen de tweedracht dreigde.

Ter opheldering dat het min aan eigenlijke ontaardingen in het Nederlandsch karakter, dan aan tijden en zaken is te wijten, dat het laatste gedeelte der geschiedenis van den Staat die der vernedering en des ondergangs is geworden, willen wij eenige algemeene oorzaken aanwijzen, in de gelegenheid des lands, de samenstelling van den Staat, en de gesteldheid des volks zelve aanwezig, die de zaden des verderfs inhielden, alleen door de omstandigheden zoozeer in het laatste tijdvak ontwikkeld, als door dezelve in het vroegere gestuit.

De ligging der vereenigde zeven gewesten, klein in gezamenlijken omvang, en, ondanks eene voorbeeldelooze bevolking, gering in macht, tusschen de machtigste mogendheden van Europa, het Duitsche Rijk en Frankrijk op het vasteland en Groot-Britannië tegen zich over, en evenwel hoogstbelangrijk voor elk derzelven niet slechts, maar voor schier al de overige mogendheden des ganschen werelddeels, stelde het vaderland altijd bloot voor een gedwongen aandeel in derzelver oorlogen, en eenen heilloozen invloed van derzelver staatslisten op den geest beide van het volk en van deszelfs regenten. Zonder genoegzaam vermogen, om die onzijdigheid, welke aan het Gemeenebest alleszins voegde en voor hetzelfde eene bron van rijkdommen zou geweest zijn, met de

wapenen tegen alle aanvallers te verdedigen, waren bondgenooten deszelfs eenige steun, en invloed op derzelver belangen deszelfs eenige kracht, maar was zulk een staatsbeleid tevens het voorwerp, waarover de eerlijkste en schranderste inzichten veel konden verschillen, terwijl de minst-bevoegde menigte er zich het oordeel over aannamigde, en de onderscheidene belangen, zoowel ongemerkt als met eigenbatig inzicht, daarbij eene voorname rol moesten spelen.

De mededinging tusschen Engeland en Frankrijk werd daardoor voor den Staat gevaarlijker, dan heider vereeniging tegen ons Gemeenebest: want bij de laatste had eene vereeniging van kracht door volmaakte vereeniging van geest plaats, en deden de heldendaden onzer voorvaderen geheel Europa verbaasd staan; doch de eerste was de bron van eigene verdeeldheden, welke den arm verlamden, om de onzijdigheid te handhaven, terwijl de keuze eener partij, welke zij ook ware, immer ten verderve liep. — Had een Hermegiskel dit reeds ingezien in de zesde eeuw; was het rampzalig lot van Graaf Floris V in de dertiende oorspronkelijk te wijten aan deszelfs verbond met Philips van Frankrijk tegen Eduard I van Engeland, welke laatste misnoegde edelen gereed vond, om zijnen wrok en zijner staatkunde te dienen; de geschiedenis van den vrijgevochten Staat hield niet op, van den invloed dier mededinging te gewagen, welke in eenen onverzoenlijken haat verkeerde, vooral na de deelneming van Frankrijk in de onafhankelijkheid van de Noordamerikaansche Staten, en voor geen gering deel die gevolgen had, welke den ondergang van ons vaderland berokkenden.

De samenstelling van den bondgenootschappelijken Staat, op den ouden voet eener vereeniging van onafhankelijke gewesten, jaloersch op derzelver vrijheid, door den nood alleen tot eene Unie gebracht, welke daarna als het palladium der vrijheid een heilig aanzien van den tijd heeft verkregen, gaf oorspronkelijk en op den duur onontwikkbare aanleidingen tot botsing en tegenwerking, door het zinnebeeld van den pijlbundel schilderachtig uitgedrukt. De band, die denzelven in het midden vereenigde, voorkwam niet, maar bevorderde veeleer, de verspreiding van derzelver punten, terwijl de zeven pijlen dan eerst naar eenen vasten bos geleken, wanneer de klauw van den leeuw ze omvatte en te zamenknelde. Zoo was het, als het zwaard des krijgs werd gevoerd, en zich de bundel in de hand der Stadhouders bevond; — geheel anders als de band der Unie alleen, in stadhoudelooze tijden, de gewes-

ten bijeenhield. — Elk gewest had zijne eigene belangen, die het kon doen gelden, niet slechts tegen die van anderen, maar in vele gevallen, waar geen algemeen besluit bij overstemming mocht worden genomen, boven die van al de overigen. — Elk gewest zelf had zijne eigene Standen, deszelfs Staten samenstellende, waarbij gelijke moeilijkheid plaats vond; en in dien der steden beweerde ieder hare eigene hoogheid, zelve niet zelden belemmerd door de oneensgezindheid van de leden der Vroedschap. Vandaar voor de algemeene uitveering schier niets anders overgelaten dan de uitvoering van den wil der gewesten, op welken ieder lid der bijzondere Staten al de kracht van een eigen wil behield, en eene verdeeling der macht, die, zonder vrijwillige samenwerking, niet slechts zwak, maar meestal werkeloos, dikwijls verderfelijk moest worden. Het opleggen en heffen van algemeene lasten, het beramen en daarstellen van algemeene maatregelen, het regelen, vermeerderen of verminderen van krijgsmacht te water en te land, het beslissend handelen in oorlog en vrede, de hoognoodige verzameling en krachtige ontwikkeling van de zedelijke en natuurlijke krachten van den Staat, het bijeenbrengen, te zamenhouden en doen samenwerken van zoo vele hoofden, vorderde steeds eenen hooger en invloed, dien de schranderste staatsmannen zich nooit duurzaam konden verwerven, en dien de volstrekte behoefte daarom telkens den Stadhouder opdroeg. Maar die zelfde staatsinrichting, aan elk gewest niets slechts zekere eigene soevereiniteit vergunnende, maar ook in de steden een eigen beheer vrijlatende, en ze tevens zoo grooten invloed op de besluiten der Staten, en door dezelve op het algemeen bewind, schenkende, voedde bij alle regenten eene zucht tot eigenmachtig beheer, welke afkeerig van den invloed eens hooger gezags, telkens, bij het overlijden van eenen algemeenen Stadhouder, de klem der regeering in eigene handen hield, tot dat de drang der omstandigheden en de wil der menigte haar dezelve deden ontvallen.

Deze laatstgemelde bron van burgerlijke verdeeldheden, die zoovele bladzijden der geschiedenis van het Gemeenebest hebben bezoedeld, werd bij de verheffing van Willem IV, met vaststelling van het Erfstadhouder-, Kapitein- en Admiraal-Generaalschap voor het vrouwelijke zoowel als mannelijke oir van dezen vorst, gestopt; maar 's lands aloude staatsgesteltnis werd geenszins veranderd, waardoor dat zelfde hooge gezag, schoon uitgebreider dan voorheen, nog altijd meer door invloed dan door macht kon wer-

ken, en die invloed zelf grootendeels afhing van den eerbied en de dankbaarheid aan den persoon toegedragen, met dit gezag bekleed, bij gebreke waarvan al zijne macht ondergeschikt bleef aan de besluiten der algemeene en bijzondere Staten, en zijn gezag zelf de ijdele schaduw worden moest van eenen grooten naam.

De reeds opgemerkte moeilijkheid uit de ligging en den kleinen omvang des lands, tusschen machtige, ijverzuchtige en mededingende mogendheden, bij de wijd verschillende belangen van zeven schier soevereine gewesten, moest al verder eene hoogstverderflijke strekking krijgen op den openbaren geest des volks, door de zoo licht opgevatte en dan ook listig aangezette vermoedens, als hadden persoonlijke betrekkingen tot vreemde vorsten, door eigene geboorte en door echtverbintenis, eenen partijdigen invloed op het eminente hoofd der regeering, waaraan gereedelijk werd toegeschreven elke denk- en handelwijze, die, bij verschil van algemeene staatkundige inzichten, den andersdenkenden mishaaide, en alsdan weldra voor opoffering van het belang des vaderlands aan dat van eigen huis door eene verhitte menigte werd uitgekreten.

Zoowel in stadhouderlooze als in stadhouderlijke regeeringen was de algemeene geest der natie tevens veraf geweest van eensgezindheid, want er waren, van den aanvang van het Gemeenebest af, niet slechts zaden veler verdeeldheden gestrooid, maar steile scheidingen hadden de ware eenheid der natie onmogelijk gemaakt.

Zoowel de vrijheid van geweten, als de burgerlijke vrijheid, was de eerwaardige leus geweest der afzwering van den Spaanschen overheerscher, maar, in den fellen krijg voor beiden, was de verdraagzaamheid, welke de eerste voorschreef, onverdraagzaam, hatelijk geworden bij het wantrouwen der laatste op de volstandige aanklevers aan het kerkelijk oppergezag van den Pauselijken Stoel; en, hoezeer dezen evenzeer goed en bloed hadden opgeofferd in den tachtigjarigen krijg, hoezeer daarna de argwaan geen grond meer vond tegen stille en vreedzame ingezetenen, die zelfs geene pogingen deden, om de gelijkheid van rechten in den burgerstaat te doen gelden, welke de grondleer onzer latere tijden eerst is geworden, de helft der bevolking des lands over het geheel, en de meerderheid derzelve in sommige gewesten, bleef uitgesloten van allen aandeel aan de regeering, van alle voorrechten der Kerke van den Staat, en zag zich in vele uitoeffeningen van eigene kerkplechtigheden belemmerd, ja alleszins meer geduld, dan beschermd, door het hoog bewind des lands.

De scheuring in de Hervormde Nederlandsche Kerk, met het begin der zeventiende eeuw, bracht eene nieuwe scheuring in den burgerstaat voort, daar de regeering des lands openlijk deelnam in den twist der godgeleerden, en de uitspraak der nationale Synode alzoo aannam, dat derzelve omhelzing en belijdenis tot een voorvereischte werd gevorderd van allen aandeel aan eenige regeering, van alle beroep tot hooger of lager onderwijs, van schier alle bevordering in burgerlijke ambten en bedieningen. De strengheid der vervolging van de eerste openbare prediking der veroordeelde gevoelens, de oogluiking meer, dan de vergunning, in later dagen aan derzelve voordracht in achterafstaande en uitwendig nauwelijks kenbare gebouwen, en de volharding der bovengemelde uitsluitingen, zelfs bij openbare duldning en erkenning eener geheele Broederschap, bleven tot den laatsten tijd toe pijnlijke doornen in het lichaam der burger-maatschappij, die zich, bij deszelfs grootere bewegingen, immer smartelijk deden gevoelen.

Wij mogen hier, onder de gestrooide zaden van oneenigheid, niet te berde brengen, dat de andere Protestantsche gezindheden in dezelfde uitsluitingen deelden, omdat zij òf later waren toegelaten tot de inwoning des lands, òf zelve oordeelden geen overheids-ambten te moeten voeren; maar moeten toch opmerken, dat ook zij vele banden van gehechtheid misten aan de regeering des lands, hetwelk alleen de Israëlieten geacht konden worden zich volgaarne te getroosten, daar dezen van dezelve eene bescherming genoten, welke hun in andere landen van Europa meer dan geweigerd werd.

Zoolang de geest van het oude leenstelsel nog heerschte in alle regeering en wetgeving, en de soevereiniteit, niet in de vertegenwoordiging der volkeren, maar in derzelve wettig opperbeheer werd aanwezig geacht, mocht stille onderwerping vele onheilen weren, welke eene zoo partijdige beschikking over het hooger aanzien en vele voorrechten in de maatschappij had moeten teweegbrengen bij eenen tegenovergestelden geest: maar die zelfde partijdige beschikking kon toch nimmer eene hartelijke vereeniging des geheelen volks onderling, die de ware sterkte van elken Staat uitmaakt, ten gevolge hebben, en dezelfde zaden van verdeeldheid lagen, als buskruit, niet langer stil, dan tot één electrieke vonk, van waar ook afgeleid, ze deed losbarsten. En hoe vele vonken gaf eerlang de wrijving van wijsgeerige en staatkundige gevoelens, en vooral de spiegel des Amerikaanschen voorbeelds, niet af, die dan ook spoe-

dig insloegen, en den ganschen Staat als in eene hel van twisten verkeerden. Vreemde macht alleen was toen in staat den brand, niet te blusschen, maar te smoren, die, door de veel feller vonken van het opblakende vuur der Fransche omwenteling, opnieuw ontglimmen, om met de geheele vernieling van het staatsgebouw en den jammerlijksten ondergang van het vrije volksbestaan zelf te eindigen.

Maar het buskruit wordt zorgvuldig bewaard tegen den inslag der vonken. — Was het dan onachtzaamheid des bewinds, hetwelk den Staat voor dien heilloozen invloed op den geest des volks blootstelde? — Behalve dat elk gevoelt, hoezeer het ook hier geldt, dat elke vergelijkijk mank gaat, daar wij weten, hoeveel al beproefd is, om deze geestontbranding te voorkomen, te stuiten, te dempen, dringt zelfs deze aanmerking ons, om nog eene geheel andere bron des verderfs aan te wijzen, die, als een kanker, zelfs het bevoorrechte gedeelte der maatschappij verteerde.

Het voorgevallene in den aanvang der zeventiende eeuw had eene factie doen ontstaan, de Loevesteinsche genaamd, naar het slot ter gevangenis van hen, die in den val van 's lands advocaat deelden, gelijk zij met hem hadden medegewerkt tot handhaving van het gezag der Staten en steden tegen des Stadhouders klimmende hoogheid. Tot deze factie werden daarna allen geacht te behooren, die de stadhouderlooze regeering voorstonden, of den Stadhouderen wederstreefden in derzelve inzichten en pogingen, wanneer zij dezelve hielden voor aanmatigheden van hooger gezag of aanslagen ter hooger verheffing. Behalve dat alle macht eene neiging ter uitbreiding heeft, en uit dien hoofde de verdenking en argwaan nimmer ontgaat; gaf de aard van eenen meer zijdelingschen, dan rechtstreekschen, invloed, aan het Stadhouderschap eigen, en de onbestemdheid des gezags, aan die waardigheid verleend, doch nimmer door eenig juist bericht-schrift of welbepaalden lastbrief omschreven, — terwijl de Provinciën op zich zelve onderling in recht- en machttoekenning aan hetzelfde verschilden, en in dezelve schier elke stad zich eene magistraatsbestelling had voorbehouden, — gereede en veelvuldige bijzondere aanleiding tot stappen, die min of meer eigendunkelijk zouden kunnen geacht worden niet slechts, maar zelfs dienden te zijn, om het geheele Stadhouderslijke bewind aan deszelfs algemeene bestemming te doen beantwoorden; — gelijk het dan ook geenszins ontbrak aan dezulken, welke de zuiverste onpartijdigheid nimmer van vermetelheid en geweld geheel vrij

heeft kunnen kennen, en die alzo ruime stof leverden voor de alles vergrootende en verzwarende partijenschap.

Het was niet alleen de Stadhouderlooze regeering, die na den dood van Willem II omtrent twee en twintig jaren duurde, en ruim vijfen veertig na die van Willem III, welke de regenten in den geest dier zoogenoemde factie bevestigde, maar het waren de regeeringsveranderingen inzonderheid, na beide deze tijdvakken daargesteld, welke zoo vele nieuwe hoofden aan die factie gaven, als er door deze veranderingen buiten bewind werden gesteld. Dat zelfde zijdelingsche van den invloed des Stadhouderlijken bewinds vereischte eene samenstelling der regeeringen uit personen, die genegen waren denzelven te laten gelden en geenszins opzettelijk te wederstreven, en maakte alzo de zorg noodzakelijk, om zich ten minste van derzelver meerderheid, in de stedelijke zoowel als in de gewestelijke vergaderingen, te verzekeren: maar het volgen van dien maatregel, met welken last die ook bekleed mocht zijn als van de Algemeene Staten zelve verkregen, scheen den ontzetten niet anders dan een bedrijf van geweld, en kon ook nauwelijks missen met veel onrechts vergezeld te gaan, daar de oorblazing, het gunstbejag, de wraakzucht en alle andere lage driften zich zulke gelegenheden ijverig te nutte maakten, om snoode voldoening te zoeken. — Wij willen hier niet bijzonder stilstaan bij de woestheid en wreedheid, welke zich bij deze staatsomwentelingen eene onbesuisde menigte tegen goederen en personen veroorloofde, waarvan de geschiedenis onuitwisbare vlekken draagt, omdat zij voorbijgaande ongesteldheden kunnen geacht worden in het lichaam der burgermaatschappij; maar wij mogen ze niet geheel onopgemerkt laten, omdat ze tevens de aangewezen duurzame oorzaak van misnoegen en wrevel bij vele hoogstaanzienlijke personen en geslachten zeer aanmerkelijk hebben versterkt.

Al wat wij over de ligging des lands, de gesteldheid der regeering, de bevoorrechtiging van een gedeelte des volks, en de factiezucht bij dat zelfde gedeelte gezegd hebben, moet verwondering wekken, hoe de Staat, bij het aanzijn van zoovele oorzaken van gevaar en verderf, gestegen zij tot dien trap van aanzien en macht, waarvan wij de nederdaling en val uit die zelfde oorzaken meenen te kunnen affeiden. Het is wel niet te ontkennen, in welk uiterste gevaar het Gemeenbest zich in den jare 1672 en nog eenige jaren daarna bevond; noch ook, hoe veeg hetzelfde stond in den jare 1747: maar de verheffing van Willem III op het

eerste, en van Willem IV op het laatste tijdstip, verzamelde en vereenigde weldra het vermogen, tot behoud niet slechts bij den gedreigden ondergang, maar tot spoedig herstel van het vorig aanzien en vermogen. Daarentegen ondervond het vaderland, in het later tijdvak, hetwelk ons te beschrijven staat, nimmer zulke oogenblikken van uitersten nood, om door eene vijandige mogendheid vermeesterd te worden; het voerde eenen krijg ter zee, wiens roem nog steeds met grootsch zelfgevoel wordt herdacht; het ontging, door onderhandeling, eenen dreigenden oorlog te land; het smoorde den burgerkrijg in zijne geboorte, en de burgerlijke verdeeldheden zelve strekten daarna, om den vijandelijken aanval der Franschen als van den Staat af te leiden op het hoofd van Willem V, en om hunnen heilloozen intocht als in eene broederlijke vereeniging te verkeerden, waarna alles ten verderve voortsloeg als langs een hellend vlak, waarop men de botsing van geringen tegenstand nauwelijks gevoelt.

Wij hebben reeds opgemerkt, welken invloed de omstandigheden der Amerikaansche onafhankelijkheid en der Fransche staatsomwenteling hadden op den geest des volks, door wijsgeerige en staatkundige bespiegelingen en beschouwingen opgewonden tot eene hoogte, waarvoor dezelve in vroegeren tijd ongeschikt was, maar moeten ter verklaring van het bevreemdend verschil in het werken der opgegevene oorzaken voor en na het tijdperk, van waar onze geschiedenis aanvangt, nog eene en andere bijzonderheid aanvoeren, welke geschikt is, om die bevreemding al verder weg te nemen.

Het was voorzeker onzer voorvaderen deugd, tachtig jaren lang den krijg te verduren voor 's lands vrijheid: maar het was tevens hun geluk, of liever 's hemels zegen, de middelen daartoe rijkelijk te vinden in de vruchten van handel en zeevaart. Al vroeg ontvingen de Indische koningen hen als hunne verlossers van de Portugeesche onderdrukking, en openden hun bronnen van vermogen, die geen krijg, hoe kostbaar, kon uitputten. De groote en kleine visscherij verrijkte hen, onder het twaalfjarig bestand, of met geheel nieuwe, of met veel vermeerderde schatten. Terstond na hetzelfde werd de Westindische Compagnie gesticht, en eerlang met de schatten van de Spaansche zilvervloot verrijkt. Weldra volgde de Kamer van den Levantschen handel, die, met den Noordschen vereenigd, niet slechts schatten aanbrachten voor 's lands vermogen, maar tevens handelsverbintenissen en betrekkingen daarstelden, wier kracht en klem on-

eindig meer vermochten ter beveiliging van het Gemeenebest in den drang van ijverzuchtige en mededingende naburen, dan de meest bekrachtigde tractaten. — De achterlijkheid der Noordsehe volkeren maakte dezelve schier cijnbaar aan de belangen van ons vaderland. Dit toch was nu de marktplaats niet slechts van Europa, maar van de geheele wereld, geworden, hetwelk door eigene zeevaart zelf bracht en haalde, hetgeen andere volkeren behoefden of overhadden. — Schoon de zee-gewesten, en Holland bovenal, het meest deelden in den tijdelijken zegen van handel en zeevaart, trokken de overige, nevens den geheelen Staat, de reeds vermelde staatkundige vruchten van al deze betrekkingen en verbintenissen, en strekte weldra het overwicht van Holland, om de schaal der inwendige regeering te houden buiten veelvuldige slingeringen, waarvoor dezelve, bij volkomen gelijke stemmen van zeven bondgenooten, telkens zou hebben blootgestaan; terwijl in dat gewest de geest der natie tevens te zeer werd beziggehouden door al de werkzaamheden van een voordeelig koop-bedrijf, om zich doorgaans veel met vruchteloze bespiegelingen of bemoeiingen bezig te houden; en de eereposten der regeeringen weinig misgund werden aan die van de bevoorrechte geloofsbijdenis, daar toch het aandeel aan den bloei en welvaart des lands algemeen was. — Niet weinig had die bloei gewonnen bij de staatsomwentelingen in Engeland, de vervolgingen der Protestanten in Frankrijk en de bitterheden tegen de Joden in Portugal, Spanje en Duitschland, waarvan de staatkunde niet slechts schrander partij wist te trekken voor het aanzien van den rustigen staat en houding des lands, maar vooral voor de uitbreiding der kunstvljijt, des handels en van het vermogen des volks, op welk alles geen inwendig staatsgeschil of dadelijke staatsverandering eenigen invloed had.

Omtrent het tijdperk, waarvan onze latere geschiedenis aanvangt, was in dit alles aanmerkelijke verandering ontstaan.

De staat van 's lands koophandel was reeds dermate in verval gekomen, dat Willem IV het laatste jaar zijns levens schier geheel wijdde aan de zorgen voor deszelfs herstel. Daar echter de oorzaken daarvan wel werden gezocht in de zware belastingen, op den koophandel gelegd, gelijk waren de in- en uitgaande rechten, het lastgeld, waaggeld enz., bij de lijst van 1725 vastgesteld; maar eigenlijk gevonden werden in den ijver van de meeste vreemde volkeren, die zich in de voorledene eeuw, meer dan voorheen, hadden begon-

nen toe te leggen op den rechtstreekschen koophandel, en ons land voorbij waren gevaren, — scheen een bepaald *porto franco*, waarbij eenige goederen geheel vrijgesteld zouden zijn, en andere iets bij den invoer zouden moeten betalen, hetgeen bij den uitvoer kon worden teruggegeven, of nog liever een geheel vrij *transit* of doorvoering van eenige goederen zou worden geregeld, het beste middel tot herstel, hetwelk Zijne Hoogheid ter algemeene Staatsvergadering en ter Vergadering van Holland zeer ijverig aanpreef.

De fabrieken, met den actieven staat des koophandels in het nauwste verband, hadden ook toen al niet minder geleden, zoodat men buitengewone middelen tot herstel zocht, en Zijne Hoogheid verklaarde, tot aanmoediging der inlandsche weverijen, besloten te hebben, voor zich, zijn hof en bedienden niet dan inlandsche zijden, wollen en andere stoffen te gebruiken, welk voorbeeld de regenten en ambtenaars door de Staten verzocht werden tot kleeding voor zich en voor hunne huisgezinnen te volgen, zonder dat men het verbieden of verder bepalen van vreemde stoffen kon geraden vinden, waarbij ook uitheemsche mogendheden, met welke de Staat in verbond stond, belang hadden.

Bij gelegenheid der jongste verlenging van het octrooi der Oostindische Maatschappij, voor den tijd van twaalf jaren, ingaande met 1743, was reeds ernstig gehandeld over het afsnijden van vele noodeloze kosten in derzelver huishouding, en over eenige verbeteringen in het beleid van den inkoop veler waren hier zoowel, als in de Indiën.

De haringvaart werd van buitenslands met afbreuk bedreigd. Zij was daarom reeds ontheven geworden van alle uitgaande rechten, gelijk zij nog vroeger was vrijgesteld van de inkomende. Teneinde de haringvaarders en die der IJslandsche visscherijen in staat te stellen, om tegen de Engelschen buitenslands te kunnen markten, hadden de Staten van Holland hen reeds ontheven van de imposten op alle middelen van ventering, die op de schepen werden gebruikt.

Met het verval van den handel en het kwijnen der fabrieken zagen de vermogenden zich de gereedste wegen afgesneden, om de groote kapitalen, in beider vroegeren bloei gewonnen en spaarzaam bijeengehouden, in voordeeligen omloop te brengen; en, min bedacht op de mindere doch zekerder vruchten van den al te zeer verwaarloosden landbouw, dan op vreemde wegen ter bekoming van hooge renten, kocht men gretig Engelsche fondsen, deelde men gaarne in geld-

leeningen van vreemde mogendheden en Staten, wier eigen handel men daardoor stijfde ten nadeele van den onzen, nam men zelfs deel in uitlandschen handel, die noch over ons land, noch met onze schepen, gedreven werd, voerde men eenen wisselhandel in met wisselbrieven voor vreemde rekening, en eindigde men, met de geldschieters en rentheffers van vreemde mogendheden te worden en de bankiers en commissionarissen van Europa te zijn.

Niet slechts werd de mededinging van andere volkeren hierdoor bevorderd, en zagen zich de mogendheden in staat gesteld, om ze met onze eigene geleende middelen te beschermen, maar ontstond daaruit veelvuldig nadeel voor den staat des lands en den geheelen geest des volks.

Zoodra nu het land in eenige ongelegenheid kwam, welke het tot geldleening drong, vond het zich verplicht gelijke renten of voordeelen uit te loven, als de vreemde mogendheden gewoon waren te geven, en zich alzoo met lasten te bezwaren, die de gewone uitgaven eerlang verbazend drukten en telkens nieuw bezwaar door nieuwe schuld of verhooging van reeds te hoog gedreven middelen vorderden, terwijl die middelen zelve bij verval van eigen handel leden. — Door vreemde geldleeningen ontstonden tevens vreemde belangen bij de meestvermogenden, onder welken 's lands hoogere en lagere regenten behoorden, die, ook bij de deugdzaamste mannen, eenen ongemerkten en toch zeer aanmerkelijken invloed konden krijgen op derzelver oordeel over 's lands hoogste aangelegenheden. — Zij voerden ook het kapitaalsvermogen ten lande uit en stelden hetzelve den vreemden in handen, waardoor niet slechts dat vermogen werd gemist, wanneer men hetzelve kon noodig krijgen, en de zenuw des oorlogs bij vijanden werd versterkt, maar de terughouding van renten als de eerste slag stond te duchten, en het verlies van hoofdsom en renten beide het gevolg kon worden van elke verandering in den stand van Europa.

Laten druk en voordeelig handelsbedrijf, zorgvuldig en werkzaam fabriekbeheer, veelvuldige

scheepvaart en reederij den geest weinig tijd en lust over, om, zonder daartoe in vereerende posten geroepen te zijn, zich op te houden met staatkundige beschouwingen en wijsgeerige bespiegelingen: het werkeloos rentenierschap schenkt dien tijd in overvloed en wekt dien lust vrij algemeen. Hetzelve doet alle gebreken der maatschappelijke inrichting opmerken, — naar denkbeeldige volmaaktheden streven, — het goede miskennen om het betere, en niet zelden het eerste verwerpen, zonder het laatste te kunnen verkrijgen, — terwijl alle veerkracht, zuivere geestdrift, en dadelijke sterkte, die een nationaal karakter verheffen, met dezen staat van vadsige werkeloosheid verloren gaan.

Voorzeker gold dit de geheele natie niet, maar toch derzelver aanzienlijkste gedeelte; en dat zelfde rentenierschap had zoowel, als het min drukke bankierschap, waartoe de handel verviel, den verderfelijktsten invloed op het geheele overige volk. Duizenden handen, in de fabrieken beziggehouden, werden ledig; ontelbare standen, door den koophandel en zeevaart bestaande, moesten lijden; de verhouding tusschen meer- en minvermogene leden van den burgerlijken staat ging verloren; de hoogstbelangrijke middelstand, de eigenlijke kracht van den Staat, nam zichtbaar af; het aantal van berooiden moest vermeerderen; de schrandereid en het vernuft verloren de ondersteuning, welke bevorens tot matige rente werd verleend; de deelneming aan kleine winstgevende ondernemingen hield op, daar alles op hooge winsten moest worden aangelegd, om voordeliger dan de geldschieting en geloof-verleening aan vreemden te schijnen, en het tafereel, door een vreemd reiziger eenmaal van ons gegeven, als van eene natie van renteniers, welke niets meer had te verrichten, dan onderling te verdeelen en te verteren, wat door vreemde mogendheden betaald werd, zou de volkomen schets onzer nietigheid geweest zijn, indien zij geheel en al naar waarheid was geweest.

(Uit: *Vaderlandsche historie, Inleid.*)

CORNELIS WILLEM WESTERBAEN

werd 26 October 1764 te Amsterdam geboren, vertoefde in zijne jeugd te Noordwijk bij zijn oom Willem Cz. W., bezocht de latijnsche school te Woerden, op zijn 17^e jaar de Kweekschool der Remonstranten te Amsterdam. In 1786 proponent, in 1787 pred. te Schoonhoven, daarna te Leiden, te Utrecht, in 1804 te Amsterdam. Te Utrecht bewees hij goede diensten aan het lager onderwijs, als lid en secretaris der Commissie tot verbetering van het l. o. en sedert 1801 als schoolopziener; sedert 1798 was hij daarbij lid van het intermediaire gemeentebestuur van Utrecht en geëmmiteerde tot de academische zaken. IJverig voorstander der M. t. N. v. 't A., werd hij, te Amsterdam gevestigd, lid van het Hoofdbestuur dier Maatsch., en bleef levenslang Commissaris tot de correctie harer werken. † 22 Febr. 1832.

Voornaamste geschriften: Proza: *Redevoering wegens de verbetering van menschelijke inrigtingen*, Utr., 1802; *Over Jac. Sz. de Rijk* (Vaderl. Letteroef., 1806); *Over Pieter de Groot* (V. Kampen's Magazijn, III. 1); *Lofrede op J. Lublink den jongen*, Amsterd., 1817; *Lijkrede over M. Stuart*, ald., 1827; *Vier leerredenen* (Vaderl. Letteroef., 1831); Vert. van Schröck's *Allg. Weltgesch. f. Kinder*, 6 dln., D. J. van Lennep's *Lofrede op Jer. de Bosch*, A. des Amorie v. d. Hoeven's *Redev. Over den echten godgeleerde en uitlegger der H. Schrift*, enz.

LUBLINK EN ZIJNE GADE.

Lublink was, in den grond zijns harten, een voortreffelijk mensch. Kon hij, zoo christelijk opgevoed, wel anders dan een voortreffelijk Christen worden? Menschenliefde was de grondtrek van zijn karakter, — toegevendheid, bescheidenheid, minzaamheid en aangename gezelligheid zijne kroon, weldadigheid zijn wellust. Heeft hij, immer, verlangd, zijnen tijdelijken voorspoed vermeerder te zien, wij zijn volkomen overtuigd, dat het, inzonderheid, was, om te onbekrompen te kunnen weldoen. Hierin was hij, soms, ruim en mild boven zijn vermogen, schoon zijne goedheid, vaak, tot zijne smarte, misbruikt was geworden. Al wat deugdzaam en loffelijk verdiende genoemd te worden, trof zijn eerzuchtig hart. Bedrijven van kracht en moed, tot een edel doel volbracht, verrukten hem. Voorbeelden van ware menschelijke grootheid roerden hem, nog in zijnen ouden dag, tot tranen toe. Van daar, dat de achting der braven hem boven alles dierbaar, de vriendschap der edelen hem meer waardig was, dan goud, hetwelk hij versmaden kon, waar zijn fijn zedelijk gevoel zich, maar eenigszins, gekrenkt achtte. Konde hij met zulk een hart, wel verre zijn van het Koninkrijk der Hemelen, waar ter wereld hij ook mogt geboren geweest zijn, en door wien ook opgevoed? Moest de Heiland des menschedoms, zooals wij dezen, in het Evangelie, ten aanzien van karakter, leer en machtbetooning, geschetst vinden, hem niet bekoren, en als dwingen, om in te gaan? Moesten deszelfs woorden hem niet de ziel doordringen? Deszelfs voorschriften en beloften in zijn hart niet eenen onuitwisselbaren indruk nalaten? Deszelfs mensenliefde en grootheid en majesteit niet, voor altijd, in zijnen geest als ingeprent blijven, en zich met geheel zijn wezen, onafscheidbaar, vereenigen? Moest

een Boek, zoo rijk in schoonheden van welsprekendheid en dichtkunst, zoo doorzaaid en doorweven met ware wereld- en menschenkennis, zoo vol van trekken voor het fijnste gevoel, zoo vruchtbaar in zielevoedsel voor ieder God- en deugdlievend gemoed, als onze Bijbel, het Boek der boeken, is, Lublink's aandacht niet trekken en boeien? Van alle boeken bleef, daarom, dit steeds zijn geliefdste; van alle letteroefeningen de uitlegkunde der Heilige Geschriften hem de aange naamste. Deze, waarin hij, met zijnen leeftijd steeds vooruitging, hield hij, te recht, voor den grondslag des echten Christendoms, hetwelk met hem arbeide en rustte, met hem reisde en te huis bleef, zijn geheele denk- en spreek- en handelwijze bestuurde, en hem dan ook nimmer verliet, noch in zijne ontberingen, ziekte en hoogen ouderdom, noch in zijne blindheid en dood, waarin, gelijk in zijn gansche leven, dankbaarheid en onderwerping zijnen verlichten en hartelijken godsdienst uitmaakten.

Wilden wij, geëerde toehoorders, onzen vriend, boven zijne verdiensten, prijzen, dan zouden wij onze rede hier moeten eindigen! Maar de oprechtheid gebiedt ons, nog te vermelden, dat hij tot die dankbaarheid, en dus ook tot die onderwerping, eene zeer bijzondere verplichting had. Misschien denkt men hier aan zijn langdurig leven, zoo gezegend door schoone gaven der natuur, — door eene gelukkige opvoeding, — door een, vroeger, onbekrompen bestaan, — door eene bestendige gezondheid, algemeene achting, talrijke en veelvermogende vrienden, en ontelbare, uit dit alles voortvloeiende, geneugten. Maar, hetgene ik thans bedoel, overtreft dit alles: — hij had van den Algoede eene deugdzaame huisvrouw ontvangen, nu zijne diepbedroefde weduwe. Al wie over Lublink spreken wil, moet ook van haar gewagen, want zij was één met hem. Ook haar

komt de dank der natie toe voor het goede, door hem gesticht, want zij heeft hem daartoe in staat gesteld, en het zeer mild vergolden. Nauwelijks was Cornelia Rijdenius achttien jaren oud, toen Lublink reeds haar vriend werd, voltooiende hare opvoeding, en vormende geheel haar verstand en hart naar zijne beginselen, door verkeer, briefwisseling en aanbeveling van welgekozene boeken. Vijf jaren daarna, werd hij haar, van God afgebeden, echtgenoot. Sedert bleef zij, tot zijne laatste ademhaling toe, zijne gezellin, zijne blijdschap, zijne eer en roem, en, in de laatste jaren inzonderheid, zijn troost en hulp. Haar deelde hij al zijnen letterarbeid mede. Met haar las hij alles, wat eener vrouwelijke ziel tot sieraad en zegen kon dienen; en van den lieven arbeid, aan de ontwikkeling harer vermogens besteed, genoot hij onschatbare renten. Zij schonk hem ook eene dochter, die de wellust zijns levens was, en door deze vier kleinkinderen, wier liefkoozingen den ouden blinden man eene nieuwe jeugd gaven. O! het was een onbetaalbaar genoegen, getuige te zijn, hoe Lublink's gade hem, met de uiterste behoedzaamheid en teederste zorgvuldigheid, arm aan arm, geleidde door al de slingerpaden van het bekoorlijk Stadwijk, toen zijn Paradijs op aarde; hoe zij hem, intusschen, onderhield over de ontwikkeling van iedere bekende plant en bloem, — over den groei der vruchten van boom en akker; hoe zij hem duizenden zegeningen, duizenden schoonheden der schepping, voor den geest riep; hoe zij hem, soms, troost en kracht gaf, door het blijde vooruitzicht te verlevendigen, dat hij, eenmaal, die schoonheden, doch oneindig heerlijker en volmaakter, met haar, weder zou kunnen aanschouwen in een gansch onbeneveld licht. Ja! het was een genot, der edelste menscheit waardig, te zien, hoe zij hem, vervolgens, nog twaalf jaren lang, huiselijk gadesloeg, en kweekte, en koesterde, en, in alles, gaarne te gemoet kwam, door hem tot oog, en hand, en voet te dienen, altijd dankbaar voor al het goede, aan hem verschuldigd, — altijd hulpvaardig, geduldig en minzaam. Zoo zag men Vondel's dichterlijk ideaal der oprechte huwelijksvrouw verwezenlijkt, en zoo kon de blinde grijsaard niet slechts bekend blijven met schier alle letterkundige voortbrengsels in ons vaderland, maar ook voortgaan met het aantekenen van al het merkwaardige, en met het vervaardigen van boekbeoordeelingen en mengelwerk voor meer dan één onzer maandwerken. Dat alles ving zijne gade, uit zijnen mond, op het papier, nevens eene menigte andere spelingen van zijnen werkzaam

geest, zooln maat als in ongebonden stijl. Op deze wijze, bleef hij zijne gemeenzame vrienden, dikwijls met zijne brieven verblijden, waarin luim en ernst elkander aangenaam afwisselen, en welke, vaak, aandoenlijke getuigen zijn van zijne kiesche denkwijze, vaste en edele gevoelens van godsdienst, en hartelijke belangstelling in alles, wat de welvaart des Vaderlands en den bloei der kunsten en wetenschappen betrof. Dus werd hij, weerkeurig, onderricht van het belangrijkste, hiertoe betrekkelijk. Dus was hij, niet zelden, met zijne levendige verbeelding, en in uwe letterkundige vergaderingen, M. H., en in de zalen tegenwoordig, alwaar de vaderlandsche schilderkunst, jaar op jaar, nieuwen roem behaalt! Alzoo bleef Lublink de aangename, belangrijke, gezellige en vroolijke man, schier tot zijn levenseinde toe, de man, die, gaarne, en bij herhaling, bezocht werd, niet alleen door de beschaafde en geleerde bewoners van Utrecht, alwaar hij zijne laatste jaren doorbracht, maar ook door meest alle letterminnaars, die in deze stad eene poos konden vertoeven. Voor zulk een vriendschappelijk bezoek was hij altijd zoo dankbaar, dat zijne nederigheid volstrekt niets scheen te beseffen van het eigene belang des bezoekers zelve bij het onbeschrijflijk genoegen, van eenen hoogbejaarden man te zien, nog geheel in staat, om de smartelijkste nepen der fortuin gelaten te verduren, en zich, zonder eenige grootspraak, te verheffen tot eene kracht en grootheid, welke alleen uit een verlicht verstand en edel hart kunnen geboren worden. Zulk eenen man zag men, toch, in vader Lublink, op wiens geheel zacht, vriendelijk en openhartig gelaat rust en onschuld, menschenmin en godsvrucht, gezeteld waren, alles veredeld door het hooge belang, dat zijn hulpbehoevende toestand, natuurlijkerwijze, inboezemde. Zoo iemand, hij kon op eigen zielevoedsel teren, waarvan hij eenen grooten voorraad verzameld had. Zoo iemand, hij bewees, door zijn voorbeeld, dat de gelukzaligheid van den wijze, en vooral van den Christen, geheel iets anders is, dan voo spoed, en, geenszins, van loutere uitwendigheden afhangt. In *zijn* bijzijn moest men de waarde der echte geestbeschaving gevoelen; doch, inzonderheid, de waardij eener echtgodsdienstige denkwijze en gezindheid, zooals die voortspruiten uit de edelste behoeften van ons hart, en zich openbaren in liefde tot God, in vertrouwen op God, in tevredenheid met Zijne bestelling en in blijde verwachting eener betere toekomst. »Hieruit zag men" (het zijn de woorden van onzen welsprekendsten redenaar, M. H., die ik hier, met

eene
gewe
voort
zijne
voor
groot
eene
den
storv
door
word
dan
der
niet
perl
zich
Z

wer
van
Ko
spr
bel
we
Ge

lu
's
(v
17
sc
va
de

d
d
v
n
z
v

eene geringe verandering, overneem!) »zijne opgewektheid, zijne blijmoedigheid van geest, voortvloeiende, en, als ik het dus noemen mag, zijne geringschatting van het gemis des gezichts, voor welks verlies wij, zienden, als voor een der grootste onheilen, beven. Bij hem leerde men, eenen blinde, gelijk *hij* was, beschouwen met den eerbied, dien wij aan achtenswaardige gestorvenen schuldig zijn. Want al mocht hij nog door lichamelijke gewaarwordingen aangedaan worden, hij ging, echter, reeds niet meer om, dan met geesten; hij zweefde reeds in de wereld der geesten en der denkbeelden; en, daar hij niets meer zag, zag hij ook geene grenzen of perken meer, maar schouwde reeds, rondom zich, in het oneindige».

Zoo bleef onze vriend zich, al meer en meer,

ten hemel verheffen, toen zijne, reeds bouwvallige, aardse woning, door herhaalde aanvallen geschokt, eindelijk, bezweek. Niet lang te voren, schreef zijne gade, schreiende voor zijn sterfbed gezeten, nog dichtstukjes en stichtelijke gedachten uit zijnen veegen mond op. Doch, anderhalf uur voor zijnen dood, riep hij haar, met eene teedere en zwakke stem toe: *Scheiden! Scheiden!* Nu klemde hij hare hand in de zijne, — dekte zijn aangezicht, — sprak niet meer, — en eindigde zijn tachtigjarig leven. De weduwe zelve zeide mij, onlangs, wel zeer bewogen, doch gelaten, en zich in zijne tegenwoordige zaligheid zelfs verheugende: *Hij ontsliep zacht, en zoo vertrouwelijk, als een kind, dat in de armen zijns vaders gaat rusten.*

(Uit: *Lofrede op Joh. Lublink den jongen.*)

ANTON REINHARD Baron FALCK

werd 19 Maart 1777 te Utrecht geboren. Onder Cras beoefende hij de rechtsgeleerdheid, vertrok als secretaris van den Gezant Valckenaer naar Madrid, werd na zijne terugkomst Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Koloniën. Werkzaam aandeel nemend in 1813 aan de omwenteling, verdiende hij Van der Palm's hooge lofspraak. Na de verheffing van Oranje, bekleedde hij tot in 1818 den post van Secretaris van Staat, werd toen belast met de drievoudige taak van het Ministerie van Onderwijs, Nationale Nijverheid en Koloniën. In 1826 werd hij tot Gezant te Londen benoemd, in 1833 tot Minister van Staat zonder portefeuille, in 1834 tot Gezant en gevolmachtigd Minister te Brussel, alwaar hij 16 Maart 1843 †.

Voornaamste geschriften: *De matrimonio ex sententia — Kant et Fichte*, Lugd. Bat., 1799; *Over het mislukken van alle wijsgeerige proeven eener Theodiceë* (Mag. v. Krit. Wijsb. 4de d.); *Idé der ontwikkeling van 's menschen zedelijken aanleg, in de geschiedenis opgespoord* (ald.); berichten in de 3e kl. van het Inst. (vermeld D. I.); bijdragen in: *De Arke Noachs* (met Kinker, J. de Vries, D. J. van Lennep e. a.), Amsterd., 1799, en in *Sem, Cham en Japhet* (met dezelfde), Amsterd., 1800; *Verhandeling Over den invloed der beschaving van de Nederl. Natie op de vertichting van de Noordsche volken (Denen en Zweden)*, in de verh. van de 3^e kl. van het K. Nederl. Inst., D. I, Amsterd., 1817; *Brieven, 1795—1843* (met levensbericht enz. door Hora Siccama e. a.), 's-Hage, 1857.

HOLLANDS GROOTSCHES GESCHIEDENIS.

Onder het groot getal van volken, welken ons de geschiedenis doet kennen, is het onbetwistbaar, dat die bijzonderlijk onze aandacht verdienen, wier invloed op de algemeene lotgevallen van het menschdom, of op groote gedeelten van hetzelfde, duidelijk zichtbaar is en zich, dikwijls nog vele eeuwen na hunnen eigen ondergang, doet gevoelen. Het gaat in dit opzicht met de maatschappijen zooals het met de menschen gaat, die dezelve uitmaken. De een vormt en ontwikkelt zich langzaam; zijn eentonig bestaan wordt door geene stormen ontrust; hij leidt een onbemerkt

leven en verdwijnt eindelijk van de aarde, betreurd door eenige weinige bekenden, maar zonder dat zijn gemis de geringste gaping veroorzake in den kring der burgerlijke betrekkingen. Bij den anderen is de jeugd zelve reeds belangrijk in hare onstuimigheid. Door onbekende omstandigheden schieten in hem zaden op, die bij de meesten onvruchtbaar blijven liggen. Een bijzonder noodlot schijnt hem toegelegd te zijn van zijne tijdgenooten op vele punten aan te raken, en op degenen, die hij aanraakt, krachtig te werken. Zijne begrippen, zijne beginselen deelen zich mede, planten zich voort onder de menigte, en voortaan kunnen zijne eeuw en het land, dat hij bewoonde, niet

meer naar waarheid beschreven worden dan in een gestadig verband met zijne daden en met zijne lotgevallen. — Zoo ook de natiën. De oude historie levert, in dezen zin, contrasten, die, bij een weinig nadenken, een ieder voor den geest zullen komen, en had ik, om mijne meening duidelijker te maken, een voorbeeld bij te brengen uit de nieuwe, zoo zoude ik Zwitserland vergelijken bij Holland. Eenige hoofdtrekken hebben die landen met elkander gemeen: den moed hunner inwoners in het afwerpen van een verderfelijk juk en de wijsheid in het daarstellen en het onderhouden van den republikeinschen regeeringsvorm. Ook in de overige deugden en in het volksgeluk, dat er het gevolg van is, kan men toegeven dat zij elkander geëvenaard hebben. Maar welk een onderscheid, als men den invloed nagaat, dien zij buiten zich zelven hebben uitgeoefend! Hetscheen, alsof de Alpen de Zwitsersche vrijheid en industrie niet alleen moesten beveiligen tegen de onderdrukkers, maar ook verbergen voor de volkeren, die naar hetzelfde heil wilden streven. Zij waren eene onbeklimbare borstwering en tevens een ondoorzienbaar scherm, terwijl in Holland daarentegen de vruchten van eenen bestendigen ijver, dien geene wispelturige regeering het vermogen had van te plagen of te bedwingen, open lagen voor ieders oogen, en niet alleen naburige Staten zich verbeteren mochten naar ons voorbeeld, maar ook naar afgelegene gewesten die staatsregelen werden overgevoerd, welke wij hadden leeren kennen als meest bevorderlijk voor rust en welvaart. Zooveel nu als dit land meer dan Zwitserland heeft bijgedragen tot verspreiding en bevestiging van het goede, tot beschaving en veredeling van het menschdom, zooveel is, dunkt mij, onze historie meer dan die der Zwitsers, grootsch, belangrijk en, in één woord, cosmopolitisch.

HET LEENSTELSEL IN DENEMARKEN.

Het is eene zeer wezenlijke, hoewel niet ongewone dwaling, den oorsprong van het leenstelsel en van de daartoe behoorende vormen, in het oude Noorden zelf te plaatsen, omdat die regeeringswijze door Noordsche volken, in het grootste gedeelte van Europa, ingevoerd en bevestigd is. Zij moet veel meer beschouwd worden als een noodwendig gewrocht der omstandigheden, waarin zich de Noordsche volken, na het veroveren der landen, die zij wenschten te blijven bezitten, bevonden. Hun eigen vaderland daarentegen was,

zooveel de historie ons toelaat te verzekeren, nimmer veroverd geworden. Geene reden dus om de maatschappij daar in verschillende standen te splitsen of af te wijken van dien oorspronkelijken vorm, in welken alle menschen zelfstandig en vrij — alle landeigenaars in het genot van gelijke rechten waren, onder de bescherming van één eenigen, voor allen gelijkelijk geldenden opperheer. Zoo vertoont zich ook het Noorden nog lang nadat de Franken, de Longobarden, de Saksen Gallië, Italië en Britannië overstroomd en er het leenstelsel gevestigd hadden¹. Kanut de Groote strooide de eerste zaden van bederf. Als koning van Engeland had hij staats-inrichtingen leeren kennen die zijn eerezuchtigen en trotschen geest bekoorden. Op zijne reis naar Italië werd hij nog meer vervreemd van de vaderlandsche gelijkheid en eenvoudigheid. Hij wilde altijd van een groot aantal van strijdbare mannen omringd zijn, en toen de te verdeelen buit en de hun in vruchtgebruik aangewezen domeinen niet meer toereikende waren voor hun onderhoud, werd de toevlucht tot belastingen genomen, die voornamelijk de kleine landeigenaars drukten en veroorzaakten, dat vele hoeven verlaten of met de bezittingen der meervermogenden vereenigd werden. Een nog gevaarlijker middel van belooning der krijgslieden en bijzonder van die, welke te paard dienst deden, bestond in derzelver onttrekking aan den gewonen rechter. Dus, boven de andere ingezetenen verheven, kwamen zij al spoedig op het denkbeeld, om zelven het recht uit te oefenen, en de boeten, die zij in den omtrek hunner woonplaats, op last der Kroon gelicht hadden, voor eigene rekening op te leggen. Het voorbeeld van den naburigen Duitschen adel strekte hier ter aanmoediging. De regenten waren doorgaans of uit zwakheid van karakter of uit eigenbelang, en om zich in oorlogen en buitenlandsche tochten een ijveriger bijstand der grooten te verzekeren, toegeeflijk in het beoordeelen en straffen van alle inbreuken op de rechten en het welzijn der lagere klassen en vooral van den boerenstand; en zoo geschiedde het dat, niet uit kracht van eenige nationale wet of instelling, maar door de verbastering der aloude wetten en instellingen, en door eene dagelijks algemeener geworden gewoonte, Denemarken aan Duitschland gelijk werd en er de misbruiken van het leenstelsel werden in top gevoerd, juist toen men die elders begon tegen te gaan en te fnuiken.

¹. Zie het gewichtig werk: *Nordens Stats-Forfatning*, van Tyge Rothe. Kopenh. 1781, 2 deelen.

De schrijver bewijst met niet minder vuur dan geleerdheid, dat de constitutie vóór de invoering der leenroerigheid de eigegeërfdheid en volksvrijheid medebracht, en dat eerst vervolgens de heerendiensten, de lijfeigenschap en de aristocratie zijn tot stand gekomen.

(Uit: *Verh. over den invloed der beschaving van de Nederl. Natie op de verlichting der Noordsche Volken.*)

BRIEVEN.

I.

Madrid, den 3 Maart 1803. — Stap, bid ik u, eens een oogenblik over de Pyreneeën. Gij zult zien een overheerlijk klimaat, een goed land en eene fraaie en edelmoedige natie. Zij is wat klein voor de uitgestrekte streken die zij bewoont, en ongelukkiglijk is dit nadeel nog sensibeler door het gebrek aan arbeidzaamheid of liever, om recht uit te spreken, door de luiheid, die vooral in de binnenlandsche provinciën zichtbaar is. Alles werkt dezelve in de hand: de hitte, de weinige behoeften, de zekerheid van, hoewel arm, toch altijd den kost te zullen hebben door de liefdadigheid der tallooze kloosters, de veelvuldige besnoeiingen eindelijk waaraan de vruchten van den arbeid onderhevig zijn; kortom, alles moedigt den Castiliaan aan, om den geheelen dag's winters in de zon, 'szomers in de schaduw, doch altijd in zijn mantel, te zitten, op de gitaar te spelen, of een verkwikingslaapje te houden. Het Gouvernement, verre van deze gebreken door dubbele zorgvuldigheid en ijver te vergoeden, is miserabel. Men weet niet wat slechter is, de mesures die genomen worden of de wijze waarop men ze uitvoert. Eene verkwisting, zoodanig boven alle begrip, dat de publieke betalingen meer dan twee jaren ten achteren zijn, sommige regimenten 33 maanden soldij te pretendeeren hebben en vele officieren uit broodsgebrek hunne demissie nemen om te kunnen bedelen; en dat in een land dat, behalve enorme belastingen op alle branches van revenu, Peru en Mexico tot zijne dispositie heeft en er jaarlijks tusschen de 80 en 100 mill. guldens zuivere winst uit trekken kan. Voeg daarbij actes van despotisme, ballingschappen, confiscatiën en alle uitwerkselen van den wisselenden invloed van favorieten enz., en gij zult er uit opmaken, te recht, dat hier, door onvoorzichtige handen, die zelfde vonken gestrooid worden, die aan gene zijde van 't gebergte eenen zoo zwaren brand ver-

oorzaakt hebben; maar dat zij hier, en dit is het eenige onderscheid, niet vallen op ontvlambare stoffen. Dat echter eene ontvlaming het eenige middel is om uit dezen toestand te geraken, is voor mij zoogood als bewezen. Of ze, met al dat, en met het gegeven karakter der Sp., wenschelijk is, durf ik, durft niemand, na de elders gemaakte experimentiën, bepalen.

II.

Aan D. J. van Lennep. Stratfield-Saye, 24 November 1825. — De plaats van waar ik schrijve is het landgoed van den Hg. v. Wellington, bij wien wij voor eenige dagen gelogeerd zijn. Denk daarbij niet aan Bleinheim, noch aan eenige magnificentie. In den tijd van Marlborough was men, zoo niet erkentelijker dan thans, ten minste ruimer in het ten toon spreiden derzelve. Stratfield-Saye is echter een groot landgoed, weinige mijlen van Reading, doch in Hampshire; de huizing spacieus en comfortabel en gedeeltelijk gestoffeerd met de vruchten der overwinningen, b. v. een aantal schilderijen op het slagveld van Vittoria buitgemaakt met de bagage van Joseph Napoleon. Er zijn keurige onder. Zij waren opgerold en ingepakt, en de hertog heeft er voorloopig nog maar glad houten lijsten om gedaan, of ze ook nader te pas mochten komen ter opsiering van een beter en meer modern huis, dat hij half voorneemens schijnt om in de plaats van dit, of ten minste dicht bij te doen bouwen, daartoe het gedeelte zijner belooning gebruikende dat tot dusverre onder het Gouv^t. gebleven is en waarvan dit hem maar de renten uitkeert. Met het goed zelf is hij zeer ingenomen, speciaal ook om de goede ligging voor de vossenjacht. Ik kan u niet zeggen hoe genoeglijk het voor mij is getuige te zijn van de tevredenheid en het geluk van een man, aan wien beschavingen vrijheid zooveel te danken hebben. Doch ook buitendien zie ik hoog op en bij zijne oprechtheid en goed hart en bij zijn helder verstand. Zijne functiën als hoofd van het Dep^t. der Genie en Artillerie neemt hij even nauwgezet waar alsof het hem nog om bevordering of reputatie te doen was.

III.

Aan * * *, in Den Haag. 12 Juni 1841. — Zoodra ik gisteren op een lijvig pakket uit Den Haag

het bij mij nog niet vergeten schrift van mijn vriend * * * * ontwaar geworden was, tastte ik gretig toe, niet twijfelende of er zou wonder wat intressants te voorschijn komen. Des te grooter was mijne bevreemding, ik had haast gezegd mijne vrolijkheid, toen ik zag dat het te doen was om een stukje lint. Zwakker voorspraak kon er niet gezocht worden dan bij iemand die, hoe slecht ook ter been, gaarne tien straten en singels om zoude gaan teneinde het aanbod eener vreemde decoratie te ontwijken. En hier geldt het niet alleen eene vreemde decoratie in het algemeen, maar speciaal eene Fransche en nog specialer uit den tijd deroverheersching. Daarenboven van de Fransche ministers ken ik er geen en zoude, al kende ik er, mij oneindig veel dingen liever getroosten dan aan een hunner verplichting te hebben. Ieder zoo zijn smaak en zijne vooroordee-

len. Met dit al is mij uwe aanvraag welkom geweest, want daar gij, die bijkans even bedaaagd zijt als ik, uw hart nog op zulke beuzelarijen stellen kunt, mag ik veilig gelooven dat het met uwe gezondheid beter gaat dan toen wij elkander het laatst ontmoetten. Bepaal u, mijn vriend, tot dat genot: dat is iets wezenlijks, en houd u wat de zaak in quaestie aangaat aan de opmerking die ik in een der bij dezen teruggaande stukken aantrof, ik meen in dat van Mazel: koeien van 30 jaar en daarboven zijn slecht te melken, vooral, zoude ik er haast bijvoegen, door jongens van 60 zooals gij en zooals u steeds toegenegeu F.

Als de Prins de Joinville eens in den Haag komt trouwen, zoude misschien eene goede gelegenheid zijn om de melking toch te probeeren.

(Uit: *Brieven*.)

PETRONELLA MOENS

werd den 16^{den} Nov. 1762 te Kubaard bij Franeker geboren, vertrok in 1764 naar Aardenburg, waar haar vader als predikant beroepen was. Op vierjarigen leeftijd verloor zij door de kinderpokken haar gezicht. Haar vader ontwikkelde haren aanleg voor poëzie en letterkunde, waarbij een stalen geheugen haar te hulp kwam. Zij werd bekroond door het Amsterd. Genootschap van taal- en letterkunde, de Portugeesche Synagoge, te Amsterd. (voor haar *Esther*), den Magistraat van Aardenburg, de Rederijkkamer De Olijftak te Antwerpen. Zij woonde eenigen tijd bij haren schoonbroeder C. B. Coopman, te 's-Hage, eindigde hare levensdagen te Utrecht, waar zij † in den nacht tusschen 3 en 4 Januari 1843. Het Departement der Maatsch. t. N. v. 't A. vierde den 16^{den} Maart daarop hare nagedachtenis. Hare vrienden W. H. Warnsinck Bz. en J. Decker Zimmerman huldigden de ontslapene in: *Petronella Moens*, door W. H. W. en J. D. Z.

Van hare vele geschriften vermelden wij, Proza: *Belangelooze liefde en ware vriendschap geschetst in brieven*, Amsterd., 1793; *Mijne vrije denkwijze over belangrijke onderwerpen*, 's-Hage, 1798; *Historie van den Heer Willem Erfstee, in brieven*, 3 dln., Zalt-B., 1807; *Carolina van Eldenberg, of de beproefde huwelijks-trouw*, 3 dln., Amsterd., 1812; *Karel van Rozenburg of de zegepraal der deugdzame liefde*, 2 dln., Dordr., 1814; *Frederik Bornstein*, 2 dln., Amsterd., 1822; *Dagboek voor mijne vrouwelijke landgenooten*, Amsterd., 1826; 2^e dr., 2 dln., ald., 1832; enz.

Poëzie: *De Lente, in drie zangen*, Amsterd., 1788; *De gebroeders de Witten, in vijf Zangen*, Utr., 1791; *Liederen voor het Vaderland*, Dordr. en Berg.-o.-Z., 1792; *De geschiedenis der Menschheid, in vijf Zangen*, Amsterd., 1793; *Dichterlijke proeve over de vriendschap en het wederzien onzer vrienden in de eeuwigheid*, Amsterd., 1802; *Bespiegelingen over Europa in de XVIII eeuw, in 4 Zangen*, Haarl., 1802; *Mengelpoëzij*, Amsterd., 1819; *Dichtkundige Proeve*, Amsterd.; *De dankbare Vriezen aan geheel Nederland*, Haarl., 1828; enz.

Kinderwerkjes, als: *Onderwijs in de godsdienst voor de jeugd*, Amsterd., 1795; *Letterkransje voor lieve en brave kinderen*, 4^e dr., Haarl., 1828; *De kleine Suzie Bronkhorst*, 2^e dr., Haarl., 1825; *De kleine Willem, of het huisgezin van den Heer Lausbach*, 2^e dr., Amsterd., 1814; *De dankbare Willem, of het huisgezin van den Heer Lausbach*, 2^e dr., Amsterd., 1815; *Aan de vrolijke bloesemknopjes der menschelijke maatschappij*, Amsterd., 1816; *Onverwelkelijk bloemkransje voor de lieve jeugd*, Amsterd., 1817; *Bloempjes der vreugde voor de lieve kindschheid*, Haarl., 1817; *Herfstbloempje voor de lieve jeugd*, Amsterd., 1819; *De jonge Sophia*, Amsterd., 1819; *Mevrouw Veltman en hare voedsterlingen*, Devent., 1825; *Nieuw Nederlandsch A. B. boek*, Amsterd., 1825; enz.

UIT MIJNE JEUGD.

In den zomer van het jaar 1765 reisden mijne ouders met hunne kinderen naar Middelburg: ook alles, wat ik dáár zag, kan ik mij nog duidelijk voorstellen, zoover het voorwerpen of kleine ge-

beurtenissen waren, die mijne kinderlijke aandacht tot zich trokken. Het was, gedurende den tijd, dien wij in Middelburg doorbrachten, daar kermis; en alles, wat kinderen, bij zulk eene gelegenheid, het méést doorgaans opmerken, prentte zich diep in mijn geheugen, b. v. honden, die kun-

sten verrichtten, apen, die dansten, enz. Ik teeken soortgelijke kleinigheden op, omdat ik, in later tijd, hierdoor de duidelijke denkbeelden van veel zaken bleef behouden, en, daardoor te meer, de vatbaarheid bezat, om van verschillende voorwerpen mij levendige voorstellingen te kunnen maken. Zonder een gelukkig geheugen trouwens, ware dit niet mogelijk geweest; en ik reken het dan ook onder de grootste weldaden van mijnen hemelschen Vader, die het bittere, dat Zijne wijze liefde in onzen levenskelk mengt, ook altijd weer verzoet, dat mijn geheugen zoo vast was. Hoe toch zou ik immer den sterrenhemel, de lichtende maan, in hare gedaante, gelijk zij zich in den dampkring vertoont, mij zoo levendig als nu hebben kunnen voor den geest halen, hadden de zeldzame gelegenheden, waarbij ik des avonds mij in de open lucht bevond, mij op de tintelende lichtstippen in de lucht niet opmerkzaam gemaakt, — zoowel als op de schoone, volle maan, die toen tevens zóó diep in mijn geheugen gedrukt werd, dat ik, na het verlies van mijn gezicht, menigwerf nog waande die te zien? Hoe zou ik van de kleuren of van schilderstukken, bij de geringste beschrijving daarvan, zulke duidelijke denkbeelden, als ik nu doe, mij hebben kunnen vormen, indien de onderscheidene kleuren der bloemen, indien het groen van loof en gras, het gloeiend rood, dat mij, onder kinderlijke spelen, in de oogen blonk, of indien eenige schilderstukken, b. v. een schoorsteenstuk, de vlugge Attalante met hare drie minnaars voorstellende, — indien dat alles niet in mijn geheugen ware bewaard gebleven? — iets, dat toch maar zeldzaam omtrent zulk eenen jeugdigen leeftijd plaats heeft — zeker omdat het gedurig herhaald gezicht, bij het opgroeien, 't bewaren der beelden noodeloos maakt. Maar hoe gelukkig bovenal mede waren voor mij die indrukken, welke ik *zonder eenige oefening, zonder eenige zorg om dezelve te behouden*, ontving en bewaarde! Dat b. v. de glansrijke zon, in haren vollen luister zich aan mijne verbeelding bleef vertoonen, dat is niet te verwonderende; maar het heugt mij nog duidelijk, dat ik, in eene kamer spelende, door de gesloten luiken heen den glans der zon zag, en de stofjes, in dien glans dansende.

De eerste dagen en nachten zelfs na het overlijden der onvergetelijke waren mijne zuster en ik bij goede vrienden, waar ik, die uit den aard altijd vroolijk was, — nu eens weenende, omdat moeder mij geen morgenkus had gegeven, en in het volgende oogenblik weer spelende en darte-

lende, — volstrekt onwetend bleef van het door mij geleedene verlies, schoon de bittere droefheid van mijn vader en van allen, die ik om mij heen zag, mij gedurig naar de oorzaak daarvan deed vragen; en, toen vader zijne kinderen niet langer missen wilde, weende ik troosteloos voor de deur van het gewezen kraamvertrek, omdat men mij daar niet wilde inlaten. Den 22 Januari werd het lijk ter aarde besteld; doch ook toen was ik bij goedhartige lieden buitenshuis, waar ik in den rouw gekleed, en mij verzekerd werd, dat moeder heel lang slapen zou, eer zij weer ontwaakte: dit deed mij geduldig op die ontwakning wachten; en allengs was de droefheid, dat ik de geliefde niet wederzag, vergeten. Zóó gelukkig toch is de kindsche leeftijd! Zielesmart noch zorg zijn alsdan zoo treffend, dat zij de gezondheid benadeelen, of aan de ontwikkeling der krachten van lichaam en ziel in den weg staan.

Reeds in de maand October van hetzelfde jaar 1766, waarin mijne moeder overleden was, werd ik, terwijl mijne tante doodelijk krank lag, aangetaast door eene kwaadaardige soort van kinderpokken, en te gelijk niet minder gevaarlijke scharlakenkoorts. Als hopeloos werd ik opgegeven. Mijn diepbedroefde vader, die zich aan het huis van zijn broeder en zuster (te Yzendijke) bevond, stortte de vurigste gebeden voor mijn behoud uit. Vrij lang duurde het, eer er eenige hoop was. Eindelijk toch verblijdden zich allen, toen de woede der krankheid week; doch nu ook ontdekte het zich, dat mijn gezicht voor altijd verloren was. Heden denk ik aan dien eersten tijd, waarin alles voor mij met duisternis bedekt was vaak terug; en het blijft mij altijd onverklaarbaar, dat ik — — volstrekt niet weet, eenig verdriet daarover — toen gevoeld te hebben. Wel staat mij duidelijk voor, dat ik, nog zwak en niet volkomen hersteld zijnde, stil en lusteloos in een kinderstoel zat en zelfs weigerde een woord te spreken; doch wat mij toen daartoe bewoog, kan ik mij niet in het geheugen roepen, schoon anders toch alles, wat in die dagen om mij heen gebeurde, mij nog klaar voorstaat. — Ik herinner mij levendig, hoe mijn goede vader en nauwelijks uit hare ziekte herstelde tante — — mij vleiden, om slechts een woord te uiten, of iets van mijn geliefd speelgoed aan te raken; totdat eindelijk mijn kinderlevende oom, die mijne liefde voor dieren, vooral vogels, kende, mijn diep stilzwijgen wist te overwinnen, door met een dooden vogel, ik meen een patrijs, bij mij te komen, en mij te noodigen, om het dier te streelen.

Dit had eene gewenschte uitwerking. Ik streefde en liefkoosde den vogel, en vraagde, om hem te mogen behouden: doch, merkende, dat hij dood was, bedroefde dit mij; en men beloofde mij een vogeltje, dat leefde en zong. Van dat oogenblik was ik meer levendig. De zucht voor mijn gewoon speelgoed ontwaakte; en elk verwonderde zich, dat ik op het gevoel reeds alles onderscheidde; terwijl het mij onverklaarbaar steeds zal blijven, dat ik niet begreep, waarom men voor mij zoo veel buitengewone zorg droeg, en bovenal, hoe het mogelijk was, dat ik mij alles verbeeldde te zien, wat mijne speelgenooten of andere menschen zagen. Immers het moet verbeelding geweest zijn, of wat was het anders, dat ik, wanneer iets bijzonders te zien was, daar bij wilde zijn, en mij evenzoo verheugde, alsof ik het waarlijk ook zag? — 't Heugt mij (aldus) nog duidelijk, dat, wanneer b. v. het een of ander ongewoons in de lucht of aan de maan te zien was, ik driftig dwong, om dat óók te zien, en tevreden was, wanneer men mij naar buiten nam, en ik het waarlijk meende te zien. — Iets van dat zonderlinge is mij bijgebleven, schoon mijn verstand mij zegt, dat, wat niet kan gevoeld worden, voor mij in zóó ver niet bestaat: doch een enkel beschrijvend woord reeds — is genoeg, om van alles eene behoorlijke voorstelling in mij te verwekken. — Intusschen ontwaakte allengs de behoefte in mij, om mijn gevoel nu ook te oefenen, en dit noemde ik toen zien; nimmer vraagde ik om iets te *belasten*, maar om het te *zien*; — terwijl met alles, wat daarvoor vatbaar was, aan mijn verlangen voldaan werd. Niets hinderde mij méér, dan beklagt of ongelukkig genoemd te worden. — Het begon mij zelfs wel eens droevig te maken; doch ik geloof, dat daaronder ook eene soort van hoogmoed schuilde: want dat ik ongelukkiger zou zijn dan andere kinderen, of niet alles doen konde, wat zij deden, dat maakte mij wel eens ontevreden. Overigens was ik doorgaans ook even vroolijk weer, en wild zelfs, als ik vroeger ooit geweest was. Niets trouwens was zoo vervelend voor mij, dan stil of ledig te zijn: de grootste straf, die ik ooit onderging, bestond dan ook, in het vierde van een uur met ledige handen stil te zitten, en dan nog wist ik altijd iets uit te denken, om bezig te zijn, hetzij met mijne kleederen los te maken, of koppels uit mijne jurk vrij onvoorzichtig los te tornen: — dit zelfs deed ik, wanneer mijne goede tante, die nimmer mij uit het oog wilde verliezen, mij met zich naar de kerk nam, waar ik ook altijd een bijbeltje of psalm-

boek wilde medenemen, van 't welk ik natuurlijk geen ander gebruik wist te maken, dan, daar mij toch andere bezigheden nu ontzegd werden, de bladen te tellen. En evenwel wist ik, hoe jong ook, heel veel uit de leerrede te onthouden, schoon dat niet altijd in verband met het geheel stond. Uit alles, wat ik hoorde lezen, trok mijne verbeelding voedsel, en ik schiep daaruit voor mij zelve levendige, doch veelal gedrochtelijke tooneelen, die mij verlustigden.

Mijn brave vader deed zijn best, om mijn weelust zooveel mogelijk te bevredigen. Reeds in mijn kindschen leeftijd maakte ik, op mijne wijze, verzen; doch die, gelijk te begrijpen is, weinig betekenden. Deze versjes, die ik met behulp van spelden in een boek prikte, schenen in het oog van mijnen toegeevenden vader allengs meer waarde te verkrijgen, zoodat hij die overschreef. Zij waren meestal uitvloeiels van mijn kinderlijk, godsdienstig gevoel; doch, daar dat langwijlig prikken mij alras verveelde, en mijne rijmelarij meer uitgebreid werd, vergenoegde ik mij, met die kostelijke gedichten, onder het spelen met mijne zuster, of terwijl ik aangekleed werd, op te zeggen, en ook deze werden opgeschreven. Tot mijn leedwezen is deze eerste, kleine verzameling, waaraan mijn geliefde vader zooveel waarde hechtte, verloren gegaan. Van *metrum* of voetmaat, als gezegd is, wist ik niets: doch mijn gehoor maakte, dat de regels vrij vloeiend, en maar zelden stijf of lam waren. Gaarne intusschen hoorde ik dichtstukken lezen; dan in dien tijd was onze vaderlandsche dichtkunst niet bloeiend, de natuurlijke poëzie was onder het juk der kunst bezweken; den ouden vader Sluyter gaf ik, in mijne kinderlijke onnoozelheid, de voorkeur boven de langwijlige, stijfagemeten gedichten, die niet zelden in kunstlievende genootschappen bekroond werden. Hoogvliet's *Abraham de Aartsvader* werd mij voorgelezen, en vele gedichten daarvan bevielen mij zóó, dat zij in mijn geheugen bleven; doch veel daarin beviel mij ook weer niet. — Vroolijk van aard zijnde, groeide ik voorspoedig op; en de vriendelijke Zanggodinnen — bleven mij getrouw en bespannen telkens voor mij de dichtlied; doch ik gevoel, hoe langer des te meer, hoe dof die tonen klinken. — Ik vergelijk mij zelve menigwerf bij eenen vogel, die zoo gaarne met zijne zanggenooten zou opvliegen, doch wiens vleugelen gebroken zijn.

(Uit: *De mededeelingen van J. Decker Zimmerman: Petronella Moens.*)

WILLEM DE CLERCQ

werd in 1795 te Amsterdam geboren, bekleedde vele jaren eene aanzienlijke betrekking bij de Nederlandsche Handelmaatschappij, † 1844.

Veelzijdige kennis parend aan oorspronkelijken geest, was hij vooral beroemd door zijne dichterlijke improvisaties: *Over de ontdekking van het Buskruid, Vrijheid en dwingelandij, De aloude en tegenwoordige toestand van 't vaderland van Virgilius, De bekoortelijke onschuld*, enz.

Geschriften: Proza: *Verhandeling over den invloed der vreemde letterkunde op de Nederlandsche taal- en letterkunde, sinds het begin der 15^e eeuw tot op onze dagen*, (Verh. der 2^e kl. van het K. Nederl. Instituut), Amsterd., 1824; bijdragen in de *Nederlandsche Stemmen*, de *Archives du Christianisme; Wenken over Bijderdijk* (Gedenkz. v. B., uitg. Westerman), *Toespraak aan soldaten bij hun vertrek naar Java*; enz.

Poezie: *Welkomst-groete aan Z. M. Koning Willem II, in de zitting van de 4 klassen van het Ned. Kon. Inst. op 14 Apr. 1841* (Amsterd., 1842), enkele verspreide gedichten.

VONDEL.

Zoo iemand, behoorde Vondel voorzeker onder die mannen, die hunne eigene baan wisten te kiezen, en dat hij waarachtig dichter was, dit bewijst iedere bladzijde zijner menigvuldigeschriften. Hooft en Vondel worden gewoonlijk in onze Letterkundige Geschiedenis gelijktijdig genoemd. Belangrijk was echter het onderscheid tusschen beiden. Hooft was de man van smaak, die het schoone, hetwelk hij bij de verschillende volken van zijnen leeftijd wist op te merken, in onze taal trachtte over te brengen. Vondel was meer genie, in den eigenlijken zin des woords, minder wijsgeer, geen letterkundige en geschiedschrijver, gelijk deze, maar oneindig meer dichter. Al onze groote mannen waren tot hiertoe in verschillende standen geplaatst geweest. Coornhert was werkzaam in de betrekkingen van vaderland en godsdienst, Spieghele was handelaar, Barlaeus geleerde, Huygens hoveling, Cats staatsman, Vondel was geheel zanger, en maakte geene andere aanspraken, dan die, waarop hem zijn naam van *dichter* recht gaf. Van daar ook, dat Vondel's loopbaan en die van Hooft geheel van elkander verscheiden waren. De eene, tot de toenmaals meest bevoorrechte standen van de maatschappij behoorende, ambtenaar van den Staat, met eenigen uiterlijken luister bekled, stond aan het hoofd van eene der eerste letterkundige kringen van ons vaderland en had door zijne bekwaamheden en verdienden roem eene invloed verkregen, welke thans in eenen tijd, waarin maand- en tijdschriften hunne pijlen in het duister scherpen, en zelfs de grootste letterkundige namen voor derzelve meesterachtige afkeuring of spotternij niet veilig zijn, moeilijk kan begrepen worden. Als vertaler van Tacitus, als schrijver der *Nederlandsche Geschiedenissen* ware zijn naam onsterfelijk geweest, wanneer ook geen dichterlijke lauwerkrans hem was te beurt gevallen. Daarbij bezat hij een dier zachtgestemde gemoederen,

welke alles ten beste willen plooiën, en tenhoogste alle openlijke ergernis schuwen. Vondel, daarentegen, heftig van aard, wrevelig door de menigvuldige moeilijkheden, welke hem het dagelijkse leven, waarin hij slechts eene geringe plaats bekleedde, aanbod, vatte met geestdrift iederen indruk op, waardoor zich zijn geest kon verheffen, of waardoor hij zijne hekelzucht den vrijen teugel kon laten. Zijn dichtgeest was eene bruisende stroom gelijk, die door geenen dam ingetoomd kan worden. Zoodra hij eens een onderwerp aangegrepen had, verliet hij het niet zonder eerst alle kleuren aan hetzelfde gebezigd te hebben. Zoo gaat hij in het *Decretum horribile*, om hetgeen hij als de leer van Calvijn beschouwde, te bestrijden, beurtelings van den gemeenzaamsten dagelijkschen toon tot de verhevenste beeldspraak over, en schildert de zwartste schriktooneelen en tevens de heerlijkste tafereelen van Engelenvreugde, die onze taal tot nu toe kende. Waar hij onrecht geloofde te aanschouwen, kende hij geene overeenkomsten en betrekkingen; hij hanteerde het dichterlijk zwaard, en kende geene vrees, hetzij Maurits of Salmasius als vijand voor hem stond. Hierdoor was het dan ook onmogelijk, dat de twee bovengenoemde groote mannen steeds de zaken op dezelfde wijze beschouwen konden. Van daar, dat de onverwachte overgang van Vondel tot de Roomsche Kerk zijnen vriend ergernis veroorzaken moest, terwijl daarentegen deze, met hart en ziel tot de Moederkerk terugkeerende, geene redenen kon bevroeden, waarom hij niet openlijk voor zijne gevoelens zou uitkomen, terwijl hem zoowel zijne staatkundige als godsdienstige begrippen tegen de Hervormde geestelijkheid verbitterden.

Zoodra men nu, van den anderen kant, onze dichters met die der vreemden vergelijkt, staan Vondel en Shakspeare elkander in den aard van hunnen aanleg nader, dan men zulks gewoonlijk vermoedt. Beiden in een burgerlijken stand geboren; beiden van eene vroegere geleerde opvoeding

verstoken, hadden zij alleen aan hun eigen genie hunne vorming te danken; beiden, eindelijk, genieten zoodanig eene hulde van het nakroost, dat er nog eenige van hunne werken op het schouwtooneel hunner landgenooten opgevoerd worden, terwijl die der andere toenmalige dichters geheel aan het stof der boekverzamelingen prijs gegeven werden. De weg, dien beiden insloegen, was echter geheel verschillend. Shakspeare vond in zijne Letterkunde, tot ééuig richtsnoer, de menigvuldige vertalingen der Italiaansche *Novellen*, en tevens de navolging van eenige der oude klassieke schrijvers, doch deze laatsten veelal in dien romantischen vorm, waaronder dezelve in de middeleeuwen overal verspreid waren. Van daar ontstond bij hem die zonderlinge vermenging van oude en nieuwe denkbeelden, doch ontwikkelde zich ook tevens de behoefte, om die personen, die zijne boeken hem hadden leeren kennen, te bezielen. Minder dan Vondel tot het werkelijk leven behoorende, bleef hij meer beschouwer, meer schilder, en dit was bij hem de oorzaak van die oneindige afwisseling van ruwheid en verhevenheid, welke hem voor zijn land en volk onvergetelijk maakt. Geheel anders was het lot van Vondel. Bij de eerste ontkieming van zijnen dichtgeest met geleerder mannen in kennis gekomen, trachtten dezen hem spoedig van de onbepaalde voortreffelijkheid der Ouden te overtuigen, en hij bewees door de moedelijke aanleering der Latijnsche taal zijne onderwerping aan dezen raad. Hieraan moeten wij dus die mindere weelderigheid en tevens de meerdere regelmatigheid van zijne werken toeschrijven. Vondel zag den mensch door den spiegel, dien de Ouden van denzelve hadden opgehangen: Shakspeare meer door eigene oogen. Doch van den anderen kant wonnen wij daardoor ook heerlijke overzettingen van de schoonste stukken der Ouden, en in den *Gijsbrecht* de verhevenste overstorting van het tweede boek der *Aeneis*, welke misschien in eenige taal gevonden wordt. Echter kon het genie van Vondel, toen dit deszelfs schitterendst tijdperk bereikte, in de Latijnsche Letterkunde zijne geheele bevrediging niet vinden. Hoewel het uit verscheidene plaatsen blijkt, dat hem de andere Europeesche talen (bij voorbeeld, Fransch en Hoogduitsch) niet onbekend waren, konden deze toen nog weinig voedsel voor eenen geest als den zijnen opleveren, en ofschoon hij nu en dan ook aan den smaak voor woordspelingen, die in zijne eeuw heerschte, offerde, konden de spitsvindigheden van Marino geenszins zijne innige behoefte tot poëzie en uitstorting van zijn ge-

voel vervullen; doch er bleef hem nog eene bron over, in zijnen leeftijd dikwijls alleen ter bestrijding of bevestiging van godsdienstige stelsels gebezigd, namelijk de *Bijbel*. Vondel was bij ons de eerste, die denzelve met een dichterlijk oog beschouwde, en deszelfs schoonheden in wel-luidende Nederduitsche verzen kleepte. De ruwe beginsels der eerste rederijkers, die zich ook, gelijk wij voorheen zagen, op Bijbelstoffen oefenden, behelsden meer de voorstellingen van bijbelsche personen en hunne lotgevallen, dan wel eene dichtkundige voordracht, waarin de geest des Bijbels heerschte. Deze gaf Vondel. Als echt tooneel van den Nederlandschen smaak, was hij van wezenlijk godsdienstig gevoel doordrongen. In dezen kring van denkbeelden schiep hij dus vooral behagen, en wat hij ook in andere vakken leverde, niets overtreft bij hem die oogenblikken, waarin de stem der Profeten of der gewijde Dichters in zijne zangen weergalmd. Prachtig is het tafereel, dat hij in eenerij der verhevenste dichtstukken, van *Lucifer* tot *Salomo*, van de leidingen Gods met de menschen ophangt, en heerlijk vooral is de ontsluiting van dit tooneel in het eerstgenoemde stuk. Daar is Vondel te gelijk de Shakspeare en Milton van Nederland. Al het ongerijmde, dat in een dergelijk onderwerp, menschelijk behandeld, moest voorkomen, kon hier niet ontweken worden; doch men moest zelve engel zijn, om den eersten indruk, welchen de aanblik van het menschenpaar, in den stand van volmaaktheid beschouwd, zelfs bij een geestelijk wezen verwekte, beter dan Vondel zulks door *Appollion* deed, te kunnen uitdrukken. Veel heeft men getwist, of Vondel en Milton met elkanders schriften hebben kunnen bekend wezen, hetgeen ik geenszins geloof, daar Milton's *Verloren Paradijs* in het eerst, zooals dit met de meeste werken, waarop de stempel der onsterfelijkheid gedrukt werd, het geval is, door zijne tijdgenooten miskend werd, en eerst later zijne lofredenaars vond. Milton, daarentegen, heeft waarschijnlijk nimmer de Nederduitsche taal beoefend, en nauwelijks uit de woelingen der twistende staatspartijen gered, werd zijn ouderdom door blindheid verbitterd en daardoor natuurlijk zijn geest tot onderzoek beperkt, terwijl alleen de voorlezingen zijner dochters uit den Bijbel en Homerus onuitputbare bronnen van het ware en schoone, de vonken van zijnen dichtgeest, ontvlamden. Beiden, hetzelfde onderwerp behandelende, door hetzelfde licht bestraald, konden zich licht, ook zonder eenige gemeenzame denkbeelden uit Hugo de Groot's *Gebannen Adam* (*Adamus Ersul*) ontleend te hebben,

in vel
vroeg
opgev
delen.
Vond
die d
men n
felijk
eere v
uit es
del m
plaat
euw
speld
gen
heel
dat v
twee
te d
kind
Zang
nieu
tend
dige
wer
dit
gen
lus
L
lof
ma
dich
gel
zijn
der
dat
sch
Ser
we
gel
Vo
lul
ve
va
m
vo
ee
de
de
an
ta
in

in vele opzichten ontmoeten ¹. Milton zelf had vroeger, bij zijne reis in Italië, het voornemen opgevat, om dit onderwerp dramatisch te behandelen. In den heerlijken rei der Engelen van Vondel ligt echter eene verhevenheid opgesloten, die door Milton niet overtroffen werd, en mag men met recht dit meesterstuk als eender *onslofelijkste* gedichten bewonderen, in eenige taal ter eere van den ontzaglijken Schepper des Heelals uit eenen godsdienstigen boezem opgerezen. Vondel moge dan in zijne bijbelsche stukken, op vele plaatsen, aan zijne helden de gevoelens zijner eeuw in den mond hebben gelegd, welk treurspeldichter bleef er immer van dezen eigenaardigen invloed van de wereld, die hem omgaf, geheel bevrijd? Doch wie zal daarentegen ontkennen, dat wij aan dit godsdienstig en zedelijk gevoel de twee schoonste plaatsen van Vondel's meesterstuk te danken hebben. Want ontroerde ons ooit de kindermoord van Herodes ergens meer dan in den *Zang der Klarissen*, en bewonderden wij ooit die nieuwere heilige dichtkunst, welke aan het Christendom zijnen oorsprong te danken had, levendiger dan in dien onvergetelijken beurtzang *Waar werd oprechter trouw?* Voorwaar, het voorbeeld tot dit lied heeft Vondel noch in de erotische lierzangen van Horatius, noch in de elegieën van Tibullus en Propertius gevonden.

Doch het is hier geenszins het doel, om eene lofrede op de treurspelen van Vondel te houden; maar alleen om de werken van onzen grootsten dichter eenigszins in verband te brengen met de gelijktijdige Letterkunde bij andere volken. In zijne wereldlijke treurspelen sloeg Vondel meer den weg der navolging in, doch jammer was het, dat hem Sofokles en Euripides alleen uit Latijnsche vertalingen bekend waren, en hij voorts Seneca vooral, of liever die rij van treurspelen, welke de Ouden ons onder dien naam hebben nagelaten, tot voorbeeld schijnt genomen te hebben. Vondel, gelijk meer mannen van genie, was gelukkiger wanneer hij navolgde, dan wanneer hij vertaalde. Het meer gezwollene en overdrevene van Seneca schijnt op hem veel invloed gehad en met de denkbeelden, die hij van de dichtkunst voedde, meer te hebben ingestemd, dan wel de eenvoudigheid van Eschylus en Sofokles, tot wier oorspronkelijke taal hij nimmer doordrong. Een der eerste stukken van dien aard was de *Amsterdamsche Hecuba*, door hem met behulp van eenige andere vernuftten uit de Latijnsche *Troades* vertaald. Op dit stuk slaat de aanmerking van Boileau, in zijne *Art Poétique* op het oorspronkelijke gemaakt:

Que devant Troie en flamme Hécube désolée,
Ne vienne pas pousser une plainte ampoulée,
Ni sans raison décrire, en quel affreux pays
Par sept bouches l'Euxin reçoit Tanais.

Ook de *Hippolytus* was naar Seneca gevolgd. Aan dezen hebben wij ook den heerlijken, hoewel misschien in de velden van Troje ongepasten rei der Eubeeërs te danken uit den *Palamedes*. Dit stuk is een diergenen, waarin Vondel zich het meest aan zijne geestdrift overgaf. Misschien zijn de toespelingen op den tijd, waarin hij leefde, te weinig omkleed, maar ieder regel leert ons hier, hoe vol hij van zijn onderwerp was, en de verhalen, alleenspraken, reien, bevatten eene kracht en welluidendheid, welke men in verscheidene zijner andere stukken tevergeefs zoude zoeken. In zijne *Maagden* werd zijne geestdrift door den godsdienst, waartoe hij kort geleden was overgegaan, en de zucht om eene eerzuil voor zijne vaderstad op te richten, aangewakkerd. In de *Leeuwendalers* toonde hij, dat indien hij blijspel-dichter had willen zijn, gelijk Shakspeare en Corneille, die dien roem met den tragischen lauwerkrans vereenigden, hem de gaaf daartoe geenszins ontbrak, en misschien gaven de *Granida* en hetgeen hem zijne vrienden voorts van de Italiaansche herdersspelen verhaalden, gelegenheid tot de vervaardiging van dit landspel, waarin Vondel echter geene Arkadische denkbeeldige herders, maar wezenlijke dorpingen geplaatst heeft.

Denzelfden geest, die in Vondel's treurspelen de overhand had, vinden wij in al zijne schriften weder. Voor hem was de toon van al onze dichters geheel verschillend geweest; want er bestaat voorwaar een groot onderscheid tusschen de zangerige eentonigheid van Cats, den duisteren kernvollen dichtstijl van Huygens en de beeldrijke lieflijkheid van Hooft. Na Vondel, die alle vorige dichters verduisterde, heerschte er maar één toon, namelijk de *zijne*. De sporen van zuidelijken invloed, wel is waar nog in verscheidene zijner kleinere stukken, sonnetten en madrigalen, zooals, bij voorbeeld, in dat op Roscius en meer anderen, alsook in vele woordspelingen zichtbaar, waren uit zijne groote stukken veelal verdwenen, en dezelve werd geheel vervangen door de meer gezette navolging van den hoogdravenden stijl der Latijnen, die sedert dien tijd meer en meer veld won, en alles, wat niet in dien stijl gestemd was, door de bewonderaars van denzelven als laf en krachteloos deed beschouwen. Het ontbrak Vondel echter, bij zijnen verheven dichterlijken

geest, aan den noodigen smaak, om, waar hem zijne dichtelijke geestdrift verliet, dit gemis uit de schatten van belezenheid of menschenkennis te kunnen aanvullen; hiertoe had hem zijne opvoeding en studie niet opgeleid, en van daar ook dat weinige dichters meer ongelijkheid, meer afwisseling van de verhevenste uitboezemingen met de platste uitdrukkingen behelzen, naarmate de bezielde dichter of de Amsterdamsche winkelier der zeventiende eeuw tot ons spreekt.

Groot waren de verdiensten van Vondel ten opzichte van het tooneel, en nadat wij het weinige gezien hebben, dat daarin vóór zijnen leeftijd loffelijks gedaan werd, moeten wij bekennen, dat, indien men op dezen weg voortgegaan ware, wij ons veellicht hadden mogen verheugen, eene nationale school in het vak der dramatische dichtkunst te bezitten; eene hoop, naderhand door de indringende Fransche Letterkunde geheel uitgedoofd. Wij hebben vroeger van de treurspelen van Hooft gewaagd; ook bij Vondel was het nog slechts het verbeterde kamerspel, waaraan echter de nabootsing der Ouden een geheel anderen toon gaf. Deze navolging van de treurspelen der Grieken, die hem door vertalingen eenigszins gemeenzaam geworden waren, straalt in alle stukken van Vondel door. Gelijk Corneille, wilde hij ook zoo gaarne, om de toejuiching der geleerden tevens met die van het algemeen te verwerven, zich naar de regels van Aristoteles schikken, en inderdaad was de tijd, waarin hij leefde, daartoe ook nog meerder geschikt. Men moet ondertusschen nimmer vergeten, dat Aristoteles zijne wetten naar de treurspelen der Atheensche Dichters, en deze geenszins hunne dichtstukken naar zijne regels gemaakt hadden. Van daar zal ieder volk, dat het Grieksche treuspel aanneemt, zich bij het volgen van die regels uitmuntend bevinden; doch welk oneindig onderscheid is er niet tusschen het Grieksche treuspel en het onze. Het eerste was een *dichtstuk*, waarin alles tot de harmonie van het geheel medewerkte, en waar de dichter steeds den voorrang boven den speler behield. Gelijk echter in alle kunsten, is het gevoel van den mensch langzamerhand verstompt geworden, en heeft men gedurig sterker en sterker moeten treffen, om nog eenigen indruk te veroorzaken. Men vergelijkte slechts den stijl van den *Cid* of dien van de *Zaïre*, de muziek der volksliederen, of die der nieuwste Hoogduitsche en Italiaansche componisten.

Het denkbeeld van het treuspel, zooals de Romeinen zich hetzelfde hadden gevormd, was mede zeer verschillend van dat der Grieken. Bij de eersten was het eene vereeniging van zang,

poëzie en eeredienst. Bij de Romeinen, daarentegen, waar de godsdienst wel met den Staat, echter geenszins met de Letterkunde, in eenig verband stond, behoorden de zwaardvechters en jachten op wilde dieren tot de spelen van den circus, en waren deze voor de bloedddorstige meesters der wereld beter geschikt, dan de meesterstukken van Sofokles of Euripides. Dit was ook de reden, waarom men de belangstelling van het Romeinsche volk nimmer aan deze uitheemsche navolgingen kon boeien, en hetzelfde dikwijls, in de belangrijkste oogenblikken, om zwaardvechters riep. Corneille was de eerste, die het zoogenaamde Grieksche treuspel in Frankrijk schiep, hoewel dit treuspel slechts, zooals wij vroeger zagen, eene vereeniging van den roman der middeleeuwen, met de navolging van Seneca en vooral der Spanjaarden, was. De galanterie van het Hôtel van Rambouillet straalt in al zijne stukken door, en niettegenstaande de bewondering, welke ons de verhevenheid van zijn genie afperst, herinneren zijne *Cleopatra* en *Caesar* geenszins aan Griekenland, en nog minder zijn *Edipus*, waarin hij het onderwerp van het heerlijkst treuspel van Sofokles met eene *partie quarrée* van Fransche minnaars uit de zeventiende eeuw vereenigd heeft. De Latijnsche en Spaansche stukken waren hem tot voorbeeld. *Medea*, zijn eersteling, is ook weder uit Seneca geput, en de onmiskenbare invloed van De Castro in zijnen *Cid* duidelijk te erkennen². Ook Vondel, zijn tijdgenoot, was met de navolging der Latijnen begonnen; doch hij gevoelde, wat het treuspel zijn moest, om nationaal te kunnen worden. Onze eigene geschiedenis vóór de omwenteling was toen te weinig bekend, om daarin een cyclus van gebeurtenissen te vinden, voor dichtelijke ontwikkeling vatbaar. De Franschen van die eeuw waren daarentegen, door de aldaar steeds zoo geliefkoosde romans, met de helden van Rome en Griekenland meer bekend geworden, en er werd eene conventionele geschiedenis aangenomen, waarin aan *Achilles* en *Orestes* vaste karakters werden toegekend³.

Vondel begreep, dat alleen de stukken uit de Heilige Schrift genomen op den duur, met den toenmaligen volkssmaak konden instemmen, daar hij te veel eerbied voor het gevoelen zijner geleerde vrienden had, om, waartoe zijn geest anders misschien niet ongeneigd zoude geweest zijn, den zoogenaamden klassischen vorm te verwerpen. Hij bleef aan denzelven getrouw, en vond bij deze onderwerpen in zijne toehoorders des te gretiger bewonderaars, daar de rij der door hem voorgestelde gebeurtenissen hun geheel bekend

was. In deze stukken zocht hij den Griekschen vorm na te bootsen, en gelijk de *Prometheus* en *Orestes* in drie op elkander volgende treurspelen door de Ouden behandeld werden, zoo behandelde hij op eene dergelijke wijze het leven van *Joseph* en dat van *David*. Ware de godsdienst dezer landen toen nog de Roomsch-Katholieke geweest, zoo lijdt het geen twijfel, of deze godsdienst, die dergelijke voorstellingen vergunt, welke nog in de vertooningen der Italiaansche kloosters en in de *Autos Sacramentales* der Spanjaarden zijn bestaan gebleven, zoude dezelve begunstigd hebben, en wij hadden dan in Vondel onzen Calderon gevonden, daar dezelfde geestdrift voor den godsdienst, en geneigdheid tot het geheimzinnige bij den dichter der *Allaargeheimenissen* heerschte. Wij hebben reeds vroeger de redenen aangestipt, welke, naar ons inzien, de verbittering tusschen Vondel en de Protestantische geestelijkheid te weegbrachten, en behoeven daarop niet terug te komen; doch genoeg is het, dat Vondel's treurspelen, hetzij uit gegronde redenen, of uit lagen naijver, langzamerhand van het tooneel weken. Zonderling, echter, is het, dat, terwijl de Engelen uit den *Lucifer*, en met enig recht, uit onzen schouwburg geweerd werden, die van den *Gijsbrecht* nog tot den huidigen dag het voorrecht bezit, ons op het einde van het jaar te bezoeken, alsof men oordeelde, dat er wel een engel noodig was, om den roem van zulk eene stad, als Amsterdam, waardiglijk te kunnen voorspellen.

Het treurspel, zooals Vondel hetzelfde behandelde, had echter, zooals wij reeds vroeger aanmerkten, nog veel meer dan het Fransche van den geest des Griekschen overgehouden. Toen nog bezat het treurspel meer den vorm van een dichtstuk, en men ging zoowel om te *hooren* als om te *zien*. Aan karakter- en zedenschildering werd nog weinig gedacht, en er is een groot onderscheid tusschen den meer geschiedkundig waren *Gijsbrecht* van Bilderdijk, in den *Floris den Vijfden*, en dien van Vondel, die inderdaad niemand anders is, dan de *Pius Aeneas*, en zelfs den raad van *Raphael* noodig heeft, om ook niet, op diens spoor, zijne *Creüsa* achter te laten. Voorts vindt men in deze stukken vele van die rasse tweespraken, in de *Maagden* en in de geschiedenis van *Absalom* zoo juist gebezigd, en welke bij de Franschen bijna geheel onbekend waren. De expositiën geschieden geenszins door mededeelingen, aan vrouwen gedaan, gelijk bij de Franschen, maar meest door alleenspraken, terwijl verhalen en reien, naar het voorbeeld der Ouden, al de heerlijke kleuren van epische en lyrische dichtkunst

ten toon moesten spreiden. Veel is er sedert in dezen vorm veranderd, dewijl men thans door een treurspel veel meer iets verstaat, dat tevens oog en oor treffen, en veelmeer eene wezenlijke voorstelling uit het dagelijkse vorstenleven, dan een tooneel uit eene geïdealiseerde wereld opleveren moet. Gijsbrecht van Aemstel heeft *nimmer* zoo bedoord de gebeurtenissen van den nacht aan zijne vrouw verhaald, terwijl zijn slot door de Kennemers aangevallen werd, doch Nero heeft in zulke stuip trekkingen *kunnen sterven*. Dat de kunst daardoor langzamerhand verloren gaat, is ontegenzeggelijk. Men dient in dit opzicht tusschen de zoogenoemde klassieke en romantische school eene beslissende keus te doen. De laatste heeft de vrijheid gegeven, de natuur in alle vormen na te bootsen, terwijl de eerste nog in hare conventionele wereld blijft; en onze tegenwoordige school, onder het voorwendsel den Ouden getrouw te blijven, begint reeds naar het romantische over te hellen, dewijl ieder dichter zich naar den geest zijner tijdgenooten, trots meer of minder tegenstand, enigszins schikt, en vijf en twintig jaren omwenteling, bij zoovele onverwachte gebeurtenissen, aan het tegenwoordig geslacht eene zucht van *meer te zien* en te *weten* medegedeeld hebben, die niet meer door die genoogens, welke de uitspanning hunner vaders uitmaakten, geheel bevredigd kan worden.

Opmerkelijk is nog bij Vondel de mindere afscheiding tusschen den toon van het blij- of treurspel, en was dit, zonder van Shakspeare te spreken, bij wien zich beide soorten dikwijls vereenigden, het geval bij de meeste herstellers van het tooneel. De *Cid* van Corneille is nog eenvoudig in den stijl zijner samenspraken, en slechts weinige tooneelen toonen eene bijzondere verheffing. Hetzelfde vindt men, bij voorbeeld, in Vondel's *Joseph in Dothan*, en deze eenvoudigheid, die wij nu platheid zouden noemen, was het echte kenmerk van het herlevende treurspel, dat toen alle vakken en geschiedenissen omhelsde, dewijl Vondel de *broeders van Joseph* niet als de *zonen van Atreus* kon laten spreken. Bij de Spanjaarden waren lang treur- en blijspel dikwijls alleen door den afloop onderscheiden, dewijl er nog eene tusschensoort, of *comédie héroïque*, bestond, waarvan Corneille's *Don Sanche d'Arragon* en Molière's *Don Garcie de Navarre* nog het voorbeeld opleveren. Nog zelfs na Corneille bleven vele stukken in den Spaanschen trant, zooals, bij voorbeeld, de *Wenceslas* van Rotrou⁵. Corneille liet nog aan zijne *Sabina*, de gade van *Horatius*, tegen *Camilla* zeggen: *Ma soeur entretenez Julie*, waarop deze antwoordt,

qu'elle a tort de vouloir que je vous entretienne ⁶. Voltaire merkt daarop aan, dat dergelijke uitdrukkingen in een treurspel ongeschikt zijn; doch het treurspel van Corneille was nog geenszins dat van Voltaire, en het was naderhand, toen de beoefening der Ouden meer en meer veld won, en de betooverende stijl van Racine over alles eene bevallige plooi wist te werpen, dat deze gewoonte om alles op dezelfde hoogdravende en dichterlijke wijze uit te drukken, geheel de overhand verkreeg; weshalve dan ook de Fransche dichters door de Duitschers deswege vooral aangevallen werden, daar deze laatsten, wier taal eenen dergelijken stijl niet veroorlooft, het aan Racine niet vergeven konden, dat hij *Fedra's* voedster in deze woorden haar gebiedster laat herinneren, dat zij in drie dagen niet gegeten had:

Et le jour a trois fois chassé la nuit obscure,
Depuis que votre corps languit sans nourriture.

Wij vinden voorts nog in eenige stukken van Vondel die *stomme vertooningen*, waarvan de moord der Nonnen in *Gijsbrecht*, nevens *Klaas van Kijten*, die zich op hare lijken veroot, het laatst op het tooneel overbleef. Naar mijn inzien waren deze vertooningen uit den tijd der rederijkers afkomstig, toen de verschillende Kamers, bij iedere vertooning, de door haar gekozen spreuk, of het onderwerp van haar kamerspel, zinnebeeldig moesten voorstellen. Vondel's *Palamedes* was ook met dergelijke vertooningen vergezeld, doch schijnt men dezelve naderhand meer en meer nagelaten te hebben. Ook de sprekende personages en zinnebeeldige vertooningen, bij gelegenheid van de inhuldigingen of bezoeken van vorstelijke personages, zijn van denzelfden oorsprong, gelijk men daarvan bij Kops vele beschrijvingen ontmoet. Wij vinden dezelve bij ons bij de komst van Leicester, en misschien behooren wel onder de laatste die, welke bij de komst van Maria de Medicis de geschiedenis van Brutus voorstelden, en waarvoor Hooft bijschriften vervaardigde.

Reeds te lang misschien, naar het voorgesteld bestek, hielden wij ons bij Vondel op, doch des te verhevener scheen ons zijn roem, daar hij denzelve aan geenen invloed der schrijvers van het overige gedeelte van Europa te danken had. Men zoude wel kunnen bewijzen, dat Gryphius en andere Hoogduitsche Dichters uit zijne schriften, geenszins dat hij uit de *honne* geput heeft. Navolgingen der Ouden zijn steeds bij de Nieuwen als veroveringen aangezien, en welken lof verdient hij dan niet, die, ofschoon reeds bij het afnemen zijner bekwaamheden, Virgilius en Ovidius ver-

tolkte, de schoonste lierzangen van Horatius navolgde, en wien misschien slechts de begunstiging van eenige gelukkige omstandigheden ontbrak, om door zijnen *Constantijn* den grond ook tot eenen *Europeeschen Letterroem* te leggen. Nevens Cats was hij de eenige, die in onze Letterkunde eenen gevestigden roem bij alle standen verkreeg. Gemakkelijker is het zijne misslagen te bemerken, dan zijne schoonheden te evenaren, en hoezeer wij zulks dan niet in den uitgestrektsten zin des woords kunnen aannemen, zoo heeft hij wel verdiend, dat de echte Nederlander, bij het beschouwen zoowel van zijne meesterstukken, als van zijne uitgebreide loopbaan, die zooveel invloed op de vorming der taal en de ontwikkeling van het genie in onze Letterkunde had, dankbaarinstemmen in den eersten regel van zijn grafscript:

Virgiel en Sofokles en Flakkus dekt dees steen.

1. Vondel's *Lucifer* werd in 1654 vervaardigd. Milton's *Paradise Lost* werd niet vóór 1667 bekend. Deze bijzonderheid, reeds door den heer Van Kampen opgemerkt, zoude, indien er navolging van de eene of andere zijde plaats kon vinden, de schaal geheel ten voordeele van onzen vaderlandschen dichter doen overslaan.

2. Belangrijk zijn, ten dezen opzichte, de twee verhandelingen van den heer Bilderdijk, onder den titel: *Verlag van het Spaansche Treurspel van Don Guillem de Castro, De heldendaden van den Cid*, thans in de *Bijdragen tot de Tooneelpoëzij* uitgegeven.

3. Berchoux heeft in zijne Elegie, die dus begint: *Qui me délivrera des Grecs et des Romains?* de gedurige verschijning derzelfde personen op den Franschen schouwburg berispt. Hoe vele *Elektra's* en *Orestessen* hebben denzelve niet betreden? Men berekende kortelings, dat de familie van *Agamemnon* alleen meer dan dertig stukken aan het Parijsche tooneel geleverd had.

4. Men vindt er echter twee heerlijke voorbeelden van in de tweespraak tusschen *Polyeuctes*, die als martelaar ter dood gevoerd wordt, en zijne echtgenoot, bij Corneille; en de voortreffelijke samenspraak tusschen *Athalie* en *Joas*, bij Racine.

5. Dit stuk moest bewijzen, *qu'on ne peut pas être à la fois Père et Roi*.

6. Zie hierover Voltaire, in zijne *Commentaires sur Corneille*, bij gelegenheid van den *Horace*.

FRANKRIJK'S INVLOED OP ONZE
LETTERKUNDE.

Wanneer men tegen het einde der 17de eeuw den staat der Letterkunde beschouwt, wordt men weldra gewaar, dat de navolging beide van Hooft en Vondel hare kracht had verloren, en een nieuwe geest onze Letterkunde bezield moest. Men begreep, dat het tooneel onmogelijk, door hetgeen de dichters der zeventiende eeuw in dit vak geleverd hadden, kon opgehouden worden; dat de smaak te verfijnd was, om de gebeurtenissen van den Bijbel, reeds door twijfelzucht aangevallen, op het schouwtooneel aan de spotternij der kwalijkgezinden bloot te stellen, en te kiesch, om de ergerlijkheid van onze vroegere kluchten te dulden. Was het dan te verwonderen, dat, bij het gevoel van deze behoefte, zich de blik naar Frankrijk richtte, toen met al den luister, dien de roem van letteren en wapenen geven konden, verheerlijkt? Hier toch had zich een tooneel gevormd, dat zich beroemde, den onbesmetten glans van het Grieksch tooneel terug te kaatsen; hier werden de zeden der groote wereld op de fijnste wijze gegispt, en hier, eindelijk, heerschte in de uitdrukking eene beschaafdheid, welke uit het gebied der kunsten alles weerde, wat aan Staat en Kerk eenige ergernis konde geven. Nu voegden zich hierbij de herroeping van het Edict van Nantes en de overkomst van zoovele vreemdelingen, die, hoezeer zij den beheerscher van Frankrijk als hunnen vervolger vloekten, desniettemin de Fransche Letterkunde als de voortreffelijkste, die immer bestaan had, bleven huldigen. Tevens viel weldra een nieuw en werkzaam middel, om den smaak van het algemeen te leiden, dat namelijk der tijdschriften en recensien, die toen voor het eerst bij onzen landaard bekend werden, onder hun beheer; en nu konden zij naar wensch den gees der spotternij zwaaien, of hunne oordeelen, naar den geest der Fransche kunstwetten ingericht, als godspraken doen eerbiedigen. Dergelijke beginsels, door mannen, gelijk eenen Bayle, Le Clerc en Basnage voorgestaan, moesten spoedig eenen gereeden ingang vinden bij eenen landaard, die, helaas! uit eene eigenaardige bescheidenheid, zich zoo vaak tot eene overdrevene bewondering van het vreemde liet medesleepen. Hadden er in dien tijd waarlijk groote mannen aan het hoofd van onze Letterkunde gestaan, men zoude, gelijk in het vorige tijdperk, van de uitheemsche Letterkunde datgene, hetwelk inderdaad voortreffelijk was, hebben overgenomen; doch er werden nu meer omvattende eischen gedaan, en men vor-

derde niet alleen eene volstrekte onderwerping aan de nieuwe letterkundige beginselen, maar tevens eene verzaking van onzen geheelen vroegeren letterroem. Een man gelijk Antonides, te spoedig aan zijn vaderland ontrukkt, kon dezen voortdringenden stroom niet bedwingen. Pels en zijne kunstbroeders sloegen met eenen heldhaftigen moed de hand aan het werk, ter verbreiding van de navolging onzer Fransche naburen. De steile rots, waartegen zij, op de zinnebeeldige voorstelling van hun *Nil volentibus arduum*, opklommen, schijnt het beeld van dien stapel van Fransche treur- en kluchtspelen, die zij in onze taal trachten over te brengen. Daar Pels nog tot het volgend tijdperk behoort, besparen wij tot hetzelfde de nadere beschrijving van den invloed der Fransche Letterkunde, en hebben wij hier alleen het ontstaan van dezelve willen mededeelen. Bij de Franschen heerschte toen reeds dezelfde eigendunkelijke waan, die hun nog tegenwoordig geenszins vreemd is geworden. Reeds lang hadden zij de verplichtingen vergeten, die zij aan Spanjaards en Italianen verschuldigd waren: zij vergenoegden zich, met de eersten van opgeblazenheid, de tweeden van woordspelingen te beschuldigen, terwijl zij den zuiveren smaak slechts bij hunne eigene schrijvers waanden te vinden. Aan de Ouden, als aan hunne onmiddellijke voorgangers, brachten zij eenigen wierook toe, en bleven voorts volkomen overtuigd, dat er vóór hunne eeuw van Lodewijk XIV geene Letterkunde, zoo bij hen als ergens anders, bestaan had, en dat dus het overige Europa zijne beschaving slechts tot het regentschap van Mazarin, of ten hoogste tot de eerste voorstelling van den *Cid* kon doen opklommen. Indien zulks tot enige verschooning voor onze voorouders kan strekken, mag men gerustelijk opmerken, dat wij toen het eenige volk niet waren, dat zich onder den scepser der Fransche Letterkunde moest buigen, en dat de invloed van deze de grenspalen, welke Alpen en Pyreneeën aan denzelfden schenen te stellen, geenszins eerbiedigde, ja zelfs tot in de gezellige kringen van Engeland doordrong. Tot aan den vrede van Munster was het Latijn de taal der diplomaten geweest. Lodewijk XIV gevoelde echter weldra het nut, hetwelk hij van de behendigheid zijner onderhandelaren kon trekken. Er werd eene algemeene taal vereischt, voor het dagelijksch onderhoud geschikt, en meer in staat, om de menigte van nieuwe voorwerpen en betrekkingen, uit eene ingewikkelde staatkunde geboren, beknopt en bevallig uit te drukken. Bij de toenmalige Staat- en Letterkunde van Europa was

geene andere, dan de Fransche taal, hiertoe geschikt, en zij werd hetgeen de Italiaansche in de zestiende, en de Latijnsche in de zeventiende eeuw geweest waren. In 's Gravenhage, gedurende zoovele jaren het middelpunt der Europeesche staatkunde, alwaar een D'Estrades, een D'Avaux hunne bekwaamheden ten toon spreidden, kon men aan den invloed dezer taal niet vreemd blijven, en deze werd weldra door allen, die zich boven den burgerstand onderscheiden wilden, als ook door den geest der aristocratie gehuldigd. In geheel Europa ging deze zucht tot navolging van de vorsten tot de volken over. De kleine hoven van Duitschland, zooals, bij voorbeeld, dat van den Keurvorst van Brandenburg, waren op de Fransche leest geschoeid, en later zocht Gottsched, hoewel met goede inzichten, aan de Duitschers eene Letterkunde op te dringen, die de vernietiging van hunne nationaliteit teweeg moest brengen. In Italië scheen het geslacht der groote mannen geheel uitgestorven, en met geestdrift werd aldaar door de beschaafde standen eene letterkunde beoefend, die ten minste eensteviger voedsel aan hunnen geest verschafte, dan de onuitputtelijke woordspelingen hunner sonnetten-dichters. Zelfs in Engeland, alwaar Karel II de Fransche lichtzinnigheid, zonder derzelve be-

minnelijkheid, had overgebracht, traden weldra de opkomende vernuften in het spoor der Franschen; en zelfs Pope, het hoofd der Engelsche dichters in het tijdperk van Koningin Anna, legt een streven naar Fransche regelmatigheid en geestigheid aan den dag, hetzij hij in zijn *Essay on Man* en *on Criticism* de wijsbegeerte en letterkunde in een bevattelijk gewaad zocht voor te dragen, of in zijn *Rape of the Lock* den *Lutrin* trachtte te evenaren.

Ziedaar dus eene korte ontwikkeling, wegens het ontstaan van den uitgebreiden invloed der Fransche Letterkunde, die haar gezag gedurende de volgende eeuw niet alleen bleef behouden, maar zelfs teweegbracht, dat vreemde vorsten Fransche geleerden bezoldigden, teneinde dezen, door eene letterkundige briefwisseling, hen van de minste gebeurtenis, die in de *Coteries* der Parijsche letterkundige wereld voorviel, toch vooral niet onkundig zouden laten.

Was deze invloed noodlottig voor onze dichtkunst, zij was het nog meer voor onzen prozastijl.

1. Men zie de titelplaat van de stukken, door dit gezelschap vertaald.

(Uit: *Verhandeling over den invloed der vreemde letterk. op de Nederl. taal- en letterk.*)

PHILIPS WILLEM VAN HEUSDE

werd in 1779 geboren, toonde reeds vroeg zijn genialen aanleg, studeerde te Amsterdam en te Leiden in de rechtsgeleerdheid, letteren en wijsbegeerte, onder Cras en Wijtenbach, die hem hoog waardeerden. Zijn verhandeling over Plato (*Specimen in Platonem*, 1803) vestigde de aandacht ook van het buitenland op hem. Na eene reis door Frankrijk werd hij in 1804 benoemd tot hoogl. in de letteren en wijsbegeerte te Utrecht, waar hij zijne krachten bijzonder wijdde aan de geschiedenis en de platonische wijsbegeerte. Hoog werd hij vereerd door eene talrijke school van kweekelingen. In den zomer van 1839 wilde hij over Zwitserland Italië bezoeken, maar bezweek aan het meer van Genève. Op de beoefening van meer dan ééne wetenschap heeft hij beslissenden invloed uitgeoefend.

Vooruaamste geschriften: Proza: *Specimen Criticum in Platonem*; *D. Wijtenbachii ep. ad auctorem; collationes codd. Mss. Platonis*, Lugd. Bat., 1803; *C. W. de Rhoer geschetst, bijzonder als geschiedkundige*, Utr., 1822; *Initia philosophiae Platonicae*, 3 Tt. Ultraj. 1827 sqq., ed. 2a. em., Lugd. Bat., 1842; *Brieven over den aard en de strekking van hooger onderwijs*, 2e uitg., Utr., 1829, 3e uitg., Utr., 1835; *Ter nagedachtenis van C. W. de Rhoer en W. H. de Beaufort*, Utr., 1830; *Ad bonarum artium in academia R.-Tr. studiosos protrepticus*, Ultraj., 1831, (Nederl. vert. ald.); *De Socratische school, of wijsgeerte voor de 19de eeuw*, 4 dln., Utr., 1835—39, 2e verb. uitg., Utr., 1840; (Hoogd. vert. van het 3de d., onder den titel: *Philosophie, Versuche philosophischer Forschungen in den Sprachen*, Utr., 1839); *Oratio de nationali artium et doctrinarum conjunctione*, Traj. a. Rh., 1836; *Brieven over het beoefenen der wijsgeerte, inzonderheid in ons vaderland en in onze tijden*, Utr., 1837; *Characterismi principum philosophorum veterum, Socratis, Platonis, Aristotelis. Ad criticam philosophandi rationem commund.*, Amst., 1839; *De school van Polybios of geschiedkunde voor de 19de eeuw*, Amsterd., 1841.

DE BESTEMMING DER WETENSCHAPPEN.

Slaan wij gade, vrienden, welk gebruik men doorgaans, ook bij de beschaafde volken, van de wetenschappen gemaakt heeft, zoo moet ons derzelve bestemming eer laag, dan verheven

voorkomen. Denkt maar eens aan de scholen der wijsgeeren: is de redeneerkunde daar niet veelmeer gebezigd, om eigene gevoelens en stelsels, hoe valsch dan ook, te verdedigen, dan om waarheid te vinden? Denkt aan de oude Staten, waarin de redekunst zoo oppermachtig heerschte; heeft

zij in dezelve niet doorgaans meer de zaak van partijen, hoe strijdig ook met die des vaderlands, dan het ware belang des vaderlands en der menscheid zoeken te behartigen en te bevorderen? Denkt aan dien stroom van nietige, ja maar ook van schadelijke, voor waarheid en deugd schadelijke en verderfelijke geschriften, waarmede doorgaans de maatschappij als overstroomd is geworden, en die men intusschen met den schoonen naam van kunstgewrochten der fraaie letteren bestempelde. Geen wonder, als men daarop acht slaat, dat men, evenals Rousseau, er eindelijk toe komt om te zeggen, dat de kunsten en wetenschappen meer nadeel, dan voordeel aan het menschdom hebben aangebracht. Maar van waar, zult gij zeggen, van waar dat nadeel? Want uit hare natuur is het ons gebleken, dat zij tot voordeel, ja, tot het bevorderen der hoogste belangen des menschdoms kunnen en moeten beoefend worden. Zijn er dan niet doorgaans bij de beschaafde volken bekwaame wiskundigen, redeneerkundigen, redenaars en schrijvers geweest? Aan dezulken zal 't wel niet ontbroken hebben, mijne vrienden; maar ik weet niet, of zij wel altijd hunne wetenschap daartoe gebruikt hebben, waartoe zij van nature bestemd was. Wiskunde is de wetenschap der waarheid, en, hoe men haar ook beoefent, men trekt er nut uit; maar hoe velen houden zich, gedurende hun gansche leven, met rekenen en meten op, zonder, volgens gepaste leiding, hun zielsoog, om het ware te zien, er door gezuiverd en geoefend te hebben! *Wij Romeinen*, zeide Cicero, *beoefenen de geometrie alleen om het nut van het meten*. Evenzoo de redeneerkunde: men oefent er zijn verstand door, al doet men ook niets dan betoogen en bewijzen. Maar hoe weinigen doen haar strekken om door scheiden en verbinden tot heldere begrippen van het ware te komen! De meesten redeneeren maar voort, om zich en anderen van hunne geliefkoosde begrippen en stellingen, zij mogen dan helder of duister, waar of valsch zijn, te overtuigen. En hoe heeft men hiertoe niet te allen tijde al het vermogen der redekunst, al het bekorende der fraaie letteren aangewend! Dat de wetenschappen, vrienden, niet meer nut aan de maatschappij, ja, dat zij er zelfs nadeel aan hebben toegebracht, is daar alleen aan toe te schrijven, dat men haar niet aan hare natuurlijke bestemming heeft laten voldoen: en vraagt gij nu, welke die is? Geene andere, volgens de Socratische school, en zooals wij het uit hare natuur kunnen opmaken, dan dat zij den mensch in staat stellen om het ware te zien, en hem tevens anderen naar het ware doen streven. Het eerste is de

taak inzonderheid der *wiskunde* en *redeneerkunde*, het laatste die der *redekunst* en *fraaie letteren*. Maar daartoe moeten zij ons in de eerste plaats van vooroordeelen vrijmaken, vervolgens van alle valsche voorstellingen der dingen, tot het zien der dingen, zooals zij zijn, omkeeren, en zoo ons eindelijk van het zinnelijke tot het denkbare doen opklommen. Eene moeilijke, hoogstmoeilijke taak voorzeker, daar wij van nature niet alleen zinnelijke wezens zijn, maar zoo gaarne ons ook, al kunnen wij het niet goedkeuren, door ijdel schijn laten bekoren; doch des te schooner, des te verhevener, des te belangrijker voor den mensch en de maatschappij de bestemming der wetenschappen. Ik heb tot hiertoe nog van Plato's *spelonk* nauwelijks melding gemaakt: maar hier, dunkt mij, zal ons dat beeld des wijsgeers, zoo om de menschen, gelijk zij doorgaans zijn, te leeren kennen, als om de bestemming, de hoogste bestemming der wetenschappen te besceffen, recht te stude komen. Ook zal het ons meer, dan iets anders, doen inzien, waarom de wetenschappen zoo zeldzaam in de maatschappij aan hare bestemming beantwoord hebben. Welaan dan, jongelingen, wien het om waarheid zoowel, als om wetenschappen te doen is, brengen wij ons dat beeld geheel voor oogen: heeft men het, zooals het met beelden en gelijkenissen gaat, op onderscheidene wijzen opgevat en toegepast, beschouwen *wij* het, zooals Socrates zelf het bij Plato, ter vorming van staatsbestuurders, aan zijne jonge vrienden, Glauco en Adimantus, voorstelt.

Na over wezen en schijn, wetenschap en meening lang met hen gesproken te hebben, zegt hij eindelijk: »Laat ons 's menschen natuur, wat onderwijs en opleiding en de verwaarloozing van beide betreft, met dusdanig iets vergelijken. Verbeeldt u menschen in eene onderaardsche spelonkachtige woonplaats, met een breeden ingang naar den kant van het licht langs de geheele spelonk: ziet hen daarin, van kindsaf, aan hals en beenen geboeid, zoodat zij daar altijd blijven, alleen naar voren zien en hun hoofd wegens de boeien onmogelijk kunnen omdraaien. Ziet verder daar achter hen, in de hoogte en op een verren afstand een vuur branden, welks licht in de spelonk schijnt: en tusschen dat vuur en de gevangenen één weg daar boven, langs welken een muur gebouwd is ter hoogte van de tooneelen, waarboven de kunstenaars bij ons hunne kunsten en wonderen vertoonen. — Ik zie het, zegt Glauco. — Maar ziet nu verder, hervat Socrates, menschen langs dien muur met allerlei gereedschap en huisraad, en ook met standbeelden en

andere steenen en houten dieren, op allerlei wijzen vervaardigd, voorbijgaan. Dat alles, zooals gij ziet, wat zij dragen, steekt boven den muur uit, en zij zelve, zooals natuurlijk is, spreken van tijd tot tijd, of gaan zwiigende voorbij. — Een zonderling beeld, roept hierop Glauco uit, en zonderlinge gevangenen! — Maar gevangenen toch, hervat Soerates, die op ons gelijken. Want de zoodanigen, meent gij dat zij vooreerst van zich zelve en van elkander iets anders gezien hebben, dan de schaduwen, die door het schijnsel van het vuur op het tegen hen overstaande van de spelonk vallen? — Geenzins: want hoe zou dat, daar zij hun leven lang hun hoofd niet hebben kunnen bewegen? — En dan van hetgeen die voetgangers voorbijdragen, is het daar ook zoo niet mede gelegen, dat zij er slechts de schaduw van zien? — Evenzoo. — Zoo zij nu met elkander konden samspreken, denkt gij niet, dat zij hetgeen daar vóór hen is, dat gewoon zouden zijn te noemen, wat zij zagen? — Noodzakelijk. — En zoo er een weerklink in de gevangenis was, denkt gij dan, dat, zoo vaak iemand der voorbijgaanden sprak, zij iets anders voor het sprekende zouden houden, dan de voorbijgaande schaduw? — Niets anders, geloof ik. — In één woord dan: niets zouden de zoodanigen voor waar houden, dan de schaduwen van die beeltenissen en kunstwerken.”

Een heerlijk beeld des menschen, vrienden, zoo lang hij onwetend en nog niet door onderwijs en wetenschappen tot de waarheid gebracht is! Wij zien hem daar zoo in de zinnelijke wereld in onwetendheid voortleven, van kindsaf aan door vooroordeelen geboeid, zoodat hij zich tot het licht der waarheid niet omkeeren kan. Maar daarenboven heeft men hem van alles verkeerde voorstellingen doen krijgen. Dichters en redenaars en al wie de kunsten beoefenen, welverre van hem de beelden van het ware, die hier zichtbaar zijn, te doen zien, hebben hem schaduwen dier beelden, ijdele schaduwen voor oogen doen krijgen. En het ergste van zijnen toestand is, dat hij zich door dat alles als buiten staat gevoelt om tot de waarheid te komen, ja, de duisternis en de schaduwen liever heeft dan het licht. Want steeds in die schemering voortlevende, hoe moeilijk moet het hem niet vallen het licht te verdragen! Zoodanig dan is 's menschen deerniswaardige toestand: en, komt zoo de vraag bij ons op, hoe hem daaruit te redden en tot kennis en wetenschap te doen geraken, in de gelijkenis zelve ligt het middel daartoe opgesloten. Vergeefs zou men zulks pogen door eindeloze redevoeringen tot hem te houden, gelijk de Sophisten trachtten, wanneer

zij de jeugd met hunne wijsheid zochten op te vullen: wat zou dat toch baten, zoolang zij op ijdele schaduwen, als waren die waarheid, bleven zien? Het eenige middel daartoe, gelijk het door Plato's beeld wordt uitgedrukt, is het Socratische onderwijs, met de beoefening der wetenschappen gepaard. Hij laat iemand daar van boven in de spelonk tot de gevangenen komen, en deze begint met hen van de boeien te ontslaan, zoodat zij zich vrij kunnen bewegen, en daarna wendt hij hunne oogen van de schaduwen af, opdat zij de beelden zelve aanschouwen mogen. Dat is, zooals ik zeg, het Socratische onderwijs en de rechte beoefening der wetenschappen. Zoo toch begon ook Soerates, gelijk wij reeds boven hebben aangetoond. Met dat gedurige ondervragen zocht hij den knaap van valsche begrippen en vooroordeelen, als van zoovele kluisters, te bevrijden, en daarop trachtte hij hem, door dat zelfde vragen en het wijzen tevens op hetgeen niet schijnt, maar met de waarheid overeenkomstig is, tot het meer wezenlijke om te wenden. Het gevolg daarvan moest zijn, dat de jeugd zoodoende reeds vroeg leerde onderscheiden, schijn van wezen leerde afscheiden, en zoo, volgens de Platonische leerwijze, den eersten stap deed, om eenmaal volkomen tot kennis en wetenschap te komen. Wat zegt gij er van, vrienden, zien wij niet in deze voorstelling de bestemming der wetenschappen ons als aanschouwelijk gemaakt? Maar nu verder. De mensch moet niet alleen de beelden der waarheid, die hier te bemerken zijn, als, voorwerpen die schoon, zaken die goed, handelingen die rechtvaardig zijn, zelve te zien krijgen: hij moet nog daarenboven, door het zien en bemerken van dezelve, tot het rijk der waarheid, de denkbare wereld, toegang verkrijgen. Ziedaar de hoogere bestemming der wetenschappen, en ook dit stelt ons Soerates geheel aanschouwelijk voor.

»Gelijk het hol,» zegt hij, »het beeld van het zichtbare is, zoo is de wereld boven hetzelfde het beeld van het denkbare. In deze onze wereld heerscht de zon, die alles verlicht en opluistert, alles groei en kracht geeft: zoo ook heerschen daar, in het denkbare, de ideeën, vooral *het goede*, dat op gelijke wijze al het overige, *het schoone*, *het rechtvaardige*, al wat is en niet slechts *schijnt* te zijn, vruchtbaar en nuttig maakt. Wil men dus iemand, evenals daar, uit het duistere hol in het licht onzer zon, zoo hier, uit dit zichtbare in het denkbare tot de aanschouwing van het schoone, goede, rechtvaardige, bijzonder van het goede, opleiden, zoo zal het hem in 't eerst voor den geest schemeren, zoodat hij niets ziet van al

wat men hem aanwijst; maar, is zijn leidsman goed en hij zelf volgzzaam, ten minste niet geheel weerspannig, zoo zal men hem evenzoo de denkbare wereld leeren kennen, als men iemand, uit de duisternis van onderaardsche spelonken opgekomen, deze zichtbare zou doen zien en beschouwen. Dezen zou men niet zoo terstond in het midden van het zonlicht brengen, maar, om hem daaraan langzamerhand te doen gewennen, eerst de schaduwen der dingen doen zien, dan de beelden van menschen en van al het overige in het water, later die voorwerpen zelve: vervolgens hetgeen in den hemel is: en den hemel zelve zou hij gemakkelijker eerst bij nacht aanstaren, het oog naar het licht der starren en der maan opslaande, dan bij dag in staat zijn, de zon en haar licht te aanschouwen. Eindelijk zou hij, meen ik, de zon, niet haar schijnsel in het water of in iets anders, maar de zon zelve, op zich zelve, op hare plaats kunnen zien en beschouwen, hoedanig zij is. En zoo zou hij dan daarop omtrent haar bemerken, dat zij het is, die de jaargetijden en jaren en al wat in de zichtbare wereld is, bestuurt en verzorgt, en ook van alles, wat zij zagen, eenigermate de oorzaak is. Evenzoo zal de leidsman van hem, die de denkbare wereld eenmaal zien en beschouwen zal, verre van hem terstond *het goede* te doen aanschouwen, hem eerst op de afbeeldsels van het denkbare, die hier voorhanden zijn, opmerkzaam maken, om hem zoo voor te bereiden tot besef van het denkbare zelf, en hem langzamerhand aan het licht der ideeën, vooral van *het goede*, te doen gewennen. Aldus zal hij eindelijk, in het rijk der waarheid, de zon, die daar heerscht, *het goede* namelijk, met het oog der ziel kunnen beschouwen."

Veel is er wellicht in deze voorstelling der denkbare wereld, vrienden, dat u nog niet duidelijk is, bijzonder de vergelijking van *het goede* met onze zon in deze onze zichtbare wereld. Het zal u, hoop ik, bij onze beschouwing der hoogere wetenschappen, in welke het goede heerschen moet, opgehelderd worden. Maar merkt hier voor de bestemming, de hoogere bestemming der zuivere wetenschappen, dit met mij in dat zelfde beeld op, dat het aan 's menschen aanleg en vermogens niet hapert, zoo hij schijn voor waarheid houdt. Die gevangenen hadden immers goede oogen om te zien en goede ooren om te hooren, ofschoon zij niets dan schaduwen zagen, en zich verbeeldden, dat zij die schaduwen hoorden spreken. Het haperde hun maar daaraan, dat zij hunne vermogens niet wel hadden leeren gebruiken, niet derwaarts hadden leeren zien, waar het

meer wezenlijke te beschouwen was. Aan *omkeering*, in één woord, van de schaduwen tot de beelden zelve der waarheid, ontbrak het hun. Ook zijn de zaken, die wij moeten leeren kennen, zoo duister niet, als men doorgaans meent: het tegendeel: de denkbare wereld, het rijk der waarheid, is het rijk des lichts, zooals wij zagen; maar niet tijdig genoeg aan het licht gewend, en altijd in schemering met schaduwen zich bezig houdende, kan de mensch de waarheid niet te zien krijgen, en moet hem alles wel duister voorkomen. Zoo heeft hij het dus zoomin aan de zaken, die moeten gekend worden, als aan zijne eigene zielsvermogens te wijten, dat hij zich bedriegt en onwetend blijft. Maar ziedaar nu juist, vrienden, ziedaar nu de reden, waarom het zoo gemakkelijk niet is, als het wellicht schijnen mag, dat de wetenschappen in de maatschappij hare bestemming bereiken zouden. Want den mensch zoo van vooroordeelen te bevrijden, hem van den schijn af te wenden en het licht der waarheid te doen verdragen, gelooft mij, dat heeft wat in! Het gaat hier evenzoo, als in het hol dier gevangenen. »Zie eens,» zegt Socrates tot Glauco, »hoe het hun bij de slaking hunner boeien en de genezing hunner dwaasheid gaan zou, indien hun zulks op deze wijze te beurt viel. Stel, dat iemand ontboeid was en terstond genoodzaakt werd op te staan, het hoofd om te keeren, voort te gaan en naar het licht op te zien, en dat hij, terwijl hij zulks deed, pijn leed en wegens de schittering des lichts buiten staat was om die dingen te aanschouwen, waarvan hij te voren de schaduwen gezien had. Wat meent gij, dat hij zeggen zou, zoo iemand hem dan zeide, dat hij toen niets dan nietigheden gezien had, maar nu, als nader tot het wezenlijke gebracht en tot meer wezenlijke dingen gekeerd, beter zag, en deze hem elk van die voorbijgaande dingen aantoonende, hem noodzaakte op zijne vragen te antwoorden, wat het was: gelooft gij niet, dat hij verlegen zou zijn en te goeder trouw meenen, dat hetgeen hij toen gezien had, meer met de waarheid overeenkomstig, meer wezenlijk was, dan hetgeen hem nu werd aangetoond? — Zeker. — En zoo hij hem noodzaakte naar het licht des vuurs zelve te zien, zouden hem dan de oogen niet zeer doen, en hij zulks ontvluchten, zich wendende tot hetgeen hij aanschouwen kon, en meenen, dat dit in waarheid duidelijker was dan het aangewezen? — Ontwifelbaar. — Maar zoo iemand hem eens met geweld langs den moeilijken en steilen opgang optrok, en niet losliet, voordat hij hem tot het licht der zon had opgetrokken, zou hij dan niet jammeren en er wreve-

lig om worden, dat men hem zoo trok, en, nadat hij tot het licht was gekomen, zou hij dan niet, als verblind door dien glans, niets meer kunnen zien van hetgeen men nu waar noemt?"

Maar in de maatschappij nog daarenboven kan het iemand, volgens Plato, het leven kosten, zoo hij, zelf tot kennis en wetenschap gekomen, de wetenschappen aan hare bestemming wil doen beantwoorden. Ook dit doet ons Socrates bij hem in dat beeld opmerken, en nog meer dan dit: hij doet ons tevens zien, waarom de verstandige er zoo moeilijk toe komt, om zich met de menschelijke zaken in te laten. »Eens uit dat hol te voorschijn gekomen," zegt hij, »en in het licht der waarheid levende, zal niet licht iemand uit eigene beweging weder derwaarts willen terugkeeren: want zie eens: zoo dikwijls hij zich zijn vroeger verblijf aldaar en zijne toenmalige wijsheid, alsook zijne medegevangenen herinnert, denkt gij niet, dat hij zich zelve met zijne verandering zal gelukwenschen en hen beklagen? En zoo bij hen daar eerbewijzingen en loftuitingen en geschenken denzulke te beurt vielen, die 't scherpst de dingen kon zien, die voorbijgingen, en 't wel onthouden, wat van dezelve eerder, wat later en wat te gelijk voortging, en daaruit 't best vermocht te voorspellen wat er komen zou, denkt gij, dat *hij* daarnaar haken zou en najverig zijn van hen, die bij hen in aanzien en macht waren? of niet veeleer verkiezen, volgens dat zeggen van Homerus, boven dat onderaardsche verheven, een armen man als slaaf te bedienen, dan onder de aarde over allen oppermachtig te heerschen, en niet alles liever ondergaan, dan met die ijdele meeningen zich op te houden en zóó te leven? — Gewis. — Maar denk ook dit in. Indien de zoodanige afgedaald en daar weder als te voren neergezeten was, zouden hem dan niet de oogen duister zijn, daar hij zoo pas uit de zon kwam? — Dat zou wel zoo. — En zoo hij dan weder naar die schaduwen moest raden en daarin wedijveren met die steeds gevangene en geboeide menschen, zou hij dan niet gedurende den tijd, dat hij zoo stomp van gezicht was, voordat zijne oogen weder bekomen waren — en de tijd om daaraan te gewennen zou niet kort zijn — zou hij dan niet geach verwekken en men van hem zeggen, dat hij naar boven was gegaan om met bedorvene oogen terug te komen, en dat zelfs te trachten om naar boven te gaan niet paste: ja, dat men hem, die het ondernam om iemand van de boeien te ontslaan en naar boven te leiden, zoo men hem maar in handen kon krijgen, dooden moest? — Ja zeker, dooden zouden zij hem!"

Ik heb mij altijd met dat beeld onzes wijsgeers, vrienden, onbeschrijflijk verlustigd. Want op de wetenschappen niet alleen, maar op de geheele maatschappij, ja, op de verhevenste beschouwingen der zedenkunde en godsdienstleer laat het zich vanzelf toepassen. Maar tevens heb ik er door leeren inzien, hoe verkeerd men doorgaans over Plato en zijne wijsgeerte geoordeeld heeft. Want wat toch hoort men de menschen menigvuldiger zeggen, dan dat Plato wel een bij uitstek schrander en verheven wijsgeer geweest is, maar zijne wijsgeerte vol hersenschimmen, vol ijdele voorstellingen, vol denkbeeldige werelden is? Ik bekken, dat hij daartoe in zijne schriften wel eenige aanleiding gegeven heeft; maar, wat zijne wijsgeerte zelve betreft, ik vraag het u, lieve vrienden, is er eene leer te bedenken, die niet alleen meer in aard en strekking waarheid ten doel heeft, maar ook meer opzettelijk ons voor hersenschimmen en schijnbeelden waarschuwt en behoedt? En dan dit nog. Heeft men zijne wijsgeerte niet doorgaans met die der latere Pythagorische en Platonische filosofen vermengd, en zoodoende ons dezelve, als enkel beschouwend en onnuttig voor de maatschappij voorgesteld? Maar ziet eens: deze geheele voorstelling der spelonk maakt hij voor de vorming bijzonder van staatsbestuurders dienstbaar, en, na dezen aldus tot de waarheid opgeleid te hebben, wil hij, en dit eischt hij van hen als plichtmatig en noodzakelijk, dat zij, hoe lastig en gevaarlijk het ook moge zijn, de menschelijke zaken behartigen. »Onze taak is het niet alleen," doet hij Socrates daar verder tot Glauco zeggen, »jongelingen van den besten aangeleg derwaarts, tot die wetenschap te doen komen, welke wij gezegd hebben de hoogste te zijn, zoodat zij het goede zien, en hen daartoe den aangewezen weg te doen opgaan, maar dan ook tevens, wanneer zij, derwaarts opgeklommen, genoeg daarvan gezien hebben, hun niet toe te laten, wat men dezulken thans toelaat. — Wat bedoelt gij? — Dat zij daar blijven, als nu op de eilanden der gelukzaligen aangeland, en niet weder tot hunne voormalige medegevangenen afklimmen noch deelnemen aan hunne werkzaamheden of eerbewijzingen, zij mogen dan te versmiden of hoog te achten zijn. *Ieder van u*, zullen zij tot hen zeggen, *moet op zijne beurt naar beneden, en daar, in de maatschappij, er zich aan gewennen om in die duisternis te zien: want, daaraan gewend, zult gij duizendmaal beter, dan zij die daar leven, zien, en elk dier schijnbeelden beter onderkennen en weten wat zij zijn en waarvan zij de schimmen zijn, daar gij de ware beelden van het schoone, goede en rechtvaardige*

aanschouwd hebt." Zoo ver is het er van af, dat Plato's wijsgeerte voor den Staat onnuttig en vol hersenschimmen zijn zou! Maar daarover nog wel eens nader: het is ons hier te doen om de *bestemming der wetenschappen.*

Gij ziet het, mijne vrienden; die geheele gelijkenis van de spelonk met de zichtbare wereld en van deze zichtbare wereld met de denkbare, heeft geen ander doel, dan ons de ware opleiding des menschen door middel der wetenschappen aanschouwelijk voor te stellen. Maar zie daar ook nu, welke de bestemming, de hoogere bestemming der wetenschappen is. Zij moeten ons eensdeels, de eene zoowel als de andere, van alle valsche voorstellingen der dingen, van alle denkbeeldige werelden en schaduwbeelden, zooals die bij dichters en Sophisten voorkomen, het oog doen afwenden, om alles te zien, zooals het is; maar dan ook, hetgeen inzonderheid de taak der redeneerkunde uitmaakt, moeten zij ons van het zinnelijke, dus onthuld, tot het denkbare doen opklimmen en zoo in het rijk der waarheid toegang doen verkrijgen.

Wij sluiten hiermede niet andere bestemmingen dier zelfde wetenschappen uit. De wiskunde b. v. laat zich op de natuurkunde, bijzonder op de werktuigkunde, toepassen, en verschaft ons, door de beoefening van dezelve, duizenden middelen om het leven ons gemakkelijk en aangenaam te maken; ook dient de redeneerkunde zoowel, om hetgeen men voor waarheid houdt, te bevestigen en te handhaven, als om het door scheiden en verbinden te ontdekken. Doch wij zoeken hier naar de eerste, de hoogste bestemming dier wetenschappen, en die zal wel zijn, meen ik, dat zij ons waarheid doen vinden en aan anderen doen mededeelen. Dit ook moet voorafgaan, zal men in de natuurkunde, of in welke der toegepaste wetenschappen ook, vorderingen maken en zich wachten van door het streng bewijzen der redeneerkunde, in plaats van waarheid, dwalingen voor te staan. Bij al dit onderzoek moeten wij het hoogste standpunt kiezen: vooral, zoo wij over het nut en belang der redekunst en der fraaie letteren wel zullen oordeelen. De redekunst, heeft men altijd gezegd, is de kunst van *wel spreken*, inzonderheid van overreden, en, als zoodanig, is zij in de maatschappij hoogstbelangrijk. Evenzoo heeft men de beoefening der fraaie letteren doorgaans tot stijl en voordracht en bijzonder tot *wel schrijven* betrekkelijk gemaakt: iets, hetwelk ons almede in het leven gedurig te pas komt, ja, onontbeerlijk kan schijnen. Wij hebben daar niets tegen; maar men bedriegt zich, zoo men op deze

wijze beider bestemming en heilzaamheid zal te kennen geven. Dat standpunt is te laag, om over zaken van zoo hoog belang te beslissen: ook moeten ons redekunst en fraaie letteren, uit dit oogpunt beschouwd, zoowel schadelijk, als nuttig en heilzaam voor de maatschappij voorkomen. Want, inderdaad, die kunsten van wel spreken en wel schrijven, met het vermogen van overreden gepaard, wij hebben het reeds opgemerkt, hoe vaak hebben die niet hoorders en lezers schijn voor wezen, leugen voor waarheid doen najagen en omhelzen, en, hoe meer zij zich daartoe van de redeneerkunde tot bewijzen en betoogen bedienden, des te meer hen in hunne dwalingen bevestigd! Neen, vrienden, om de ware bestemming, de ware nuttigheid zoowel van de redekunst en letteren, als van de wiskunde en redeneerkunde te bepalen, moeten wij ons tot Plato's standpunt verheffen. Om waarheid te vinden, waarheid voor te staan, waarheid te doen heerschen onder het menschedom, daartoe zoeken wij wel te spreken, wel te schrijven, volkomen te overreden: en oefent men zich daarin met eenig ander, of, gelijk het velen doen, zonder eenig oogmerk, zoo loopt men gevaar van het rijk der waarheid voor anderen veel eer toe te sluiten, dan te openen: en dat kan wel gewisselijk de bestemming van de redekunst en de fraaie letteren niet zijn.

Wij beseffen zoo al meer en meer, hoe edel en verheven op zich zelve, en hoe heilzaam ook voor de maatschappij de wetenschappen zijn, zoo zij aan hare ware bestemming beantwoorden: en zoo zien wij tevens, wat het menschedom aan hen verschuldigd is, die hetzij door in de scholen de wetenschappen te onderwijzen, hetzij door in het openbaar te spreken, hetzij door het schrijven en uitgeven van geschriften, hetzij ook zonder dit te doen, door hunnen omgang en gesprekken alleen, als Socrates deed, de waarheid aan 't licht gebracht en anderen opgewekt en in staat gesteld hebben, om zulks tot aller heil te doen. Hoe verkeerd dus zou het niet zijn, vrienden, aan de wetenschappen zelve met Rousseau het kwade te wijten, dat hare beoefenaars gepleegd hebben! Hetgeen wij omtrent de kunsten gezegd hebben, is ook op de wetenschappen toepasselijk. Wel genomen, hebben zij zelve het menschedom nooit benadeeld: dat kunnen zij niet; maar men heeft er voor gehouden, die geene wetenschappen waren. Want hoe zouden er den naam van mogen dragen die kunstgrepen van redeneerkundigen, redenaars en schrijvers, welke dienen om de waarheid te verduisteren en de menschen te begoochelen?

Hare geheele natuur, gelijk wij gezien hebben, strijdt daartegen. Zonder waarheidszucht, zonder strekking om die te bevorderen en den mensch tot de waarheid te brengen, bestaan er geene wetenschappen. Men zou dus kunnen zeggen, dat, onder den naam en de gelijkenis van kunsten en wetenschappen, ijdele gestalten het menschedom hebben zoeken te bedriegen en ten verderve te brengen; maar dit aan de kunsten en wetenschappen te wijten, is ongerijmd.

Het is er zóó ver van af, jongelingen! dat, had men de wetenschappen aan hare ware bestemming laten voldoen, zij schadelijk voor het menschedom waren geweest, dat zij daarentegen het menschedom van al die drogredenen, van al die ijdele gestalten, die men zoo gaarne najaagt, zouden bevrijd hebben. Wij herhalen het, wat wij reeds zoo dikwijls gezegd hebben, zij moeten schijn van wezen afscheiden en zoo de waarheid aan den dag brengen. En ziet nu eens, wat zij voor de hoogere of practische wetenschappen, voor de rechtsgeleerdheid, voor de godgeleerd-

heid, die zoo vol van diergelijke droombeelden zijn, doen kunnen: ziet nu eens, wat zij, door die hoogere wetenschappen, die zoo rechtstreeks voor het heil des menschedoms dienen, voor het menschedom bewerken kunnen! Worden zij zoo niet, in plaats van pesten der maatschappij, waarvoor men haar gehouden heeft, inderdaad, zooals wij reeds gezegd hebben, *geneesmiddelen* voor het menschelijk geslacht? Maar daarover dan eerst, wanneer wij tot de hoogere wetenschappen zullen gekomen zijn. Hier rade ik u in voorraad, om bij al deze beschouwingen, en vooral, bij het beoefenen dier vakken, altijd Plato's spelonk met die ijdele schaduwen, waarvan ons de wetenschappen moeten afwenden, voor oogen te houden. Want, geloof mij, al vrij ver zal het de rechtsgeleerde, de godgeleerde, zal het inzonderheid de wijsgeer in zijn vak gebracht hebben, zoo hij die schaduwen voor *schaduwen* is gaan houden. *Virtus est vitium fugere.*

(Uit: *De Socratische school.*)

JAN KOPS,

zoon van den koopman Jacob K., werd 6 Maart 1765 te Amsterdam geboren. Op zijn negende jaar van zijne moeder beroofd, werd hij door zijne stiefmoeder opgevoed te Haarl., waar A. Loosjes en zijn kring invloed hadden op zijne vorming tot letter- en natuurkundige. Om zich voor het predikambt te bekwalen, bezocht hij te Amsterdam de lessen van de Doopsgezinde Kweekschool en het Athenaeum, en behaalde in 1785 den eereprijs bij Teyler's Godgel. Gen. met zijn Verh. *Over de onverschilligheid in godsd. zaken*. In 1788 werd hij Doopsgezind pred. te Leiden; straks, ingenomen met de beginselen van 1795, een half jaar lid der Leidsche municipaliteit; daarna, van 1798—1812, Directeur van den Landbouw, ijverde hij krachtig voor de ontginning van woeste gronden en duinen. In 1815 werd hij hoogleeraar in de landhuishoudkunde te Utrecht, tot 1835; zijner eerste liefde voor kansel en welsprekendheid bleef hij getrouw. † 9 Jan. 1849.

Voornaamste geschriften: Proza: *Verh. over het onredelijke der onverschilligheid omtrent godsdienstige waarheden*, (Verh. van Teyler's Godgel. Gen. d. 8), Haarl., 1785; *Verh. van den staat der voornaamste gewassen in Nederland geteeld, en van de gesteldheid van het weder in de j. 1806—1812*, Amsterd., 1816; *Inwijdingsredevoering over het aanbelang van het akademisch onderwijs in de Nederl. landhuishoudkunde*, Utr., 1816; *Staat van Hollands duinen en ontwerp tot vruchtbaar-making derzelve*, 2 dln., Utr., 1818; *Proeven van uiterlijke Nederl. welsprekendheid, benevens eene redever. over J. Cats*, Haarl., 1818; *Inder plantarum, quae in horto Rheno-Traj. coluntur*, Ultraj., 1823; *Flora Batava, of afbeelding en beschrijving van Nederl. gewassen* (met J. C. Sepp en Zoon, voortgezet door J. Kops en J. E. Van der Trappen), Amsterd., J. C. Sepp en Zoon, 1824, v. v.; *Magazijn van vaderl. landbouw*, 6 dln., Haarl., 1815; *Jaarlyksche staat van den landbouw in het Koninkr. der Nederl., 's Hage*, 1814—28; *Beredeneerd alg. register op de staten van landbouw in het K. d. Nederl., over de jaren 1814—28*, Utr., 1832; *Hulde aan de letterk. verdiensten van Jac. Schellema*, Utr., 1836; *Oecrzig van den staat der voorn. gewassen in Nederl.*, 2 st., Utr., 1841; *Uitgezochte stichtelijke gedichten van D. Canphuyzen Rzn., naar de hedendaagsche spelling en met korte aant. Vooraf een levensberigt van den dichter, met eenige nieuwe bijdragen*, Utr., 1839.

NATUURLIJKE TOON.

Het is een der eerste vereischten in eene goede voordracht, dat men zich wachte voor grove gebreken; dat men namelijk niet onverstaanbaar

spreke en alle volzinnen van het begin tot het einde duidelijk doe hooren; dat de voordracht niet te snel, noch te langzaam of temende zij; dat men niet alles op één en denzelfden toon late voortloopen, noch aan de andere zijde zich aan kwalijk

gebruikte toonsverheffingen, aan galmen of een zangerigen toon schuldig make; dat men evenmin een geheel verkeerden nadruk geve, noch den klemtone kwalijk plaatse; terwijl ook in houding en gebaren veel onwelstandigs en onvoeglijks kan plaats hebben. Schoon elk uwer gereedelijk zal erkennen, dat dit alles zorgvuldig moet vermeden worden, loopt men nochtans lichtelijk gevaar, tot een van deze gebreken te vervallen; en wanneer men in zijne voordracht eenmaal verkeerde hebbelijkheden aangenomen, en zich daaraan gewend heeft, wordt er een Hercules-arbeid gevorderd, om dezelve te overwinnen. Weinigen mag het gebeuren eenen getrouwen vriend aan te treffen, welke hem zijne gebreken doet kennen en den weg kan aanwijzen tot verbetering van dezelve; waarin hij echter niet dan na veelvuldige en pijnlijke oefeningen zal kunnen slagen. Inzonderheid hebben zich jongelieden voor de gemelde verkeerdheden te hoeden, ten einde dezelve in rijpere jaren niet onherstelbaar zouden worden: van stem nog buigzaam zijnde, kunnen zij daarvan alle voordeel trekken, om hunne tonen naar welgevallen te leiden.

Hoe volstrekt noodzakelijk het zij, dat men in zijne voordracht aanstootelijke gebreken vermijde, zoude men echter zich daarmede voldaan kunnen houden? Men zal aan zulk eene voordracht nog geen hooger lof kunnen geven, dan dat dezelve niet kwaad en dus slechts ontkenmenderwijze goed is: dit kan, ten beste genomen, alleen goed lezen genoemd worden. En ik zal u niet behoeven te overtuigen, dat een redenaar niet enkel een goed lezer behoort te zijn, terwijl ook meermalen is voorgesteld, wat tot een goed redenaar behoort: dat hij namelijk volkomen werke op het verstand en het hart van zijne hoorders; door zijne voordracht de meeste overtuiging voortbrengende en zoodanige gewaarwordingen en aandoeningen bij hen verwekke, als hij tot zijn oogmerk dienstig acht, of, gelijk de Drossaart Hooft zich uitdrukt: »De Mogendheden der zielen breiddele ende menne naar zijnen zin.»

Er is zekere mate van welsprekendheid, welke ieder mensch eigen is. Wanneer men in zijne gewone betrekkingen en in de gemeene samenleving zijne belangen voorstaat en verdedigt; wanneer er veel aan gelegen is, dat men andersdenkenden tot zijne gevoelens overhaalt; zijne goede gezindheid omtrent eene zaak, die men zeer ter harte neemt, wil doen kennen, of zijne afkeuring en verontwaardiging wil aan den dag leggen: wanneer men in dit alles zonder schroom of eenige belemmering kan handelen, zal een iegelijk den

juisten toon weten te treffen en zullen zijne redenen den noodigen klem en nadruk hebben. Naarmate van de onderscheidene trappen van beschaving zal hierin een groot verschil plaats hebben, maar elk zal in zijnen stand, rang en betrekking naar zijne onderscheidene geaardheid wel spreken; door geen verkeerden nadruk of tonen naar de eigenlijke meening van zijne woorden laten gissen; en de ware tonen gebruiken, die elke harts-tocht en aandoening natuurlijk voortbrengt. — Waaraan is dit algemeene uitwerksel anders toe te schrijven, dan dat men in al deze gevallen natuurlijk en ongedwongen spreekt de taal van het hart en van het waar gevoel voortbrengt.

Wij vinden derhalve hierin een algemeen richtsnoer, hetwelk de redenaar moet volgen. Hij gebruike namelijk dien natuurlijke toon, en die wijze van uitdrukking, waarvan men zich in het gemeene leven in den beschaafden kring bedient. Hij verheffe slechts dien toon en wijzige denzelfden naar gelang van de waardigheid der onderwerpen, welke aan het deftig spreekgestoelte voegen, en naarmate van den meer of min verheven stijl, van welken hij zich bedient. Er zijn enkele zoo gelukkig begaafden, wien het weinig moeite heeft gekost, zich eene zeer natuurlijke en behaaglijke voordracht eigen te maken bij de verhevenste onderwerpen; doch bij de meesten is dit geheel anders gelegen. — Bij de eerste proeven welke hiertoe genomen worden, durft men het bezwaarlijk wagen, in den gewonen toon te spreken. De deftige stijl, die voor het spreekgestoelte past, verleidt terstond, om van den natuurlijke toon af te wijken, en men schroomt naieveteit en nadruk te gebruiken, om niet tot het te gemeenzame en het platte te vervallen; en daar men bij de proefnemingen in zijne jeugd, zich dikwijls niet tevreden houdt met gewone onderwerpen, maar liever stukken van een verheven stijl uitkiest, zoo loopt men al meer gevaar, om het natuurlijke der voordracht te verliezen. — Het rechte spoor niet kunnende vinden, geraakt men verlegen, en neemt die wijze van voordracht aan, die ons het minst moeilijk valt en waarmede men zich het best kan redden, en op deze wijze worden verkeerde hebbelijkheden geboren, die zelden geheel zijn weg te nemen.

Ziehier welke de gevolgen kunnen zijn, wanneer men eenmaal den natuurlijke toon heeft afgelegd. Men houde derhalve het gemelde hoofdvereischte gedurig in het oog, dat men den natuurlijke beschaafden toon overbrengende in een meer verheven stijl en rede.

Maar dit natuurlijke en eenvoudige, 't geen ook

hier het kenmerk is van het ware, is nimmer te verkrijgen, zoo lang de redenaar niet doordrongen is van eigen overtuiging, en van een waar gevoel van hetgeen hij voordraagt: dit gevoel zal hem het gemakkelijkst den natuurlijken toon opgeven.

Om dit eenvoudige te behouden, en dit gevoel naar waarheid uit te drukken, is nochtans veel oefening noodig. De stijl der gewone verkeerung is niet die van den redenaar. Dezelve is meer bearbeid: de woorden zijn met juistheid en kiesheid gekozen: aan zijne redenen is sieraad bijgezet door keurige wendingen en tegenoverstellingen: somwijlen bedient hij zich van beelden en gelijkenissen, en wil hij hartstochten gaande maken, zoo brengt hij alles met voordeel bij, om een warmen gloed te verwekken. Hoe groot is derhalve het verschil van de taal der verkeerung bij die des redenaars; doch welverre dat men hierdoor al het voordeel en het behaaglijke van den toon des gemeenzamen omgangs zou behoeven te verliezen, zoo heeft integendeel de redenaar aanmerkelijk gewonnen, door al het nadrukkelijke, al het krachtige, al het hartstochtelijke, al het verhevene, 't geen hier opzettelijk is bijeengebracht, en 't geen de grootste verscheidenheid en belangrijkheid oplevert, wanneer hij, alle kunst verbergende, zich dit alles weet ten nutte te maken. Ten dien einde moet hij wel geheel gevoelen hetgeen hij zegt, maar te gelijk meester blijven van zijn gevoel, daar hij anders lichtelijk verkeerde tonen zal treffen, en in zijn doel niet gelukkig zal slagen; terwijl ook vele kleine bijzonderheden, die men hier toe gedurig moet in acht nemen, daardoor zouden verwaarloosd worden. — Bij het bezitten van zich zelve, behoort men ook eenig bedwang te hebben over zijne stem en tonen, en daaraan eene buigzaamheid trachten te geven, die alleen het gevolg kan zijn van herhaalde oefeningen, waarin sommigen zoo ver geslaagd zijn, dat zij zelfs natuurlijke gebreken der stem hebben weten te verhelpen en te overwinnen.

(Uit: *Proeven van uiterl. Nederl. Welsprekendheid.*)

CATS' GELEERDHEID EN MENSCHEN- KENNIS.

Dat onze Cats onder de mannen van uitgebreide geleerdheid eene plaats bekleedde, zal sommigen, die weinig meer dan zekere gemeenzame spreuken van hem gehoord hebben, waarschijnlijk bevreemden. Ja: vader Cats was doorgeleerd; werd overeenkomstig zijne verdiensten, tot hoogleer-

aar in de rechtsgeleerdheid te Leiden beroepen, en zou op dien leerstoel hebben uitgeblonken, indien eene andere bestemming hem niet had teruggehouden, om dat gestoelte te bekleeden; maar den schat van zijne geleerdheid en veelomvattende kennis heeft hij ons geopend in zijne schriften, waarin niet alleen de kern en de pit, van hetgeen oud-Griekenland en Rome en latere beroemde geleerden wegens menschenkennis en deugd geschreven hebben, in hunne verschillende talen, welke aan Cats allen gemeenzaam waren, is opgegeven, maar waarin hij zich ook als Latijnsch dichter met roem doet kennen; terwijl hij veel van zijne eigene verzen in andere talen dichtmatig en zeer gelukkig heeft overgebracht. Aan dit alles vergast zich de geleerde, en hierdoor is voor hem een schat van aantekeningen uitgewonnen. Cats, alzoo bekend met de voortreffelijkste schriften van alle eeuwen, had hierdoor zijn verstand beschaafd, zijnen smaak verfijnd, eenen echt wijsgeerigen geest bekomen, welke hem het ware van het valsche, het goede van het verkeerde, het vernuftige van het zouteloze deed onderscheiden, alle menschelijke zaken met bijzondere nauwkeurigheid, en met een zeer helder oog leeren beschouwen, en dit helder inzien van zaken gaf hem die gemakelijkheid van uitdrukking, waardoor hij van zijnen lezer nimmer moeilijke inspanning vordert. Inzonderheid had zijne geleerdheid en bijna uitgeputte kennis der geschiedenissen, zoo ongewijde als gewijde, hem de grootste rijkheid van denkbeelden aangebracht, en deed hem voorval op voorval herinneren, waardoor hij ons als in een snelvlietenden stroom medevoert, doch zonder dat de snelheid van dien stroom ons hindert, om de aangename voorwerpen, welke zich telkens voor ons gezicht afwisselen, met genoegten te beschouwen.

Ware Cats minder geleerd geweest, hij zou zijne gaven niet met zulk een algemeen gelukkigen uitslag voor onze natie hebben kunnen besteden. Het is inderdaad eene bezwaarlijke taak, om in den volkstoet te schrijven, in den volkstoet te dichten en zich voor elk bevattelijk en behaaglijk uit te drukken. Wie arm in kennis en niet door wetenschap geoefend is, beproeft dit met een ongunstigen uitslag. Zelfs eenvoudige en stompe verstanden vinden ras enen tegenzin in het oppervlakkige van zulk een geschrift, waaraan ook doorgaans verscheidenheid van denkbeelden en fijnheid van vernuft ontbreekt, en deze slappe en laffe spijze kan althans meer geoefenden geenszins smaken, indien al dezelve hun niet walgelijk zij.

Hoeveel dank zijn wij dan aan den geleerden

Cats en anderen, die naar hem zweemen, verschuldigd, dat zij hunne pen ten nutte van het volk wilden opvatten. — Gij zult u hier ook met erkenning herinneren onzen Hieronymus van Alphen, welke als geleerde zooveel roem verworven heeft, en wiens eenvoudige en naieve kindergedichten alles overtreffen, wat ooit ten behoeve der ontluikende jeugd in onze taal gedicht is, en welke eeuwenlang het geliefdste boekje der spelende kinderen zullen uitmaken. Gij zult ook uwen dank willen toebrengen aan hem, die onder de geletterden mede tot roem was opgetreden, Willem Van Oosterwijk Hulshoff, wiens «Geschiedenis van Josef» alle vorige leesboeken in de scholen terstond heeft verdrongen.

Ik zoude ook onderscheidene nog levende geleerden kunnen noemen, welke hunnen letterarbeid met een zeer gelukkigen uitslag aan onze Maatschappij gewijd hebben; maar laten wij tot onzen Cats wederkeeren, wien wij te meer moeten bewonderen, dat hij in zijne eeuw het als geleerde niet beneden zich rekende, om huiselijke zaken en geringe omstandigheden des levens tot een onderwerp van zijne gedichten te nemen, om alzoo aan het volk nuttig te worden. Bij den aanvang mijner redevoering mocht ik onze eeuw ten aanzien van eene meer algemeene verlichting te recht boven de vorige verheffen. Cats is hierin zijne eeuw vooruitgestreefd. — Hoeveel meerder roem zou hij onder de geleerden van zijnen tijd verworven hebben, wanneer hij enkel hunne loopbaan gevolgd, en uit zijnen letterkring in hunne oogen niet was afgedaald, om een volksdichter te worden. Voeg hierbij, dat hij het hoogste en aanzienlijkste ambt in den lande bekleedde, en om zijne uitnemende verdiensten als staatsman, door een vreemden monarch met de ridderorde was omhangen; maar ondanks al dien luister en al deze verheffingen, deed Cats tot in zijn twee en tachtigjarigen ouderdom, zijne dichtader bestendig vloeien tot nut van het algemeen.

Hoe weinig zoude echter Cats als volksverlichter zijne geleerdheid hebben kunnen baten, indien hij daarbij geene diepe menschenkennis had bezeten. Hij kende de eerste roersels der menschelijke daden, de fijnste werking der hartstochten. De geschiedkunde had hem zeker hiertoe hare rijke ervaring medegedeeld, en hem den mensch doen beoefenen op de verschillende tooneelen, waarop hij in de geschiedboeken onder duizenderlei wijzigingen en veranderingen verschijnt, schoon telkens door gelijke drijfveeren bewogen; maar niet minder hadden zijne veelvuldige betrekkingen, zijne reizen en uitgebreide verkeer, hem de

gunstigste gelegenheid aangeboden, om den mensch tot in de schuilhoeken van deszelfs hart na te gaan, waartoe hij eene zeldzame gaaf van opmerking had.

Hij spoort voor ons den gang der menschelijke bedrijven na in hun begin, midden en einde; doet den invloed der uiterlijke voorwerpen op 's menschen zinnen kennen; de snelheid, waarmede zij hem overvallen en het geweld, waarmede zij hem overmeesteren kunnen. Hij opent ons het binnenste van onze ziel; ontdekt ons de geheime overleggingen, welke bij de onderscheidene voorvallen des levens in ons ontstaan. Zelfs weet hij den snellen loop onzer gedachten in te halen: hij toont, ter onzer beschaming, hoe wij met ons zelve worstelen, en meermalen in de zwakste wapenen onze grootste verdediging willen zoeken, en dit alles geschiedt met zulk eene hartelijkheid, dat hij ons geheele vertrouwen wint. Deze menschenkenners is ook onze omzichtige raadsman in de verkeer met onze medemenschen; hij stelt ons voor oogen, hoe menschen op menschen werken, en waar vooral behoedzaamheid noodig is. Gij zult M.H. verlangen, dat ik u van zijne menschenkennis eene proeve geve. . . .

Ziehier een voorbeeld in zijn zinbeeld van den smid:

Wanneer er vijf of ses met uytgestrekte leden,
Tot onderling behulp op eenen aenbeelt smeden,
Soo moet daer yder man soo spelen met den slag,
Dat oock sijn mede-maet een beurte krijgen magh.
Indien hy eenigh waer, en sonder met-gesellen,
Soo mocht hy rasser gaen, en geene slagen tellen,
Maer nu benevens hem oock rappe gasten staen,
Soo moet hy nimmermeer als op de irate slaen.
Al die niet in het bosch, maer by de menschen leven,
Die moeten yder mensch het sijne leeren geven,
De man, die vier' het wijf, het wijf haer echten man,
Soo is 'et dat het huys in vrede blijven kan.
Daer is geen nutter konst, als zich te konnen voegen,
Dat geeft van ons bedrijf aan yder vergenoegen;
Maer die het vet alleen begeert op sijnen sop,
Het is een al-beschiek, of wel een vjse kop.
Ghy, leer dan, soete jeught, op desen regel passen,
Laet vrienden vrienden sijn, laet handen handen
(wassen:
De mensheyt wijst 'et uyt, het leven heeft 'et in,
Geen mensch en dient te staen alleen op eygen sin.
(Uit: *Redevoering over Jacob Cats.*)

CATS' BEVALLIGHEID.

Gij, die met Cats bekend zijt, kunt gij zijne werken, waar ook, opslaan, zonder dat gij u door

hem laat medesleepen; legt gij hem niet altoos met weezin terzijde? Het eenvoudige en natuurlijke heerscht overal en neemt ons hart geheel in, en zijne verbeelding, welke hem alles helder voor den geest maalde, weet zoo levendig te schilderen, dat hij ons brengt ter plaatse waar het hem lust. Hij wijst ons bij elk voorval, door hem vermeld, de geringste omstandigheden aan; de oorzaken, waaruit dezelve ontstonden, en de gevolgen, die zij voortbrachten. Hij vertoont ons de personen alsof zij voor onze oogen stonden. Wij hooren hunne redenen voor en tegen, en nemen deel in het lot dier personen, alsof wij bij het geval zelve tegenwoordig waren. Dit omstandige in zijne verhalen heeft hem wel eens van langwijligheid doen beschuldigen, en in de gedichten van zijnen ouderdom vindt dit ja somwijlen plaats, maar hoe gaarne hooren wij den ouden man vertellen: bij vader Cats zitten wij dan als zijne kinderen, en vangen zoo gretig uit zijnen mond op, wat hij, die de wereld en de menschen zoo nauwkeurig onderzocht en bekeken had, ons uit dien rijken schat van onderzanding nog wil mededeelen. Wij luisteren te gewilliger, daar wij geene bedilzucht noch gemeenlijkheid van den ouden dag bij hem ondervinden, en meermalen door hem worden teruggevoerd tot de tijden zijner jeugd. Hij mag als een oud voerman nog gaarne het klappen van de zweep hooren, als dit maar niet op hollen uitloopt.

Heerscht in sommige verhalen eenige wijdloopigheid, wij worden dit nauwlijks gewaar uit hoofde van het vernuftige en geestige, waarmede hij ons gedurig onderhoudt en voor verveling bewaart. — In zijn *Gront-houwelijk, of Bruilof van Adam en Eva*, komen onder andere dieren het Paard, de Kemel en Olifant hunne hulde aan Eva bewijzen, waarna hij vervolgt:

Maer dit geweldig rot begon terstond te strijden,
Op wiens verheven rug Mevrouw behoort te rijden,
Een yder van de drie vermeynt te zijn gegront,
Dat hem na vollen eysch het voorregt open stont.
En t'wijl men besig is op haer verschil te letten,
Soo koomt de Crocodil sich voor de rechters setten,
Die seyde, in grooten ernst, en met een vollen mont,
Dat hem de schoone kans behoort te zijn gejoint.
Hij seyde, dat het paert, en bey zijn met-gesellen,
Alleen maer op het droog de voeten kunnen stellen;
Maer als men aen den stroom of holle beeken koomt,
Dat yder dan verschrikt, en voor het water schroomt:
Dat niemant van den hoop daerin begeert te rijden,
Als die geen killig nat en zijn gewoonte liden;
Maer dat hy swemmen kan, en diepe waters meet,
En des al niet-te-min op vaste gronden treet.
Terwijlen dese vier aldus te samen streden,

So koomt 'er uit het wout een schilt-pad aengetreden,
En alse voor de bruyt en by de dieren stont,
Ontloot het lastbaer dier sijn tandeloosen mont.
Nadien een jonge vrouw haer niet en dient te wagen,
Soo moet ick onse bruyt op desen rugge dragen.

Wat dat sich hier vertoont is meer een rauwen hoop,
Genegen tot gewoel en tot een woesten loop,
Maer wien is niet bewust, die mijn gestalte kennen,
Dat ick gantsch sedig ben, en noyt gewoon te rennen?
En dat mijn kloecken rug een vlacken setel draegt,
Of voor een jonge bruyt; of voor een teere maegt?
Oock dat men sonder hulp kan op mijn lijf geraken,
En dat men sonder sorg mijn rugge mag genaken?
En schoon dat iemandt viel, dat hem het ongeval,
Geen hinder doen en kan, of na-deel geven sal?

Zijne weelderige verbeelding werkte niet woest of wild: hij voert ons niet in eene bovenwereld, waar ons alles schemert, of in het rijk der mogelijkheden, waar ons noodeloos verschrikkingen worden aangejaagd: Cats blijft met ons op de aarde verkeereren, en daar weet hij alles zooveel mogelijk te verzinnelijken: er zijn geene zichtbare voorwerpen, welke hij zich niet ten nutte weet te maken, om daaruit leering te trekken: getuigen die menigte van zijne zinnebeelden, van welke ik slechts één staal zal bijbrengen, waarin hij van het vinkennet afleidt, hoe men niets moet ondernemen, zonder hiertoe de noodige middelen en vermogens te bezitten. Hij doet een vinkenaar dus spreken:

Ach! wat heb ik met verlangen
Menigmael hierop gelet,
Hoe ick vogels mochte vangen
Met dit eygen vincke-net;
Maer al wat ick heb begonnen,
Wat ik immer heb bestaen,
Noyt en heb ick iet gewonnen,
Noyt en heeft 'et wel gegaen;
Dan had ick te bloot geseten,
Dan begon ick al te vroeg,
Dan had ick de slach vergeten,
En en troeck ick niet genoeg,
Dan was 't al te stueren weder,
Dan te klaren sonne-schijn,
Noyt en quam er vogel neder,
't Scheen het wilde nimmer zijn.
Vraegt 'er iemand nae de reden,
Waer aen dat het schorten mocht?
Geensins aen mijn rappe leden
En noch minder aen de locht:
Macker, hoort eens sonder jocken,
Hoort den gront van mijn verdriet,
Vincken moeten vincken locken,
Sonder vincken vangt men niet;

Vincken heb ick nu gekregen,
Daer ick mede vincken mag,
Nu soo komt 'er vinck gesegen,
Daer men eerst geen vinck en sag.
Dit, o vrient, dit moetje diucken,
Anders zijt gy my te dwaes,
Niemand vinckt 'er sonder vincken,
Niemand vist 'er sonder aes.

Hoe gaarne laat men zich op zulk eene bevallige en spelende wijze leeren en onderrichten. Waar enkele lessen en vermaningen niets vermochten, zal misschien zulk eene zinrijke voorstelling het gewenschte nut uitwerken.

Leerrijke zinnebeelden, uit het dagelijksche en huiselijke leven genomen, zijn niet alleen om hunne

bevattelijkheid, maar ook om de herinnering dier lessen, welke het zien van deze voorwerpen gedurig in ons verwekt, van eene hooge waarde. In onze dagen is zoodanige aanwending van zinnebeelden bijna in onbruik geraakt, en hierdoor mist men een krachtdadig middel tot verbetering der zeden. Mochten onze voortreffelijke dichters somwijlen dit voetspoor van Cats inslaan; hun vernuft laten spelen op die geringe voorwerpen, welke ons dagelijks voor oogen komen, en in deze gemakkelijke beeldspraak ons den weg van wijsheid, deugd, en geluk aanwijzen en behaaglijk maken!

(Uit: *Redevoering over Jacob Cats*.)

NICOLAAS MESSCHAERT

werd in 1774 geboren te Hoorn, was Doopsgezind predikant aan de Oude Sluis, te Blokzijl, daarna ruim 30 jaren te Rotterdam, gedurende 27 jaren tevens Schoolopziener. Tevens arbeidde hij als bestuurder van Bijbel- en Zendelinggenootschappen, van het Dep. der M. t. N. v. 't A., als lid van het Prov. Utr. Genootsch., der Maatsch. v. Ned. Letterk. en die van Fraaije Kunsten en Wetensch. Hij † Juli 1833 aan de cholera te Utrecht, op reis naar zijne kinderen te Ede.

Voorname geschriften: Proza: *Leerredenen ter verklaring van het Evangelie van Johannes*, 2 dln., Delft, 1827; *Aan jongelingen van eene beschaafde opvoeding*, Amsterd.; Redev. *Over den volmaakten redenaar* (Werk. der Holl. M. v. Fr. Kunst. en Wetensch., 5^e d.), Leid., 1822, enz.; Vertaling van E. Gibbon, *Geschiedenis van het verval en den ondergang des Romeinschen rijks*, 2 dln. (onvoltooid), Amsterd., 1812.

DE ECHTE REDENAAR.

Daar treedt een bevallig spreker op: alles kondigt hem aan als eenen man van smaak en edele beschaving. Zijn voorkomen en houding zijn de vruchten eener verfijnde opvoeding en vroege verkeer met de wereld. De juistheid, het gepaste, het bijkans afgemetene, in al zijne lichaamsbewegingen, in zijne buigingen, in zijne gebaren, bewijzen het, dat hij zich op de kunst van bevallig op te treden, met zorg en vrucht heeft toegelegd. Hooren wij hem spreken. Zijne stem, door de gave der natuur aangenaam en lieflijk, wordt door kunstige verheffing en daling welluidend; hare tonen werken op het hart als de harmonie der muziek. Dezelfde gewaarwording wordt verhoogd door zijne taal. Alle woorden zijn met kiesheid uitgezocht en kunstig geplaatst; men stuit op niet ééne uitdrukking, die voor het onderwerp te laag, te gemeen is: integendeel heeft de welstandigheid derzelve keuze en schikking zorgvuldig geregeld.

Van daar, dat alle volzinnen regelmatig en vloeiend afloopen; derzelve onderscheiden leden staan in eene gepaste evenredigheid tot elkander: elke volzin is rond en volkomen, en noopt van zelve tot eene welluidende uitspraak. Het vermaak, ons door dezen spreker aangedaan, wordt aanmerkelijk verhoogd en uitgebreid, door de schoonheid en den rijkdom der beelden, waarmede hij zijne rede versiert. Geen figuur, door de Redekunst aangeprezen, wordt door hem ongebruikt gelaten. Hij spreekt tot de verbeelding, wendt zijne aanspraken tot afwezige en tegenwoordige, onbezielde en bezielde voorwerpen, roept zelfs dooden op, en voert ons met zich naar de afgelegenste gewesten, ja naar die van zijne eigene schepping. Ook door tegenstellingen, waarvoor zijn stijl zoo gunstig is, weet hij zijn onderwerp op te helderen, en zijne rede te verlevendigen. Maar in dit alles houdt hij de maat. Geen deel zijner verhandeling is overladen. Rijk en vol is zij van alle schoonheden: maar de goede smaak heeft in de keuze en de aanwen-

ding voorgezeten. Deze hoedanigheid, zijn voor-naamste karaktertrek, deed hem naar het wel-standige en schoone boven alles streven. Zijn doel is te behagen. En gewisselijk heeft hij hetzelfde bereikt. Alles is in hem immers fraai en beval-lijg. Het voorkomen, de bewegingen, de stem, de toon bekoren ons; de taal, de sieraden, de spraak-wendingen en schilderingen boeien onze aandacht, en trekken ons onwillekeurig, werwaarts hij wil; het schoone en welgepaste in het geheel en in alle deelen brengen onze geest in eene aangename harmonische stemming: lang, nadat hij geëindigd heeft, hooren wij nog zijnen betooverenden wel-klank.

Is deze niet de groote redenaar? Stellen wij onze beoordeeling uit, totdat wij een anderen hebben zien optreden.

Het voorkomen dezes mans is deftig; maar de houding en de bewegingen zijn onachtzaam, bij-kans verwaarloosd. Zijn gelaat vertoont den koud-ernst der statige wijsbegeerte. Hij spreekt, en zijn toon is gemeenzaam, door geene kunst geleid. Maar hetgeen terstond onze aandacht vermees-tert, is de klaarheid in zijn voorstel. Geenerlei sieraad, geen omweg verbergt iets van den zin zijner woorden, gelijk hij zelf ook geen de minste kunst schijnt te verbergen. Hij spreekt, zooals de natuur hem geeft uit te spreken: zoo, meenen wij, zou iedereen dat zeggen. Intusschen verveelt hij niet door onbeduidende gemeenheid: zijn onder-werp boezemt ons belang in. Al spoedig treedt hij ter zake, en maakt ons met dit onderwerp bekend, door eene stelling, die, in juistheid, volledigheid en duidelijkheid der bepaling, niets te wenschen overlaat. Heeft hij den staat eens geschils open te leggen, eene gebeurtenis te verhalen, eene stel-ling te ontwikkelen; hij doet het met kunstelooze eenvoudigheid, waardoor ieder belangrijk punt, elke gewichtige bijzonderheid, in het helderste licht, en de gansche zaak klaar voor oogen gesteld wordt. Maar van nu af verheft zich de toon des sprekers. Hij gaat over tot het bewijzen van de waarheid zijner stelling. En hier hooren wij hem in de volheid zijner kracht. Schoon niet in een wiskun-dig betoog of in de sluitredenen der redeneerkunde voorgedragen, leiden zijne bewijzen ons onwille-keurig tot het opmaken dezer wetenschappelijke vormen. Het eene bewijs vloeit uit het andere voort. Het eerste trof ons reeds door zijne overtuig-ende kracht; en hoewel een of meer der volgende, op zich zelf, niet zoo beslissend schenen, dwon-gen zij, met het geheel in verband beschouwd, onze toestemming af. Het allerlaatste bewijs verheft onze overtuiging tot eene ontwijfelbare zekerheid,

die alle ontkenning tot dwaasheid maakte. En in alles heerschte eene natuurlijke en regelmatige orde. Niets is er te veel, niets te weinig gezegd, en alles daar, waar het op eene bewezene waar-heid gegrond was, en voor een volgend deel ten grondslag diende. Van achteren zien wij gemak-kelijk het geheel over, hetwelk van de onloochen-bare waarheid der verdedigde stelling een onuit-wischaaren indruk in ons gemoed achterlaat.

Ziedaar twee bij uitstek bekwame sprekers van zeer verschillende soort en smaak: wie hun-ner is de ware redenaar?

Misschien is er iemand, die oordeelt, dat zij beiden het zijn, dewijl men, op velerlei wijzen, eene zaak wel kan doen. Welaan, onderzoeken wij, of zij aan de vereischten der welsprekendheid vol-daan, en derzelver verheven doel bereikt hebben.

Hun doel hebben zij ongetwijfeld getroffen: dat was bij den eenen te behagen, bij den anderen te overtuigen. Maar geen van beide is het doel der welsprekendheid. Niet het eerste. Diep zou zij zich beneden haren hoogen rang, onder de eerste en verhevenste der menschelijke bekwaamheden, verlagen, de goddelijke, albeheerschende welspre-kendheid, zoo zij geen ander oogmerk had, dan door klanken en gebaren, door beelden en spraak-figures, de zinnen te bekoren en de verbeelding te begoochelen, zonder wezenlijk nut. Zegt iemand, dat het nuttigheid genoeg zij, den smaak eener hoorende menigte te beschaven en te vormen: ik bid u, welken smaak? Zal het het gevoel zijn voor welluidendheid en overeenstemming? Voor dat doel zal de kracht dezer welsprekendheid verre te kort schieten bij de betooverende toonkunst. Of meent men, dat de verstandelijke en zedelijke smaak voor orde, voor waarheid en deugd alzoo zal ver-fijnd en geoeffend worden? Dan moet de spreker zich reeds eene hooger doel, dan louter het beha-gen, hebben voorgesteld; dan is zijn doel middel geworden; en in zooverre is dan ook zijne kunst eene schoone kunst: want niets is schoon, dan het-geen waar is.

Maar de ander, die overtuigende, krachtige be-wijsredenaar, zal dan welsprekend zijn? Hoe! deze koude wijsgeer? Het is waar, ook hij bereikt zijn oogmerk, te overtuigen; en is het voortbrengen van overtuiging het uiterste en hoogste doel der welsprekendheid, dan behoort hem de lof, van de ware, de volmaakte redenaar te zijn. Doch onder-zoeken wij eens, waardoor hij deze overtuiging bewerkt. Is het door zijne zeggenskracht? Is het door eenige hoedanigheid, die aan zijne wijze van spreken eigen is? Neen, hetgeen ons overtuigt, zijn zijne bewijsgronden. De orde, de schikking,

waarin hij die voordroeg, het licht, waarin hij dezelve plaatste, brachten het hunne toe, tot de klaarheid en het levendige onzer overtuiging; maar de kracht was gelegen in zijne redeneerkunde, in zijne kennis van zaken, in zijne wijsbegeerte. Deze hebben de strekking, om ons tot de erkenning der waarheid te brengen; derhalve is overtuiging het doel van deze, niet eigenlijk van de welsprekendheid.

Het hoogste doel der welsprekendheid weet ik met geen ander enkel woord uit te drukken, dan waarmede het meermalen genoemd is, met het woord *overreding*. Dit is iets anders, en het is veel meer dan overtuiging. Dikwijls, al te dikwijls draagt de redenaar waarheden voor, van welke zijne toehoorders reeds overtuigd zijn. Hij zoekt deze overtuiging te verlevendigen, te bevestigen; hij doet wel: maar zijn doel reikt verder: hij wil zijne hoorders overreden, bewegen, overhalen, om, naar hunne overtuiging, gezind te zijn, te besluiten, te handelen. En dit meen ik het uiterste en hoogste doel der welsprekendheid te zijn, de menschen te bewegen, om het ware en goede te volgen. Daartoe moet er meer geschieden, dan de waarheid gestreng en onwederlegbaar te bewijzen. De eerste spring- en drijfveeren onzer werkzaamheid, onze hartstochten en neigingen, de liefde en haat, het welbehagen en de afkeer, vreugde en droefheid, hoop en vrees, moeten opgewekt en in beweging gebracht worden. Zonder dit zien velen het goede, en keuren het goed, maar volgen het kwaad. Zoodanig is de gesteldheid onzer gemengde, redelijke en zinnelijke natuur. Volgden onze wil en daden altijd de overtuiging des verstands, een gestreng redeneerkundig betoog zou genoegzaam zijn, om ons tot de gehoorzaamheid der waarheid te bewegen. En hieruit volgt, dat de welsprekendheid, en dus ook de ware redenaar, de bewezene waarheid aan het hart zijner hoorders aanprijzen, en door die middelen, welke op de genegenheden werken, hun dezelve aangenaam maken, ja hen nopen, bewegen, dringen moet, om naar hare stem te hooren. Ik zeg: de bewezene waarheid; want het is verre beneden de waardigheid des redenaars, *alleen* tot de hartstochten te spreken, en niet tot het verstand; aandoeningen op te wekken, die slechts ijdele klanken, of hersenschimmen der verbeelding, of wel leugen en bedrog, ten grond en voorwerp hebben: deze welsprekendheid ware eene verachtelijke kunst, ten beste genomen beuzelachtig in haar doel, en dus hare eigen waarde vernietigend, even zoowel als de begaafdheid van den louter bevaligen spreker, — maar ten ergste genomen, als

gebouwd op leugen en bedrog, — nog verwerpelijker, en gevaarlijk als de dolk in de hand des moordenaars. Neen, de ware welsprekendheid versmaadt zulk een ijdel roem, en nog meer zulk een schandelijk bejag. De volmaakte redenaar zoekt daarom *ook* overtuiging te bewerken; hij legt zich toe op het bewijzen en ophelderen der waarheid: maar dit is een zijner groote middelen, om tot zijn hoofdoel, — de overreding der gemoederen, — te geraken. Hij bedient zich van de overtuiging, — gelijk hij ook alle middelen der schoone en bevallige redekunst, de sieraden, de beelden, de figuren, aanwendt, — om het wezen en de kracht zijner welsprekendheid, de beweging van het menschelijk hart, voor te bereiden of te versterken.

En men werpe mij niet tegen, dat er eene achtbare oefenplaats der ware en hooge welsprekendheid is, waar deze taal tot het hart ongepast zijn zou. Ik erken, dat voor de vierschaar klaarheid en eenvoudigheid in de ontwikkeling, deftigheid in de voordracht, bondigheid en kracht in het bewijzen, de eerste vereischten zijn der welsprekendheid; ja, dat zoowel alle aanspraken aan het hart der rechters, als alle bloemen en sieraden der redekunst, de eerlijkheid des redenaars en de goedheid zijner zaak dikwerf verdacht zouden maken. Ook geef ik toe, dat ik mij hier niet onbepaald beroepen kan op de goddelijke redenaars van Athene en Rome, de doorluchtigste, de onsterfelijke voorbeelden van ware welsprekendheid. Wanneer die de onschuld verdedigden of de misdadig vervolgd, hadden zij een groot aantal rechters voor zich, en moesten zij hunne gronden ontleenen, minder uit beschrevene wetten en bepalingen, die in vergelijking weinige waren, dan uit billijkheid en rechtvaardigheid, uit de wet der natuur. Meer, dan de hedendaagsche verdedigers van het recht, moesten zij zich dan wenden tot het hart, het zedelijk gevoel en de natuurlijke aandoeningen der rechters. — Maar dat gevoel van rechtvaardigheid leeft nog in de harten der menschen; dat zelfde natuurlijk recht bestaat nog. En er zijn ongetwijfeld vele gevallen, waarin de eerlijke en bekwame voorspraak voor waarheid en onschuld, na de eenvoudigste voordracht zijner zaak en de aanvoering zijner bewijzen, met al het gevoel der edele menschelijkheid, zich op de rechtvaardigheid, het medelijden, de godsvrucht, de oprechtheid der rechters beroepen, en alzoo de hoogste kracht zijner welsprekendheid aanwenden kan.

Intusschen sta ik toe, dat daar het veld niet is, waar de welsprekendheid zich doorgaans in hare hoogste kracht vertoonen kan. Wij kunnen de

ware, de volmaakte welsprekendheid niet noemen, of onze gedachten voeren ons vanzelf naar die vermaarde tooneelen, waar deze verhevene bekwaamheid eenmaal de volken, ja de wereld beheerschte. In de volksvergaderingen te Athene regeerde de donderende Pericles, door het alvermogen zijner redenen, een wispelturig volk; daar bracht de eenige Demosthenes, onvergelykelyk onder groote redenaars, een vadsig, bedorven, beuzelend volk tot nadrukkelyke werkzaamheid. Op de markt en in de raadzaal te Rome verdedigde de even onvergelykelyke Cicero de waarheid en het recht tegen het berderf der grooten en de onstuimigheid der menigte, en redde in de gevaarlijkste tijden, door zijne rede, het vaderland. Een flauwen weerschijn van dit vermogen des redenaars zien wij in de twistredenen van Parlemen-ten en Staatsvergaderingen; of misschien hebben onrustige tijden, door ons beleefd, proeven van eene krachtige welsprekendheid opgeleverd, die naast de onvergankelyke gedenkstukken der aloutheid mogen geplaatst worden: van welke, zoo het doel dezer redenaars edel en der welsprekendheid waardig was, en de haat der partijchap dezelve niet vernietigd heeft, het rechtvaardig nageslacht wellicht beter zal oordeelen dan wij. Maar nergens is voor den waren redenaar gunstiger veld geopend, dan op den kansel. Daar staat hij voor het volk, voor een volk, dat belang heeft bij zijn waar onderwerp, dat er ook, hoe dikwerf het voorgedragen worde, hoe bekend het aan allen zij, belang in stelt, en altijd zal blijven stellen, zoo- lang menschen gevoelig blijven voor hun eigen geluk. Daar mag hij de menschen zoeken te overtuigen, of liever hunne erkentenis der waarheid op te helderen en te versterken; daar mag hij alle middelen en sieraden der redekunst aanwenden, om zijne redenen aan te bevelen: maar zijn doel is daar, de menschen te overreden, te bewegen tot deugd en rechtvaardigheid: aan die overreding, aan dat roeren van het hart moet hij daar arbeiden; hij moet alle springveeren der zedelyke werkzaamheid, de hoop en vrees, de liefde en den haat, ja den schrik en het afgrijzen in beweging brengen, opdat de menschen tot de deugd overgemaakt worden; en hij bereikt dan zijn doel, een edel doel, de verhevenste kunst en de hoogste inspanning waardig, indien een zijner hoorders door hem tot verbetering gebracht wordt.

Om dit doel te bereiken, welk eene voorbereiding, welke vermogens en bekwaamheden worden daartoe inden waren redenaar vereischt, en hoe hoog eenen rang bekleedt hij in onze schatting, zoo hij dezelve bezit, en in al zijne kracht aanwendt!

Welke vermogens en welk eene voorbereiding! Vertegenwoordigen wij ons de verstandelyke en zedelyke hoedanigheden van den redenaar, die dezen verheven stand waardiglyk bekleedt.

Hij is een man van gezond oordeel. Begaafd met dat vermogen van zuiver begrip, nauwkeurige vergelyking en juiste onderscheiding, hetwelk, de kroon zettende op al de redelyke krachten van 'smenschen geest, hem in staat stelt, om tijden en personen, zaken, gelegenheden en hulpmiddelen op de rechte plaats en de geschiktste wijze aan te wenden, is de ware redenaar altijd gelukkig in de keuze van zijn onderwerp en deszelfs behandeling. Tot zuivering en versterking van dit vermogen, beoefende hij met liefde en inspanning alle vakken der wijsbegeerte; en een onvermoeid denken en onderzoeken over wezen en schijn, over oorzaken en gevolgen, over het bestaan der dingen, over den menschelyken geest en deszelfs vermogens, over goed en kwaad en de eindoogmerken van alles, beschutten hem tegen de verrassing van het vooroordeel en de misleiding der leugen: zoo betuigde de grootste Romeinsche redenaar, dat hij, voor hetgeen hij in de welsprekendheid vernoocht, meer aan de gemeenschap met de academische school, dan aan alle beoefening der schoone redekunst te danken had. Ook vergenooft zich onze redenaar niet, met de beoefening van afgetrokken bespiegelingen: integendeel alle wetenschappen, alle nuttige en schoone kunsten waren en blijven hem steeds belangrijk, en alle menschen, gelegenheden, plaatsen, boeken, kortom alle hulpmiddelen, waardoor hij den schat zijner kundigheden, ten aanzien van wetenschappen of kunsten, vermeerderen kan, zijn hem te allen tijde welkom. Geene wetenschap is hem onverschillig.

Door deze algemeene voorbereiding is hij in staat, om in iedere gelegenheid, als hij spreken moet, gemakkelijk zich van zijn onderwerp meester te maken. Zijne algemeene kennis van zaken en wel toegerust verstand deed hem, van voren reeds, met den aard en de betrekkingen van ieder onderwerp bekend zijn; zoodat hij, tot spreken geroepen, door een weinig overdenkens, de zaak, waarvoor hij zal optreden, tot op den grond doorziet, en in al hare omstandigheden klaar en geregeld voor den geest heeft. Niet geheel vreemd met dezelve, ziet hij, zijnen geest daar uitsluitend heen wendende, nu al spoedig het geheel en al de deelen over; stelt zich hetgeen tegen zijne inzichten bij mogelijkheid in te brengen is, of denzelfden in den weg staat, zoowel als zijne eigene gronden, in al derzelve kracht en zwaarte voor, en

onderscheidt, verbindt en redekavelt zoolang, tot dat hij van het onderwerp geheel vervuld is.

Doch onder alle kundigheden heeft hij zich het meest toegelegd op de menschenkennis. Deze voor ieder mensch hoogst belangrijke wetenschap is voor den redenaar vooral onontbeerlijk. Daartoe heeft hij den mensch bestudeerd; eene studie, niet op de kamer in het stof der boeken, maar onder de menschen aan te wenden. Hij verkeerde met opmerkzaamheid onder de hoogere en lagerestanden, wandelde met opene oogen rond, sloeg de gelaatstrekken, de bewegingen, de spraak, de handelingen der menschen, in allerlei omstandigheden, gade, bespiedde en herkende hunne verborgenste driften en neigingen, en deed winst met allerlei, ook eigene, dikwerf duurgekochte ondervindingen. Zoo leerde hij die vermogende roersels kennen van het menschelijk hart, waarop hij, als redenaar, werken, waardoor hij menschen tot zijnen wil leiden moet; zoo werd hij der kunst meester, om hun deelneming, vertrouwen en liefde in te boezemen, en alle aandoeningen, gunstig voor zijn oogmerk, in welken graad hij wil, op te wekken, te verlevendigen, te onderhouden en te matigen. Bij elke gelegenheid, als hij spreken zal, is de aanwending dezer wetenschap zijne groote voorbereiding. De menschen, voor wie hij het woord zal voeren, stelt hij zich voor, in hunne hem welbekende hoedanigheden en betrekkingen: met hunne wenschen, hunne hoop, hunne vrees, hunne deugden, hunne gebreken en zwakheden; met de betrekking, waarin hij zelf tot hen staat, en hetgeen zij van hem verwachten. En deze kennis, indien eenige, maakt hem bekwaam, om het doel der welsprekendheid te bereiken, het hart der hoorderen te beheerschen.

Meer bijzondere kundigheden zoude ik kunnen noemen, als voor den redenaar bepaaldelijk onmisbaar. Wie ziet niet van zelve in, dat hij, bij voorb., van de taal, waarin hij spreekt, geheel meester behoort te zijn, zoodanig meester, dat hij nooit om woorden of uitdrukkingen verlegen zij, altijd de passendste gereed hebbe, en die in zulk eene orde en schikking samenstelle, dat de zin, op het eerste gehoor, helder en volkomen voor den geest sta? Dat hij de lessen der spraak- en redekunst in die mate moet beoefend hebben, dat de krachtigste en oorspronkelijkste woorden, de schoonste en voegzaamste spraakwendingen en figuren, hem ieder oogenblik ten dienste staan? Maar hierin tredende, vrees ik op het veld der wetenschappen te verre af te dwalen, en wil de verstandelijke hoedanigheden, die in den redenaar vereischt worden, liever met eene aanmer-

king besluiten. Het is deze, dat hij eene vruchtbare verbeelding behoort te bezitten. Hoe zal hij zich anders zijn onderwerp in alle omstandigheden vertegenwoordigen, zich in de plaats van begunstigers en tegenstanders stellen, alle gronden, voor en tegen, ook de afgelegenste, aan het licht brengen; hoe zoo menige leenspreuken, vergelijkingen, beelden, waar zij bekoren, aandoen, bewegen moeten, wel te pas kunnen verzinnen? Ja, schoon ook geen dichter zijnde, is de groote redenaar een scheppend vernuft, een oorspronkelijk genie, dat een voorwerp met een enkelen blik overziet en van alle kanten aanschouwt, deszelfs overeenkomst met de meest verschillende, deszelfs onderscheid van de naastgelijke oogenblikkelijk opmerkt, en daardoor aan zijne rede eenen glans van nieuwhed, van eigenheid bijzet, die de aandacht vermeestert, boeit en ten einde toe vasthoudt.

Ik vrees uw geduld te vermoeien, M. H., en spoed mij dus voort, om eenige nog gewichtiger vereischten in den waren redenaar te schetsen: het zijn zijne zedelijke hoedanigheden.

In het algemeen bezit hij een zuiver, fijn en levendig gevoel voor het schoone en welstandige. Er is een vermogen, eene vatbaarheid, ons aangeboren, die met de redelijke zielskrachten zich ontwikkelt, en toch, met onze bewustheid, niet door redeneering werkzaam is, de gevoeligheid voor het schoone in orde, overeenstemming en welluidendheid. En naardien in vrijwillige neigingen en handelingen de volmaaktste schoonheid erkend kan worden, eene zedelijke waarheid en orde, die aan het hoogste ideaal van het schoone binnen onzen boezem, volkomen beantwoordt; is het zedelijk schoon bovenal het voorwerp der bewondering en liefde van den redelijken en gevoeligen mensch. Zoodanig is de welsprekende redenaar. Al, wat schoon is in natuur en kunst, doet hem aan, verteedert zijne ziel, vervult hem met zachte gewaarwordingen. Schoone betrekkingen, verbintenissen, neigingen en daden, der veredelde menschelijkheid waardig, verwarmen zijne borst. En hierdoor is hij bekwaam, om zijn gevoel van schoonheid in zijne rede uit te storten, en in al hare deelen die orde en overeenstemming te doen heerschen, die den godensmaak behaagt, waardoor hij zijne hoorderen inneemt, bekoort en boeit.

Maar meer is hieraan vast. De volmaakte redenaar is een deugdzaam man. Dat gevoel voor het schoone in de zedelijke wereld is bij hem een heerschende zin. Onmogelijk ware het hem, zonder zelf braaf en oprecht te zijn, het vuur der deugd in zijne hoorderen te ontsteken. Eerlijkheid en

oprechtheid hebben hare eigene onmiskenbare trekken; onmiskenbaar, maar ook moeilijk, ja op den duur onmogelijk na te bootsen. En bij den geringsten twijfel aan zijnen ernst en oprechten ijver, hoe zou de redenaar zijne hoorderen winnen? De ware redenaar, die geene onderwerpen behandelt, dan het hooge doel der welsprekendheid waardig, is telkens, als hij de rechtvaardigheid of goede trouw verdedigt, de belangen der menschelijkheid voorstaat, of maatregelen tot het welzijn des vaderlands aanbeveelt, met eene vurige geestdrift bezielde voor dat hoogste goed, dat hem altijd boven alles heilig is. Zuivere oprechtheid, het cement der deugd, onbezwekene eerlijkheid, waarheidsliefde en zekere verhevene gevoelens, die den mensch veradelen, als achting voor menschenwaarde, afgrijzen voor alle ongelijk en verdrukking, zucht voor het algemeen welzijn, edelmoedigheid zijn de heerschende trekken van zijn nooit verdacht karakter: deze, als hij de stem verheft voor het goede, leggen den onmiskenba-

ren toon der waarheid in zijne klanken; zij spreken zelve, nog krachtiger dan woorden, uit zijn gelaat en oogen, en verspreiden het heilig vuur uit zijne borst in aller harten.

En deze geestdrift is telkenmale in hem opgewekt, als hij waarheid en recht voorstaan, of de zaak der deugd mag aanbevelen. Dewijl niets, wat de rechten der menschelijkheid betreft, hem immer vreemd is, behoeft hij zich niet in eene hem oneigene rol met moeite in te denken: hij spreekt, als vriend der menschen, in zijn eigen karakter, in zijne eigene zaak. En dit, dat hij zelf zoo waar, zoo levendig gevoelt en wil, hetgeen hij anderen wil doen gevoelen en besluiten, dit maakt hem welsprekend. Hij spreekt uit een vol, overstromend hart; zijne innigste, oprechtste gevoelens spreken. Uit die heldere bron ontspringen de wateren des levens; uit den edelen gloed zijns harten rijst eene vlam, die tot aller ziel en zin overslaat.

(Uit: *Voorlezing over den volmaakten redenaar.*)

ISAÄC JOHANNES DERMOUT

werd 31 Jan. 1777 geboren te Hoorn, waar zijn vader, Jacob D., pred. was. Zijne moeder, dochter van den Utrechtschen Hoogl. Horthemels, verloor hij op zijn zesde jaar. Na eerst door zijn vader onderwezen te zijn, bezocht hij het gymnasium zijner geboorteplaats, daarna, in Apr. 1788, dat te Rotterdam, in Nov. 1789 te Amsterdam, tengevolge van de verplaatsing zijns vaders. Nu genoot hij het onderwijs van Richeus van Ommeren, die hem met liefde voor de klassieke letterkunde, inzonderheid de Latijnsche poëzie, vervulde. Op 14-jarigen leeftijd, 1791, werd hij student aan het Athenaeum Illustre en had Wijttenbach, Van Swinden, Cras, Walraven, Van Nuys Klinkenberg tot leermeesters, D. J. van Lennep, Kemper, Falck, Siegenbeek en J. De Vries tot tijdgenooten. In 1797 ging hij zijne studiën te Utrecht, onder Hennert, Bonnet en Royaards, voortzetten. 1 Juli 1798 werd hij pred. te Zeyst, 1800 te Amersfoort, 1803 te Zutphen, 1804 te 's-Hage, waar hij 42 jaren werkzaam was, 30 daarvan (sedert 1816) ook als vaste Secretaris der Synode van de Ned. Herv. Kerk en als Voorzitter der Commissie voor de zaken der Prot. Kerken in Ned. Indië, sedert 1817 als Hofprediker. Geëerd om kennis en welsprekendheid tot in het buitenland, was hem in hetzelfde jaar het hoogleeraarsambt te Amsterdam aangeboden; hij wees het af. In 1847 emeritus geworden, † hij 22 Oct. 1867.

Voorname geschriften: Proza: *Leerredenen op de verlossing des Vaderlands* (met J. Sluiter), 's-Gravenhage, 1814; *Openbaar en plechtig verslag van den staat en de werkzaamheden van het Ned. Bijbel-gen.*, 's-Hage, 1816; *Kerkelyke rede ter inleiding van de Alg. Synode enz.*, 's-Hage, 1817; *Kerkelyke rede bij de bed. des doops aan den tweeden zoon van Z. K. H. den Prins van Oranje*, 's-Hage, 1818; *Leerr. ter aanprijzing van het leeraarsambt*, 's-Hage, 1819; *Leerredenen*, Dordr., 1819; *Geschiedenis der Ned. Herv. Kerk* (met A. Ypey), 4 dln., Breda, 1819—27; *Synodale leerr.*, na vervulden 25jarigen Eevangeliedienst, 's-Hage, 1823; *Nieuwe Leerr.*, 's-Hage, 1823; 2^e bundel, Dordr., 1827; *Kerkel. rede ter gedachtenis van H. M. Frederica Louiza Wilhelmina, Koningin der Nederl.*, 's-Hage, 1837; *Leerr. ter 25jarige gedachtenis der verlossing in 1813*, 1^e en 2^e dr., 's-Hage, 1838; *Kerkel. rede ter gedachtenis van Z. M. Koning Willem I*, 's-Hage, 1844; *Tiental leerr.*, Dordr., 1846; *Afscheidsgroet, uitg. door J. Moll Jbz.*, 's-Hage, 1867.

VOORZICHTIGHEID EN OPRECHTHEID.

Zijt voorzichtig gelijk de slangen en oprecht gelijk de duiven. Deze les, zeg ik in de eerste plaats, is gebouwd op de wezenlijke gesteldheid der men-

schelijke samenleving, waarin beide, oprechtheid en voorzichtigheid, ons te pas komen. In den tegenwoordigen toestand van onze natuur en der wereld, tot welke wij behooren, vinden wij zoolwel rondom ons, als wij in ons zelve die aantref-

fen, eene mengeling van goed en kwaad: de volmaaktheid is overal uitgesloten. De oprechtheid, die ons onze denkwijze en gezindheden onbelemmerd doet uiten, is onmisbaar; zij is de band, die de goeden aan elkander hecht, en hunne harten doet samensmelten in eene vriendschap en liefde, die het zout is des levens, en de bron van genoegens, den adeldom onzes wezens waardig. Verbant de oprechtheid uit de maatschappij en het verkeer der stervelingen, zoo hebt gij de goede trouw vernietigd, den grondzuil van het leven omgestooten, de menschen teruggebracht tot den woesten staat der dieren; ja! wat erger is, gij hebt eene hel geschapen. De veinsaard en onoprechte, de valschaard en dubbelhartige, verdienen niet onder ons geduld te worden, en zijn het gezelliggenoegen, hetwelk zij verpesten, onwaardig. Gelukkig zoude het zijn, wanneer de menschen elkander konden beschouwen als leden eener maatschappij, enkel bestaande uit broeders, waarvan de een geen geheim heeft voor den ander, en de ziel des eenen de spiegel des anderen is. Helaas! wat eene overdrevene goedhartigheid en gebrek aan ondervinding ons immer hebben doen gelooven; de rozekleur waarmede wij alles schilderden, en de droomen onzer jeugd zijn verdwenen, van het oogenblik af, dat wij de werkelijke wereld intraden: wij hebben niet enkel goede, ook slechte en gevaarlijke karakters hebben wij leeren kennen, en de geaardheid van het menschdom licht voor onze oogen in nevelen en schaduw gehuld. Strijdige belangen, zoowel als verschillende inzichten verdeelen de stervelingen, en men offert aan eigenbelang en meening niets gereeder op, dan hetgeen der anderen is; dikwijls zonder ontzag voor waarheid en heilige betrekkingen. Wij zijn genoodzaakt, om, zelfs bij goede menschen, een samenstel van deugd en ondeugd, van zwakheid en kracht, te vermoeden; menigmaal kost ons de ontdekking van deszelfs wezenlijkheid verdriet en moete; in alle gevallen moeten wij rekenen op de onbestendigheid der menschelijke natuur, waardoor het onderliggende haast boven kan drijven, en onze natuurgenoet morgen wellicht voor ons niet zijn zal, wat hij heden is. Daar zijn vrienden van God, de waarheid en de deugd, die ons hart met onwederstaanbare kracht tot zich trekken; maar daar zijn er ook, die enkel schijnen alzoo te zijn, om zich van onze onbevangenheid en argeloosheid tot hun oogmerk te bedienen. Listige wezens zijn er, welken het te doen is, om den grond van ons karakter of ons doel te kennen, en er daarna misbruik van te maken tot hun voordeel, huichelende hetgeen zij

niet gelooven, belovende hetgeen zij niet voornemens zijn te doen. Daar zijn verklaarde vijanden der waarheid, lieden bij wie de deugd stellig gehaat is, en daaronder somtijds zulken, die met macht zijn voorzien, om te schaden en ons levensverdriet te berokkenen. Verleiders gaan rond onder eene schijnschoone gedaante, als wolven in lammerengewaad, en het lokaas der ongerechtigheid wordt menigmaal verborgen achter het voorkomen van betamelijkheid en deugd. Het behoeft, om ons voorzichtigheid aan te prijzen, niet altijd waar te zijn, dat wij vijanden hebben, die ons verdenken of onze genoegens ons misgunnen; maar de eene mensch is ons toch meer genegen dan de andere, en onder de minstgunstigen zijn er, die ons bespieden, of onze zwakke zijde tot het doel hunner kwaadsprekendheid en kwaadwilligheid stellen. In het dagelijksch verkeer ontmoeten ons onbedrevenen, die geene voorwerpen van ons gul vertrouwen kunnen zijn, omdat zij er zich zelve en anderen door zouden schaden; lastige en nieuwsgierige menschen, die altijd vragen zonder doel; wij komen in aanraking met onbedachtzamen, wier tong altijd, zonder nadenken, onledig is, en die, om onder het pas gehoorde niet als een last te bezwijken, hetzelfde overdragen tot elk, dien zij daarmede kunnen dienen. Hoe meerder uitgebreidheid onze kring heeft, of hoe gewichtiger de betrekking is, waarin wij staan, en op ons spreken en zwijgen, doen en laten wordt gelet; des te grooter gevaar loopen wij, om door menigvuldig bedrog verschalkt te worden. Zóódanig is de wereld, waarin wij geplaatst zijn, zóódanig zijn de menschen, met wie wij dagelijks te doen hebben. Het is derhalve noodig, zullen wij ons verstandig gedragen, dat, gelijk Jezus zijne discipelen in de voorgestelde les heeft ingescherpt, niet alleen de oprechtheid ons geleide, maar ook de bedachtzaamheid de wacht over ons houde.

Zijt voorzichtig gelijk de slangen en oprecht gelijk de duiven. Deze les, zeide ik ten tweede, is gebouwd op de berekening der schade, die uit de afscheiding van deze twee hoedanigheden ontstaat. Om daarover wel te oordeelen, moet gij eene voorzichtigheid zonder oprechtheid, en eene oprechtheid zonder voorzichtigheid nader leeren kennen.

Daar vertoont zich iemand voor uw oog, vriendelijk van gelaat en innemend van manieren; ongevergd verzekert hij u van zijne hoogachting en toegenegenheid, en weet hetgeen goed aan u

is, en u misschien in u zelve behaagt, bescheidenlijk te prijzen. Zoo gij meent, dat hij vriendschap voor u heeft, of de uwe op prijs stelt, dan bedriegt gij u: hij heeft bij zijne opvoeding slechts beleefdheid geleerd, en verstaat, gelijk men het noemt, zijne wereld genoeg, om te berekenen, dat hij uw goed gevoelen aangaande hem te eeniger tijd noodig zoude kunnen hebben; daarom vleit hij u. Hij is voorzichtig zonder oprecht te zijn. Hier ontmoet u iemand, die met schijnbare vertrouwelijkheid u iets verhaalt, om, zonder dat gij het bemerkt, uw oordeel over deze of gene zaak te leiden; of, hetzij omtrent zich zelve, hetzij omtrent eenen of anderen persoon, u naar zijne geheime bedoelingen te onderrichten: het is geheel of gedeeltelijk onwaar wat hij u zegt; maar zijn belang bracht mede dat gij in dwaling verkeerdet, en het gekozen middel was het zekerste, om uwe meening of besluit naar zijn doel te richten. Voorzichtig moge hij heeten, doch het mangelt hem aan oprechtheid. Ginds spreekt u iemand aan, die zich heimelijk bezighoudt met het overleg van zijn voordeel tot uwe schade; gij staat hem in den weg, of hij keestert argwaan, soms erger, — hij voedt haat tegen u; maar zijn geelaat staat effen — misschien is hij op dit oogenblik zeer deelnemend: hij verbergt zich achter die gemaaktheid, om uwe aandacht en achterdocht van hem af te wenden. Zonder oprecht te zijn, is hij voorzichtig. Dáár wordt u een dienst bewezen, en gij houdt denzelfden zonder erg voor het uitvloeisel van zuivere welmeenendheid: uwe bedrogene goedhartigheid zal welhaast ontdekken, dat men u verplicht heeft tot iets grooter dan gij u hadt verbeeld, en dat er op gerekend is, om de schade eener kleine opoffering te verhalen op uwe welvaart. Voorzichtigheid zonder oprechtheid heeft u misleid. Maar! wien zoude het behagen, al de streken van het eigenbelang voor zich geteekend te zien, de doelhoven der staatkunde te doorwandelen, de paden, die de list en het bedrog zich banen, op te sporen? Het is genoeg, dat wij bemerken, waar voorzichtigheid zonder oprechtheid ons al kan heenvoeren, en wat er van ons karakter worden moet, wanneer het in de plooiën der dubbelhartigheid gevouwen is. De afkeer, dien ons natuurlijk gevoel daarvan heeft, doet ons zelfs eenen Aartsvader minder achten, die, met schrandereid zonder liefde, den vaderzegen aan het broederlijke hoofd ontroonde; wij verfoeien eenen Balak en Joab, en zeggen: onze ziele kome niet in hunnen raad!

Min afzichtelijk, maar desniettemin staande

hoogst schadelijk, is oprechtheid zonder voorzichtigheid. Zij is het voorwerp van ons medelijden, doch verdiende het nauwelijks te zijn, daar zij zich zelve lichtvaardig waagt en door dwaasheid het beste bederft. Vertrouwelijk van aard, geeft zij zich over aan den eersten den besten, en ontledigt in zijnen boezem al hare geheimen. Zonder omzien en nadenken openbaart zij zaken en gevoelens, die beter verborgen dan ontdekt waren, en geeft op de karakters, waarmede zij gemeenschap houdt, geen acht ter wereld. Lichtgelovig, houdt zij elkeen voor vriend en medegenoot, die hare taal weet te spreken; en ongewoon aan het bedwang van hartstochten, zij mogen goed of kwaad zijn, laat zij haren ganschen geest uit, òf in ijver voor waarheid en rechtchapenheid, òf in tegenspraak van dwaling, òf in bestraffing van personen, òf in gisping van bedrijven: maar zij doet het op ongepaste plaats en onbehoorlijke tijden, zonder achterdocht omtrent de gevolgen. Van zulk eene oprechtheid bedient zich de sluwe veinsard, om achter de zaak, die hem aangelegen is, te geraken. Zij is oorzaak, dat soms de eerwaardigheid van den godsdienst door onheiligen wordt bespot; zij berokkent schade aan anderen, door het uitlokken van haat, en niets is natuurlijker, dan dat zij zelve de prooi wordt van list en boosheid. Zoo vleide eens de held, die duizenden verslagen had, zijn hoofd, en stortte onbedachtzaam zijn geheim in Delila's schoot, met verlies zijner eigen vrijheid en Israëls eere. Voorzeker heeft de bedachtzaamheid het geleide der oprechtheid, de oprechtheid het opzicht der voorzichtigheid noodig: derzelve scheiding is allergevaarlijkst.

Zijt voorzichtig gelijk de slangen en oprecht gelijk de duiven. Deze les noemden wij, *ten derde*, gebouwd op de voortreffelijkheid van het geheel, dat uit de vereeniging van deze twee hoedanigheden geboren wordt. Daar is één woord, dat in alle talen welluidend klinkt, en eene zaak te kennen geeft, die voor de edelste en schoonste op aarde gehouden wordt: het woord *wijsheid*. De Bijbel-spraak bedient er zich van, om er de godsdienstige deugd, ik meen die deugd, welke een geheiligd beginsel en een zuiver doel heeft, door uit te drukken, en de wetenschap, welke haar door gepaste middelen, in het dagelijksche leven voor God en menschen, in beoefening brengt, mede te bestempelen. In de vereeniging van voorzichtigheid en oprechtheid, welke Jezus ons aanprijst, vinden wij verstand en hart, beginsel en vermoegen, middel en doel, gelukkig gehuwd; en schro-

men daarom niet te zeggen, dat in deze vereeniging de echte levenswijsheid gelegen is. Welk eene schoone overeenstemming van uitmuntende gaven, welk eene beminnelijkheid van geaardheid blinkt ons niet tegen in hem, die te gelijk voorzichtig en oprecht is! O! wanneer de wijsheid enkel in het hoofd berustte, en bestond in de koele berekening van middelen en omstandigheden, die men met voordeel kan gebruiken; dan zoude zij niet alleen weinig aantrekkelijks voor den evenmensch hebben, maar hij, die ons slechts onder dezen titel werd aangeboden, zoude, zoo wij niets meer van hem wisten, nimmer onze vriend kunnen worden: onwillekeurig zouden wij ons hart voor hem sluiten. Maar geef aan de schrandereheid het goede hart tot gezelschap, laat ons overtuigd zijn, dat de wijsheid niets anders dan goed bedoelt, en alle schadelijke inzichten wraakt; wij zullen alsdan, gereed en blij, ons werpen aan den boezem desgenen, die zóó met verstand en liefde begaafd is. De eene gaaf helpt de andere in het verspreiden van zegen en vrede, want de oprechtheid heiligt de voorzichtigheid, en de voorzichtigheid sterkt de oprechtheid. Oefent zich de schrandereheid in het uitdenken en kiezen der middelen, die het meeste nut teweegbrengen; de oprechtheid kent geen ander nut, dan hetgeen met Gods heiligen wil overeenstemt, en zij wettigt geene middelen, dan die eerlijk zijn en liefde ademen. Houdt zich de oprechtheid bezig met het bedenken van hetgeen goed is, en hecht zij zich getrouw aan de deugd; de voorzichtigheid wijst den naasten weg, om tot het edel doel tegeraken. De eerste ontleent hare kracht uit de zuiverheid van de goddelijke voorschriften, de laatste uit de onbedrieglijke ondervinding des levens: de eerste heeft de onveranderlijke waarheid ten grondslag en richtsnoer, de laatste past haar met overleg toe op de telkens veranderende omstandigheden. In een en denzelfden mensch samen gehuisvest, maken zij de ziel tot de bewaarplaats van kostelijke schatten, en het leven tot eenen akker, vol van schoone vruchten.

(Uit: *Leerr. over Matth. X: 16b.*)

'S MENSCHEN GROOTHEID.

De mensch werd bestemd om het beeld te zijn van zijn Maker, en is, gelijk Deze, een redelijk denkend wezen, vatbaar voor zedelijke volmaaktheid en gelukzaligheid. Zijne eindige natuur vereischt wel eene trapwijze ontwikkeling; maar zijn aanleg doelt op eene steeds toenemende vor-

dering in kennis, wijsheid, kracht en deugd, welke die der Godheid hoe langer zoo meer moeten naderen. Zijn lichaam moge u, bij al deszelfs schoonheid, een stofklomp vertoonen: maar eene goddelijke vonk heeft den mensch gemaakt tot eene levende ziel, en zijn wezen met iets van hooger natuur vermaagschaft. God blies hem, met het leven, dien geest in, die bewustheid draagt van zich zelven, die de oorzaak der dingen naspoort, die het vergelijkend oordeel strijkt over het goede en kwade, het ware en valsche, en waardoor de mensch zich zelven eene wet is. Of, wat zegt ons dat redelijk vermogen van opmerking en verstandige beschouwing? — die vatbaarheid voor verhevene wijsheid? — die roeping tot plichtmatigheid en deugd? — wat zegt ons het geweten? — Wat zeggen ons die krachten tot weldadige werkzaamheid, welke diep in ons verscholen liggen? — *Wat* anders, dan dat de mensch oorspronkelijk geschikt is om het beeld van God te zijn? Treurige verwoesting der zonde, die u hebt uitgebreid over ons gansche wezen! gij moogt onzen aanleg met schaduwen van donkerheid bedekt hebben; maar gij hebt toch de bewijzen van onze edele bestemming niet geheel kunnen uitroeien! Ook nog als een redelijk en zedelijk wezen is de mensch een voortreffelijk schepsel. Ziet, M. H.! hij meet de ruimte des hemels, hij weegt de zwaarte der werelddollen, hij berekent de bewegingen en afstanden der planeten; en zoo gij hem buiten de aarde het steunpunt voor een werktuig kondet aanwijzen, hij zoude haar opheffen door deszelfs kracht. Het is weinig, dat hij de natuur bespiedt, en door kunstvermogen de scheppingskracht van zijn Maker nabootst: zijn geest dringt dóór, zelfs tot in een onzichtbaar gebied, ontvouwt de regelen van het denken, de krachten des gevoels, de beginselen der zedelijkheid en de gronden der plichten. Hij is geschikt tot daden van liefde, edelmoedigheid en rechtvaardigheid, die de jaarboeken der wereld, en de registers der Godheid versieren, en waaraan de engelen hunne luide toejuicing niet kunnen weigeren.

(Uit: *Leerr. over Ps. VIII.*)

'S MENSCHEN GERINGHEID.

Verbazend is het tooneel van wonderen, waarop wij geplaatst zijn! Hetgeen zich rondom ons en in onze nabijheid vertoont, van het grootste tot het kleinste wezen op aarde, vertegenwoordigt ons eene onmetelijke uitgestrektheid van

scheppend vermogen en eeuwige wijsheid. Waar zoude ik beginnen, waar eindigen, indien ik u den rijkdom van Gods heerlijkheid in al Zijne werken wilde doen beschouwen? Nooit wordt door denzelfden ons oog zoo getroffen, onze verbeelding zoo gespannen, ja onze gansche ziel zoo geroerd, dan wanneer wij ons verheffen boven den kring der aardische schepping: het is ons, zoo dikwijls wij de hemelen, die boven ons zijn, en de lichamen daarin voortgebracht, aanschouwen, alsof wij bedwelmd worden door de heerlijkheid van God. De plechtige stilte van den nacht, de aanblik van eenen glinsterenden sterrenhemel, treft zelfs den minst geoeffende; veelmeer nog hem, die iets geleerd heeft van de gesteldheid der hemelsche lichamen, *der maan en sterren, die God bereid heeft*; die de schoone orde nagaat, waarin dat alles geplaatst is; die de wetten van beweging kent, welke den loop dezer lichamen in de oneindige ruimte besturen; en ontdekt heeft, dat de blinkende stipjes, die, op een onmetelijken afstand van ons, aan het uitspansel zich vertoonen, en welke wij sterren noemen, zoovele zonnen zijn, waarom zich ontelbare wereldbollen, onzichtbaar voor het scherpst gewapend oog, bewegen, om van dezelve licht en warmte te ontleenen, gelijk onze aarde van de zon, die haar verlicht en koestert. Daar staat dan de mensch, in het midden van millioenen wereldstelsels, en verliest zich in de duizenden en tienduizenden van schepselen-soorten, die het onmetelijk heelal bevolken, en hetzelfde tot eene groote stad Gods maken! Deze aanschouwing der hemelen predikt

ons Gods grootheid met eene aldoordringende stem. Want wie onzer verstomt niet, wanneer hij let op de uitgebreidheid van de hemelsche gevaarten, waaronder velen, die onze aarde millioenen malen in grootheid overtreffen; op de verscheidenheid van hun rang en soort, tot verschillende gebuiken dienstbaar aan elkander; op derzelver onberekenbaar aantal; op de nauwkeurige orde, waarmede elk lichaam aan den hemel deszelfs bepaalden wandelkring volbrengt, en elke stand en gedaante-verwisseling zich schikt naar regels zonder verwarving; op de duurzaamheid eindelijk, van dat alles, waarmede het oogmerk van den eeuwigen Schepper bereikt wordt. Hoe onuitputtelijk moet niet de wijsheid zijn, waardoor dit alles is verordend; hoe groot de macht, welke het formeerde; hoe oneindig de algenoegzaamheid, welke het dagelijks onderhoudt! Dit bepeinzende, schijnt het genoegzaam, de bemoeiing van het opperste Wezen alleenlijk te vorderen, om te zorgen voor deze heerlijke werken: werken Zijner waardig, genoegzame voorwerpen van Zijn toezicht, overvloedige bewijzen Zijner majesteit. Wat wordt, bij deze beschouwing, de mensch in zijn eigen gevoel, en wat moet hij wezen in de schatting van den Alvermogende? Een stip in de mateloze schepping, welks kleinheid hem, als het ware, verdringt uit den rang der wezens; een stofje, de opmerking van den grooten Hemelheer bijkans onwaardig, nauwelijks geschikt om eenig aanzien te hebben in het oog van zijnen Schepper, althans het laatste voorwerp van zijne zorg.

(Uit: *Leerr. over Ps. VIII.*)

MAURITS CORNELIS VAN HALL

werd 4 Febr. 1768 geboren te Vianen, waar zijn vader Schout en Notaris was. Voorbereid door den Leerdamschen pred. J. Claassen, bezocht hij de hoogeschoolen te Utrecht en te Leiden; hier werd hij in 1787 tot doet in de rechten bevorderd. Advocaat te Amsterdam, in 1795 Procureur der Gemeente, nam hij, anti-stadhouderlijkgezind, deel aan de Staatsbewegingen. In 1798 lid der 1ste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam, in 1799 lid der 2^e Kamer, toonde hij grooten ijver in het behartigen van 's lands zaken, vooral tijdens de landing der Engelschen en Russen. Spoedig keerde hij tot de balie terug; betreurde diep den val des vaderlands; werd in 1831 Voorzitter der Amsterdamsche rechtbank, was Staatsraad in buiteng. dienst, van 1842—48 lid der Eerste Kamer. † 19 Jan. 1858.

Voornaamste geschriften: Proza: *Plinius Secundus*, Nieuwe uitg., Amsterd., 1820; *M. Valerius Corvinus, geschetst in eenige tafereelen uit de Romeinsche geschiedenis gedurende zijn leven*, 2 dln., Amsterd., 1821; *Regtsgeleerde verhandelingen en losse geschriften*, Amsterd., 1838; *Het leven en karakter van den Admiraal Jhr. J. H. van Kinsbergen*, Amsterd., 1841, 2^e verm. dr., 1843; *Hendrik, Graaf van Brederode, medegrondlegger der Nederlandsche vrijheid, verdedigd*, Amsterd., 1844; *Hendrik, Graaf van Brederode, medegrondlegger der Nederlandsche vrijheid. Wederwoord aan Mr. G. Groen van Prinsterer*, Amsterd., 1845; *Ratger Jan Schimmelpenninck, voornamelijk als Bataafsch afgezant op het vredescongres te Amiens in 1802.*

Eene bijdrage tot zijn leven en karakter, Amsterd., 1847; *Gemeenge schriften betrekk. tot de geschiedenis, de letterk. en de geschied. der vaderl. regtsgeleerdheid*, Amsterd., 1848; *J. van der Linden en J. D. Meijer, als regtsgeleerden herinnerd*, Amsterd., 1853; *Johannes Kniker. Bijdrage tot zijn leven, karakter en schriften*, Amsterd., 1850; *Meer-en-Berg en het ald. op 9 Maart 1851 gevierde feest, herdacht*, Amsterd., 1851; (en Mr. W. Y. van Hamelsveld) *Harmen Alfkens, of bijdrage tot de geschiedenis van het lijfstraffelijk regt*, Amsterd., 1798; *Gedenkschriften van en door Frank Floriszoon van Arkel* (naamloos), 2^e uitg., Amsterd., 1852; enz. Poëzie: *Gedichten*, Amsterd., 1818, 2^e dl., ald., 1829, 3^e verzaam., ald., 1839; 2^e dr., Haarl., 1860; *Feestzang bij de twee honderd vijftigste verjaring van de stichting der Leidsche hoogeschool, in Februarij 1825*, Amsterd., 1825; *Aan de Nederlandsche helden op de Citadel van Antwerpen en in derzeiver omtrek gesneuveld in Wintermaand 1832*, Amsterd., 1833; *Jubel-Cantate ter gelegenheid van het 2^e eeuwfeest der Utrechtsche hoogeschool*, Utr., 1836; *Aan den Hoogl. Abr. des Amorje van der Hooven*, 28 Nov. 1852 (niet i. d. hand.); *De zelfstandigheid der ziel. Aan Prof. J. L. C. Schröder van der Kolk*, 2e dr., Amsterd., 1852; enz.

ROMEINSCHE OPVOEDING,

IN DE LAATSTE HELFT DER 6de EEUW VAN ROME'S
JAARTELLING.

Van de vroegere opvoeding van Laelius vinden wij niets vermeld, dan alleen, dat men in zijne jeugd meer door een goed gedrag en voorbeeld, dan door lettertoer, naar het wél leven trachtte. Zoodra jongelingen den mannelijken tabbaard hadden aangetogen, werden zij door hunne ouders en bloedverwanten het forum rondgeleid; vervolgens spijsden zij met dezelve en hoorden, gedurende den maaltijd, geen andere gesprekken dan over de inrichting van een goed en braaf levensgedrag, en hoe door deugdzaam en den vaderlande nuttige bedrijven alleen ware roem te behalen was: door zulke gesprekken werd het jeugdige gemoed ontvonkt en tot deugd en braafheid opgeleid. Wanneer wij hiernaar en naar de opvoeding van anderen, de zijne mogen afmeten, dan zal dezelve niet anders dan voortreffelijk geweest zijn, zooals dan ook de vorming van zijn karakter, gelijk nader blijken zal, daaraan geheel beantwoord heeft.

Zooals Paulus Aemilius en Cato Censor, ten opzichte hunner kinderen, en de vader van Atticus en die van Agricola in lateren tijd ten opzichte hunner zonen, zal de vader van Laelius zich met diensopvoeding voornamelijk hebben beziggehouden en hem in dat alles zelf hebben onderwezen, waarin hij onderwezen was, of hem hebben doen onderwijzen in datgene, waarin zijne eigene kundigheden te kort schoten; en, indien hij dan dit uitmuntend voorbeeld van vaderlijke zorg geheel gevolgd heeft, zal hij zijnen zoon in de taalkennis en welsprekendheid hebben doen onderwijzen, en bij zijne lessen en oefeningen altijd tegenwoordig zijn geweest.

Ook zijne moeder kan en zal, zooals zijn vader, voorzeker op de vorming van zijn hart en gedrag in zijne eerste levensjaren eenen gewichtigen invloed hebben gehad, daar de huiselijke opvoeding door Cicero als aan het geslacht der Laelius-

sen en Muciusen eigen wordt voorgesteld. In zijne jeugd toch bestond er tusschen den Romeinschen man en vrouw nog die liefde en vrouwelijke omgang, die voor kinderen zoo belangrijk is. De vrouw, van haren man zelden afgezonderd, bevond zich gewoonlijk in het vertrek van haren echtgenoot, hetzij die rechtsgeleerde, staatsman of veldheer was; in dat zelfde vertrek was de moeder de bestendige leermeesteres harer kinderen, en zooals Cornelia, de moeder der Gracchen en jongste dochter van den *eersten Afrikaner*, niet alleen de raadgeefster van haren echtgenoot, maar vooral ook de vormster, zoowel als de voedster, harer kinderen. Het kind, uit eene kuische moeder geboren, werd voorzeker nog in den tijd van Laelius niet opgevoed in het vertrek eener gekochte voedster, maar op den schoot en aan de borst zijner moeder, wier hoogste eer het was, al hare zorg aan huis en kinderen te besteden. Kort daarop werd eene andere nabestaande uitgekozen, aan wier erkende en voorbeeldige zeden het kroost van elk geslacht werd aanbevolen, en in wier tegenwoordigheid niets gezegd mocht worden, dat schandelijk was te zeggen, of iets gedaan, wat schandelijk was te doen. Toen werden nog de jeugdige oefeningen en het onderwijs, ja zelfs de uitspanningen en kinderlijke spelen, door zekere heilige eerbaarheid getemperd. Vandaar zoo vele voortreffelijke mannen, die in deze uitmuntende school van het vaderlijk huis, door aanleg en verkiezing, hetzij tot de krijgskunst, de rechtsgeleerdheid of welsprekendheid bestemd, edel en streng, en vrij van alle ondeugd opgevoed en onderwezen, zich op niet dan op eerlijke en den Staat nuttige kunsten en wetenschappen hadden toegelegd. Toen nog werd het pasgeboren kind niet in handen eener Grieksche dienstmaagd, aan wie dikwijls de gemeenste der slaven ten dienste was toegevoegd, overgegeven. Door de verdichtselen en dwalingen van deze werden de buigzame en ongevormde zielen der kinderen toen nog niet bedorven, en de trek tot zedeloosheid en allerlei ondeugd vooral niet, zooals in latere dagen,

door de Romeinsche jeugd als met de moedermelk ingezogen.

Het was en bleef mij altijd onverstaanbaar, hoe de anders zoo scherpzinnige Montesquieu de opvoeding der oude Romeinen onder de oorzaken van Rome's grootheid heeft kunnen voorbijzien; maar hoe zulks ook zijn moge, zonder dat Laelius door eene opvoeding en onderwijs, waardig zijner eeuw, was voorbereid, zou hij als jongeling niet steeds de opmerking en goedwilligheid van Rome's grootste mannen, van L. Paulus, M. Cato, C. Sulpicius Gallus, P. Nasica en Tib. Gracchus, Scipio's schoonvader, tot zich getrokken hebben, noch ook de vriend der jeugd, de tafelgenoot en metgezel van Scipio den *toeeden Afrikaner* hebben kunnen zijn of worden. Deze toch was door zijnen vader met de meeste zorgen en *liberaal* van zijne kindsheid af opgevoed; en Cicero zelf laat het hem erkennen, dat hij meer aan het vaderlijk voorbeeld, dan aan de letteren is verplicht geweest.

En welk eene opvoeding aan den jongen Scipio ten deele was gevallen? Deze vraag zou reeds beantwoord zijn, daar wij weten, dat Paulus Aemilius zijn vader was, indien wij daarenboven niet door Cicero wisten, dat reeds vroeg de *Cyropaedie* van Xenophon, hetwelk nu nog het handboek van vorsten en bewindlieden behoorde te zijn, deszelfs geliefd handboek was geweest, waaruit hij dien schat van levens- en regeeringswijsheid had opgezameld, die hem sedert in het openbaar leven zoo belangrijk, als in het bijzonder leven doorgaans zoo beminlijk heeft gemaakt; en wanneer wij hier nu bijvoegen, dat Scipio, zeventien jaren oud, zijnen vader in den Macedonischen krijg gevolgd zijnde, aldaar den voortreffelijken Polybius, die zijnen leergierigen aard, door het leenen van de schriften van belangrijke schrijvers, te gemoet kwam, niet alleen heeft leeren kennen, maar ook voor denzelve de vrijheid verkregen heeft, om in Rome te verblijven, en dat dit ten gevolge had, dat deze bekwame man, tot den gemeenzamen omgang met het geslacht der Scipio's toegelaten, hem daarentegen al wat de ondervinding, de geschiedenis der vroegere tijden en zijn eigen wijsgeerig nadenken hem zelve geleerd had, erkentelijk heeft medegedeeld, dan kunnen wij aan het edele en doelmatige van de vroegere en latere opvoeding van dezen jongen vriend van den weinig ouderen Laelius niet twijfelen, maar daaruit lichtelijk tot die, welke den laatste zelve te beurt viel, besluiten; en dit te gereeder, daar Cicero hem na den dood van Scipio sprekende invoert, om aan zijne vrienden te betuigen, dat hij

zich gelukkig achtte geleefd te hebben, omdat hij met Scipio had geleefd; dat hij zoowel op het oorlogsveld, als in Rome, met hem gemeenzaam had omgegaan; dat hij met dezen hetzelfde huis bewoonde; dat zijn wil, letteroefeningen, uitspanningen en gevoelens met die van Scipio altijd één en overeenkomstig waren geweest, en dat deze hem wederkeerig, om de braafheid zijner zeden, het gunstigste gevoelen altijd had toegedragen, alles zoodanig, dat hij nooit voor zooveel hij zich kon herinneren, Scipio in iets eenigen aanstoot had gegeven, tevens verklarende, dat hij van denzelve nimmer iets had gehoord, hetwelk hem kon hinderen.

(Uit: *C. Laelius de Wijze.*)

GEZELLIG VERKEER TE ROME.

SCIPIO, DE TWEDE AFRIKANER, EN LAELIUS.

Slechts weinige bijzonderheden van de gezellige verkeerige dezer vermaarde mannen zijn ons in de schriften der Ouden bewaard gebleven; maar wanneer wij daarnaar hunnen dagelijkschen omgang, zooals wij vermeenen recht te hebben, mogen beoordeelen, dan moeten wij verbaasd staan over de eenvoudigheid, ja somtijds over het zoo beminlijk kinderlijke van mannen, voor den eerste van wie een halve wereld en Rome's geduchte vijanden sidderden, en op wie beiden grooten en minderen, met dankbaarheid en eerbied het oog gevestigd hadden.

In hunnen leeftijd was de verstandelijke beschaving en de beschaafde gezelligheid der Romeinen tot eene aanmerkelijke hoogte gestegen; de schoone letteren en kunsten hadden hunne zeden verzacht, en de oude woestheid gelenigd, zonder dat de reeks van overwinningen, de behaalde buit en de geroofde of verkregene schatten van Perseus en Attalus die zeden nog geheel hadden bedorven. Nog was de nagedachtenis van den *eersten Afrikaner*, wiens armoedige landhoeve te Liternum, in vervolg van tijd, door Seneca in heilige bedevaart dikwijls bezocht werd, bij hen in dankbare herinnering; men zag op Aemilia, de dochter van den Grooten Paulus en zuster van Scipio, met geene verachting neder, omdat zij, in het talrijk en armoedig, doch eerwaardig geslacht der Aelissen, wier vrouwen met goud noch zilver konden pronken, gehuwd, zich op een klein landgoed en in een gering huis te Veji met haren man aan den gemeenen haard, waar al zijne bloedverwanten met derzelve vrouwen en kinderen zich be-

vonden, wist te vergenoegen, en zich de armoede haars mans niet schaamde, omdat zijne deugd daarvan de oorzaak was.

Volgens het krachtig zeggen van Vellejus Paternulus had Scipio Aemilianus wel den weg voor de weelde geopend, zooals de *eerste Afrikaner* dien voor het staatsvermogen van Rome gebaad had; maar Rome kwam eerst in den leeftijd van Laelius, en wel, toen deze met Scipio reeds in de kracht zijner jaren was, in het bezit van den buit van Numantia en Carthago en van de schatten van Perseus, Attalus en Antiochus; en Laelius zelf kon nog getuigenis geven van eene omstandigheid, die de sobere eenvoudigheid der aanzienlijken en grooten kenmerkte, die althans in zijne jeugd nog aan elkander, wanneer zij de gezanten van Carthago zouden onthalen, hun tafelzilver leenden. Het zeggen van Ennius: »Op zeden en mannen van den ouden stempel rust de Romeinsche Staat», was nog in grootere mate toepasselijk, zoowel als de lofspraak aan het Romeinsche volk, omtrent dit tijdvak door een van deszelfs latere geschiedschrijvers gegeven, *dat hetzelfde voortreffelijk, heilig en groot was*, in dien tijd met de waarheid nog grootendeels overeenkomstig schijnt te zijn geweest.

Zoo groot en gelukkig daarenboven was in den mannelijken leeftijd van Laelius het Romeinsche gemeenebest in de oogen van Scipio, dat hij, van de goden niets meer begeerende, als Censor het volksgebed veranderen deed, niet willende, dat men voortaan van hen de uitbreiding van Rome's macht en welvaart, maar alleen de instandhouding van dien voorspoed zou afsmeeken.

Uit de eigene woorden, die Cicero in zijn boek over de Vriendschap Laelius in den mond heeft gelegd, kunnen wij opmaken, dat eerst in den ouderdom van Laelius de verbastering van der Romeinen zeden en de afwijking van hunner vaders deugd met kracht is toegenomen; waaruit ik meen te moeten besluiten, dat de eeuw van Laelius in de geschiedenis van Rome moet worden aangemerkt als het noodlottig tijdstip van deszelfs overgang uit den staat van vroegere eenvoudigheid en ouderwetsche vroomheid tot dien van verfijning en schandelijke ondeugd: hetwelk Laelius, die zijn vaderland op het hartelijkst beminde, scheen vooruit te zien, toen hij (zoo althans laat Cicero hem verder spreken) betuigde, dat het lot van het gemeenebest na zijnen dood hem niet minder ter harte ging dan deszelfs toenmalige toestand. Men kan zich derhalve aan den eenen kant geenszins verwonderen, dat men in Scipio den held en den staatsman, en in Laelius

den staatsman en den rechtschapen wijze, en dat men aan den anderen kant gelijk tijdig in beiden die beminnelijke zachtheid in omgang en gesprekken, die den band hunner vriendschap zoo zeer moest bevestigen, maar vooral ook die eenvoudigheid in gewoonten en vermaken aantrof, die nog van de zeden hunner vaders, en de opvoeding, aan hen gegeven, getuigde.

Wanneer zij dan te zamen, als andere plichten hen niet noodzaken in Rome te vertoeven, zich naar hunne landgoederen begeven, om aldaar onder een helderen hemel en in de vrije natuur aan de aandoeningen van hun hart bot te vieren en zich te ontspannen en te verlustigen, dan volgen wij ook deze groote mannen gaarne, wanneer zij, als in den alouden tijd, hun vast en gezond lichaam op de feestdagen met eenen mannelijken dans oefenen en versterken; ja wij volgen hen zelfs in hunne schijnbaar kinderlijke spelen, en hooren met welgevallen Crassus bij Cicero uit den mond van Scaevola, den schoonzoon van Laelius, verhalen, hoe deze met Scipio, zoodra zij maar de stad, als eenen anderen kerker, hebben kunnen ontvluchten, zich bijna altijd te zamen naar buiten begeven, en zich aldaar, als waren zij weder kinderen geworden, aan al de spelen van den kinderlijken leeftijd weder overgeven en verlustigen, en dat zij somwijlen (hetgeen Crassus alleen waagde te zeggen, omdat Scaevola dit gewoon was er bij te verhalen) ook op het strand bij Cajeta en Laurentum schelpen en hoorndeksels opzoeken en hunne vermoede geesten door allerlei vermaken en kinderlijke spelen alsdan ontspannen. »Hoezeer velen ook, die niet weten (zeggen wij hier in navolging van een beroemd schrijver), dat grootheid van ziel met de grootste eenvoudigheid zich vereenigen kan, deze spelen van mannen, die de schrik der volken en de zuilen van den Romeinschen Staat waren, als geheel kinderlijk zullen beschouwen, zoo twijfel ik echter niet, of alle kenners van de menscheelijke natuur zullen Scipio en Laelius hierom te meer beminnen.» Wij voegen hier bij, dat Scaevola op gelijke wijze zal gedacht en daarom deze bijzonderheid, als voor Scipio en Laelius hoogst vereerend, in zijn verhaal zal ingevlochten hebben; terwijl de huivering van Crassus om dezelve te vermelden, zonder zich op het gedrag van Scaevola gelijktijdig te beroepen, bewijst, dat hij ook daaraan wel eenige waarde hechtte, maar dat de geest zijner tijdgenooten niet langer die van Scipio, Laelius en Scaevola was.

Dit landelijk verblijf echter zal door Scipio en Laelius, behalve in zulke uitspanningen, ook in

vermaken, die den geest verheffen en het hart veredelen, voorzeker zijn doorgebracht. Of zouden wij hieraan twijfelen, daar wij Laelius bij Cicero aan zijne beide schoonzonen hooren verhalen, dat overal wanneer hij zich met Scipio buiten het gewoel der menigte en in rust bevond, zij zich te zamen oefenden en niet ophielden elkander te leeren; terwijl Scipio en Laelius beiden, in een weleer verloren gedeelte van Cicero's werk *de Republica*, worden afgeschilderd als zich, gedurende de Romeinsche feestdagen, met hunne vertrouwde bloedverwanten en vrienden in de tuinen van Scipio bevindende, terwijl zij zich aldaar of wandelende vermaakten, of in het gras, door eene warme voorjaarszon gekoesterd, nedergezeten, zich aan de belangrijkste onderzoekingen van wijsgeerige en staatkundige onderwerpen overgaven, en welke, vooral ook die van Laelius en Scipio, door Cicero, op zijne wijze, in het vierde boek van dit werk, doch hetwelk meerendeels voor ons verloren bleef, zijn overgenomen. Den goeden smaak, de bron en grondslag van wèl te kunnen leven in aangename gezelligheid, zoowel als van wèl te kunnen schrijven, hadden zij beiden uit de school van Socrates en deszelfs leerlingen geput, en daarin gevonden den echten proefsteen van het schoone en wanstaltige, en van het ware en valsche tevens; aan welken proefsteen al hunne handelingen, gesprekken en gevoelens voorzeker altijd zullen zijn getoetst geworden. Scipio inzonderheid zal hierin Scipio den *eersten Afrikaner*, zijnen grootvader bij aanneming, en Laelius dezen en hem zelve gevolgd zijn. De *eerste Afrikaner* toch was, volgens Cicero, nooit minder werkeloos, dan wanneer hij niets deed, nooit minder alleen, dan wanneer hij in de eenzaamheid vertoefde; rust en eenzaamheid scherpten zijne krachten, en, zoo Cicero eenmaal klaagde, dat van zulk eene rust en eenzaamheid geene schriftelijke gedenkteekenen waren overgebleven, wij hebben daartoe dezelfde reden omtrent die van Laelius en Scipio, die wij in hunnen landelijken, gemeenzaamen omgang slechts voornamelijk in onze verbeelding konden volgen, maar van wier bezigheden en gezellig verkeer aldaar niet anders dan het verhaal van de spelen hunner kindsheid, in rijperen leeftijd nog met genoeg door hen herhaald, in Cicero's misschien romantische tafereelen, omtrent hunne beschaafde en wijze verkeer, is overgebleven.

(Uit: *C. Laelius de Wijze*.)

BELLAMY ALS HUMORIST.

Hetzij zijn vernuft dartelt, spot of wel ernstig bestraft, hetgeen hij zong, schreef of sprak, bekoorde doorgaans de wijsheid en de deugd. In zedelijke waarde staat dan ook hetgeen van hem tot ons kwam, in dit opzicht, ver boven dat van den humorist bij uitnemendheid — van Sterne.

Het is onbetwistbaar, dat Bellamy, zoowel met de schriften van den schrijver van *Tristram Shandy*, als van den *Wansbecker Bode*, en vooral met die van den laatste bekend was.

Maar hetgene hij gevoelde en dacht was altijd ernstig in beginsel en bedoeling, en dikwerf ook in onderwerp, en alzoo meer in den geest van Claudius, dan in dien van Sterne. Zijne schriften, zoomin als zijne gesprekken, droegen echter ergens blijken, dat hij daarin tot voorganger een van beiden, zelfs niet den goeden Claudius had. Zooals deze, bewaarde hij, te midden van spot en jokkernij, de vlam van het edele, goede en heilige zuiver. Hij had daarom niet verdiend, als humoristisch dichter en schrijver, door Feith, A. Vereul, door Brender à Brandis, noch ook door Van Alphen zelfs, te worden voorbijgegaan.

Het is waar, dat Bellamy, bij de uitgave van Van Alphen's *Theorie der Schoone Kunsten*, in 1778, nog nauwelijks bekend was; maar later ontbrak aan den geleerden Van Alphen, in zijne volgende aesthetische schriften, daartoe de gelegenheid niet. Meer verwondering echter moet het baren, dat Brender à Brandis, die opzettelijk eene *Verhandeling over de Luim* in 1801, en dus lang na den dood van Bellamy, in het licht gaf, dezen aangaande, van hem heeft kunnen zwijgen. Vooral echter zij dit gezegd omtrent A. Vereul, die, in een alleraandoenlijkst gedicht, in 1789 zijner gedacht en vervolgens als zijn lofredenaar optrad, hem als humorist niet schijnt te hebben gekend, en van hem, ten minste als zoodanig, niet heeft gewag gemaakt.

Dat hij dit echter als mensch, dichter en schrijver was, is uit mijne voorafgaande opmerkingen, zoo ik vertrouwd, reeds genoegzaam gebleken. Van dien humor nochtans, die, uit den geest en vooral uit het hart opgeweld, in tranen, somtijds alleen, of daarbij met lachjes vereenigd, zich opdoet, gaf ik nog geene voorbeelden. Er worden echter in zijne dichtstukjes daarvan genoegzame gevonden, om hem als zoodanig te leeren kennen. Bij twee derzelve bepaal ik mij. Het eerste levert de uitboezeming van Dorinde bij het graf van haren vroeg gestorven Damon op; het treurend meisje laat hij daarin weemoedig klagen:

„o Lieve Damon! als de maan
Zoo door mijn venster schijnt,
Dan is 't mij even, of gij zelf
Voor mijn gezicht verschijnt!”

Straks daarop doet hij er haar in den toon der diepste smart bijvoegen:

„Wat zat mijn Damon menigmaal
Hier 's avonds aan mijn zij!
Zoo zeg ik dan, en trek uw stoel
Al schreiend aan mijn zij.

„Maar ach! uw stoel blijft ledig staan,
Gij komt niet, liefste man!
Ach, Damon! 't geen mijn hart dan lijdt,
Is meer dan 't lijden kan.
Mijn moeder roept: „Wat zit ge daar,
In 't duister, zoo alleen?”
Ach, lieve moeder! waar ik ben —
Ik ben altijd alleen.”

Het is waar, dat in Dorinde's woorden niet voorkomt, dat met den traan, dien zij in onze oogen doen opwellen, zich ook een stille glimlach zou kunnen vereenigen, maar toch is er in de gedachten en de uitdrukkingen, met welke Dorinde die omkleedt, en in de zoo eenvoudige en zachte uitboezeming van hare diepe smart, iets zoo natuurlijks, oorspronkelijks, geheel afwijkende van den gewonen alledaagschen klaagtoon, dat men daaraan de benaming van ernstig-luimig te zijn niet ontzeggen kan. Dat:

„Zoo zeg ik dan, en trek uw stoel
Al schreiend aan mijn zij,”

en vooral dat:

„Ach, lieve moeder! waar ik ben —
Ik ben altijd alleen,”

kon alleen door een ernstig maar luimig gestemden geest alzoo gedacht en uitgedrukt worden. Al brengt het dan ook niets mede, dat aanleiding tot den minsten glimlach kan geven, het verdient daarom echter, zoo ik vermeen, den naam van luimig te zijn.

Het tweede door mij bedoelde voorbeeld nochtans draagt van den echten humor meer beslissende kenmerken. De oprichters van zijne *Gedenksuil* hebben het ons uit een brief van Bellamy, aan een zijner vrienden geschreven, gelukkig medegedeeld. Zoo schrijft hij:

»Holla! men klopt aan mijne kamerdeur; straks spreek ik u nader. — —

»Een vriend had eenig oud goed, om aan de Joden te verkoopen; ik had ook nog wat. Hij zou er zijn knecht om zenden, en — deze was het, die aanklopte.

»Mijnheer! ik kwam om het goed te halen.” —
»Goed, ik zal het bijeenzoeken. — Daar, drink terwijl eens.” Drie paar schoenen — een rok — twee of drie broeken — een hoed. —

»Ik heb weinig oude kleeren te verkoopen, mijnheer! — een sober daggeld! eene vrouw met drie kinderen! er schiet weinig over!”

»Wilt gij dien hoed hebben, Hendrik?” — »O mijnheer! duizendmaal dank! dat is nog een zondagsche hoed voor mij!” — Mijne oogen werden een weinig duister. — »Ja, mijnheer! onze Lieve Heer zorgt toch voor de menschen. Ik heb anders niet, dan den hoed, dien ik thans draag.” Het was een klein smerig hoedje.

»Zouden u die schoenen passen, Hendrik?” — »Wel ja, mijnheer! Uw voet is breeder dan de mijne — — — en dat scheurtje kan ik laten verhelpen.” — »Wilt gij dan die schoenen ook hebben, Hendrik?” — »Mijnheer!” — — —

»Wilt gij den geheelen boel maar hebben, Hendrik?” — »Hemel, mijnheer! — — — ik heb nog een rijksdaalder — — — ik wil het u betalen.” — — —

»Neen, Hendrik!” — »Duizendmaal dank, mijnheer!”

»Ik moet nog een brief schrijven, Hendrik!” — »Dag, mijnheer!” — »Dag, Hendrik!” Ik was blij, dat Hendrik vertrok.”

Voor hem, die denkt en gevoelt, behoeft het zedelijk aesthetisch schoon van dit in zulke korte naieve bewoordingen vervat verhaal voorzeker niet te worden aangewezen. Bellamy zien wij hier op zijn eigen, van den gewonen, platgetreden, materieleen weg afwijkende. Hij vertoont zich in hetzelfde met al de goedhartigheid, hem aangeboren, en drukt zich daarbij uit op eene wijze, die ons wel den humoristischen schrijffrant van Sterne en Claudius herinnert, maar geen schijn met zich brengt van eenige, veel minder slaafsche navolging, van welke hij altijd een diepen afkeer had, en tot welke zijn oorspronkelijk genie nimmer de toevlucht nam, of behoefde te nemen. Als een arm student handelde hij misschien niet voorzichtig: hetgene hij, door medelijden gedrongen, aan den behoeftigen Hendrik weggaf, had wel weinige, maar toch eenige waarde; maar zijne meewarigheid deed hem zich zelven vergeten. Die meewarigheid, door het zien van Hendrik eerst gaande

gemaakt, klimt bij hem allengs. Dat: »een sober daggeld!» dat: »eene vrouw met drie kinderen!» dat: »er schiet weinig over!» spreekt sterker, dan het besef van zijn eigen onvermogen. Hendrik staat voor hem nog armer, dan hij zelf was. Eerst schenkt hij hem een hoed, en op het »duizendmaal dank!» van Hendrik, en op diens uitroep: »dat is nog een zondagsche hoed voor mij!» worden zijne oogen een weinig duister.

Hendrik, terwijl hij Gods zorg voor de menschen erkent, vergelijkt den hem geschonkenen met den hoed — een klein smerig hoedje, — dien hij droeg. Nu wil Bellamy zijn geschenk met een paar schoenen vermeerderen, en vraagt minzaam aan Hendrik, of die hem passen zouden? De laatste, reeds dubbel tevreden, beaamt dit — zijn voet, merkt hij op, is wel breder dan die van den goeden Bellamy, maar (terwijl hem een scheurtje in een der schoenen in het oog valt), voegt hij er bij, dat hij dit kan laten verhelpen. Daarop vraagt Bellamy, of hij dan die schoenen wil hebben, en op den daar eensklaps op volgenden uitroep van den verbaasden Hendrik: »mijnheer!» vraagt hij hem, of hij den heelen boel maar hebben wil? Dit was in het oog van den behoeftige te veel; want hij bezat nog een rijksdaalder — — — hij wilde het geschonkene betalen. Bellamy slaat dit kort af — en toen op het: »dui-

zendmaal dank!» van Hendrik nog dieper getroffen, haast hij zich, door het zeggen: »van nog een brief te moeten schrijven,» om den vergenoegden schamele weg te krijgen. Een enkel: »Dag, mijnheer!» — »dag, Hendrik!» volgt hierop. — Hendrik vertrekt, en Bellamy besluit het verhaal met de betuiging, dat hij blijde was toen Hendrik vertrok.

Welk eene natuurlijke, eenvoudige, naieve luim straalt niet alom in deze voordracht door! Bij de lezing daarvan zullen voorzeker alle edele menschen hier en daar glimlachen, maar ook weemoedige tranen storten.

De ware luim, zooals ik mij die voorstel, straalt zoowel in den inhoud, als in den vorm van dit verhaal, naar mijn gevoel althans, alom door en onderscheidt zich van die, welke, zooals onder anderen bij Swift en Van Woensel, van verachting jegens de wereld en de menschen, en vooral jegens de laatsten uitgaat. Zoo is dan ook in het verhaal van Bellamy die verheven humor aanwezig, die, bij het gevoel van eigene zwakheid, zich zelve verloochenende, onschuldig, kinderlijk, het goede en heilige niet uit het oog verliest, het verstand bevredigt en het hart verwarmt.

(Uit: *Tets over de luim in karakter en geschriften.*)

ANTONI CHRISTIAAN WINAND STARING

werd 24 Jan. 1767 te Gendringen geboren. Zijn vader was equipagemeester in de Kaapstad, en toen zijne moeder haren echtgenoot derwaarts volgde, werd de 6jarige knaap toevertrouwd aan zijn oom, den Goudaschen pred. J. G. Staring. Te Gouda bezocht hij, na de Fransche, de Latijnsche school, vertrok in 1783 naar de academie te Harderwijk, waar hij in 1787 tot doct. in de rechten bevorderd werd. Reeds sedert 1783 had hij zich als aankomend dichter bekend gemaakt. Hij bracht nu twee jaren aan de hoogeschool te Göttingen door om zich op de natuurwetenschappen en vooral de landhuishoudkunde toe te leggen; hij oefende zich daarbij in wis-, toon-, teekenkunst en vreemde talen en ontwikkelde zich daarbij door reistochtjes in Duitschland. Zijne ouders keerden in 1782 van de Kaapstad terug en vestigden zich op 't riddergoed den Wildenborch, bij Lochem. Zijn vader stierf in 1783, en zijne moeder stond hem den Wildenborch af, waar hij in 1791 zich vestigde, gehuwd met Everdina Maria van Löben Sels, die, evenals hun zootje, hem reeds na 3 jaren ontviel. Staring was na de omwenteling Representant van Zutphen in de 2^e Nat. Verg.; lid van het depart. bestuur van Gelderland; maire van Laren; Commissaris speciaal voor het kanton Boreulo; lid der prov. Staten van Gelderland. In 1798 sloot hij een tweede huwelijk met Andrea Charlotte van der Muellen. Als dichter, geschied-, oudheid- en taalkundige veelzijdig werkzaam, arbeidde hij 50 jaren lang aan de verbetering van zijn landgoed en onderwees daarbij al zijne kinderen tot op hoo 14^e jaar. † 18 Aug. 1840. Lulofs en Beets stelden zijne verdiensten in het licht.

Voornaamste geschriften: Proza: *Berigt nopens een Zutphens handschrift van J. van Maerlant: De verkeerde Marljin enz.* (Nieuwe verh. van de M. der Ned. Letterk., 3^e d.), Dordr., 1835; *Kleine verhalen*, Arnh., 1837; *Schetsen (Tets over de spelling en Proeven over onze Fransche taalbastardij)*, Zutphen, 1816; bijdragen in den *Gelderschen Volksalmanak*, 1835; *Over eene steenen doopfont te Almen*, 1838; *Over zijn landgoed den Wildenborch*; in de Mnemosyne voor 1829; *Over enkele sporen van voorouderlijk Heidensch bijgeloof, in het Zutphensche overgebleven*, enz.

Poëzie: Bijdragen in de Mengelstoffen van het Haagsche Dichtgenootschap: *Kunststiefde spaart geen vijft*, (1783—87); *Mijne eerste proeven*, 1786; *Dichtoefening*, Zutphen, 1791; *Winterloof*, Amsterd., 1832; *Gedichten*, 2 st., Zutphen, 1821; *Nieuwe Gedichten*, 's-Hage, 1827; *Gedichten ter 2^e uitg. bijeengezameld en verbeterd*, 4 st., Arnh., 1837; 3^e uitg. met eene inleid. door Nic. Beets, 4 st., Haarl., 1862; *Volksuitgave*, 2^e dr., Zutphen, 1871, enz.

NIKOLAAS DE NOTARIS.

Otto de Tweede volgde, in 1229, zijnen vader Gerhard op, als Graaf van Gelre en van Zutphen. Gedurende zijne lange regeering streefde hij onvermoeid naar het groote doel, om de rust binnen de palen zijns gebieds te bevestigen, den voorspoed der ingezetenen te bevorderen, en de klem van het graaflijke bewind te versterken.

Een der middelen, daartoe strekkend, en het eerst door hem gebruikt, was het geven van stedelijke rechten aan plaatsen, wier bewoners vroeger, onder eigendunkelijke Meiers of Schouten staande, door willekeurige schatting en slaafsche diensten gedrukt werden.

Op deze wijs gingen de zoogenoemde hoorigen tot den stand van vrije lieden over. Het recht werd voortaan bij hen door Rechter en Schepenen bediend. De beslissing van verschillen door gerechtelijken tweekamp hield voor hen op. Zij genoten onderscheidene tolvrijheden. Hunne woonstede was met week- en jaarmarkten begunstigd. Zij hadden geene geldelijke verplichting dan tot de gewone jaarlijksche onderstandspenningen, en tot zoogezegde beden, in bijzondere gevallen door den Vorst voorbehouden. Geen diensten tegen hunnen wil konden van hen gevorderd worden. Eindelijk waren zij thans mede berechtigd, zoowel als de leen- en dienstmannen wapens te dragen; maar zij hadden dan ook, zooras een heersvaart geboden werd, als voetknechten met een licht harnas en een stormhoed uitgerust, onder hunne stadsvaan te verschijnen, en den Graaf op eigen kosten te dienen.

De Vorst erlangde hierdoor eene vermeerdering van macht, welke hem te stade kwam, om zich tegen in- en uitheemsche vijanden te handhaven. Ook deden koopmans- en handwerkersstand de nieuwe burgers weldra eenen rijkdom verkrijgen, waarvan de landsheer onmiddellijk voordeel had, als hij, in geldverlegenheid, zijne toevlucht tot de steden nam.

Otto hield zich tot het schenken van dusdanige stedelijke vrijheden gemachtigd; maar het keizerlijk en koninklijk ooorlof¹, waarop hij zich beriep, werd naderhand niet erkend. Zulks belette nochtans in geenen deele, dat de plaatsen, welke hij bevoorrechtte, van stonden aan de verkregen vrijheid genoten, en ongestoord bleven genieten, tot zij, bijna tachtig jaren later, wettiglijk in het bezit van dezelve bevestigd werden.

Misschien zouden eigenbelang en edelhartigheid, in strijd met het aangeërfde vooroordeel dat er eenige grootheid gelegen was, in het gebieden

over eene menigte tot dieren vernederde medemenschen" niet zoo dadelijk, bij den aanvang van zijne regeering, in een zeer jeugdigen ouderdom, de overhand bij Graaf Otto verkregen hebben, had niet de maatregel, om door vrijlating van eigenlieden het graaflijk bestuur op meer dan ééne wijs te helpen schragen, een ijverige voorspraak bij hem gevonden, in eenen van zijne hofdienaars. Deze komt voor met den naam van Nicolaus Notarius², als laatste ondertekenaar van den brief, waarbij aan die van Lochem stadsvrijheid is verleend³. In den brief, welke, drie dagen vroeger der veste van Arnhem stedelijke vrijheid toekende, noemt hij zich »*Nicolaus clericus et notarius*." Wij zouden 's mans titel *Notarius*, thans vervangen door den meer weidschen van Kanselier, die hem met recht toekwam.

Reeds had hij in blakende gunst gestaan bij Graaf Gerhard: bezat nu mede in hooge mate het vertrouwen van diens zoon; en werd, om zijne braafheid en kennis zoowel als om de ramp die zijn leven verbitterd had, door Otto, gelijk door allen onder wie hij verkeerde, met achting en eerbied bejegend. Zijne levensgeschiedenis was deze:

Als vrije lieden woonden zijne ouders op eene erfelijke landhoeve palende aan het Lochemsche, dat graaflijk eigendom was en van hofhoorigen bewoond werd. Het ouderlijk vermogen liet toe, dat Nikolaas zijne neiging volgde, en binnen Deventer het onderwijs zich ten nutte maakte, dat den leerling in die dagen den weg baande tot het bezit der zeven vrije kunsten. Middelerwijl nam het sterlot zijne ouders weg, en hij zette nu zijne letteroefeningen voort, tot lang over den tijd, dien hij aanvankelijk voor dezelve bestemd had. De liefde had deel aan zijn gerekt verblijf in de bischoppelijke stad.

Een maagd, naar geest en lichaam evenzeer uitmuntend, won aldaar zijne genegenheid. Zij was de dochter van een vreemden man en vrouw, die voor ettelijke jaren zich te Deventer hadden neergezet. Dezelve zeiden uit Westfalen te komen; leefden zeer verborgen, en waren bij hunne burens zelfs ter nauwernood bekend. Weinig maanden na hunne aankomst beviel de vrouw van dit, haar eerste, kind, en betaalde deszelfs geboorte met haar leven. De troosteloze man volgde haar weldra in het graf; doch de kleine Irmgard, het nagelaten weesje, vond gelukkig eenen verzorger in den braven geestelijke, wien zij door haar vader met stervende lippen was aanbevolen, zonder dat deze hem nader uitsluitel van zijne verwantschap, zijne betrekkingen, of zijn vaderland gaf.

Deze achtbare man schonk zijne, als een eigen kind beminde, pleegdochter, toen zij huwbaar was geworden, aan Nikolaas, den meest verdienstelijke onder allen, die om haar gunst wedijverden.

Het jonge paar betrok de woning bij Lochem. De meitijd des levens vloot voor hetzelfde heen in het ongestoord genot van eene wederkeerige liefde, en het getrouwe behartigen der opvoeding van hunnen telg. Irmgard was het, die, door haren pleegvader onderwezen, het knaapje de toen weinig anders dan door geestelijken beoefende schrijfkunst bijbracht.

Bleef Floris de eenige spruit, waarmede het huwelijk van Nikolaas gezegend werd, het was een kind, dat zich in negenjarigen ouderdom reeds genoegzaam ontwikkeld had, om iets ongemeens van zijne rijpheid te doen hopen, en dus rechtvaardigde, dat zijne ouders geheel voor zijne vorming leefden.

Doch een schrikkelijk onweer borst thans eensslags uit, boven het drietal, door heilige banden zoo wel vereenigd; en een bloeiend Eden van geluk verkeerde in weinig oogenblikken tot eene dorre woestenijs.

Nikolaas was, ter bereddering van zaken zijne Irmgard aangaande, naar Deventer geroepen. Na een afzijn van twee dagen kwam hij terug, en hij vond háár, die hij schitterend van gezondheid en van schoonheid had verlaten, in dat huis waar niets dan vreugde gewoond had, bloedig, met een gelaat nog door de wanhoop misvormd, zonder leven uitgestrekt; en zijnen zoon, het voorwerp zijner teederste zorgen, het pand waarop zijn zoetste hoop berustte, gewelddadig weggeroofd.

Te jammerlijk had zich opgehelderd, wat nopens de ouders van Irmgard in het duister was gebleven. Beiden waren zij hofhoorige, onvrije luiden geweest! Zij waren zonder toestemming van hunnen heer gehuwd, en toen heimelijk uit het Zuffensche, waar zij te huis behoorden, naar het Oversticht gevlucht. Wat sedert hun lot en dat van hun nagelaten kind was geworden, is ons bekend.

Kort vóór de reis van Nikolaas naar Deventer kwam de heer van den hof, tot welken de gevluchten hadden behoord, op het spoor van ouders en kind, en hij zond gewapende manschappen, om Irmgard met haren zoon, als zijn eigendom, op te lichten.

Hartdoorgrievend was het tooneel dat volgde! Moeder en zoon poogden elkander te verdedigen. Irmgard, van hare wieg aan de zachtmoedigheid zelve, was plotseling een leeuwin geworden, die haar wulp beschermde. Floris werd het eerst over-

mand en gebonden weggesleept. De dader had zijn dolk getrokken, om Irmgard te verschrikken, wíl zij haar kind bleef omklemmen, en zijn wegvoeren zocht te verhinderen. De moeder zag alleen het pand van hare liefde; het bloote staal zag zij niet, en wierp zich met doodelijk gevolg op hetzelfde.

Deze omstandigheden werden Nikolaas medegedeeld door een jong dienstmeisje, de weerlooze aanschouwster van het gebeurde.

Woede en wraakzucht vervingen spoedig, bij den ongelukkigen Nikolaas, eenesmart, die slechts in gebroken klanken zich uit konde; maar de macht, waardoor hij verpletterd was, stond boven zijn bereik! Het gebeurde (hoe onmenschelijk) liet zich verdedigen, door het recht, op eenen hoorigen heer toekomende. Een poging om Floris los te koopen, was alles wat doenlijk bleef. Na eenige dagen tot bedaren gekomen zijnde, ging Nikolaas daartoe over. Heलाas, vergeefs! door een noodlottigen samenloop van omstandigheden, moest ook de vader zijn kind derven.

De zoon des mans, die op dat kind zijn eigendomsrecht zoo schrikkelijk had doen gelden, leed aan slecht geheelde wonden, door welke hij verhinderd werd een paard te beklimmen; en hij stond gereed, een door wonderkrachten vermaard bad aan den Boven-Rijn te bezoeken. Zijns vaders geweten was niet zonder knaging wegens het gebeurde in het huis van Nikolaas; en de tegenwoordigheid van den kleinen, ontroostbaren Floris wekte bij hem eene pijnlijke gewaarwording. Evenwel kon hij niet besluiten, om het kind aan zijn vader terug te geven, dewijl hij voor zeker hield, dat deze kennis had gedragen van Irmgard's dienstbaren stand. Maar de wagen, waarmede de tocht naar het bad moest afgelegd worden, bood een gelegenheid aan, om den knaap naar een slot aan den Rijn te verzenden, waar een bloedverwant woonde, die hem, om zijn aanvallig voorkomen, gaarne onder het burggezin opnemen zoude. Men besloot dan van deze gelegenheid gebruik te maken, en voegde den kleinen Floris toe aan den dienaar, welke den reiziger vergezelde.

Korte dagen daarna kwam de voorslag van Nikolaas, en de overtuiging was spoedig erlangd, dat deze, zoowel als Irmgard, op het stuk der hofhoorigheid in volslagen onkunde had verkeerd. Aanstonds werd dan ook het spoor van de reizenden gevolgd, doch hetzelfde ontsnapte, den vijfden dag, eensklaps, op eene hoogst bedenkelijke wijs, aan alle navraag.

Thans was de bedrukte weduwman niet langer de eenige, wiens hart verscheurd werd; maar »leedgenooten te hebben» was voor hem geen troost,